

THE LIBRARIES
COLUMBIA UNIVERSITY

GENERAL LIBRARY

BIBLIOTHECA INDICA :

A

COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY

THE ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES, Nos. 189, 197, 201, 291 & 357.

Agni Purāna,

A COLLECTION OF HINDU MYTHOLOGY AND TRADITIONS.

EDITED BY

RÁJENDRALÁLA MITRA, LL. D.

Honorary Member of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, and of the Physical Class of the Imperial Academy of Sciences, Vienna; Corresponding Member of the German and of the American Oriental Societies, and of the Royal Academy of Science, Hungary; Fellow of the Royal Society of Northern Antiquaries, Copenhagen, &c., &c.

VOL. II. CHAP. 115 TO 268.

CALCUTTA :

PRINTED BY N. K. SIRCAR AT THE GANĒŚA PRESS.

1876.

892.1P97

S5

2

अग्निपुराणम् ।

महर्षिंश्रीमद्देव्यास प्रणीतम् ।

—000—

श्रीलक्ष्मी

वङ्गदेशीयासियातिक-समाजानुज्ञया

—000—

श्रीराजेन्द्रलालमित्रेण

परिशोधितम् ॥

—

कलिकाताराजधान्यां

गणेशयन्त्रे मुद्रितम् ।

संवत् १९२२ ।

अथाग्निपुराणस्य द्वितीयखण्डस्यानुक्रमणिका ।

अध्याये	विषयः	पृष्ठे	अध्याये	विषयः	पृष्ठे
११५-११६	मयायाचा	.. १	११६	युद्धजयार्थवीथनसप्तशतं	८१
११७	आहुकक्षपः	.. १४	११७	युद्धजयार्थवीथनसप्तशती	...
११८	भारतवर्षवर्षजं	.. ११		विद्या	... ८२
११९	महाद्वीपाद्विषयं	... १२	१२८	युद्धजयार्थवीथपट्टकान्नाशि	८५
१२०	भुवनकोषवर्षनं	.. १६	१२९	युद्धजयार्थवीथपट्टिसंघत्-	
१२१	ज्योतिःशास्त्रं	... १०		सराशि	... ८७
१२२	कालगणनं	... ३९	१४०	युद्धजयार्थवीथपौडूम-	
१२३	युद्धजयार्थवीथनानायोगाः	४२		पदका	... ८९
१२४	युद्धजयार्थवीथज्योतिःशास्त्र-	...	१४१	युद्धजयार्थवीथपट्टिंशत्-	
	सारः	... ४६		पदकज्ञानं	... ९१
१२५	युद्धजयार्थवीथनानाचक्राणि	४८	१४२	युद्धजयार्थवीथ-	... ९०
१२६	युद्धजयार्थवीथनसप्तनिर्णयः	५५		मन्त्रौषधादयः	... ९३
१२७	युद्धजयार्थवीथनानाबलानि	५९	१४३	युद्धजयार्थवीथकुञ्जिका-	...
१२८	युद्धजयार्थवीथकोटचक्रं	६१		क्रमपूजा	... ९५
१२९	युद्धजयार्थवीथअर्धकाण्डं	६३	१४४	युद्धजयार्थवीथकुञ्जिका-	...
१३०	युद्धजयार्थवीथमण्डलं	... ६४		पूजा	... ९७
१३१	युद्धजयार्थवीथचक्रादिः	६६	१४५	मालिनीमन्त्रादिन्यासः	१०२
१३२	युद्धजयार्थवीथसेवाचक्रं	६८	१४६	अष्टाष्टकदेवी	... १०५
१३३	युद्धजयार्थवीथनानाबलानि	७१	१४७	सरितापूजादिः	.. १०९
१३४	युद्धजयार्थवीथत्रैलोक्य-	...	१४८	सङ्ग्रामविजयपूजा	.. १११
	विजयविद्या	... ७७	१४९	अयुतसप्तकोटिहोमाः	११२
१३५	युद्धजयार्थवीथसङ्ग्रामविजय-	...	१५०	मन्थनराशि	... ११४
	विद्या	... ७८	१५१	वर्षेतरघर्षाः	... ११७

अध्याये	विषयः	पृष्ठं	अध्याये	विषयः	पृष्ठं	
१५२	मृदुस्थलतयः	... ११८	१८५	नवमीत्रतानि	... २१३	
१५२	ब्रह्मचर्याश्रमः	... ११०	१८६	दशमीत्रतानि	... २१५	
१५४	विवाहः	... १२९	१८७	एकादशीत्रतानि	... २१६	
१५५	आचाराध्यायः	... १२४	१८८	द्वादशीत्रतानि	... २१७	
१५६	द्रव्यशुद्धिः	... १२८	१८९	अवणद्वादशीत्रतं	... २१९	
१५७	ज्ञानाशौचादिः	... १३०	१९०	अखण्डद्वादशीत्रतं	... २१९	
१५८	खावाद्यशौचं	... १३४	१९१	त्रयोदशीत्रतानि	... २२१	
१५९	असंस्कृतादिशौचं	... १४१	१९१	चतुर्दशीत्रतानि	... २२३	
१६०	वानप्रस्थाश्रमः	... १४३	१९३	शिवरादित्रतं	... १२५	
१६१	यतिधर्मः	.. १४४	१९४	अशोकपूर्णिमादित्रतं	२२६	
१६१	धर्मशास्त्रं	... १४८	१९५	वारत्रतानि	... १२७	
१६३	आहुकरूपः	... १५०	१९६	नक्षत्रत्रतानि	... १२८	
१६४	नवग्रहहोमः	... १५४	१९७	दिवसत्रतानि	... १३१	
१६५	नानाधर्माः	... १५६	१९८	मासत्रतानि	... १३३	
१६६	वर्णधर्माः	... १५९	१९९	नानात्रतानि	... १३५	
१६७	अयूतलक्षकोटिहोमाः	१६३	२००	दौपदानत्रतं	... १३६	
१६८	महापातकादयः	.. १६६	२०१	नवग्रहार्चनं	... १३८	
१६९-१७०- १७१-१७२- १७३-१७४	प्रायश्चित्तानि	... १७१	२०२	पुष्याध्यायः	... १४०	
१७५		व्रतपरिभाषा	... १९१	२०३	नरकस्वरूपवर्णनं	... १४३
१७६		प्रतिपदत्रतानि	... १९९	२०४	मासोपवासत्रतं	... १४६
१७७	द्वितीयात्रतानि	... २००	२०५	भीष्मपञ्चकत्रतं	.. १४८	
१७८	तृतीयात्रतानि	... २०१	२०६	अगस्त्यार्घ्यदानत्रतं	.. १४९	
१७९	चतुर्थीत्रतानि	... २०६	२०७	कौमुदत्रतं	... १५१	
१८०	पञ्चमीत्रतानि	... २०७	२०८	व्रतदानादिसमुच्चयः	... १५३	
१८१	षष्ठीत्रतानि	... २०७	२०९	दानपरिभाषा	.. १५५	
१८२	सप्तमीत्रतानि	... २०८	२१०	महादानानि	... १६१	
१८३-१८४	अष्टमीत्रतानि	... २०९	२११	नानादानानि	.. १६५	
			२१२	नेत्रदानानि	.. १७७	

अध्याये	विषयः	श्लो	अध्याये	विषयः	श्लो	
२१३	श्रुतीदानानि	... २७६	२४२	पुरुषलक्षणं	.. ३८४	
२१४	मन्त्रमाहात्म्यं	... २७७	२४३	स्त्रीलक्षणं	... ३८६	
२१५	सम्प्राविधिः	.. २८२	२४४	आयुषलक्षणं	.. ३८७	
२१६-२१७	गायत्रीनिर्वाहं	... २८७	२४५	रत्नपरीक्षा	... ३९०	
२१८	राजाभिषेकः	... २९१	२४६	वास्तुलक्षणं	... ३९२	
२१९	अभिषेकमन्त्राः	.. २९४	२४७	पुष्पादिपूजाफलं	... ३९५	
२२०	शत्रुविजयसहायसम्पत्तिः	...	२४८-२४९	धनुर्वेदः ।	... ३९६	
	अनुजीवितलक्ष	.. ३०२	२५०-२५१			
२२१	दुर्गसम्पत्तिः	... ३०६	२५२-२५३	व्यवहाराः	... ४०७	
२२२-२२३- २२४-२२५- २२६-	राजधर्माः	... ३०९	२५४	दिव्यप्रमाथानि	.. ४१६	
२२७		शुद्धयात्रा	... ३२९	२५५	दायविभागः	... ४२२
२२८		सन्नाध्यायः	... ३३०	२५६	सीमाविवादादिनिर्णयः	४२५
२२९-२३०-		शकुनफलं	... ३३३	२५७	वाक्पाठ्यादिप्रकरणं	४३०
२३१				२५८	अग्निधानं	... ४३८
२३२	यात्रामण्डलचिन्तादिः	३४३	२५९	यजुर्विधानं	... ४४७	
२३३	वाङ्मुष्णं	... ३४५	२६०	सामविधानं	... ४५५	
२३४	प्रात्यक्षिकराजकर्म	... ३४८	२६१	अथर्वविधानं	... ४५८	
२३५	रथदीक्षा	.. ३५०	२६२	उत्सृपातश्रान्तिः	... ४६१	
२३६	श्रीसूत्रं	... ३५७	२६३	देवपूजावैश्वदेवादिबलिः	४६४	
२३७	रामोक्तनीतिः	.. ३५९	२६४	दिक्पालादिज्ञानं	... ४६७	
२३८	राष्ट्राज्ञानि	... ३६१	२६५	विनायकज्ञानं	... ४६९	
२३९	द्वादशराजमण्डलानि	..	२६६	माहेश्वरज्ञानलक्षणकोटि—	..	
	सन्निविष्टादयश्च ।	.. ३६६	२६७	होमादयः	.. ४७२	
२४०	सामास्युपायाः	... ३७०	२६८	गौराजर्गाविधिः	... ४७४	
२४१	राजनीतिः	.. ३७६	२६९	हन्नादिमन्त्रादयः	... ४७८	

अग्निपुराणं ।

अथ पञ्चदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

गयायात्राविधिः ।

अग्निहोत्रात् । उद्यतचेन्नयां यातुं^(१) आह्वं कृत्वा विधानतः ।

विधाय कार्पटीवेशं ग्रामस्यापि प्रदक्षिणं ॥ १ ॥

कृत्वा प्रतिदिनं कृच्छेत् संयतञ्चाप्रतिग्रही ।

गृहाञ्चलितमात्रस्य गयाया गमनं प्रति ॥ २ ॥

स्वर्गारोहणसोपानं पिष्टृणान्तु पदे पदे ।

ब्रह्मज्ञानेन किं कार्यं गोगृहे मरणेन किं ॥ ३ ॥

किं कुरुचेन्नवासेन यदा^(२) पुत्रो गयां व्रजेत् ।

गयाप्राप्तं सुतं दृष्ट्वा पिष्टृणामुत्सवो भवेत् ॥ ४ ॥

पद्मगामपि जलं स्पृष्ट्वा अस्मभ्यं किन्न दास्यति ।

ब्रह्मज्ञानं गयाआह्वं गोगृहे मरणं तथा ॥ ५ ॥

वासः पुंसां कुरुक्षेत्रे मुक्तिरेषा चतुर्विधा ।

क्वाङ्क्षन्ति पितरः पुत्रं नरकाद्भयभीरवः ॥ ६ ॥

गयां यास्यति यः पुत्रः स नस्त्राता भविष्यति ।

मुण्डनञ्चोपवासश्च सर्व्वतीर्थेष्वयं विधिः ॥ ७ ॥

न कालार्दिर्गयातीर्थे दद्यात् पिण्डाञ्च नित्यशः ।

पञ्चत्रयनिवासी च पुनात्यासप्तमं कुलं ॥ ८ ॥

१ गन्तुमिति ख०, ग०, घ०, ङ०, ज० च । २ यदि इति घ०, ज०, भ० च ।

अष्टकासु च वृक्षौच^(१) गयायां मृतवासरे ।
 अत्र मातुः पृथक् आङ्गमन्यत्र पतिना सह ॥ ८ ॥
 पित्रादिनवदैवत्यं तथा द्वादशदैवतं ।
 प्रथमे दिवसे स्नायात्तीर्थे ह्युत्तरमानसे ॥ १० ॥
 उत्तरे मानसे पुण्ये आयुरारोग्यवृद्धये ।
 सर्वाघौघविघाताय^(२) स्नानं कुर्याद् विमुक्तये^(३) ॥ ११ ॥
 सन्तर्प्य देवपित्रादीन् आङ्गकृत् पिण्डदो भवेत् ।
 दिव्यान्तरीक्षभौमस्थान्^(४) देवान् सन्तर्पयाम्यहं ॥ १२ ॥
 दिव्यान्तरीक्षभौमादि पितृमात्रादि तर्पयेत् ।
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ॥ १३ ॥
 माता पितामही चैव^(५) तथैव प्रपितामही ।
 मातामहः प्रमातामही वृद्धप्रमातामहः^(६) ॥ १४ ॥
 तेभ्योऽन्येभ्य^(७) इमान् पिण्डानुद्धाराय ददाम्यहं ।
 श्रीं नमः सूर्यदेवाय सोमभौमस्वरूपिणे^(८) ॥ १५ ॥
 जीवशुक्रशनेशारिराहुकेतुस्वरूपिणे ।
 उत्तरे मानसे स्नात^(९) उद्धरेत्सकलं कुलं ॥ १६ ॥
 सूर्यं नत्वा^(१०) ब्रजेन्मीनी नरो दक्षिणमानसं^(११) ।

-
- १ अन्वष्टकासु वृक्षौ चेति घ०, ङ० च । ज० च ।
 २ सर्वाघौघविनाशयेति ख०, घ०, ङ० च । ७ तेभ्यस्तेभ्य इति घ०, ज० च ।
 ३ स्नानं सर्वविमुक्तये इति ङ० । ८ सोमभौमस्वरूपिणे इति घ० ।
 ४ दिव्यान्तरीक्षगान् भौमानिति ग० । ९ स्नात्वेति क० ।
 ५ माता मातामही चैवेति क०, ख०, १० सूर्यं दृष्ट्वा इति ङ०० ।
 ग०, ङ०, ज० च । ११ ततो दक्षिणमानसमिति ग०, घ०,
 ६ वृद्धप्रमातृकामह इति क०, ग०, ङ०, ज०, भ० च ।

दक्षिणे मानसे ज्ञानं करोमि पित्रहृत्प्रये^(१) ॥ १७ ॥

गयायामागतः स्वर्गं यान्तु मे पितरोऽखिलाः ।

आह्वं पिण्डन्ततः कृत्वा सूर्यं नत्वा वदेद्दिदं ॥ १८ ॥

ओं नमो भानवे भर्त्रे^(२) भवाय भव मे विभो ।

भुक्तिमुक्तिप्रदः सर्वपितृणां भवभावितः ॥ १९ ॥

- कव्यवालानलः सोमो यमश्चैवार्थमा तथा ।

अग्निष्वात्ता बर्हिषद् आज्यपाः पितृदेवताः ॥ २० ॥

आगच्छन्तु महाभागा युष्माभी रक्षितास्त्रिह ।

मदीयाः पितरो ये च मातृमातामहादयः ॥ २१ ॥

तेषां पिण्डप्रदाताहमागतोऽस्मि गयामिमां ।

उदीच्यां मुण्डपृष्ठस्य देवर्षिगणपूजितं^(३) ॥ २२ ॥

नाम्ना कनखलं तीर्थं त्रिषु लोकेषु विश्रुतं ।

सिद्धानां प्रीतिजननैः पापानाञ्च भयङ्करैः ॥ २३ ॥

लेलिहानैर्महानागै रक्ष्यते चैव नित्यशः ।

तत्र स्नात्वा दिवं^(४) यान्ति क्रीडन्ते भुवि मानवाः ॥ २४ ॥

फलगुतीर्थं ततो गच्छेन्महानद्यां स्थितं परं ।

नागाज्जनाईनात् कूपाहटाञ्चीत्तरमानसात् ॥ २५ ॥

एतद् गयाशिरः^(५) प्रोक्तं फलगुतीर्थं तदुच्यते ।

मुण्डपृष्ठनगाद्याश्च सारात् सारमथान्तरं ॥ २६ ॥

१ करोमि पितृदेवते इति ज० ।

४ तत्र स्नात्वा दिवमिति ज० ।

२ भानवे तस्मै इति ङ० ।

५ फलगुं गयाशिर इति ङ०, ङ०,

३ देवर्षिगणसेवितमिति घ०, ज० च ।

ङ० च ।

देवतागणसेवितमिति भ० ।

यस्मिन् फलति त्रौर्गोर्ध्वा कामधेनुर्जलं मही ।
 दृष्टिरम्यादिकं यस्मात् फल्गुतीर्थं न फल्गुवत् ॥ २७ ॥
 फल्गुतीर्थे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा देवं गदाधरं ।
 एतेन किं न पर्याप्तं नृणां सुकृतकारिणां ॥ २८ ॥
 पृथिव्यां यानि तीर्थानि आसमुद्रात्सरांसि च ।
 फल्गुतीर्थं गमिष्यन्ति वारमेकं दिने दिने ॥ २९ ॥
 फल्गुतीर्थे तीर्थराजे करोति स्नानमादृतः ।
 पितृणां ब्रह्मलोकाप्त्यै आत्मनो भुक्तिमुक्तये ॥ ३० ॥
 स्नात्वा आदौ पिण्डदोऽथ नमेद्देवं पितामहं ।
 कलौ माहेश्वरा लोका अत्र देवो(१) गदाधरः ॥ ३१ ॥
 पितामहो लिङ्गरूपी तन्नमामि महेश्वरं ।
 गदाधरं बलं काममनिरुद्धं नारायणं(२) ॥ ३२ ॥
 ब्रह्मविष्णुमृसिंहाख्यं वराहदिं नमाम्यहं ।
 ततो गदाधरं दृष्ट्वा कुलानां शतमुद्धरेत् ॥ ३३ ॥
 धर्मारण्यं द्वितीयेऽङ्घ्रि मतङ्गस्याश्रमे वरे ।
 मतङ्गवाप्यां संस्त्राय आहकृत् पिण्डदो(३) भवेत् ॥ ३४ ॥
 मतङ्गेशं सुसिद्धेशं(४) नत्वा चेदमुदीरयेत् ।
 प्रमाणं देवताः सन्तु लोकपालाश्च साक्षिणः ॥ ३५ ॥
 मयागत्य मतङ्गेऽस्मिन् पितृणां निष्कृतिः कृता ।
 स्नानतर्पणआद्यादिर्ब्रह्मतीर्थेऽथ(५) कूपके ॥ ३६ ॥

१ अतो देव इति ख०, ग०, घ०,
ङ० च ।

२ नारायणमिति ख०, ग०, ङ० च ।

३ आहदः पिण्ड इति ख० ।

४ मतङ्गेशश्च सिद्धेशमिति ख० ।

५ ब्रह्मतीर्थेनेति ख० ।

तत्कूपयूपयोर्मध्ये आहं कुलशतोद्धृतौ ।
 महाबीधतर्कं नत्वा धर्मवान् स्वर्गलोकभाक् ॥ ३७ ॥
 तृतीये ब्रह्मसरसि^(१) स्नानं कुर्याद्यतव्रतः^(२) ।
 स्नानं ब्रह्मसरस्तीर्थे^(३) करोमि ब्रह्मभूतये ॥ ३८ ॥
 पितॄणां ब्रह्मलोकाय ब्रह्मर्षिगणसेविते ।
 तर्पणं आहकृत् पिण्डं प्रदद्यात्तु प्रसेचनं^(४) ।
 कुर्याच्च वाजपेयार्थी ब्रह्मयूपप्रदक्षिणं ॥ ३९ ॥

एको मुनिः कुम्भकुशाग्रहस्त
 आम्रस्य मूले सलिलन्ददाति ।
 आम्राश्च सिक्ताः पितरश्च तप्ता
 एका क्रिया ह्यर्थकारी प्रसिद्धा ॥ ४० ॥

ब्रह्माणश्च नमस्कृत्य कुलानां शतमुद्धरेत् ।
 फल्गुतीर्थे चतुर्थेऽङ्गि स्नात्वा देवादितर्पणं ॥ ४१ ॥
 कृत्वा आहं सपिण्डश्च गयाशिरसि कारयेत् ।
 पञ्चक्रोशं गयाक्षेत्रं क्रोशमेकं गयाशिरः ॥ ४२ ॥
 तत्र पिण्डप्रदानेन कुलानां शतमुद्धरेत् ।
 मुण्डपृष्ठे पदं त्रास्तं महादेवेन धीमता ॥ ४३ ॥
 मुण्डपृष्ठे शिरः साक्षाद् गयाशिर उदाहृतं ।

१ ब्रह्मसरसि इति ख०, घ०, ङ०,
 ज० च ।

२ मयागल्येत्यादिः, स्नानं कुर्याद्यतव्रत
 इत्यन्तः पाठश्च० पुस्तके नास्ति ।

३ ब्रह्मसरस्तीर्थे इति घ० । ब्रह्मशिर-

स्तीर्थे इति ख० ।

४ तर्पणआहकृत् पिण्डप्रदद्यापि प्रसे-
 चनमिति ख०, ज० च । तर्पणआह-
 कृत् पिण्डप्रदद्यात्प्रसेचनमिति ग०,
 घ०, ङ०, ज० च ।

साक्षाद् गयाशिरस्तत्र फल्गुतीर्थाश्रमं^(१) कृतं ॥ ४४ ॥
 अमृतं तत्र वहति पिष्टृणान्दत्तमक्षयं ।
 स्नात्वा दशाश्वमेधे तु दृष्ट्वा देवं पितामहं ॥ ४५ ॥
 रुद्रपादं नरः स्पृष्ट्वा नेह भूयोऽभिजायते ।
 शमीपत्रप्रमाणेन पिण्डं दत्त्वा गयाशिरि^(२) ॥ ४६ ॥
 नरकस्था दिवं यान्ति स्वर्गस्था मीक्षमाप्नुयुः ।
 पायसेनाथ पिष्टेन शक्तना चरुणा तथा ॥ ४७ ॥
 पिण्डदानं तण्डुलैश्च गोधूमैस्तिलमिश्रितैः ।
 पिण्डं दत्त्वा रुद्रपदे कुलानां शतमुहरेत् ॥ ४८ ॥
 तथा विष्णुपदे आह्वयपिण्डदो ह्यृणमुक्तिकृत्^(३) ।
 पित्रादीनां शतकुलं स्वात्मानं^(४) तारयेन्नरः ॥ ४९ ॥
 तथा ब्रह्मपदे आह्वी^(५) ब्रह्मलोकं नयेत्पिष्टृन् ।
 दक्षिणाग्निपदे तद्ब्रह्मार्हपत्यपदे तथा ॥ ५० ॥
 पदे वाहवनीयस्य आह्वी यज्ञफलं लभेत् ।
 आवसथ्यस्य चन्द्रस्य^(६) सूर्यस्य च गणस्य च ॥ ५१ ॥
 अगस्त्यकार्तिकेयस्य आह्वी तारयते कुलं ।
 आदित्यस्य रथं नत्वा^(७) कर्णादित्यं नमेन्नरः ॥ ५२ ॥

-
- १ फल्गुतीर्थाश्रयमिति ग०, घ०, ज०, भ० च ।
 २ पिण्डं दद्याद्गयाशिरि इति ज० ।
 ३ पिण्डदः कुलमुक्तिकृदिति ग०, ज० च ।
 ४ स्वात्मनेति ज० ।
 ५ ब्रह्मपदे आह्वमिति भ० ।
 ६ वाहवनीयस्य चन्द्रस्येति ज० । आव-
 सथ्यस्य सेन्द्रस्येति ज० ।
 ७ रथं दृष्ट्वेति ख०, ज० च ।

कनकेशपदं नत्वा गयाकेदारकं नमेत् ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः पितृन् ब्रह्मपुरं नयेत् ॥ ५३ ॥
 विशालोऽपि गयाशीर्षे पिण्डदोऽभूच्च पुत्रवान् ।
 विशालायां विशालोऽभूद्राजपुत्रोऽब्रवीद् द्विजान् ॥ ५४ ॥
 कथं पुत्रादयः स्युर्मे द्विजा ऊचुर्विशालकं ।
 गयायां पिण्डदानेन तव सर्वं भविष्यति ॥ ५५ ॥
 विशालोऽपि गयाशीर्षे पितृपिण्डान्ददौ ततः^(१) ।
 दृष्ट्वाकाशे सितं रक्तं पुरुषांस्तांश्च पृष्टवान् ॥ ५६ ॥
 के यूयन्तेषु चैवैकः सितः प्रोचे विशालकं ।
 अहं सितस्ते जनक इन्द्रलोकं गतः शुभात् ॥ ५७ ॥
 मम रक्तः पिता पुत्र कृष्णश्चैव पितामहः ।
 अब्रवीत् नरकं प्राप्ता त्वया मुक्तीकृता वयं ॥ ५८ ॥
 पिण्डदानाद् ब्रह्मलोकं ब्रजाम इति ते गताः ।
 विशालः प्राप्तपुत्रादौ राज्यं कृत्वा हरिं ययौ ॥ ५९ ॥
 प्रेतराजः स्वमुक्त्यै च वणिजश्चेदमब्रवीत् ।
 प्रेतैः सर्वैः सहार्तः सन् सुकृतं भुज्यते फलं ॥ ६० ॥
 अरण्यद्वादशीयोगे कुम्भः सान्नश्च सोदकः^(१) ।
 दत्तः पुरा स मध्याह्ने जीवनायोपतिष्ठते ॥ ६१ ॥
 धनं गृहीत्वा मे गच्छ गयायां पिण्डदो भव ।
 वणिग्धनं गृहीत्वा तु गयायां पिण्डदोऽभवत् ॥ ६२ ॥

१ ददौ गत इति ख०, ग०, घ०, ङ०, २ सार्धंश्च सोदक इति ख० ।

प्रेतराजः सह प्रेतैर्मुक्तो नीतो हरेः पुरं ।
 गयाशीर्षे पिण्डदानादात्मानं स्वपितृस्तथा^(१) ॥ ६३ ॥
 पितृवंशे मृता ये च मातृवंशे तथैव च ।
 गुरुभ्रशुरबन्धूनां ये चान्ये बान्धवा मृताः ॥ ६४ ॥
 ये मे कुले लुप्तपिण्डाः पुत्रदारविवर्जिताः^(२) ।
 क्रियालोपगता ये च जात्यन्धाः पङ्कवस्तथा ॥ ६५ ॥
 विरूपा आमगर्भा ये ज्ञाताज्ञाताः कुले मम ।
 तेषां पिण्डो मया दत्तो ह्यक्षय्यमुपतिष्ठतां ॥ ६६ ॥
 ये केचित् प्रेतरूपेण तिष्ठन्ति पितरो मम ।
 ते सर्वे ढस्तिमायान्तु पिण्डदानेन^(३) सर्वदा ॥ ६७ ॥
 पिण्डो देयस्तु सर्वेभ्यः सर्वैरे कुलतारकैः ।
 आत्मनस्तु तथा देयो ह्यक्षयं लोकमिच्छता ॥ ६८ ॥
 पञ्चमेऽङ्गि गदालोले स्नायाम्बन्धेण बुद्धिमान् ।
 गदाप्रक्षालने तीर्थे गदालोलेऽतिपावने ॥ ६९ ॥
 स्नानं करोमि संसारगदशान्धै जनार्दन ।
 नमोऽक्षयवटायैव अक्षयस्वर्गदायिने ॥ ७० ॥
 पित्रादीनामक्षयाय सर्वपापक्षयाय च ।
 आहं वटतले^(४) कुर्याद् ब्राह्मणानाञ्च भोजनं ॥ ७१ ॥
 एकस्मिन् भोजिते विप्रे कोटिर्भवति भोजिता ।
 किम्पुनर्बहुभिर्भुक्तैः पितृणां दत्तमक्षयं ॥ ७२ ॥

१ प्रेतराजेत्यादिः, स्वपितृस्तथेत्यन्तः

२ पिण्डदानेनेति इ० ।

पाठो भ० पुस्तके नास्ति ।

४ वटतटे इति ज० ।

२ श्रमकर्मविवर्जिता इति भ० ।

गयायामन्नदाता यः पितरस्तेन पुत्रिणः ।

षटं वटेश्वरं नत्वा पूजयेत् प्रपितामहं ॥ ७३ ॥

अक्षयांस्तभते लोकान् कुलानां शतमुद्धरेत् ।

क्रमतोऽक्रमतो वापि गयायात्रा महाफला ॥ ७४ ॥

इत्यान्वये महापुराणे गयामाहात्म्ये गयायात्रा नाम पञ्च-
दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

अथ षोडशाधिकशततमोऽध्यायः ।

—२०२—

गयायात्राविधिः ।

अग्निरुवाच । गायत्रैव महानद्यां स्नातः^(१) सन्ध्यां समाचरेत् ।

गायत्रा अद्यतः प्रातः आढं पिण्डमथाक्षयं ॥ १ ॥

मध्याह्ने चोद्यति^(२) स्नात्वा गौतवाद्यैर्ह्युपास्य च ।

सावित्रीपुरतः सन्ध्यां पिण्डदानञ्च तत्पदे ॥ २ ॥

अगस्त्यस्य पदे कुर्याद्योनिहारं प्रविश्य च ।

निर्गतो न पुनर्योनिं प्रविशेन्मुच्यते भवात्^(३) ॥ ३ ॥

१ प्रात इति क० ।

२ मुच्यते भवादिति ह०, भ० च ।

३ मध्याह्ने चरतीति न० ।

बलिं काकशिलायाञ्च कुमारञ्च नमेत्ततः^(१) ।
 स्वर्गद्वार्यां सोमकुण्डे वायुतीर्थेऽथ पिण्डदः ॥ ४ ॥
 भवेदाकाशगङ्गायां कपिलायाञ्च पिण्डदः ।
 कपिलेशं शिवं नत्वा रुक्मिकुण्डे च पिण्डदः ॥ ५ ॥
 कोटीतीर्थे च कोटीशं नत्वामोघपदे नरः^(२) ।
 गदालोले वानरके गोप्रचारे च पिण्डदः^(३) ॥ ६ ॥
 नत्वा गावं वैतरण्यामेकविंशकुलोद्धृतिः ।
 आहपिण्डप्रदाता^(४) स्यात् क्रौञ्चपादे च पिण्डदः^(५) ॥ ७ ॥
 तृतीयायां विशालायां निश्चिरायाञ्च पिण्डदः ।
 ऋणमोक्षे पापमोक्षे भस्मकुण्डेऽथ भस्मना ॥ ८ ॥
 स्नानकृत् सुच्यते पापान्नमेद्देवं जनार्दनम् ।
 एष पिण्डो मया दत्तस्तव हस्ते जनार्दन ॥ ९ ॥
 परलोकगते मङ्गमक्षय्यमुपतिष्ठतां ।
 गयायां पितृरूपेण स्वयमेव जनार्दनः ॥ १० ॥
 तं दृष्ट्वा पुण्डरीकाक्षं सुच्यते वै ऋणत्रयात् ।
 मार्कण्डेयेश्वरं नत्वा नमेद्भ्रूष्वरं नरः^(६) ॥ ११ ॥
 मूलक्षेत्रे महेशस्य धारायां पिण्डदो भवेत् ।

१ नमेद्भर इति ख०, ग०, घ०, ङ०,

ख० च ।

— २ मासपदेऽन्नद इति ख०, घ० च ।

३ कपिलेशमित्यादिः, गोप्रचारे च पिण्डद इत्यन्तः पाठो ग० पुस्तके नास्ति ।

४ आह पिण्डप्रदातेति ख० ।

५ भवेदाकाशगङ्गायामित्यादिः, क्रौञ्चपादे च पिण्डद इत्यन्तः पाठः ख० पुस्तके नास्ति ।

६ नमेद्भ्रूष्वरं नर इति घ० ।

(१) गृध्रकूटे गृध्रवटे धीतपादे च पिण्डदः ॥ १२ ॥
 पुष्करिण्यां कर्दमाले रामतीर्थे च पिण्डदः ।
 प्रभासेश्वरमेत् प्रेतशिलायां पिण्डदो भवेत् ॥ १३ ॥
 दिव्यन्तरीक्षभूमिष्ठाः पितरी बान्धवाद्यः ।
 प्रेतादिरूपा मुक्ताः (१) स्युः पिण्डैर्हत्तैर्भयाखिलाः ॥ १४ ॥
 खानत्रये प्रेतशिला गयाशिरसि पावनी ।
 प्रभासे प्रेतकुण्डे च पिण्डदस्तास्येत् कुलम् ॥ १५ ॥
 वसिष्ठेश्वरमस्कृत्य तदग्रे पिण्डदो भवेत् ।
 गयानाभौ सुषुम्णार्यां महाकोष्ठयाश्च पिण्डदः ॥ १६ ॥
 गदाधरासती मुण्डपृष्ठे देव्याश्च सन्निधौ ।
 मुण्डपृष्ठं नमेदादौ क्षेत्रपालादिसंयुतम् ॥ १७ ॥
 पूजयित्वा भयं न स्याद्विषरीमादिनाशनम् ।
 ब्रह्माणश्च नमस्कृत्य ब्रह्मलोकं नयेत् कुलम् ॥ १८ ॥
 सुभद्रां बलभद्रश्च प्रपूज्य पुरुषोत्तमम् ।
 सर्वकामसमायुक्तः कुलमुद्धृत्य नाकभाक् (२) ॥ १९ ॥
 हृषीकेशं नमस्कृत्य तदग्रे पिण्डदो भवेत् ।
 माधवं पूजयित्वा च देवो वैमानिको (३) भवेत् ॥ २० ॥
 महालक्ष्मीं प्रार्थ्य गौरीं मङ्गलाश्च सरस्वतीम् ।
 पितृनुद्धृत्य स्वर्गस्थो भुक्तभोगोऽत्र शास्त्रधीः ॥ २१ ॥

१ सर्वकामसमायुक्तः कुलमुद्धृत्य लोक-
 भागिति पाठो च ऋ० पुस्तकेऽधिकोऽस्ति ।
 २ प्रेतादिरूपमुक्ता इति ख०, ग०, घ०,
 ङ०, ज० च ।

३ कुलमुद्धृत्य लोकभागिति म०, ज० च ॥
 वशिष्ठे शमित्यादिः, कुलमुद्धृत्य नाकभा-
 गित्यन्तः पाठो ऋ० पुस्तके नास्ति ।
 ४ देवैर्वैमानिक इति ख० ।

द्वादशादित्यमभ्यर्च्य वक्रिं रेवन्तमिन्द्रकम् ।
 रोगादिमुक्तः स्वर्गीं स्याच्छ्रीकापर्द्दिविनायकम् ॥ २२ ॥
 प्रपूज्य कार्तिकेयञ्च निर्विघ्नः सिद्धिमाप्नुयात् ।
 सोमनाथञ्च कालेशङ्केदारं प्रपितामहम् ॥ २३ ॥
 सिद्धेश्वरञ्च रुद्रेशं रामेशं ब्रह्मकेश्वरम् ।
 अष्टलिङ्गानि गुह्यानि पूजयित्वा तु^(१) सर्वभाक् ॥ २४ ॥
 नारायणं वराहञ्च नारसिंहं नमेष्ये ।
 ब्रह्मविष्णुमहेशाख्यं त्रिपुरघ्नमशेषदम् ॥ २५ ॥
 सौतां रामञ्च गरुडं वामनं सम्प्रपूज्य च ।
 सर्वकामानवाप्नोति ब्रह्मलीकं नयेत् पिण्डं ॥ २६ ॥
 देवैः सार्धं सम्प्रपूज्य देवमादिगदाधरम् ।
 ऋणत्रयविनिर्मुक्तस्तारयेत् सकलं कुलम् ॥ २७ ॥
 देवरूपा शिला पुण्या तस्माद्देवमयी शिला ।
 गयायां नहि तत् स्थानं यत्र तोर्थं न विद्यते ॥ २८ ॥
 यस्मान्ना पातयेत् पिण्डं तन्नयेद्ब्रह्म शाश्वतम् ।
 फल्ग्वीशं फल्गुचण्डीं च प्रणम्याङ्गारकेश्वरम् ॥ २९ ॥
 मतङ्गस्य पदे आक्षी भरताश्रमके भवेत् ।
 हंसतीर्थं कोटितीर्थं यत्र पाण्डुशिलान्नदः ॥ ३० ॥
 तत्र स्याद्ग्नधारयां मधुसूतवसि पिण्डदः ।
 रुद्रेशं किलिकिलेशं नमोद्दृष्टिविनायकम्^(२) ॥ ३१ ॥
 पिण्डो धेनुकारस्थे पदे धेनोर्नमेष गाम् ।

१ पूजयित्वावेति क०, घ०, ङ०,
ज० च ।

२ नमोद्दृष्टिविनायकमिति ख०, ग०,
ङ० च । नमोद्दृष्टिविनायकमिति घ० ।

सर्वान् पितृंस्तारयेच्च सरस्वत्याञ्च पिण्डदः ॥ ३२ ॥
 सम्भ्रामुपास्य सायाह्ने नमेद्देवीं सरस्वतीम् ।
 त्रिसन्ध्याकृत्तवेदिप्रो वेदवेदाङ्गपारगः ॥ ३३ ॥
 गयां प्रदक्षिणीकृत्य गयाविप्रान् प्रपूज्य च ।
 अन्नदानादिकं सर्वं कृतस्तत्राक्षयं भवेत् ॥ ३४ ॥
 स्तुत्वा सम्प्रार्थयेद्देवमादिदेवं गदाधरम् ।
 गदाधरं गयावासं पित्रादीनां गतिप्रदम् ॥ ३५ ॥
 धर्मार्थकाममोक्षार्थं योगदं प्रणमाम्यहम् ।
 देहेन्द्रियमनोबुद्धिप्राणाहङ्कारवर्जितम् ॥ ३६ ॥
 नित्यशुद्धं बुद्धियुक्तं^(१) सत्यं ब्रह्म नमाम्यहम् ॥
 आनन्दमहयं देवं देवदानववन्दितम् ॥ ३७ ॥
 देवदेवोत्तन्दयुक्तं सर्वदा प्रणमाम्यहम् ।
 कलिकल्मषकालार्त्तिदमनं^(२) वनमालिनम् ॥ ३८ ॥
 पालिताखिललोकेशं^(३) कुलीक्षरणमानसम् ।
 व्यक्ताव्यक्तविभक्तात्माविभक्तात्मानमात्मनि ॥ ३९ ॥
 स्थितं स्थिरतरं^(४) सारं वन्दे घोराघमर्दनम्^(५) ।
 आगतोऽस्मि गयां देव पितृकार्थ्यं गदाधरः ॥ ४० ॥
 त्वं मे साक्षी भवाद्येह अमृतोऽहमृणन्मयात् ।

१ नित्यशुद्धबुद्धियुक्तमिति घ०, ङ० च ।
 २ कालार्त्तिनाशनमिति घ० । कालार्त्ति-
 दमनमिति ग०, ङ०, घ०, ञ० च ।
 ३ पालिताखिललोकेशमिति घ० ।

४ स्थिततरमिति ग०, घ०, ङ० च ।
 ५ वन्दे घोरमर्दनमिति ङ० । वन्दे
 संसारमर्दनमिति ञ० ।

साक्षिणः सन्तु मे देवा ब्रह्मेशानादयस्तथा ॥ ४१ ॥
 मया गयां समासाद्य पितृणां निष्कृतिः कृता ।
 गयामाहात्म्यपठनाच्छासादौ ब्रह्मलोकभाक् ॥ ४२ ॥
 पितृणामक्षयं आहमक्षयं ब्रह्मलोकदम् ।

इत्याग्नेये महापुराणे गयामाहात्म्ये गयायात्रा नाम षोड-
 शाधिकशततमोऽध्यायः ।

अथ सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

आहकल्पः ।

अग्निरुवाच । कात्यायनो मुनीनाह यथा आहं तथा वदे ।
 गयादौ आहं कुर्वीत सङ्क्रान्त्यादौ विशेषतः ॥ १ ॥
 काले वापरपक्षे च चतुर्थ्या ऊर्ध्वमेव वा ।
 सम्वाद्य च पदार्थे च^(१) पूर्वेषुश्च निमग्नयेत् ॥ २ ॥
 यतीन् गृहस्थसाधून् वा स्नातकाच्छ्रोत्रियान् द्विजान् ।
 अनवस्थान् कर्मनिष्ठान् शिष्टानाचारसंयुतान्^(२) ॥ ३ ॥

१ सम्पाद्य परमर्षे चेति इ० ।

२ आचारसंस्कृतानिति ग०, ज० च ।

वर्जयेच्छ्रितिकुङ्कमादीन् गृह्णीयाच्चिमन्त्रितान् ।
 स्नाताच्छींस्तथा दान्तान् प्राङ्मुखान् देवकर्म्मणि ॥४॥
 उपवेशयेत्तीन् पित्रादीनेकैकमुभयत्र वा ।
 एवं मातामहादेशं शाकैरपि च कारयेत् ॥ ५ ॥
 तदङ्गि ब्रह्मचारौ स्यादकोपोऽत्वरितो मृदुः^(१) ।
 सत्योऽप्रमत्तोऽनध्वन्यो अस्त्राध्यायश्च^(२) वाग्यतः ॥ ६ ॥
 सर्वांश्च पङ्क्तिमूर्धन्यान् पृच्छेत् प्रश्ने तथासने ।
 दर्भानास्तीर्थं द्विगुणान् पित्रे देवादिकञ्चरेत् ॥ ७ ॥
 विश्वान्देवानावाहयिष्ये पृच्छेदावाहयेति च ।
 विश्वेदेवास आवाह्य विकीर्याथ यवान् जपेत् ॥ ८ ॥
 विश्वे देवाः शृणुतेमं पितृनावाहयिष्ये च ।
 पृच्छेदावाहयेत्यक्ते उग्रन्तस्त्वा समाह्वयेत् ॥ ९ ॥
 तिलान् विकीर्याथ जपेदायाम्बित्यादि पितृके ।
 सपत्रित्ने निषिञ्चेद्वा शत्रो देवीरभि ढचा ॥ १० ॥
 यवोऽसीति यवान् दत्त्वा पित्रे सर्वत्र वै तिलान् ।
 तिलोऽसि सोमदेवत्यो गोसवो देवनिर्म्मितः ।
 प्रत्नमङ्गिः पृक्तः स्वधया पितृन् लोकान् प्रीणाहि नः
 स्वधा । इति ।

श्रीश्च तेति ददेत्पुष्यं पात्रे हैमेऽथ राजते ॥ ११ ॥

श्रीदुम्बरे वा खड्गे वा पर्णपात्रे प्रदक्षिणम् ।

देवानामपसव्यं तु पितृणां सव्यमाचरेत् ॥ १२ ॥

१ अत्वरितोऽत्युत्तरिति ७० ।

ख०, घ० च ।

२ सत्ये प्रपन्नोऽनध्वन्यो अस्त्राध्यायश्चेति

एकैकस्य एकैकेन सपवित्रकरेषु च ।

या दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुर्या अन्तरिक्षा उतपार्थि-
वीर्याः ।

हिरण्यवर्णा यन्त्रियास्ता न आपः शिवाः संशोभाः सुहृवा
भवन्तु ॥

विश्वे देवा एष वोऽर्घ्वः स्वाहा च पितरेष ते ॥ ११ ॥

स्वधैवं पितामहादेः संस्रवात् प्रथमे चरेत्^(१) ।

पितृभ्यः स्थानमसीति न्युञ्जं पात्रं करोत्यधः ॥ १४ ॥

अत्र गन्धपुष्पधूपदीपाच्छादनदानकं ।

घृताक्तमन्नमुष्टृत्य पृच्छत्यग्नीं करिष्ये च ॥ १५ ॥

कुरुष्वेत्यभ्यनुज्ञातो जुहुयात्साग्निकोऽनले ।

अग्निः पितृहस्ते^(२) सपवित्ते तु मन्त्रतः ॥ १६ ॥

अग्नये कव्यवाहनाय स्वाहेति^(३) प्रथमाहुतिः ।

सोमाय पितृमतेऽथ यमायाङ्गिरसे परे ॥ १७ ॥

हुतशेषं चास्रपात्रे दत्त्वा पात्रं समालभेत् ।

पृथिवी ते पात्रन्द्यौः पिधानं ब्राह्मणस्य मुखे अमृतं अमृतं
जुहोमि स्वाहेति ।

जपेदं विष्णुरित्यग्ने हिजाङ्गुष्ठनिवेशयेत् ॥ १८ ॥

अपहतेति च तिलान् विकीर्यान्नं प्रदाययेत् ।

जुषध्वमिति चीक्याथ गायत्रादि ततो जपेत् ॥ १९ ॥

१ एकैकस्तेत्यादिः, प्रथमे चरेदित्यक्तः
पाठो भ० पुस्तके नास्ति ।

२ अग्निः पितृहस्ते चरेति इ० ।
३ स्वधेति इ० ।

देवताभ्यः पितृभ्यश्च महायोगिभ्य एव च ।
 नमः स्वधायै स्वाहायै नित्यमेव नमो नमः(१) ॥ २० ॥
 त्मान् ज्ञात्वान्नं विकिरेदपो दद्यात् सकृत् सकृत् ।
 गायत्रीं पूर्व्ववज्जहा मधु मध्विति वै जपेत् ॥ २१ ॥
 तृप्ताः स्य इति सम्पृच्छेत्तृप्ताः स्म इति वै वदेत् ।
 शेषमन्नमनुज्ञाप्य सर्व्वमन्नमथैकतः ॥ २२ ॥
 उद्धृत्योच्छिष्टपार्श्वे तु कृत्वा चैवावनेजनं ।
 दद्यात्कुशेषु त्रीन् पिण्डानाचान्तेषु परे जगुः ॥ २३ ॥
 आचान्तेषूदकं पुष्याण्यक्षतानि प्रदापयेत् ।
 अक्षय्योदकमेवाथ आशिषः प्रार्थयेन्नरः(२) ॥ २४ ॥
 अघोराः पितरः सन्तु गोवन्नी वक्षतां सदा ।
 दातारो नोऽभिवर्द्धन्तां वेदाः सन्ततिरेव च ॥ २५ ॥
 अहा च नो माय्यगमहृद्दुदेयं च नोऽस्त्विति ।
 अन्नञ्च नो बहु भवेदतिथींश्च लभेमहि ॥ २६ ॥
 याचितारश्च नः सन्तु मा च याचिस्म कश्चन ।
 स्वधावाचनीयान् कुशानास्तूर्थं सपवित्रकान्(३) ॥ २७ ॥
 स्वधां वाचयिष्ये पृच्छेदनुज्ञातश्च वाच्यतां ।
 पितृभ्यः पितामहेभ्यः प्रपितामहमुत्थके ॥ २८ ॥
 स्वधोच्यतामस्तु स्वधा उच्यमानस्तथैव च ।
 अपो निषिञ्चेदुत्तानं पात्रं कृत्वाथ दक्षिणां ॥ २९ ॥

१ स्वाहायै नित्यमेव भवन्निति इति
 ऋ०, इ० च ।

२ प्रार्थयेन्नर इति ष०, ज०, झ० च ।

३ अघोराः पितर इत्यादिः, आसीर्ष
 सपवित्रकानित्यन्तः पाठः ष०, इ०,

पुस्तकद्वये नास्ति ।

यथाशक्ति प्रदद्याच्च दैवे पैत्रेऽथ वाचयेत् ।
 विश्वे देवाः प्रीयन्ताञ्च वाजे वाजे विसर्जयेत् ॥ ३० ॥
 आमावाजस्येत्यनुव्रज्य कृत्वा विप्रान् प्रदक्षिणं ।
 गृहे विशेदमावास्यां मासि मासि चरेत्तथा ॥ ३१ ॥
 एकोद्दिष्टं प्रवक्ष्यामि आह्वं पूर्ववदाचरेत् ।
 एकं पवित्रमेकार्घं एकं पिण्डम्प्रदापयेत् ॥ ३२ ॥
 नावाहनाग्नीकरणं विश्वे देवा न चात्र हि ।
 तृप्तिप्रश्ने स्वदितमिति वदेत्सुखदितं द्विजः ॥ ३३ ॥
 उपतिष्ठतामित्यक्षय्ये विसर्गं चाभिरम्यतां ।
 अभिरताः स्म इत्यपरे शेषं पूर्ववदाचरेत् ॥ ३४ ॥
 सपिण्ठीकरणं वक्ष्ये अष्टागते मध्यतोऽपि वा ।
 पिष्टृणां त्रीणि पात्राणि एकम्प्रेतस्य पात्रकं ॥ ३५ ॥
 सपवित्राणि चत्वारि तिलपुष्पयुतानि च ।
 गन्धोदकेन युक्तानि^(१) पूरयित्वाभिषिञ्चति ॥ ३६ ॥
 प्रेतपात्रं पितृपात्रे ये समना इति हयात् ।
 पूर्ववत् पिण्डदानादि प्रेतानां पितृता भवेत् ॥ ३७ ॥
 अथाभ्युदयिकं आह्वं वक्ष्ये सर्व्वं तु पूर्व्ववत् ।
 जपेत् पितृमन्त्रवर्ज्जं पूर्वाह्णे तत् प्रदक्षिणं ॥ ३८ ॥
 उपचारा ऋजुकुशास्तिलार्थैश्च यवैरिह^(२) ।
 तृप्तिप्रश्नस्तु सम्यन्नं सुसम्पन्नं वदेद्विजः ॥ ३९ ॥

१ गन्धोदकेन सिक्तानि इति ज० ।

इत्यन्तः पाठो आ० पुस्तके नास्ति ।

२ अथाम्बुदयिकमित्यादिः, यवैरिह

दध्यक्षतवदराद्याः^(१) पिण्डा नान्दीमुखान् पितॄन् ।
 आवाहयित्थे पृच्छेच्च प्रीयन्तामिति चाक्षये ॥ ४० ॥
 नान्दीमुखान् पितरो वाचयित्थेऽथ पृच्छति ।
 नान्दीमुखान् पितृगणान् प्रीयन्तामित्यद्यो वदेत् ॥ ४१ ॥
 नान्दीमुखाश्च पितरस्तत्पिता प्रपितामहः ।
 भगतामहः प्रमातामहो बृहत्प्रमातृकामहः ॥ ४२ ॥
 स्वधाकारन्न युञ्जीत युग्मान् विप्रंश्च भोजयेत् ।
 तृप्तिं वक्ष्ये पितॄणां च ग्राम्यैरोषधिभिस्तथा ॥ ४३ ॥
 मासन्तृप्तिस्तथारण्यैः^(२) कन्दमूलफलादिभिः ।
 मत्स्यैर्गन्धसहयं मार्गैस्त्रयं वै श्राकुनेन च ॥ ४४ ॥
 चतुरो रौरवेणाथ^(३) पञ्च षट् छागलेन तु^(४) ।
 कूर्मेण सप्त चाष्टौ च वाराहेण नवैव तु ॥ ४५ ॥
 मेषमांसेन दश च माहिषैः पार्षतैः शिवैः ।
 संवत्सरन्तु गव्येन पयसा पायसेन वा ॥ ४६ ॥
 वार्ह्निंसस्य मांसेन दत्तिर्द्वादशवार्षिकी ।
 खड्गमांसं कालशाकं लोहितच्छागली^(५) मधु ॥ ४७ ॥
 महाशल्काश्च वर्षासु मघाश्राद्धमथाक्षयं^(६) ।
 मन्दाध्याय्यग्निहोत्री च शाखाध्यायी षडङ्गवित् ॥ ४८ ॥
 दृणाचिकेतः त्रिमध्वर्ध्वर्मद्रोणस्य^(७) पाठकः ।
 त्रिषपणंज्येष्ठसामज्ञानी स्युः पङ्क्तिपावनाः ॥ ४९ ॥

१ दध्यक्षतवदराद्या इति ग०, ख० च ।

५ लोहितच्छागली इति ग०, घ०,

२ तथा वन्यैरिति ख०, ड० च ।

७० च ।

३ वत्सरं रौरवेणायेति घ० ।

६ मघाश्राद्धमिहाक्षयमिति भ० ।

४ पञ्चकं छागलेन तु इति ङ० ।

७ असद्रोणस्येति ङ० ।

काम्यानां कल्पमाख्यास्ये^(१) प्रतिपत्सु धनं बहु ।
 स्त्रियः परा द्वितीयायाश्चतुर्थ्यां धर्मकामदः ॥ ५० ॥
 पञ्चम्यां पुत्रकामस्तु षष्ठ्याश्च श्रेष्ठभागपि^(२) ।
 कृषिभागी च सप्तम्यामष्टम्यामर्थलाभकः ॥ ५१ ॥
 नवम्याश्च एकशका^(३) दशम्याङ्गुलीगणो भवेत् ।
 एकादश्यां परीदारो द्वादश्याम्भनधान्यकं ॥ ५२ ॥
 त्रातिश्रेष्ठं त्रयोदश्यां चतुर्दश्याश्च शस्त्रतः^(४) ।
 मृतानां श्राद्धं सर्वात्मममावास्यां समीरितं^(५) ॥ ५३ ॥
 सप्त व्याधा दशारण्ये^(६) मृगाः कालञ्चरे गिरौ ।
 चक्रवाकाः शरद्वीपे हंसाः सरसि मानसे ॥ ५४ ॥
 तेऽपि जाताः^(७) कुरुक्षेत्रे ब्राह्मणा वेदपारगाः ।
 प्रस्थिता दूरमध्वानं यूयन्तेभ्योऽवसीदत ॥ ५५ ॥
 श्राद्धादौ पठिते श्राद्धं पूर्णं स्यान्नृक्षलोकदं ।
 श्राद्धं कुर्याच्च पुत्रादिः^(८) पितुर्जीवति तत्पितुः ॥ ५६ ॥
 तत्पितुस्तत्पितुः कुर्याज्जीवति प्रपितामहे ।
 पितुः पितामहश्चाथ परस्य प्रपितामहात्^(९) ॥ ५७ ॥

१ कालमाख्यास्ये इति घ०, भ० च ।
 २ श्रेष्ठभाग्यपि इति ख०, ग०, ङ०,
 झ० च । श्रेष्ठभागपि इति घ० ।
 ३ नवम्यां वै शफपतिरिति ज० ।
 ४ चतुर्दश्याश्च ब्राह्मण इति ख०,
 घ० च ।
 ५ मृतानां श्राद्धं सर्वात्मरमावा-

स्या समीरिता इति क० ।
 ६ दशारण्ये इति ख०, ग०, ङ०, झ०
 च ।
 ७ तेऽभिजाता इति ख०, घ० च ।
 ८ कुर्यात् सुपुत्रोऽपि इति झ० ।
 ९ तत्पितु रित्यादिः, प्रपितामहादित्यन्तः
 पाठो भ० पुस्तके नास्ति ।

एवं मात्रादिकस्यापि तथा मातामहादिके ।
 आहकल्पं पठेद्यस्तु स लभेत् आहकृतफलं^(१) ॥ ५८ ॥
 तीर्थे युगादौ मन्वादौ आहं दत्तमथाक्षयं ।
 अश्वयुक्कुक्लनवमी द्वादशी कार्तिके तथा ॥ ५९ ॥
 तृतीया चैव माघस्य तथा भाद्रपदस्य च ।
 फाल्गुनस्याप्यमावास्या पीषस्यैकादशी तथा ॥ ६० ॥
 आषाढस्यापि दशमी माघमासस्य सप्तमी ।
 श्रावणे चाष्टमी कृष्णा तथाषाढे च पूर्णिमा ॥ ६१ ॥
 कार्तिकी फाल्गुनी तद्वज् ज्यैष्ठे पञ्चदशी सिता ।
 स्वायम्भवाद्या मनवस्तेषामाद्याः किलाक्षयाः ॥ ६२ ॥
 गया प्रयागो गङ्गा च कुरुक्षेत्रं च नर्मदा ।
 श्रीपर्वतः प्रभासश्च शालग्रामो वराणसी^(१) ॥ ६३ ॥
 गोदावरी तेषु आहं श्रीपुरुषोत्तमादिषु ।
 इत्याग्नेये महापुराणे आहकल्पी नाम सप्तदशाधिक-
 शततमोऽध्यायः ।

अथाष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

भारतवर्षं ।

अग्निर्वाच । उत्तरं यत् समुद्रस्य हिमाद्रेश्चैव दक्षिणं ।
 वर्षं तद् भारतं नाम नवसाहस्रविस्तृतं ॥ १ ॥
 कर्षभूमिरियं स्वर्गमपवर्गं च गच्छतां ।

१ यत्, लभेत् आहकृतं फलमिति ख०, इ०, १ वाराणसी इति ख०, इ०, इ०,
 ख० च ।

महेन्द्रो मलयः सद्यः शुक्तिमान् हेमपर्वतः(१) ॥ २ ॥
 विन्ध्यश्च पारिपात्रश्च समात्र कुलपर्वताः ।
 इन्द्रहीपः कसेरुश्च ताम्रवर्णो गभस्तिमान् ॥ ३ ॥
 नागहीपस्तथा सौम्यो गान्धर्वस्त्वथ वारुणः ।
 अयं तु नवमस्तेषां हीपः सागरसंहृतः ॥ ४ ॥
 योजनानां सहस्राणि हीपेयं दक्षिणोत्तरात् ।
 नव भेदा भारतस्य(२) मध्यभेदेऽथ पूर्वतः ॥ ५ ॥
 किराता यवनाश्चापि ब्राह्मणाद्याश्च मध्यतः ।
 वेदस्मृतिमुखा नद्यः पारिपात्रोद्गवास्तथा ॥ ६ ॥
 विन्ध्याश्च नर्मदाद्याः स्युः सद्यःत्तापी पयोष्णिका ।
 गोदावरीभीमरथीकृष्णवेसादिकास्तथा ॥ ७ ॥
 मलयात् कृतमालाद्यास्त्रिसामाद्या महेन्द्रजाः ।
 कुमाराद्याः शुक्तिमतो(३) हिमाद्रेष्वन्द्रभागका ॥ ८ ॥
 पश्चिमे कुरुपाञ्चालमध्यदेशादयःस्थिताः ।
 इत्याग्नेये महापुराणे भारतवर्षं नामाष्टादशाधिक-
 शततमोऽध्यायः ।

अथैकोनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—३०३—

महाहीपादि ।

अग्निरुवाच । लक्ष्योजनविस्तारं जम्बूद्वीपं समाहृतम् ।

१ शुक्तिमान्मृगपर्वत इति घ०, ङ० च । २ नव भेदा भवन्त्यस्येति ङ० ।

शुक्तिमान्मृगपर्वत इति ज० ।

३ शुक्तिमत इति ङ०, न०, घ०, ङ० च ।

लक्ष्ययोजनमानेन क्षीरोदेन समन्ततः ॥ १ ॥
 संवेद्य चारमुदधिं ब्रह्महीपस्तथा स्थितः(१) ।
 सप्त मेधातिथेः पुत्राः ब्रह्महीपेश्वरास्तथा ॥ २ ॥
 स्याच्छान्तभयः शिशिरः सुखोदय इतः परः ।
 आनन्दश्च शिवः क्षेमो भ्रवस्तन्नामवर्षकं ॥ ३ ॥
 मर्यादाशैली गोमेधश्चन्द्रो नारददुन्दुभी ।
 सोमकः सुमनाः शैली वैभ्राजास्तज्जनाः शुभाः ॥ ४ ॥
 नद्यः प्रधानाः सप्तात्र ब्रह्माच्छाकान्तिकेषु च ।
 जीवनं पञ्चसाहस्रं धर्मा वर्णाश्रमात्मकः(२) ॥ ५ ॥
 आर्यकाः कुरवश्चैव विविंशा भाविनश्च ते ।
 विप्राद्यास्तैश्च सोमोऽर्च्यो हिलक्ष्म्याब्धिलक्षकः ॥ ६ ॥
 मानेनेक्षुरसोदेन वृतो द्विगुणशाल्मलः ।
 वपुष्मतः सप्त पुत्राः शाल्मलेशास्तथाभवन् ॥ ७ ॥
 खेतोऽथ हरितश्चैव जीमूतो लोहितः क्रमात् ।
 वैद्युतो मानसश्चैव सुप्रभो नाम वर्षकः ॥ ८ ॥
 द्विगुणो द्विगुणेनैव सुरोदेन समावृतः ।
 कुमुदधानलश्चैव(३) तृतीयस्तु वलाहकः ॥ ९ ॥
 द्रोणः कंकोऽथ(४) महिषः ककुब्जान् सप्त निम्बगाः ।
 कपिलाश्वारुणाः पीताः कृष्णाः स्युर्माङ्गणादयः ॥ १० ॥
 वायुरूपं यजन्ति स्म सुरोदेनायमावृतः(५) ।

१ हीपस्तथा कृत इति अ० ।

७ च ।

२ वर्णाश्रमात्मज इति ख०, घ०, ज० च ।

४ कंकोऽथेति क० ।

३ कुमुदक्षीघ्नतश्चैवेति ख०, ग०, घ०,

५ सुरोदेन समावृत इति घ० ।

ज्योतिष्मतः कुशेशाः स्युरद्भिजो धेनुमान् सुतः ॥११॥
 हैरथो लंबनो धैर्यः कपिलश्च प्रभाकरः ।
 विप्राद्या दधिमुख्यास्तु ब्रह्मरूपं यजान्त ते ॥१२॥
 विद्मो^(१) हेमशैलश्च द्युतिमान् पुष्यवांस्तथा ।
 कुशेशयो हरिः शैलो वर्षार्थं मन्दराचलः ॥१३॥
 वेष्टितोऽयं घृतोदेन क्रौञ्चद्वीपेन सोऽप्यथ ।
 क्रौञ्चेश्वराः द्युतिमतः पुत्रास्तन्नामवर्षकाः ॥१४॥
 कुशलो मनोगुणशीघ्रः प्रधानोऽद्यान्धकारकः ।
 मुनिश्च दुन्दुभिः सप्त सप्त शैलाश्च निम्नगाः^(२) ॥१५॥
 क्रौञ्चश्च वामनश्चैव तृतीयस्यान्धकारकः^(३) ।
 देवाहत् पुण्डरीकश्च दुन्दुभिर्द्विगुणो मिथः ॥१६॥
 द्वीपा द्वीपेषु ये शैला यथा द्वीपानि ते तथा ।
 पुष्कराः पुष्कला धन्यास्तीर्था^(४) विप्रादयो हरिम् ॥१७॥
 यजन्ति क्रौञ्चद्वीपस्तु दधिमण्डोदकावृतः ।
 संवृतः शाकद्वीपेन हव्याच्छाकेश्वराः सुताः ॥१८॥
 जलदश्च कुमारश्च सुकुमारो मणीवकः ।
 कुशोत्तरथो मोदाकौ द्रुमस्तन्नामवर्षकाः ॥१९॥
 उदयाख्यो जलधरो रैवतः श्यामकोद्रकौ ।
 आम्बिकेयस्तथा रम्यः केशरी सप्त निम्नगाः ॥ २०॥

-
- १ ब्रह्म इति क० । विक्रम इति पाठो अ० पुष्कले गच्छि ।
 ख०, घ० च । २ तृतीयस्यान्धकारक इति घ०, अ० च ।
 ३ पुष्कलावर्षा तीर्था इति घ० ।
 ४ कुशक इत्यभिः, निम्नगा इत्यनः च ।

मगा मयधमानस्या^(१) मन्दगाश्च द्विजातयः^(२) ।
यजन्ति सूर्यरूपं तु^(३) शाकः क्षीराध्विना वृतः ॥ २१ ॥
पुष्करेणावृतः सोऽपि ह्यौ पुत्रौ सवनस्य च ।
महावीतो धातकिश्च वर्षे द्वे नामचिह्निते^(४) ॥ २२ ॥
एकोऽद्रिर्भानसाख्योऽत्र मध्यतो वलयाकृतिः ।
योजनानां सहस्राणि विस्तारोच्छ्रायतः समः ॥ २३ ॥
जीवनं दशसाहस्रं सुरैर्ब्रह्मात्र पूज्यते ।
स्वादूदकेनोदधिना वेष्टितो हीपमानतः ॥ २४ ॥
क्षनातिरिक्ताता चापां समुद्रेषु न जायते ।
उदयास्तमनेष्विन्दोः पक्षयोः शुक्लकृष्णयोः ॥ २५ ॥
दशोत्तराणि पञ्चैव^(५) अङ्गुलानां शतानि वै ।
अपां वृद्धिपक्षयो दृष्टौ सामुद्रीणां^(६) महामुने ॥ २६ ॥
स्वादूदका बहुगुणा^(७) भूर्हेमी जन्तुवर्जिता ।
लोकालोकस्ततः शैली योजनायुतविस्तृतः ॥ २७ ॥
लोकालोकस्तु तमसावृतोऽथाण्डकटाहतः ।
भूमिः साण्डकटाहेन पञ्चाशत्कोटिविस्तरा^(८) ॥ २८ ॥
इत्याम्बेये महापुराणे हीपादिवर्णनं नामैकोनविंशत्यधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

- १ आजायमानमालम्बा इति ख०, झ० च । ६ समुद्राद्यामिति ग०, ङ०, भ० च ।
२ द्विजादय इति क०, ख०, ङ०, झ० च । ७ स्वादूदका द्वितिमूषेति ख०, झ० च ।
३ सूर्यरूपम् इति घ०, ङ० च । स्वादूदका तु द्विगुणेति घ०, ङ० च ।
४ वर्षे द्वे भामचिह्निते इति भ० । स्वादूदका तु त्रिगुणेति ग०, ङ० च ।
५ पञ्चाशेति ग०, ङ० च । ८ पञ्चाशत्कोटिविस्तृतेति ख० ।

अथ विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

भुवनकोषः ।

अग्निर्वाच । विस्तारस्तु स्मृतो भूमेः सहस्राणि च समतिः ।
उच्छ्रायो दशसाहस्रं पातालश्चैकमेककं ॥ १ ॥
अतलं वितलञ्चैव नितलञ्च गभस्तिमतम् ।
महास्थं सुतलञ्चाग्रं पातालञ्चापि सप्तमं ॥ २ ॥
कृष्णपीतावणाः शुक्लशर्करागैलकाश्रनाः ।
भूमयस्तेषु रम्येषु सन्ति दैत्यादयः सुखं ॥ ३ ॥
पातालानामधश्चास्ते शेषो विष्णुश्च तामसः ।
गुणानन्त्यास्त चानन्तः शिरसा धारयन्महीं ॥ ४ ॥
भुवोऽधो नरका नैके न पतेत्तत्र वैष्णवः ।
रविणा भासिता पृथ्वी यावत्तावन्नभो मतं ॥ ५ ॥
भूमेर्योजनलक्षन्तु वशिष्ठरविमण्डलं ।
रवेर्लक्षेण चन्द्रश्च लक्षान्नाक्षत्रमिन्दुतः ॥ ६ ॥
द्विलक्षान्नाद्बुधश्चास्ते बुधाच्छुक्रो द्विलक्षतः ।
द्विलक्षेण कुजः शुक्राङ्गोमाद् द्विलक्षतो गुरुः ॥ ७ ॥
गुरोर्द्विलक्षतः सौरिर्लक्षान्मर्षयः शनेः ।
लक्षाद् भ्रुवो ह्यपिभ्यस्तु त्रैलोक्यस्योच्छ्रयेण च ॥ ८ ॥
भ्रुवात् कीटग्र महर्षीको यत्र ते कल्पवासिनः ।

जनो द्विकोटितस्तस्माद्यत्रासन्^(१) सनकादयः ॥ ९ ॥

जनात्तपसाष्टकोट्या वैराजा यत्र देवताः ।

षष्ठवत्या तु कोटीनान्तपंसः सत्यलोककः ॥ १० ॥

अपुनर्भारका यत्र ब्रह्मलोकी हि स स्मृतः ।

पादगम्यस्तु भूर्लोकौ भुवः सूर्यान्तरः स्मृतः ॥ ११ ॥

स्वर्गलोको भ्रवान्तस्तु नियुतानि^(२) चतुर्दश ।

एतदण्डकटाहेन वृतो ब्रह्माण्डविस्तरः ॥ १२ ॥

वारिवन्द्धानिलाकाशैस्ततो भूतादिना बहिः ।

वृतं दशगुणैरण्डं भूतादिर्बहिः तद्या ॥ १३ ॥

दशोत्तराणि शेषाणि एकैकस्मात्प्रहासुने ।

महान्तश्च समावृत्य प्रधानं समवस्थितं ॥ १४ ॥

अनन्तस्य न तस्यान्तः सङ्ख्यानं नापि विद्यते^(३) ।

हेतुभूतमशेषस्य प्रकृतिः सा परा मुने ॥ १५ ॥

असङ्ख्यातानि चाण्डानि तत्र जातानि चेदृशां ।

दारुण्यन्निर्यथा तैलं तिले तद्वत् पुमानिति^(४) ॥ १६ ॥

प्रधाने च स्थितो^(५) व्यापी चेतनात्मात्मवेदनः ।

प्रधानश्च पुमांसैव सर्वभूतात्मभूतया^(६) ॥ १७ ॥

विष्णुशक्त्या महाप्राज्ञ वृतौ संश्रयधर्म्मिणौ ।

तयोः^(७) सैव पृथग्भावे कारणं संश्रयस्य च ॥ १८ ॥

१ यत्र वै इति ७० ।

४ पुमानपि इति घ०, ङ० च ।

२ अयुतानि इति ज० ।

५ प्रधानेऽवस्थितं इति ख०, ग०, ङ० च ।

३ सङ्ख्यानं नैव विद्यते इति घ०, ङ०, ६ सर्वभूतात्मभूतया इति ७० ।

च । सङ्ख्यानं न च विद्यते इति ग० ।

७ द्वयोरिति ङ० ।

शोभकारणभूतश्च सर्गकाले महामुने ।
 यथा शैत्यं जले वातो विभक्तिं कणिकागतं ॥ १९ ॥
 जगच्छक्तिस्तथा विष्णोः प्रधानप्रतिपादिकां ।
 विष्णुशक्तिं समासाद्य देवाद्याः सम्भवन्ति हि ॥ २० ॥
 स च विष्णुः स्वयं ब्रह्म यतः सर्व्वमिदं जगत् ।
 योजनानां सहस्राणि भास्करस्य रथो नव ॥ २१ ॥
 ईशादण्डस्तथैवास्य द्विगुणो मुनिसत्तम ।
 सार्धकोटिस्तथा सप्तनियुतान्वधिकानि वै ॥ २२ ॥
 योजनानान्तु तस्याश्चस्तत्र चक्रं प्रतिष्ठितं ।
 त्रिनाभिमतिपञ्चारं षष्ठेभि ह्ययनात्मकं ॥ २३ ॥
 संवत्सरमयं कृत्स्नं कालचक्रं प्रतिष्ठितं ।
 चत्वारिंशत्सहस्राणि द्वितीयाक्षो विवस्वतः ॥ २४ ॥
 पञ्चान्यानि तु सार्धानि स्यन्दनस्य महामते ।
 अक्षप्रमाणमुभयोः प्रमाणन्तद्युगार्धयोः ॥ २५ ॥
 ऋस्वीऽक्षस्तद्युगार्धश्च ध्रुवाधारं रथस्य वै ।
 हयाश्च सप्त छन्दांसि गायत्र्यादीनि सुव्रत ॥ २६ ॥
 उदयास्तमनं ज्ञेयं दर्शनादर्शनं रवेः ।
 यावन्मात्रप्रदेशे तु वशिष्ठोऽवस्थितो ध्रुवः ॥ २७ ॥
 स्वयमायाति तावन्तु भूमेराभूतसम्भवे^(१) ।
 जर्द्धोत्तरमृषिभ्यस्तु ध्रुवी यत्र व्यवस्थितः ॥ २८ ॥
 एतद्विष्णुपदं दिव्यं तृतीयं व्योम्नि भास्वरं ।
 निर्द्धूतदोषपङ्कानां यतीनां स्थानमुत्तमं ॥ २९ ॥

१ भूमेराहतसम्भवे इति घ०, ज० च ।

ततो गङ्गा प्रभवति स्मरणात् पापनाशनी^(१) ।
 दिवि रूपं हरेर्ज्ञेयं शिशुमाराकृति प्रभो ॥ ३० ॥
 स्थितः पुच्छे ध्रुवस्तत्र भ्रमन् भ्रामयति ग्रहान् ।
 स रथोऽधिष्ठितो देवैरादित्यैर्ऋषिभिर्वरैः^(२) ॥ ३१ ॥
 गन्धर्वैरप्सरसोभिश्च ग्रामणीसर्पराक्षसैः^(३) ।
 हिमोष्णवारिवर्षाणां कारणं भगवान् रविः ॥ ३२ ॥
 ऋग्वेदादिमयो विष्णुः स शुभाशुभकारणं ।
 रथस्त्रिचक्रः सोमस्य कुन्दाभास्तस्य वाजिनः^(४) ॥ ३३ ॥
 वामदक्षिणतो युक्ता दश तेन चरत्यसौ ।
 त्रयस्त्रिंशत्सहस्राणि त्रयस्त्रिंशच्छतानि च ॥ ३४ ॥
 त्रयस्त्रिंशत्तथा देवाः पिवन्ति क्षणदाकरं^(५) ।
 एकां कलाञ्च पितर एकामारश्मिसंस्थिताः ॥ ३५ ॥
 वायुग्निद्रव्यसम्भूतो रथश्चन्द्रसुतस्य च ।
 अष्टाभिस्तरुर्गैर्युक्तो बुधस्तेन चरत्यपि ॥ ३६ ॥
 शुक्रस्यापि रथोऽष्टाश्वो भौमस्यापि रथस्तथा ।
 बृहस्पते रथोऽष्टाश्वः शनैरष्टाश्वको रथः ॥ ३७ ॥
 स्वर्भानोश्च रथोऽष्टाश्वः केतोश्चाष्टाश्वको रथः ।
 यदस्य वैष्णवः कायस्ततो विप्र वसुन्धरा ॥ ३८ ॥

१ सर्वपापप्रणाशनीति अ० ।

अ० पुस्तके नास्ति ।

२ ऋषिभो रवेरिति ग०, घ०, ङ०,
अ० च ।४ कुन्दाभास्तत्र वाजिन इति क०,
घ०, ङ० च ।

३ सरथ इत्यादिः, राक्षसैरित्यन्तः पाठः

५ क्षणदाकरमिति अ० ।

पद्माकारा समुद्भूता पर्वताद्यादिसंयुता ।

ज्योतिर्भुवननद्यद्रिसमुद्रवनकं हरिः ॥ ३८ ॥

यदस्ति नास्ति तद्विष्णुर्विष्णुज्ञानविजृम्भितं^(१) ।

न विज्ञानमृते किञ्चिज् ज्ञानं विष्णुः परम्यदं ॥ ४० ॥

तत् कुर्याद् येन विष्णुः स्यात् सत्यं ज्ञानमनन्तकं ।

पठेद् भुवनकोषं हि यः सोऽवामसुखात्मभाक् ॥ ४१ ॥

ज्योतिःशास्त्रादिविद्याश्च शुभाशुभाधिपो हरिः^(२) ।

इत्याग्नेये महापुराणे भुवनकोषो नाम विंशत्यधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

अथैकविंशाधिकशततमोऽध्यायः ।

ज्योतिःशास्त्रं ।

अग्निरुवाच । ज्योतिःशास्त्रं प्रवक्ष्यामि शुभाशुभविवेकदं ।

चातुर्लक्षस्य सारं यत् तज् ज्ञात्वा सर्व्वविद्भवेत् ॥ १ ॥

षडष्टके^(३) विवाहे न न च द्विडादशे स्त्रियाः ।

न त्रिकोणे ह्यथ प्रीतिः^(४) शेषे च समसप्तके ॥ २ ॥

१ ज्ञानविज्ञानजृम्भितमिति ज० ।

३ षट्कायुके इति ख०, ग०, घ०, ङ०,

२ शुभाशुभाशयो हरिरिति ख०,

ज० च ।

ख० च ।

४ न त्रिकोणेषु प्रीतिः स्यादिति ज० ।

द्विद्वादशे त्रिकोणे च मैत्रीक्षेत्रपर्योर्दि ।
 भवेदेकाधिपत्यञ्च ताराप्रीतिरथापि वा ॥ ३ ॥
 तथापि कार्यः संयोगो न तु षट्काष्टके पुनः ।
 जीवे भृगौ चास्तमिते स्त्रियते च पुमान् स्त्रिया ॥ ४ ॥
 गुरुक्षेत्रगते सूर्ये सूर्यक्षेत्रगते गुरौ ।
 विवाहं न प्रशंसन्ति कन्यावैधव्यकृद्भवेत् ॥ ५ ॥
 अतिचारे त्रिपक्षं स्यादक्रौ मासचतुष्टयं ।
 व्रतोद्वाहो न कुर्वीत गुरोर्वक्रातिचारयोः ॥ ६ ॥
 चैत्रे पौषे न रिक्तासु हरौ सुमे कुजे रवौ ।
 चन्द्रक्षये चाशुभं स्यात् सन्ध्याकालः शुभावहः ॥ ७ ॥
 रोहिणी चोत्तरा मूलं स्वाती हस्तीऽथ रेवती ।
 तुले न मिथने शस्तो विवाहः परिकीर्तितः ॥ ८ ॥
 विवाहे कर्णबेधे च व्रते पुंसवने तथा ।
 प्राशने घाद्यचूड्यायां बिहर्षञ्च विवर्जयेत्^(१) ॥ ९ ॥
 श्रवणे मूलपुष्ये च सूर्यमङ्गलजीवके ।
 कुम्भे सिंहे च मिथने कर्ष्ये पुंसवनं स्मृतं ॥ १० ॥
 हस्ते मूले श्रुगे पौष्ये बुधे शुक्रे च निष्कृतिः ।
 अर्केन्दुजीवभृगुजे मूले ताम्बूलभक्षणं ॥ ११ ॥
 अन्नस्य प्राशनं शुक्रे जीवे श्रुगे च मीनके^(१) ।
 हस्तादिपञ्चके पुष्ये कृत्तिकादित्रये तथा ॥ १२ ॥

१ विहर्षञ्च विवर्जयेत् इति ख०, ग०,

२ जीवे मकरमीनके इति ख० ।

अश्विन्यामथ रेवत्यां नवान्नफलभक्षणं ।
 पुष्यो हस्ता तथा ज्येष्ठा रोहिणी श्रवणाश्विनौ ॥ १३ ॥
 स्वातिसौम्ये च भैषज्यं कुर्यादन्यत्र वर्जयेत् ।
 पूर्वार्चयं^(१) मघा याम्यं पावनं^(२) श्रवणत्रयं ॥ १४ ॥
 भौमादित्यशनेर्वारे स्नातव्यं रोगमुक्लितः ।
 पार्थिवे चाष्टर्षीकारं मध्ये नाम च दिक्षु च ॥ १५ ॥
 ऋीं पुटं पार्थिवे दिक्षु ऋीं विदिक्षु लिखेद्वसून् ।
 गोरोचनाकुङ्कुमेन भूर्जे वस्त्रे गले धृतं ॥ १६ ॥
 शत्रवो वशमायान्ति मन्त्रे णानेन निश्चितं ।
 श्रीं ऋीं सम्प्टं नाम श्रीं ऋीं पत्राष्टके क्रमात् ॥ १७ ॥
 गोरोचनाकुङ्कुमेन भूर्जेऽथ सुभगावृते ।
 गोमध्यवागमः पत्रे हरिद्राया रसेन च ॥ १८ ॥
 शिलापट्टेऽरीन् स्नानयति भूमावधोमुखीकृतं । [॥ १९ ॥
 श्रीं ह्रं सः^(३) सम्प्टन्नाम श्रीं ह्रं सः^(४) पत्राष्टके क्रमात् ।
 गोरोचनाकुङ्कुमेन भूर्जे मृत्युनिवारणं ।
 एकपञ्चनवप्रीत्यै^(५) द्विषट्हादशयोगकाः ॥ २० ॥
 त्रिसप्तकादशे लाभो वेदाष्टहादशे रिपुः ।
 तनुर्धनञ्च सहजः सुहृत् सुतो रिपुस्तथा ॥ २१ ॥
 जाया निधनधर्माँ च कर्मायव्ययकं क्रमात् ।

१ पूर्वार्चिकमिति ज० ।

२ पावनकमिति ज० ।

३ श्रीं ह्रं स इति ज० ।

४ श्रीं ह्रं स इति ज० । श्रीं ह्रं स इति ज० ।

५ एकपञ्चनवशान्धे इति ज० ।

स्फुटं मेषादिलग्नेषु नवताराबलं वदेत् ॥ २२ ॥
 जन्म सम्पत्तिपत् क्षेमं प्रत्यरिः साधकः क्रमात् ।
 निधनं मित्रपरममित्रं ताराबलं विदुः ॥ २३ ॥
 वारे जगुरुशुक्राणां सूर्याचन्द्रमसोस्तथा ।
 माघादिमासषट्के तु क्षीरमाद्यं प्रशस्यते ॥ २४ ॥
 कर्णबेधो बुधे जीवे पुष्ये श्रवणचित्रयोः ।
 पञ्चमिन्द्रे चाध्ययनं षष्ठीं प्रतिपदन्यजेत् ॥ २५ ॥
 रिक्तां पञ्चदशीं भौमं प्रार्थ्य वाणीं हरिं त्रियं ।
 माघादिमासषट्के तु^(१) मेखलाबन्धनं शुभं ॥ २६ ॥
 चूडाकरणकायश्च श्रावणादौ न शस्यते ।
 अस्तं याते गुरो शुक्रे क्षीणे च शशलाञ्छने ॥ २७ ॥
 उपनीतस्य विप्रस्य मृत्युं जाड्यं विनिर्द्दिशेत् ।
 क्षीरर्क्षे शुभवारे च समावर्त्तनमिष्यते ॥ २८ ॥
 शुभक्षेत्रे विलग्नेषु शुभयुक्तेक्षितेषु च ।
 अश्विनीमघाचित्रासु स्वातीयाम्योत्तरासु च ॥ २९ ॥
 पुनर्वसौ तथा पुष्ये धनुर्वेदः प्रशस्यते ।
 भरण्यार्द्रा मघाश्लेषा वज्रिभगर्घयोस्तथा ॥ ३० ॥
 जिजीविषुर्न कुर्वीत वस्तप्रावरणं नरः ।
 गुरो शुक्रे बुधे वस्तं विवाहादौ न भादिकं ॥ ३१ ॥
 रेवत्यश्लिधनिष्ठासु हस्तादिषु च पञ्चसु ।
 शङ्खविद्रुमरत्नानां परिधानं प्रशस्यते ॥ ३२ ॥

१ माघादिमासषट्केषु इति भा० ।

धाम्यसर्पधनिष्ठासु^(१) त्रिषु पूर्वेषु वारुणे^(२) ।
 क्रीतं हानिकरं द्रव्यं विक्रीतं लाभकृद्भवेत् ॥ ३२ ॥
 अश्विनीस्वातिचित्रासु रेवत्यां वारुणे हरौ ।
 क्रीतं लाभकरं द्रव्यं विक्रीतं हानिकृद्भवेत् ॥ ३४ ॥
 भरणी त्रीणि पूर्वाणि आर्द्राश्लेषा मघानिलाः ।
 वज्रिज्येष्ठाविशाखासु स्वामिनी नोपतिष्ठते ॥ ३५ ॥
 द्रव्यं दत्तं प्रयुक्तं वा यत्र निक्षिप्यते धनं ।
 उत्तरे श्रवणे शक्रे कुर्याद्वाजाभिषेचनं ॥ ३६ ॥
 चैत्रं ज्येष्ठं तथा भाद्रमाश्विनं पौषमेव च ।
 माघं चैव परित्यज्य शेषमासे गृहं शुभं ॥ ३७ ॥
 अश्विनी रोहिणी मूलमुत्तरात्रयमैन्दवं ।
 स्वाती हस्तानुराधा च गृहहारभे प्रशस्यते ॥ ३८ ॥
 आदित्यभीमवर्जन्तु वापीग्रासादके तथा ।
 सिंहराशिगते जीवे गुर्वादित्ये मलिक्नुचे ॥ ३९ ॥
 बाले वृद्धेऽस्तगे शक्रे गृहकर्त्तव्यं विवर्जयेत् ।
 अग्निदाहो भयं रोगो राजपौष्टा धनक्षतिः ॥ ४० ॥
 सङ्ग्रहे दणकाष्ठानां कृते श्रवणपञ्चके ।
 गृहप्रवेशनं कुर्व्याद्वनिष्ठोत्तरवारुणे ॥ ४१ ॥
 नौकाया घटने द्वित्रिपञ्चसप्ततयोदशी ।
 नृपदर्शी धनिष्ठासु हस्तापौष्णाश्विनीषु च ॥ ४२ ॥
 पूर्वात्रयन्धनिष्ठार्द्रा वज्रिः सौम्यविशाखयोः ।

१ धाम्यसर्पविशाखासु इति घ०, ज० च । २ पूर्वेषु वारुणे इति ग०, घ०, ङ० च० ।

अश्लेषा चाश्विनी चैव यात्रासिद्धिस्तु सम्पदा^(१) ॥ ४३ ॥
 त्रिषूत्तरेषु रोहिण्यां सिनीवाली चतुर्दशी ।
 श्रवणा चैव हस्ता च चित्रा च वैष्णवी तथा ॥ ४४ ॥
 गोष्ठयात्रां न कुर्वीत प्रवेशं नैव कारयेत् ।
 अनिलोत्तररोहिण्यां मृगमूलपुनर्वसौ ॥ ४५ ॥
 पुष्यश्रवणहस्तेषु कृत्तिकर्षं समाचरेत्^(२) ।
 पुनर्वसूत्तरास्वातीभगमूलेन्द्रवारुणे^(३) ॥ ४६ ॥
 गुरोः शुक्रस्य वारे वा वारे च^(४) सोमभास्वतीः ।
 वृषलग्ने च कर्त्तव्यङ्गन्यायां मिथुने तथा ॥ ४७ ॥
 द्विपञ्च^(५) दशमी सप्त तृतीया च त्रयोदशी ।
 रेवतीरोहिणीन्द्राग्निहस्तमैत्रोत्तरेषु^(६) च ॥ ४८ ॥
 मन्दारवर्जं वीजानि वापयेत् सम्पदर्थपि^(७) ।
 रेवतीहस्तमूलेषु श्रवणे भगमैत्रयोः ॥ ४९ ॥
 पितृदैवे तथा सौम्ये धान्यच्छेदं मृगोदये ।
 हस्तचित्रादितिस्वाती रेवत्यां श्रवणत्रये ॥ ५० ॥
 स्थिरे लग्ने^(८) गुरोर्वारे अथ^(९) भागवसौम्ययोः ।
 याम्यादितिमघाज्येष्ठासूत्तरेषु प्रवेशयेत् ॥ ५१ ॥

१ यात्रासिद्धिषु सम्पद इति म०, ६ हस्तमैत्रोत्तराद्यु इति ज० ।

ज० च ।

७ वापयेत् संयतोपि चेति ख०, ज०,

२ समारभेदिति घ०, ङ० च ।

ज० च ।

३ भगमूले च वारुणे इति ख०, ङ० च । ८ चरे लग्ने इति म० ।

४ वारे वा इति ज० ।

९ गुरोर्वारेथना इति घ०, ज०, ख० ।

५ त्रिपञ्चेति ज० ।

श्रीं धनदाय^(१) सर्वधनेशाय देहि मे धनं स्वाहा^(२) ।
श्रीं नवे वर्षे इलादेवि लोकसंवर्द्धनि कामरूपिणि देहि
मे धनं स्वाहा ॥

पदस्य लिखितं धान्यराशिस्थं धान्यवर्द्धनं ।
त्रिपूर्वांसु विशाखायां धनिष्ठावारुणेऽपि च ॥ ५२ ॥
एतेषु षट्सु विज्ञेयं धान्यनिष्क्रमणं बुधैः ।
देवतारामवाप्यादिप्रतिष्ठीदङ्मुखे रवौ ॥ ५३ ॥
मिथुनस्ये रवौ दर्शयद्यदि स्याद् द्वादशी तिथिः ।
सदा तत्रैव कर्त्तव्यं शयनं चक्रपाणिनः ॥ ५४ ॥
सिंहतौलिङ्गते^(३) चार्द्धे दर्शयद्द्वादशीद्वयं ।
आदाविन्द्रसमुत्थानं प्रबोधस्य हरेः क्रमात् ॥ ५५ ॥
तथा कन्यागते भानौ^(४) दुर्गोत्थाने तथाष्टमी ।
त्रिपादेषु च ऋक्षेषु यदा भद्रा तिथिर्भवेत् ॥ ५६ ॥
भौमादित्यशनैशारि विज्ञेयं तत् त्रिपुष्करं ।
सर्वकर्म्मण्युपादेया विशुद्धिसिन्द्रतारयोः^(५) ॥ ५७ ॥
जम्बाश्रितस्त्रिषष्ठस्य सप्तमो दशमस्तथा ।
एकादशः शशी येषान्तेषामेव शुभं वदेत् ॥ ५८ ॥
शुक्लपक्षे द्वितीयस्य पञ्चमो नवमः शुभः ।
मित्रातिमित्रसाधकसम्पत्क्षेमादितारकाः ॥ ५९ ॥

१ ॐ श्रीं धनदायेति ज० ।

२ “नवे वर्षे गुतेवारे अथ भार्गवसौम्ययोः”

एव पाठो न ह० पुस्तकोच्चिकोऽस्ति ।

३ सिंहतौलिङ्गते इति ख० ।

४ कन्याराशिगते भानौ इति घ० ।

५ विशुद्धिसिन्द्रसूयोरिति ज० ।

जन्मना मृत्युमाप्नोति विपदा धनसङ्घयं ।
 प्रत्यरौ मरणं विद्यान्निधने याति पञ्चतां ॥ ६० ॥
 कृष्णाष्टमीदिनादूर्ध्वं यावच्छुक्लाष्टमीदिनं^(१) ।
 तावत् कालं शशी क्षीणः पूर्णस्तत्रोपरि स्मृतः ॥ ६१ ॥
 वृषे च मिथुने भानौ जीवे चन्द्रेन्द्रदैवते^(२) ।
 पौर्णमासी गुरोर्वारे महाज्यैष्ठी प्रकीर्त्तिता ॥ ६२ ॥
 ऐन्द्रे गुरुः शशी चैव प्राजापत्ये रविस्तथा ।
 पूर्णिमा ज्येष्ठमासस्य महाज्यैष्ठी प्रकीर्त्तिता ॥ ६३ ॥
 स्वात्यन्तरे यन्मनिष्ठे शक्रस्योत्थापयेद् ध्वजं ।
 ह्यर्घ्यं क्षपादे^(३) चाश्विन्यां समाह्वान्ते विसर्जयेत् ॥ ६४ ॥
 सर्वं हेमसमन्दानं सर्वं ब्रह्मसमा द्विजाः ।
 सर्वं गङ्गासमन्तोर्धं राहुग्रस्ते दिवाकरे ॥ ६५ ॥
 ध्वाङ्क्षी महोदरी घोरा मन्दा मन्दाकिनी द्विजाः^(४) ।
 राक्षसौ च क्रमेणार्काक्षङ्क्रान्तिर्नामभिः स्मृता ॥ ६६ ॥
 बालवे कौलवे नागे तैतिले करणे यदि ।
 उत्तिष्ठन् सङ्क्रमत्यर्कस्तदा लोकः^(५) सुखी भवेत् ॥ ६७ ॥
 गरे ववे वणिग्विष्टौ किन्तुन्ने शकुनौ व्रजेत् ।
 राक्षो दोषेण लोकोऽयम्पीड्यते सम्पदा समं ॥ ६८ ॥
 चतुष्पाद्विष्टिवाणिज्ये शयितः सङ्क्रमेद्रविः ।

- १ कृष्णाष्टमीदलादूर्ध्वं यावच्छुक्लाष्टमीदिनमिति ७० ।
 २ जीवे चन्द्रेन्द्रदैवतमिति ७० । मन्दाकिनीति चेति ७० ।
 ३ इन्द्राक्षपाद इति ७०, ८० च । ४ मन्दाकिनी तथेति ७०, ८०, ९० च ।
 ५ तथा लोक इति ७० ।

दुर्भिक्षं राजसङ्ग्रामो दम्पत्योः संशयो भवेत् ॥ ६८ ॥
 आधाने जन्मनक्षत्रे व्याधौ क्लेशादिकं भवेत् ।
 क्षत्तिकायान्नवदिनन्धिरात्रं रोहिणीषु च ॥ ७० ॥
 मृगशिरःपञ्चरात्रं आर्द्रासु^(१) प्राणनाशनं ।
 पुनर्वसौ च पुष्ये च सप्तरात्रं विधीयते ॥ ७१ ॥
 नवरात्रं तथाश्लेषा श्मशानान्तं मघासु च ।
 हौ मासौ पूर्वफाल्गुन्यामुत्तरासु त्रिपञ्चकम्^(२) ॥ ७२ ॥
 हस्ते तु दृश्यते चित्रा अर्द्धमासन्तु पीडनम् ।
 मासद्वयन्तथा स्वातिर्विंशत्या त्रिंशतिर्दिनं ॥ ७३ ॥
 मैत्रे चैव दशाहानि ज्येष्ठास्त्रैवार्षमासकम् ।
 मूले न जायते मोक्षः पूर्वाषाढा त्रिपञ्चकम्^(३) ॥ ७४ ॥
 उत्तरा दिनविंशत्या हौ मासौ श्रवणेन च ।
 धनिष्ठा चार्द्धमासश्च वारुणे च दशाहकम् ॥ ७५ ॥
 न च भाद्रपदे मोक्ष उत्तरासु त्रिपञ्चकम् ।
 रेवती दशरात्रश्च अहोरात्रन्तथाश्विनी ॥ ७६ ॥
 भरण्यां प्राणहानिः स्याद् गायत्रीहोमतः शुभं ।
 पञ्चधान्यतिलाज्याद्यैर्धेनुदानन्द्विजे शमं ॥ ७७ ॥
 दशा सूर्यस्य षष्ठाब्दा इन्दोः पञ्चदशैव तु ।
 अष्टौ वर्षाणि भीमस्य दशसप्तदशा बुधे ॥ ७८ ॥

१ आर्द्रायामिति ३०, ज० च ।

२ उत्तरासु त्रिरात्रकमिति ३० ।

३ पूर्वाषाढादिनपञ्चकमिति ३० ।

हस्ते तु दृश्यते इत्यादिः, पूर्वाषाढा-

त्रिपञ्चकमित्यन्तः पाठः ३०, ३०, पुस्तक-

द्वये नास्ति ।

दशाब्दानि दशा पङ्क्तिरूनविंशद्गुरोर्द्दशा ।

राहोर्द्वादशवर्षाणि भार्गवस्यैकविंशतिः ॥ ७९ ॥

इत्याम्नेये महापुराणे ज्योतिःशास्त्रसारो नाम एकविं-
शत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

कालगणनं ।

अग्निह्वाच । कालः समागणो वक्ष्ये गणितं कालबद्धये ।

कालः समागणोऽर्कघ्नो^(१) मासैश्चैत्रादिभिर्युतः ॥ १ ॥

द्विघ्नो द्विष्टः सवेदः स्यात् पञ्चाङ्गाष्टयुतो गुणः^(२) ।

त्रिष्टो मध्यो वसुगुणः पुनर्वेदगुणश्च सः ॥ २ ॥

अष्टरन्द्वाग्निहीनः^(३) स्यादधः सैकरसाष्टकैः ।

मध्यो हीनः षष्टिहृत्तो^(४) लब्धयुक्तस्तथोपरि ॥ ३ ॥

न्यूनः सप्तहृतो वारस्तदधस्तिथिनाडयः ।

सगुणो द्विगुणश्चोद्ध्वं^(५) त्रिभिरूनो गुणः पुनः ॥ ४ ॥

अधः खरामसंयुतो रसार्काष्टफलैर्युतः ।

अष्टाविंशच्छेषपिण्डस्तिथिनाड्या अधः स्थितः ॥ ५ ॥

१ समानशोर्काब्द इति ख०, इ० च ।

२ अष्टचन्द्राग्निहीन इति ज० ।

३ पञ्चदशयुतो मण इति ज० ।

४ षष्टिहृत इति ड० ।

गुणस्त्रिभिरुनोर्द्धं हाभ्यां च गुणयेत् पुनः ।
 मध्ये रुद्रगणः कार्यां ह्यधः सैको नवाग्निभिः (१) ॥ ६ ॥
 लब्धहीनो (२) भवेन्मध्ये हाविंशतिविवर्जितः ।
 षष्टिशेषे ऋणं ज्ञेयं लब्धमूर्द्धं विनिक्षिपेत् ॥ ७ ॥
 सप्तविंशतिशेषस्तु ध्रुवो नक्षत्रयोगयोः ।
 मासि मासि क्षिपेद् वारन्दात्रिंशद्वटिकास्त्रिभ्यो ॥ ८ ॥
 द्वे पिण्डे द्वे च नक्षत्रे नाडा एकादश क्षृणुते ।
 वारस्थाने तिथिन्दद्यात् सप्तभिर्भागमाहरेत् ॥ ९ ॥
 शेषवाराश्च सूर्याद्या षट्किकासु च पातयेत् ।
 पिण्डकेषु तिथिन्दद्याद्दशैव चतुर्दश ॥ १० ॥
 ऋणं धनं धनमृणं क्रमाज् ज्ञेयं चतुर्दशे ।
 प्रथमे त्रयोदशे पञ्च द्वितीयद्वादशे दश ॥ ११ ॥
 पञ्चदशस्तृतीये च तथाचैकादशे क्षृतां ।
 चतुर्थे दशमे चैव भवेदेकोनविंशतिः ॥ १२ ॥
 पञ्चमे नवमे चैव हाविंशतिरुदाहृताः ।
 षष्ठाष्टमे त्वखण्डाः स्युश्चतुर्विंशतिरेव च ॥ १३ ॥
 सप्तमे पञ्चविंशः स्यात् खण्डशः पिण्डिकाद् भवेत् (३) ।
 कर्काटादौ हरेद्राशिस्तुवेदत्रयैः क्रमात् ॥ १४ ॥
 तुलादौ प्रातिलोभ्येन त्रयो वेदरसाः क्रमात् ।

१ सैकेन सप्तैरिति ख०, ग० च ।

२ खण्डकः पिण्डिकाद्भवेदिति ख०, ग०,

३ ऋतुचीन इति ख० ।

घ०, ङ०, छ०, ज० च ।

मकरादौ दीयते च रसवेदत्रयः क्रमात् ॥ १५ ॥
 मेषादौ प्रातिलोभ्येन त्रयो वेदरसाः क्रमात्^(१) ।
 खेषवः खयुगा मैत्रं मेषादौ विकला धनम् ॥ १६ ॥
 कर्कटे प्रातिलोभ्यं स्यादृणमेतत् तुलादिके ।
 चतुर्गुणा तिथिर्ज्ञेया विकलाश्चेह सर्वदा ॥ १७ ॥
 हन्याह्नितागतागामिपिण्डसङ्ख्याफलान्तरैः ।
 षष्ठ्यासं प्रथमोच्चार्थ्ये हानौ देयन्धने धनम् ॥ १८ ॥
 द्वितीयोच्चरिते वर्गे वैपरीत्यमिति स्थितिः ।
 तिथिर्द्विगुणिता कार्या षड्भागपरिवर्जिता ॥ १९ ॥
 रविकर्माविपरीता तिथिनाडीसमायुता ।
 ऋणे शुभे तु नाड्यः स्युर्ऋणं शुभेत नो यदा ॥ २० ॥
 सषष्टिकं प्रदेयन्तत् षष्ठ्याधिक्ये च तस्यजेत्^(२) ।
 नक्षत्रं तिथिमित्रं स्याच्चतुर्भिर्गुणिता तिथिः ॥ २१ ॥
 तिथिस्त्रिभागसंयुक्ता ऋणेन च तथाम्विता ।
 तिथिरत्र चिता कार्या तद्देदाद्योगशीघ्रं ॥ २२ ॥
 रविचन्द्रौ समौ कृत्वा योगो भवति निखलः ।
 एकोना तिथिर्द्विगुणा सप्तभिन्ना कतिर्द्विधा^(३) ॥ २३ ॥
 तिथिश्च द्विगुणैकोना कृताङ्गैः करणत्रिभिः ।

१ मकरादौ इत्यादिः, वेदरसाः
 क्रमादित्यन्तः पाठः इ० पुस्तके नास्ति ।

२ सन्धजेदिति घ० ।

(६)

३ सप्तभिन्ना कतिर्द्विधा इति ख० ।
 सप्तभिन्ना कतिर्द्विधा इति घ०, ज० च ।

क्षणचतुर्दशन्ते शकुनिः पर्वणीह चतुष्यदं ॥ २४ ॥
 प्रथमे तिथ्यर्द्धतो हि किन्तुघ्नं प्रतिपन्मुखे ।
 इत्याग्नेये महापुराणे कालगणनं नाम द्वाविंशत्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

युद्धजयार्णवीयनानायोगाः ।

अग्निरुवाच । वक्ष्ये जयशुभाद्यर्थं सारं युद्धजयार्णवे ।
 अद्भुतएवो स्वराः स्थः क्रमान्नन्दादिका तिथिः ॥ १ ॥
 कादिहान्ता भीमरवी जसोमी गुरुभार्गवौ ।
 शनिर्दक्षिणनाड्यान्तु भौमार्कशनयः परे ॥ २ ॥
 स्वार्णवः खरसैर्गुण्यो रुद्रैर्भागं समाहरेत् ।
 रसाहतन्तु तत् कृत्वा पूर्वभागेन भाजयेत् ॥ ३ ॥
 वक्रिभिश्चाहतं कृत्वा^(१) रूपन्तत्रैव निक्षिपेत् ।
 स्पन्दनं नाड्याः पलानि सप्राणस्पन्दनं पुनः ॥ ४ ॥
 अनेनैव तु मानेन उदयन्ति दिने दिने ।
 स्फुरणैस्त्रिभिरुच्छ्वास उच्छ्वासैस्तु पलं स्मृतम् ॥ ५ ॥

१ वक्रिभिश्च हृतं कृत्वा इति च० ।

षष्टिभिश्च पलैर्लिप्ता लिप्ताषष्टिस्त्वहर्निशं ।

पञ्चमाहोदये बालकुमारयुववृद्धकाः ॥ ६ ॥

मृत्युर्येनोदयस्तेन चास्तमेकादशांशकैः ।

कुलागमे भवेद्भङ्गः समृत्युः पञ्चमोऽपिवा ॥ ७ ॥

स्वरोदयञ्चक्रं ।

शनिचक्रे चार्धमासङ्गहाणामुदयः क्रमात् ।

विभागैः पञ्चदशभिः शनिभागस्तु मृत्युदः ॥ ८ ॥

शनिचक्रं ।

दशकोटिसहस्राणि अर्बुदान्यर्बुदं हरेत्^(१) ।

त्रयोदशे च लक्षाणि प्रमाणं कूर्मरूपिणः ॥ ९ ॥

मघादौ कृत्तिकाद्यन्तस्तद्देशान्तः शनिस्थितौ ।

कूर्मचक्रं ।

राहुचक्रे च सप्तोर्द्धमघः सप्त च संलिखेत्^(२) ॥ १० ॥

वायुग्न्योश्चैव नैर्ऋत्ये पूर्णिमान्नेयभागतः ।

अमावास्यां वायवे च राहुर्वै तिथिरूपकः ॥ ११ ॥

रकारं दक्षभागे तु हकारं वायवे लिखेत् ।

प्रतिपदादौ ककारादीन् सकारं नैर्ऋते पुनः ॥ १२ ॥

राहोर्मुखे तु भङ्गः स्यादिति राहुरुदाहृतः ।

विष्टिरम्नौ^(३) पीर्णमास्यां करणीन्द्रे तृतीयकं ॥ १३ ॥

घोरा याम्यान्तु सप्तम्यां दशम्यां रौद्रसौम्यगा ।

चतुर्दश्यान्तु वायव्ये चतुर्थ्यां वरुणाश्रये ॥ १४ ॥

१ अर्बुदान्यर्बुदं क्रमादिति भ० ।

२ विष्टिर्वृक्षौ इति ग० ।

३ सप्तम्यां लिखेदिति भ० ।

शक्ताष्टम्यां दक्षिणे च एकादश्यां भृशम्यजेत् ।
 रौद्रस्यैव तथा श्वेतो मैत्रः सारभटस्तथा ॥ १५ ॥
 सावित्री विरोचनश्च जयदेवोऽभिजित्तथा^(१) ।
 रावणो विजयस्यैव नन्दी वरुण एव च ॥ १६ ॥
 यमसौम्यो भवश्चान्ते दशपञ्चमुहूर्त्तकाः ।
 रौद्रे रौद्राणि कुर्वीत श्वेते ज्ञानादिकं चरेत् ॥ १७ ॥
 मैत्रे कन्याविवाहादि शुभं सारभटे चरेत् ।
 सावित्रे स्थापनाद्यं वा विरोचने नृपक्रिया ॥ १८ ॥
 जयदेवे जयं कुर्याद् रावणे रणकर्म च^(२) ।
 विजये ऋषिवाणिज्यं पटवन्धं च नन्दनि ॥ १९ ॥
 वरुणे च तडागादि नाशकर्म यमे चरेत् ।
 सौम्ये सौम्यादि कुर्वीत भवेत्तन्ममहर्द्दवा ॥ २० ॥
 योगा नाम्ना विरुद्धाः स्युर्योगा नाम्नैव शोभनाः ।
 राहुरिन्द्रात्ममीरश्च वायोर्द्द्वं यमाच्छिवम्^(३) ॥ २१ ॥
 शिवादाप्यञ्जलादग्निरग्नेः सौम्यन्ततस्त्रयम् ।
 ततश्च सङ्क्रमं हन्ति चतस्री घटिकाभ्रमन् ॥ २२ ॥
 राहुचक्रं ।
 चण्डीन्द्राणी वाराही च मुशली गिरिकर्षिका ।
 बला चातिबला क्षीरी मल्लिकार्जुनयूषिकाः ॥ २३ ॥
 यथालाभं धारयेत्ताः श्वेताङ्गश्च शतावरी ।
 गुडूची वागुरी दिव्या ओषधी धारिता जये ॥ २४ ॥

१ स्पन्दनमित्यादिः, जयदेवोभिजि-
 त्तथेत्यन्तः पाठः ष० पुस्तके नास्ति ।

२ जीवकर्मं चेति ष० ।
 ३ दायोर्यस्यं ततः शिवमिति ष० ।

श्रीं नमो भैरवाय^(१) खड्गपरशुहस्ताय श्रीं क्रू^(२)
 विघ्नविनाशाय श्रीं क्रू^(३) फट् ।
 अनेनैव तु मन्त्रेण शिखाबन्धादिकृज्ये ।
 तिलकञ्चाञ्जनञ्चैव धूपलेपनमेव च ॥ २५ ॥
 ज्ञानपानानि तैलानि योगधूलिमतः शृणु ।
 शुभगा मनःशिला तालं लाक्षारससमन्वितं ॥ २६ ॥
 तरुणीक्षीरसंयुक्तो ललाटे तिलको वशे ।
 विष्णुक्रान्ता च सर्पाक्षी सहदेवञ्च^(४) रोचना ॥ २७ ॥
 अजादुग्धेन संपिष्टं तिलकोवश्यकारकः ।
 प्रियङ्गुकुङ्कुमं कुष्ठं मोहनी तगरं हृतं ॥ २८ ॥
 तिलको वश्यकृत्तञ्च रोचना रक्तचन्दनं ।
 निशा मनःशिला तालं प्रियङ्गुसर्षपास्तथा ॥ २९ ॥
 मोहनी हरिता क्रान्ता सहदेवौ शिखा तथा ।
 मातुलङ्गरसैः पिष्टं ललाटे तिलको वशे ॥ ३० ॥
 सेन्द्राः सुरा वशं यान्ति किं पुनः क्षुद्रमानुषाः ।
 मञ्जिष्ठा चन्दनं रक्तं कटकन्दा विलासिनी ॥ ३१ ॥
 पुनर्नवासमायुक्तो लेपोऽयं भास्करो वशे ।
 चन्दनं नागपुष्पञ्च मञ्जिष्ठा तगरं वचा^(५) ॥ ३२ ॥
 लोभप्रियङ्गु, रजनीमांसीतैलं वशङ्करं ।

इत्याग्नेये महापुराणे नानायोगा नाम त्रयोविंशत्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

१ श्रीं नमो भगवते भैरवायेति ख०,
 घ० च ।
 २,९ श्रीं क्रूमिति ख०, अ० च ।

४ सहदेवा चेति ख० ।
 ५ मञ्जिष्ठा तगरमर्थेति क० । मञ्जिष्ठा
 भक्तकं वचेति ख० ।

अथ चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

युद्धजयार्णवीयज्योतिःशास्त्रसारः ।

अग्निरुवाच । ज्योतिःशास्त्रादिसारञ्च वक्ष्ये युद्धजयार्णवे ।

विना मन्त्रोपधाद्यञ्च यद्योमामीश्वरोऽब्रवीत्^(१) ॥ १ ॥

देव्युवाच । देवैर्जिता दानवाश्च^(२) येनोपायेन तद्वद ।

शुभाशुभविवेकार्थं ज्ञानं युद्धजयार्णवं ॥ २ ॥

ईश्वर उवाच । मूलदेवेच्छया जाता शक्तिः पञ्चादशाक्षरा ।

चराचरं ततो जातं यामाराध्याखिलार्थवित्^(३) ॥ ३ ॥

मन्त्रपीठं प्रवक्ष्यामि पञ्चमन्त्रसमुद्भवं ।

ते मन्त्राः सर्वमन्त्राणां जीविते मरणे स्थिताः ॥ ४ ॥

ऋग्यजुःसामाथर्वाख्यवेदमन्त्राः क्रमेण ते ।

सद्योजातादयो मन्त्रा ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रकः ॥ ५ ॥

ईशः सप्तशिखा देवाः शक्राद्याः पञ्च च स्वराः ।

अद्भुतश्चे कलाश्च मूलं ब्रह्मेति कीर्तितं ॥ ६ ॥

काष्ठमध्ये यथा षड्भिरप्रवृद्धो न दृश्यते ।

विद्यमाना तथा देहे शिवशक्तिर्न दृश्यते ॥ ७ ॥

आदौ शक्तिः समुत्पन्ना ओङ्कारस्वरभूषिता ।

ततो विन्दुर्महादेवि एकारेण व्यवस्थितः ॥ ८ ॥

१ ईश्वरोऽब्रवीत् इति घ० ।

३ यामाराध्याखिलात्मवित् इति ख०,

२ दानवाद्या इति ज० ।

ग० च ।

जातो नाद उकारस्तु नदते हृदि भंस्थितः ।
 अर्धचन्द्र इकारस्तु मोक्षमार्गस्य बोधकः ॥ ८ ॥
 अकारो व्यक्त उत्पन्नो भोगमोक्षप्रदः परः^(१) ।
 अकार ऐश्वरे भूमिनिवृत्तिश्च कला स्मृता ॥ १० ॥
 गन्धो नवीजः प्राणाख्य इडाशक्तिः स्थिरा स्मृता ।
 इकारश्च प्रतिष्ठाख्यो रसो पालश्च पिङ्गला ॥ ११ ॥
 क्रूरा शक्तिरीवीजः स्याद्दरवीजोऽग्निरूपवान् ।
 विद्या समाना गान्धारी शक्तिश्च दहनी स्मृता ॥ १२ ॥
 प्रशान्तिर्वार्युपस्यर्शी यद्योदानशला क्रिया ।
 ओङ्कारः शान्त्यतीताख्यः खण्ड्यधूषपाणिनः ॥ १३ ॥
 पञ्च बर्गाः स्वरा जाताः कुजश्च गुरुभार्गवाः ।
 शनिः क्रमादकाराद्याः ककाराद्यास्त्वधः स्थिताः ॥ १४ ॥
 एतन्मूलमतः सर्वं ज्ञायते सचराचरं ।
 विद्यापीठं प्रवक्ष्यामि प्रणवः शिव ईरितः ॥ १५ ॥
 उमा सीमः स्वयं शक्तिर्वामा ज्येष्ठा च रौद्रापि ।
 ब्रह्मा विष्णुः क्रमाद्गुद्रो गुणाः सर्गादयस्त्वयः ॥ १६ ॥
 रत्ननाडीत्रयश्चैव^(२) स्थूलः सूक्ष्मः परोऽपरः ।
 चिन्तयेच्छ्रेतवर्णन्तं मुञ्चमानं परामृतं ॥ १७ ॥
 प्राप्यमानं यथात्मानं चिन्तयेत्तं दिवानिशं ।
 अजरत्वं भवेद्देवि शिवत्वमुपगच्छति^(१) ॥ १८ ॥

१ भोगमोक्षप्रदः शुभ इति ज० ।

२ शिवत्वमधिगच्छतीति ज० ।

३ रत्ननाडीत्रयश्चेति क०, उ० च ।

अङ्गुष्ठादौ न्यसेदङ्गावेत्रं मध्येऽथ देहके ।
 मृत्युञ्जयं ततः प्रार्थ्य रणादौ विजयी भवेत् ॥ १९ ॥
 शून्यो निरालयः शब्दः स्पर्शं तिर्यङ्मनतं स्पृशेत् ।
 रूपस्योर्द्ध्वगतिः प्रोक्ता जलस्याधः समाश्रिता ॥ २० ॥
 सर्वस्थानविनिर्मुक्तो गन्धो मध्ये च मूलकं ।
 नाभिमूले^(१) स्थितं कन्दं शिवरूपन्तु मण्डितं ॥ २१ ॥
 शक्तिव्यूहेन सोमोऽकीं हरिस्तत्र व्यवस्थितः ।
 दशवायुसमोपेतं पञ्चतन्मात्रमण्डितं ॥ २२ ॥
 कालानलसमाकारं प्रस्फुरन्तं शिवात्मकं ।
 तज्जीवं जीवलीकस्य^(२) स्थावरस्य चरस्य च ॥ २३ ॥
 तस्मिन्नष्टे^(३) मृतं मन्ये मन्त्रपौठेऽनिलात्मकं ।

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे ज्योतिःशास्त्रसारी नाम
 चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—००००—

युद्धजयार्णवीयनानाचक्राणि ।

ईश्वर उवाच । ओं ह्रीं कर्णमोटनि बहुरूपे बहुदंष्ट्रे ह्रूं

१ नाडीमूले इति ख० ।

तत्र जीवं जीवलीक इति ख० ।

२ तत्र वीजं जीवनायेति ख०, झ० च । ३ तस्मिन्नष्टे इति ख० ।

फटः^(१) ओं हः ओं प्रस प्रस क्तन्त क्तन्त छक छक ङूं फट^(१)
नमः ।

पठामानो ह्यर्षं मन्त्रः क्रुद्धः संरक्तलोचनः ।

मारणे पातने वापि मोहनोच्चाटने भवेत् ॥ १ ॥

कर्णमोटी महाविद्या सर्ववर्णेषु रक्षिका ।

नानाविद्या ।

षड्भोदसं प्रवक्ष्यामि स्वरोदयसमाश्रितं ॥ २ ॥

नाभिहृद्यन्तरं यावत्तावच्चरति मारुतः ।

उच्चाटयेद्द्रणादौ तु कर्णाचीणि प्रभेदयेत् ॥ ३ ॥

करोति साधकः क्रुद्धो जपहोमपरायणः ।

हृदयात्वायुक्तं कण्ठं ज्वरदाहारिमारणे^(१) ॥ ४ ॥

कण्ठीद्भवो रसो वायुः शान्तिकं पीष्टिकं रसं ।

दिव्यं स्तम्भं समाकर्षं गन्धो नासान्तिकी भ्रुवः ॥ ५ ॥

गन्धलीनं मनः कृत्वा स्तम्भयेन्नात्र संशयः ।

स्तम्भनं कौलनाद्यञ्च करोत्येव हि साधकः ॥ ६ ॥

चण्डघण्टा कराली च सुसुखी दुर्मुखी तथा ।

रेवती प्रथमा घोरा वायुचक्रेषु ता यजेत् ॥ ७ ॥

उच्चाटकारिका देव्यः स्थितास्तेजसि संस्थिताः ।

सौम्या च भीषणी देवी जया च विजया तन्ना ॥ ८ ॥

अजिता चापराजिता महाकोटी च रौद्रया ।

शुष्ककाया प्राणहृता रसचक्रे स्थिता अमूः ॥ ९ ॥

१,१ ओं हुं फटिति च० ।

२ ज्वरदाहनिवारणे इति च० ।

विरूपाक्षी परा दिव्यास्तथा चाकाशमातरः ।
 संहारी जातहारी च दंष्ट्राला शुष्करेवती ॥ १० ॥
 पिपीलिका पुष्टिहरा महापुष्टिप्रवर्धना ।
 भद्रकाली सुभद्रा च भद्रभीमा सुभद्रिका ॥ ११ ॥
 स्थिरा च निष्ठुरा दिव्या निष्कम्पा गदिनी तथा ।
 द्वात्रिंशन्मातरश्चक्रे अष्टाष्टक्रमशः स्थिताः ॥ १२ ॥
 एक एव रविसन्द्र एकस्यैकशक्तिका ।
 भूतभेदेन तीर्थानि^(१) यथा तोयं महीतले ॥ १३ ॥
 प्राण एको मण्डलैश्च भिद्यते भूतपञ्चरे ।
 वामदक्षिणयोगेन दशधा सम्प्रवर्त्तते ॥ १४ ॥
 विन्दुमुण्डविचित्रश्च तत्त्ववस्त्रेण वेष्टितं ।
 ब्रह्माण्डेन^(२) कपालेन पिवेत परमामृतं ॥ १५ ॥
 पञ्चवर्गबलाद्युद्धे जयो भवति तच्छृणु ।
 अत्राकचटतपयाः श आद्यो वर्ग ईरितः ॥ १६ ॥
 ईईखळ्ठथफराः षो वर्गश्च द्वितीयकः ।
 उजगजडदबलाः सो वर्गश्च तृतीयकः ॥ १७ ॥
 एऐघभठधभवा ह्यो वर्गश्च चतुर्थकः ।
 ओ औ अं अः ङजणना मो वर्गः पञ्चमो भवेत् ॥ १८ ॥
 वर्णाद्याभ्युदये नृणां चत्वारिंशच्च पञ्च च ।
 बालः कुमारो युवा स्याद्द्वयो मृत्युश्च नामतः ॥ १९ ॥

१ भूतभेदेन भिन्नानि इति ङ० ।

२ ब्रह्माण्डे इति ङ० ।

तानि भेदेन भिन्नानि इति च० ।

आत्मपौडा शोषकः स्यादुदासीनश्च कालकः ।
 कृत्तिका प्रतिपद्नीम आत्मनो लाभदः स्मृतः ॥ २० ॥
 षष्ठी भोमो मघा पौडा आर्द्रा चैकादशी कुजः ।
 मृत्युर्षघा द्वितीया शो लाभश्चार्द्रा च सप्तमी ॥ २१ ॥
 बुधे हानिर्भरणी ज्ञः श्रवणं काल ईदृशः ।
 जीवो लाभाय च भवेत्तृतीया पर्वफलगुनी ॥ २२ ॥
 जीवोऽष्टमी^(१) धनिष्ठार्द्रा जीवोऽश्लेषा त्रयोदशी ।
 मृत्यो शुक्रश्चतुर्थी स्वात् पूर्वभाद्रपदा त्रिये ॥ २३ ॥
 पूर्वाषाढा च नवमी शुक्रः पौडाकरो भवेत् ।
 भरणी भूतजा शुक्रो यमदण्डो हि हानिकृत् ॥ २४ ॥
 कृत्तिका पञ्चमी मन्दो लाभाय तिथिरौरिता ।
 अश्लेषा दशमी मन्दो योगः पौडाकरो भवेत्^(२) ॥ २५ ॥
 मघा शनिः पूर्णिमा च योगो मृत्युकरः स्मृतः ।

तिथियोगः ।

पूर्वोत्तराग्निनेर्ऋत्यदक्षिणानिलचन्द्रमाः^(३) ॥ २६ ॥
 ब्रह्माद्याः स्युर्दृष्टयः स्युः^(४) प्रतिपन्नवमीसुखाः ।
 राशिभिः सहिता दृष्टा ग्रहाद्याः सिद्धये स्मृताः ॥ २७ ॥
 मेषाद्याश्चतुरः कुम्भा जयः पूर्वोऽन्यथा मृतिः ।
 सूर्यादिरिक्ता पूर्णा च क्रमादेवम्प्रदापयेत् ॥ २८ ॥

१ जीवोऽष्टमीति च० ।

२ दक्षिणाग्निचन्द्रमा इति घ० ।

३ भरहोत्यादिः, पौडाकरो भवेदित्यन्तः ४ ब्रह्माद्याः स्युर्दृष्टाः स्मृतिरिति च० ।
 पाठः च० पुस्तके नास्ति ।

रणे सूर्ध्वं फलं नास्ति सीमे भङ्गः प्रशाम्यति ।
 कुजेन कलहं विद्याद्बुधः कामाद्य वै गुरुः ॥ २९ ॥
 जयाय मनसे^(१) शुक्री मन्दे भङ्गो रणे भवेत् ।
 देयानि पिङ्गलाचक्रे सुयंगानि च भानि हि ॥ ३० ॥
 मुखे नेत्रे सलाटेऽथ शिरोऽहस्तोरुपादके ।
 पादे मृत्तिसिद्धये स्वाग्नीषि मन्त्रेऽर्चनाशनम् ॥ ३१ ॥
 सुशस्त्रे च भवेत्कीडा शिरस्ये कार्यनाशनम् ।
 क्लृप्तिस्थिते फलं श्याञ्च राहुचक्रं वदाम्यहम् ॥ ३२ ॥
 इन्द्राञ्च नैर्ऋतङ्गच्छेनैर्ऋताक्षीममेव च ।
 सीमाहताशनं वरहेराप्साम्प्राञ्चिकवालयं ॥ ३३ ॥
 वद्राशनं यमाङ्गाङ्गं वासोश्चक्रं व्रजेत् पुनः ।
 सुक्ते चतस्रो नाभ्यास्तु राहुपक्षे जयो रणे ॥ ३४ ॥
 अग्रतो मृत्युमाप्नोति तिसिराङ्गं वदामि ते ।
 आग्नेयादिशिवात्मं च पूर्णिमामादितः प्रिये ॥ ३५ ॥
 पूर्वं कृष्णाष्टमीं यावत् राहुदृष्टौ भयो भवेत् ।
 एशान्याग्नेयनैर्ऋत्यवायव्ये फणिराहुकः ॥ ३६ ॥
 मेषाद्या दिशि पूर्वादी यत्रादित्योऽग्रतो मृतिः ।
 तृतीया कृष्णपक्षे तु सप्तमी दशमी तथा ॥ ३७ ॥
 चतुर्दशी तथा शुक्ले चतुर्थ्येकादशी तिथिः ।
 पञ्चदशी विष्टयस्युः पूर्णिमान्मेयवायवे ॥ ३८ ॥
 अङ्गचटतपयशा वरुणाः सूर्यादयो ग्रहाः ।

गृध्रोत्कृष्टेनकाश पिङ्गलः कौशिकः क्रमात् ॥ ३८ ॥
 मारसश्च मयूरश्च गोरक्षः पक्षिणः स्मृताः ।
 आदौ साधो हुतो मन्त्र^(१) उच्चाटे पङ्कवः स्मृतः ॥ ४० ॥
 वश्ये ज्वरे तथाकर्षे प्रयोगः सिद्धिकारकः ।
 शान्तौ प्रीतौ नमस्कारो वीषट् पुष्टौ वशादिषु ॥ ४१ ॥
 हुं मृत्यो^(२) प्रीतिसन्नाये विहेषीच्चाटने च फट् ।
 वषट् सुते च दौल्यादौ^(३) मन्त्राणां जातयश्च षट् ॥ ४२ ॥
 श्रोषधीः सम्यवक्ष्यामि महारक्षाविधायिनीः ।
 महाकाली तथाचण्डी वाराही चेश्वरी तथा ॥ ४३ ॥
 सुदर्शना तथेन्द्राणी मातृस्था रक्षयन्ति तम् ।
 तला चातिबला भीरुर्मुसली सहदेव्यपि ॥ ४४ ॥
 जाती च मल्लिका यूधी गारुडी भृङ्गराजकः ।
 चक्ररूपा महौषधी धारिता विजयादिहाः ॥ ४५ ॥
 ब्रह्मणे च महादेवि उच्यताः शुभदायिकाः ।
 मृदा तु कुम्भरङ्गत्वा सर्वलक्षणलक्षितम् ॥ ४६ ॥
 तस्य पादतले कृत्वा स्तम्भयेच्छत्रुसासनः ।
 नगाये त्रैकवृत्ते च वज्राहतप्रदेशके ॥ ४७ ॥
 वल्मीकमृदमाहृत्य मातरौ योजयेत्ततः ।

श्रीं नमो महाभैरवाय विक्रतदंष्ट्रीशरूपाय पिङ्गलाद्याय
 विशूलखड्गधराय^(४) वीषट् ।

१ आदौ उताशनो मन्त्र इति च० । ज० च ।

२ हुं मृत्यो इति च० ।

३ विशूलखड्गधरायैति च०, म०, घ०,

४ वषट् लामे च दोषप्रहायिनि च०, ह च । विशूलिने खड्गखड्गधरायैति ज० ।

पूजयेत् कर्हमं देवि स्तम्भयेच्छस्त्रजालकम् ॥ ४८ ॥

अग्निकार्यं प्रवक्ष्यामि रथादौ जयवर्धनम् ।

शमशाने निशि काष्ठाग्नी नग्नी मुक्तशिखी नरः ॥ ४९ ॥

दक्षिणास्यस्तु जुहुयाद्भ्रमांसं रुन्धिरं विषम् ।

तुषास्थिखण्डमिश्रन्तु शत्रुनाम्ना शताष्टकम् ॥ ५० ॥

श्रीं नमो भगवति कोमारि लल लल लालय लालय
घण्टादेवि अमुकं मारय मारय सहसा नमोऽस्तुते भगवति विद्ये
स्वाहा ।

अनया विद्यया होमादन्धत्वञ्जायते रिपोः^(१) ।

श्रीं वज्रकाय वज्रतुण्ड कपिलपिङ्गल करालवदन जर्ह्वकेश
महाबल रक्तमुख^(२) तडिञ्जिह्व महारौद्र दंष्ट्रोत्कट कह
करालिन महादृढप्रहार लङ्घिष्णरसेतुबन्ध शैलप्रवाह गगन-
चर एञ्छेहि भगवन्महाबलपराक्रम भैरवो प्रापयति एञ्छेहि
महारौद्र दीर्घलाङ्गुलेन अमुकं वेष्टय वेष्टय जम्भय जम्भय खन
खन वैते झूं फट्^(३) ।

अष्टत्रिंशच्छतन्देवि हनुमान् सर्वकार्यकृत् ॥ ५१ ॥

पटे हनूमत्सन्दर्शनाद्भङ्गमायान्ति शत्रवः ।

इत्याग्नेये महापुराणे बुधजयार्णवे नानाचक्राणि नाम
पञ्चविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

१ हनुमन् जायते चक्रात् इति च०,

ज० च ।

२ वज्रमुख इति च० ।

३ ऊं फट् इति च० ।

अथ षड्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

नक्षत्रनिर्णयः ।

ईश्वर उवाच । वक्ष्याम्यक्षात्मकं पिण्डं शुभाशुभविबुद्धये ।
यस्मिन्नृक्षे भवेत् सूर्यस्तदादौ त्रीणि मूर्धनि^(१) ॥ १ ॥
एकम् खे द्वयक्षेत्रे हस्तपादे चतुष्टयं ।
हृदि पञ्च सुते जानी आयुर्हृदि विचिन्तयेत् ॥ २ ॥
शिरस्ये तु भवेद्राज्यं पिण्डतो वक्त्रयोगतः ।
नेत्रयोः कान्तसौभाग्यं हृदये द्रव्यसङ्ग्रहः ॥ ३ ॥
हस्ते धृतं तस्करत्वङ्गतासुरध्वगः^(२) पदे ।
कुम्भाष्टके भानि लिख्य^(३) सूर्यकुम्भस्तु रिक्तकः ॥ ४ ॥
अशुभः सूर्यकुम्भः स्याच्छुभः पूर्वार्दिसंस्थितः ।
फणिराहु^(४) प्रवक्ष्यामि जयाजयविवेकदं ॥ ५ ॥
अष्टाविंशतिखेद्दिन्दून् पुनर्भान्यस्त्रिभिस्त्रिभिः ।
अथ ऋक्षाणि चत्वारि रेखास्तत्रैव दापयेत् ॥ ६ ॥
यस्मिन्नृक्षे स्थितो राहुस्तदृक्षं फणिमूर्धनि^(५) ।
तदादि विन्यसेद् भानि सप्तत्रिंशत्क्रमेण तु ॥ ७ ॥
वक्त्रे सप्तगते ऋक्षे म्रियते सर्वं आहवे ।

१ त्रीणि मूर्धने इति ज० । च ।

२ मतासुरध्वगः पदे इति च० । ४ कास्कराजमिति च० ।

३ भानि लिखेदिति च०, ज० ५ कास्करमूर्धनीति च०, ज० च ।

स्कन्धे भङ्गं विजानीयात्सप्तभेषु च मध्यतः ॥ ८ ॥
 उदरस्थेन^(१) पूजा च जयसैवात्मनस्तथा ।
 कटिदेशे स्थिते योध आह्वये हरते परान् ॥ ९ ॥
 पुच्छस्थितेन कीर्त्तिः स्वाद्राहुदृष्टे च भे मृतिः ।
 पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रविराहुबलन्तव ॥ १० ॥
 रविः शुक्रो बधसैव सोमः सौरिर्गुरुस्तथा^(२) ।
 लोहितः संहिकसैव एते यामार्द्धभागिनः ॥ ११ ॥
 सौरिं रविञ्च राहुञ्च कृत्वा यत्नेन पृष्ठतः ।
 स जयेत् सैन्यसङ्घातं द्यूतमध्वानमाह्वं ॥ १२ ॥
 रोहिणी चोत्तरास्तिस्त्री मृगः पञ्च स्थिराणि हि ।
 अश्विनी रेवती स्वाती धनिष्ठा शततारका ॥ १३ ॥
 क्षिप्राणि पञ्चभान्येव याच्चार्यी चैव^(३) योजयेत् ।
 अनुराधाहस्तमूलं मृगः पुष्यं पुनर्वसुः ॥ १४ ॥
 सर्वकार्येषु चैतानि ज्येष्ठा चित्रा विशाख्यम् ।
 पूर्वार्त्तिस्त्रोऽग्निर्भरणी मघार्द्राश्लेषादारुणाः ॥ १५ ॥
 स्वावरेषु स्थिरं शृङ्गं यात्रायां क्षिप्रमुत्तमं ।
 सौभाग्यार्थं मृदून्धेव उयेषूयन्तु कारयेत् ॥ १६ ॥
 दारुणे दारुणं कुर्यादहस्ये चाधोमुखादिकं ।
 कन्निका भरख्यश्लेषा विशाखा पितृनैऋतम् ॥ १७ ॥

१ उदरस्थे चेति ७० । रंलबेत्यन्तः पाठः च० पुस्तके नास्ति ।

२ कटिदेश इत्यादिः, सौरिर्गु- ३ यामार्द्धाग्नि चेति ७०, ७० च ।

पूर्वात्रयमधीवत्तुं कर्म चाधीमुखश्चरेत्^(१) ।
 एषु कूपतडागादि विद्याकर्म भिषक्क्रिया ॥ १८ ॥
 स्थापननौकाभूपादिविधानं^(२) खननन्तथा ।
 रेवती चाश्विनी चित्रा हस्ता स्वाती पुनर्वसुः ॥ १९ ॥
 अनुराधा मृगो ज्येष्ठा नव वै पार्श्वतोमुखाः ।
 एषु रात्र्याभिषेकश्च पट्टवक्ष्यङ्गजाश्वयोः ॥ २० ॥
 आरामगृहपासादं प्राकारं क्षेत्रतीरखं ।
 ध्वजचिह्नपताकाश्च^(३) सर्वानेतांस कारयेत् ॥ २१ ॥
 द्वादशी सूर्यदग्धा तु चन्द्रेणैकादशी तथा ।
 भौमेन दशमी दग्धा तृतीया वै बुधेन च ॥ २२ ॥
 षष्ठी च गुरुणा दग्धा द्वितीया मृगुणा तथा ।
 सप्तमी सूर्यपुत्रेण त्रिपुष्करमथो वदे ॥ २३ ॥
 द्वितीया द्वादशी चैव सप्तमी वै तृतीयया^(४) ।
 रविर्भौमस्तथा^(५) श्रौरिः षडेतास्तु त्रिपुष्कराः^(६) ॥ २४ ॥
 विशाखा कृत्तिका चैव उत्तरे द्वे पुनर्वसुः ।
 पूर्वभाद्रपदा चैव षडिते तु त्रिपुष्कराः ॥ २५ ॥
 लाभो हानिर्जयी वृद्धिः पुत्रजन्म तथैव च ।
 नष्टं अष्टं विनष्टं वा तत्सर्व्वन्निगुणं^(७) भवेत् ॥ २६ ॥

१ चाधीमुखं भवेदिति ख० ।

२ नौकासूतादिविधानमिति म०, घ०,
 ङ० च ।

३ वक्ष्यचिह्नपताकाश्चेति भ० ।

४ तृतीयकेति ङ०, ज० च ।

५ मुहूर्त्तमस्तुयेति क०, म०, घ०,
 ङ० च ।

६ षडेतास्त्रिषु पुष्करा इति क०,
 घ०, ङ०, च० च ।

७ तत्सर्व्वं त्रिगुणमिति ख०, घ० च ।

अश्विनी भरणी चैव अश्लेषा पुष्यमेव च ।
 स्वातिश्चैव विशाखा च अक्षयं सप्तमं पुनः ॥ २७ ॥
 एतानि दृढचक्षूषि पश्यन्ति च दिशो दश ।
 यात्रासु दूरगत्यापि आगमः पुष्यगोचरे ॥ २८ ॥
 आषाढे रेवती चित्रा केकराणि पुनर्वसुः ।
 एषु पञ्चसु ऋक्षेषु^(१) निर्गतस्यागमो भवेत् ॥ २९ ॥
 कृत्तिका रोहिणी सौम्यं फल्गुनी च मघा तथा ।
 मूलं ज्येष्ठानुराधा च धनिष्ठा शततारकाः ॥ ३० ॥
 पूर्वभाद्रपदा चैव चिपिटानि च तानि हि^(२) ।
 अध्वानं व्रजमानस्य पुनरेवागमो भवेत् ॥ ३१ ॥
 हस्त उत्तरभाद्रश्च आर्द्राषाढा तथैव च ।
 नष्टार्द्राश्चैव दृश्यन्ते सङ्ख्यामो नैव विद्यते ॥ ३२ ॥
 पुनर्वसुामि गण्डान्तमृक्षमध्ये यथा स्थितम् ।
 रेवत्यन्ते चतुर्नाडी^(३) अश्विन्यादिचतुष्टयम् ॥ ३३ ॥
 उभयोर्ग्राममात्रन्तु वर्जयेत्तत् प्रयत्नतः ।
 अश्लेषान्ते मघादौ तु घटिकानां चतुष्टयम् ॥ ३४ ॥
 द्वितीयं गण्डमाख्यातं तृतीयं भैरवि मृषु ।
 ज्येष्ठाभमूलयोर्मध्ये उग्ररूपन्तु यामकम् ॥ ३५ ॥

१ केकरेषु च ऋक्षेषु इति क० ।

२ चिपिटानि च भानि चि इति क०,

क० च ।

३ रेवत्यन्ते चतुर्विंशति इति क०,

म०, क०, ल०, इ०, ल० च ।

न कुर्व्याच्छुभकर्माणि यदीच्छेदात्मजीवितम् ।
दारुके जातकाले च^(१) म्रियेते पितृमातरौ ॥ ३६ ॥

इत्याम्बेये महापुराणे नक्षत्रनिर्णयो नाम षड्विंशत्यधिक-
शततमोऽध्यायः ।

अथ सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

नानाबलानि ।

ईश्वर उवाच^(१) । विष्कम्भे घटिकास्त्रिःशुले पञ्च विवर्जयेत्^(२) ।
षट् षट्^(३) गण्डेऽनिगण्डे च नव व्याघ्रातवज्रयोः ॥ १ ॥
परिवे च व्यतीपाते उभयोरपि तद्दिनम् ।
वैधृते तद्दिनञ्चैव यात्रायुद्धादिकम्यजेत् ॥ २ ॥
यद्द्वैः शुभाशुभं वक्ष्ये देवि मेघादिराशितः^(४) ।
चन्द्रशुक्रौ च जन्मस्थगौ वर्जितौ शुभदायकौ ॥ ३ ॥

१ जातके वापीति ज० ।

२ अग्निदवापेति ज० ।

३ षट् च वर्जयेदिति ज०, ग०, घ०,
ङ० च ।

४ षट् च गण्डेऽनिगण्डे चेति ज०,
घ०, ङ० च । सप्त गण्डेतिगण्डे चेति

ग०, ङ० च ।

५ मेघादिराशिरिति ज० ।

द्वितीयो मङ्गलोऽथाः सौरिषैव तु सैः हिकः ।
 द्रव्यनाशमलाभश्च आहवे भङ्गमादिशेत् ॥ ४ ॥
 सोमो बुधो अगुर्जीवो द्वितीयस्थाः शुभावहाः ।
 तृतीयस्थो यदा भानुः शनिर्भौमो अगुस्तथा ॥ ५ ॥
 बुधश्चैवेन्दू राहुश्च सर्वे ते फलदा ग्रहाः ।
 बुधशुक्रौ चतुर्थौ तु शेषाश्चैव भयावहाः ॥ ६ ॥
 पञ्चमस्थो यदा जीवः शुक्रः सौम्यश्च चन्द्रमाः ।
 ददेत्^(१) चेष्टितं लाभं षष्ठे स्थाने शुभो रविः ॥ ७ ॥
 चन्द्रः सौरिर्गङ्गलश्च ग्रहा देवि खराशितः ।
 बुधश्च शुभदः षष्ठे त्यजेत् षष्ठं गुरुं अगुं ॥ ८ ॥
 सप्तमोऽर्कः शनिर्भौमो राहुर्हान्यै सुखाय च ।
 जीवो भृगुश्च सौम्यश्च शशुक्रौ चाष्टमौ शुभौ ॥ ९ ॥
 शेषा ग्रहास्तथा हान्यै न्नभृगु नवमौ शुभौ ।
 शेषा हान्यै च लाभाय दशमौ भृगुभास्करो ॥ १० ॥
 शनिर्भौमश्च राहुश्च चन्द्रः सौम्यः शुभावहः ।
 शुभाश्चैकादशे सर्वे वर्जयेद्दशमे^(२) गुरुम् ॥ ११ ॥
 बुधशुक्रौ द्वादशस्थौ शेषान् द्वादशगांस्त्यजेत् ।
 अहीरात्रे द्वादश स्थू राशयस्तान् वदाम्यहम् ॥ १२ ॥
 मीनो मेषोऽथ मिथुनश्चतस्रो नाडयो वृषः ।
 षट् कर्कसिंहकन्याश्च तुला पञ्च च वृश्चिकः ॥ १३ ॥
 धनुर्नक्रौ षट्श्चैव सूर्यगो राशिराद्यकः ।

१ ददातीति च० ।

च० च ।

२ वर्जयेद्दशममिति च०, म०, घ०,

चरस्थिरहिःस्वभावा मेषाद्याः स्युर्यथाक्रमम् ॥ १४ ॥
 कुलीरो मकरश्चैव तुलामेषादयश्चराः ।
 चरकार्यं जयं काममाचरेच्च शुभाशुभम् ॥ १५ ॥
 स्थिरो वृषो हरिः कुम्भो वृश्चिकः स्थिरकार्यके ।
 शीघ्रः समागमो नास्ति रोगार्त्तो नैव मुच्यते ॥ १६ ॥
 मिथुनं कन्यका मीनो धनुश्च हिःस्वभावकः ।
 हिःस्वभावाः शुभाश्चैते सर्वकार्येषु नित्यशः ॥ १७ ॥
 यात्रावाणिज्यसङ्ग्रामे विवाहे राजदर्शने ।
 वृद्धिं जयन्तथा लाभं युद्धे जयमवाप्नुयात् ॥ १८ ॥
 अश्विनी विंशताराश्च तुरगस्थाकृतियंथा ।
 यद्यत्र कुरुते वृष्टिमेकरात्रं प्रवर्षति ॥ १९ ॥
 यमभे तु यदा वृष्टिः पक्षमेकान्तु वर्षति ।

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे नानाबलानि नाम
 सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

कीटचक्रम् ।

ईश्वर उवाच । कीटचक्रं प्रवक्ष्यामि चतुरस्रं पुरं लिखेत् ।
 चतुरस्रं पुनर्मध्ये तस्मध्ये चतुरस्रकम् ॥ १ ॥

नाडीत्रितयचिह्नाढ्यं मेषाद्याः पूर्वदिङ्मुखाः ।
 कृत्तिका पूर्वभागे तु अस्ते घाम्नेयगोचरे ॥ २ ॥
 भरणी दक्षिणे देवा विशाखां नैर्ऋते न्यसेत् ।
 अनुराधां पश्चिमे च श्रवणं वायुगोचरे ॥ ३ ॥
 धनिष्ठाञ्चोत्तरे न्यस्य ऐशान्यां रेवतीं तथा ।
 वाहनाढ्यां स्थितान्येष अष्टौ ह्यक्षाणि यत्नतः ॥ ४ ॥
 रोहिणीपुष्यफलगुण्यः स्वाती ज्येष्ठा क्रमेण तु ।
 अभिजिष्णततारा तु अश्विनी मध्यनाडिका ॥ ५ ॥
 कोटमध्ये तु या नाडी कथयामि प्रयत्नतः ।
 मृगशाभ्यन्तरे पूर्वं तस्याम्नेये पुनर्वसुः ॥ ६ ॥
 उत्तराफलगुनी शम्ये चित्रा नैर्ऋतसंस्थिता ।
 मूलन्तु पश्चिमे न्यस्योत्तराषाढान्तु वायवे ॥ ७ ॥
 पूर्वभाद्रपदा सौम्ये रेवती ईशगोचरे ।
 कोटस्याभ्यन्तरे नाडी ह्यक्षाष्टकसमन्विता ॥ ८ ॥
 आर्द्रा हस्ता तथाभाटा चतुष्कञ्चोत्तरात्रिकम् ।
 मध्ये स्तम्भचतुष्कन्तु दद्यात् कोटस्य कोटरे ॥ ९ ॥
 एवं दुर्गस्य विन्यासं वाह्ये स्थानं दिशाधिपात् ।
 आगन्तुको यदा योद्धा ऋक्षवान् स्वात्फलान्वितः ॥ १० ॥
 कोटमध्ये ग्रहाः सौम्या यदा ऋक्षान्विताः पुनः ।
 जयं मध्यस्थितानान्तु भङ्गमागामिनो विदुः ॥ ११ ॥
 प्रवेशभे प्रवेष्टव्यं निर्गमभे च निर्गमेत् ।
 भृगुः सोस्यस्तथा भोम ऋक्षान्तं सकलं यदा ॥ १२ ॥
 तदा भङ्गं विजानीयाज्जयमागन्तुक्कस्य च ।

प्रवेशर्षचतुष्के तु सङ्ग्रामस्वारभेदु यदा ॥ १३ ॥

तदा सिद्धति तद्गुं न कुर्व्यात्तत्र विस्मयम् ।

इत्याग्नेये महापुराणे युवजयार्णवे कीटचक्रं नामाष्टा-
विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथोत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—००००००००—

अर्घकाण्डम् ।

ईश्वर उवाच । अर्घमानं प्रवक्ष्यामि उल्कापातोऽथभूषला ।

निर्घातो ग्रहणं वेशो दिशां दाहो भवेद्यदा ॥ १ ॥

लक्षयेन्मासि मास्येवं यद्येते स्युश्च चैत्रके ।

अलङ्कारादि सङ्गृह्य षड्भिर्न्यासैश्चतुर्गुणम् ॥ २ ॥

वैशाखे चाष्टमे मासि षड्गुणं सर्वसङ्ग्रहं ।

ज्येष्ठे मासि तद्याषाढे यवगोधूमधान्यकैः ॥ ३ ॥

श्रावणे घृततैलाद्यैराश्विने वस्त्रधान्यकैः ।

कार्तिके धान्यकैः क्रीतैर्न्यासे स्यान्मार्गशीर्षके ॥ ४ ॥

पुष्ये कुङ्कुमगन्धाद्यैर्लाभो धान्यैश्च माघके ।

गन्धाद्यैः फाल्गुने क्रीतैरर्घकाण्डमुदाहृतम् ॥ ५ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे अर्घकाण्ड नाम त्रिंशदधिक-
शततमोऽध्यायः ।

अथ त्रिंशद्दधिकशततमोऽध्यायः ।

धातचक्रं ।

ईश्वर उवाच । मण्डलानि प्रवक्ष्यामि चतुर्धाविजयाय हि ।

कृत्तिका च मघा पुष्यं पूर्वा चैव तु फल्गुनी ॥ १ ॥

विशाखा भरणी चैव पूर्वभाद्रपदा तथा ।

आग्नेयमण्डलं भद्रे तस्य वक्ष्यामि लक्षणं ॥ २ ॥

यद्यत्र चलते वायुर्व्वेष्टनं शशिसूर्य्ययोः ।

भूमिकम्पोऽथ निर्घातो ग्रहणं चन्द्रसूर्य्ययोः ॥ ३ ॥

धूमज्वाला दिशां दाहः केतोश्चैव प्रदर्शनं ।

रक्तवृष्टिश्चोपतापः पाषाणपतनन्तथा ॥ ४ ॥

नेत्ररोगोऽतिसारश्च अग्निश्च प्रबलो भवेत् ।

स्वल्पघ्नोरास्तथा गावः स्वल्पपुष्यफला द्रुमाः ॥ ५ ॥

विनाशश्चैव शस्थानां स्वल्पवृष्टिं विनिर्दिशेत् ।

चातुर्व्वर्णाः प्रपोह्यन्ते क्षधार्ता अखिला नराः ॥ ६ ॥

सैन्धवा यामुनाश्चैव गुर्जका भोजवाह्निकाः ।

जालन्धरं च काश्मीरं सप्तमञ्चीत्तरापथम् ॥ ७ ॥

देशाश्चैते विनश्यन्ति तस्मिन्नुत्पातदर्शने ।

हस्ता चित्रा मघा स्वाती ऋगो वाथ पुनर्वसुः ॥ ८ ॥

उत्तराफल्गुनी चैव अश्लिनी च तथैव च ।

यदात्र भवते^(१) किञ्चिद्वायव्यन्तं विनिर्द्दिशेत् ॥ ८ ॥
 नष्टधर्माः प्रजाः सर्वा हाहाभूता विचेतसः ।
 डाहलः कामरूपश्च कलिङ्गः कोशलस्तथा ॥ १० ॥
 अयोध्या च अवन्ती च नश्यन्ते कीङ्कणान्धकाः ।
 अश्लेषा चैव भूलन्तु पूर्वाषाढा तथैव च ॥ ११ ॥
 रेवती वारुणं ह्यृचन्तथा भाद्रपदीत्तरा ।
 यदात्र चलते^(२) किञ्चिद्धारुणं तं विनिर्द्दिशेत् ॥ १२ ॥
 बहुक्षीरघृता मावी बहुपुष्पफला वृमाः ।
 आरोग्यं तत्र जायेत बहुशस्या च मेदिनी ॥ १३ ॥
 धान्यानि च समर्घानि सुभिन्नं पार्थिवं भवेत् ।
 परस्परं नरेद्राणां सङ्ग्रामो दारुणो भवेत् ॥ १४ ॥
 ज्येष्ठा च रोहिणी चैव अनुराधा च वैष्णवम् ।
 धनिष्ठा चोत्तराषाढा अभिजित् सप्तमन्तथा ॥ १५ ॥
 यदात्र चलते^(३) किञ्चिन् माहेन्द्रं तं विनिर्द्दिशेत् ।
 प्रजाः समुदितास्तस्मिन् सर्व्वीरोगविवर्जिताः ॥ १६ ॥
 सन्धिं कुर्वन्ति राजानः सुभिन्नं पार्थिवं शुभम् ।
 यामस्तु द्विविधो ज्ञेयो मुखपुष्ककरो महान् ॥ १७ ॥
 चन्द्रो राहुस्तथादित्य एकराशौ यदि स्थितः^(४) ।
 मुखयामस्तु विज्ञेयो यामित्रे पुष्क उच्यते ॥ १८ ॥

१ यदात्र भवते इति ज० । ४ यथा स्थित इति च०, म०, घ०, ङ०, ज० च ।

२,३ यदात्र चलते इति घ० । यदा स्थित इति ज०, ज० च ।

भानोः पञ्चदशे हृत्से यदा चरति चन्द्रमाः ।

तिषिच्छेदे^(१) तु सम्प्राप्ते सोमग्रामं विनिर्द्दिशेत् ॥ १८ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे मण्डलं नाम त्रिंशद्-
धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथैकत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

घातचक्रादिः ।

ईश्वर उवाच । प्रदक्षिणमकारादीन् स्वरान् पूर्व्वीदितो लिखेत् ।

चैत्रायं भ्रमणाच्चक्रं प्रतिपत् पूर्णिमा तिथिः ॥ १ ॥

चयोदशी चतुर्दशी अष्टम्येका च सप्तमी ।

प्रतिपन्नयोदश्यन्तास्तिथयो द्वादश स्मृताः ॥ २ ॥

चैत्रचक्रे तु संस्पर्शाज्जयलाभादिकं विदुः ।

विषमे तु शुभं ज्ञेयं समे चाशुभमौरितम् ॥ ३ ॥

युद्धकाले समुत्पन्ने यस्य नाम ह्युदाहृतम् ।

मात्रारूढन्तु यन्नाम आदित्यो गुरुरेव च ॥ ४ ॥

१ तिषिच्छेदे इति ऋ० ।

जयस्तस्य सदाकालं सङ्ग्रामे चैव भीषणे ।
 ऋस्वनाम यदा योधो म्रियते ह्यनिवारितः(१) ॥ ५ ॥
 प्रथमो दीर्घं आदिस्थो द्वितीयो मध्ये अन्तकः ।
 हो मध्येन प्रथमान्तौ जायेते नात्र संग्रयः ॥ ६ ॥
 पुनश्चान्ते यदा चादौ(२) खरारूढन्तु दृश्यते ।
 ऋस्वस्य मरणं विद्याद् दीर्घस्वैव जयो भवेत् ॥ ७ ॥
 नरचक्रं प्रवक्ष्यामि ह्यक्षपिण्डात्मकं यथा ।
 प्रतिभामालिखेत् पूर्वं पञ्चादृक्षाणि विन्यसेत् ॥ ८ ॥
 शीर्षे शीणि मुखे चैकं द्वे ऋक्षे नेत्रयोर्ग्रथेत् ।
 वेदसङ्ख्यानि हस्ताभ्यां कर्णे ऋक्षद्वयं पुनः ॥ ९ ॥
 हृदये भूतसङ्ख्यानि षडृक्षाणि तु पादयोः ।
 नाम ह्यक्षं स्फुटं कृत्वा चक्रमध्ये तु विन्यसेत् ॥ १० ॥
 नेत्रे शिरोदक्षकर्णे याम्यहस्ते च पादयोः
 हृदयोवावामहस्ते तु पुनर्गङ्गे तु पादयोः ॥ ११ ॥
 यस्मिन्नृक्षे स्थितः सूर्यः सौरिर्भौमस्तु सैहिकः ।
 तस्मिन् स्थाने स्थिते विद्याद् घातमेव न संग्रयः ॥ १२ ॥
 जयचक्रं प्रवक्ष्यामि आदिहान्तांश्च वै लिखेत् ।
 रेखास्त्रयोदशालिख्य षड्भे स्वास्तिर्यगालिखेत् ॥ १३ ॥
 दिग् ग्रहा मुनयः सूर्या ऋत्विगुद्रस्तिथिः क्रमात् ।
 मूर्च्छनास्मृतिवेदर्धजिना(३) अकडमा ह्यधः ॥ १४ ॥

१ विद्यते ह्यनिवारित इति ऋ० । म्रियते २ यथा चादौ इति क०, ग०, घ०, ङ० च ।
 ह्यनिवारित इति ग०, घ०, ङ० च । ३ मूर्च्छनास्मृतिवेदाः ऋजिना इति ऋ० ।

आदित्याद्याः सप्तहते नामान्ते बलिनो ग्रहाः ।
 आदित्यसौरिभौमाख्या जये सौम्याश्च सन्धये ॥ १५ ॥
 रेखा द्वादश चोद्धृत्य षट् च याम्यास्तथोत्तराः ।
 मनुष्यैव तु^(१) ऋक्षाणि नेत्रे च रविमण्डलं ॥ १६ ॥
 तिथयश्च रसा वेदा अग्निः सप्तदशाथवा ।
 वसुरभ्याः समाख्याता अकटपानघो न्यसेत् ॥ १७ ॥
 एकैकमक्षरयस्त्वा शेषास्थेवङ्कमान् न्यसेत् ।
 नामाक्षरकृतं पिण्डं वसुभिर्भाजयेत्ततः ॥ १८ ॥
 वायसान्मण्डलोऽत्यगो मण्डलाद्रासभो वरः ।
 रासभाद्दृषभः श्रेष्ठो हृषभात् कुञ्जरो वरः ॥ १९ ॥
 कुञ्जराश्च पुनः सिंहः सिंहाच्चैव खर्वरः ।
 खरोश्चैव बली धूम्रः एकमादि बलाबलं ॥ २० ॥

इत्याग्नेये महापुराणे घातचक्रादिर्नामैकत्रिंशदधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ द्वात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सेवाचक्रं ।

ईश्वर उवाच । सेवाचक्रं प्रवक्ष्यामि लाभालाभानुसूचकं^(१) ।

पिता माता तथा भ्राता दम्पती च विशेषतः ॥ १ ॥

१ मन्त्रश्चैव तु इति ख०, घ०, ज०, ञ० च । २ लाभालाभायसूचकमिति ख०, ज० च ।

तस्मिंश्चक्रे तु विज्ञेयं यो यस्मात्प्रभते फलं ।
 षडूर्ध्वाः स्थापयेद्रेखा भिन्नाद्याष्टौ तु तिर्यगाः ॥ २ ॥
 कोष्ठकाः पञ्चत्रिंशच्च तेषु वर्णान् समालिखेत् ।
 खरान् पञ्च समुद्धृत्य स्पर्शान् पश्चात् समालिखेत् ॥ ३ ॥
 ककारादिहकारान्तान् हीनाङ्गांस्त्रीन्विवर्जयेत् ।
 सिद्धः साध्यः सुसिद्धश्च अरिर्भृत्यश्च नामतः ॥ ४ ॥
 अरिर्भृत्यश्च हावेतौ वर्जयेत् सर्वकर्म्मसु ।
 एषां मध्ये यदा नाम लक्षयेत्तु प्रयत्नतः ॥ ५ ॥
 आत्मपद्मे^(१) स्थिताः सत्त्वाः सर्वे ते शुभदायकाः ।
 द्वितीयः पोषकश्चैव तृतीयश्चार्थदायकः ॥ ६ ॥
 आत्मनाशश्चतुर्थस्तु^(२) पञ्चमो मृत्युदायकः ।
 स्थानमेवार्थलाभाय मित्रभृत्यादिवाञ्छवाः ॥ ७ ॥
 सिद्धः साध्यः सुसिद्धश्च सर्वे ते फलदायकाः ।
 अरिर्भृत्यश्च हावेतौ वर्जयेत् सर्वकर्म्मसु^(३) ॥ ८ ॥
 अकारान्तं यथा प्रोक्तं अद्भुतैश्चो विदुस्तथा ।
 पुनश्चैवांशकान् वक्ष्ये वर्गाष्टकसुसंस्कृतान् ॥ ९ ॥
 देवा अकारवर्गे तु दैत्याः कवर्गमाश्रिताः ।
 नागाश्चैव चवर्गाः स्युर्गन्धर्वाश्च टवर्गजाः ॥ १० ॥

१ स्तार्थपद्मे इति ख०, घ०, ज०, अ० च । 'ज०, अ० च ।

स्तार्थपद्मे इति भ० ।

३ अरिर्भृत्यरित्यादिः, सर्वकर्म्मसु

१ स्तार्थनाशश्चतुर्थस्तु इति ख०, घ०, ङ०, इत्यन्तः पाठः ख० पुस्तके नास्ति ।

तवर्गे ऋषयः प्रोक्ताः पवर्गे राक्षसाः स्मृताः ।
 पिशाचाश्च यवर्गे च शवर्गे मानुषाः स्मृताः ॥ ११ ॥
 देवेभ्यो बलिनो दैत्या दैत्येभ्यः पन्नगास्तथा^(१) ।
 पन्नगेभ्यश्च गन्धर्वा गन्धर्वादृषयो वराः ॥ १२ ॥
 ऋषिभ्यो राक्षसाः शूरा राक्षसेभ्यः पिशाचकाः ।
 पिशाचेभ्यो मानुषाः स्युर्दुर्बलं वर्जयेद्बली ॥ १३ ॥
 पुनश्चित्रविभागन्तु ताराचक्रं क्रमाच्छृणु ।
 नामाद्यचरसृचन्तु स्फुटं कृत्वा तु पूर्वतः ॥ १४ ॥
 ऋक्षे तु संस्थितास्तारा नवत्रिका यथाक्रमात् ।
 जन्म सम्पदिपत् क्षेमं नामर्चात्तारका इमाः ॥ १५ ॥
 प्रत्यरा धनदा षष्ठी नैधनामैत्रके परे ।
 परमैत्रान्तिमा तारा जन्मतारा लशोभना ॥ १६ ॥
 सम्पत्तारा महाश्रेष्ठा विपत्तारा तु निष्कला ।
 क्षेमतारा सर्वकार्ये प्रत्यरा अर्थनाशिनी^(२) ॥ १७ ॥
 धनदा राज्यलाभादि नैधना कार्यनाशिनी ।
 मैत्रतारा च मित्राय परमित्रा हितावहा^(३) ॥ १८ ॥
 ताराचक्रं । मात्रा वै स्वरसञ्ज्ञा स्यान्नाममध्ये क्षिपेत् प्रिये ।
 विंशत्या च हरेद्भागं यच्छेषं तत् फलं भवेत् ॥ १९ ॥
 उभयोर्त्राममध्ये तु लक्षयेच्च धनं शृणुं ।
 हीनमात्रा शृणुं ज्ञेयन्धनं मात्राधिकं पुनः ॥ २० ॥

१ पन्नगास्त इति क०, ग०, घ०, ङ०,
ज० च । पन्नगाः स्मृता इति ङ० ।

२ प्रत्यरा चालनाशिनी इति ङ० ।
३ चिन्ताय चेति ङ० ।

धनेन मित्त्रता नृणां ऋणेनेव ह्यदासता ।
 सेवाचक्रमिदं प्रोक्तं लाभालाभादिदर्शकं ॥ २१ ॥
 मेषमिधुनयोः प्रीतिर्मैत्री मिथुनसिंहयोः ।
 तुलासिंहौ महामैत्री एवं धनुर्घटे पुनः ॥ २२ ॥
 मित्रसेवां न कुर्वीत मित्री मीनवृषौ मती ।
 वृषकर्कटयोर्मैत्री कुलीरघटयोस्तथा ॥ २३ ॥
 कन्यावृश्चिकयोरेवन्तथा मकरकीटयोः ।
 मीनमकरयोर्मैत्री तृतीयैकादशे स्थिता ॥ २४ ॥
 तुलामेषौ महामैत्री विहिष्टो वृषवृश्चिकौ ।
 मिथुनधनुषोः प्रीतिः कर्कटमकरयोस्तथा ॥ २५ ॥
 मृगकुम्भकयोः प्रीतिः कन्यामीनौ तथैव च ।

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे सेवाचक्रं नाम द्वात्रिं-
 शदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—०००००००—

नानाबलानि ।

ईश्वर उवाच । गर्भजातस्य बन्ध्यामि चेत्राधिपस्वरूपकं ।

नातिदीर्घः क्षयः स्थूलः समाङ्गी मौरपैतिकः ॥ १ ॥

रक्ताक्षी गुणवान् शूरो गृहे सूर्यस्य जायते ।
 सौभाग्यो मृदुसारश्च जातश्चन्द्रगृहोदये ॥ २ ॥
 वाताधिकोऽतिलुब्धादिर्जातो भूमिभुवो गृहे ।
 बुद्धिमान् सुभगो मानी जातः सौम्यगृहोदये ॥ ३ ॥
 वृहत्क्रोधश्च शुभगो जातो गुह्यगृहे नरः ।
 त्यागो भोगी च सुभगो जातो भृगुगृहोदये ॥ ४ ॥
 बुद्धिमच्छुभगो मानी जातश्चाकिंगृहे नरः ।
 सौम्यलग्ने तु सौम्यः स्यात् क्रूरः स्यात् क्रूरलग्नके ॥ ५ ॥
 दशाफलङ्गौरि वक्ष्ये नामराशौ तु संस्थितं ।
 गजाश्वधनधान्यानि राज्यश्चीर्विपुला भवेत् ॥ ६ ॥
 पुनर्धनागमद्यापि दशायां भास्करस्य तु ।
 दिव्यस्त्रीदां चन्द्रदशा भूमिलाभः सुखं कुजे ॥ ७ ॥
 भूमिर्धान्यं धनं बोधि गजाश्वादिधनं गुरौ ।
 खाद्यपानधनं शुक्रे शनी व्याध्यादिसंयुतः ॥ ८ ॥
 ज्ञानसेवादिनाध्वानं वाणिज्यं राहुदर्शने ।
 वामनाडीप्रवाहे स्यान्नाम चेद्दिव्यमाक्षरं ॥ ९ ॥
 तदा जयति सङ्ग्रामे शनिभौमससैहिकाः ।
 दक्षनाडीप्रवाहेके वाणिज्ये चैव निष्फला ॥ १० ॥
 सङ्ग्रामे जयमाप्नोति समनामा नरो ध्रुवं ।
 अधश्चारे जयं विद्यादूर्ध्वचारे रणे मृतिं ॥ ११ ॥

ओं हं श्रीं क्रूं श्रीं स्फे अस्त्रं मोटय^(१) श्रीं चूर्णय २ श्रीं
 सर्वशतं मर्हय २ श्रीं क्रूं श्रीं क्रूः फट् ।

१ मोचयेति ७०, ६० च ।

सप्तवारश्चसेवन्तं ध्यात्वात्मानन्तु भैरवं ।
चतुर्भुजन्दशभुजं त्रिंशद्वाङ्गात्मकं शुभं ॥ १२ ॥
शूलखट्वाङ्गहस्तान्तु खड्गकट्टारिकीयतं ।
भक्षयं परसेन्यानामात्मसैन्यपराङ्मुखं ॥ १३ ॥
सम्मुखं शत्रुसैन्यस्य शतमष्टीत्तरं जपेत् ।
जपाङ्कमरुकाङ्कन्द्याङ्कस्यं त्यक्त्वा पलायते ॥ १४ ॥
परसैन्यं शत्रु भङ्गं प्रयोगेण पुनर्वदे ।
स्नानानाङ्गारमादाय विष्ठाञ्चोलूककाकयोः ॥ १५ ॥
कर्पटे प्रतिमां लिख्य साध्यस्यैवाक्षरं यथा ।
नामाद्य नवधा लिख्य रिपोश्चैव यथाक्रमं ॥ १६ ॥
मूर्ध्नि वक्त्रे ललाटे च हृदये गुह्यपादयोः ।
पृष्ठे तु बाहुमध्ये तु^(१) नाम वै नवधा लिखेत् ॥ १७ ॥
मोटयेद्युद्धकाले तु^(२) उच्चरित्वा तु विषया ।
तार्क्ष्यचक्रं प्रवक्ष्यामि जयार्थं त्रिमुखाक्षरं^(३) ॥ १८ ॥
क्षिप भ्रां स्वाहा तार्क्ष्यात्मा शत्रुरोगविघ्नादिभुत् ।
दुष्टभूतग्रहार्त्तस्य व्याधितस्मात्तुरस्य च ॥ १९ ॥
करोति यादृशङ्कर्यं तादृशं सिद्धयते जगतात् ।
स्वावरं जङ्गमश्चैव लूताद्य क्वत्रिमं विषं ॥ २० ॥
तत्त्वं नाशमायाति^(४) साधकस्वावलीकनात् ।

१ बाहुमध्ये तु इति न० ।

२ मोटयेद्युद्धकाले तु इति ज०,

अ० च ।

३ जयार्थं भूमिशास्त्ररहितं ज०, न०,

ज०, उ०, इ०, अ०, ए० च ।

४ नाशमापुतीति ज० ।

पुनर्ध्यायेन्महातास्यं^१ द्विपक्षं मानुषाकृतिं ॥ २१ ॥

द्विभुजं वक्रचक्षुं च^(१) गजकूर्मधरं प्रभुं ।

असङ्ख्योरगपादस्थमांगच्छन्तं खमध्यतः ॥ २२ ॥

असन्तश्चैव खादन्तं तुदन्तं चाहवे रिपून् ।

चक्ष्णाहताश्च द्रष्टव्याः केचित्पादैश्च चूर्णिताः ॥ २३ ॥

पक्षपातैश्चूर्णिताश्च केचिन्नष्टा दिशो दश ।

तार्क्ष्यध्यानान्विती यस्य त्रैलोक्ये ह्यजयो भवेत्^(१) ॥ २४ ॥

पिच्छिकान्तु प्रवक्ष्यामि मन्त्रसाधनजां क्रियां ।

ओं ह्रूं पद्मिन् चिप ओं ह्रं सः महाबलपराक्रम सर्व-
सैन्यं भक्षयन् ओं मर्दयन् ओं चूर्षयन् ओं विद्रावयन् ओं ह्रं
खः ओं भैरवो ज्ञापयति स्वाहा ।

असुषुम्नप्रहये तु जपङ्कत्वा तु पिच्छिकां ॥ २५ ॥

मन्त्रयेद् आमयेत्सैन्यं सन्मुखं गजसिंहयोः ।

ध्यानाद्रवान् मह्येषु सिंहारुढो ऋगाविकान् ॥ २६ ॥

शब्दाङ्गुलं प्रवक्ष्यामि दूरं मन्त्रेण^(१) बोधयेत् ।

मातृणां चरकं दद्यात् कालरात्र्या विशिषतः ॥ २७ ॥

श्मशानभस्मसंयुक्तं मालती चामरी तथा^(४) ।

कार्पासमूलभाषणु तेन दूरन्तु बोधयेत् ॥ २८ ॥

ओं अहे हे महेन्द्रि अहे महेन्द्रि भस्म हि ओं जहि
मसानंहि खाहि खमहि किलि किलि ओं हुं फट् ।

१ वक्रचक्षुं चेति म०, घ०, ङ०, ज० च । घ०, ज०, ज० च ।

२ चमयो भवेदिति म०, घ०, ङ० च । ४ मालती चामरी तथेति घ०, ज० च ।

१ चरमन्त्रे चेति घ० । मलमन्त्रे चेति घ०,

अरेर्नाशं दूरशब्दाज्जप्तया भङ्गविद्यया ।

अपराजिता च धुस्तूरस्ताभ्यान्तु तिलकेन हि ॥ २९ ॥

श्रीं किलि किलि विकिलि इच्छाकिलि भूतहनि शङ्खिनि
उमे दण्डहस्ते रौद्रि माहेश्वरि उल्कामुखि ज्वालामुखि
शङ्कुकर्षे शुष्कजङ्घे अलम्बे हर श्रीं सर्वदुष्टान् खन श्रीं
यन्मानिरीक्षयेद्देवि तांस्तान् मोहय श्रीं रुद्रस्य हृदये स्थिता
रौद्रि सौम्येन भावेन आत्मरक्षान्ततः कुरु स्वाहा ।

वाह्यतो मातृः संलिख्य सकलाकृतिवेष्टिताः ।

नागपत्रे (१) लिखेद्दिव्यां सर्वकामार्थसाधनीं ॥ ३० ॥

हस्ताद्यैर्द्वारिता पूर्वं ब्रह्मरुद्रेन्द्रविष्णुभिः ।

गुरुसङ्ग्रामकाले तु विद्यया रक्षिताः सुराः ॥ ३१ ॥

रक्षया नारसिंहा च भैरव्या शक्तिरूपया ।

सर्वे त्रैलोक्यमोहिन्या गीर्वा देवासुरे रणे ॥ ३२ ॥

वीजसम्पुटितं नाम कर्षिकायां दलेषु च ।

पूजाक्रमेण चाङ्गानि रक्षायन्त्रं (२) स्मृतं शुभे ॥ ३३ ॥

मृत्युञ्जयं प्रवक्ष्यामि नामसंस्कारमध्यग ।

कलाभिर्वेष्टितं पश्चात् सकारेण निबोधितं ॥ ३४ ॥

जकारं विन्दुसंयुक्तं श्रीङ्कारेण समन्वितं ।

धकारोदरमध्यस्थं वकारेण निबोधितं (३) ॥ ३५ ॥

१ नागपत्रे इति च०, अ० च ।

धकारोदरमध्यस्थं वकारेणेति ग०,

२ रक्षायन्त्रमिति ख०, ग०, उ०, ज० च ।

अ० च० । धकारोदरमध्यस्थं उका-

३ धकारोदरमध्यस्थं वकारेणेति ख० ।

रेणेति उ०, इ० च ।

चन्द्रसम्पुटमध्यस्थं सर्वदुष्टविमर्दकम्^(१) ।
 अथवा कर्षिकायाश्च लिखेत्नाम च कारणम् ॥ ३६ ॥
 पूर्वं हले तद्योद्धारं स्वदक्षे चोत्तरे लिखेत् ।
 शान्तिव्यादौ च ह्रस्वारन्दले षोडशके स्वरान् ॥ ३७ ॥
 चतुर्दशग्रहणे काव्यान् वाग्ने मन्त्रश्च मृत्युजित् ।
 लिखेद्भूर्जपत्रे तु रोचनाकुङ्कुमेन च ॥ ३८ ॥
 कर्पूरचन्दनाभ्याश्च श्वेतसूत्रेण वेष्टयेत् ।
 सिकथकेन परिच्छाद्य कलशोपरि पूजयेत् ॥ ३९ ॥
 यन्मन्त्र^(२) धारणाद्द्रीणाः शान्तिरिपवो मृतिः ।
 विद्यान्ते भेषजैर्बन्धे विप्रयोगमृतेर्हरीं^(३) ॥ ४० ॥

श्री वातक्षे वितले विडालमुखि इन्द्रपुत्रि उद्भवो वायुदेवे-
 न खीलि प्राज्ञी राजा मयि वाह इहादि दुःखानित्यकष्टोच्चैर्मु-
 ष्टर्तान्वा अह मां यस्माहं उपाडि श्रीं भेलखि श्रीं स्वाहा ।

नवदुर्गासप्तजप्तान्मुखस्तन्मो मुखस्त्रितात् ।
 श्रीं चण्डि श्रीं हं फट् स्वाहा ।

गृहीत्वा सप्तजप्तं तु खड्गयुद्धेऽपराजितः ॥ ४१ ॥

इत्यान्वेये महापुराणे युद्धजयार्णवे नानाबलानि नाम
 त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

१ सर्वदुःखविमर्दकमिति अ० ।

२ मन्त्रश्लोकि क०, च०, ग०, इ० च ।

३ रिपुरीकमृतेर्हरीमिति म०, व०,

इ०, ज०, अ०, अ० च ।

अथ चतुस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

त्रैलोक्यविजयविद्या ।

ईश्वर उवाच । त्रैलोक्यविजयां वक्ष्ये सर्व्ववन्द्यविमर्हिनीं^(१) ।

ओं ह्रूं चूं चूं ओं नमो भगवति दंष्ट्रिणि भीमवक्त्रे मङ्गी-
 षरूपे हिलि हिलि रत्तनेत्रे किलि किलि महानिलने कुलु ओं
 विद्युच्छिन्ने कुलु ओं निर्भांसे कट कट गोनसाभरणे चिलि चिलि
 शवमालाधारिणि द्रावय ओं महारौद्रि सार्द्रचर्मकताच्छदे^(२)
 विजृम्भ ओं मृत्यु असिलताधारिणि भृकुटीकतापाङ्गे विषमनेत्र-
 क्तानने वसामेदोविलिप्तगात्रे कह २ ओं हस २ क्रुह २
 ओं नीलजीमूतवर्षे अभ्रमालाकताभरणे विस्फुर ओं घण्टार-
 वावकीर्षदेहे ओं सिंसिल्ये अरणवर्षे ओं ह्रां ह्रीं ह्रूं रौद्ररूपे
 ह्रं ह्रीं ह्रीं ओं ह्रीं ह्रं ओं आकर्ष ओं धून २ ओं हे हः खः
 कञ्जिहि ह्रं चूं चूं क्रोधरूपिणि प्रज्वल २ ओं भीमभीषणे भिन्द
 ओं महाकाये षिन्द ओं करालिनि किटि २ महाभूतमातः
 सर्व्वदुष्टनिवारिणि जये ओं विजये ओं त्रैलोक्यविजये ह्रं फट्
 स्वाहा ।

१ सर्व्ववन्द्यविमर्हिनीमिति ख० ।

२ सार्द्रचर्मकताच्छदे इति ख० ।

नीलवर्णां प्रेतसंख्यां विंशहस्तां यजेत्तये ॥ १ ॥

न्यासं कृत्वा तु पञ्चाङ्गं रक्तमुष्माग्निं ह्योमयेत् ।

सङ्ग्रामे सैन्यभङ्गः स्यात् त्रैलोक्यविजयापठात् ॥ २ ॥

ओं बहुरूपाय स्तम्भय स्तम्भय ओं मोहय ओं सर्वंशत्रून् द्रावय
ओं ब्रह्माण्यमाकर्षय विष्णुमाकर्षय ओं माहेश्वरमाकर्षय ओं इन्द्रं
टालय ओं पर्वतान् चालय ओं सप्तसागरान् शोषय ओं
छिन्द छिन्द बहुरूपाय नमः ।

भुजङ्गनामस्तूतिं संस्थं विद्यादरिन्मतः ।

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धयार्णवे त्रैलोक्यविजयविद्या नाम
चतुस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सङ्ग्रामविजयविद्या ।

ईश्वर उवाच । सङ्ग्रामविजयां विद्यां पदमालां वदाम्यहं ।
ओं ह्रीं चामुखे श्मशानवासिनि खट्वाङ्गकपालहस्ते ।^(१)

१ खड्गकपालहस्ते इति अ० ।

महाप्रेतसमारूढे महाविमानसमाकुले कालरात्रि महागणपरि-
 ष्ठते महासुखे बहुभुजे घण्टाडमरुकिङ्किणीघटाट्टहासे किलि
 किलि श्रीं ह्रं फट् दंष्ट्राघोराश्वकारिणि नादशब्दबहुले गजचर्म-
 प्राहतशरीरे मांसदिग्धे लेलिहानोयजिह्वे महाराक्षसि रौद्र-
 दंष्ट्राकराले भीमाट्टाट्टहासे स्फुरद्विद्युत्प्रभे चल चल श्रीं चको-
 रनेत्रे चिलि चिलि श्रीं ललज्जिह्वे श्रीं भीं मुकुटोमुखि हुडार-
 मयत्रासनिऋपालमालावेष्टितजटामुकुटशशाङ्गधारिणि घटाट्ट-
 हासे किलि किलि श्रीं क्रूं दंष्ट्राघोराश्वकारिणि सर्व्वविघ्नविना-
 शिनि इदं कर्म साधय २ श्रीं श्रीं कुडर श्रीं फट् श्रीं बहुशेन
 शमय प्रवेशय श्रीं रङ्ग रङ्ग कम्पय २ श्रीं चालय श्रीं त्रिधर-
 मांसमद्यप्रिये हनर श्रीं कुडर श्रीं छिन्द श्रीं मारय श्रीं अनुक्रमय
 श्रीं वज्रशरीरम्पातय^(१) श्रीं त्रैलोक्यगतन्दुष्टमदुष्टं वा गृहीत-
 मगृहीतं वा आवेशय श्रीं नृत्य श्रीं वन्द श्रीं कोटराक्षि जङ्गकेशि
 उलूकवदने करङ्किणि श्रीं करङ्गमालाधारिणि दह श्रीं पच २
 श्रीं गृह्ण श्रीं मण्डलमध्ये प्रवेशय श्रीं किं विलम्बसि ब्रह्मसत्येन
 विष्णुसत्येन रुद्रसत्येन ऋषिसत्येन आवेशय श्रीं किलि किलि
 श्रीं खिलि खिलि विलि विलि श्रीं विकतरूपधारिणि क्षणभुज-
 क्वेष्टितशरीरे सर्व्वग्रहावेशनि प्रलम्बीष्ठिनि भ्रूभङ्गलम्बनासिके
 विकटमुखि अपिलजटे ब्राह्मि भञ्ज^(२) श्रीं ज्वालामुखि^(३)

१ वज्रशरीरं पातयेति च० । वज्रशरीरं च० ।
 पातयेति घ०, ज० च । २ जङ्गलज्वालामुखि इति न०,
 ३ अपिलजटाधारिणि भञ्ज भञ्ज इति च०, क०, ज० च ।

स्वन श्रीं पातय श्रीं रत्नाञ्चि घूर्णय भूमिं पातय श्रीं शिरो गृह्ण
 चक्षुर्भ्रांक्षय श्रीं हस्तपादौ गृह्ण सुद्रां स्फोटय श्रीं फट् श्रीं
 विदारय श्रीं निगूलेन ष्छेदय श्रीं वज्रेण इन श्रीं दक्षेन
 ताडय२ श्रीं चक्रेष ष्छेदय२ श्रीं शतवा भेदय दंष्ट्रया कौलव
 श्रीं कर्णिकया पाटय श्रीं अङ्गुशेन गृह्ण श्रीं शिरोच्चिज्वरमैकाहिकं
 इगहिकं अगहिकञ्चातुर्थिकं हाकिनीस्कन्दग्रहान् मुञ्च मुञ्च श्रीं
 पच श्रीं उक्ताद्य श्रीं भूमिं पातय श्रीं गृह्ण श्रीं ब्रह्माणि एहि
 श्रीं माहेष्करि एहि श्रीं कौमारि एहि श्रीं वैष्णवि एहि श्रीं
 वाराहि एहि श्रीं ऐन्द्रि एहि श्रीं चामुष्के एहि श्रीं रेवति एहि
 श्रीं आकाशरेवति एहि श्रीं हिमवचारिणि एहि श्रीं इह-
 मर्हिनि असुरक्षयहकरि आकाशगामिनि पाशेन बन्ध बन्ध
 अङ्गुशेन कट२ समयं तिष्ठ श्रीं मण्डलं प्रवेशय श्रीं गृह्ण मुख-
 ष्छेदय श्रीं चक्षुर्वन्ध हस्तपादौ च बन्ध दुष्टग्रहान् सर्वान् बन्ध श्रीं
 दिशो बन्ध श्रीं विदिशो बन्ध अधस्ताद्बन्ध श्रीं सर्वं बन्ध श्रीं
 भस्मना पानीयेन वा मृत्तिकाया सर्वपैर्वा सर्वानावेशय श्रीं
 पातय श्रीं चामुष्के किलि किलि श्रीं विशेडुं फट् स्वाहा ।

पदमाला जयास्त्रियं सर्वकर्माप्रसाधिका ॥ १ ॥

सर्वदा होमजप्याथैः पाठाथैश्च रथे जयः ।

अष्टाविंशमुजा ध्येया असिच्छेदकवत्करी^(१) ॥ २ ॥

गदादण्डयुती^(१) चान्धो शरचापधरी परी ।

१ असिच्छेदकवत्करी इति ज० । २ गदानुचयुती इति ज० ।

असिच्छेदकवत्करी इति ज० ।

मुष्टिमुद्गरयुक्तौ च^(१) ग्रहसङ्गयुतौ परौ ॥ ३ ॥
 ध्वजवज्रधरो चान्यो सचक्रपरशु परौ ।
 उमरुदर्पणाख्यौ च शक्तिकुन्तधरो परौ ॥ ४ ॥
 हलेन सुषलेनाख्यौ पाशतोमरसंयुतौ ।
 ठकापणवसंयुक्तौ अभयमुष्टिकान्वितौ^(२) ॥ ५ ॥
 तर्ज्जयन्ती च महिषं घातनीं होमतोऽरिजित् ।
 त्रिमध्वाक्तिलैर्हामो न देया यस्य कस्य चित् ॥ ६ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे सङ्ग्रामविजयविद्या नाम
 पञ्चत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—००००—

नक्षत्रचक्रं ।

ईश्वर उवाच । अथ चक्रं प्रवक्ष्यामि यात्रादौ च फलप्रदम् ।
 अश्विन्यादौ लिखेच्चक्रं त्रिनाडीपरिभूषितं ॥ १ ॥
 अश्विन्याद्रादिभिः पूर्वा ततश्चोत्तरफलगुनी ।
 हस्ता ज्येष्ठा तथा मूलं वारुणं चाप्यजैकपात् ॥ २ ॥

१ मुष्टिमुद्गरसंयुक्तौ इति ज० । महि-
मुद्गरयुक्तौ चेति ज० ।

ह०, भ० च । अभयसुष्टिकान्वि-
तौ इति ज० ।

२ अभयसुष्टिकान्वितौ इति ख०, ग०, ड०,

नाडीयं प्रथमा चान्धा याम्यं सृगशिरस्तथा ।

पुष्यं भाग्यन्तथा चित्रा मैत्रसाध्यं च वासवं ॥ ३ ॥

अहिर्ब्रह्मं तृतीयाश्च कृत्तिका रोहिणी अहिः ।

चित्रा स्वाती विशाखा च त्रवणा रेवती च भं ॥ ४ ॥

नाडीचितयसंजुष्टग्रहाज् ज्ञेयं शुभाशुभं ।

चक्रम्पक्षीश्वरन्तत्तु^(१) त्रिनाडीपरिभूषितं ॥ ५ ॥

रविभौमार्कुराहुस्वमशुभं स्वाच्छुभं परं ।

देशयामयुता भ्रातृभार्याद्या एकशः शुभाः ॥ ६ ॥

अ,भ,क,रो,स,भा,पु,पु,अ,म,पू,उ,ह,चि,स्वा,वि,अ,ज्ये,मू,पू,उ,
अ,ध,श,पू,उ,रे । अत्र सप्तविंशतिनक्षत्राणि ज्ञेयानि ।

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे नक्षत्रक्रं नाम षट्
त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—००००—

महामारीविद्या ।

ईश्वर उवाच । महामारीं प्रवक्ष्यामि विद्यां शत्रुविमर्दिनीं ।

१ चक्रम्पक्षीश्वरन्तत्तु इति म०, घ०, ङ०, झ०, अ० च ।

ओं ह्रीं महामारि रक्ताक्षि कृष्णवर्णे यमस्यान्नाकरिषि सर्व-
भूतसंहारकारिषि अमुकं हन २ ओं दहर पच २ ओं छिन्द २ ओं
मारय २ ओं उक्तादय २ ओं सर्वसत्त्वशङ्करि सर्वकामिके हुं
फट् स्वाहेति ।

ओं मारि हृदयायनमः । ओं महामारि शिरसे स्वाहा ।
ओं कालरात्रि शिखायै वीषट् । ओं कृष्णवर्णे खः कवचाय हुं ।
ओं तारकाक्षि विद्युज्जिह्वे सर्वसत्त्वभयङ्करि रक्ष २ सर्वकार्म्येषु कं
त्रिनेत्राय वषट् । ओं महामारि सर्वभूतदमनि महाकालि
अस्त्राय हुं फट् ।

एष न्यासो महादेवि कर्त्तव्यः साधकेन तु ॥ १ ॥

शवादिबस्त्रमादाय चतुरस्रग्निरुहस्तकं ।

कृष्णवर्णां त्रिवक्त्राञ्च चतुर्बाहुं समालिखेत् ॥ २ ॥

पटे विचित्रवर्णैश्च धनुः शूलञ्च कर्त्तव्यं (१) ।

खट्वाङ्गन्धारयन्तीं च कृष्णाभं पूर्वमाननं ॥ ३ ॥

तस्य दृष्टिनिपातेन भक्षयेद्यतो नरं ।

द्वितीयं याम्यभागे तु रक्तजिह्वं भयानकं ॥ ४ ॥

लेलिहानं करालं च दंष्ट्रीत्कटभयानकं ।

तस्य दृष्टिनिपातेन भक्ष्यमाणं हयादिकं ॥ ५ ॥

तृतीयं च मुखं देव्याः श्वेतवर्णं गजादिनुत् ।

बन्धपुष्पादिमध्वाब्जैः पश्चिमाभिमुखं यजेत् ॥ ६ ॥

१० सधनुःशूलकर्त्तव्यमिति च०, ग०, घ०, ङ०, ज०, ञ० च ।

मन्त्रऋतेरक्षिरोगशिरोरोगादि नश्यति ।
 वध्याः स्वयंक्षरञ्चास्य नाशमायान्ति शश्ववः ॥ ७ ॥
 समिधो निम्बवृक्षस्य ह्यजाररक्तविमिश्रिताः ।
 मारयेत् क्रोधसंयुक्तो होमादेव न संशयः ॥ ८ ॥
 परसैन्यमुखो भूत्वा सप्ताहं जुहुयाद्यदि ।
 व्याधिभिर्गृह्यते सैन्यशङ्को भवति वैरिणः ॥ ९ ॥
 समिधोऽष्टसहस्रन्तु यस्य नाम्ना तु होमयेत् ।
 अचिरान् क्षियते सोपि ब्रह्मणा यदि रक्षितः ॥ १० ॥
 उन्मत्तसमिधो रक्तविषयुक्तसहस्रकं ।
 दिनत्रयं ससैन्यश्च नाशमायाति वै रिपुः ॥ ११ ॥
 राजिकालवषैर्होमाद्भङ्गोऽरेः स्याद् दिनत्रयात् ।
 खररक्तसमायुक्तहोमादुच्चाटयेद्दिपुं ॥ १२ ॥
 आकरक्तसमायोगाद्दोमादुक्त्वादनं क्षरेः ।
 वधाय कुरुते सर्वं यत् किञ्चिन्ननवेष्टितं ॥ १३ ॥
 अथ सङ्ग्रामसमये गजारूढस्तु साधकः ।
 कुमारीहृदयसंयुक्तो मन्त्रसन्नहविषहः ॥ १४ ॥
 दूरशङ्खादिवाद्यानि विद्यया ह्यभिमन्त्रयेत् ।
 महामायापटं गृह्य उच्छेत्तथ्यं रक्षाजिरे ॥ १५ ॥
 परसैन्यमुखो भूत्वा दर्शयेत्तं महापटं ।
 कुमारीर्भोजयेत्तच्च पश्चात्पिण्डीञ्च भ्रामयेत् ॥ १६ ॥
 साधकश्चिन्तयेत्सैन्यम्पाषाणमिव निखलं ।
 निरुक्त्वाहं विभक्तश्च मुह्यमानश्च भावयेत् ॥ १७ ॥
 एष स्तम्भो मया प्रोक्तो न देयो यस्य कस्य चित् ।

त्रैलोक्यविजया माया दुर्गेवं भैरवी तथा ॥ १८ ॥
कुम्भिका भैरवी रुद्रो नारसिंहपटादिना ।

इत्यान्वये महापुराणे युद्धजयार्थं वै महामारी नाम
सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

षट्कर्माणि ।

ईश्वर उवाच । षट्कर्माणि प्रवक्ष्यामि सर्व्यमन्त्रेषु तच्छृणु ।
आदौ साध्यं लिखेत् पूर्वं चान्ते मन्त्रसमन्वितं ॥ १ ॥
पञ्चमः स तु विज्ञेयो महोच्चाटकरः परः ।
आदौ मन्त्रः ततः साध्यो मध्ये साध्यः पुनर्भक्तुः ॥ २ ॥
योगाख्यः सम्प्रदायोऽवङ्गुलोत्सादेषु योजयेत् ।
आदौ मन्त्रपदन्द्यान्मध्ये साध्यं नियोजयेत् ॥ ३ ॥
पुनश्चान्ते लिखेन्नम्रं साध्यं मन्त्रपदं पुनः ।

रोधकः सम्प्रदायस्तु स्तम्भनादिषु योजयेत् ॥ ४ ॥
 अधोर्द्धं याम्यवामे तु^(१) मध्ये साध्यन्तु योजयेत् ।
 सम्प्रष्टः सतु विज्ञेयो वश्याकर्षेषु योजयेत् ॥ ५ ॥
 मन्त्राक्षरं यदा साध्यं प्रथितञ्चाक्षराक्षरं ।
 प्रथमः सम्प्रदायः स्यादाकृष्टिवशकारकः ॥ ६ ॥
 मन्त्राक्षरद्वयं लिख्य एकं साध्याक्षरं पुनः ।
 विदर्भः सतु विज्ञेयो वश्याकर्षेषु योजयेत् ॥ ७ ॥
 आकर्षणादि यत् कर्म वसन्ते चैव कारयेत् ।
 तापज्वरे तथा वश्रे स्वाहा चाकर्षणे शुभं ॥ ८ ॥
 नमस्कारपदञ्चैव शान्तिवृद्धौ प्रयोजयेत् ।
 पौष्टिकेषु वषट्कारमाकर्षे वशकर्मणि ॥ ९ ॥
 विहेषोच्चाटने मृत्यौ फट् स्यात् खण्डीकृतौ शुभे ।
 लाभादौ मन्त्रदीक्षादौ वषट्कारस्तु सिद्धिदः ॥ १० ॥
 यमोऽसि यमराजोऽसि कालरूपोऽसि धर्मराट् ।
 मयादत्तमिमं शत्रु मचिरेण निपातय ॥ ११ ॥
 निपातयामि यत्नेन निर्वृत्तो भव साधक ।
 संहृष्टमनसा^(१) ब्रूयाद्देशिकोऽरिप्रसूदनः ॥ १२ ॥
 पद्मे शुक्ले यमं प्रार्थ्य ह्योमादेतत् प्रसिद्धयति ।
 आत्मानन्धैरवं ध्यात्वा ततो मध्ये कुलेखरीं ॥ १३ ॥
 रात्रौ वार्त्तां विजानाति आत्मनश्च परस्य च ।

१ अधोर्द्धं याम्यवामे इति च० ।

१ संरक्षमनसेति च० ।

दुर्गे दुर्गे रक्षणीति दुर्गां प्रार्थारिहा भवेत् ॥ १४ ॥
जम्बा हसन्नमलवरयुञ्जैरवीं घातयेदरिं ।

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे षट्कर्माणि नामाष्ट-
त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथोनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

षष्टिसंवत्सराः ।

ईश्वर उवाच । षष्ट्यब्दानां प्रवक्ष्यामि शुभाशुभमतः शृणु ।
प्रभवे यज्ञकर्माणि विभवे सुखिनी जनाः ॥ १ ॥
शुक्ले च सर्वशस्यानि प्रमोदेन प्रमोदिताः ।
प्रजापती प्रवृद्धिः स्वादङ्गिरा भोगवर्द्धनः ॥ २ ॥
श्रीमुखे वर्द्धते लोको भावे भावः प्रवर्द्धते ।
पूरणो पूरते शक्रो धाता सर्वार्थधीकरः ॥ ३ ॥
ईश्वरः क्षेम आरोग्यबहुधान्यसुभिचदः ।
प्रमाथी मध्ववर्षस्तु विक्रमे शस्यसम्पदः ॥ ४ ॥
वृषो वृथ्यति सर्वांश्च चित्रभानुश्च चित्रतां ।

स्वर्भानुः क्षेममारोग्यं तारणे जलदाः शुभाः ॥ ५ ॥
 पार्थिवे शस्यसम्पत्तिरतिवृष्टिस्तथा जयः ।
 सर्वजित्युत्तमा वृष्टिः सर्वधारी सुभिन्नदः ॥ ६ ॥
 विरोधी जलदान् हन्ति विकृतश्च भयङ्करः ।
 खरे भवेत् पुमान् वीरो नन्दने नन्दते प्रजा ॥ ७ ॥
 विषयः शत्रुहन्ता च शत्रुरोगादि मर्हयेत् ।
 ज्वरार्त्तो मन्मथे लोको दुष्करे दुष्करा प्रजाः ॥ ८ ॥
 दुर्मुखे दुर्मुखो लोको(१) हेमसम्बे न सम्पदः ।
 संवत्सरो महादेवि विलम्बस्तु सुभिन्नदः ॥ ९ ॥
 विकारी शत्रुकोपाय विजये सर्वदा क्वचित् ।
 भवे भवन्ति तीयानि शोभने शुभकृतप्रजा ॥ १० ॥
 राक्षसे निष्ठुरो लोको विविधश्चान्यमानने ।
 सुवृष्टिः पिङ्गले कापि काले ह्यतो धनक्षयः ॥ ११ ॥
 सिद्धार्थे सिद्धाते सर्व्वं रौद्रे रौद्रं प्रवर्त्तते ।
 दुर्भतो मध्यमा वृष्टिर्दुर्भुभिः क्षेमधान्यकृत् ॥ १२ ॥
 स्रवन्ते रुधिरोज्ज्वारी रत्नाक्षः क्रोधनो जयः ।
 क्षये क्षीणधनो लोकोः(१) षष्टिसंवत्सराणि तु ॥ १३ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्थवे षष्टिसंवत्सराणि नाम
 जनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

१ दुर्मुखे सुषुरो लोक इति ख०, घ०, ङ०, ज० च ।

१ क्षीणधनो लोक इति क० । क्षीणधनो लोक इति ज०

अथ चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वश्यादियोगाः ।

ईश्वर उवाच । वश्यादियोगान् वक्ष्यामि लिखेद् दृश्यपदे त्विमान् ।

शुक्रराजः सहदेवो^(१) मयूरस्य शिखा तथा ॥ १ ॥

पुत्रस्त्रीव्रतस्त्री स्रधःपुष्पा इदन्विका ।

कुमारी वज्रजटा^(२) स्वादिच्छक्रान्ता शितोऽर्ककः ॥ २ ॥

लज्जासुक्ता बोहलता कण्ठधुसूरसञ्चिता^(३) ।

गोरचः कर्कटी चैव केशवृद्धी जुहो तक्का ॥ ३ ॥

ऋत्विजो १६ वज्रयो २ नाभाः ८ पक्षी २ मुनि ३ खनू १ ४ शिवः ११ ।

वसवो ८ दिक् १० रवा ६ केदा ४ ग्रह ८ तु ६ रवि १२ चन्द्रमाः १ ॥ ४ ॥

तिक्ष्णश्च १ ५ क्रमाद्वाया ऋषधीनां प्रदक्षिणं ।

प्रथमेन चतुष्के च धूपसोहर्तनं परं ॥ ५ ॥

तृतीयेनाङ्गनं कुर्यात् चानं कुर्याच्चतुष्कतः ।

शुक्रराजानुसोमसु चतुर्धा लेपनं स्मृतं ॥ ६ ॥

मुनयो दक्षिणे पार्श्वे सुगाद्यासोत्तराः स्मृताः ।

भुजगाः पादसंस्थाश्च ईश्वरा मूर्ध्नि संस्थिताः ॥ ७ ॥

मध्येन सार्कशशिभिर्धूपः स्यात् सर्वकार्येषु ।

एतेर्विलिप्तदेहस्तु त्रिदशैरपि पूज्यते^(४) ॥ ८ ॥

१ सहदेवा इति व०, व, क०, ख० च । २ कण्ठधुसूरसञ्चिकेति ख० ।

३ कुमारी वज्रजटा इति व० । ४ त्रिदशैरपि श्यन्ते इति व०, क० च ।

धूपस्तु षोडशाद्यस्तु गृहाद्युदत्तने स्मृतः ।
 युगाद्याद्याज्ञने प्रोक्ता वाषाद्याः ज्ञानकर्षणि ॥ ८ ॥
 रुद्राद्या भक्षणे प्रोक्ताः पक्षाद्याः पानके स्मृताः ।
 ऋत्विग्वेदर्त्तुनयनेस्त्रिसकं लोकमोहनं ॥ १० ॥
 सूर्यचिदशपक्षैश्च शैलैः स्त्री लेपतो वग्ना ।
 चन्द्रेन्द्रफणिरुद्रैश्च योनिलेपाह्वयाः स्त्रियः ॥ ११ ॥
 तिथिदिग्बुगवापैश्च गुटिका तु वग्नाह्वरी ।
 भस्त्रे भोष्त्रे तथा पाने दातव्या गुटिका वग्ने ॥ १२ ॥
 ऋत्विग्ग्रहाक्षिगैश्च यज्ञस्तम्भे मुखे धृता ।
 शैलेन्द्रवेदरन्ध्रैश्च अङ्गुलेपाङ्गुले वसेत् ॥ १३ ॥
 वाषाक्षिमनुष्यैश्च गुटिका चतुर्षादिभुत् ।
 त्रिषोडशदिशावापैर्ज्ञेपात् स्त्री दुर्भगा शुभा ॥ १४ ॥
 त्रिदशाक्षिदिशानेपैर्ज्ञेपात् स्त्रीषेष्च पन्नगैः ।
 त्रिदशाक्षेग्रभुजगैर्ज्ञेपात् स्त्री स्यते सुखं ॥ १५ ॥
 समदिङ्मुनिरन्ध्रैश्च द्यूतजिह्वस्त्रलेपतः ।
 त्रिदशाक्ष्यम्बिमुनिभिर्ध्वजलेपात्^(१) रतो सुतः ॥ १६ ॥
 ग्रहाक्षिसूर्यचिदशैर्गुटिका स्याद् वग्नाह्वरी ।
 ऋत्विक्पदस्थितौषध्याः प्रभावः प्रतिपादितः ॥ १७ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्थवे षोडशपदका नाम
 चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

१ त्रिदशः क्षम्बिभुभिर्ध्वजलेपादिति ३०, ४०, ६०, ६० च ।

अथैकचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—••—••—

षट्त्रिंशत्पदकज्ञानं ।

ईश्वर उवाच । षट्त्रिंशत्पदसंस्थानामोषधीनां वदे फलं ।
 अमरीकरणं नृषां ब्रह्मरुद्रेन्द्रवेवितं ॥ १ ॥
 हरीतक्यस्त्रधाचक्ष मरीचमिषप्लीशिफा ।
 बङ्गिः शङ्खी पिषप्ली च गुडूचीवचनिम्बकाः^(१) ॥ २ ॥
 वासकः शतमूली च सैन्धवं सिन्धुवारकं ।
 कण्टकारी गोक्षुरका विष्वम्पौनर्गवं बला ॥ ३ ॥
 एरण्डमुष्ठी बचको भृङ्गः चारोऽथ पर्पटः ।
 धन्वाकी जीरकश्चैव शतपुष्ठी जदानिका ॥ ४ ॥
 विडङ्गः खदिरश्चैव कृतमाली हरिद्रया ।
 वचा सिद्धार्थ एतानि षट्त्रिंशत्पदगानि हि ॥ ५ ॥
 क्रमादेकादिसञ्ज्ञानि द्यौषधानि महान्ति हि ।
 सर्वरोगहराणि स्वामरीकरणानि च ॥ ६ ॥
 बलीपलितभेत्तसि^(२) सर्वकोष्ठगतानि तु ।
 एषां चूर्णञ्च षट्ठिका रसेन परिभावितः ॥ ७ ॥
 अवलेहः कषायो वा मोदको गुडखण्डकः ।

१ चबनिम्बका रति ज०, भ० च । २ बलीपलितभेदीतीति_७० ।

मधुतो घृतको वापि घृतकौलमद्यपि वा ॥ ८ ॥
 सर्वाङ्गनीपयुक्तं हि घृतसञ्जीवनश्ववेत् ।
 कर्षाङ्गं कर्षमेकं वा पक्ष्मङ्गं पक्षमेककं ॥ ९ ॥
 यद्येष्टाचारनिरतो^(१) जीवेदर्षयतत्रयं ।
 घृतसञ्जीवनौकस्ये श्रीगी नास्मन् परोऽस्ति हि ॥ १० ॥
 प्रथमान्नवकाद्योगात् सर्वरोगैः प्रमुच्यते ।
 द्वितीयाश्च तृतीयाश्च चतुर्थाश्चुच्यते हजः ॥ ११ ॥
 एवं षट्काश्च प्रथमाद् द्वितीयाश्च तृतीयतः ।
 चतुर्थात्पञ्चमात् षष्ठात्तथा नवचतुष्कतः ॥ १२ ॥
 एकद्वित्रिचतुःपञ्चषट्सप्ताष्टमतीऽनिलात् ।
 अग्निभास्करषट्त्रिंशत्सप्तविंशैश्च पित्ततः ॥ १३ ॥
 वाणर्तुशैलवसुभिस्त्रिभिर्मुच्यते कफात् ।
 वेदाग्निभिर्वाणगुणैः बहुणैः स्यादहो घृते ॥ १४ ॥
 ग्रहादियहणान्तैश्च सर्वैरेव विमुच्यते ।
 एकद्वित्रिरसैः शैलैर्वसुग्रहशिवैः क्रमात् ॥ १५ ॥
 हात्रिंशत्त्रिंशत्सूर्यैश्च नात्र कार्या विचारणा ।
 षट्त्रिंशत्पदकज्ञानं न देयं यस्य कस्य चित् ॥ १६ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे बुधजयार्थं षट्त्रिंशत्पदकज्ञानं नाम
 एकचत्वारिंशदधिकशततमीऽध्यायः ॥

१ यद्येष्टाचारनिरतो इति ख० ।

अथ द्विचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

मन्त्रीषधादिः ।

ईश्वर उवाच । मन्त्रीषधानि चक्राणि(१) वक्ष्ये सर्वप्रदानि च ।

शौरनाम्नो वर्षागुणो द्विजो मात्राद्यतुर्गुणाः ॥ १ ॥

नाम्ना हृते भवेच्छेषशौरोऽथ जातकं वदे ।

प्रश्ने ये विषमा वर्षास्ते गर्भे पुत्रजन्मदाः ॥ २ ॥

नामवर्षैः समैः काण्यो वामेऽखि विषमैः पुनः ।

दाक्षणाच्च भवेत् काणं स्त्रीपुत्रामाचरस्य च ॥ ३ ॥

मात्रावर्षाद्यतुर्विज्ञा वर्षापिच्छे वच्ये कृते ।

समे स्त्री विषमे ना स्याद्विषमे च(२) रतिः स्त्रियाः ॥ ४ ॥

प्रथमं रूपशून्येऽथ प्रथमं म्रियते पुमान् ।

प्रश्नं सूक्ष्माक्षरैर्गृह्य द्रव्यैर्भागेऽखिले मतम् ॥ ५ ॥

शनिचक्रं प्रवक्ष्यामि तस्य दृष्टिं परित्यजेत् ।

राशिस्यः सप्तमे दृष्टिश्चतुर्दशयतेर्दिका ॥ ६ ॥

एकदशष्टद्वादशमः षाट्दृष्टिश्च तं त्यजेत् ।

दिनाधिपः प्रहरभाक् शेषा यामार्द्धभागिनः(३) ॥ ७ ॥

१ मन्त्रीषधादिचक्राणीति च०, ज० च ।

२ वामार्द्धभोगिन रति क०, ग०,

३ विषमेवेति च० ।

क०, ज० च ।

शनिभागस्यजेद्यद्दिने दिनराहुं वदामि ते ।
 रवौ पूर्वोऽनिले मन्दे गुरौ याम्येऽनले भृगौ ॥ ८ ॥
 अग्नौ कुजे भवेत् सोम्ये स्थिते राहुर्बुधे सदा ।
 फलिराहुस्तु प्रहरमैशे वज्रो च राक्षसे ॥ ९ ॥
 वायौ संवेष्टयित्वा च शत्रुं हन्तीशसम्बुधं ।
 तित्थिराहुं प्रवक्ष्यामि पूर्णिमान्नेयगोचरे ॥ १० ॥
 अमावास्या वायवे च राहुः सम्बुधशत्रुहा ।
 कात्या जान्ताः सम्बुधे स्युः साया दान्ताश्च दक्षिणे ॥ ११ ॥
 शुक्ले त्यजेत् कुजगुणान् धाया मान्ताश्च पूर्वतः ।
 याया हान्ता उत्तरे सुस्त्रिष्विट्टिं विवर्जयेत् ॥ १२ ॥
 पूर्वार्धे दक्षिणास्त्रिषो रेखा वै मूलभेदके ।
 सूर्यराश्यादि संलिख्य दृष्टौ हानिर्जयोऽन्यथा ॥ १३ ॥
 विष्टिराहुं प्रवक्ष्यामि अष्टौ रेखास्तु पातयेत् ।
 शिवायमं यमाद्वायुं वायोरिन्द्रं ततोऽम्बुपं ॥ १४ ॥
 नैर्ऋताश्च नयेच्चन्द्रं चन्द्रादग्निं ततो जले ।
 जलादीशे चरेद्राहुर्विष्टया सह महाबलः ॥ १५ ॥
 ऐशान्यां च तृतीयादौ सप्तम्यादौ च याम्यक्ते ।
 एवं कृष्णे सिते पक्षे वायौ राहुश्च हन्त्यरीन् ॥ १६ ॥
 इन्द्रादीन् भैरवादींश्च ब्रह्मास्यादीन् ग्रहादिकान् ।
 अष्टाष्टकश्च पूर्वादौ याम्यादौ वातयोगिनीं ॥ १७ ॥
 यान्दिशं वहते वायुस्तत्रस्थो घातयेदरीन् ।
 दृढीकरश्चमाख्यास्ये कण्ठे बाह्यादिधारिता ॥ १८ ॥
 पृथोद्धृता काण्डलस्यं वारयेत् शरपुच्छिका ।

तथा पराजिता पाठा हाभ्यां खड्गं निवारयेत् ॥ १८ ॥

ओं नमो भगवति वज्रमृच्छले हन२ ओं भञ्ज२ ओं खाद
ओं अरे रक्तं पिव कपालेने रक्ताक्षि रक्तपटे भस्माङ्गि भस्मलि-
प्तशरीरे वज्रायुधे वज्रप्रकारनिश्चिते पूर्वा दिशं बन्ध२ ओं
दक्षिणां दिग्बन्ध२ ओं पश्चिमां दिग्बन्ध२ उत्तरां दिग्बन्ध२
नागान् बन्ध२ नागपत्नीर्बन्ध२ ओं असुरान् बन्ध२ ओं यक्षराक्षस-
पिशाचान् बन्ध२ ओं प्रेतभूतगन्धर्वादयो वे केचिदुपद्रवास्तेभ्यो
रक्ष२ ओं उर्ध्वं रक्ष२ अधो रक्ष२ ओं क्षुरिक बन्ध२ ओं ज्वल
महाबले घटि२ ओं मोटि२ सटावलिवज्राग्निवज्रप्राकारे हुं फट्
झ्रीं झूं श्रीं फट् झ्रीं हः फूं फें फः सर्वग्रहेभ्यः सर्वव्याधिभ्यः
सर्वदुष्टोपद्रवेभ्यो झ्रीं अश्वेभ्यो रक्ष२ ।

सहज्वरादिभूतेषु सर्वकर्मसु योजयेत् ।

इत्याग्नेये महापुराणे युवजयार्णवे मन्त्रौषधादिर्नाम

द्विचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

कुम्भिकापूजा ।

ईश्वर उवाच । कुम्भिकाक्रमपूजाञ्च^(१)वक्ष्ये सर्वार्थसाधनीं ।

यया जिताः सुरा देवैः शस्त्राद्यैराण्यसंयुतैः ॥ १ ॥

१ कुम्भिकाक्रमपूजाचेति च०, इ० च ।

मायावीजं च गुह्यं च घट्कमस्यं करे न्यसेत् ।
 कालौ कालीति हृदयं दुष्टवाञ्छालिका शिरः ॥ २ ॥
 श्रीं स्फं ह स ख क छ उ ङो कारो भैरवः शिखा ।
 भेलखी कवचं दूती नेत्राख्या रत्नचण्डिका ॥ ३ ॥
 ततो गुह्यक्रुजिकास्यं मण्डले स्थानके यजेत् ।
 अम्बौ कूर्चशिरो वद्रे नैर्ऋत्येऽथ शिख्यनिम्बे ॥ ४ ॥
 कवचमध्यतो नेत्रं अस्त्रदिक्षु च मण्डले ।

हात्रिंशता कर्त्तव्यां स्त्रीं हसन्मसनमववडङ्गवात्ममन्त्र
 वीजकं ॥ ५ ॥

ब्रह्माक्षी चैव माहेयी कौमादी कैष्यकी तथा ।
 वाराही चैव माहेन्द्री चामुखा चण्डिकेन्द्रकात् ॥ ६ ॥
 यजेद्रवलकसहान् शिवेन्द्रान्द्वयमेऽग्निपे ।
 जले तु कुसुममालामद्रिकायां च पञ्चकं ॥ ७ ॥
 जालन्धरं पूर्णगिरिं कामरूपं क्रमाद्यजेत् ।
 मरुदौशान्निनैर्ऋत्ये मध्ये वै वज्रकुजिकां ॥ ८ ॥
 अनादिविमलः पूज्यः सर्वत्रविमलस्ततः ।
 प्रसिद्धविमलश्च संशोभविमलस्ततः ॥ ९ ॥
 समयाख्योऽथ विमल एतद्विमलपञ्चकं ।
 मरुदौशान्निनैर्ऋत्ये वज्री चोत्तरशृङ्गे ॥ १० ॥
 कुमार्थं खिंखिनी षष्ठा सोपन्ना सुस्थिरा तथा ।
 रत्नसुन्दरी चैशाने शृङ्गे चाष्टादिनाथकाः ॥ ११ ॥
 मित्र ओडीशषष्ठाख्यौ वर्षा अग्न्यम्बपेऽनिले ।
 भवेद्गगनरत्नं स्याच्चाप्ये कवचरत्नकं ॥ १२ ॥

हुं मर्त्यः पञ्चनामाख्यो^(१) मरुद्दीशानवह्निगः ।
 याम्याग्नेये पञ्चरत्नं ज्येष्ठा रौद्री तथाऽस्तिका ॥ १३ ॥
 तिस्रो ह्यासां महावृद्धाः पञ्चप्रणवतोऽखिलाः ।
 सप्तविंशत्यष्टविंशभेदात् सम्पूजनं द्विधा ॥ १४ ॥
 ओं ऐं गूं क्रमगणपतिं प्रणवं वटुकं यजेत् ।
 चतुरस्रे मण्डले च दक्षिणे गणपं यजेत् ॥ १५ ॥
 वामे च वटुकं कीर्णे गुरुन् षोडशनाथकान् ।
 वायव्यादौ चाष्ट दश प्रतिषट्कीणके ततः ॥ १६ ॥
 ब्रह्माद्याष्टाष्ट परितस्तन्मध्ये च नवात्मकः ।
 कुजिका कुलटा चैव क्रमपूजा तु सर्व्वदा ॥ १७ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे युडजटा एवै कुजिकाक्रमपूजा नाम
 त्रिचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

कुजिकापूजा ।

ईश्वर उवाच । श्रीमतीं कुजिकां वक्ष्ये धर्म्मार्थादिजयप्रदां ।

पूजयेन्मूलमन्त्रेण परिवारयुतेन वा ॥ १ ॥

ओं ऐं ह्रीं श्रीं खैं ह्रें ह्रसच्चमलचवयन्धगवति अम्बिके ह्रां ह्रीं
 च्रीं चों चूं क्रीं कुजिके ह्रां श्रीं ह्रजनणमि अघोरमुखि त्रां ह्रां

१ खं मृत्यो वृद्धनामाख्य इति ज० ।

ह्रीं किलि२ ह्रीं विष्णे ह्यीं श्रीं श्रीं श्रीं श्रीं श्रीं ऐं वज्रकुञ्जिनि^(१)
 ह्रीं त्रैलोक्यकर्षिणि ह्रीं कामाङ्गुलाविधि ह्रीं ह्रीं महाचोभ-
 कारिणि ऐं श्रीं ह्रीं ऐं ह्रीं श्रीं फे ह्रीं नमो भगवति
 ह्रीं कुञ्जिके ह्रीं श्रीं श्रीं कौं उभयनमो अघोरमुखि ह्रीं ह्रीं विष्णे
 श्रीं किलि२ ।

कृत्वा कराङ्गुल्यासञ्च सम्भावान्दनमाचरेत् ।

वामा ज्येष्ठा तथा रौद्री सन्धात्रयमनुक्रमात् ॥ २ ॥

कुलवागीशि विद्महे महाकाशीति धीमहि ।

तन्नः कौली प्रचोदयात् ।

मन्त्राः पञ्च प्रणवाद्याः पादुकां पूजयामि च ।

मध्ये नाम चतुर्थ्यन्तं द्विनवात्मकबीजकाः ॥ ३ ॥

नमोन्ता वाऽथ षष्ठा तु सर्वे ज्ञेया वदामि तान् ।

कौलीयनाथः सुकला जम्भतः कुञ्जिका ततः ॥ ४ ॥

श्रीकण्ठनाथः कौलेशो गगनानन्दनाथकः ।

षट्कला देवी मैत्रेयी कराली तूर्णनाथकः ॥ ५ ॥

अतलदेवी श्रीचन्द्रा देवीत्वन्तास्ततस्त्रिमै ।

भगवत्पुङ्गवदेवमीहनीं पादुकां यजेत् ॥ ६ ॥

अतीतभुवनानन्दरत्नाभ्यां पादुकां यजेत् ।

ब्रह्मज्ञानाऽथ कमला परमा विद्यया सह ॥ ७ ॥

विद्यादेवीगुरुशुद्धिस्त्रिशुद्धिं प्रवदामि ते ।

गगनषट्कली चात्मा पद्मानन्दो मणिः कला ॥ ८ ॥

१ वज्रकुञ्जिनि इति ३०, ६० च ।

कमलो माखिक्वकण्ठी गगनः कुमुदस्ततः ।
 श्रीपद्मो भैरवानन्दो देवः कमल इत्यतः ॥ ८ ॥
 शिवो भवोऽथ कृष्णश्च नवसिद्धाश्च षोडश ।
 चन्द्रपूरोऽथ गङ्गाश्च शुभः कामोऽतिमुक्तकः^(१) ॥ १० ॥
 कण्ठी वीरः^(२) प्रयोगोऽथ कुशली देवभीगकः ।
 विश्वदेवः खड्गदेवो रुद्रो धाताऽसिरेव च ॥ ११ ॥
 सुद्रास्फोटी वंशपूरो भोजः षोडश सिद्धकाः ।
 समयान्यस्तु देहस्तु षोढान्यासेन यन्त्रितः ॥ १२ ॥
 प्रक्षिप्य मण्डले पुष्यं मण्डलान्यथ पूजयेत् ।
 अनन्तश्च महान्तश्च सर्वदा शिवपादुकां ॥ १३ ॥
 महाव्यामिश्च शून्यश्च पञ्चतत्त्वात्ममण्डलं ।
 श्रीकठनाद्यपादुकां शङ्करानन्तकौ यजेत् ॥ १४ ॥
 सदाशिवः पिङ्गलश्च सृग्वानन्दश्च नाथकः ।
 लाङ्गलानन्दसंवर्त्तो मण्डलस्थानके यजेत् ॥ १५ ॥
 नैऋत्ये श्रीमहकालः पिनाकी च महेंद्रकः ।
 खड्गो भुजङ्गी वाणश्च अधासिः शब्दकी वशः ॥ १६ ॥
 आञ्जारूपी नन्दरूपो बलिन्दत्वा क्रमं यजेत् ।
 ह्रीं खं खं क्लं सौं वटुकाय अरुं अर्चं पुष्यं धूपं दीपंगन्धं बलिं
 पूजां गृह्णन् नमस्तुभ्यं । श्रीं ह्रीं ह्रीं क्लूं चैत्रपालाय अवतरन्
 महाकपिलजटाभार भास्वरत्रिनेत्रज्वालामुख एष्टेहि गन्धपुष्पब-
 लिपूजां गृह्णन् खः खः श्रीं कः श्रीं लः श्रीं महाडामराधिपतये^(३)
 स्वाहा ।

१ कामोऽथ मुक्तक इति ज०, इ०, ज० च ।

३ प्रमथाधिपतये इति ज० ।

२ वटो वीर इति ज०, इ० च ।

महासाराधिपतये इति ज० ।

बलिशेषेऽथ यजेत् क्लीं क्लूं हां श्रीं वै विकूटकं ॥ १७ ॥
 वामे च दक्षिणे ह्यथे याम्ये निशानाद्यपादुकाः ।
 दक्षे तमोरिनाथस्य ह्यथे कालानलस्य च ॥ १८ ॥
 उड्डिग्रामं जालन्धरं पूर्णं वै कामरूपकं ।
 गगनानन्ददेवञ्च स्वर्गानन्दं सवर्गकं^(१) ॥ १९ ॥
 परमानन्ददेवञ्च^(२) सत्यानन्दस्य पादुकां^(३) ।
 नागानन्दञ्च वर्गाख्यमुत्तन्ते रत्नपञ्चकं ॥ २० ॥
 सौम्ये शिवे यजेत् षट्कं सुरनाथस्य पादुकां ।
 श्रीमत्समयकोटीशं विद्याकोटीश्वरं यजेत् ॥ २१ ॥
 कोटीशं विन्दुकोटीशं सिद्धकोटीश्वरन्तथा ।
 सिद्धचतुष्कमान्नेय्यां भ्रमरीशेश्वरं यजेत् ॥ २२ ॥
 चक्रौशनाथं कुरङ्गेशं हृषेशञ्चन्द्रनाथकं^(४) ।
 यजेद्भवादिभिद्यैतान् याम्ये विमलपञ्चकं ॥ २३ ॥
 यजेदनादिविमलं सर्व्वञ्चविमलं ततः ।
 यजेद्दुयोगीशविमलं सिद्धाख्यं समयाख्यकं ॥ २४ ॥
 नैर्ऋत्ये चतुरो देवान्^(५) यजेत् कन्दर्पनाथकं ।
 पूर्वाः शक्तीश्च सर्वाश्च^(६) कुञ्जिकापादुकां यजेत् ॥ २५ ॥

१ स्वर्गानन्दश्च देवकमिति ष०, अ० च । ४ भूतीशं मन्त्रनाथकमिति अ० ।

२ परमानन्ददेवश्चेति अ० । पवना- भूतीशं मन्त्रनाथकमिति अ० ।
नन्ददेवश्चेति अ० ।

५ चतुरो वेदाग्निमिति अ, इ०, अ० च ।

३ सत्यानन्दस्य पादुकाग्निमिति अ०,
ग०, इ०, अ, अ० च ।

६ पूर्वान् सशक्तीन् सर्वाश्चेति अ०, अ०
च ।

नवात्मकेन मन्त्रेण पञ्चप्रणवकेन वा ।
 सहस्राक्षमनवद्यं विष्णुं शिवं सदा यजेत्^(१) ॥ २६ ॥
 पूर्वाष्टिवान्तं ब्रह्मादि ब्रह्माणी च महेश्वरी ।
 कौमारी वैष्णवी चैव वाराही शक्रशक्तिका ॥ २७ ॥
 चामुण्डा च महालक्ष्मीः पूर्वादीशान्तमर्चयेत् ।
 डाकिनी राकिनी पूज्या लाकिनी काकिनी तथा ॥ २८ ॥
 शाकिनी याकिनी पूज्या वायव्यादुग्रघट्सु च ।
 यजेद् ध्यात्वा ततो देवीं हात्रिंशदर्शकात्मिका ॥ २९ ॥
 पञ्चप्रणवकेनापि स्त्रींकारेणायवा यजेत् ।
 नीलोत्पलदलश्यामा षड्वक्त्रा^(२) षट्प्रकारिका ॥ ३० ॥
 चिच्छक्तिरष्टादशाख्या बाहुद्वादशसंयुता ।
 सिंहासनसुखासीना भ्रेतपद्मोपरिस्थिता ॥ ३१ ॥
 कुलकोटिसहस्राद्या कर्कोटो मेखलास्थितः ।
 तक्षकेणोपरिष्टाच्च गले हारश्च वासुकिः ॥ ३२ ॥
 कुलिकः कर्णयोर्यस्याः कूर्मः कुण्डलमण्डलः ।
 भ्रुवोः पद्मो महापद्मो वामे नागः कपालकः ॥ ३३ ॥
 अक्षसूत्रञ्च खट्वाङ्गं शङ्खं पुस्तञ्च दक्षिणे ।
 त्रिशूलन्दर्पणं खड्गं रत्नमालाङ्कुशन्धनुः^(३) ॥ ३४ ॥
 श्वेतमूर्ध्नि मुखन्देव्या जङ्घश्वेतन्तथापरं ।
 पूर्वास्थं पाण्डुरं क्रोधि दक्षिणं कृष्णवर्णकं ॥ ३५ ॥

१ सदाशिवं स्वयं यजेदिति क०, इ०, २ षड्वक्त्रेति क० ।

अ० च ।

३ वनमालाङ्कं धनुरिति घ०, क० च ।

हिमकुन्देन्दुभं सौम्यं ब्रह्मा पादतले स्थितः ।
 विष्णुस्तु जघने रुद्रो हृदि कण्ठे तथेश्वरः ॥ ३६ ॥
 सदाशिवो ललाटे स्थाण्डिलवस्तस्योर्ध्वतः स्थितः ।
 आघूर्णिता कुञ्जिकैवन्ध्येया पूजादिकर्षसु ॥ ३७ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे युवजगार्थवे कुञ्जिकापूजा नाम चतु-
 सत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

मालिनीनानामन्त्राः ।

ईश्वर उवाच । नानामन्त्रान् प्रवक्ष्यामि षोढान्यासपुरःसरम् ।
 न्यासस्त्रिधा तु षोढा स्तुः शाक्तशास्त्रव्यामलाः ॥ १ ॥
 शास्त्रवे शब्दराशिः षट्षोडशशब्दरूपवान्^(१) ।
 त्रिविद्या तद्गृही न्यासस्त्रितस्वात्माभिधानकः ॥ २ ॥
 चतुर्धा वनमात्रायाः स्त्रीकहादशरूपवान् ।
 पञ्चमी रत्नपञ्चात्मा नवात्मा षष्ठ ईरितः ॥ ३ ॥
 शाक्ते पक्षे च मालिन्यास्त्रिविद्यात्मा द्वितीयकः ।

१ षोडशप्रतिरूपवानिति श्ल० ।

अघोर्यष्टकारूपोऽग्नो हादशाङ्गस्यतुर्थकः ॥ ४ ॥
 पञ्चमस्तु षडङ्गः स्याच्छक्तिद्यान्यास्त्रचण्डिका^(१) ।
 क्रीं क्रीं क्रीं श्रीं क्रीं फट् चयं स्वात्तूर्वास्थं सर्वसाधकं^(२) ॥५॥
 मालिन्या नादिफालं स्वात् नादिनी च शिखा स्मृता ।
 अग्रसनी^(३) शिरसि स्यात् शिरोमालानिवृत्तिः शः ॥ ६ ॥
 ट भ्रान्तिश्च शिरो भूयाच् चामुष्ठा च त्रिनेत्रगा ।
 ठ प्रिवृष्टिर्दिनेत्रे च नासागा गुह्यशक्तिनी ॥ ७ ॥
 न नारायणी द्विकर्णे च दक्षकर्णे त मोहनौ ।
 ज प्रज्ञा वामकर्षस्या वक्त्रे च वज्रिणी स्मृता ॥ ८ ॥
 क कराली दक्षदंष्ट्रा वामांसा ख कपालिनी ।
 ग शिखा ऊर्ध्वदंष्ट्रा स्याद् व घोरा वामदंष्ट्रिका ॥ ९ ॥
 उ शिखा दन्तविन्यासा ई माया जिह्वया स्मृता ।
 अ स्यान्नागेक्षरी वाचि व कण्ठे शिखिवाहिनी ॥१०॥
 भ भौषणी दक्षस्कन्धे वायुवेगा म वामके ।
 उनामा दक्षकाही तु ठ वामे च विनायका ॥ ११ ॥
 प पूर्णिमा द्विहस्ते तु ओकाराखण्डुलीयके ।
 अं दर्शनी वामाङ्गुल्य अः स्यात्सञ्जीवनी करे ॥ १२ ॥
 ट कपालिनी कपालं मूलदण्डे त दीपनी ।
 त्रिशूले ज जयन्ती स्याद्द्विर्घः साधनी^(४) स्मृता ॥ १३ ॥

१ शक्तिः स्वाद्या त्रिवर्षिका इति ज० ।

मिति ख०, इ० च ।

२ शक्तिस्त्रयान्या त्रिचण्डिकेति ख० ।

३ अग्रसनीति ख०, इ० च ।

४ फट्चयं स्वात् तर्धुके सर्वसाधक-

५ पावनीति ख०, ज० च ।

जीवे श परमाख्या स्याद् ह प्राणे चाम्बिका स्मृता ।
 दक्षस्तने छ शरीरा न वामे पूतना स्तने ॥ १४ ॥
 अ स्तनचीर आ मोटो लम्बीदर्युदरे च य ।
 नाभौ संहारिका च स्यान् महाक. ली नितम्बम् ॥ १५ ॥
 गुह्ये स कुसुममाला ष शुक्रे शुक्रदेविका ।
 उरुद्वये त तारास्याह ज्ञाना दक्षजानुनि ॥ १६ ॥
 वामे स्यादौ क्रियाशक्तिरो गायत्री च जङ्गला ।
 ओ सावित्री वामजङ्गा दक्षे दो दोहनी पदे ॥ १७ ॥
 फ फेटकारी वामपादे नवात्मा मालिनी मनुः ।
 अ श्रीकण्ठः शिखायां स्यादावक्त्रे स्यादनन्तकः ॥ १८ ॥
 इ सूक्ष्मो दक्षनेत्रे स्यादौ त्रिमूर्त्तिस्तु वामके ।
 उ दक्षकर्णेऽमरीश ऊ कर्णेर्घांशकोऽपरे ॥ १९ ॥
 ऋ भावभूतिर्नासायै वामनासा तिथीश ऋ ।
 ल स्थाणुर्दक्षगण्डे स्याद्दामगण्डे हरश्च लृ ॥ २० ॥
 कटौशो दन्तपङ्क्तावे भूतीशश्चोर्द्धदन्त ए ।
 सद्योजात ओ अधरे जङ्गौष्ठेऽनुग्रहीश श्री ॥ २१ ॥
 अं क्रूरो घाटकायां स्यादः महासेनजिह्वया ।
 क क्रोधीशो दक्षस्कन्धे खड्गण्डीशश्च बाहुषु ॥ २२ ॥
 पञ्चान्तकः कूर्परे गो ष शिखी दक्षकङ्कणे ।
 ऊ एकपादखाङ्गुल्यो वामस्कन्धे च कर्मकः ॥ २३ ॥
 छ एकनेत्रो बाहौ स्याच्चतुर्वक्त्रो ज कूर्परे ।
 भ राजसः कङ्कणगः अः सर्वकामदोऽङ्गुली ॥ २४ ॥
 ट सोमेशो नितम्बे स्याद्दक्ष ऊरुर्धे लाङ्गली ।

छ दारको दक्षजानौ जङ्घा ढोऽर्धजलेश्वरः ॥ २५ ॥
 च उमाकान्तकोऽङ्गुल्यस्त आषाठी नितम्बके ।
 झ दण्डी वाम जरी स्याद् भिदी वामजागुनि ॥ २६ ॥
 ध मीनो वामजङ्घायान्न मेषशरणाङ्गुली ।
 प लोहितो दक्षकुक्षौ फ शिखी वामकुक्षिगः ॥ २७ ॥
 ब गलण्डः पृष्ठवंशे भो नाभौ च हिरण्यकः ।
 म महाकासो हृदये य वाणीशस्त्वविष्मृतः^(१) ॥ २८ ॥
 र रत्ने स्याद्भुजङ्गेशो ल पिनाकी च मांसके ।
 व खड्गीशः स्वात्मनि स्याद्दक्षस्थिनि शः स्मृतः ॥ २९ ॥
 घ श्वेतशैव मञ्जायां स भृगुः शुक्रधातुके ।
 प्राणे हो नकुलीशः स्यात् च संवर्त्तश्च कोषगः ॥ ३० ॥
 रुद्रशक्तीः प्रपूज्य ऋषीजीनाखिलमाप्नुयात् ।
 इत्याम्बेये महापुराणे मालिनीमन्त्रादिन्यासो नाम
 पञ्चचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

अष्टाष्टकदेव्यः ।

ईश्वर उवाच । त्रिखण्डीं सम्प्रवक्षामि ब्रह्मविष्णुमहेश्वरीं ।

१ च वाणीशसु विष्णु इति च० ।

(१४)

ओं नमो भगवते रुद्राय नमः । नमश्चामुण्डे नमश्चाकाशमाट्टृणां
सर्वकामार्थसाधनीनामजरामरीणां सर्वत्राप्रतिहतगतीनां स्वरू-
परूपपरिवर्तिनीनां सर्वसत्त्ववशीकरणीत्सादनोन्मूलनसमस्तक-
र्मप्रवृत्तानां सर्वमातृगुह्यं हृदयं परमसिद्धं परकर्म्मच्छेदनं परम-
सिद्धिकरन्माट्टृणां वचनं शुभं ।

ब्रह्मखण्डपदे रुद्रैरेकविंशधिकं शतं ॥ १ ॥

तद्यथा, ओं नमश्चामुण्डे ब्रह्माणि अघोरे अमोघे वरदे विच्चे
स्वाहा । ओं नमश्चामुण्डे माहेश्वरि अघोरे अमोघे वरदे विच्चे
स्वाहा । ओं नमश्चामुण्डे कौमारि अघोरे अमोघे वरदे विच्चे
स्वाहा । ओं नमश्चामुण्डे वैष्णवि अघोरे अमोघे वरदे विच्चे
स्वाहा । ओं नमश्चामुण्डे वाराहि अघोरे अमोघे वरदे विच्चे
स्वाहा । ओं नमश्चामुण्डे इन्द्राणि अघोरे अमोघे वरदे विच्चे
स्वाहा । ओं नमश्चामुण्डे चण्डि अघोरे अमोघे वरदे विच्चे
स्वाहा । ओं नमश्चामुण्डे ईशानि अघोरे अमोघे वरदे विच्चे
स्वाहा^(१) ।

यथाक्षरपदानां हि विष्णुखण्डं त्रितीयकं ।

ओं नमश्चामुण्डे ऊर्ध्वकेशि ज्वलितशिखरे^(२) विद्युज्जिह्वे
तारकाक्षि पिङ्गलभ्रुवे विस्तृतदंष्ट्रे क्रुद्धे ओं मांसशोणितसुरा-
सक्षप्रिये हस २ ओं तृत्यरे ओं विजृम्भय २ ओं मायात्रै-
लीक्यरूपसहस्रपरिवर्तिनीनां ओं बन्ध २ ओं कुट्टर चिरि २
हिरि २ भिरि २ त्रासनि २ भ्रामणि २ ओं द्रावणि २ क्षोभणि २

१ ओं नमश्चामुण्डे माहेश्वरीत्यादिः, विच्चे स्वाहेत्यन्तः पाठः इ० पुस्तके नास्ति ।

२ ज्वलितशिख इति ख०, उ०, घ०, ङ० च ।

मारणिर संजीवनिर हेरिर गेरिर घेरिर श्रीं सुरिर श्रीं
नमो मातृगणाय नमो नमो विद्महे ।

एकत्रिंशत्पदं शब्दाः शतमन्त्रैकसप्ततिः ॥ २ ॥

हे घौं पञ्चप्रणवाद्यन्तां त्रिखण्डीञ्च जपेद् यजेत् ।

हे घौं त्रीकुञ्जिकाहृदयं पदसन्धौ तु योजयेत् ॥ ३ ॥

अकुलादितिमध्यस्थं कुलादेश त्रिमध्यगं ।

मध्यमादि त्रिमध्यस्थं पिण्डं पादे त्रिमध्यगं ॥ ४ ॥

त्रयार्धमात्रासंयुक्तं प्रणवाद्यं शिखाशिवां ।

श्रीं श्रीं शिखाभैरवाय नमः । स्त्रीं स्त्रीं स्त्रीं सवीजत्रा-
चरः ।

झां झीं झैं निर्वीजन्त्रार्णं दान्त्रिंशद्वर्णकम्परं ॥ ५ ॥

चादयश्च ककारान्ता अकुला च कुलक्रमात् ।

शशिनी भानुनी चैव पावनी शिव इत्यतः ॥ ६ ॥

गान्धारी णश्च पिण्डाक्षी चपला गजजिह्विका ।

म मृषा भयसारा स्यान्मध्यमा फोऽजराय च ॥ ७ ॥

कुमारी कालरात्री न सङ्कटा द ध कालिका ।

फ शिवा भवघोरा ण ट वीभक्षा त विद्युता ॥ ८ ॥

ठ विम्बश्वरा शंशिन्या ठ ज्वालामालया तथा ।

कराली दुर्जया रङ्गी वामा ज्येष्ठा च रौद्रापि ॥ ९ ॥

ख काली क कुलालम्बी अनुलोमा द पिण्डिनी ।

आ वेदिनी इ रूपी वै शान्तिर्मूर्तिः कलाकुला ॥ १० ॥

ऋ खड्गिनी उ बलिता ल कुला लृ तथा यदि ।

सुभगा वेदनादिन्या कराली अं च मध्यमा ॥ ११ ॥

अः अपेतरया पीठे पूज्याश्च शक्तयः क्रमात् ।
 खलां खलीं खलीं महाभैवराय नमः ।
 अक्षोद्या हृत्कपर्णी च राक्षसी क्षपणक्षया ॥ १२ ॥
 पिङ्गाक्षी चाक्षया क्षेमा ब्रह्माष्टकसंस्थिताः ।
 इला लीलावती नीला लङ्का लङ्केखरी तथा ॥ १३ ॥
 सालसा विमला माला^(१) माहेश्वर्य्यष्टके स्थिताः ।
 हुताशना विशालाक्षी ऋद्धारी वडवामुखी ॥ १४ ॥
 हाहारवा तथा क्रूरा क्रोधा बाला खरानना ।
 कौमार्या देहसम्भूताः पूजिताः सर्वसिद्धिदाः ॥ १५ ॥
 सर्वज्ञा तरला तारा ऋग्वेदा च ह्यानना ।
 सारासारस्त्रयङ्ग्याहा शाश्वती^(२) वैष्णवीकुले ॥ १६ ॥
 तालुजिह्वा च रत्नाक्षी विद्युज्जिह्वा करङ्गिणी ।
 मेघनादा प्रचण्डोद्या कालकर्षी कलिप्रिया ॥ १७ ॥
 वाराहीकुलसम्भूताः पूजनीया जयार्थिना ।
 चम्पा चम्पावती चैव प्रचम्पा च्चलितानना ॥ १८ ॥
 पिशाची पिचुवक्त्रा च लोलापा ऐन्द्रीसम्भवाः ।
 यावनी याचनी चैव वामनी दमनी तथा ॥ १९ ॥
 विन्दुवेला वृहत्कुक्षी विद्युता विश्वरूपिणी ।
 चामुण्डाकुलसम्भूता मण्डले पूजिता जये ॥ २० ॥
 यमजिह्वा जयन्ती च दुर्जया च यमान्तिका^(३) ।

१ लोका रति ज० । २ साजिदी रति ज० । ३ जयन्तिकेति च० ।

विडाली रेवती चैव जया च विजया तथा ॥ २१ ॥

महालक्ष्मीकुले जाता अष्टाष्टकमुदाहृतं ।

इत्याम्नेये महापुराणे अष्टाष्टकादिर्नाम षट्चत्वारिंश-
दधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

त्वरितापूजादिः ।

ईश्वर उवाच । ओं गुह्यकुम्भिके हुं फट् मम सत्रोपद्रवान् यन्म-
मन्त्रतन्त्रचूर्णप्रयोगादिकं येन कृतं कारितं कुरुते करिष्यति
कारयिष्यति तान् सर्वान् हनन् दंष्ट्राकरालिनि क्रैं क्रीं हुं
गुह्यकुम्भिकायै स्वाहा । क्रौं ओं खे(१) वां गुह्यकुम्भिकायै नमः ।

क्रौं सर्वजनक्षोभणी जनानुकर्षिणी ततः ।

ओं खें ख्यां(२), सर्वजनवशहारी तथा स्वाब्जनमोहनी ॥ १ ॥

ओं ख्यौं(३), सर्वजनस्तम्भनी ऐं खं ख्रां क्षोभणी तथा ।

१ क्रीं च खे खौं इति ह० ।

२ ओं च खौं इति ह० । ओं खें इति

३ ओं च ख्यां इति ह० । ओं

खं ।

ख्यौं इति न० ।

ऐं त्रित्स्वं वीजं श्रेष्ठहृले पञ्चाक्षरी तथा ॥ २ ॥
 फं त्रीं चीं त्रीं त्रीं त्रीं चै वच्छे चै चै ह्रूं फट् त्रीं नमः ।
 ग्रां ह्रां चै वच्छे चै चो त्रीं फट् नवेयं त्वरिता पुनर्ज्ञेयाऽर्चिता
 जये ।

त्रीं सिंहायेत्यासनं स्यात् त्रीं चै हृदयमौरितं ।
 वच्छे ऽथ शिरसे स्वाहा त्वरितायाः शिवः स्मृतः ॥ ३ ॥
 चै त्रीं शिखायै वौषट् स्याद् भवेत् चै कवचाय हुं ।
 ह्रूं नेत्रत्रयाय वौषट् त्रीमन्तश्च फडन्तकं ॥ ४ ॥
 त्रीं कारी(१) खेचरी चण्डा छेदनी क्षोभणी क्रिया ।
 क्षेमकारी च त्रीं कारी फट् कारी नवशक्तयः ॥ ५ ॥
 अथ द्रुतीः प्रवक्ष्यामि पूज्या इन्द्रादिगाय ताः ।

त्रीं नले बहुतुष्टे(२) च खगे त्रीं(३) खेचरे ज्वालनि
 ज्वल ख खे छे छे शरविभीषणे(४) च छे चण्डे छेदनि करालि
 ख खे छे चै खरहाङ्गी त्रीं । चै वचे कपिले ह चै ह्रूं क्रून्ते-
 जोवति रौद्रि मातः त्रीं फे वे फे फे वक्रे वरी फे । पुटि पुटि
 घीरे ह्रूं फट्(५) ब्रह्मवेताल्लि मध्ये ।

गुह्याङ्गानि च तत्त्वानि त्वरितायाः पुनर्वदे ॥ ६ ॥

त्रीं ह्रूं हः(६) हृदये प्रोक्तं हेां हश्च शिरः स्मृतं ।

फां ज्वल ज्वलेति च शिखा वर्ध्म इले ह्रूं हुं हुं ॥ ७ ॥

१ त्रीं कारी इति ह० ।

४ शरविभीषणे इति ज० ।

२ त्रीं नले बहुतुष्टे इति ज० ।

५ ह्रूं फट् इति ह० ।

३ खगे त्रीमिति ह० ।

६ त्रीं ह्रूं ह इति ह० ।

क्रौं चूं श्रीं नेत्रमित्युक्तं श्रीं अस्त्रं वै ततश्च फट् हुं
खे वच्छे चैः क्लीं चैं हुं फट् वा ।

हुं शिरश्चैव मध्ये स्यात् पूर्वादौ खे सदाशिवे ।

व ईशः छे मनोमानो मक्षे तार्क्षीं क्लीं च माधवः ॥ ८ ॥

चैं ब्रह्मा हुं तथादित्यो दारुणं फट् स्मृताः सदा ।

इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे त्वरितापूजादिर्नाम
सप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सङ्ग्रामविजयपूजा ।

ईश्वर उवाच । श्रीं डे ख ख्यां सूर्याय सङ्ग्रामविजयाय नमः ।

ह्रां क्लीं कूं क्लैं क्लीं क्रः ।

षडङ्गानि तु सूर्यस्य सङ्ग्रामे जयदस्य हि ।

श्रीं हं खं खशीक्ताय स्वाहा । स्फूं हूं हुं क्रूं श्रीं क्लीं क्रैं ।

प्रभूतं विमलं सारमाराध्यं परमं सुखं ॥ १ ॥

धर्मज्ञानञ्च वैराग्यमैश्वर्याद्यष्टकं यजेत् ।

अनन्तासनं सिंहासनं पद्मासनमतः परं ॥ २ ॥

कर्षिकाकेशराश्वेष सूर्यसीमाम्निमण्डलं ।
 दीप्ता सूर्या(१) जया भद्रा विभूतिर्विमला तथा ॥ ३ ॥
 अमोघा विद्युता पूज्या नवमी सर्वतीमुखी ।
 सत्त्वं रजस्तमश्चैव प्रकृतिं पुरुषं तथा ॥ ४ ॥
 आत्मानश्चान्तरात्मानं परमात्मानमर्षयेत् ।
 सर्वं विन्दुसमायुक्ता मायानिलसमन्विताः ॥ ५ ॥
 उषा प्रभा च सन्ध्या च साया माया बलान्विता ।
 विन्दुविष्णुसमायुक्ता(२) हारपालास्तथाष्टकं ॥ ६ ॥
 सूर्यं चण्डं प्रचण्डञ्च पूजयेद्गन्धकादिभिः ।
 पूजया जपहोमाद्यैर्युष्मादौ विजयो भवेत् ॥ ७ ॥

ईत्याम्बेये महापुराणे युद्धजयार्णवे सङ्ग्रामविजयपूजा नाम
 अष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथोनपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

—:०:—

लक्ष्मीकोटिहोमः ।

ईश्वर उवाच । होमाद्रणादौ विजयो राज्यासिर्विघ्ननाशनं ।
 कञ्चैव शुद्धिसुत्याद्य प्राणायामशक्तेन च ॥ १ ॥

१ दीप्ता भूमेति श्व० ।

२ विन्दुविन्दुसमायुक्ता इति श्व० ।

अन्तर्जले च गायत्रीं जप्त्वा षोडशधाचरेत् ।
 प्राणायामांश्च पूर्वाह्ने जुहुयात् पावके हविः ॥ २ ॥
 भैक्ष्यावकभक्षी च फलमूलाशनोऽपि वा ।
 चीरशक्तृष्टताहार एकमाहारमाश्रयेत् ॥ ३ ॥
 यावत्समाप्तिर्भवति लक्ष्मीहोमस्य पार्वति ।
 दक्षिणा लक्ष्मीमान्ते गावो वस्त्राणि काञ्चनं ॥ ४ ॥
 सर्वोत्पातसमुत्पत्तौ पञ्चभिर्दशभिर्द्विजैः ।
 नास्ति लोके स उत्पातो यो ह्यनेन न शाम्यति ॥ ५ ॥
 मङ्गल्यं परमं नास्ति यदस्मादतिरिच्यते ।
 कोटिहोमन्तु यो राजा कारयेत् पूर्ववद्विजैः ॥ ६ ॥
 न तस्य शत्रवः सङ्ख्ये जातु तिष्ठन्ति कर्हिचित् ।
 न तस्य मारको देशे व्याधिर्वा जायते क्वचित् ॥ ७ ॥
 अतिवृष्टिरनावृष्टिर्मूषकाः शलभाः शुकाः ।
 राक्षसाद्याश्च शाम्यन्ति सर्वे च रिपवो रणे ॥ ८ ॥
 कोटिहोमे तु वरयेद्वाह्मणान्विंशतिं तथा ।
 शतञ्चाथ सहस्रं वा यथेष्टान्भ्रतिमाप्नुयात् ॥ ९ ॥
 कोटिहोमन्तु यः कुर्याद् द्विजो भूपोऽथवा च विट् ।
 यदिच्छेत् प्राप्नुयात्तत्तत् सशरीरो दिवं व्रजेत् ॥ १० ॥
 गायत्र्या ग्रहमन्त्रैर्वा कुष्माण्डीजातवेदसैः ।
 ऐन्द्रवारुणवायव्ययाम्याग्नेयैश्च वैष्णवैः ॥ ११ ॥
 शाक्तैश्चैः शास्त्रैः सौरैर्मन्त्रैर्होमार्चनान्ततः ।
 अयुतेनाल्पसिद्धिः स्यान्नक्ष्मीहोमोऽखिलार्त्तिनुत् ॥ १२ ॥
 सर्वपीडादिनाशाय कोटिहोमोऽखिलार्थदः ।

यवव्रीहितिलक्षीरघृतकुशप्रसातिकाः ॥ १३ ॥

पङ्कजोशीरविस्वाम्बुदला ह्योमे प्रकीर्त्तिताः ।

अष्टहस्तप्रमाणेन कोटिहोमेषु खातकां ॥ १४ ॥

तस्मादर्धप्रमाणेन लक्षहोमे विधीयते ।

होमोऽयुतेन लक्षेण कीद्याज्याद्यैः प्रकीर्त्तितः ॥ १५ ॥

इत्याम्नेये महापुराणे युवजयार्णवे अयुतलक्षकोटिहोमो नामो-
नपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

मन्वन्तराणि ।

अग्निरुवाच । मन्वन्तराणि वक्ष्यामि आद्यः स्वायम्भुवो मनुः ।

अग्नीध्राद्यास्तस्य सुता यमो नाम तदा सुराः ॥ १ ॥

और्वाद्याश्च सप्तर्षय इन्द्रश्चैव शतक्रतुः ।

पारावताः सतुषिता देवाः स्वारीचिषेऽन्तरे ॥ २ ॥

विपश्चित्तत्र देवेन्द्र जर्जस्तम्बादयो हिजाः ।

चैत्रकिम्परुषाः पुत्रास्तृतीयश्चोत्तमो मनुः ॥ ३ ॥

सुशान्तिरिन्द्रो देवाश्च सुधामाद्या वशिष्ठजाः ।

सप्तर्षयोऽजाद्याः पुत्राश्चतुर्थस्तामसी मनुः ॥ ४ ॥

स्वरूपाद्याः सुरगणाः शिखिरिन्द्रः सुरेश्वरः ।
 ज्योतिर्द्वामादयो विप्रा नव ख्यातिमुखाः सुताः ॥ ५ ॥
 रैवते वितथश्चेन्द्रो अमिताभास्तथा सुराः ।
 हिरण्यरोमाद्या मुनयो^(१) बलबन्धादयः सुताः ॥ ६ ॥
 मनोजवस्त्राक्षुषेऽथ इन्द्रः स्वात्यादयः सुराः ।
 सुमेधाद्या महर्षयः पुरुप्रभृतयः सुताः ॥ ७ ॥
 विवस्वतः सुतो विप्रः आद्वदेवो मनुस्ततः ।
 आदित्यवसुरुद्राद्या देवा इन्द्रः पुरन्दरः ॥ ८ ॥
 वशिष्ठः काश्यपोऽथात्रिर्जमदग्निः सगोतमः ।
 विष्णामित्रभरद्वाजौ मुनयः सप्त साम्प्रतं ॥ ९ ॥
 इक्ष्वाकुप्रमुखाः पुत्रा अंशेन हरिराभवत् ।
 स्वायम्भुवे मानसोऽभूद्जितस्तदनन्तरे ॥ १० ॥
 सत्यो हरिर्देववरो वैकुण्ठो वामनः क्रमात् ।
 छायाजः सूर्यपुत्रस्तु भविता चाष्टमो मनुः ॥ ११ ॥
 पूर्वस्य च सवर्णोऽसौ सावर्णिर्भविताष्टमः ।
 सुतपाद्या देवगणा दीप्तिमदृशीणिकादयः ॥ १२ ॥
 मुनयो बलिरिन्द्रश्च विरजप्रमुखाः सुताः ।
 नवमो दक्षसावर्णिः पाराद्याश्च तदा सुराः^(२) ॥ १३ ॥
 इन्द्रश्चैवाङ्गुतस्तेषां सवनाद्या हिजोत्तमाः ।
 धृतकेत्वादयः पुत्रा ब्रह्मसावर्णिरित्यतः ॥ १४ ॥
 सुखादयो देवगणास्तेषां शान्तिः शतक्रतुः ।

१ हिरण्यरोमाद्या ऋषय इति ज० ।

२ तथा सुरा इति ज० ।

हविष्याद्याश्च मुनयः सुक्तेत्राद्याश्च तत्सुताः ॥ १५ ॥
 धर्मसावर्षिकश्चाथ विहङ्गाद्यास्तदा सुराः ।
 गणसेन्द्रो निम्बराद्या मुनयः पुत्रका मनोः ॥ १६ ॥
 सर्वत्रगाद्या रुद्रास्थः सावर्षिर्भविता मनुः ।
 ऋतधामा सुरेन्द्रश्च हरिताद्याश्च देवताः ॥ १७ ॥
 तपस्याद्याः सप्तर्षयः सुता वै देववम्बुखाः ।
 मनुस्त्रयोदशो रौच्यः सुत्रामाणादयः सुराः ॥ १८ ॥
 इन्द्रो दिवस्पतिस्तेषां दानवादिविमर्दनः ।
 निर्मोहाद्याः सप्तर्षयश्चित्रसेनादयः सुताः ॥ १९ ॥
 महृषतुर्दशो भौत्यः शुचिरिन्द्रो भविष्यति ।
 चान्द्रपाद्याः सुरगणा अग्निबाह्वाद्यो हिजाः ॥ २० ॥
 चतुर्दशस्य भौत्यस्य पुत्रा ऊरुमुखा मनोः ।
 प्रवर्त्तयन्ति वेदांश्च भुवि सप्तर्षयो दिवः ॥ २१ ॥
 देवा यन्नभुजस्ते तु भूः पुत्रैः परिपाष्यते ।
 ब्रह्मणो दिवसे ब्रह्मन्ननवस्तु चतुर्दश ॥ २२ ॥
 मन्वाद्याश्च हरिर्वेदं हापरान्ते विभेद सः ।
 आद्यो वेदश्चतुष्पादः शतसाहस्रसम्भितः ॥ २३ ॥
 एकश्चासीद् यजुर्वेदस्तं चतुर्धा व्यकल्पयत् ।
 आध्वर्यवं यजुर्भिस्तु ऋग्भिर्हीनं तथा मुनिः ॥ २४ ॥
 औद्गात्रं सामभिश्चक्रे ब्रह्मत्वञ्चाप्यथर्वभिः ।
 प्रथमं व्यासशिष्यस्तु पैलो ह्यृग्वेदपारगः ॥ २५ ॥
 इन्द्रः प्रमतये प्रादाहास्कलाय च संहितां ।
 बौध्यादिभ्यो ददौ सोपि चतुर्धा निजसंहितां ॥ २६ ॥

यजुर्वेदतरोः शाखाः समविंशत्यहामतिः ।
 वैशम्पायननामासौ व्यासशिष्यश्चकार वै ॥ २७ ॥
 काण्वा वाजसनेयाद्या याज्ञवल्क्यादिभिः स्मृताः ।
 सामवेदतरोः शाखा व्यासशिष्यः सजैमिनिः ॥ २८ ॥
 सुमन्तुश्च सुकर्मा च एकैकां संहितां ततः ।
 गृह्णते च सुकर्माख्यः सहस्रं संहितां गुरुः ॥ २९ ॥
 सुमन्तुश्चाथर्वतरुं व्यासशिष्यो विभेद तं ।
 शिष्यानध्यापयामास पैथ्यलादान् सहस्रशः ॥ ३० ॥
 पुराणसंहितां चक्रे सूतो व्यासप्रसादतः ।

इत्याम्बेये महापुराणे मन्वन्तराणि नाम पञ्चाशदधिक-
 शतततोऽध्यायः ॥

अथैकपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:ॐ:—

वर्णंतरधर्माः ।

अग्निरुवाच । मन्वाद्यो भुक्तिमुक्तिधर्मांश्चीर्त्वाप्नुवन्ति यान् ।

प्रोचे परशुरामाय वरुणोक्तान्तु पुष्करः ॥ १ ॥

पुष्कर उवाच । वर्णाश्रमेतराणान्ते धर्मान्वक्ष्यामि सर्वदान् ।

मन्वादिभिर्भिगदितान् वासुदेवादितुष्टिदान् ॥ २ ॥

अहिंसा सत्यवचनन्दया भूतेष्वनुग्रहः ।
 तीर्थानुसरणं दानं ब्रह्मचर्यममत्सरः ॥ ३ ॥
 देवद्विजातिशुश्रूषा गुरुणाञ्च भृगूत्तम ।
 अवरुणं सर्वधर्माणां पितृणां पूजनं तथा ॥ ४ ॥
 भक्तिश्च नृपतौ नित्यं तथा सञ्छास्त्रनेत्रता ।
 आनृशंस्रन्तितिक्षा च तथा चास्तिक्यमेव च ॥ ५ ॥
 वर्णाश्रमाणां सामान्यं धर्माधर्मं^(१) समीरितं ।
 यजनं याजनं दानं वेदाद्यध्यापनक्रिया ॥ ६ ॥
 प्रतिग्रहश्चाध्ययनं विप्रकर्माणि निर्दिशेत् ।
 दानमध्ययनञ्चैव यजनञ्च यथाविधि ॥ ७ ॥
 क्षत्रियस्य सवैश्यस्य कर्मेदं परिकीर्तितं ।
 क्षत्रियस्य विशेषेण पालनं दुष्टनिग्रहः ॥ ८ ॥
 कृषिगोरक्षवाणिज्यं वैश्यस्य परिकीर्तितं ।
 शूद्रस्य द्विजशुश्रूषा सर्वशिल्पानि वाप्यथ ॥ ९ ॥
 मौञ्जीबन्धनतो जन्म विप्रादेश द्वितीयकं ।
 आनुलोम्येन वर्णानां जातिर्भातिसमा स्मृता ॥ १० ॥
 चण्डालो ब्राह्मणीपुत्रः शूद्राञ्च प्रतिलोमतः ।
 सूतस्तु क्षत्रियाज्जातो वैश्याद्देवैर्देवलस्तथा ॥ ११ ॥
 पुङ्गवः क्षत्रियापुत्रः शूद्रात् स्यात् प्रतिलोमजः ।
 मागधः स्यात्तथा वैश्याच्छूद्रादायोगवो भवेत् ॥ १२ ॥
 वैश्यायां प्रतिलोमेभ्यः प्रतिलोमाः सहस्रशः ।

१ धर्मरूपमिति ग०, घ०, ङ०, च०, ज० च ।

विवाहः सदृशैस्त्रैषां नीत्तमैर्नाधमैस्तथा ॥ १३ ॥
 चण्डालकर्म निर्द्दिष्टं बध्नानां घातनं तथा ।
 स्त्रीजीवन्तु तद्रक्षाप्रोक्तं^(१) वेदेहकस्य च ॥ १४ ॥
 सूतानामश्वसारथ्यं पुंसानाञ्च व्याधता ।
 स्तुतिक्रिया भागधानां तथा चायोगवस्य च ॥ १५ ॥
 रङ्गावतरणं प्रोक्तं तथा शिल्पैश्च जीवनं ।
 वह्निर्ग्रामनिवासश्च मृतचेलस्य धारणं ॥ १६ ॥
 न संस्पर्शस्तथैवान्यैश्चण्डालस्य विधीयते ।
 ब्राह्मणार्थं गवार्थं वा देहत्यागोऽत्र यः कृतः ॥ १७ ॥
 स्त्रीबालायुपपत्तौ वा वाद्यानां सिद्धिकारणं ।
 सङ्घरे जातयो ज्ञेयाः पितुर्मातुश्च कर्मतः ॥ १८ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे वर्णान्तरधर्मा नामैकपञ्चाश-
 दधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्विपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

गृहस्यवृत्तिः ।

पुष्कर उवाच । आजीवंस्तु यथोक्तेन ब्राह्मणः स्वेन कर्मणा ।
 क्षत्रविट्शूद्रधर्मेण जीवेन्नैव तु शूद्रजात् ॥ १ ॥
 कृषिवाणिज्यगौरव्यं कुशीदञ्च द्विजसरेत् ।
 गौरसं गुडसवणलाक्षांसांसांनि वर्जयेत् ॥ २ ॥

१ स्त्रीजीवनश्च तत्र स्यात् प्रोक्तमिति म० घ०, ङ०, अ०, च ।

भूमिं भिल्लौषधींश्चित्वा हत्वा कौटपिपीलिकान् ।
 पुनन्ति खलु यज्ञेन कर्षका देवपूजनात् ॥ ३ ॥
 हलमष्टगवं धर्म्यं षड्गवं जीवितार्थिनां ।
 चतुर्गवं नृशंसानां द्विगवं धर्मघातिनाम् ॥ ४ ॥
 ऋतामृताभ्यां जीवेत मृतेन प्रमृतेन वा ।
 सत्यामृताभ्यामपिवा न खलुष्या कदा च न ॥ ५ ॥

इत्यान्वये महापुराणे गृहस्यतत्तयो नाम द्विपञ्चाशदधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

ब्रह्मचर्याश्रमधर्मः ।

पुष्कर उवाच । धर्ममाश्रमिणां वक्ष्ये भुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु ।
 षोडशत्तं निशा स्त्रीणामाद्यास्तिस्त्रस्तु गर्हिताः ॥ १ ॥
 ब्रजेद्युग्मासु पुत्रार्थी कर्माधानिकमिष्यते ।
 गर्भस्य स्पष्टतान्त्राने सवनं स्पन्दनात् पुरा । २ ॥
 षष्ठेऽष्टमे वा सीमन्तं पुत्रीयं नामभं शुभं ।
 अच्छिन्ननाद्यां कर्त्तव्यं जातकर्म विचक्षणैः ॥ ३ ॥
 अशौचे तु व्यतिक्रान्ते नामकर्म विधीयते ।
 शर्मान्तं ब्राह्मणस्योक्तं वर्मान्तं क्षत्रियस्य तु ॥ ४ ॥
 गुप्तदासात्मकं नाम प्रशस्तं वैश्यशूद्रयोः ।

शर्मान्तं ब्रह्मणस्योक्तं वर्मान्तं क्षत्रियस्य च ॥ ५ ॥
 गुप्तदासात्मकं नाम प्रशस्तं वैश्यशूद्रयोः ।
 बालं निवेदयेद्ब्रह्मं तव पुत्रोऽयमित्युत ॥ ६ ॥
 यथाकुलन्तु चूडाकृद् ब्राह्मणस्योपनायनं ।
 गर्भाष्टमेऽष्टमे वाब्दे गर्भादेकादशे नृपे ॥ ७ ॥
 गर्भान्तं द्वादशे वैश्ये षोडशाब्दादितो न हि ।
 मुञ्जानां वल्कलानान्तु क्रमान्मौज्याः प्रकीर्तिताः ॥ ८ ॥
 मार्गवैयाघ्रवास्तानि चर्माणि व्रतचारिणां ।
 पर्षापिप्यलविखानां क्रमाद्दण्डाः प्रकीर्तिताः ॥ ९ ॥
 केशदेशललाटास्यतुल्याः प्रोक्ताः क्रमेषु तु ।
 श्रवक्राः सत्वचः सर्वे नाविद्गुष्टास्तु दण्डकाः ॥ १० ॥
 वासोपवीते कार्पासचौमोर्णानां यथाक्रमं ।
 आदिमध्यावसानेषु भवच्छब्दोपलक्षितं ॥ ११ ॥
 प्रथमं तत्र भिक्षेत यत्र भिक्षा ध्रुवं भवेत् ।
 स्त्रीणाममन्त्रतस्तानि विवाहस्तु समन्वकः ॥ १२ ॥
 उपनीय गुरुः शिष्यं सिद्धयेच्छौचमादितः ।
 आचारमग्निकार्यं च सन्ध्योपासनमेव च ॥ १३ ॥
 आयुष्यं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः ।
 त्रियं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्ते उदङ्मुखः ॥ १४ ॥
 सायं प्रातश्च जुहुयान् नामेध्यं व्यस्तहस्तकं ।
 मधु मांसं जनैः सार्द्धं गीतं नृत्यञ्च वै त्यजेत्^(१) ॥ १५ ॥

१ नृत्यञ्च वर्जयेदिति ख०, ग०, घ०, ङ०, त्यादिः, नृत्यञ्च वै त्यजेदित्यन्तः
 ख०, ज०, ङ० च । सायं प्रातश्च- पाठः ज० पुस्तके नास्ति ।

हिंसाभ्यरापणादं च अस्त्रीसं च विधेयतः ।

दण्डादि धारयेन्नष्टमक्ष, चिह्नान्यधारणं ॥ १६ ॥

वेदस्वीकरणं कृत्वा स्त्रायद्वै दत्तदक्षिणः ।

नैष्ठिको ब्रह्मचारी वा देहान्तं निवसेद्गुरो ॥ १७ ॥

इत्याम्बेये महापुराणे ब्रह्मचर्याश्रमो नाम त्रिपञ्चाशदधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुःपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:~:—

विवाहः ।

पुष्कर उवाच । विप्रव्रतस्रो विन्देत भार्यास्त्रिस्रस्तु भूमिपः ।

हे च वैश्यो यथाकामं भार्यैकामपि चान्ध्रजः ॥ १ ॥

धर्मकार्याणि सर्वाणि न कार्याण्यसवर्षया ।

पाणिर्गान्धः सवर्षासु गृह्णीयात् क्षत्रिया शरं ॥ २ ॥

वैश्या प्रतीदमादद्याद्दृशां वै चान्ध्रजा तथा ।

सक्तत् कन्या प्रदातव्या हरंस्तां चौरदण्डभाक् ॥ ३ ॥

अपत्यविक्रयासक्ते निष्कृतिर्न विधीयते ।

कन्यादानं शचीयागो(१) विवाहोऽथ चतुर्थिका ॥ ४ ॥

१ शचीयोग इति च०, इ० च ।

विवाहमेतत् कथितं नामकर्म्मचतुष्टयं ।
 नष्टे मृते प्रसूजिते क्लीबे च पतिते घतो ॥ ५ ॥
 पञ्चस्त्रापक्षु नारीणां पतिरन्धो विधीयते ।
 मृते तु देवरे देयात् तदभावे यथेष्टया ॥ ६ ॥
 पूर्वोचितयमान्नेयं वायव्यं चोत्तराश्रयं ।
 रोहिणी चेति चरणे भगणः शस्यते सदा ॥ ७ ॥
 नैकगोत्रान्तु वरयेन्नैकार्षेयाश्च भार्गव ।
 पिढतः सप्तमादूर्द्धं मातृतः पञ्चमात्तया ॥ ८ ॥
 आश्रय दानं ब्राह्मः स्यात् कुलमीलयुताय तु ।
 पुरुषांस्तारयेत्तज्जो नित्यं कन्याप्रदानतः ॥ ९ ॥
 तथा गोमिथुनादानाद्विवाहस्वार्प उच्यते ।
 प्रार्थिता दीयते यस्य प्राजापत्यः स धर्मकृत् ॥ १० ॥
 शुक्लेन चासुरी मन्दो गान्धर्वो वरणाश्रियः ।
 राक्षसो युवहरणात् पेशाचः कन्यकाच्छलात् ॥ ११ ॥
 वैवाहिकेऽङ्गि(१) कुर्वीत कुम्भकारमृदा शची ।
 जलाशये तु तां पूज्य वाद्याद्यैः(२) स्त्रीं गृह्णयेत् ॥ १२ ॥
 प्रशुभे केशवे नैव विवाहः कार्य एव हि ।
 पौषे चैत्रे कुजदिने रिक्ताविष्टितिधौ न च ॥ १३ ॥
 न शुक्रीविऽस्तमिते न शशाङ्के ग्रहार्हिते ।
 भर्त्सिकांभौमयुक्ते भे व्यतीपातहते न हि ॥ १४ ॥
 सौम्यं पितृश्रु वायव्यं सावित्रं रोहिणी तथा ।

१ वैवाहिकेऽङ्गि इति घ०, ङ०, ञ०, २ वाद्यैर्वेदिति म०, घ०, ञ० च ।

उत्तरात्रितयं मूलं मैत्रं पीण्डं विवाहभं ॥ १५ ॥
 मानुषाख्यस्तथा सन्नी मानुषाख्यांशकः शुभः ।
 तृतीये च तथा षष्ठे दशमैकादशेऽष्टमे ॥ १६ ॥
 अर्काकिंचन्द्रतनयाः प्रशस्ता न कुजोऽष्टमः ।
 सप्तान्याष्टमवर्गेषु शेषाः शस्ता ग्रहोत्तमाः ॥ १७ ॥
 तेषामपि तथा मध्यात् षष्ठः शुक्रो न शस्यते ।
 वैवाहिके भे कर्त्तव्या तथैव च चतुर्थिका ॥ १८ ॥
 न दातव्या ग्रहास्तत्र चतुराद्यास्तथैकगाः ।
 पर्ववर्जं स्त्रियं गच्छेत् सत्या दत्ता सदा रतिः ॥ १९ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे विवाहो नाम चतुःपञ्चाशदधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

आचारः ।

पुष्कर उवाच । ब्राह्मे मुहूर्त्तं चोत्थाय विष्णादौन् दैवतान् स्मरेत् ।
 उभे मूत्रपुरीषे तु दिवा कुर्यादुदङ्मुखः ॥ १ ॥
 रात्रौ च दक्षिणे कुर्यादुभे सन्ध्ये यथा दिवा ।
 न मार्गादौ जले वीथ्यां सतृणायां सदाचरेत् ॥ २ ॥

शीघ्रं कृत्वा सदा चम्य भक्षयेदन्तधावनं ।
 नित्यं नैमित्तिकं काम्यं क्रियाङ्गं मलकर्षणं ॥ ३ ॥
 क्रियाज्ञानं तथा षष्ठं षोडाशानं प्रकीर्तितं ।
 अस्नातस्याफलं कर्म प्रातःस्नानं चरेत्ततः ॥ ४ ॥
 भूमिष्ठमुद्धृतात् पुण्यं ततः प्रस्त्रवणोदकं ।
 ततोऽपि सारसं पुण्यं तस्मान्नादेयमुच्यते ॥ ५ ॥
 तीर्थतोयं ततः पुण्यं गाङ्गं पुण्यं तु सर्वतः ।
 संशोधितमलः पूष्यं निमग्नश्च जलाशये ॥ ६ ॥
 उपसृश्य ततः कुर्यादश्वसः परिमार्जनं ।
 हिरण्यवर्षास्त्रिद्वभिः शत्रो देवीति चाप्यथ ॥ ७ ॥
 आपोहिष्ठेति तिसृभिरिदमापस्तथैव च ।
 ततो जलाशये मग्नः कुर्यादन्तर्जलं जपं ॥ ८ ॥
 तत्राघमर्षणं सूक्तं द्रुपदां वा तथा जपेत् ।
 युञ्जते मन इत्येवं सूक्तं वाप्यथ पौरुषं ॥ ९ ॥
 गायत्रीं तु विशेषेण अघमर्षणसूक्तके ।
 देवता भाववृत्तस्तु ऋषिष्वैवाघमर्षणः ॥ १० ॥
 छन्दश्चानुष्टुभं तस्य भाववृत्तो हरिः स्मृतः ।
 आपीडमानः शार्ङ्गं तु देवतापितृतर्पणं^(१) ॥ ११ ॥
 पौरुषेण तु सूक्तेन ददेत्सैवोदकाञ्चलिं ।
 ततोऽग्निहवनं^(१) कुर्याद्दानं दत्त्वा^(२) तु शक्तितः ॥ १२ ॥

१ तत्राघमर्षणमित्यादिः देवतापितृतर्प- १ ततोऽग्निहवनमिति ७०, ६० च ।
 चमित्यन्तः पाठः अ० पुरुके नास्ति । १ दौषं दलेति अ० ।

ततः समभिगच्छेत योगक्षेमार्घमौखरं ।
 आसनं शयनं यानं जायाऽपत्न्यङ्गमण्डलुः ॥ १३ ॥
 आत्मनः शुचिरेतानि परेषां न शुचिर्भवेत् ।
 भाराक्रान्तस्त्र गुर्भ्विच्छाः पत्न्या देयो गुरुष्वपि ॥ १४ ॥
 न पश्येच्चार्कमुद्यन्तव्रातं यान्तं न चाश्रमि ।
 नेक्षेद्यन्तां स्त्रियं कूपं शूनास्थानमघोषिनं ॥ १५ ॥
 कार्पाशास्त्रि तथा भस्त्र नात्नामेद् वक्ष कुम्भितं ।
 अन्तःपुरं विसृष्टं परदीप्तं ब्रजेन्न हि^(१) ॥ १६ ॥
 नारोहेद्विषमाश्रावणं वृक्षं न च पर्वतं ।
 अर्घायतनशास्त्रेषु तथैव स्यात् कुतूहली ॥ १७ ॥
 लोष्टमर्द्दीं तृषच्छेदी नखखादी विनश्यति ।
 मुखादिवादनं नेष्टेद् विना दीपं न रात्रिभः^(२) ॥ १८ ॥
 नादारेण विशेद्दशम न च वक्त्रं शिरामयेत् ।
 कषामङ्गं न कुर्वीत न च वासीविपर्ययं ॥ १९ ॥
 भद्रं भद्रमिति ब्रूयाद्भानिष्टं कौर्त्तयेत् क्वचित् ।
 पालायमासनं वर्ज्यं देवादिच्छायया^(३) ब्रजेत् ॥ २० ॥
 न मध्ये पूज्ययोर्यायात् नोच्छिष्टस्तारकादिङ्कम् ।
 नद्यान्नान्यां नदीं ब्रूवाच्च कण्डूयेद् द्विहस्तकं ॥ २१ ॥
 असन्तर्प्यं पिष्टृन् देवान्नदीपारश्च न ब्रजेत् ।
 मलादि प्रक्षिपेन्नाप्सु^(४) न नग्मः स्नानमाचरेत् ॥ २२ ॥

१ परभृतो भवेन्न हि इति श्रु० ।

२ देवादिच्छाययेति श्रु०, श्रु०, म० च ।

३ लोष्टमर्द्दीत्यादिः, नरात्रिग इत्यन्तः

४ मलादि क्षेपयेन्नाप्सु इति श्रु०, उ०

पाठः, म० पुस्तके नास्ति ।

च ।

ततः समभिगच्छेत् योगक्षेमार्थमीश्वरं ।
 स्त्रजन्मात्मनापनयेत् खरादिक-रजस्यजेत् ॥ २३ ॥
 हीनान्नावहसेत् गच्छेन्नादेशे निवसेच्च तैः ।
 वैद्यराजनदीहोने स्त्रेच्छस्त्रीबहुनायके ॥ २४ ॥
 रजस्रलादिपतितैर्न भाषेत् केशवं स्मरेत् ।
 नासंभृतमुखः कुर्याद्वासं^(१) जृम्भां तथा क्षुतं ॥ २५ ॥
 प्रभोरप्यवमानं स्त्रङ्गोपयेद्दहनं बधः ।
 इन्द्रियाणां नानुकूली वेगरोधं न कारयेत् ॥ २६ ॥
 नोपेक्षितव्यो व्याधिः स्याद्रिपुरत्पोऽपि^(२) भार्गव ।
 रथ्यातिगः सदाचामेत्^(३) विभूयान्नाग्निवारिणी ॥ २७ ॥
 न हुङ्क्थ्याच्छिवं पूज्यं पादं पादेन नाक्रमेत् ।
 प्रत्यक्षं वा परोक्षं वा कस्य चिन्नाप्रियं वदेत् ॥ २८ ॥
 वेदशास्त्रनरेन्द्रर्षिदेवनिन्दां विवर्जयेत् ।
 स्त्रीषामौर्षां^(४) न कर्त्तव्या विश्वासन्तासु वर्जयेत् ॥ २९ ॥
 धर्मश्रुतिं देवरतिं^(५) कुर्याद्दर्मादि नित्यशः^(६) ।
 सोमस्य पूजां जन्मर्चे विप्रदेवादिपूजनं ॥ ३० ॥

१ कुर्याद्वासमिति क०, उ० च ।

२ रिपुर्वत्गोपि इति क० ।

३ सुमाचामेदिति क० ।

४ स्त्रीषामिच्छेति क० ।

५ देवमतिमिति म०, घ०, ङ०, ज०,

उ० च । वेदमतिमिति क०, घ०

च ।

६ मद्-मद्मिति ब्रूवादित्यादिः, कुर्या-

द्वर्मादि नित्यश इत्यन्तः पाठः क०

पुरुषके नास्ति ।

षष्ठीचतुर्दशष्टम्यामभ्यङ्गं वर्जयेत्तथा ।

दूराद्गृहान् मूत्रविष्टे नोत्तमैर्वैरमाचरेत् ॥ ३१ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे आचाराध्यायो नाम पञ्चपञ्चा-
शदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

द्रव्यशुद्धिः ।

पुष्कर उवाच । द्रव्यशुद्धिं प्रवक्ष्यामि पुनःपाकेन सृष्टमयं ।

शुद्धेयन् मूत्रपुरीषाद्यैः स्पृष्टन्तान् सुवर्णकं ॥ १ ॥

आवर्त्तितञ्चान्यथा तु वारिणाञ्च न ताम्रकं ।

चारेण कांस्यलोहानां मुक्तादेः क्षालनेन तु ॥ २ ॥

अजानां^(१) चैव भाण्डानां सर्वस्याश्ममयस्य च ।

शाकरञ्जमूलफलवैदलानां तथैव च ॥ ३ ॥

मार्जनाद्यन्नपात्राणां पाणिना यज्ञकर्मणि ।

उष्णाम्बुना सज्जेहानां शुद्धिः सम्मार्जनाद्गृहे ॥ ४ ॥

१ दुष्टानामिति ट० ।

शोधनाभ्युपगच्छन् (१) सृष्टिकारिर्विशोधनम् ।
 बहुवर्षे प्रोक्षणाच्च द्वावाषाणश्च तत्रैवात् ॥ ५ ॥
 प्रोक्षणात् संहतानान्तु द्वावाषाणश्च तद्योत्प्लवात् ।
 शयनासनयानानां शूर्पस्य शकटस्य च ॥ ६ ॥
 शुद्धिः सम्प्रोक्षणाज् ज्ञेया पक्षालेम्बनयोस्तथा ।
 सिद्धार्थकानाङ्गुलकेन शृङ्गदन्तमयस्य च ॥ ७ ॥
 गोबालैः पलपात्राणामस्यां स्याच्छुद्धवत्तथा ।
 निर्यासानां गुडानाञ्च लवणानां च शोधणात् ॥ ८ ॥
 कुशभक्तुसुमानाञ्च त्र्यर्षाकार्णवीर्यस्य च ।
 शुद्धदीगतं तोयं पुष्यन्तहतं प्रसारितं ॥ ९ ॥
 मुखवर्जश्च गौः शुद्धा शुद्धसम्प्राजयोर्मुखं ।
 नारीणाञ्चैव वल्गानां शकुनीनां शनी मुखं ॥ १० ॥
 मुखैः प्रस्रवणे वृत्ते मृगयायां सदा शुचि ।
 भुञ्जाद्भुत्त्वा तथा सुपत्वा पीत्वा चाभ्यो विगाह्य च ॥ ११ ॥
 रथ्यामाकश्य प्राचामेहासो विपरिधाय च ।
 मार्जारसङ्क्रमाच्छुद्धचतुर्थेऽङ्गि रजस्वला ॥ १२ ॥
 ज्ञाता स्त्री पञ्चमि योग्या देवे पित्रे च कर्मणि ।
 पञ्चापाने द्वाकस्मिन्नभयोः सप्त सृष्टिकाः ॥ १३ ॥
 एकां लिङ्गि सृष्टं दद्यात् करयोस्त्रिद्विसृष्टिकाः ।
 ब्रह्मचारिवदस्नानां यतीनाञ्च चतुर्गुणं ॥ १४ ॥
 श्रीफलैरशुपटानां श्रीमाषाङ्गीरसर्षपैः ।

१ शोधनाभ्युपगच्छन् इति व०, उ० च ।

(१७)

शुद्धिः पर्युक्तं तोषेन सुमलोकां प्रकीर्त्तिता ॥ १५ ॥
 पुण्याशास्र फलानास्र प्रोक्षणाज्जलतोऽखिलां ।

इत्याम्नेये महापुराणे द्रव्यशुद्धिर्नाम षट्पञ्चाशदधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

शावाशौचादिः ।

शुक्लर उवाच । प्रेतशुद्धिं प्रवक्ष्यामि सूतिकाशुद्धिमेव च ।
 दशार्हं शावमाशौचं सपिण्डेषु विधीयते ॥ १ ॥
 जनने च तथा शुद्धिर्ब्राह्मणानां भृगूत्तम ।
 द्वादशाहेन राजन्यः पञ्चाद्वैश्वीऽथ मासतः ॥ २ ॥
 शूद्रोऽगुलोमतो दाशे स्वामितुल्यस्वशौचकं ।
 षट्भिक्षिभिरथैकेन चत्रविट्शूद्रयोनिषु ॥ ३ ॥
 ब्राह्मणः शुद्धिमाप्नोति चत्रियस्तु तथैव च ।
 विट्शूद्रयोनिः शुद्धिः स्वात् क्रमात् परशुरामक ॥ ४ ॥
 वज्रानिच पिरानेच वज्रभिः शूद्रे तत्रा विशः ।

आदन्तजनमात् सद्य आचूडानैशिकी श्रुतिः(१) ॥ ५ ॥
 त्रिराचमात्रतादेशाह्यरात्रमतः परं ।
 जनत्रैवार्षिके शूद्रे पञ्चाहाच्छुद्धिरिष्यते ॥ ६ ॥
 द्वादशाहेन शुद्धिः स्यादतीते वत्सरत्रये ।
 गतैः संवत्सरैः षड्भिः शुद्धिर्मासेन कीर्तिता ॥ ७ ॥
 स्त्रीषामक्षतचूडानां विशुद्धिर्नैशिकी स्मृता ।
 तथा च क्षतचूडानां द्वादशाच्छुद्धयन्ति बान्धवाः ॥ ८ ॥
 विवाहितासु नाशौचं पितृपक्षे विधीयते ।
 पितुर्ग्रहे प्रसूतानां विशुद्धिर्नैशिकी स्मृता ॥ ९ ॥
 श्रुतिका दशरात्रे च शुद्धिमाप्नोति नान्यथा ।
 विवाहिता हि चेत् कन्या त्रियस्ते पितृवेद्मनि ॥ १० ॥
 तस्मात्त्रिरात्राच्छुद्धयन्ति बान्धवा नाम संशयः ।
 समानं सध्वशीघ्रम् प्रथमेन समापयेत् ॥ ११ ॥
 असमानं द्वितीयेन धर्मराजवचो यथा ।
 देशान्तरस्थः शुद्धा तु कुलानां मरचोद्भवौ ॥ १२ ॥
 यच्छ्रेष्ठं दशरात्रम् तावदेवाशुचिर्भवेत् ।
 अतीते दशरात्रे तु त्रिरात्रमशुचिर्भवेत् ॥ १३ ॥
 तथा संवत्सरेऽतीते ज्ञात एव विशुद्धयति ।
 मातामहे तथाऽतीते आचार्ये च तथा मृते ॥ १४ ॥
 रात्रिभिर्ग्रासतुल्याभिर्गर्भस्त्रावे विशोधनं ।
 सपिण्डे ब्राह्मणे वर्षाः सध्वं एवाविशेषतः ॥ १५ ॥

दशरात्रे च शुक्लानि द्वादशाहेन भूमिपः ।
 वैश्याः पञ्चदशाहेन शूद्रा मासेन भार्गव ॥ १६ ॥
 उच्छिष्टसन्धिधावेकं तथा पिण्डं निवेदयेत् ।
 कीर्त्तयेच्च तथा तस्य नामगोत्रे समाहितः ॥ १७ ॥
 मुक्तवत्सु द्विजेन्द्रेषु पूजितेषु घनेन च^(१) ।
 विष्टष्टाक्षततोयेषु शीघ्रनामोऽनुकीर्त्तनैः ॥ १८ ॥
 चतुर्दशसविस्वारं तत्स्थातन्नावदन्तरं ।
 वितस्निदीर्घं कर्त्तव्यं विकर्षूणां तथा चयं ॥ १९ ॥
 विकर्षूणां समीपे च ज्वालयेज्ज्वलनत्रयं ।
 सोमाय ब्रह्मणे रामे ग्रामाय च समासतः ॥ २० ॥
 जुहुयादाहुतीः सम्यक् सर्वथैव चतुस्त्रयः ।
 पिण्डनिर्व्वपणं कुर्यात् प्रम्वर्देव पृथक् पृथक् ॥ २१ ॥
 अग्नेन दधा मधुना तथा मासेन पूरयेत् ।
 मध्ये चेदधिमासः स्वात् कुर्यादभ्यधिकन्तु तत् ॥ २२ ॥
 अथवा द्वादशाहेन सर्वमेतत् समापयेत् ।
 संवत्सस्य मध्ये च महि स्वादधिमासकः ॥ २३ ॥
 तदा द्वादशके अग्निं कार्यं तदधिकं भवेत् ।
 संवत्सरे समासे तु आहं आहवदाचरेत् ॥ २४ ॥
 प्रेताय तत ऊर्ध्वं च तस्यैव गुरुषत्रये ।
 पिण्डान् विनिर्व्वपेत्तद्वत्तुरस्तु समाहितः ॥ २५ ॥
 सम्युज्ज्व दत्त्वा पृथिवी समाना इति चाप्यथ ।

१ घनेषु चेति क०, ख०, ग०, ङ०, च०, ज०, ञ० च ।

योजयेत् प्रेतपिच्छं तु पिच्छेष्वग्निषु भार्गव ॥ २६ ॥
 प्रेतपात्रं च पात्रेषु तथैव विनियोजयेत् ।
 पृथक् पृथक् प्रकर्त्तव्यं कर्मैतत् कर्मपात्रके ॥ २७ ॥
 मन्त्रवर्जमिदं कर्म शूद्रस्य तु विधीयते ।
 सपिच्छीकरणं स्त्रीणां कार्यमेवं तदा भवेत्^(१) ॥ २८ ॥
 आहं कुर्याच्च प्रत्येवं प्रेते शुभान्नमन्दकं ।
 गङ्गायाः सिकता धारा यत्रा वर्षति वासवे ॥ २९ ॥
 अन्ना मन्त्रयितुं लोके नत्वतीताः पितामहाः ।
 कासे सततगे स्वैर्यं नास्ति तस्मात् क्रियां चरेत् ॥ ३० ॥
 देवत्वे यातनास्थाने प्रेतः आहं ज्ञातं लभेत् ।
 नोपकुर्यान्नरः शीघ्रं प्रेतस्वाङ्गं एव वा ॥ ३१ ॥
 भ्रूवन्निपाशकार्शोभिर्भृतानामाङ्घातिनां ।
 पतितानां च नाशौचं विद्युच्छस्त्रहताश्च च ॥ ३२ ॥
 यतिव्रतिब्रह्मचारिनृपकारकदीक्षिताः ।
 राजान्नाकारिणो^(२) ये च स्नासाहै प्रेतगाम्यपि ॥ ३३ ॥
 मैथुने कटधूमे च सद्यः स्नानं विधीयते ।
 द्विजं न निर्हरेत्^(३) प्रेतं शूद्रेण तु कथञ्चन ॥ ३४ ॥
 न च शूद्रं द्विजेनापि तयोर्दोषो हि जायते^(४) ।
 अनाथविप्रप्रेतस्य वहनात् स्वर्गलोकभाक् ॥ ३५ ॥

१ कार्यमेवं तथा भवेदिति ड०, ङ०, ज० २ न निर्हरेदिति च० ।

च । कार्यमेतन्नाया भवेदिति ङ० । ४ तयोर्दोषोऽभिजायते इति ङ० ।

१ राजान्नाकारका इति ङ० ।

सङ्ग्रामे जयमाप्नोति प्रेतेऽनाथे च काष्ठदः ।
 सङ्करण्य बान्धवं प्रेतमपसव्येन तां चितिं ॥ ३६ ॥
 परिक्रम्य ततः स्नानं कुर्यात् सव्ये सवाससः ।
 प्रेताय च तथा दद्यात्स्त्रीस्त्रीवैवोदकाञ्जलीन् ॥ ३७ ॥
 हार्थ्यस्नानि पदं दत्त्वा प्रविशेत्सुस्तथा गृहं ।
 अचतात्रिचिपेहङ्गो निव्यपत्रं विदधे च ॥ ३८ ॥
 पृथक् शरीरन् भूमौ च क्रीतलब्धाग्नी भवेत् ।
 एकः पिण्डो दद्याद्दे तु स्नानुकर्मकारः शुचिः ॥ ३९ ॥
 सिद्धार्थकैस्त्रिलोविहान् मन्वेहासोपरं दधत्^(१) ।
 अजातदन्ते तनये शिशौ गर्भस्त्रुते तथा ॥ ४० ॥
 काश्यां नैवाग्निसंस्कारो नैव चाख्योदकक्रिया ।
 चतुर्वे च दिनेकार्येस्तद्यास्यां चैव सञ्चयः ॥ ४१ ॥
 अस्त्रिसञ्चयनादूर्ध्वमङ्गसर्गो विधीयते ।

इत्याम्बुये महापुराणे शावाशौचं नाम सप्तपञ्चाशदधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

स्नावायशौचं ।

पुष्कर उवाच । स्नावाशौचं प्रवक्ष्यामि मन्वादिमुनिसम्मतं ।

१ सिद्धार्थकैस्त्रिलोविहान् अजहासोऽपरं अर्धकैस्त्रिलोविहान् स्नावाहासोऽपरं
 दधदिति ५०, ७०, ८० च । सिद्धा- दधदिति ३०, ४० च ।

रात्रिभिर्भासतुस्त्राभिर्गर्भस्त्रावे चरहेच वा ॥ १ ॥
 चातुर्भासिकपातामो दग्धाहं पञ्चमासतः ।
 राजन्ये च चतुरात्रं वैश्वे पञ्चाहमेव च ॥ २ ॥
 अष्टाहेन तु शूद्रेषु द्वादशाहादतः परं ।
 स्त्रीषां विशद्विद्विता^(१) स्नानमात्रेण वै पितुः ॥ ३ ॥
 न स्नानं हि सपिण्डे स्नात्त्रिरात्रं सप्तमाष्टयोः ।
 सद्यः शौचं सपिण्डानामादन्तजननात्तथा ॥ ४ ॥
 भाषूडादेकरात्रं स्नादात्रताश्च त्रिरात्रकं ।
 द्वादशं भवेदस्नात्पातापिचोत्त्रिरात्रकं ॥ ५ ॥
 अजातदन्ते तु मृते कृतचूडेऽर्भके तथा ।
 प्रेते न्यूनं त्रिभिर्भवेच्छृते ऋषिस्तु नैयिकी ॥ ६ ॥
 द्वादश चर्षवे ऋषिस्त्रिभिर्वैश्वे मृते तथा ।
 ऋषिः शूद्रे पञ्चभिः स्नात् प्राग्निव्याहाद् द्विचट्त्वहः^(२) ॥ ७ ॥
 यत्र त्रिरात्रं विप्राभ्यामशौचं सम्यह्मते ।
 तत्र शूद्रे द्वादशाहः पञ्चव चनवैश्वयोः ॥ ८ ॥
 द्वादशे नैवाग्निसंस्कारो मृते तत्रिचनेद् भुवि ।
 न चोदकक्रिया तस्य नाग्नि चापि कृते सति ॥ ९ ॥
 जातदन्तस्य वा कार्श्या स्नादुपनयनाह्यम् ।
 एकाहाच्छुद्ध्यते विप्रो योऽग्निवेदसमन्वितः ॥ १० ॥
 हीने हीनतरे चैव त्राहचतुरहस्तथा ।
 पञ्चाहेनाग्निहीनस्तु द्वादशाहात्त्राहचतुवः ॥ ११ ॥

१ विशद्विः कश्चिदेति घ०, ङ०, ञ० च । २ द्विचट्त्वहसिति ड० ।

अत्रियो नवसमाहाच्छुद्धेदिगो गुचैर्मुतः ।
 दशाहान् समुपो वैश्यो विंशतिहाच्छुद्ध एव च ॥ १२ ॥
 दशाहाच्छुद्धासे द्विगो द्वाह्वासेन भूमिजः ।
 वैश्यः पञ्चदशसेन शूद्रो जासेन श्रवति ॥ १३ ॥
 गुणोत्कर्षे दशाहासी त्राह्मीकाह्वकं ग्रहे ।
 एकाहासी सद्यः शौचं सर्वत्रैव समूहयेत् ॥ १४ ॥
 दासान्तेवासिभृतकः शिष्याश्चैकत्र वासिनः ।
 स्वामितुषामग्रीचं स्वाम्यते पृथक् पृथग्भवेत् ॥ १५ ॥
 मरणादेव कर्त्तव्यं संयोगो यस्य नाग्निभिः ।
 दाहादूर्ध्वमग्रीत्रं स्याद्यस्तत्र वैज्ञानिको विधिः ॥ १६ ॥
 सर्वेप्राप्तेन वर्णानाग्निज्ञानात् स्पर्शनम्भवेत् ।
 त्रिचतुःश्लोकाभिः सप्तशतैः क्रमिण तु ॥ १७ ॥
 चतुर्थे श्लोके त्रैत्र सप्तमे नवमे तथा ।
 अस्थिसत्त्वं च आर्यं वर्णानामनुपूर्वगः ॥ १८ ॥
 अहस्वदत्तकान्नाह अह्नाह चोहं भवेत् ।
 पक्षिणी-संस्कारश्चैव तस्मादिह विधीयते ॥ १९ ॥
 पिष्टसोढं हुम्नाशीर्षां व्यूढनां मर्चुं शोचता ।
 जलप्रदानं पिष्टे च श्लाघे शोभयत् तु ॥ २० ॥
 दग्नाहोमत्रि पिष्टेषु दुहितुर्मन्त्रे श्राहं ।
 सद्यः शौचं सपिष्टानां पूर्वं शूडाकृतेर्दिज ॥ २१ ॥
 एकाहृतो श्रावित्ताहाहूर्ध्वं इत्येतेत्यात् अहं ।
 पक्षिणी भ्रातृपुत्रस्य सपिष्टानां च सद्यतः ॥ २२ ॥
 दशाहाच्छुद्धाति विप्रो जन्महानो स्वयीनिपु ।

वस्त्रिस्त्रिभिरहैकेन क्षत्रविट्शूद्रयोनिषु ॥ २३ ॥
 एतज् ज्ञेयं सपिण्डानां वक्ष्ये चानौरसादिषु ।
 अनौरसेषु पुत्रेषु भार्यास्त्रन्यगतासु च ॥ २४ ॥
 परपूर्वासु च स्त्रीषु त्रिरात्राच्छुद्धिरिष्यते ।
 वृथासङ्हरजातानां प्रव्रज्यासु च तिष्ठतां ॥ २५ ॥
 आत्मनस्यागिनाञ्चैव निवर्त्ततोदकक्रिया ।
 मातृकया द्विपितरो भ्रातरावन्यगामिनौ ॥ २६ ॥
 एकाहः सूतके तत्र मृतके तु द्वाहो भवेत्^(१) ।
 सपिण्डानामशौचं हि समानोदकतां वदे ॥ २७ ॥
 बाले देशान्तरस्थे च पृथक्पिण्डे च संस्थिते ।
 सवासा जलमाप्नुत्य सद्य एव विशुद्ध्यति ॥ २८ ॥
 दशाहेन सपिण्डास्तु शुद्ध्यन्ति प्रेतसूतके ।
 त्रिरात्रेण सकुल्यास्तु ज्ञानात्^(२) शुद्ध्यन्ति गोत्रिणः ॥ २९ ॥
 सपिण्डता तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्त्तते ।
 समानोदकभावस्तु निवर्त्तताचतुर्दश्यात् ॥ ३० ॥
 जन्मनामस्मृते वैतत् तत्परं गोत्रमुच्यते ।
 विगतन्तु विदेशस्थं शृण्वयाद्यो ह्यनिर्दशं ॥ ३१ ॥
 यच्छेषं दशरात्रस्य तावदेवाशुचिर्भवेत् ।
 अतिक्रान्ते दशाहे तु त्रिरात्रमशुचिर्भवेत् ॥ ३२ ॥
 संवत्सरे व्यतीते तु स्पृष्ट्वैवापो विशुद्ध्यति ।

१ मृतके तु द्वाहो भवेदिति घ०, ङ०, ज० च । २ ज्ञाना इति ङ०, ग०, घ०,
 ज० च । तथा भवेदिति भा० । ङ०, ङ०, ज० च ।

मातुले पश्चिमी राशिः शिथल्विग्वान्धवेषु च ॥ ३३ ॥
 मृते जामातरि प्रेते दौहित्रे भगिनीसुते^(१) ।
 श्वालके तत्सुते चैव ज्ञानमात्रं विधीयते ॥ ३४ ॥
 मातामह्यां तत्राचार्य्ये मृते मातामहे चग्रहं ।
 दुर्भिक्षे राष्ट्रसम्प्राते आगतायां तत्रापदि ॥ ३५ ॥
 उपसर्गमृतानाञ्च दाहे ब्रह्मविदान्तथा ।
 सशिव्रति^(२) ब्रह्मचारिसङ्घ्यामि देशविप्रवे ॥ ३६ ॥
 दाने यज्ञे विवाहे च सखः शौचं विधीयते ।
 विप्रमोन्वृपहन्तु चामनुक्तं चात्मघातिनां ॥ ३७ ॥
 असाध्यव्याधिवुक्तस्य स्वाध्याये चाद्यमस्य च ।
 प्रायश्चित्तमनुप्रातमग्नितोयप्रवेशनं ॥ ३८ ॥
 अपमानात्तथा^(३) क्रोधात् ज्ञेहात्परिभवाद्भयात् ।
 लब्धम्व्रियते नारी पुरुषो वा कथञ्चन ॥ ३९ ॥
 आत्मघाती चैकलक्षं वसेत् नरके शुची ।
 हृद्यः श्रौतस्मृतेर्लुप्तः परित्यजति यस्वसृन् ॥ ४० ॥
 त्रिरात्रं तत्र चाशौचं द्वितीये चास्त्रिसप्तयं ।
 तृतीये तूदकं कार्यं चतुर्थे अहमाचरेत् ॥ ४१ ॥
 विद्युद्गमिहतानाञ्च त्रग्रहं शुद्धिः सपिण्डके^(४) ।
 पाषण्डाश्रिता भर्तृघ्नो नाशौचीदकगाः स्त्रियः ॥ ४२ ॥
 पितृमात्रादिपाते तु आर्द्रवासा ऋषोषितः ।

१ प्रेते, भगिनीसुत इत्यपि इति ठ० । ७०, ६०, अ० च ।

२ बतिप्रतीति अ० ।

४ विद्युदादिपतानाञ्च चरुपाण्डु द्विर्निर्घोषते

३ अपमानाद्घेति अ०, ग०, घ०,

इति ठ० ।

अतीतेऽप्ये प्रकृर्वीत प्रेतकार्थं यथाविधि ॥ ४३ ॥
 यः कश्चित् हरेत् प्रेतमसपिच्छं कथञ्चन ।
 ज्ञात्वा सचेलः स्रष्टृग्निं घृतं प्राश्य विद्युत्प्रति ॥ ४४ ॥
 यथात्ममत्ति तेषाम्बु दद्याहेनैव शुद्धति ।
 अनदन्नममङ्गेव न वै तस्मिन् गृहे वसेत् ॥ ४५ ॥
 अनाथं ब्राह्मणं प्रेतं ये वहन्ति हिजातयः ।
 पदे पदे यन्नफलं शुचिः स्यात् ज्ञानमात्रतः ॥ ४६ ॥
 प्रेतीभूतं हिजः शूद्रमनुगच्छंस्त्राहाच्छुचिः ।
 मृतस्य बान्धवैः साहं कृत्वा च परिदेवनं ॥ ४७ ॥
 वर्जयेत्तदहोरात्रं दानयादादि कामतः^(१) ।
 शूद्रायाः प्रसवो गेहे शूद्रस्य मरणं तस्मात् ॥ ४८ ॥
 भाण्डानि तु परित्यज्य चाहाङ्गुलेपतः शुचिः ।
 न विप्रं स्त्रेषु तिष्ठन् मृतं शूद्रेषु नावयेत् ॥ ४९ ॥
 नयेत् प्रेतं स्नापितञ्च पूजितं कुसुमैर्हृदयेत् ।
 नम्रदेहं दहेन् नैव किञ्चिद्देहं परित्यजेत् ॥ ५० ॥
 गोश्वस्तु गृहीत्वा तु चितां चारोपयेत्तदा ।
 आहिताग्निर्वथान्यायं दग्धव्यस्त्रिभिराग्निभिः ॥ ५१ ॥
 अनाहिताग्निरेकेन लौकिकेनापरस्तथा ।
 अस्मात् त्वमभिजातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः ॥ ५२ ॥
 असौ स्वर्गाय लोकाय सुखाग्निं प्रददेत्सुतः ।
 सकृत्प्रसिञ्चन् दकं नामगोत्रेषु बान्धवाः ॥ ५३ ॥

१ दानयादादिकर्म वेति ऋ० ।

एवं मातामहाचार्यप्रेतानाञ्चोदकक्रिया ।
 काम्योदकं सखिप्रेतस्वस्त्रीयश्चशुरत्विजां ॥ ५४ ॥
 अपो नः शीशुचदयं दशाहञ्च सुतोऽर्पयेत् ।
 ब्राह्मणे दशपिण्डाः स्युः क्षत्रिये द्वादश स्मृताः ॥ ५५ ॥
 वैश्ये पञ्चदश प्रोक्ताः शूद्रे त्रिंशत् प्रकीर्त्तिता ।
 पुत्रो वा पुत्रिकान्यो वा पिण्डं दद्याच्च पुत्रवत् ॥ ५६ ॥
 विदश्य निम्बपत्राणि नियतो द्वारि वेस्मनः ।
 आचम्य चान्निमुदकं गोमयं गौरसर्षपान् ॥ ५७ ॥
 प्रविशेद्युः समालम्ब्य कृत्वाग्नि पदं शनैः ।
 अक्षारलवणान्नाः स्युर्निर्मासा भूमिशायिनः ॥ ५८ ॥
 क्रीतलव्धाशनाः स्नाता आदिकर्त्ता दशाहकृत् ।
 अभावे ब्रह्मचारी तु कुर्यात्पिण्डोदकादिकं ॥ ५९ ॥
 यथेदं शावमाशौचं सपिण्डेषु विधीयते ।
 जन्नेप्येवमेवं स्यान्निपुणां शुद्धिमिच्छतां ॥ ६० ॥
 सर्वेषां शावमाशौचं मातापित्रोश्च सूतकं ।
 सूतकं मातुरेव स्यादुपसृश्य पिता शुचिः ॥ ६१ ॥
 पुत्रजन्मदिने आह्वं कर्त्तव्यमिति निश्चितं ।
 तदहस्तत्प्रदानार्थं गोहिरण्यादिवाससां ॥ ६२ ॥
 मरणं मरणेनैव सूतकं सूतकेन तु ।
 उभयोरपि यत् पूर्वं तेनाशौचेन शुद्धयति ॥ ६३ ॥
 सूतके मृतकं चेत्स्यान् मृतके त्वथ सूतकं ।
 तत्राधिकृत्य मृतकं शौचं कुर्यान्न सूतकं ॥ ६४ ॥
 समानं लघुशौचन्तु प्रथमेन समापयेत् ।

असमानं द्वितीयेन धर्मराजवचो यथा ॥ ६५ ॥
 शवान्तः श्राव आयाते^(१) पूर्वाशौचेन शुद्धयति ।
 गुरुणा लघु बाध्यत लघुना नैव तद्गुरु ॥ ६६ ॥
 मृतके मृतके वापि रात्रिमध्येऽन्यदापतेत् ।
 तच्छेषेषैव शुद्धयन् रात्रिशेषे द्वाहाधिकात् ॥ ६७ ॥
 प्रभाते यद्यशौचं स्याच्छुद्धेरंश्च त्रिभिर्दिनैः ।
 उभयत्र द्वाहाहानि कुलस्याद्यं न भुज्यते ॥ ६८ ॥
 दानादि विनिवर्त्तत भोजने कृत्यमाचरेत् ।
 अघ्नाते पातकं नाथे भीक्षुरेकमहोऽन्यथा^(२) ॥ ६९ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे स्त्रावाद्यशौचं नाम अष्टपञ्चाशद-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथैकोनषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

असंस्कृतादिशौचं ।

पुष्कर उवाच । संस्कृतस्यासंस्कृतस्य स्वर्गो मोक्षो हरिस्मृतः ।

अस्त्राङ्गङ्गाभसि क्षेपात् प्रेतस्याभ्युदयो भवेत् ॥ १ ॥

१ आपात इति ख०, इ० च ।

रेकमहोन्यथेत्यन्तः पाठः घ०, ङ०, ज०,

२ जगन्नेथे वनेवं स्त्रादित्यादिः, भीक्षु- पुष्करवचनेषु नास्ति ।

गङ्गातीये नरस्यास्त्रि यावन्नावहिवि स्थितिः ।
 आत्मनस्त्राग्निनां नास्ति पतितानां तथा क्रिया ॥ २ ॥
 तेषामपि तथा गाङ्गे तीयेऽस्त्रां पतनं हितं ।
 तेषां दत्तं जलं चाक्रं गगने तत् प्रलीयते ॥ ३ ॥
 अनुग्रहेण महता प्रेतस्य पतितस्य च ।
 नारायणबलिः कार्यस्तेनानुग्रहमनुते ॥ ४ ॥
 अक्षयः पुण्डरीकाक्षस्तत्र दत्तं न नश्यति ।
 पतनाच्चायते यस्मात् तस्मात् पात्रं जनार्दनः ॥ ५ ॥
 पततां मुक्तिमुत्थादिप्रद एको हरिर्भुवं ।
 दृष्ट्वा लोकान् म्रियमाणान् सहायं धर्ममाचरेत् ॥ ६ ॥
 मृतोऽपि बान्धवः शक्नो नानुगन्तुं नरं मृतं ।
 जायावर्जं हि सर्वस्य याम्यः पन्था विभियते^(१) ॥ ७ ॥
 धर्म एको^(१) व्रजत्येनं यच्च क्वचन गामिनं ।
 श्वः कार्यमस्य कुर्वीत पूर्वाह्ने चापराह्निकं ॥ ८ ॥
 न हि प्रतीक्षते मृत्युः कृतं वास्य न वा कृतं ।
 क्षेत्रापण्यगृहासक्तमन्यत्रगतमानसं ॥ ९ ॥
 वृक्रीवीरथमासाद्य मृत्युरादाय गच्छति ।
 न कालस्य प्रियः कसिद् द्वेष्यश्चास्य न विद्यते ॥ १० ॥
 आयुष्ये कर्मणि क्षीणे प्रसङ्गं हरते जनं ।
 नाप्राप्तकालो म्रियते विद्वः शरशतैरपि ॥ ११ ॥
 कुशायेष्वपि संस्पृष्टः प्राप्तकालो न जीवति ।

१ पन्था विभियते इति ३० ।

१ धर्म एवेति ३० ।

शीघ्रधानि^(१) न मन्त्राद्यास्त्रायन्ते सृत्वुनान्वितं ॥ १२ ॥
 वक्षवत् प्राकृतं कर्म कर्त्तारं विन्दति ध्रुवं ।
 अग्न्यक्तादि व्यक्तमध्यमव्यक्तनिधनं जगत् ॥ १३ ॥
 कौमारादि यथा देहे तथा देहात्तरागमः ।
 नवमव्ययथा वक्षं सृष्ट्वात्स्विं शरीरकं ॥ १४ ॥
 देही नित्यमबध्योऽयं यतः शोकं ततस्त्वजेत् ।

इत्याम्बिये महापुराणे शौचं नामैकीनवष्टयधिकशत-
 तमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

वानप्रस्थान्नमः ।

पुष्कर उवाच । वानप्रस्थयतीनाञ्च^(१) धर्मं वक्ष्येऽधुना शृणु ।
 जटित्वमग्निहोत्रित्वं भूशय्याजिनधारणं ॥ १ ॥
 वने वासः पयोमूलनीवारफलवृत्तिता ।
 प्रतिग्रहनिवृत्तिश्च त्रिःशानं ब्रह्मचारिता ॥ २ ॥
 देवातिथीनां पूजा च धर्मोऽयं वनवासिनः ।

१ शौचधादीनि क० ।

१ यतीनाम्, इति क० ।

गृही क्षपत्यापत्यञ्च दृष्टारण्यं^(१) समाश्रयेत् ॥ ३ ॥

द्वितीयमायुषो भागमेकाकी वा सभार्यकः ।

ग्रीष्मे पञ्चतपा नित्यं वर्षास्त्रिभावकाशिकः ॥ ४ ॥

आर्द्रवासाञ्च हेमन्ते तपश्चोग्रश्चरेद्वली^(२) ।

अपरावृत्तिमाख्याय ब्रजेद्दिग्मजिह्वगः^(३) ॥ ५ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे वानप्रस्थान्त्रयो नाम षष्ठ्यधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

अथैकषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

यतिधर्मः ।

पुष्कर उवाच । यतिधर्मं प्रवक्ष्यामि ज्ञानमोक्षादिदर्शकं ।

चतुर्थमायुषो भागं प्राप्य सङ्गान् परिव्रजेत्^(४) ॥ १ ॥

यदङ्गि विरजेद्दीरस्तदङ्गि^(५) च परिव्रजेत् ।

प्राजापत्यां निरूप्येष्टिं सर्वदेवसदक्षिणां ॥ २ ॥

आत्मन्यग्नीन् समारोप्य प्रव्रजेद्वाङ्मणो गृहात् ।

१ दृष्टारण्यमिति ७० ।

४ सङ्गान् परित्यजेदिति ७० ।

२ तपश्चोग्रं वने चरेदिति ७० ।

५ विरजेद्वापि तदङ्गि इति ७० ।

३ भजेद्दिग्मजिह्वग इति ७० ।

एक एव चरेन्नित्यं यासमन्वाद्यमाश्रयेत् ॥ ३ ॥
 उपेक्षकोऽसञ्चयिको मुनिर्ज्ञानसमन्वितः ।
 कपालं हृत्तमूलञ्च^(१) कुचेलमसहायता ॥ ४ ॥
 समता चैव सर्वस्मिन्नेतन्मुक्तस्य^(२) लक्षणं ।
 नाभिनन्देत मरणं नाभिनन्देत जीवनं^(३) ॥ ५ ॥
 कालमेव प्रतीक्षेत निदेशं भृतकी यथा ।
 दृष्टिपूतं न्यसेत्पादं वस्त्रपूतं जलं पिवेत् ॥ ६ ॥
 सत्यपूतां वदेद्वाचं मनःपूतं समाचरेत् ।
 अलावुदारुपात्राणि मृगमयं वैश्वं यतेः ॥ ७ ॥
 विधूमे न्यस्तमुषले व्यङ्गारे भुक्तवज्जने ।
 वृत्ते शरावसम्पाते भिक्षां नित्यं यतिश्चरेत् ॥ ८ ॥
 माधूकरमसङ्क्लितं प्राक्प्रणीतमयाचितं ।
 तात्कालिकञ्चोपपन्नं भैक्षं पञ्चविधं स्मृतं ॥ ९ ॥
 पाणिपात्री भवेद्वापि पात्रे पात्रात् समाचरेत् ।
 अवेक्षेत गतिं नृणां कर्मदोषसमुद्भवां ॥ १० ॥
 शुद्धभावश्चरेद्धर्मं यत्र तत्राश्रमे रतः ।
 समः सर्वेषु भूतेषु न लिङ्गं धर्मकारणं ॥ ११ ॥
 फलं कतकहृत्तस्य यद्यप्यम्बुप्रसादकं ।
 न नामग्रहणादेव तस्य वारि प्रसीदति ॥ १२ ॥

१ हृत्तमूलानीति ख०, घ०, ङ०, च० । २ जीवितमिति ख०, घ०, ङ०,

हृत्तमूलादि इति ट० ।

ङ०, ज० च ।

३ रतस्य इत्येति ङ० ।

अजिह्वाः पण्डकः पङ्कुरन्धो बधिर एव च ।
 सदृभिश्च मुच्यते सङ्घिरज्ञानात् संसृती द्विजः ॥ १३ ॥
 अङ्घ्रि रात्राश्च यान् जन्तून् हिनस्वज्ञानतो यतिः ।
 तेषां स्नात्वा विशुद्ध्यर्थं प्राणायामान् षडाचरेत्^(१) ॥ १४ ॥
 अस्थिस्थूणं स्नायुयुतं मांसघोणितलेपनं ।
 चर्मावनद्धं दुर्गन्धं पूर्णं मूत्रपुरीषयोः ॥ १५ ॥
 जराशोकसमाविष्टं रोगायतनमातुरं ।
 रजस्वलमनित्यञ्च भूतावासमिमन्थयेत् ॥ १६ ॥
 धृतिः क्षमा दमोऽस्तेयं^(२) शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।
 ज्ञीर्विद्या सत्य मक्रोधो दयकं धर्मलक्षणं ॥ १७ ॥
 चतुर्विधं भैक्षवस्तु कुटीरकवह्णदके ।
 हंसः परमहंसश्च यो यः पश्चात् स उत्तमः ॥ १८ ॥
 एकदण्डी त्रिदण्डी वा^(३) योगी मुच्येत बन्धनात् ।
 अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्याऽपरिग्रहौ ॥ १९ ॥
 यमाः पञ्चाथ नियमाः शौचं सन्तोषणन्तपः ।
 स्वाध्यायेश्वरपूजा च पद्मकाद्यासनं यतेः^(४) ॥ २० ॥
 प्राणायामस्तु द्विविधः स गर्भोऽगर्भ एव च ।
 जपध्यानयुतो गर्भो विपरीतस्त्वगर्भकः ॥ २१ ॥
 प्रत्येकं त्रिविधः सोपि पूरकुम्भकरेचकैः ।
 पूरणात् पूरको वायोर्निश्चलत्वाच्च कुम्भकः ॥ २२ ॥

१ समाचरेदिति ङ०, इ० च ।

२ निदण्डी चेति ङ० ।

३ दयाऽस्तेयमिति ङ० ।

४ पद्मकाद्यासनं महत् इति ङ० ।

रेचनाद्रेचकः प्रीक्षी मात्राभेदेन च त्रिधा ।
 द्वादशान्तु चतुर्विंशः षट्त्रिंशन्नात्रिकोऽपरः ॥ २३ ॥
 तालो लध्वक्षरो मात्रा प्रणवादि चरेच्छनैः ।
 प्रत्याहारो जापकानां ध्यानमीश्वरचिन्तनं ॥ २४ ॥
 मनोघृतिर्हारणा स्यात् समाधिर्ब्रह्मणि स्थितिः ।
 अयमात्मा परं ब्रह्म सत्यं ज्ञानमनन्तकं ॥ २५ ॥
 विज्ञानमानन्दं ब्रह्म तत्त्वमस्यऽहमस्मि तत् ।
 परं ब्रह्म ज्योतिरात्मा वासुदेवो विमुक्त ओं ॥ २६ ॥
 देहेन्द्रियमनोबुद्धिप्राणाहङ्कारवर्जितं ।
 जाग्रत्स्वप्नसुसुप्त्यादिमुक्तं^(१) ब्रह्म तुरीयकं ॥ २७ ॥
 नित्यशुद्धबुद्धयुक्तसत्यमानन्दमव्ययं^(२) ।
 अहं ब्रह्म परं ज्योतिरक्षरं सर्वमं हरिः ॥ २८ ॥
 योऽसावादित्यपुरुषः सोऽसावहमखण्ड ओं ।
 सर्वारम्भपरित्यागी समदुःखसुखः क्षमी ॥ २९ ॥
 भावशुद्धय ब्रह्माण्डं भित्त्वा ब्रह्म भवेन्नरः ।
 षाषट्ठां पीर्णमास्याञ्च चातुर्मास्यं व्रतञ्चरेत् ॥ ३० ॥
 ततो व्रजेत् नवम्यादौ हृतुसन्धिषु वापयेत् ।
 प्रायश्चित्तं यतीनाञ्च ध्यानं वायुयमस्तथा ॥ ३१ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे यतिधर्मा नामैकषष्ट्यधिकशतत-
 मोऽध्यायः ॥

१ जाग्रत्स्वप्नसुसुप्त्यान्मुक्तमिति
 उ०, इ०, ज० च ।

२ इत्याग्नेये अशौचनिर्बन्ध इत्यादिः, सत्यमा-
 नन्दमव्ययमित्यन्तः पाठो ग० पुस्तके नास्ति ।

अथ द्विषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

धर्मशास्त्रकथनं ।

गुप्कर उवाच । मनुर्विष्णुर्यात्रवल्को हारीतोऽत्रियर्मोऽङ्गिराः ।

वसिष्ठश्चक्षुसंवर्त्तशातातपपराशराः ॥ १ ॥

आपस्तम्बोशनोव्यासाः कात्यायनवृहस्पती ।

गीतमः शङ्खलिखितौ धर्ममेते यथाऽहुवन् ॥ २ ॥

तथा वस्ये समासेन भुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु ।

प्रवृत्तञ्च निवृत्तञ्च द्विविधं धर्मं वैदिकं ॥ ३ ॥

काम्यं कर्म प्रवृत्तं स्यान्निवृत्तं ज्ञानपूर्वकं ।

वेदाभ्यासस्तपो ज्ञानमिन्द्रियाणाञ्च संयमः ॥ ४ ॥

अहिंसा गुरुसेवा च निःश्रेयसकरं परं ।

सर्वेषामपि चैतेषामात्मज्ञानं परं स्मृतं ॥ ५ ॥

तच्चाद्यं सर्वविद्यानां प्राप्यते ह्यस्मृतं ततः ।

सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ॥ ६ ॥

समम्यश्नन्नात्मयाजी स्वाराज्यमधिगच्छति ।

आत्मज्ञाने समे च स्याद्देदाभ्यासे च यत्नवान् ॥ ७ ॥

एतद्विजन्मसामर्थ्यं^(१) ब्राह्मणस्य विशेषतः ।

१ एतद्विजन्मसामर्थ्यमिति च०, उ०, अ०, एतद्विजन्मसामर्थ्यमिति च० ।

अ०, उ० च ।

वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो यत्र तत्राश्रमे वसन् ॥ ८ ॥
 इहैव लोके तिष्ठन् हि ब्रह्मभूयाय कल्पते^(१) ।
 स्वाध्यायानामुपाकर्म आवर्ण्यां श्रवणेन तु । ९ ॥
 हस्ते चौषधिवारे च पञ्चम्यां श्रावणस्य वा ।
 पौषमासस्य रोहिण्यामष्टकायामथापि वा ॥ १० ॥
 जलान्ते छन्दसाङ्घुर्यादुत्सर्गं विधिवद्वहिः ।
 चाहं प्रेतेश्वनध्यायः शिष्यत्विग्गुरुबन्धुषु ॥ ११ ॥
 उपाकर्मणि चोत्सर्गं स्वशाखाश्रोत्रिये तथा^(२) ।
 सभ्यागर्जितनिर्घाते भूकम्पोत्कानिपातने ॥ १२ ॥
 समाप्य वेदं ह्यनिशमारण्यकमधीत्य च ।
 पञ्चदश्यां चतुर्दश्यामष्टम्यां राहुसूतके ॥ १३ ॥
 ऋतुसन्धिषु भुक्त्वा वा आहिकं प्रतिगृह्य च ।
 पशुमण्डूकानकुलश्वाहिमार्जारशूकरैः^(३) ॥ १४ ॥
 कृतेन्तरे त्वहोरात्रं शक्रपाते तथोच्छ्रये ।
 श्वक्रोष्टुगर्धभोलूकमासवाणत्तुनिस्वने ॥ १५ ॥
 अमेध्यश्वशूद्रान्धश्मशानपतितान्तिके ।
 अशुभासु च तारासु विद्युत्स्तनितसम्प्लवे ॥ १६ ॥
 भुक्त्वाद्र्पाणिरश्वोन्तरर्षरात्रेऽतिमारुते ।
 पांशुवर्षे दिशान्दाहे सभ्यानीहारभीतिषु ॥ १७ ॥
 धावतः प्राणिबाधे च विशिष्टे गृहमागते ।

१ ब्रह्मवर्ष्याय कल्पते इति ७० ।

२ स्वशाखाश्रोत्रिये चते इति ७०,

अ०, अ०, ट० च ।

३ शशमार्जारशूकरैरिति ७० ।

खरोष्ट्रयानहस्त्यश्च नौकाहस्तादिरोहणे ॥ १८ ॥

सप्तत्रिंशदनध्यायानेतांस्तात्कालिकान्विदुः ।

इत्याम्नेये महापुराणे धर्मशास्त्रं नाम द्विषष्ट्यधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

आहकल्पकथनं ।

पुष्कर उवाच । आहकल्पं प्रवक्ष्यामि भुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु ।
निमन्त्र्य विप्रान् पूर्वैद्युः स्वागतेनापराहृतः ॥ १ ॥
प्राचीं पवेशयेत् पीठे युग्मान्देवेऽथ पित्रके ।
अयुग्मान् प्राङ्मुखान्देवे चीन् पीत्रे चैकमेव वा ॥ २ ॥
मातामहानामप्येवन्तन्त्रं वा वैश्वदेविकं ।
पाणिप्रक्षालनं दत्त्वा विष्टरार्थं कुशानपि ॥ ३ ॥
आवाहयेदनुज्ञातो विश्वे देवास इत्यृचा ।
यवैरन्ववकीर्याथ भाजने सपित्रके ॥ ४ ॥
शन्नो देव्या पयः क्षिप्त्वा यवोसीति यवांस्तथा ।
यादिव्या इति मन्त्रे ण हस्ते ह्यर्घं विनिक्षिपेत् ॥ ५ ॥
दत्त्वोदकं गन्धमाल्यं धूपदानं प्रदीपकं ।
अपसव्यं ततः कृत्वा पितृणामप्रदक्षिणं ॥ ६ ॥

द्विगुणांस्तु कुशान् कृत्वा ह्यग्रन्तस्वेत्यृचा पितृन् ।
 आवाह्य तदनुज्ञातो जपेदायान्तु नस्ततः । ७ ॥
 यवार्थास्तु तिलैः कार्याः कुर्यादर्घ्यादि पूर्ववत् ।
 दत्त्वाद्ये संश्रवान् शेषान् पात्रे कृत्वा विधानतः ॥ ८ ॥
 पितृभ्यः स्नानमसीति न्युजं पात्रं करोत्यधः ।
 अग्नौ करिष्य आदाय पृच्छत्यन्नं घृतप्लुतं ॥ ९ ॥
 कुरुष्वेति ह्यनुज्ञातो हुत्वान्नौ पितृयज्ञवत् ।
 हुतशेषं प्रदद्यात्तु भाजनेषु समाहितः ॥ १० ॥
 यथालाभोपपन्नेषु रीष्येषु तु विशेषतः ।
 दत्त्वात्कं पृथिवीपात्रमिति पात्राभिमन्त्रणं ॥ ११ ॥
 कृत्वेदं विष्णुरित्पन्ने द्विजाङ्गुष्ठं निवेशयेत् ।
 सध्याहृतिकां गायत्रीं मधुवाता इति त्यजं ॥ १२ ॥
 जम्बा यथामुखं वाच्यं भुञ्जीरंस्तेऽपि वाग्यताः ।
 अन्नमिष्टं हविष्यञ्च दद्याज्जम्बा पवित्रकं ॥ १३ ॥
 अन्नमादाय तप्ताः स्य शेषं चैवान्नमस्य च ।
 तदेवं विकिरेद् भूमौ दद्याच्चापः सकृत् सकृत् ॥ १४ ॥
 सर्वमन्नमुपादाय सतिलं दक्षिणामुखः ।
 उच्छिष्टसन्निधौ पिण्डान् प्रदद्यात् पितृयज्ञवत् ॥ १५ ॥
 मातामहानामप्येवं दद्यादाचमनं ततः ।
 स्वस्ति वाच्यं ततः कुर्यादन्नय्योदकमेव च ॥ १६ ॥
 दत्त्वा तु दक्षिणां शक्त्वा स्वधाकारमुदाहरेत् ।
 वाच्यतामित्यनुज्ञातः स्वपितृभ्यः स्वधोच्यतां^(१) ॥ १७ ॥

१ मातामहानामित्यादिः, स्वपितृभ्यः स्वधोच्यतामित्यन्तः पाठः अ० पुस्तके नास्ति ।

खरोष्ट्रयानहस्त्यश्च नौकाहस्तादिरोहणे ॥ १८ ॥

सप्तद्विंशदनध्यायानेतांस्तात्कालिकान्विदुः ।

इत्याग्नेये महापुराणे धर्मशास्त्रं नाम त्रिषष्ट्यधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

आहकल्पकथनं ।

पुष्कर उवाच । आहकल्पं प्रवक्ष्यामि भुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु ।
निमन्त्र्य विप्रान् पूर्वेषुः स्वागतेनापराहृतः ॥ १ ॥
प्रार्थोपवेशयेत् पीठे युग्मान्द्वेष्य पित्रके ।
अयुग्मान् प्राङ्मुखान्द्वेष्य त्रीन् पैत्रे चैकमेव वा ॥ २ ॥
मातामहानामप्येवन्तन्त्रं वा वैश्वदेविकं ।
पाणिप्रक्षालनं दत्त्वा विष्टरार्थं कुशानपि ॥ ३ ॥
आवाहयेदनुज्ञातो विश्वे देवास इत्यृचा ।
यवैरन्ववकीर्याथ भाजने सपित्रके ॥ ४ ॥
शनीदेव्या पयः क्षिप्त्वा यवोसीति यवांस्तथा ।
यादिव्या इतिमन्त्रे ण हस्ते ह्यर्घं विनिक्षिपेत् ॥ ५ ॥
दत्त्वोदकं गन्धमाल्यं धूपदानं प्रदीपकं ।
अपसव्यं ततः कृत्वा पितृणामप्रदक्षिणं ॥ ६ ॥

द्विगुणांस्तु कुशान् कृत्वा ह्यग्नस्तस्वेत्यृचा पितॄन् ।
 आवाह्य तदनुज्ञातो जपेदायान्तु नस्ततः । ७ ॥
 यवार्थास्तु तिलैः कार्याः कुर्यादर्घ्यादि पूर्ववत् ।
 दत्त्वाघ्नं संश्रवान् शेषान् पात्रे कृत्वा विधानतः ॥ ८ ॥
 पितृभ्यः स्नानमसीति न्युजं पात्रं करोत्यधः ।
 अग्नौ करिष्य आदाय पृच्छत्यन्नं घृतप्लुतं ॥ ९ ॥
 कुरुष्वेति ह्यनुज्ञातो हुत्वान्नौ पितृयज्ञवत् ।
 हुतशेषं प्रदद्यात्तु भाजनेषु समाहितः ॥ १० ॥
 यथालाभोपपन्नेषु रौप्येषु तु विशेषतः ।
 दत्त्वाङ्गं पृथिवीपात्रमिति पात्राभिमन्त्रणं ॥ ११ ॥
 कृत्वेदं विष्णुरित्पन्ने द्विजाङ्गुष्ठं निवेशयेत् ।
 सव्याहृतिकां गायत्रीं मधुवाता इति त्यजं ॥ १२ ॥
 जघ्ना यथासुखं वाच्यं भुञ्जीरंस्तोऽपि वाग्यताः ।
 अन्नमिष्टं हविष्यञ्च दद्याज्जघ्ना पवित्रकं ॥ १३ ॥
 अन्नमादाय तृप्ताः स्य शेषं चैवान्नमस्य च ।
 तदेन्नं विकिरेद् भूमौ दद्याच्चापः सकृत् सकृत् ॥ १४ ॥
 सर्वमन्नमुपादाय सतिलं दक्षिणामुखः ।
 उच्छिष्टसन्निधौ पिण्डान् प्रदद्यात् पितृयज्ञवत् ॥ १५ ॥
 मातामहानामप्येवं दद्यादाचमनं ततः ।
 स्वस्ति वाच्यं ततः कुर्यादक्षथ्योदकमेव च ॥ १६ ॥
 दत्त्वा तु दक्षिणां शक्त्या स्वधाकारमुदाहरेत् ।
 वाच्यतामित्यनुज्ञातः स्वपितृभ्यः स्वधीच्यतां^(१) ॥ १७ ॥

१ मातामहानामित्यादिः, स्वपितृभ्यः स्वधीच्यतामित्यन्तः पाठः अ० पुस्तके नास्ति ।

कुर्युरस्तु स्वधेत्युक्ते भूमौ सिञ्चेत्ततो जलं ।
 प्रीयन्तामिति वा दैवं विश्वे देवा जलं ददेत् ॥ १८ ॥
 दातारो नोऽभिवर्जन्तां वेदाः सन्ततिरेव च ।
 अद्वा च नो माव्यगमहृद्दुदेयं च नोऽस्त्विति ॥ १९ ॥
 इत्युक्त्वा तु प्रिया वाचः प्रणिपत्य विसर्जयेत् ।
 वाजे वाज इति प्रीतपितृपूर्वं विसर्जनं^(१) ॥ २० ॥
 यस्मिंस्तु संश्रवाः पूर्वमर्घपात्रे निपातिताः ।
 पितृपात्रं तदुत्तानं कृत्वा विप्रान् विसर्जयेत् ॥ २१ ॥
 प्रदक्षिणमनुब्रज्य भुक्त्वा तु पितृसेवितं ।
 ब्रह्मचारी भवेत्तान्तु रजनीं ब्राह्मणैः सह ॥ २२ ॥
 एवं प्रदक्षिणं कृत्वा वृद्धौ नान्दीमुखान् पिटृन् ।
 यजेत दधिकर्कम्भुमिश्रान् पिण्डान् यवैः क्रिया ॥ २३ ॥
 एक्रोद्दिष्टं दैवहीनमेकार्घकपवित्रकं ।
 आवाहनाम्नीकरणरहितं ह्यपसव्यवत् ॥ २४ ॥
 उपतिष्ठतामित्यक्षय्यस्थाने पितृविसर्जने ।
 अभिरम्यतामिति वदेद् ब्रूयुस्तेऽभिरताः स्म ह ॥ २५ ॥
 गन्धोदकतिलैर्युक्तं कुर्यात् पात्रचतुष्टयं ।
 अर्घार्थपितृपात्रेषु प्रेतपात्रं प्रसेचयेत् ॥ २६ ॥
 ये समाना इति द्वाभ्यां शिषं पूर्ववदाचरेत् ।
 एतत् सपिण्डीकरणमेकोद्दिष्टं स्त्रिया सह^(१) ॥ २७ ॥
 अर्वाक्सपिण्डीकरणं यस्य संवत्सराद् भवेत् ।

१ पितृपूर्वं विसर्जयेदिति ख०, ह०, भा० च । २ स्त्रिया अपीति ख०, ह० च ।

तस्याप्यन्नं सोदकुचं दद्यात् संवत्सरं द्विजे ॥ २८ ॥
 सुताहनि च कर्त्तव्यं प्रतिमासन्तु वत्सरं ।
 प्रतिसंवत्सरं काव्यं आहं वै मासिकाववत् ॥ २९ ॥
 हविष्यान्नेन वै मासं पायसेन तु वत्सरं ।
 मास्यहारिचकौरभ्रशकुनच्छागपार्थतेः^(१) ॥ ३० ॥
 ऐशरोरववाराहशामैर्मासैर्यथाक्रमं ।
 मासहृद्याऽभितृष्यन्ति दत्तैरेव^(२) पितामहाः ॥ ३१ ॥
 खड्गामिवं महाशक्तं मधुमुक्तान्नमेव च^(३) ।
 सोहाभिवं काशयाकं मांसं वार्षीनसस्य च ॥ ३२ ॥
 यद्दाति गवांस्यच सर्वमानव्यमुच्यते^(४) ।
 तथा वर्षान्नसोदद्यां मघासु च न संग्रयः ॥ ३३ ॥
 कन्यां प्रजां वन्दिनश्च पयून् सुस्थान् सुतानपि ।
 दृतं क्षत्रिं च वाशिष्यं द्विशकैकशकं तथा ॥ ३४ ॥
 ब्रह्मवर्षस्त्रिनः पुत्रान् स्वर्णरूप्ये सकुप्यके ।
 आतिश्रेष्ठं सर्वकामानाम्प्रोति आहदः सदा ॥ ३५ ॥
 प्रतिपत्प्रभृतिष्वेताम्बर्जयित्वा चतुर्हंगी ।
 यज्ञेषु तु इता ये वै तेषां तत्र प्रदीयते ॥ ३६ ॥
 स्वर्गं^(५) ह्यपत्यमोक्षच ग्रीष्यं चेत्यं बलं तथा ।
 पुत्रश्रेष्ठं ससौभाग्यमपत्यं सुख्यतां सुतान् ॥ ३७ ॥

१ मात्काविचारिचौरभ्रश-
कुनच्छागपार्थतेरिति व० ।

२ दत्तैरेवेति व०, उ०, ज० च ।

३ मधुमुक्तान्नमेव वेति व० ।

४ सर्वमानव्यमुच्यते इति व०,
उ० च ।

५ स्वर्गं इति व०, उ० च ।

प्रह्लादचरितौ पुत्रान् वाशिष्कं प्रभुतां तया ।
 अरोहितं यद्ये वीर्यशक्ततां परमाहतिं ॥ ३८ ॥
 " धनं विद्यां भिक्षुसिद्धिं रूप्यं प्राप्स्यज्जाविकं ।
 अश्वानायुध विधिवत् यः श्राद्धं सम्प्रयच्छति ॥ ३९ ॥
 " कृत्तिकादिभिरप्यम्बो स कामानाप्नुयादिमान् ।
 वसुरुद्रादितिसुतः पितरः श्राद्धदेवताः ॥ ४० ॥
 " श्रेययन्ति मनुष्याणी^(१) पितृन् श्राद्धेन तर्पिताः ।
 आयुः प्रजां ज्ञानं^(२) विद्यां स्वर्गं मोक्षं सुखानि च ॥ ४१ ॥
 शकृन्नि तद्या राक्षसं प्रीतां तृषां पितामहाः^(३) ।

इत्याग्नेये महापुराणे श्राद्धकल्पे नाम त्रिषष्ट्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

नवग्रहहोमः ।

पुष्कर उवाच । श्रीकामः शान्तिकामो वा ग्रहयज्ञं समारभेत् ।

दृष्ट्यासुःपुष्टिकामो वा तथैवाभिचरन् पुनः ॥ १ ॥

१ मनुष्यान्नेविति अ०, अ० च ।

आयुः प्रजां ज्ञानमिति अ० ।

२ आयुः प्रज्ञावनमिति अ० ।

३ प्रीताः पितृभित्तावपि इति अ० ।

सूर्यः शोभो जहलस्य कुववाय हहप्रति ॥ १ ॥
 युक्तः शनैश्चरो राहुः कोमुशेति ग्रहाः क्षतः ॥ २ ॥
 तास्यकात् स्फटिकाद्रक्तवन्द्यत् स्वर्णमार्गुमौ ॥
 राजतादस्यः शीघ्रात् ग्रहाः कर्णार्थाः क्रमादिति ॥ ३ ॥
 सुवर्णैर्ष्यायजेन्नित्यं गन्धमण्डलकेषु ज्वा ॥
 यथावर्णं प्रदेयानि वासांसि कुमुमानि च ॥ ४ ॥
 मन्वाद्य वलयसैव धूपो देयस्तु गुग्गुलुः ।
 कर्त्तव्या मन्धवन्तश्च चरवः प्रतिदेवतं ॥ ५ ॥
 आकृष्णेन इमं देवा अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत् ।
 उद्व्यस्येति च ऋचो यथासङ्गं प्रकीर्त्तिताः ॥ ६ ॥
 हहस्यते अतिवह्यस्यैवास्त्रेण परिभ्रुतः ।
 शनो देवीस्तथा काण्डात् केतुं कन्वनिमास्तथा ॥ ७ ॥
 अर्कः पालाशः खदिरो ह्यपामार्गौथ^(१) पिप्पलः ।
 उदुम्बरः शमी दुर्वा कुशाश्च समिधः क्रमात् ॥ ८ ॥
 एकैकस्याचाष्टशतसष्टविंशतिरेव वा ।
 ह्योतव्या मधुसर्पिर्भ्यां दद्यात् चैव समन्विताः ॥ ९ ॥
 गुडोदनं पायसं च हविष्यं क्षीरयष्टिकं ।
 इध्वीदनं हविः पूषान् मांसं विश्वामिव च ॥ १० ॥
 दद्याद् द्रुक्कमादित्स्त्रिजिह्व्या भोजनं बुधः ।
 शक्तितो वा यज्जालाभं सत्कृत्य विधिपूर्वकं ॥ ११ ॥
 धेनुः शङ्खस्तथानडान् हेम वासो ह्यस्तथा ।

१ खदिरोपामार्गौऽर्केत न०, व०, ज० च ।

स्रष्टा गौरावसन्धान एता वै दक्षिणाः क्रमात् ॥ १२ ॥

वय वय्य वदा दूषः^(१) स तं बलेन पूजयेत् ।

मङ्गलैषां वयो हस्तः पूजिताः पूजितस्य च ॥ १३ ॥

ब्रह्मघोना नरेन्द्राणां^(२) सुश्रवाः पतनानि च ।

भावाभावो च जगतस्तस्मात् पूज्यतमा ब्रह्मः ॥ १४ ॥

इत्वाम्बेये महापुराणे नवमहहोमो नाम चतुःषष्ट्यधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ट्यष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

नामाधर्माः ।

अग्निहवाच । ध्वेव आत्मा खितो बोऽसौ हृदये दीपवत् प्रभुः ।

अनन्यविषयं कृत्वा मनो बुद्धिः सृतीन्द्रियं ॥ १ ॥

आहन्तु ध्यायिने देयं^(१) गन्धं दधि घृतं पयः ।

प्रियङ्गवो मसूराश्च वार्त्ताकुः कीद्रवो न हि ॥ २ ॥

सैहिकेयो वदा सूर्यं असते पर्वसन्धिषु ।

हस्तिच्छाया तु सा प्रिया आहदानादिकोऽहवा ॥ ३ ॥

१ वदा दुःख इति च०, च० च ।

१ ध्यायिने देयमिति च० ।

२ महत्सहायिनि च० ।

पित्ते चैव यदा सोमो हंसे चैव करे खिते ।
 तिष्ठिर्वैवस्वती नाम सा छाया कुञ्जरस्य तु ॥ ४ ॥
 अम्बोकरश्शेषन्तु न दद्याद्दैव्यदेविके ।
 अम्बभावे तु विप्रस्य हस्ते दद्यात्तु दक्षिणे ॥ ५ ॥
 न स्त्री कुञ्चति जारेण न विप्रो वेदकर्षाया ।
 बलात्कारोपभुक्त्वा चेद्देरिहस्तगतापि वा(१) ॥ ६ ॥
 सन्धजेद् दूषिताचारीसृतुकाले न शुच्यति ।
 य आत्मश्रुतिरेकेण द्वितीयं नाम पश्यति(२) ॥ ७ ॥
 ब्रह्मभूतः स एवेह योगी चात्परतोऽमलः ।
 विषयेन्द्रियसंयोगात् केचिद् योगं वदन्ति वै ॥ ८ ॥
 अधर्मो धर्मबुद्ध्या तु गृहीतस्तौरपण्डितैः ।
 आत्मनो मनसश्चैव संयोगश्च तथा परे ॥ ९ ॥
 वृत्तिहीनं मनः कृत्वा चैत्रज्ञं परमात्मनि ।
 एकौलस्य विमुच्येत बन्धाद्योगोऽयमुत्तमः ॥ १० ॥
 कुटुम्बैः पञ्चभिर्ग्रामैः षष्ठस्तत्र महत्तरः ।
 देवासुरमनुष्यैर्वा स जेतुं नैव शक्यते(३) ॥ ११ ॥
 वह्निर्मुखानि सर्वाणि कृत्वा चाभिसुखानि वै ।
 मनस्वेन्द्रियग्रामं मनसात्मनि योजयेत् । १२ ॥
 सर्वभावविनिर्मुक्तं चैत्रज्ञं ब्रह्मणि ग्यसेत् ।
 एतज् ज्ञानञ्च ध्यानञ्च शेषोऽन्यो ग्रन्थविस्तरः(४) ॥ १३ ॥

१ चौरदसगतापि वेति अ०. ५०,
 ५०. ५ ।

२ स जेतुं न च शक्यते इति न०,
 ५०. ५ ।

३ द्वितीयं नामुपभुक्तीति ५०, ५०. ५ ।

४ शेषा ये ग्रन्थविकारा इति ५० ।

यन्नास्ति सर्वलोकस्य तदंस्तीति विदध्यति ।

कथ्यमानं तद्याऽन्यस्य हृदये नावतिष्ठते ॥ १४ ॥

असंवेद्यं हि तद् ब्रह्म^(१) कुमारी स्त्रीमुखं यथा ।

अयोगी नैव जानाति आत्मन्वो हि घटं यथा ॥ १५ ॥

सम्पत्तं द्विजं दृष्ट्वा स्थानाच्चलति भास्करः ।

एव मे ब्रह्मं भिक्षा परं ब्रह्माऽधिगच्छति ॥ १६ ॥

उपवासव्रतश्चैव ज्ञानन्तीर्थं फलम्वयः ॥

द्विजसंभ्यादनश्चैव सम्पन्नस्तस्य तत् फलं ॥ १७ ॥

एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणावामः परन्तपः ।

सर्वत्रिंशत्सु परं नास्ति धावनं परमं स्मृतं ॥ १८ ॥

पूर्वं स्त्रियः सुरैर्भुक्ताः सोमगन्धर्ववङ्गिभिः ।

भुञ्जते मानुषाः पथाद्यैता दुष्यन्ति केनचित् ॥ १९ ॥

असवर्षेण यो गर्भः स्त्रीणां योनौ निविध्यते ।

अशुद्धा तु भवेन्नारी यावच्छल्यं न मुच्यति ॥ २० ॥

निःसृते तु ततः शल्ये रजसां शुद्ध्यते ततः ।

ध्यानेन सदृशनास्ति शोधनं पापकर्मणां ॥ २१ ॥

श्रुपाकेष्वपि भुञ्जानो ध्यानेन हि विशुध्यति ।

आत्मा ध्याता मनो ध्यानं ध्येयो विष्णुः फलं हरिः ॥ २२ ॥

अक्षयाय यतिः अग्निं पङ्क्तिपावनपावनः ।

आरुढो नैष्ठिकन्वर्मं शस्तु प्रचकते द्विजः ॥ २३ ॥

१ असंवेद्यं हि तद् ब्रह्म इति ग०, उ० च । असंवेद्यं हि तद् ब्रह्म इति ज०, उ० च ।

असं वेद्यं हि तद् ब्रह्म इति घ०, ज० च ।

प्रायश्चित्तं न पश्यामि येन कुक्षेण वाक्कहा ।
 ये च प्रव्रजिताः पद्मांः वा चैषां बीजसम्पत्तिः ॥ २४ ॥
 विदुरा नाम चण्डाला जायन्ते वाच संग्रहः ।
 शतिको म्रियते सृष्टः श्वासो द्वादशिकस्तथा ॥ २५ ॥
 भासो विंशतिवर्षाणि शूकरो दशभिस्तथा ।
 अपुष्पोऽपि फलो वृक्षो जायते कण्टकाहतः ॥ २६ ॥
 ततो द्वावास्त्रिदशस्तु स्थाणुर्भवति सानुगः ।
 ततो वर्षशतान्यष्टौ हे च निष्ठत्यचेतनः ॥ २७ ॥
 पूर्वं वर्षसहस्रे तु जायते ब्रह्मराक्षसः ।
 प्रवेण लभते मोक्षं कुलस्योत्सादनेन वा ॥ २८ ॥
 शोभतेव निषेवेण नाम्नं मन्वमघापहं ।

इत्याग्नेये महापुराणे नानाधर्मा नाम पञ्चषष्ट्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्षष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

वर्णधर्मादिकथनं ।

पुष्कर उवाच । विदस्मार्त्तं प्रवक्ष्यामि धर्मं वै पञ्चधा स्मृतं^(१) ।
 वर्णत्वमेकमाश्रित्य योऽधिकारः प्रवर्त्तते ॥ १ ॥

१ धर्मं वै परमाद्यतमिति च०, ज० च ।

वर्षधर्मः स विज्ञेयो बधोपनयनस्त्रिषु ।
 यस्मान्नमं समाश्रित्य पदार्थः संविधीयते ॥ २॥
 उक्तं आन्त्रमधर्मस्तु भिक्षपिण्डादिको यथा ।
 उभयेन निमित्तेन यो विधिः सम्प्रवर्त्तते ॥ ३ ॥
 नैमित्तिकः स विज्ञेयः प्रायश्चित्तविधिर्वथा ।
 ब्रह्मचारी गृही चापि वानप्रस्थो यतिर्बृष ॥ ४ ॥
 उक्तं आन्त्रमधर्मस्तु धर्मः स्वात् पञ्चधा परः^(१) ।
 षाड्गुण्यस्याभिधाने यो दृष्टार्थः स उदाहृतः ॥ ५ ॥
 स त्रेधा मन्त्रब्रह्माद्यदृष्टार्थ इति मानवाः ।
 उभयार्थो व्यवहारस्तु दण्डधारणमेव च ॥ ६ ॥
 तुल्यार्थानां त्रिकल्पः स्वाद् वागमूलाः प्रकौर्त्तितः ।
 वेदे तु विहितो धर्मः क्षतो तादृश एव च ॥ ७ ॥
 अनुवादं क्षतिः सूते^(२) कार्यार्थमिति मानवाः ।
 गुणार्थः परिसंख्यार्थो वानुवादी विशेषतः^(३) ॥ ८ ॥
 विशेषदृष्ट एवासौ फलार्थ इति मानवाः ।
 स्वाद्दृष्टत्वारिंशन्निः संस्कारैर्ब्रह्मलोकगः ॥ ९ ॥
 गर्भाधानं पुंसवनं सीमन्तोन्नयनं ततः ।
 जातकर्णं नामकृतिरन्नप्राशनचूडकं ॥ १० ॥
 संस्कारबधोपनयनं वेदव्रतचतुष्टयं ।
 ज्ञानं स्वधर्मचारिण्या योगः स्वाद्यन्नपञ्चकं ॥ ११ ॥

१ धर्म एव समाप्त इति ७ ।

२ अनुवादं क्षतिः सूत इति ७,
८ ।३ नार्थवादी विशेषत इति
७, ८ ।

देवयज्ञः पितृयज्ञो मनुष्यभूतयज्ञकौ ।
 ब्रह्मयज्ञः सप्तपाकयज्ञसंस्थाः पुरोऽष्टकाः ॥ १२ ॥
 पार्वणश्राद्धं श्रावण्याग्रहायणी च चैत्रापि ।
 आश्वयुजी सप्तहविर्यज्ञसंस्थास्ततः स्मृताः ॥ १३ ॥
 अन्याधेयमग्निहोत्रं^(१) दर्शः स्यात् पौर्णमासकः ।
 चातुर्मास्याग्रहायणेष्टिर्निरूढः पशुबन्धकः ॥ १४ ॥
 सौत्रामणिसप्तसोमसंस्थान्निष्टोम आदितः ।
 अत्यग्निष्टोम उक्थय षोडशी वाजपेयकः ॥ १५ ॥
 अतिरात्रास्तथा स्तोमा अष्टौ चामगुणास्ततः ।
 दया क्षमाऽनसूया च अनायासोऽथ मङ्गलं ॥ १६ ॥
 अकार्ष्ण्यासृहाशौचं यस्यैते स परं व्रजेत् ।
 प्रचारे मैथुने चैव प्रस्त्रावे दन्तधावने ॥ १७ ॥
 स्नानभोजनकाले च घट्सु मौनं समाचरेत् ।
 पुनर्दानं पृथक्पानमाज्येन यपसा निशि ॥ १८ ॥
 दन्तच्छेदनमुष्णं च सप्त शक्नुषु वर्जयेत् ।
 स्नात्वा पुष्पं न गृह्णीयाद् देवाद्योग्यन्तदीरितं ॥ १९ ॥
 अन्यगोत्रोप्यसम्बद्धः^(२) प्रेतस्याग्निन्ददाति यः ।
 पिण्डश्चीदकदानञ्च स दशाहं समापयेत् ॥ २० ॥
 उदकञ्च तृणं भस्म हारम्यन्यास्तथैव च ।

१ अन्मग्राधानमग्निहोत्रमिति ख०,
 ख० च ।

२ अन्यगोत्रोऽन्यसम्बन्ध इति ख०, घ०,
 ख० च ।

एभिरन्तरितं कृत्वा पञ्चक्रिदीप्तो न विद्यते ॥ २१ ॥

पञ्च प्राणाहृतीर्ह्यादनामाङ्गुष्ठयोगतः ।

इत्याग्नेये महापुराणे षण्णधर्मादिर्नाम षट्षष्ट्यधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

—:◊:—

अयुतलक्षकोटिहोमाः ।

अग्निरुवाच । त्रीशान्तिविजयाद्यर्थं ग्रहयज्ञं पुनर्वदे ।

ग्रहयज्ञोऽयुतहोमलक्षकोट्यात्मकस्त्रिधा ॥ १ ॥

वेदेरैशे ह्यग्निकुण्डाद् ग्रहानावाह्य मण्डले ।

सौम्ये गुरुबुधशैशे शक्रः पूर्वदले शशी ॥ २ ॥

आग्नेये दक्षिणे भीमो मध्ये स्याद्वास्करस्तथा ।

शनिराग्येऽथ नैऋत्ये राहुः केतुश्च वायवे ॥ ३ ॥

ईशसोमा गुहो विष्णुर्ब्रह्मेन्द्रो यमकालकौ ।

चित्रगुप्तस्थाधिदेवा अग्निरापः क्षितिर्हरिः ॥ ४ ॥

इन्द्र ऐन्द्री देवता च प्रजेशोऽहिर्विधिः क्रमात् ।

एते प्रत्यधिदेवाश्च गणेशो दुर्गयानिलः ॥ ५ ॥

खमग्निनौ च सम्पूज्य यजेद्बीजैश्च वेदजैः ।

अर्कः पलाशः खदिरो ह्यपामार्गश्च पिप्पलः ॥ ६ ॥
 उदुम्बरः शमी दुर्वा कुशाश्च समिधः क्रमात् ।
 मध्वाज्यदधिसंमिश्रा ह्येतव्यासाष्टधा शतम् ॥ ७ ॥
 एकाष्टचतुरः कुम्भान् पूर्य्य पूर्णाद्भुतिस्तथा ।
 वसोर्षारान्ततो दद्याद्दक्षिणाञ्च ततो ददेत् ॥ ८ ॥
 यजमानं चतुर्भिस्तैरभिषिञ्चेत् समन्त्रकैः ।
 सुरास्वामभिषिञ्चन्तु ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ ९ ॥
 वासुदेवो जगन्नाथस्तथा सङ्कर्षणः प्रभुः ।
 प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च भवन्तु विजयाय ते ॥ १० ॥
 आखण्डलोऽग्निभंगवान् यमो वै नैऋतस्तथा ।
 वरुणः पवनश्चैव धनाध्यक्षस्तथा शिवः ॥ ११ ॥
 ब्रह्मणा सहितः शेषो दिक्पालाः पान्तु वः सदा ।
 कीर्त्तिलक्ष्मीर्धृतिर्मेधा पुष्टिः अद्या क्रिया मतिः ॥ १२ ॥
 बुद्धिर्ज्ञाना वपुः शान्तिस्तुष्टिः कान्तिश्च मातरः ।
 एतास्वामभिषिञ्चन्तु धर्मपन्नगः समागताः ॥ १३ ॥
 आदित्यश्चन्द्रमा भीमो बुधजीवशिताङ्गजाः ।
 ग्रहास्वामभिषिञ्चन्तु राहुः केतुश्च तर्पिताः ॥ १४ ॥
 देवदानवगन्धर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः ।
 ऋषयो मनवो गावो देवमातर एव च ॥ १५ ॥
 देवपत्न्यो द्रुमा नागा दैत्याश्चाप्सरसाङ्गणाः ।
 अस्त्राणि सर्वशास्त्राणि राजानो वाहनानि च ॥ १६ ॥
 औषधानि च रत्नानि कालस्यावयवाश्च ये ।
 सरितः सागराः शैलास्तीर्थानि जलदा नदाः ॥ १७ ॥

एते त्वामभिषिञ्चन्तु सर्वकामार्थसिद्धये^(१) ।
 अलङ्कृतस्ततो दद्यात्तेमगोत्रभुवादिकं ॥ १८ ॥
 कपिले सर्वदेवानां पूजनीयासि रोहिणि ।
 तीर्थदेवमयी यस्मादतःशान्तिं प्रयच्छ मे ॥ १९ ॥
 पुण्यस्त्वं शङ्ख पुण्यानां मङ्गलानाञ्च मङ्गलं ।
 विष्णुना विष्टतो नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २० ॥
 धर्मं त्वं वृषरूपेण जगदानन्दकारकः ।
 अष्टमूर्त्तैरधिष्ठानमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २१ ॥
 हिरण्यगर्भगर्भस्यं हेमवीजं विभावसोः ।
 अनन्तपुण्यफलदमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २२ ॥
 पीतवस्त्रयुगं यस्माद्वासुदेवस्य वल्लभं ।
 प्रदानात्तस्य वै विष्णुरतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २३ ॥
 विष्णुस्त्वं मत्स्यरूपेण यस्मादसृतसम्भवः ।
 चन्द्रार्कवाहनो नित्यमतःशान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २४ ॥
 यस्मात्त्वं पृथिवी सर्वा घेनुः केशवसन्निभा ।
 सर्वपापहरा नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २५ ॥
 यस्मादायसकर्माणि तवाधीनानि सर्वदा ।
 लाङ्गलाद्यायुधादीनि षतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २६ ॥
 यस्मात्त्वं सर्वयज्ञानामङ्गलेन व्यवस्थितः ।
 योनिर्विभावसोर्नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २७ ॥
 गवामङ्गेषु तिष्ठन्ति भुवनानि चतुर्दश ।
 यस्मात्तस्माच्छिवं मे स्यादिह लोके परत्र च ॥ २८ ॥

१ सर्वकामार्थसिद्धये इति च०,

यस्मादशुभं शयनं केशवस्य शिवस्य च ।
 शय्या ममाप्यशुभ्याऽस्तु दत्ता जन्मनि जन्मनि^(१) ॥२८ ॥
 यथा रत्नेषु सर्वेषु सर्वे देवाः प्रतिष्ठिताः ।
 तथा शान्तिं प्रयच्छन्तु रत्नदानेन मे सुराः ॥ ३० ॥
 यथा भूमिप्रदानस्य कलां नार्हन्ति षोडशीं ।
 दानान्यन्यानि मे शान्तिर्भूमिदानाद्भवत्विह ॥ ३१ ॥
 अहयज्ञोऽयुतहोमो दक्षिणाभी रणे जितिः ।
 विवाहोत्सवयज्ञेषु प्रतिष्ठादिषु कर्मषु ॥ ३२ ॥
 सर्वकामाप्तये लक्षकोटिहोमद्वयं मतं ।
 गृहदेशे मण्डपेऽथ^(२) अयुते हस्तमात्रकं ॥ ३३ ॥
 मेखलायोनिसंयुक्तं कुण्डञ्चत्वार ऋद्धिजः ।
 स्वयमेकोऽपि वा लक्षे सर्वं दशगुणं हि तत् ॥ ३४ ॥
 चतुर्हस्तं द्विहस्तं वा तार्क्ष्यात्राधिकं यजेत् ।
 सामध्वनिशरीरस्वं वाहनं परमेष्ठिनः ॥ ३५ ॥
 विषयापहरो नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ।
 पूर्ववत् कुण्डमामन्त्रं लक्षहोमं समाचरेत् ॥ ३६ ॥
 वसोर्धारां ततो दद्याच्छय्याभूषादिकं ददेत् ।
 तथापि दश चाष्टौ च लक्षहोमे तथर्त्विजः ॥ ३७ ॥
 पुत्रावरान्यविजयभुक्तिमुक्त्यादि^(३) चाप्रुयात् ।
 दक्षिणाभिः फलेनास्माच्छुभ्रः कोटिहोमकः ॥ ३८ ॥

१ तथा जन्मनि जन्मनीति ७० ।

२ महादौ मण्डपे चैवमिति ७० ।

३ महादौ मण्डपे वायेति ७० ।

१ पुत्रार्थरान्यविजयभुक्तिमुक्त्यादीति ७०,

चतुर्हस्तं चाष्टहस्तं कुण्डम्हादय च द्विजाः ।
 पञ्चविंशं षोडशं वा पटे द्वारे चतुष्टयं ॥ ३९ ॥
 कोटिहीमी सर्वकामी विष्णुलीकं स गच्छति ।
 होमस्तु ग्रहमन्त्रैर्व्या गायत्र्या वैष्णवैरपि ॥ ४० ॥
 जातवेदोमुखैः शैवैः^(१) वैदिकैः प्रथितैरपि ।
 तिलैर्यवैष्टैर्हान्यैरश्वमेधफलादिभाक् ॥ ४१ ॥
 विद्वेषणाभिचारेषु त्रिकोणं कुण्डमिष्यते ।
 समिधो वामहस्तेन श्येनास्थानलसंयुताः ॥ ४२ ॥
 रक्तभूषैर्मुक्तकेशैर्ध्यायन्निरशिवं रिपोः ।
 दुर्भिक्षियास्तस्मै सन्तु यो द्वेष्टि इदं फलिति च ॥ ४३ ॥
 छिन्यात् क्षुरेण प्रतिमां पिष्टरूपं रिपुं हनेत्^(२) ।
 यजेदेकं पीडकं वा यः स कृत्वा दिवं व्रजेत् ॥ ४४ ॥

इत्याग्नेये महापुराणेऽयुतलक्षकोटिहीमा नाम सप्तषड्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

महापातकादिकथनम् ।

पुष्कर उवाच । दण्डं कुर्यान्नृपो नृणां प्रायश्चित्तमकुर्वतां ।
 कामतोऽकामतो वापि प्रायश्चित्तं कृतं चरेत् ॥ १ ॥

१ जातवेदोमुखैः शैरैरिति ख० ।

२ रिपुं क्षुरेदिति ड०, ज० च ।

मत्तक्रुहातुराणां च न भुञ्जीत कदाचन ।
 महापातकिना स्पृष्टं यच्च स्पृष्टमुदकस्या ॥ २ ॥
 गणाद्यं गणिकान्नं च^(१) वाहुषेर्गायनस्य च ।
 अभिशप्तस्य षण्डस्य यस्यास्योपपतिर्गृहे ॥ ३ ॥
 रजकस्य नृशंसस्य वन्दिनः कितवस्य च ।
 मिथ्यातपस्विनश्चैव चौरदण्डिकयोस्तथा^(२) ॥ ४ ॥
 कुण्डगोलस्त्रीजितानां वेदविक्रयिणस्तथा ।
 शैलूषतन्त्रवायान्नं कृतघ्नस्यान्नमेव च ॥ ५ ॥
 कर्मारस्य निषादस्य चेलनिर्णेजकस्य च ।
 मिथ्याप्रव्रजितस्यान्नम्यंसव्यास्तैलिकस्य च ॥ ६ ॥
 भारूढपतितस्यान्नं विद्विष्टान्नं च वर्जयेत् ।
 तथैव ब्राह्मणस्यान्नं ब्राह्मणेनानिमन्त्रितः ॥ ७ ॥
 ब्राह्मणान्नञ्च शूद्रेण नाद्याश्चैव निमन्त्रितः ।
 एषामन्यतमस्यान्नममत्या वा त्रहं क्षपेत् ॥ ८ ॥
 मत्या भुक्त्वा चरेत् कृच्छ्रं रेतोविण्मूत्रमेव च ।
 चण्डालश्चपचान्नु भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ९ ॥
 अनिर्दशं च प्रेतान्नं गवाघ्नतं तथैव च ।
 शूद्रोच्छिष्टं शनोच्छिष्टं पतितान्नं तथैव च ॥ १० ॥
 तप्तकृच्छ्रं प्रकुर्वीत अशौचे कृच्छ्रमाचरेत् ।
 अशौचे यस्य यो भुङ्क्ते सोप्यशुचस्तथा भवेत् ॥ ११ ॥
 सृतपञ्चनखात् कूपादमेध्येन सकृद्युतात् ।

१ गणानां गणिकानाच्चेति ऊ०, ज० च । २ चौरदाण्डिकयोश्चेति ज० ।

अपः पीत्वा ब्राह्मं तिष्ठेत् सोपवासी द्विजोत्तमः ॥ १२ ॥
 सर्वत्र शूद्रे पादः स्वाद् द्वित्रयं वैश्वभूपयोः^(१) ।
 विह्वराह्वरोष्ट्राणां गोमायोः कपिकाकयोः ॥ १३ ॥
 प्राश्य मूत्रपुरीषाणि द्विजसाम्नायणं चरेत् ।
 शुष्काणि जग्धा मांसानि^(२) प्रितामं करकाणि च ॥ १४ ॥
 क्रव्यादशूकरोष्ट्राणां गोमायोः कपिकाकयोः ।
 गोनराश्वखरोष्ट्राणां कृत्वाकं ग्रामकुक्कुटं ॥ १५ ॥
 मांसं जग्धा कुञ्जरस्य तप्तकृच्छ्रेण शुद्धयति ।
 आमश्राद्धे तथा भुक्त्वा ब्रह्मचारी मधु त्वदन् ॥ १६ ॥
 लशुनं गृह्णन् चाद्यात् प्राजापत्यादिना शुचिः^(३) ।
 भुक्त्वा साम्नायणं कुर्यान् मांसश्चात्मकतन्तथा ॥ १७ ॥
 पेलुगव्यञ्च पेयूषं तथा श्लेष्मातकं मृदं ।
 वृथाकृशरसंयावपायसापूपशक्नुः स्त्रीः ॥ १८ ॥
 अनुपाकृतमांसानि देवान्मानि हवीषि च ।
 गवाश्च महिषीणां च वर्जयित्वा तथाप्यजां ॥ १९ ॥
 सर्वक्षीराणि वर्ज्याणि तासाञ्चैवाप्यन्निर्दशं ।
 शशकः शल्यकी गोधा खड्गः कूर्मस्तथैव च ॥ २० ॥
 भस्त्राः पञ्चनखाः प्रोक्ताः परिशेषाश्च वर्जिताः ।
 पाठीनरोहितात्मत्यान् सिंहतुण्डांश्च भक्षयेत् ॥ २१ ॥
 यवगोधूमजं सर्वं^१ पयसश्चैव विक्रियाः ।
 वागषाड्गवचक्रादीन् सस्त्रेहमुषितं तथा ॥ २२ ॥

१ द्वितीयं वैश्वभूपयोः इति क०, ख०, २ शुष्काणि जग्धमांसानि इति क० ।
 क०, ख० च । ३ प्राजापत्यादिजः शुचिरिति ख० ।

अग्निहोत्रपरोद्दाम्बिर्नां ह्येषः कामधारतः ।
 चान्द्रायणं चरेन्नासं वीरवध्वासनं हितं ॥ २३ ॥
 ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः ।
 महान्ति पातकान्याहुः संयोगश्चैव तैः सह ॥ २४ ॥
 अट्टते च समुत्कर्षो राजगामि च पैशुनं ।
 गुरोश्चालीकनिर्वन्धः समानं ब्रह्महृत्या(१) ॥ २५ ॥
 ब्रह्मोज्झावेदनिन्दा च कौटसास्त्रं सुहृद्बधः ।
 गर्हिताग्राम्ययोर्जग्धिः(२) सुरापानसमानि षट् ॥ २६ ॥
 निक्षेपस्यापहरणं नराश्वरजतस्य च ।
 भूमिवज्रमशीनाश्च रुक्मस्तेयसमं स्यूतं ॥ २७ ॥
 रेतःसेकः स्वयोन्याषु कुमारौषधयजासु च ।
 सस्युः पुत्रस्य च(३) स्त्रीषु गुरुतस्त्रसमं विदुः ॥ २८ ॥
 गोबधोऽयाज्यसंयान्यं पारदार्यात्मविक्रयः ।
 गुरुमातृपितृत्यागः स्वाध्ययान्धोः सुतस्य च ॥ २९ ॥
 परिविन्दितागुजेन परिवेदनमेव च ।
 तयोर्द्धानश्च कन्यायास्तयोरेव च याजनं ॥ ३० ॥
 कन्याया दूषणश्चैव वारुण्यं व्रतस्त्रीपनं ।
 तडागारामदारणामपत्यस्य च विक्रयः ॥ ३१ ॥
 ब्राह्म्यता बान्धवत्यागो भृताध्यापनमेव च ।
 भृताश्चाध्ययनादानमविक्रयस्य विक्रयश्च ॥ ३२ ॥

१ समानि ब्रह्महृत्येति ख०, ड०,
ज० च ।

२ गर्हिताग्रामब्रह्मजग्धिरिति ड० ।
३ सस्युः सुतस्य चेति ड० ।

सर्वाकारेष्वधीकारो महावन्प्रवत्तनं ।
 हिंस्रीषधीनां स्रगजीवः क्रियालङ्घनमेव च ॥ ३३ ॥
 इन्धनार्थमशुष्काणां दुमाणाश्चैव पातनं ।
 योषितां यद्दण्डैव स्त्रीनिन्दकसमागमः ॥ ३४ ॥
 आत्मार्थञ्च क्रियारम्भो निन्दितान्नादनन्तथा ।
 अनाहिताम्बितास्तेयमृषानाश्चानपक्रिया ॥ ३५ ॥
 असच्छास्त्राधिगमनं दौःश्रीष्यं व्यसनक्रिया ।
 धान्यकुप्यपशुस्तेयं मद्यपस्त्रीनिषेवणं ॥ ३६ ॥
 स्त्रीशूद्रविट्क्षत्रबधो नास्तिक्वक्षीपपातकं ।
 ब्राह्मणस्य रुजः कृत्यं प्रातिरन्नेयमद्ययोः ॥ ३७ ॥
 जैश्वं पुंसि च मैथुन्यं जातिस्त्रंशकरं स्मृतं ।
 अक्षरोष्टमृगेन्द्राणामजाव्योश्चैव मारणं(१) ॥ ३८ ॥
 सद्दीर्घकरणं ज्ञेयं मीनाहिनकुलस्य च ।
 निन्दितैश्चो धनादानं बाणिल्वं शूद्रसेवनं ॥ ३९ ॥
 अपात्रीकरणं ज्ञेयमसत्यस्य च भाषणं ।
 क्लमिकीटवयोहत्या मद्यानुगतभोजनं ॥ ४० ॥
 फलैधःकुसुमस्तेयमधैर्यञ्च मलावहं ।
 इत्याग्नेये महापुराणे महापातकादिकथनं नामाष्ट-
 षष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथैकीमसप्रत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

प्रायश्चित्तानि ।

पुष्कर उवाच । इतत्प्रभृतिपापानां प्रायश्चित्तं वदामि ते ।
ब्रह्महा हादशाब्दानि कुटीकृत्वा वने वसेत् ॥ १ ॥
भिक्षेताम्बविशुद्धार्थं कृत्वा शवशिरोध्वजं ।
प्रास्येदात्मानमग्नौ वा समिद्धे त्रिरवाक्शिरोः ॥ २ ॥
यजेत वाग्धमेधेन खर्जिता गोसवेन वा ।
जपन्वान्यतमं वेदं योजनानां शतं ब्रजेत् ॥ ३ ॥
सर्वस्वं वा वेदविदे ब्राह्मणायोपपादयेत् ।
व्रतैरेतैर्व्यपोहन्ति महापातकिनो मलं ॥ ४ ॥
उपपातकसंयुक्ती गोप्नी मासं यवान् पिवेत् ।
कृतवापो वसेन्नोष्ठे चर्मणा तेन संवृतः ॥ ५ ॥
चतुर्थकालमग्नीयाद्द्वारलवणं मितं ।
गोमूत्रेण चरेत् स्नानं द्वौ मासौ नियतेन्द्रियः ॥ ६ ॥
दिवानुगच्छेद्भासैव तिष्ठन्नूर्ध्वं रजः पिवेत् ।
वृषभैकादशा गास्तु दद्याद्विचरितव्रतः(१) ॥ ७ ॥
अविद्यमाने सर्वस्वं वेदविद्गो निवेदयेत् ।
पादमेकश्चरेद्रीधे द्वौ पादौ बन्धने चरेत् ॥ ८ ॥

१ दद्यात् सुचरितव्रत इति ७० ।

योजने पादहीनं स्याच्चरेत् सर्वं निपातने ।
 कान्तारेष्वथ दुर्गेषु विषमेषु भयेषु च ॥ ८ ॥
 यदि तत्र विपत्तिः स्यादेकपादो विधीयते ।
 घण्टाभरणद्वेषेण तथैवार्धं विनिर्द्दिशेत् ॥ १० ॥
 दमने दामने रोधे शकटस्य नियोजने ।
 स्तम्भशूलपाशेषु सृते पादोनमाचरेत् ॥ ११ ॥
 शूलभङ्गेऽस्थिभङ्गे च लाङ्गूलच्छेदने तथा ।
 यावकन्तु पिवेत्तावद्यावत् सुस्था तु गौर्भवेत् ॥ १२ ॥
 गोमतीश्च जपेद्दियां गोस्तुतिं गोमतीं चरेत् ।
 एका चेद्दुर्भिक्षे वाद् यत्र व्यापादिता भवेत् ॥ १३ ॥
 पादं पादन्तु हत्वायाचरेद्युस्ते पृथक् पृथक् ।
 उपकारे क्रियमाणे विपत्तौ नास्ति पातकं ॥ १४ ॥
 एतद्देव व्रतं कुर्युरुपपातकिनस्तथा ।
 अवकीर्णवज्रं शुद्धार्थश्चान्द्रायणमथापि वा ॥ १५ ॥
 अवकीर्णं तु कालेन गर्हभेन चतुष्यथे ।
 पाकयज्ञविधानेन यजेत निश्च्युतिं निशि ॥ १६ ॥
 कृत्वाम्निं विधिवद्दीमानन्तस्तु समिन्तृचा ।
 चन्द्रेन्द्रगुरुवह्नीनां जुहुयात् सपिंषाहुतिं^(१) ॥ १७ ॥
 अथवा गार्हभश्चर्ष्य वसित्वाब्दश्चरेत्कहीं ।
 हत्वा गर्भमविज्जातं ब्रह्महत्याव्रतं चरेत् ॥ १८ ॥

१ जुहुयात्सपिंषाहुतिरिति च०, उ०, ज० च ।

सुरां पीत्वा द्विजो मोहादग्निवर्णां सुरां पिवेत् ।

गोमूत्रमग्निवर्णं वा पिवेदुदकमेव वा ॥ १८ ॥

सुवर्णस्तेयकृद्दिप्रो राजानमभिगम्य तु ।

स्वकर्षं ख्यापयन् ब्रूयात्त्वां भवाननुशास्विति ॥ २० ॥

गृहीत्वा सुशूलं राजा सकृद्ब्रूयात् स्वयङ्गतं ।

बधेन शुच्यते स्तेयो ब्राह्मणस्तपसैव वा ॥ २१ ॥

गुरुतस्यो निक्तत्वेव शिश्रुञ्च वृषणं स्वयं ।

निधाय चाप्लवी गच्छेदानिपाताच्च नैर्ऋतिं ॥ २२ ॥

चान्द्रायणान् वा त्रीन्मासानभ्यसेन्नियतेन्द्रियः ।

जातिभ्रंशकरं कर्म कृत्वान्यतममिच्छया ॥ २३ ॥

चरेच्छान्तपनं कृच्छ्रं प्राजापत्यमनिच्छयां ।

सङ्घरीपात्रकृत्यासु मासं शोधनमैन्दवं ॥ २४ ॥

मल्लिनीकरणीयेषु तप्तं स्याद्यावकं त्राहं ।

तुरीयो ब्रह्महत्यायाः क्षत्रियस्य वधे स्मृतः ॥ २५ ॥

वैश्वेऽष्टमांशो वृत्तस्थे शूद्रे ज्ञेयस्तु षोडशः ।

मार्जरनकुलो हत्वा चासं मण्डूकमेव च ॥ २६ ॥

श्वगोधोलूककाकांश्च शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ।

चतुर्धामपि वर्णानां नारीं हत्वानवस्थितां ॥ २७ ॥

अमत्यैव प्रमाप्य स्त्रीं शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ।

सर्पादीनां वधे नक्तमनस्थां वायुसंयमः ॥ २८ ॥

द्रव्याणामल्पसाराणां स्तेयं कृत्वान्यवेश्मतः ।

चरेच्छान्तपनं कृच्छ्रं व्रतं निर्वाप्य शुच्यति ॥ २९ ॥

भक्षभोज्यापहरणे यानशय्यासनस्य च ।
 पुष्पमूलफलानाञ्च पञ्चगव्यं विशोधनं ॥ ३० ॥
 टणकाष्ठद्रमाणान्तु शुष्कान्नस्य गुडस्य च ।
 चेलचर्माभिषाणान्तु^(१) त्रिरात्रं स्यादभोजनं ॥ ३१ ॥
 मणिसुक्ताप्रवालानां ताम्रस्य रजतस्य च ।
 अयःकांस्योपलानाञ्च द्वादशाहं कषान्नभुक् ॥ ३२ ॥
 कार्पासकौटजोर्णानां द्विशफैकशफस्य च ।
 पद्मिगन्धोषधीनान्तु रज्जा चैव ब्राह्मण्यः ॥ ३३ ॥
 गुरुतल्पव्रतं कुर्याद्देतः सिक्त्वा स्वयोनिषु ।
 सख्युः पुत्रस्य च स्त्रीषु कुमारोषन्धजासु च ॥ ३४ ॥
 पितृस्वस्त्रेयीं भगिनीं स्वस्त्रीयां मातुरेव च ।
 मातुश्च आतुराप्तस्य गत्वा चान्द्रायणञ्चरेत् ॥ ३५ ॥
 अमानुषेषु पुरुष उदक्यायामयोनिषु ।
 रेतः सिक्त्वा जले चैव कृच्छ्रं शान्तपनञ्चरेत् ॥ ३६ ॥
 मैथुनन्तु समावेद्य पुंसि योषिति वा द्विजः ।
 गीयानिष्पु दिवा चैव सवासाः स्नानमाचरेत् ॥ ३७ ॥
 चण्डालान्धस्त्रियो गत्वा भुक्त्वा च प्रतिगृह्य च ।
 पतत्यज्ञानतो विप्रो ज्ञानात् साम्यन्तु गच्छति ॥ ३८ ॥
 विप्रदुष्टां स्त्रियं भर्ता निरुन्ध्यादेकवेश्मनि ।
 यत् पुंसः परदारेषु तदेनाञ्चारयेद्दृतं ॥ ३९ ॥
 साचेत्पुनः प्रदुष्ये त सदृशेनोपमन्विता ।
 कृच्छ्रञ्चान्द्रायणञ्चैव तदस्याः पावनं स्मृतं ॥ ४० ॥

१ वेचुचर्माभिषाणाच्चेति श् ।

यत् करीत्येकरात्रेण वृषलीसेवनं द्विजः ।

तद्भक्ष्यभुक् जपेन्नित्यं त्रिभिर्वर्षैर्व्यपोहति ॥ ४१ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे प्रायश्चित्तानि नाम एकीनसप्तत्य-
धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

प्रायश्चित्तानि ।

गुप्कार उवाच । महापापानुयुक्तानां^(१) प्रायश्चित्तानि वच्मिहे ।

संवत्सरेण पतति पतितेन सहाचरन् ॥ १ ॥

याजनाद्वापनाद्यौनाद्वा तु यानाशनासनात् ।

यो येन पतितेनैषां संसर्गं याति मानवः ॥ २ ॥

स तस्यैव व्रतं कुर्यात्तत्संसर्गस्य शुद्धये ।

पतितस्योदकं कार्यं सपिण्डैर्बान्धवैः सह ॥ ३ ॥

निन्दितेऽहनि सायाह्ने घ्रात्यृत्विग् गुरुसन्निधौ ।

दासो घटमपां पूर्णं पर्य्यस्येत् प्रेतवत्पदा^(२) ॥ ४ ॥

अहोरात्रमुपासीरन्नशौचं बान्धवैः सह ।

निवर्त्तयेरंस्तस्मात्तु ज्येष्ठांशम्भाषणादिके ॥ ५ ॥

ज्येष्ठांशम्प्राप्नु याज्ञास्य गवीयान् गुणतोऽधिकः ।

१ महापापोपपन्नानामिति ७० ।

२ प्रेतवत् सदेति ७०, ग०, घ०, ७०

३ प्रायश्चित्तं वदामि त इति ७० ।

च ।

प्रायश्चित्ते तु चरिते पूर्णं कुम्भमपां नवं ॥ ६ ॥
 तेनैव सार्द्धं प्राश्येयुः स्नात्वा पुण्यजलाशये ।
 एवमेव विधिं कुर्युर्योषिषु पपितास्तपि ॥ ७ ॥
 वस्त्रान्नपानन्देयन्तु वसेयुश्च गृहान्तिके ।
 तेषां द्विजानां सावित्री नानूद्येत^(१) यथाविधि ॥ ८ ॥
 तांश्चारयित्वा त्रीन् कृच्छ्रान् यथाविध्युपनाययेत् ।
 विकर्मस्थाः परित्यक्तास्तेषां मय्येतदादिशेत् ॥ ९ ॥
 जपित्वा त्रीणि सावित्र्याः सहस्राणि समाहितः ।
 मासङ्कोष्ठे पयः पीत्वा मुच्यतेऽसत्प्रतिग्रहात् ॥ १० ॥
 ब्राह्म्यानां याजनं कृत्वा परेषामन्यकर्म च ।
 अभिचारमहीनानान्निभिः कृच्छैर्व्यपोहति^(२) ॥ ११ ॥
 शरणागतं परित्यज्य वेदं विद्मन्वा च द्विजः ।
 संवत्सरं यताहारस्तत्पापमपसेधति ॥ १२ ॥
 खशृगालखरैर्दंष्ट्रो ग्राम्यैः क्रव्याद्भिरेव च ।
 नरोष्ट्राश्चैर्वराहैश्च^(३) प्राणायामेन शुद्ध्यति ॥ १३ ॥
 स्नातकव्रतलोपे च कर्मत्यागे ह्यभोजनं ।
 हुङ्कारं^(४) ब्राह्मणस्योक्त्वा त्वङ्करश्च गरीयसः ॥ १४ ॥
 स्नात्वानश्वन्नहःशेषमभिवाद्य प्रसादयेत् ।
 अवगूर्यं चरेत्कृच्छ्रमतिकृच्छ्रन्निपातने ॥ १५ ॥
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रं कुर्वीत विप्रस्योत्पाद्य शोणितं ।

१ न युज्येतेति च० ।

२ कृच्छैर्विशुद्ध्यति इति ग०, घ०,
ङ० च ।

३ नरोष्ट्रविह्वराहै इति च० ।

४ हुङ्कारमिति च०, घ०, ङ०

च । चोङ्कारमिति ग०, ङ० च ।
हङ्कारइति च० ।

चाण्डालादिरविज्ञातो यस्य तिष्ठेत् वैश्वानि ॥१६॥
 सम्बग्ं ज्ञातस्तु कालेन तस्य कुर्वीत शोधनं ।
 चान्द्रायणं पराकं वा द्विजानान्तु विशोधनं ॥१७॥
 प्राजापत्यन्तु शूद्राणां शेषन्तदनुसारतः ।
 गुह्यसुभं लवणं तथा धान्यानि यानि च ॥१८॥
 कृत्वा गृहे ततो द्वारि तेषान्दद्याद्गुताशनं ।
 षण्मयानान्तु भाण्डानां त्याग एव विधीयते ॥१९॥
 द्रव्याणां परिशिषाणां द्रव्यशुद्धिर्विधीयते ।
 कूपैकपानसक्ता ये स्वर्गात्सङ्ख्यद्रुषिताः^(१) ॥२०॥
 शुद्धोयुरुपवासेन पञ्चगव्येन वाप्यथ ।
 यस्तु संस्पृश्य चण्डालमश्रीयाच्च स्वकामतः ॥२१॥
 द्विजश्चान्द्रायणं कुर्यात्तप्तकृष्णमथापि वा ।
 भाण्डसङ्कलसङ्कीर्णं चाण्डालादिजुगुप्सितैः ॥२२॥
 भुक्त्वापीत्वा तथा तेषां षड्रात्रेण विमुच्यते ।
 अन्धानां भुक्तशेषन्तु भक्षयित्वा द्विजातयः ॥२३॥
 व्रतं चान्द्रायणं कुर्युस्त्रिरात्रं शूद्र एव तु ।
 चण्डालकूपभाण्डेषु अन्नानात्पिवते जलं ॥ २४॥
 द्विजः शान्तपनं कुर्याच्छूद्रश्चोपवसेद्दिनं ।
 चण्डालेन तु संस्पृष्टो^(२) यस्त्वपः पिवते द्विजः ॥२५॥
 त्रिरात्रन्तेन कर्त्तव्यं शूद्रश्चोपवसेद्दिनं ।
 उच्छिष्टेन यदि^(३) स्पृष्टः शुना शूद्रेण वा द्विजः ॥२६॥

१ स्वर्गसङ्कल्पमभूषिता इति शब्दः । २ यदेति शब्दः, ग०, घ०, ङ०, इ० च ।
 ३ संस्पृष्ट इति शब्दः ।

उपीथ रजनीमेकां पञ्चगव्येन शुद्धयति ।
 वैश्वेन क्षत्रियेषैव स्नानं मत्तं समाचरेत् ॥ २७ ॥
 अध्वानं प्रस्थितो विप्रः कान्तारे यद्यनूदके ।
 पक्वावेन गृहीतेन मूत्रोच्चारयति वै ॥ २८ ॥
 अग्निधायैव तद्द्रव्यं अङ्गे कृत्वा तु संस्थितं ।
 शौचं कृत्वाद्यमभ्युक्ष्य अर्कस्याग्नेश्च दर्शयेत् ॥ २९ ॥
 स्निग्धैर्मत्तानां चौरैर्वा कान्तारे वा प्रवासिनां ।
 भक्ष्याभक्ष्यविशुद्धयर्थं^(१) तेषां वक्ष्यामि निष्कृतिं ॥ ३० ॥
 पुनः प्राप्य स्वदेशञ्च वर्णानामनुपूर्वशः ।
 कृच्छ्रस्यान्ते ब्राह्मणस्तु पुनः संस्कारमर्हति ॥ ३१ ॥
 पादीनान्ते क्षत्रियश्च अर्हान्ते वैश्य एव च ।
 पादं कृत्वा तथा शूद्रो दानं दत्त्वा विशुद्धयति ॥ ३२ ॥
 उदक्या तु सवर्णा या स्पृष्टा चेत् स्यादुदक्यया ।
 तस्मिन्नेवाहनि स्नाता शुद्धिमाप्नोत्यसंशयं ॥ ३३ ॥
 रजस्वला तु नास्त्रीयात् संस्पृष्टा हीनवर्णया ।
 यावन्न शुद्धिमाप्नोति शुद्धज्ञानेन शुद्धयति ॥ ३४ ॥
 मूत्रं कृत्वा व्रजन्वर्त्मस्मृतिभ्रं शाक्यसं पिवेत् ।
 अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥ ३५ ॥
 मूत्रोच्चारं द्विजः कृत्वा अकृत्वा शौचमात्मनः ।
 मोहाद्भुक्त्वा^(२) चिरान्तु यवान् पीत्वा विशुद्धयति ॥ ३६ ॥
 ये प्रत्यवसिता विप्राः प्रव्रथादिबलात्तथा ।

१ भक्ष्यभोक्ष्यविशुद्धयर्थमिति क० । २ लोभाद्भुक्त्वेति क०, ग०, घ०, ङ०, च० च ।

अनाशकनिवृत्ताश्च तेषां शुद्धिः प्रचक्षते ॥ ३७ ॥
 चारयेन्नीणि कृच्छ्राणि चान्द्रायणमथापि वा ।
 जातकर्मादिसंस्कारैः संस्कार्यात्तं तथा पुनः ॥ ३८ ॥
 उपानहममेधं च यस्य संस्पृशते मुखं ।
 सृष्टिकागोमयौ तत्र पञ्चगव्यञ्च शोधनं ॥ ३९ ॥
 वापनं विक्रयञ्चैव नीलवस्त्रादिधारणं ।
 तपनीयं हि विप्रस्य त्रिभिः कृच्छ्रैर्विशुद्ध्यति ॥ ४० ॥
 अन्यजातिश्लेषाकेन^(१) संस्पृष्टा स्त्री रजस्वला ।
 चतुर्थेऽहनि शुद्धा सा त्रिरात्रं तत्र आचरेत्^(२) ॥ ४१ ॥
 चाण्डालश्लेषचौ स्पृष्टा तथा पूयञ्च सूतिकां ।
 शवं तत्स्पृशिनं स्पृष्टा^(३) सद्यः ज्ञानेन शुद्ध्यति ॥ ४२ ॥
 नारं स्पृष्टास्थि सञ्जेहं ज्ञात्वा विप्रो विशुद्ध्यति ।
 रथ्याकर्हमतोयेन अधीनाभेमृदोदकैः ॥ ४३ ॥
 वान्तो विविक्तः ज्ञात्वा तु घृतं प्राश्य विशुद्ध्यति ।
 ज्ञानात् चरकर्मकर्त्ता कृच्छ्रकृद्गृह्येऽन्नमुक् ॥ ४४ ॥
 अपाङ्ग्लेयाशौ गव्याशौ शुना दृष्टस्त्रया शुचिः ।
 कृमिदृष्ट्यात्पघाती कृच्छ्राज्जप्याश्च होमतः ॥ ४५ ॥
 होमाद्यैश्चानुतापेन पूयन्ते पापिनोऽखिलाः^(४) ।
 इत्याग्नेये महापुराणे प्रायश्चित्तानि नाम सप्तत्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

१ अन्यजेषु श्लेषाकेनेति ७० ।

२ अन्यजातिश्लेषाकेनेत्यादिः, तत्र आचरेदित्यन्तः पाठः ६० पुस्तके नास्ति ।

३ शवनात्स्पृशिनं ज्ञानमिति ७० । शवनात्स्पृष्टिनं ज्ञानमिति ६०, ज० च ।

४ कर्मोपादेः द्विजः कृत्वेत्यादिः, पूयन्ते पापिनोऽखिला इत्यन्तः पाठः ज०, ६० पुस्तके नास्ति ।

अथ एकसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

प्रायश्चित्तानि ।

पुष्कर उवाच । प्रायश्चित्तं रहस्यादि वक्ष्ये शुद्धिकरं पर ।

पौरुषेण तु सूक्तेन मासं जप्यादिनाघहा ॥ १ ॥

मुच्यते पातकैः सर्वैर्जीवा चिरघमर्षणं ।

वेदजप्याहायुयमाद् गायत्रा व्रततोऽद्यहा^(१) ॥ २ ॥

मुष्णं सर्वकृच्छ्रेषु क्षानं होमी हरेर्यजिः ।

उत्थितस्तु दिवा तिष्ठेदुपविष्टस्तथा निशि ॥ ३ ॥

एतद्दीरासनं प्रोक्तं कृच्छकृत्तेन पापहा ।

अष्टभिः प्रत्यहं चासैर्यतिचान्द्रायणं स्मृतं ॥ ४ ॥

प्रातश्चतुर्भिः सायञ्च शिशुचान्द्रायणं स्मृतं ।

यथाकथञ्चित् पिण्डानां चत्वारिंशच्छतद्वयं ॥ ५ ॥

मासेन भक्षयेदेतत् सुरचान्द्रायणं चरेत् ।

त्राहमुष्णं पिवेदापस्त्र्यहमुष्णं पयः पिवेत् ॥ ६ ॥

त्राहमुष्णं घृतं पीत्वा वायुभक्षी भवेत् त्राहं ।

तप्तकृच्छ्रमिदं प्रोक्तं शीतैः शीतं प्रकीर्तितं ॥ ७ ॥

कृच्छ्रातिकृच्छ्रं पयसा दिवसानेकविंशतिं ।

गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकं ॥ ८ ॥

१ जपतोऽवचेति च०, प्र०, ज० च ।

एकरात्रोपवासश्चकृच्छ्रं शान्तपनं स्मृतं ।
 एतच्च प्रत्यहाभ्यस्तं महाशान्तपनं स्मृतं ॥ १८ ॥
 त्र्यहाभ्यस्तमथैकैकमतिशान्तपनं स्मृतं ।
 कृच्छ्रं पराकसज्जं स्याद्वादशाहमभोजनं ॥ १९ ॥
 एकभक्तं त्र्यहाभ्यस्तं क्रमान्तमयाचितं ।
 प्राजापत्यमपोष्यान्ते पादः स्यात् कृच्छ्रपादकः ॥ २० ॥
 फलैर्भासं फलं कृच्छ्रं विष्वैः त्रीकृच्छ्र ईरितः ।
 पद्माक्षैः स्यादात्मलकैः पुष्पकृच्छ्रं तु पुष्पकैः ॥ २१ ॥
 पत्रकृच्छ्रं तथा पत्रैस्तोयकृच्छ्रं जलेन तु ।
 मूलकृच्छ्रं तथा मूलैर्दध्ना क्षीरेण तक्रतः ॥ २२ ॥
 मासं वायव्यकृच्छ्रं स्यात्पाणिपूरान्नभोजनात् ।
 तिलैर्दादशरात्रेण कृच्छ्रमग्नेयमार्त्तिशुत् ॥ २३ ॥
 पाचं प्रसृत्या लाजानां ब्रह्मकूचं तथा भवेत् ।
 उपोषितश्चतुर्दश्यां पञ्चदश्यामनन्तरं ॥ २४ ॥
 पञ्चगव्यं समश्रीयात्तद्विष्याशीत्यनन्तरं ।
 मासेन द्विर्द्वरः कृत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २५ ॥
 त्रीकामः पुष्टिकामश्च स्वर्गकामोऽघ्नष्टये ।
 देवताराधनपरः कृच्छ्रकारी स सर्वभाक् ॥ २६ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे रहस्यादिप्रायश्चित्तं नाम एकसप्त-
 स्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्विसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

सर्वपापप्रायश्चित्तानि ।

पुष्कर उवाच । परदारपरद्रव्यजीवहिंसादिके यदा ।
 प्रवर्तते तृष्णां चित्तं प्रायश्चित्तं स्तुतिस्तदा ॥ १ ॥
 विष्णवे विष्णवे नित्यं विष्णवे विष्णवे (१) नमः ।
 नमामि विष्णुं चित्तस्त्रमहद्धारगतिं हरिं ॥ २ ॥
 चित्तस्थमीशमव्यक्तमनन्तमपराजितं ।
 विष्णुमीडामशेषेषु अनादिनिधनं विभुं ॥ ३ ॥
 विष्णुश्चित्तमतो यन्मे विष्णुर्बुद्धिगतस्र यत् ।
 यच्चाहद्धारगो विष्णुर्महिष्णुर्मयि संस्थितः ॥ ४ ॥
 करोति कर्मभूतोऽसौ स्थावरस्र चरस्र च ।
 तत् पापनाशमायातु तस्मिन्नेव हि चिन्तिते ॥ ५ ॥
 ध्यातो हरति यत् पापं स्वप्ने दृष्टस्तु भावनात् ।
 तमुपेन्द्रमहं विष्णुं प्रणतार्त्तिहरं हरिं ॥ ६ ॥
 जनत्यस्त्रिचिराधारे मज्जमाने तमस्त्रधः ।
 हस्तावलम्बनं विष्णुं प्रणमामि परात् परं ॥ ७ ॥
 सर्वेश्वरेश्वर किभे परमात्मनोऽहम् ।
 हृषीकेश हृषीकेश हृषीकेश नमोऽस्तुते ॥ ८ ॥
 नृसिंहानन्त गोविन्द भूतभावन केशव ।

१ विष्णवे विष्णवे इति ज० अ० च ।

दुःखं दुष्कृतं ध्यातं शमशापन्नमोऽस्तुते ॥ ८ ॥
 यन्मया चिन्तितं दुष्टं स्वचित्तवशवर्तिना ।
 अकार्थमहदत्यन्तच्छमन्नय केशव ॥ १० ॥
 ब्रह्मण्यदेव गोविन्द परमार्थपरायण ।
 जगन्नाथ जगद्वातः पापं प्रशमयाञ्चुत ॥ ११ ॥
 यद्वापराह्णे सावाह्णे मध्याह्णे च तथा निशि ।
 कायेन मनसा वाचा कृतं पापमजानता ॥ १२ ॥
 जानता च हृषीकेश पुण्डरीकाक्ष माधव ।
 नामत्रयोच्चारणतः स्वप्ने यातु मम क्षयं ॥ १३ ॥
 शारीरं मे हृषीकेश पुण्डरीकाक्ष माधव ।
 पापं प्रशमयाद्य त्वं^(१) बाक्कृतं मम माधव ॥ १४ ॥
 यद्ब्रह्मण्यत्स्वर्गस्तिष्ठन् गच्छन् जाग्रद् यदास्थितः ।
 कृतवान् पापमद्याहं कायेन मनसा गिरा ॥ १५ ॥
 यत् स्वल्पमपि यत् स्थूलं कुयोनिनरकावहं ।
 तद्यातु प्रशमं सर्वं वासुदेवानुकीर्तनात् ॥ १६ ॥
 परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमञ्च यत् ।
 तस्मिन्^(२) प्रकीर्त्तिते विष्णौ यत् पापं तत् प्रणश्यतु ॥ १७ ॥
 यत् प्राप्य न निवर्त्तन्ते गन्धस्यर्शादिवर्जितं ।
 सूरयस्तत् पदं विष्णोस्तत् सर्वं शमयत्वघ्नं^(३) ॥ १८ ॥
 पापप्रणाशनं स्तोत्रं यः पठेच्छृणुयादपि^(४) ।

१ प्रशमत्यर्थमिति अ, घ०, ज० च ।

२ अस्मिन्निति घ० ।

३ सर्वं शमयत्वघ्नमिति अ० ।

४ यः पठेच्छृणुयात् नर इति अ०,

अ० च । यः पठेच्छृणुयात् नर

इति अ० ।

शारीरैर्भानसैर्वाग्जैः कृतैः पापैः प्रमुच्यते ॥ १९ ॥
 सर्वपापग्रहादिभ्यो याति विष्णोः परं पदं ।
 तस्मात् पापे कृते जप्यं स्तोत्रं सर्वाघमर्हनं ॥ २० ॥
 प्रायश्चित्तमघौघानां स्तोत्रं व्रतकृते वरं ।
 प्रायश्चित्तैः स्तोत्रजपैर्व्रतैर्ब्रह्मति पातकं ॥ २१ ॥
 ततः कार्याणि^(१) संसिद्धैः तानि वै भुक्तिमुक्तये ।

इत्याम्बेये महापुराणे सर्वपापप्रायश्चित्ते पापनाशन-
 स्तोत्रं नाम त्रिसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

प्रायश्चित्तं ।

अग्निहवाच । प्रायश्चित्तं ब्रह्मणोक्तं वक्ष्ये पापोपशान्तिदं ।
 स्यात् प्राणवियोगफलो व्यापारी हननं स्मृतं ॥ १ ॥
 रागाद् हेघात् प्रमादाच्च स्वतः परत एव वा ।
 ब्राह्मणं घातयेद्यस्तु स भवेद्ब्रह्मघातकः ॥ २ ॥
 बह्वनामेककार्याणां सर्वेषां शस्त्रधारिणां ।
 यद्येको घातकस्तत्र सर्वे ते घातकाः स्मृताः ॥ ३ ॥
 आक्रोशितस्ताडिता वा धनैर्वा परिपीडिताः ।

१ ततः कर्माणीति ७०, ३०, ४०, ५० च ।

यमुद्दिश्य त्यजेत् प्राणांस्तमाहुर्ब्रह्मघातकं ॥ ४ ॥
 षोषधाद्युपकारे तु न पापं स्यात् क्षते नृते ।
 पुत्रं शिष्यन्तया भार्यां शासते न नृते ह्यवं ॥ ५ ॥
 देशं कालञ्च यः शक्तिं पापञ्चावेक्ष्य यत्नतः ।
 प्रायश्चित्तं प्रकल्प्यं स्याद्यत्र चोक्ता न निष्कृतिः^(१) ॥ ६ ॥
 गवार्थं ब्राह्मणार्थं वा सद्यः प्राणान् परित्यजेत् ।
 प्रास्येदात्मानमम्नो वा मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥ ७ ॥
 शिरःकपाली ध्वजवान् भैक्ष्याशी कर्ष्य वेद्यन् ।
 ब्रह्महा हादग्राह्यानि मितभुक् शुद्धिमाप्नुयात् ॥ ८ ॥
 षड्भिर्वर्षैः शुद्धचारौ ब्रह्महा पूयते नरः ।
 विहितं यदकामानां कामात्तु द्विगुणं स्मृतं ॥ ९ ॥
 प्रायश्चित्तं प्रहत्तस्व बधे स्वात्तु^(२) त्रिवार्षिकं ।
 ब्रह्मघ्नं चत्रे द्विगुणं विट्च्छूद्रे द्विगुणं चिधा ॥ १० ॥
 अन्यत्र विप्रे सकलं पादोनं चत्रिये मतं ।
 वैश्येऽर्द्धपादं चत्रे स्याद्ब्रह्मस्त्रीबालरोगिषु ॥ ११ ॥
 तुरीयो ब्रह्महत्यायाः चत्रियस्य बधे स्मृतं ।
 वैश्येऽष्टमांशो वृत्तस्थे शूद्रे त्रियस्तु षोडशः ॥ १२ ॥
 अप्रदुष्टां स्त्रियं हत्वा शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ।
 पञ्चगव्यं पिवेद्गोघ्नो मासमासीत संयतः ॥ १३ ॥
 गोष्ठे शयो गोऽनुगामी गोप्रदानेन शुद्ध्यति ।
 कृच्छ्रञ्चैवातिकृच्छ्रं वा पादङ्कासो नृपादिषु ॥ १४ ॥
 अतिब्रह्मामतिकृशामतिबालाश्च रोगिणी ।

१ न संख्युत्तिरिति ख० ।

२ बधेऽस्य तु इति ख० ।

हत्वा पूर्वविधानेन चरेदर्धव्रतं द्विजः ॥ १५ ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेच्छक्त्या दद्याद्भे मतिकृदिकं ।
 मुष्टिचपेटकीलेन तथा शृङ्गादिमोठने ॥ १६ ॥
 लगुडादिप्रहारेण गोबधं तत्र निर्दिशेत् ।
 दमने दामने चैव शकटादौ च योजने ॥ १७ ॥
 स्तम्भशृङ्खलपाशैर्वा मृते पादोनमाचरेत् ।
 काष्ठे शान्तपनं कुर्यात् प्राजापत्यन्तु लोष्ठके ॥ १८ ॥
 तप्तकृच्छ्रन्तु पाषाणे शस्त्रे चाप्यतिकृच्छ्रकं ।
 मार्जारगोधानकुलमण्डकश्वपतत्रिणः ॥ १९ ॥
 हत्वा चाहं पिवेत् क्षीरं कृच्छ्रं चान्द्रायणं चरेत् ।
 व्रतं रहस्ये रहसि प्रकाशेऽपि प्रकाशकं ॥ ० ॥
 प्राणावामशतं कार्यं सर्वपापापनुत्तये ।
 पानकं द्राक्षमधुकं खार्ज्जरन्तालमैश्वरं ॥ २१ ॥
 माध्वीकं टङ्गमाध्वीकं मैरेयं नारिकेलजं ।
 न मद्यान्यपि मद्यानि पैष्टी मुख्या सुरा स्मृता ॥ २२ ॥
 त्रैवर्णस्य निषिद्धानि पीत्वा तन्नाप्यपः शुचिः ।
 कणान् वा भक्षयेद्ददं पिण्याकं वा सकृन्निशि ॥ २३ ॥
 सुरापाणापमुत्थं बालवासा जटी ध्वजी ।
 अन्नानात् प्राश्य विण्मूत्रं सुरासंस्मृष्टमेव च ॥ २४ ॥
 पुनः संस्कारमर्हन्ति त्रयो वर्णा द्विजातयः ।
 मद्यमाण्डस्थिता आपः पीत्वा सप्तदिनं व्रती ॥ २५ ॥
 चाण्डालस्य तु पानीयं पीत्वा स्यात् षड्दिनं व्रती ।
 चण्डालकूपभाण्डेषु पीत्वा शान्तपनं चरेत् ॥ २६ ॥

पञ्चगव्यं त्रिरान्ते पीत्वा चान्यजलं द्विजः ।
 मन्थकण्टकशम्बूकशङ्खशुक्तिकपर्दकान् ॥ २० ॥
 पीत्वा नवोदकं चैव पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ।
 शवकूपोदकं पीत्वा त्रिरात्रेण विशुद्ध्यति ॥ २८ ॥
 अस्थ्यावसायिनामन्नं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
 आपत्काले शूद्रगृहे ममस्तापेन शुद्ध्यति ॥ २९ ॥
 शूद्रभाजनभुक् विप्रः पञ्चगव्यादुपोषितः ।
 कन्दुपक्कं खेहपक्कं खेहं च दधिशक्तवः ॥ ३० ॥
 शूद्रादनिव्याम्येतानि गुडक्षीररसादिकं ।
 अस्नातभुक् चोपवासी दिनान्ते तु जपाच्छुचिः ॥ ३१ ॥
 मन्त्रोच्चार्यशुचिर्भुक्त्वा त्रिरात्रेण विशुद्ध्यति ।
 केशकीटावपन्नं च पादस्पृष्टञ्च कामतः ॥ ३२ ॥
 भ्रूणप्लावेक्षितं चैव ससृष्टं वाप्युदक्वया ।
 क्वाकाक्षैरवलीढं च शुनासंसृष्टमेव च ॥ ३३ ॥
 गवाक्षैरन्नमात्रातं भुक्त्वा व्राह्मणपावसेत् ।
 रेतोविण्मूत्रमची तु प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ३४ ॥
 चान्द्रायणं नवत्रात्रे पराको मासिके मतः ।
 पक्षत्रयेऽतिहाच्छुं स्यात् षण्मासे कृच्छ्रमेव च ॥ ३५ ॥
 आर्द्धिके पादकृच्छ्रं स्यादेकाहः पुनरार्द्धिके ।
 पूर्वेष्वर्णाग्निनां त्रासं परेषुः पुनरार्द्धिकं ॥ ३६ ॥
 निषिद्धमक्षये भुक्ते प्रायश्चित्तमुपौषयं ।
 भूस्तृणं लशुनं भुक्त्वा^(१) शिशुकं कृच्छ्रमाचरेत्^(२) ॥ ३७ ॥

१ कर्ममं गृह्यन् भुक्तेति ७० । २ निषिद्धकृच्छ्रं समाचरेदिति ७० ।

अभोव्यानान्तु भुक्त्वा च स्त्रीशूद्रोच्छिष्टमेव च ।
 जन्धा मांसमभक्ष्यञ्च सप्तरात्रं पयः पिवेत् ॥ ३८ ॥
 मधु मांसञ्च योऽग्नीयाच्छावं सूतकमेव वा ।
 प्राजापत्यं चरेत् कृच्छ्रं ब्रह्मचारी यतिर्व्रती ॥ ३९ ॥
 अन्यायेन परस्त्रापहरणं स्तियमुच्यते ।
 मुसलेन हृतो राज्ञा स्तर्षस्तेयी विशुद्धयति ॥ ४० ॥
 अधःशायी जटाधारी पर्णमूलफलाशनः ।
 एककालं समग्रानो द्वादशाब्दे विशुद्धयति ॥ ४१ ॥
 वक्त्रस्तेयी सुरापञ्च ब्रह्महा गुरुतल्पगः ।
 स्तेयं कृत्वा सुरां पीत्वा कृच्छ्रश्चाब्दं चरेन्नरः ॥ ४२ ॥
 मणिमुक्ताप्रवालानां ताम्रस्य रजतस्य च ।
 अयस्कांस्त्रीपलानाञ्च द्वादशाहं कषात्रभुक् ॥ ४३ ॥
 मनुष्याणाम्नु हरणे स्त्रीणां चेत्यगृहस्य च ।
 वापीकूपतडागानां शुद्धिश्चान्द्रायणं स्मृतं ॥ ४४ ॥
 भस्मभोव्यापहरणे यानशय्यासनस्य च ।
 पुष्यमूलफलानाञ्च पञ्चगव्यं विशोधनं ॥ ४५ ॥
 दण्डकाष्ठद्रमाणाञ्च शुष्काजस्य गुडस्य च ।
 चेलचर्मामिषाणाञ्च त्रिरात्रं स्यादभोजनं ॥ ४६ ॥
 पितुः पत्नीञ्च भगिनीमाचार्यतनयान्तथा ।
 आचार्याणीं सुतां स्वाञ्च गच्छंश्च गुरुतल्पगः ॥ ४७ ॥
 गुरुतल्पेऽभिभाषेनस्तप्ते पश्चाद्योमये ।
 शूर्पीं ज्वलन्तीञ्चान्निष्य सृष्ट्याना स विशुद्धयति ॥ ४८ ॥
 चान्द्रायणान् वा त्रीन्मासानभ्यस्य गुरुतल्पगः ।

एवमेव विधिं कुर्याद् द्योषित्सुपतितास्त्रपि ॥ ५० ॥
 यत् पुंसः परदारेषु तस्मैनां कारयेद्भ्रतं ।
 रेतः सिक्ता कुमारीषु चाण्डालीषु सुतासु च ॥ ५१ ॥
 सपिण्डापत्यदारेषु प्राणत्यागो विधीयते ।
 यत् करोत्येकरात्रेण वृषलीसेवनं द्विजः ॥ ५२ ॥
 तद्वैश्वभुग्^(१) जपस्त्रित्यं त्रिभिर्वर्षैर्व्यपोहति ।
 पितृव्यदारगमने भ्रातृभार्यागमे^(२) तथा ॥ ५३ ॥
 चाण्डालीं पुक्कसीं वापि क्षुषाञ्च भगिनीं सखीं ।
 मातुः पितुः स्वसारञ्च निक्षिप्तां शरणागतां ॥ ५४ ॥
 मातुलानीं स्वसारञ्च सगोत्रामन्यमिच्छतीं ।
 शिष्यभार्यां गुरोर्भार्यां गत्वा चान्द्रायणश्चरेत् ॥ ५५ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे प्रायश्चित्तानि नाम त्रिसप्तत्य-

धिकशततमोऽध्यायः ॥

१ श्विष्यभुजिति न०, उ० च ।

२ भ्रातृभार्यागमे इति न०, इ०, उ० च ।

अथ चतुःसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

प्रायश्चित्तानि ।

ग्निरुवाच । देवाग्रमार्चनादीनां प्रायश्चित्तान्तु लोपतः ।
पूजालोपे चाष्टशतं जपेद्द्विगुणपूजनं ॥ १ ॥
पञ्चोपनिषदैर्भक्तैर्हुत्वा ब्राह्मणभोजनं ।
सूतिकान्त्यजकोदक्यासृष्टे देवे शतं जपेत्^(१) ॥ २ ॥
पञ्चोपनिषदैः पूजां द्विगुणं स्नानमेव च ।
विप्रभोज्यं होमलोपे होमस्नानं तथार्चनं ॥ ३ ॥
होमद्रव्ये मूषिकाद्यैर्भक्षिते कौटसंयुते ।
तावन्मात्रं परित्यज्य प्रोक्ष्य देवादि पूजयेत् ॥ ४ ॥
अङ्कुरार्पणमात्रन्तु छिन्नं भिन्नं परित्यजेत् ।
असृष्टैश्चैव संसृष्टे अन्यपात्रे तदर्पणं ॥ ५ ॥
देवमानुषविघ्नघ्नं पूजाकाले तथैव च ।
मन्त्रद्रव्यादिव्यत्यासे मूलं जप्त्वा पुनर्जपेत् ॥ ६ ॥
कुम्भेनाष्टशतजपो देवे सु पतिते करात् ।
भिन्ने नष्टे चोपवासः शतहोमाच्छुभं भवेत्^(१) ॥ ७ ॥

१ शतं शकनेदिति ४०, ६० च । २ शतहोमाच्छुभं भवेदिति ४०, ६०, ७० च ।

कृते पापेऽनुतापो वै यस्य पुंसः प्रजायते ।
 प्रायश्चित्तन्तु तस्यैकं हरिसंस्मरणं परं ॥ ८ ॥
 चान्द्रायणं पराको वा प्राजापत्यमघौघनुत् ।
 सूर्यशशक्तिश्रीशादिमन्त्रजप्यमघौघनुत् ॥ ९ ॥
 गायत्रीप्रणवस्तोत्रमन्त्रजप्यमघात्सकं ।
 काद्यैराधीजसंयुक्तैराद्यैराद्यैस्तदन्तकैः ॥ १० ॥
 सूर्यशशक्तिश्रीशादिमन्त्राः कोट्यधिकाः पृथक् ।
 ओङ्गीमाद्याश्चतुर्थ्यन्ता नमोन्ताः सर्वकामदाः ॥ ११ ॥
 नृसिंहद्वादशाष्टार्षमालामन्त्राद्यघौघनुत् ।
 आग्नेयस्य पुराणस्य पठनं श्रवणादिकं ॥ १२ ॥
 द्विविद्यारूपको विष्णुरग्निरूपस्तु गीयते ।
 परमात्मा देवमुखं सर्ववेदेषु गीयते ॥ १३ ॥
 प्रवृत्तो तु निवृत्तो तु इज्यते भुक्तिमुक्तिदः^(१) ।
 अग्निरूपस्य विष्णोर्हि हवनं ध्यानमर्चनं ॥ १४ ॥
 जप्यं स्तुतिश्च प्रणतिः शारीराशेषाघौघनुत् ।
 दशस्वर्णानि दानानि धान्यद्वादशमेव च ॥ १५ ॥
 तुलापुरुषमुख्यानि महादानानि षोडश ।
 अन्नदानानि मुख्यानि सर्वास्त्रघहराणि हि ॥ १६ ॥
 तिथिवारर्क्षसङ्क्रान्तियोगमन्वादिकालके ।
 ब्रतादि सूर्यशशक्तिश्रीशादेरघघातनं^(२) ॥ १८ ॥
 गङ्गा गया प्रयागश्च काश्यपीध्या ह्यवन्तिका ।

१ प्रवृत्तौ, निवृत्तौ, इज्यते भुक्तिमुक्तिद २ अघघनाश्रममिति ग० ।

इति च०, उ०, अ०, ज० च ।

कुरुचेत् पुष्करञ्च नैमिषं पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥
 शालग्रामप्रभासाद्यं तीर्थञ्चाघौघघातकं ।
 अहं ब्रह्म परं ज्योतिरिति ध्यानमघौघनुत् ॥ २० ॥
 पुराणं ब्रह्म चाग्नेयं ब्रह्मा विष्णुर्भृशेश्वरः ।
 भवताराः सर्वपूजाः प्रतिष्ठाप्रतिमादिकं ॥ २१ ॥
 ज्योतिःशास्त्रपुराणानि स्मृतयस्तु तपोव्रतं^(१) ।
 अर्थशास्त्रञ्च सर्गाद्या आयुर्वेदो धनुर्भृतिः ॥ २२ ॥
 शिवा कन्दो व्याकरणं निरुक्तञ्चाभिधानकं ।
 कल्पो न्यायश्च मीमांसा ह्यन्यत् सर्वं हरिः प्रभुः ॥ २३ ॥
 एके द्वयोर्यतो यस्मिन् यः सर्वमिति वेद यः ।
 तं दृष्ट्वान्यस्य पापानि विनश्यन्ति हरिश्च सः ॥ २४ ॥
 विद्याष्टादशरूपश्च सूक्ष्मः स्थूलोऽपरो हरिः ।
 ज्योतिः सदक्षरं ब्रह्म परं विष्णुश्च निर्गमलः ॥ २५ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे प्रायश्चित्तानि नाम चतुःसप्तत्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

व्रतपरिभाषा ।

अग्निर्वाच । तिथिवारक्षेत्रदिवसमासवर्षाहोरात्रसङ्क्रमे ।

वृत्स्त्रीव्रतादि^(१) वक्ष्यामि वसिष्ठ शृणु तत् क्रमात् ॥ १ ॥

१ स्मृतयः स्मृतयो व्रतमिति क०, ष०, क०, मित्यन्तः गण्डः ३० पुस्तके नास्ति ।

अ० च । अहं ब्रह्मोत्यादिः, तपोव्रत- २ पुंस्त्री व्रतादीति क०, अ० च ।

शास्त्रोदितो हि निश्चयी व्रतं तच्च तपो मतं ।
 नियमास्तु विशेषास्तु व्रतस्यैव दमादयः ॥ २ ॥
 व्रतं हि कर्तृसन्तापात्तप इत्यभिधीयते ।
 इन्द्रियग्रामनियमान्नियमश्चाभिधीयते ॥ ३ ॥
 अनग्नयस्तु ये विप्रास्तेषां श्रेयोऽभिधीयते ।
 व्रतोपवासनियमैर्नानादानैस्तथा द्विजः ॥ ४ ॥
 ते स्युर्देवादयः^(१) प्रीता भुक्तिमुक्तिप्रदायकाः ।
 उपाहृतस्य पापेभ्यो यस्तु वासो गुणैः सह ॥ ५ ॥
 उपवासः स विज्ञेयः सर्वभोगविवर्जितः^(२) ।
 कांस्यं मांसं मसूरञ्च चणकं कोरद्रूपकं ॥ ६ ॥
 शाकं मधु परान्नञ्च^(३) त्यजेदुपवसन् स्त्रियं ।
 पुष्यालङ्कारवस्त्राणि धूपगन्धानुलेपनं ॥ ७ ॥
 उपवासे न शस्यन्ति दन्तधावनमञ्जनं ।
 दन्तकाष्ठं पञ्चगव्यं कृत्वा प्रातर्व्रतश्चरेत् ॥ ८ ॥
 असक्तञ्जलपानाच्च ताम्बूलस्य च भक्षणान् ।
 उपवासः प्रदुष्येत दिवास्वप्नाच्च मैथुनात् ॥ ९ ॥
 क्षमा सत्यन्दया दानं शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।
 देवपूजाग्निहरणं^(४) सन्तोषोऽस्तेयमेव च ॥ १० ॥
 सर्वव्रतेश्वयं धर्मः सामान्यो दशधा स्मृतः ।
 पवित्राणि जपेच्चैव जुहुयाच्चैव शक्तिः ॥ ११ ॥

१ तैः स्युर्देवादय इति ग०, इ० च । ३ शाकं दधि परान्नश्चेति ख०, इ० च ।

२ सर्वपापेविवर्जित इति ज०, भ० ४ देवपूजाग्निहरणमिति घ०, ड० च ।

च । सर्वतः परिवर्जित इति क० ।

नित्यं चायी मितान्हारो^(१) गुरुदेवहिजासर्षकः ।
 चारं चोद्गच्छ लवणं मधु मांसानि वर्जयेत् ॥ १२ ॥
 तिलमुद्गादृते शस्यं शस्ये गोधूमकोद्ग्वी ।
 चीनकं देवधान्यञ्च शमीधान्यं तथैक्षव^(२) ॥ १३ ॥
 शितधान्यं तथा पण्यं मूलं चारगणः स्मृतः ।
 व्रीहिवष्टिकमुद्गाश्च कलायाः सतिला यवाः ॥ १४ ॥
 श्यामांकाश्चैव नीवारा गोधूमाद्या व्रते हिताः ।
 कुभाण्डालावुवात्ताकून् पालङ्गीम्पृतिकान्यजेत् ॥ १५ ॥
 चरुभैक्ष्यं शङ्खकणाः शाकन्दधि घृतं पयः ।
 श्यामांकशालिनीवारा यवकं मूलतण्डुलं ॥ १६ ॥
 हविष्यं व्रतनत्तादावग्निकार्यादिके हितं ।
 मधु मांसं विहायान्यद् व्रते वा हितमीरितं ॥ १७ ॥
 ब्राह्मं प्रातस्त्र्यहं सायं ब्राह्ममद्यादयाचितं ।
 ब्राह्मम्परश्च नाश्रीयात् प्राजापत्यश्चरन् द्विजः ॥ १८ ॥
 शकैकं ग्रासमश्रीयात् ब्राह्मणि त्रीणि पूर्ववत् ।
 ब्राह्मश्चोपवसेदन्यमतिकृच्छ्रं चरन् द्विजः ॥ १९ ॥
 गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकं ।
 एकरात्रीपवासश्च कृच्छ्रं शान्तपनं स्मृतं ॥ २० ॥
 पृथक् शान्तपनद्रव्यैः षडहः सोपवासकः ।
 समाहेन तु कृच्छ्रोऽयं महाशान्तपनोऽघहा ॥ २१ ॥
 द्वादशाहोपवासेन पराकः सर्वपापहा ।

१ अनाहार इति घ० ।

२ शमीधान्यं तथैव चेति ग०, भ० च ।

महापराकस्त्रिगुणस्त्वयमेव प्रकीर्तितः ॥ २२ ॥
 पौर्णमास्यां पञ्चदश्यास्यमावास्यभोजनः ।
 एकापाये ततो वृद्धौ चान्द्रायणमतीऽन्यथा ॥ २३ ॥
 कपिलागोः पलं मूत्रं अर्धाङ्गुष्ठञ्च गोमयं ।
 क्षीरं सप्तपलन्दद्याद् दध्नश्चैव पलद्वयं^(१) ॥ २४ ॥
 घृतमेकपलन्दद्यात् पलमेकं कुशोदकं ।
 गायत्र्या गृह्य गोमूत्रं गन्धहारेति गोमयं ॥ २५ ॥
 आप्पायस्वेति च क्षीरं दधिक्लावणेति वै दधि ।
 तेजोऽसीति तथा चाज्यं देवस्येति कुशोदकं^(२) ॥ २६ ॥
 ब्रह्मकूर्ची भवत्येवं आपो हिष्ठेत्यृचं जपेत् ।
 अघमर्षणसूक्तेन संयोज्य प्रणवेन वा ॥ २७ ॥
 पौत्वा सर्वाघनिर्मुक्तो विष्णुलोकी ह्युपोषितः ।
 उपवासी सायभोजी यतिः षष्ठाब्दकालवान् ॥ २८ ॥
 मांसवर्जं चाश्वमेधी सत्यवादी दिवं व्रजेत् ।
 अन्याधेयं प्रतिष्ठाञ्च यज्ञदानव्रतानि च ॥ २९ ॥
 देवव्रतवृषोत्सर्गं चूडाकरणमेखलाः ।
 माङ्गल्यमभिषेकञ्च मलमासे विवर्जयेत् ॥ ३० ॥
 दर्शाहर्गस्तु चान्द्रः स्यात् त्रिंशाहश्चैव सावनः ।
 मासः सौरस्तु सङ्क्रान्तेर्नाशत्रो भविवर्त्तनात् ॥ ३१ ॥
 सौरो मासो विवाहादौ यज्ञादौ सावनः स्मृतः^(३) ।

१ दध्नश्चैव पलद्वयमिति घ०, ज०, ट०

पाठः इ० पुस्तके नास्ति ।

च ।

२ सायमो मत इति इ० ।

३ मासत्रया इत्यादिः, कुशोदकमित्यनः

आश्विके पितृकार्ये च चान्द्री मासः प्रशस्यते ॥ ३२ ॥
 आषाढीमवधिं कृत्वा यः स्यात्पक्षस्तु पञ्चमः ।
 कुर्याच्छ्राद्धन्तत्र रविः कन्यां गच्छतु वा न वा ॥ ३३ ॥
 मासि संवत्सरे चैव तिथिर्द्वैधं यदा भवेत् ।
 तत्रोत्तरोत्तमा ज्ञेया पूर्वा तु स्यान् मलिक्कुचा ॥ ३४ ॥
 उपोषितव्यं नक्षत्रं येनास्तं याति भास्करः ।
 दिवा पुण्यास्तु तिथयो रात्रौ नक्षत्रते शुभाः ॥ ३५ ॥
 युग्माग्निकृतभूतानि^(१) षण्मुन्वीबंसुरन्ध्रयोः ।
 रुद्रेण द्वादशो युक्ता चतुर्दश्या^(२) पूर्णिमा ॥ ३६ ॥
 प्रतिपदा त्वमावास्या तिथ्योर्बुध्मं महाफलं ।
 एतद्वास्तं महाघोरं हन्ति पुण्यं पुराकृतं ॥ ३७ ॥
 नरेन्द्रमन्त्रिप्रतिनां^(३) विवाहोपद्रवादिषु ।
 सद्यः शौचं समाख्यातं कान्तारापदि संघदि ॥ ३८ ॥
 आरब्धदीर्घतपसां न राजा व्रतहा स्त्रियाः ।
 गर्भिणी सृत्तिका नक्तं कुमारी च रजस्वला ॥ ३९ ॥
 यदाऽशुद्धा तदान्येन कारयेत् क्रियाः सदा ।
 क्रोधात् प्रमादात्तोभाहा व्रतभङ्गी भवेद्यदि ॥ ४० ॥
 दिनत्रयं न भुञ्जीत मुण्डनं शिरसोऽथ वा ।
 असामर्थ्यं व्रतकृतौ पत्नी वा कारयेत् सुतं ॥ ४१ ॥
 सूतके मृतके कार्यं प्रारब्धं पूजनोज्झितं ।
 व्रतस्थं मूर्च्छितं दुग्धपानाद्यैरुद्धरेद् गुरुः ॥ ४२ ॥

१ युग्माग्निवृग्भूतानिति ज०, अ० च । २ नरेन्द्रमन्त्रिप्रतिनामिति ख०, घ०,

३ चतुर्दश्या चेति ग० ।

ज०, ज० च ।

अष्टौ तान्यव्रतघ्नानि आपो मूलं फलं पयः ।
 हविर्नाह्णकाभ्या च गुरोर्वचनमौषधं ॥ ४३ ॥
 कीर्त्तिसन्ततिविद्यादिसौभाग्यारोग्यवृद्धये ।
 नैर्मल्यभुक्तिमुक्त्यर्थं कुर्वे व्रतपते व्रतं ॥ ४४ ॥
 इदं व्रतं मया श्रेष्ठं गृहीतं पुरतस्तव ।
 निर्विघ्नां सिद्धिमायातु त्वत्प्रसादात् जगत्पते ॥ ४५ ॥
 गृहीतेऽस्मिन् व्रतवरे^(१) यद्यपूर्णं म्रिये ह्यहं ।
 तत्त्वं पूर्णमेवास्तु प्रसन्ने त्वयि सत्पते । ४६ ॥
 व्रतमूर्त्तिं जगद्भूतिं मण्डले सर्वसिद्धये ।
 आवाहये नमस्तुभ्यं सन्निधीभव केशव ॥ ४७ ॥
 मनसा कल्पितैर्भक्त्या पञ्चगव्यैर्जलैः शुभैः ।
 पञ्चामृतैः स्नापयामि त्वं मे च भव पापहा ॥ ४८ ॥
 गन्धपुष्पोदकैर्युक्तमर्घ्यमर्घ्यपते शुभं ।
 गृहाण पाद्यमाचाममर्घ्याहंङ्कुरु मां सदा ॥ ४९ ॥
 वस्त्रं वस्त्रपते पुण्यं गृहाण कुरु मां सदा ।
 भूषणाद्यैः सुवस्त्राद्यैश्चादितं व्रतसत्पते ॥ ५० ॥
 सुगन्धिगन्धं विमलं गन्धमूर्त्तं गृहाण वै ।
 पापगन्धविहीनं मां कुरु त्वं हि सुगन्धिकं ॥ ५१ ॥
 पुष्यं गृहाण पुष्यादिपूर्णं मां कुरु सर्वदा ।
 पुष्यगन्धं सुविमलं आयुरारोग्यवृद्धये ॥ ५२ ॥
 दद्याद्गन्धं गुग्गुलुघृतयुक्तं धूपं गृहाण वै ।
 सधूप धूपितं मां त्वं कुरु धूपितसत्पते ॥ ५३ ॥

१ व्रते देव इति ग०, घ०, ज०, झ०, ञ०, ट० च ।

दीपमूर्द्धशिखं दीप्तं गृहाणाखिलभासकं ।
 दीपमूर्त्ते प्रकाशाढ्यं सर्वदीर्घ गतिं कुरु ॥ ५४ ॥
 अन्नादिकञ्च नैवेद्यं गृहाणाद्वादि सत्यते ।
 अन्नादिपूर्णं कुरु मामन्नदं सर्वदायकं ॥ ५५ ॥
 मन्त्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं मया प्रभो ।
 यत् पूजितं व्रतपते परिपूर्णन्तदस्तु मे ॥ ५६ ॥
 धर्मं देहि धनं देहि सौभाग्यं गुणसन्ततिं ।
 कीर्त्तिं विद्यां^(१) देहि चायुः स्वर्गं मोक्षञ्च देहि मे ॥ ५७ ॥
 इमां पूजां व्रतपते गृहीत्वा ब्रज साम्प्रतं ।
 पुनरागमनायैव वरदानाय वै प्रभो ॥ ५८ ॥
 स्नात्वा व्रतवता सर्वव्रतेषु व्रतमूर्त्तयः ।
 पूज्याः सुवर्णजास्ता वै शक्त्या वै भूमिशायिना ॥ ५९ ॥
 जपो होमश्च सामान्यव्रतान्ते दानमेव च ।
 चतुर्विंशद्वाद्दश वा पञ्च वा त्रय एककः ॥ ६० ॥
 विप्राः प्रपूज्या गुरवो^(२) भोज्याः शक्त्या तु दक्षिणा ।
 देया गावः सुवर्णाद्याः पादुकीपानहौ पृथक् ॥ ६१ ॥
 जलपात्रञ्चान्नपात्रमृत्तिकाञ्च त्रमासनं^(३) ।
 शय्या वस्त्रयुगं कुम्भाः परिभाषियमीरिता ॥ ६२ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे व्रतपरिभाषानाम पञ्चसप्तत्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

१ कीर्त्तिं इद्विमिति ष०, झ० च ।

ज०, ड० च ।

२ विप्राः पूज्याः सगरव इति घ०,

३ मुद्रिकाश्च त्रमासनमिति घ० ।

अथ षट्सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

प्रतिपदव्रतानि ।

अग्निहवाच । वक्ष्ये प्रतिपदादीनि व्रतान्यखिलदानि ते ।
 कार्तिकाश्वयुजे चैत्रे प्रतिपद्ब्रह्मणस्तिथिः ॥ १ ॥
 पञ्चदश्यान्निराहारः प्रतिपद्यर्चयेदजं ।
 ओं तत् सद्ब्रह्मणे नमो गायत्र्या वाग्देवैककं ॥ २ ॥
 अक्षमालाशुवन्दचे^(१) वामे शुचकमण्डल^(२) ।
 लम्बकूर्चञ्च जटिलं हैमं ब्रह्माणमर्चयेत् ॥ ३ ॥
 शक्त्या क्षीरं प्रदद्यात्तु ब्रह्मा मे प्रीयतामिति ।
 निमलो भोगभुक् स्वर्गं भूमौ विप्रो धनी भवेत् ॥ ४ ॥
 धन्यं व्रतं प्रवक्ष्यामि अधन्यो धन्यतां व्रजेत् ।
 मार्गशीर्षे प्रतिपदि नक्तं हुत्वा घ्युपोषितः^(३) ॥ ५ ॥
 अग्नये नम इत्यग्निं प्रार्थ्याब्दं सर्व्वभाग् भवेत् ।
 प्रतिपद्येकभक्ताशी समाप्ते कपिलाप्रदः ॥ ६ ॥
 वैश्वानरपदं याति शिखिव्रतमिदं स्मृतं ।

इत्याग्नेये महापुराणे प्रतिपदव्रतानि नाम षट्सप्तत्यधि-
 कशततमोऽध्यायः ॥

१ अक्षमालाशुचं दद्ये इति इ० ।

वामे शुचकमण्डलु इति इ० ।

२ वामे दण्डकमण्डलु इति इ०, अ० ।

३ नक्तं कृत्वाभ्युपोषित इति ग० ।

अथ सप्तसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

द्वितीयाव्रताति ।

अग्निर्वाच । द्वितीयाव्रतकं वक्ष्ये भुक्तिमुक्त्यादिदायकं ।
पुष्याहारी द्वितीयायामश्विनौ पूजयेत् सुरौ ॥ १ ॥
अब्दं स्वरूपसौभाग्यं स्वर्गभाग् जायते व्रती ।
कार्तिके शुक्लपक्षस्य^(१) द्वितीयायां यमं यजेत् ॥ २ ॥
अब्दमुपोषितः स्वर्गं गच्छेन्न नरकं व्रती ।
अशून्यशयनं वक्ष्ये अवैधव्यादिदायकं ॥ ३ ॥
कृष्णपक्षे द्वितीयायां आवणस्य चरेदिदं ।
श्रीवत्सधारिन् श्रीकान्त श्रीधामन् श्रीपतेऽव्यय ॥ ४ ॥
गार्हस्थ्यं मा प्रणाशं मे यातु धर्मार्थकामदं ।
अग्नयो मा प्रणश्यन्तु मा प्रणश्यन्तु देवताः ॥ ५ ॥
पितरो मा प्रणश्यन्तु मत्तो दाम्पत्यभेदतः ।
लक्ष्म्या वियुज्यते देवो न कदाचिद्यथा भवान् ॥ ६ ॥
तथा कलत्रसम्बन्धो देव मा मे विभिद्यतां ।
लक्ष्म्या न शून्यं वरद यथा ते शयनं विभो ॥ ७ ॥
शय्या ममाप्यशून्यास्तु तथैव मधुसूदन ।
लक्ष्मीं विष्णुं यजेदब्दं दद्याच्छय्यां फलानि च ॥ ८ ॥
प्रतिमासं च सोमाय दद्यादर्घ्यं समन्तकं ।

१ शुक्लपक्षे तु इति ग० ।

गगनाङ्गणसन्दीप दुग्धाब्धिमथनोद्भव ॥ ८ ॥
 भामासितादिगाभोग रामानुज नमोऽस्तु ते ।
 श्रीं श्रीं श्रीधराय नमः सोमात्मानं हरिं यजेत् ॥ १० ॥
 घं ङं भं हं त्रियै नमो दशरूपमहात्मने ।
 घृतेन होमो नक्तञ्च शय्यां दद्याद्दिजातये^(१) ॥ ११ ॥
 दीपान्नभाजनैर्युक्तं कृत्रोपानहमासनं ।
 सोदकुम्भञ्च प्रतिमां विप्रायाथ च पात्रकां^(२) ॥ १२ ॥
 पत्न्या य एवं कुरुते मुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 कान्तिव्रतं प्रवक्ष्यामि कार्तिकस्य सिते चरेत् ॥ १३ ॥
 नक्तभोजी द्वितीयायां पूजयेद् बलकेशवी ।
 वर्षं प्राप्नोति वै कान्तिमायुरारोग्यकादिकं ॥ १४ ॥
 अथ विष्णुव्रतं कल्बे मनोवाञ्छितदायकं ।
 पौषशुक्लद्वितीयादि कृत्वा दिनचतुष्टयं ॥ १५ ॥
 पूर्वं सिद्धार्थकैः स्नानं ततः कृष्णतिलैः^(३) स्मृतं ।
 वचया च तृतीयेऽङ्गुलं सर्वौषध्या चतुर्थके ॥ १६ ॥
 सुरामांसी ववा कुष्ठं शैलेयं रजनीहर्षं^(४) ।
 सटी चम्पकमुस्तञ्च सर्वौषधिगणः स्मृतः ॥ १७ ॥
 नाम्ना कृष्णाण्युतानन्त हृषीकेशेति पूजयेत् ।
 पादे नाभ्यां चक्षुषि च क्रमाच्छिरसि पुष्पकैः ॥ १८ ॥
 शशिकन्दशशाङ्केन्दुसञ्ज्ञाभिर्षार्धं इन्दवे ।
 नक्तं भुञ्जीत च नरो यावत्तिष्ठति चन्द्रमाः ॥ १९ ॥

१ शय्यां दद्याद्दिजातये रति ष०, ग०, २ शुक्लतिलैरिति ग० ।

घ०, ङ०, भं, जं, ङं, टं च । ४ पूर्वं सिद्धार्थकैरित्यादिः, रजनीहर्ष-

२ विप्रायाथ च पात्रकमिति घ०, ङ० च । मित्यन्तः पाठः भ० पुस्तके नास्ति ।

षष्मासं पावनं चाब्दं प्राप्नुयात् सकलं व्रती ।

एतद् व्रतं नृपैः स्त्रीभिः कृतं पूर्वं सुरादिभिः ॥ २० ॥

इत्याम्बेये महापुराणे द्वितीयाव्रतानि नाम सप्तसप्तत्य-
धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

द्वितीयाव्रतानि ।

अग्निदेवाय । द्वितीयाव्रतान्याख्यास्ये भुक्तिमुक्तिप्रदानि ते ।

ललितायां तृतीयायां मूलगौरीव्रतं शृणु ॥ १ ॥

द्वितीयायां चैत्रशुक्ले जठा गौरी हरेण हि ।

तिलस्नातोऽर्चयेच्छुभं गौर्यां हैमफलादिभिः ॥ २ ॥

नमोऽस्तु पाटलायैव पादौ देव्याः शिवस्य च ।

श्रियायेति च सङ्कीर्णं जयायै गुल्फयोर्यजेत् ॥ ३ ॥

त्रिपुरघ्नाय रुद्राय भवान्यै जङ्गयोर्दयोः ।

शिवं रुद्रायेश्वराय(१) विजयायैव जानुनी ॥ ४ ॥

ईश्यायेति कटिं देव्याः(२) शङ्करायेति शङ्करम् ।

१ शिवं रुद्राय विद्यायेति अ०, इ० च । २ ईश्याय कठ्यां देव्याय इति उ० ।

शिवं रुद्रायेश्वरायेति अ०, अ०, ईश्यायेति ततो देव्या इति अ० ।
अ०, उ० च ।

कुक्षिद्वयञ्च कोट्यै शूलिनं शूलपाणये ॥ ५ ॥
 मङ्गलायै नमस्तुभ्यमुदरञ्चाभिपूजयेत् ।
 सर्वात्मने नमो रुद्रमैशान्यै च कुचद्वयं ॥ ६ ॥
 शिवं देवात्मने तद्वत् ऋादिन्यै (१) कण्ठमर्षयेत् ।
 महादेवाय च शिवमनन्तायै करद्वयं ॥ ७ ॥
 त्रिलोचनायेति हरं बाहुं कालानलप्रिये (२) ।
 सोभाग्यायै महेशाय भूषणानि प्रपूजयेत् ॥ ८ ॥
 अशोकमधुवासिन्यै ईश्वरायेति चौष्ठको ।
 चतुर्मुखप्रिया चास्त्रं हराय स्थाणवे नमः ॥ ९ ॥
 नमोऽर्धनारीश्वरममिताङ्घ्र्यै च नासिकां ।
 नम उग्राय लोकिशं ललितेति पुनर्भुवौ ॥ १० ॥
 सर्वाय पुरहन्तारं (३) वासन्यै चैव तालुकं (४) ।
 नमः श्रीकण्ठनाथायै शितिकण्ठाय केशकं ॥ ११ ॥
 भौमीश्वराय सुरुपिण्यै शिरः सर्वात्मने नमः ।
 मल्लिकाशोककमलकुन्दन्तगरमालती (५) ॥ १२ ॥
 कदम्बकरवीरश्च (६) वाणमन्तानकुङ्कुमं ।
 सिन्धुवारश्च मासेषु सर्वेषु क्रमशः स्मृतं ॥ १३ ॥
 उभामहेश्वरी पूज्य सोभाग्याष्टकमग्रतः (७) ।

१ शिवं देवात्मने तद्वत्पूजयेत् इति घ०,
ज०, ञ० च ।

२ हरश्चात्मकालानलप्रिये इति ञ०, घ०,
ज०, ञ० च ।

३ पुरहन्तारमिति घ० ।

४ वासन्यै च तथासुकमिति घ०, उ० च ।

५ मल्लिकाशोककमलकुन्दं तनुरमा-
लती इति ञ०, घ०, ज० च ।

६ कुन्दश्च करवीरश्चेति ञ०, घ०,
ज० च ।

७ मल्लिकाशोकेत्यादिः, सोभाग्याष्टक-
मग्रत इत्यन्तः पाठः इ०पुस्तके नास्ति ।

स्यापयेद्(१) घृतनिष्पावकुसुमश्चीरजीवकं ॥ १४ ॥
 तरुराजेक्षुलवणं(२) कुस्तुम्बुरुमथाष्टमं ।
 चैत्रे शृङ्गोदकं प्राश्य देवदेव्यघतः स्वप्रेत् ॥ १५ ॥
 प्रातः स्नात्वा समभ्यर्च्यं विप्रदास्यत्समर्चयेत्(३) ।
 तदष्टकं द्विजे दद्यात्कलिता प्रीयतां मम(४) ॥ १६ ॥
 शृङ्गोदकं(५) गोमयं च मन्दारं विस्वपत्रकं ।
 कुशोदकं दधि शीरं कार्तिके पृषदाज्यकम् ॥ १७ ॥
 गोमूत्राज्यं क्षणतिलं पञ्चगव्यं क्रमाग्रनं ।
 क्लृप्तिता पित्रया भद्रा भवानी कुमुदा शिवा ॥ १८ ॥
 वासुदेवी तथा गौरी मङ्गला कमला सती ।
 चैत्राक्षो दानकाले च प्रीयतामिति वाचयेत् ॥ १९ ॥
 फलमेकं पवित्राज्यं(६) वृत्तान्ते शयनं ददेत् ।
 उसामहेश्वरं हैमं वृषभश्च गवा सह ॥ २० ॥
 गुरुश्च मिथुनान्यर्च्यं(७) ब्रह्मास्यैर्भुक्तिमुक्तिभाक्(८) ।
 सौभाग्यारोग्यरूपायुः सौभाग्यशयनव्रततत् ॥ २१ ॥
 नभस्ये वायु वैशाखे कुर्यान्मार्गशिरस्यथ(९) ।

१ अपंयेदिति च०, इ० च ।

२ तरुराजेक्षुलवणमिति च०, इ०,
ड० च ।३ द्विजदास्यत्समर्चयेदिति च०, इ०,
इ०, ड० च ।

४ क्लृप्तिता प्रीयतामिति इ० ।

५ शृङ्गोदकमिति च० । कूपो-
दकमिति च०, इ० च ।

६ परित्याज्यमिति क०, ज०, ड० च ।

७ परित्यजेति च०, इ० च । परिपाञ्च-
मिति च० ।

८ गुरुं मिथुनमभ्यर्चयेति च० ।

९ ब्रह्मास्यैः सर्वमाप्नुय्यादिति च०,
इ०, ड०, इ०, ज०, ख०, ड० च ।१० कुर्याद्वा मार्गशीर्षके इति च०, ख०
च ।

शुक्लपक्षे द्वितीयायां ललितायै नमो यजेत् ॥ २२ ॥
 प्रतिपक्षं ततः प्रार्थ्यं व्रतान्ते^(१) मिथुनानि च ।
 चतुर्विंशतिमभ्यर्च्यं वस्त्राद्यैर्भुक्तिमुक्तिभाक् ॥ २३ ॥
 उक्तो मार्गो द्वितीयोऽयं सौभाग्यव्रतमावदे ।
 फाल्गुनादिद्वितीयायां लवणं यस्तु वर्जयेत् ॥ २४ ॥
 समाप्ते शयनन्दद्याद्गृहघोषस्करान्वितं ।
 सम्पूज्य विप्रमिथुनं भवानी प्रीयतामिति^(२) ॥ २५ ॥
 सौभाग्यार्थं द्वितीयोक्ता गौरीलोकादिदायिनी ।
 माघे भाद्रे च वैशाखे द्वितीयाव्रतकृतथा ॥ २६ ॥
 दमनकद्वितीयाकृतं चैत्रे दमनकैर्यजेत् ।
 आत्मद्वितीया मार्गस्य प्रार्थ्यंश्चाभोजनादिना ॥ २७ ॥
 गौरी काली उमा भद्रा दुर्गा काम्तिः सरस्वती ।
 वैष्णवी लक्ष्मीः प्रकृतिः शिवा नारायणी क्रमात्^(३) ॥ २८ ॥
 मार्गद्वितीयामारभ्य सौभाग्यं स्वर्गमाप्नुयात् ।

इत्याग्नेये महापुराणे द्वितीयाव्रतानि नाम अष्टसप्तत्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

१ वर्षान्तो इति ख०, ड०, ठ० च ।

२ अथवाहारादि सवाधि भवानी प्रीयता
मिति इति ड० ।

३ दमनकद्वितीयाकृतित्यादिः नारा-
यणी क्रमादित्यन्तः पाठः ज० पुस्तके
नास्ति ।

अथैकोनाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

—:०:—

चतुर्थीव्रतानि ।

अग्निहवाच । चतुर्थी व्रतान्याख्यास्ये भुक्तिमुक्तिप्रदानि ते^(१) ।

माघे शुक्लचतुर्थ्यान्तु उपवासी यजेद् गणं ॥ १ ॥

पञ्चम्याञ्च तिलान्नादौ वर्षान्निर्विघ्नतः^(२) सुखी ।

गं स्वाहा^(३) मूलमन्त्रोऽयं गामाथं हृदयादिकं ॥ २ ॥

आगच्छोस्काय चावाह्य गच्छोस्काय विसर्जनं ।

उस्कात्तैर्गादिगन्धाद्यैः पूजयेन्मोदकादिभिः ॥ ३ ॥

ओं महोस्काय विद्महे वक्रतुण्डाय^(४) धीमहि तन्नो दन्ती
प्रचीदयात् ।

मासि भाद्रपदे चापि चतुर्थीकृच्छिवं व्रजेत् ।

चतुर्थ्यङ्गारकेऽभ्यर्थं गणं सर्वमवाप्नुयात् ॥ ४ ॥

चतुर्थ्यां फाल्गुने नक्तमविघ्नाख्या चतुर्थ्यापि ।

चतुर्थ्यां दमनैः पूज्य चैत्रे प्रार्थं गणं सुखी ॥ ५ ॥

इत्याम्बये महापुराणे चतुर्थीव्रतानि नाम एकोनाशीत्य-
धिकशततमोऽध्यायः ॥

१ चतुर्थीव्रतकं वक्ष्ये भुक्तिमुक्ति- २ हां स्वाहेति च० ।

प्रदायकमिति च० ।

३ चक्रमुखायेति च० । च० च । वक्रमुखा-

२ वर्षान्निर्विघ्नत इति च०, च० च ।

येति च० । वक्रतुण्डायिति च०, च०

वर्षान्निर्विघ्नवान् इति च० ।

च ।

अथाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

पञ्चमीव्रतानि ।

अग्निरुवाच । पञ्चमीव्रतकं वक्ष्ये आरोग्यस्वर्गमोक्षदं^(१) ।

नभोनभस्याश्विने च कार्तिके शुक्लपक्षके ॥ १ ॥

वासुकिस्तक्षकः पूज्यः कालीयो मणिभद्रकः ।

ऐरावतो धृतराष्ट्रः कर्कोटकधनञ्जयौ ॥ २ ॥

एते प्रयच्छन्त्यभयमायुर्विद्यायशः श्रियं ।

इत्याग्नेये महापुराणे पञ्चमीव्रतानि नाम अशीत्यधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

—

अथैकाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

—:०:—

षष्ठीव्रतानि ।

अग्निरुवाच । षष्ठीव्रतानि वक्ष्यामि कार्तिकादौ समाचरेत्^(१) ।

षष्ठ्यां फलाग्रनो^(२) ऽर्घ्याद्यैर्भुक्तिसुक्तिमवाप्नुयात् ॥ १ ॥

१ आरोग्यस्वर्गमोक्षदमिति ड० ।

दित्यन्तः पाठः अ० पुस्तके नास्ति ।

२ ऐरावत इत्यादिः, कार्तिकादौ समाचरे- १ षष्ठ्यां महाग्रनोर्ष्याद्यैरिति ड० ।

स्काद्वषष्ठीव्रतं प्रोक्तं भाद्रे षष्ठ्यामथाक्षयं ।
 कृष्णषष्ठीव्रतं वष्वे मार्गशीर्षे चरेच्च तत्^(१) ॥ २ ॥
 अनाहारो वर्षमेकं भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।

इत्याम्बेये महापुराणे षष्ठीव्रतानि नाम एकाशीत्यधि-
 कशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्वाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

—:०:—

सप्तमीव्रतानि ।

अग्निरुवाच । सप्तमीव्रतकं वष्वे सर्वेषां भुक्तिमुक्तिदं^(१) ।
 माघमासेऽजके शुक्ले सूर्यं प्रार्थ्यं विशोकभाक् ॥ १ ॥
 सर्वावाप्तिस्तु सप्तम्यां मासि भाद्रेऽर्कपूजनात् ।
 पौषे मासि सितेऽनग्रन् प्रार्थ्यार्कं पापनाशनं ॥ २ ॥
 कृष्णपक्षे तु माघस्य सर्वावाप्तिस्तु सप्तमी ।
 फाल्गुने तु सिते नन्दा सप्तमी चार्कपूजनात् ॥ ३ ॥
 मार्गशीर्षे सिते प्रार्थ्यं सप्तमी चापराजिता ।
 मार्गशीर्षे सिते चाव्दं पुत्रीया सप्तमी स्त्रियाः ॥ ४ ॥

इत्याम्बेये महापुराणे सप्तमीव्रतानि नाम द्वाशीत्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

१ मार्गशीर्षे चरेद्भूमिति च०, ज०,
 च०, उ० च ।

१ सर्वेषां भुक्तिमुक्तिदमिति च०,
 ज०, च० च ।

अथ त्रयोत्पद्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

अष्टमौव्रतानि ।

अग्निहवाच । वस्त्रे व्रतानि चाष्टम्यां रोहिण्यां प्रथमं व्रतं ।

मासि भाद्रपदेऽष्टम्यां रोहिण्यामर्षरात्रके ॥ १ ॥

कृष्णो जातो यतस्तस्यां जयन्ती स्यात्ततोऽष्टमी ।

सप्तजन्मकृतात् पापात् मुच्यते चोपवासतः ॥ २ ॥

कृष्णपक्षे भाद्रपदे अष्टम्यां रोहिणीयुते ।

उपोषितोच्चयेत् कृष्णं(१) भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ॥ ३ ॥

आवाहयाम्यहं कृष्णं बलभद्रञ्च देवकीं ।

वसुदेवं यशोदाङ्गाः(२) पूजयामि नमोऽस्तुते ॥ ४ ॥

योगाय योगपतये योगेशाय नमो नमः ।

योगादिसम्भवायैव गोविन्दाय नमो नमः ॥ ५ ॥

ज्ञानं कृष्णाय दद्यात्तु अर्घ्यं चानेन दापयेत् ।

यन्नाय यज्ञेश्वराय यन्नानां पतये नमः ॥ ६ ॥

यन्नादिसम्भवायैव गोविन्दाय नमो नमः ।

गृहाण देव पुष्याणि सुगन्धीनि प्रियाणि ते ॥ ७ ॥

सर्वकामप्रदो देव भव मे देववन्दित ।

धूपधूपित धूपं त्वं धूपितैस्त्वं गृहाण मे ॥ ८ ॥

सुगन्ध धूपगन्धाच्च कुरु मां सर्व्वदा हरे ।

१ विष्णुमिति ड० ।

२ यशोदाचेति ड०, ज० च ।

दीपदीप्त महादीपं दीपदीप्तिद सर्वदा^(१) ॥ ८ ॥
 मया दत्तं गृहाण त्वं कुरु चोद्भूतं च मां ।
 विश्वाय विश्वपतये विश्वेशाय नमो नमः^(२) ॥ १० ॥
 विश्वादिसम्भवायैव गोविन्दाय निवेदितं ।
 धर्माय धर्मपतये धर्मेशाय नमो नमः ॥ ११ ॥
 धर्मादिसम्भवायैव गोविन्द शयनं कुरु ।
 सर्वाय सर्वपतये सर्वेशाय नमो नमः ॥ १२ ॥
 सर्वादिसम्भवायैव गोविन्दाय च पावनं^(३) ।
 क्षीरोदार्यावसम्भूत अग्निनेत्रसमुद्भव ॥ १३ ॥
 गृहाणार्घ्यं शशाङ्केदं रोहिण्या सहितो मम ।
 स्थण्डिले स्थापयेद्देवं सचन्द्रां रोहिणीं यजेत् ॥ १४ ॥
 देवकीं वसुदेवं च यशोदां नन्दकं बलं ।
 अर्धरात्रे पयोधाराः पातयेद् गुहसर्पिषा ॥ १५ ॥
 वस्त्रहेमादिकं दद्याद्वाङ्मथान् भोजयेद्भृती ।
 कक्षाष्टमीव्रतकरः पुत्रवान्विष्णुलोकभाक्^(४) ॥ १६ ॥
 वर्षे वर्षे तु यः कुर्यात् पुत्रार्थी वेत्ति नो भयं^(५) ।
 पुत्रान् देहि धनं देहि आयुरारोम्यसन्ततिं ॥ १७ ॥
 धर्मं कामं च सौभाग्यं स्वर्गं मोक्षं च देहि मे ।

इत्याग्नेये महापुराणे कस्यश्चष्टमीव्रतं नाम त्रयोत्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

१ सर्वद इति च०, उ० च ।

पावनमित्यन्तः पाठः इ०पुस्तके नास्ति ।

२ विश्वेशाय नमोऽस्तु ते इति ज० । ४ कस्यलोकभाजिति इ० ।

३ धारव्रतमिति ज० । सर्वायेत्यादिः, ५ पुत्रार्थी सभते सुतमिति ज०, उ० च ।

अथ चत्तरशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

अष्टमीव्रतानि ।

अग्निस्त्वाच । ब्रह्मादिमातृयजनास्त्रपेन् मातृगणाष्टमी ।
 कृष्णाष्टम्यां चैत्रमासे पूज्याब्दं कृष्णमर्धभाक् ॥ १ ॥
 कृष्णाष्टमीव्रतं वस्ये मासे मार्गश्रिरे चरेत् ।
 नक्तं कृत्वा शुचिर्भूत्वा गोमूत्रं प्राशयेन्निशि ॥ २ ॥
 भूमिशायी निशायाश्च ग्रह्वरं पूजयेद् वृत्ती ।
 शीघ्रे शशुं घृतं प्राश्य मात्रे क्षीरं महेश्वरम्^(१) ॥ ३ ॥
 महादेवं फाल्गुने च तिलाशी^(२) समुपोषितः ।
 चैत्रे स्यात्तं यवाशी च वैशाखेऽथ शिवं यजेत् ॥ ४ ॥
 कुशीदाशी पशुपतिं ज्येष्ठे ऋद्धोदकशयनः ।
 आपाठे गोमयाश्लुषं श्रावणे सर्वमर्कभुक् ॥ ५ ॥
 चाम्बकं च भाद्रपदे विष्णुपत्नाशनो निशि ।
 तण्डुलाशी चाश्लयुजे ईशं रुद्रन्तु कार्तिके ॥ ६ ॥
 दध्याशी हीमकारी स्याद्वर्षान्ते मण्डले यजेत्^(३) ।
 गोवस्त्रहेम गुरवे द्रव्यादिप्रेभ्य ईदृशं ॥ ७ ॥
 प्रार्थयित्वा द्विजान् भोज्य^(४) भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयान् ।

१ माघे क्षीरी महेश्वरमिति ष०,
 ष०, ज० ष ।

२ तिलादीति ष० ।

३ वर्षे वर्षे तु मण्डले इति
 ष० ।

४ द्विजान् तोष रति ज० ।

नक्ताग्नी त्वष्टमीषु स्याद् वत्सरान्ते च धेनुदः ॥ ८ ॥
 पौरन्दरं पदं याति स्वर्गतिव्रतमुच्यते^(१) ।
 अष्टमी बधवारेण पक्षयोद्भवोर्यथा ॥ ९ ॥
 तदा व्रतं प्रकुर्वीत अथवा सगुहाश्रिता ।
 तस्यां नियमकर्त्तारो न स्युः खण्डितसम्पदः ॥ १० ॥
 तच्छुलस्याष्टमुष्टीनां वर्जयित्वाङ्गुलीद्वयं ।
 भक्तं कृत्वा चास्त्रपुटे सकुशे सकुलाम्बिकां ॥ ११ ॥
 सात्त्विकं पूजयित्वाङ्गं मुञ्चति च कथाश्रवात् ।
 शक्तितो दक्षिणान्दद्यात् कर्कटीन्तच्छुलाम्बितां^(२) ॥ १२ ॥
 धीरो द्विजोऽस्य^(३) भार्यास्ति रक्षा पुत्रस्तु कौशिकः ।
 दुहिता विजया तस्य धीरस्य धनदो वृषः^(४) ॥ १३ ॥
 कौशिकस्तं गृहीत्वा तु गोपालैश्चारयन् वृषं ।
 गङ्गायां ज्ञानक्षत्रेऽथ^(५) नीतश्चौरैर्वृषस्तदा ॥ १४ ॥
 कृत्वा वृषमपश्यन् स वृषं मार्गितुमागतः ।
 विजयाभगिनीयुक्ते ददर्श स सरोवरे ॥ १५ ॥
 दिव्यस्त्रीयोषितां वृन्दमववीहेहि भोजनं ।
 स्त्रीवृन्दमूचे व्रतकृद् भुङ्क्ष्व त्वमतिधिर्यतः ॥ १६ ॥
 व्रतं कृत्वा स बुभुजे प्राप्तवान् वनपालकं ।

१ व्रतव्रतमुच्यते इति ख०, घ०,
ङ०, ज०, ञ०, ड० च ।

सुशान्तिव्रतमुच्यते इति ज० ।

२ कर्करीकच्छुलाम्बितामिति ख०, घ०,
ङ० च । मन्त्रीकच्छुलाम्बितामिति ज० ।

३ धीरो द्विजोऽस्येति ख०, घ०, ङ०,
ज०, ञ० च ।

४ धीरस्य धनदो वृष इति ख०, घ०,
ङ० च । धीरस्य धनदो वृष इति घ०,
ङ०, ज०, ञ० च ।

५ ज्ञानक्षत्रेऽथ इति ड० ।

गतो धीरः^(१) सवृषभो विजयासहितस्तदा ॥ १७ ॥
 धीरेण^(२) विजया दत्ता यमायान्तरितः पिता ।
 व्रतभावात् कौशिकोऽपि ह्ययोध्यायां नृपोऽभवत् ॥ १८ ॥
 पित्रोस्तु नरके दृष्ट्वा विजयार्तिं यमे गता ।
 मृगयामागतं प्रोचे मुच्यते नरकात् कथं ॥ १९ ॥
 व्रतहयाद्यमः प्रोचे प्राप्य तत् कौशिको ददौ ।
 बुधाष्टमीद्वयफलं स्वर्गतौ पितरौ ततः^(३) ॥ २० ॥
 विजया हर्षिता चक्रे व्रतं भुक्त्यादिसिद्धये ।
 अशोककलिका चाष्टौ ये पिवन्ति पुनर्वसौ ॥ २१ ॥
 चैत्रे मासि सिताष्टम्यां नृते शोकमवाप्नुयुः ।
 त्वामशोकहराभौष्ट मधुमाससमुद्भव ॥ २२ ॥
 पिवामि शोकसन्तप्तो मामशोकं सदा कुरु ।
 चैत्रादौ मातृपूजाकृदष्टम्यां जयते रिपून् ॥ २३ ॥

इत्याम्बुये महापुराणे अष्टमीव्रतानि नाम चत्तरशीत्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

नवमीव्रतानि ॥

अग्निर्वाच । नवमीव्रतकं वक्ष्ये भुक्तिमुक्त्यादिसिद्धिदं ।

देवी पूज्याश्विने शुक्ले गौर्याख्यानवमीव्रतं ॥ १ ॥

१ गतो धीर इति ४०, ३०, ४०, ४०,

१ धीरेणेति ४० ।

५०, ५० च ।

१ पितरौ तदेति ४० ।

पिष्टकाख्या तु नवमी पिष्टाग्नी देविपूजनात् ।
 अष्टम्यामाश्विने शुक्ले कन्यार्कमूलभे यदा ॥ २ ॥
 अघार्दना सर्वदा वै महती नवमी स्मृता ।
 दुर्गा तु नवगेहस्था एकागारस्थिताऽथवा ॥ ३ ॥
 पूजिताष्टादशभुजा शेषाः षोडशसत्कराः^(१) ।
 शेषाः षोडशहस्ताः स्युरञ्जनं उमरुन्तथा ॥ ४ ॥
 रुद्रचण्डा प्रचण्डा च चण्डोया चण्डनायिका ।
 चण्डा चण्डवती पूज्या चण्डरूपातिचण्डिका ॥ ५ ॥
 क्रमान्मध्ये चोयचण्डा दुर्गा महिषमर्दिनी^(२) ।
 भौ दुर्गे दुर्गे रक्षि स्नाहा दशाक्षरो मन्त्रः ॥ ६ ॥
 दीर्घाकारादिमन्त्रादिर्नवनेत्रे नमोऽन्तकः ।
 षड्भिः पदैर्नमः स्वधाषट्कारद्वयैः ॥ ७ ॥
 अङ्गुष्ठादिकनिष्ठान्तं न्यस्याङ्गानि जपेच्छिवां^(३) ।
 एतञ्जपति^(४) यो गुह्यं नासौ केनापि बाध्यते ॥ ८ ॥
 कपालं खेटकं घण्टां दर्पणन्तर्जनीन्धनुः ।
 ध्वजण्डमरुकं पाशं वामहस्तेषु विभ्रती ॥ ९ ॥
 शक्तिमुहरशूलानि वज्रं खड्गञ्च कुन्तकं ।
 शङ्खं चक्रं शलाकां च त्रिशुधानि च पूजयेत् ॥ १० ॥
 पशुञ्च काली कालीति जप्त्य खड्गेन घातयेत् ।
 कालि कालि वज्रेश्वरि लौहदण्डायै नमः ॥ ११ ॥

१ षोडशहस्ता इति ७० । २ दीर्घाकारादीत्यादिः, जपेच्छिवामित्यन्तः
 ३ क्रमान् मध्ये चोपघण्टां कृत्वा पाठः घ० ज० झ० ञ० पुस्तकेषु नास्ति ।
 महिषमर्दिनीमिति न० । ४ एवं जपतीति ज०, झ० च ।

तदुत्थं रुधिरं मांसं पूतनायै च नैर्ऋते ।
 वायव्यां पापराक्षस्यै चरक्यै नम ईश्वरे ॥ १२ ॥
 विदारिकायै चाम्नेय्यां महाकौशिकमग्नये(१) ।
 तस्याग्रतो नृपः स्नायाच्छत्रुं पिष्टमयं हरेत्(२) ॥ १३ ॥
 दद्यात् स्कन्दविशाखाभ्यां ब्राह्मणाद्या निग्रि ता यजेत् ।
 जयन्ती मङ्गला काली भद्रकाली कपालिनी ॥ १४ ॥
 दुर्गा शिवा चमा धात्री स्वाहा स्वधा नमोऽस्तु ते ।
 देवीं पञ्चाद्युतैः स्नाप्य पूजयेच्चाहंशादिना ॥ १५ ॥
 ध्वजादिरथयान्नादिबलिदानं वरादिक्रत् ।

इत्याग्नेये महापुराणे नवमीव्रतानि नाम पञ्चाशीत्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ षडशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

दशमीव्रतं ।

अग्निरुवाच । दशमीव्रतकं वक्ष्ये धर्मकामादिदायकं ।

दशम्यामेकभक्ताशी समाप्ते दशधेनुदः ॥ १ ॥

दिशस्र काञ्चनीर्हृद्याद्वाद्वाग्नाधिपतिर्भवेत् ।

इत्याग्नेये महापुराणे दशमीव्रतानि नाम षडशीत्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

१ महाकौशिकं मन्त्रमे इति च०, अ०

च ।

२ पिष्टमयं ऊनेदिति च०, अ०

च ।

अथ सप्तशतीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

एकादशीव्रतं ।

अग्निरुवाच । एकादशीव्रतं वष्ये भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ।

दशम्यान्नियताहारो मांसमैद्युनवर्जितः(१) ॥ १ ॥

एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोर्वभयोरपि ।

द्वादश्याद्दशौ यत्र तत्र सन्निरहितो हरिः ॥ २ ॥

तत्र(२) क्रतुव्रतं पुण्यं त्रयोदश्यां तु पारणे ।

एकादशौ कला यत्र परतो द्वादशौ गता(२) ॥ ३ ॥

तत्र क्रतुव्रतं पुण्यन्त्रयोदश्यान्तु पारणे ।

दशम्येकादशीमित्रा नोपोष्या नरकप्रदा ॥ ४ ॥

एकादश्यान्निराहारो भुक्त्वा चैवापरेऽहनि ।

भोष्येऽहं पुण्डरीकाक्ष शरणं मे भवाच्यत ॥ ५ ॥

एकादश्यां सिते पक्षे पुण्यर्चन्तु यदा भवेत् ।

सोपोष्याक्षय्यफलदा प्रोक्ता सा पापनाशिनी ॥ ६ ॥

एकादशौ द्वादशौ या श्रवणेन च संयुता ।

विजया सा तिथिः प्रोक्ता भक्तानां विजयप्रदा ॥ ७ ॥

एषैव फाल्गुने मासि पुण्यर्च्ये च संयुता ।

१ मधुमासैर्विबर्जित इति न० ।

२ अथेति अ०, इ०, अ० च ।

३ द्वादशौ मतेति अ०, अ० च ।

द्वादशौ भवेदिति अ०, अ० च ।

विजया प्रीयते सद्भिः कीटिकीटिगुणोत्तरा^(१) ॥ ८ ॥

एकादश्यां विष्णुपूजा^(२) कार्या सर्वापकारिणी^(३) ।

धनवान् पुत्रवान् लीके विष्णुलीके महीयते ॥ ९ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे एकादशीव्रतं नाम समाशीत्यधि-
कशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

द्वादशीव्रतानि ।

अग्निहवाच । द्वादशीव्रतकं वक्ष्ये भुक्तिमुक्तिप्रदासकं ।

एकभक्तेन भक्तेन तथैवायाचितेन च ॥ १ ॥

उपवासेन भैक्षेण चैवं द्वादशिकव्रती ।

चैत्रे मासि सिते पक्षे द्वादश्यां मदनं हरिं ॥ २ ॥

पूजयेद् भुक्तिमुक्त्यर्थी^(४) मदनद्वादशीव्रती ।

माघशुक्ले तु द्वादश्यां भीमद्वादशिकव्रती ॥ ३ ॥

नमो नारायणायेति यजेद्विष्णुं स सर्वभाक् ।

फाल्गुने च सिते पक्षे योविन्दद्वादशीव्रती ॥ ४ ॥

विशोकद्वादशीकारी यजेदाश्वयुजे हरिं ।

सवर्षं मार्गशीर्षे तु कृष्णमभ्यर्च्य यो नरः ॥ ५ ॥

ददाति शुक्लद्वादश्यां स सर्व्वरसदायकः ।

१ कीटिकीटिगुणोत्तरमिति च० ।

२ एकादश्यादधि पूज्येति च०, इ०

च । एकादश्यामृषिपूज्येति च० ।

३ कार्या सर्वापकारिणीमिति च०,

अ० च ।

४ भुक्तिमुक्त्यर्थमिति च०, अ० च ।

गोवत्सं पूजयेद् भाद्रे गोवत्सहादशीव्रती ॥ ६ ॥
 माघ्यान्तु समतीतायां श्रवणेन तु संयुता ।
 हादशी या भवेत् कृष्णा प्रोक्ता सा तिलहादशी ॥ ७ ॥
 तिलैः स्नानन्तिलैर्होमो नैवेद्यन्तिलमोदकं ।
 दीपश्च तिलतैलेन तथा देयं तिलोदकं ॥ ८ ॥
 तिलाश्च देया विप्रेभ्यः फलं होमोपवासतः ।
 श्रीं नमो भगवतेऽथो वासुदेवाय वै यजेत् ॥ ९ ॥
 सकुलः स्वर्गमाप्नोति षट्तिलहादशीव्रती ।
 मनोरथहादशीकृत् फाल्गुने तु सितेऽर्चयेत् ॥ १० ॥
 नामहादशीव्रतकृत् केशवायैश्च नामभिः ।
 वर्षं यजेद्धरिं स्वर्गी न भवेन् नारकी नरः ॥ ११ ॥
 फाल्गुनस्य सितेऽर्च्यैश्च सुमतिहादशीव्रती ।
 मासि भाद्रपदे शक्ये अनन्तहादशीव्रती^(१) ॥ १२ ॥
 अज्ञेयैश्च तु भूले वा^(२) माघे कृष्णाय वै नमः ।
 यजेत्तिलांश्च जुहुयात्तिलहादशीकृत्नरः ॥ १३ ॥
 सुगतिहादशीकारी फाल्गुने तु सिते यजेत् ।
 जय कृष्ण नमस्तुभ्यं वर्षं स्याद् भुक्तिमुक्तिगः^(३) ॥ १४ ॥
 पौषशक्ये तु हादश्यां सम्प्राप्तिहादशीव्रती ।

इत्याग्नेये महापुराणे नानाहादशीव्रतानि नामाष्टाशीत्य-

धिकशततमोऽध्यायः ॥

१ मनोरथहादशीत्यादिः, अनन्तहादशी

अ०, ३० च ।

व्रतीत्यन्तः पाठः ष० पुस्तके मासि ।

२ वर्षं स्याद् भुक्तिमुक्तिद इति

३ चापाठश्च तु भूले वा इति अ०, ३०,

अ०, ष० च ।

अथैकोनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

अवणहादशीव्रतम् ।

अग्निहवाच । अवणहादशीं वक्ष्ये मासि भाद्रपदे सिते ।

अवणेन युता श्रेष्ठा(१) महती सा ह्युपोषिता ॥ १ ॥

सङ्गमे सरितां स्नानाच्छ्रवणहादशीफलं(२) ।

बुधश्रवणसंयुक्ता दानादौ सुमहाफला ॥ २ ॥

निषिद्धमपि कर्त्तव्यन्त्रयोदश्यान्तु पारणं ।

हादश्याञ्च निराहारो वामनं पूजयाम्यहं ॥ ३ ॥

उदकुम्भे स्वर्णमयन्त्रयोदश्यान्तु पारणं ।

आवाहयाम्यहं विष्णुं वामनं शङ्खचक्रिणं ॥ ४ ॥

सितवस्त्रयुगच्छन्ने घटे सच्छत्रपादुके ।

स्नापयामि जलैः शुद्धैर्विष्णुं(३)पञ्चामृतादिभिः ॥ ५ ॥

ह्रस्वदण्डधरं विष्णुं वामनाय नमो नमः ।

अर्घ्यं ददामि देवेश अर्घ्यार्हाद्यैः सदार्चितः(४) ॥ ६ ॥

भुक्तिमुक्तिप्रजाकौत्सिसर्वैश्वर्ययुतं कुरु ।

वामनाय नमो गन्धं होमोऽनेनाष्टकं व्रतं ॥ ७ ॥

१ अवणेन समायुक्तं च ।

घ०, ड०, ङ०, ज० च ।

२-हादश्याहादशीफलमिति च०, ग०,

३ शुद्धैर्विष्णुमिति ग०, ड० च ।

४ मुदाचित इति । ग०,

श्रीं नमो वासुदेवाय शिरः सम्यजयेर्षरेः ।
 श्रीधराम मुखं तद्वत् कच्छे कृष्णाय वै नमः ॥ ८ ॥
 नमःश्रीपतये वक्षो भुजो सर्वास्त्रधारिणे ।
 व्यापकाय नमो नाभिं वामनाय नमः कटिं ॥ ९ ॥
 त्रैलोक्यजयकायेति^(१) मेढ्रं जङ्घे यजेत्तरेः ।
 सर्वार्धिपतये पादौ विष्णोः सर्वान्जने नमः ॥ १० ॥
 घृतपक्कञ्च नैवेद्यमद्याद् दध्नीदनैर्घटान् ।
 रात्रौ च जागरं कृत्वा प्रातः स्नात्वा च सङ्गमे ॥ ११ ॥
 गन्धपुष्पादिभिः पूज्य वदेत् पुष्पाञ्जलिस्त्रिदं ।
 नमो नमस्ते गोविन्द बुधश्रवणसञ्ज्ञित ॥ १२ ॥
 अघौघसङ्क्षयं कृत्वा सर्वसौख्यप्रदो भव ।
 प्रीयताम्वेव देवेभ्य मम नित्यञ्जनार्हिन ॥ १३ ॥
 वामनो बुद्धिदो दाता द्रव्यस्थो वामनः स्वयं ।
 वामनः प्रतिगृह्णाति वामनो मे ददाति च ॥ १४ ॥
 द्रव्यस्थो वामनो नित्यं वामनाय नमो नमः ।
 प्रदत्तदक्षिणो विप्रान् सश्लोच्यान्नं स्वयञ्चरेत् ॥ १५ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे श्रवणहादशीव्रतं नामैकोनत्रव-
 त्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

१ च लोकाजयकायेति ऋ०, ज० च । चै लोकाजयकायेति ङ०, ट० च ।

अथ नवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

अखण्डहादशीव्रतं ।

अग्निहोत्रात् । अखण्डहादशीं वक्ष्ये व्रतसम्पूर्णताकृतं ।

मार्गशीर्षे सिते विष्णुं हादश्यां समुपोषितः ॥ १ ॥

पञ्चगव्यजले स्नातो यजेत्तत्प्राशनो व्रती ।

यवव्रीहियुतम्यात्रहादश्यां हि द्विजेऽर्पयेत् ॥ २ ॥

सप्तजन्मनि यत् किञ्चिन्नया खण्डं व्रतं कृतं ।

भगवंस्त्वत्प्रसादेन तदखण्डमिहास्तु मे ॥ ३ ॥

यथाऽखण्डं जगत् सर्वं त्वमेव पुरुषोत्तम ।

तथाखिलान्यखण्डानि व्रतानि मम सन्तु वै ॥ ४ ॥

एवमेवानुमासञ्च चातुर्मास्यो विधिः स्मृतः ।

अन्यच्चैत्रादिमासेषु शक्नुपात्राणि^(१) चार्पयेत् ॥ ५ ॥

त्रावणादिषु चारभ्य कार्त्तिकान्तेषु पारणं ।

सप्तजन्मसु वैकल्यं व्रतानां सफलं कृते ॥ ७ ॥

आयुरारोग्यसौभाग्यराज्यभोगादिमाप्नुयात्^(२) ।

इत्याम्बेये महापुराणे अखण्डहादशीव्रतं नाम नवत्य-

धिकशततमोऽध्यायः ॥

१ खर्षपात्राणि इति ख०, घ०, ञ० च ।

द्विः, राज्यभोगादिमाप्नुयादित्यन्तः

२ अग्निहोत्रात् । अखण्डहादशीं वक्ष्ये इत्या-

पाठः अ० पुरुषोत्तमि ।

अथैकनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

त्रयोदशीव्रतानि ।

अग्निर्वाच । त्रयोदशीव्रतानीह सर्वदानि वदामि ते ।
 अनङ्गेन कृतामादौ वष्येऽनङ्गत्रयोदशीं ॥ १ ॥
 त्रयोदश्यां मार्गशीर्षे शुक्लेऽनङ्गं हरं यजेत्^(१) ।
 मधु सम्प्राशयेद्रात्रौ घृतहोमस्तिलाक्षतैः ॥ २ ॥
 षोडशे योगेश्वरं प्रार्थ्य चन्दनाशी कृताहुतिः ।
 महेश्वरं मौक्तिकाशी माघेऽभ्यर्च्य दिवं व्रजेत् ॥ ३ ॥
 काकीलं प्राश्य नीरं तु^(२) फाल्गुने पूजयेद्भ्रती ।
 कर्पूराशी स्वरूपं च चैत्रे सौभाग्यवान् भवेत् ॥ ४ ॥
 महारूपन्तु वैशाखे यजेज्जातीफलाश्लपि ।
 लवङ्गाशी ज्यैष्ठदिने^(३) प्रद्युम्नं पूजयेद् व्रती ॥ ५ ॥
 तिलोदाशी तथाषाढे उमाभर्त्तारमर्चयेत् ।
 श्रावणे गन्धतोयाशी पूजयेच्छूलपाणिनम् ॥ ६ ॥
 सद्योजातं भाद्रपदे प्राशिता गुरुमर्चयेत् ।
 सुवर्णवारि संप्राश्य आश्विने त्रिदशाधिपम् ॥ ७ ॥

१ चरिं यजेदिति व०, ज०, ज० च । २ ज्यैष्ठमामे इति ग०, घ०, ङ०, ज०,

२ काकीलं प्राश्य षोडशेति घ०, ज०, ङ०, ज०, च ।

३ व०, ज०, च ।

विश्वेश्वरं कार्तिके तु मदनाशी यजेद्भृती ।
 शिवं हैमन्तु वर्षान्ते सञ्छाद्यान्मदलेन तु ॥ ८ ॥
 वस्त्रेण पूजयित्वा तु दद्याद्विप्राय गान्तथा ।
 शयनञ्छत्रकलशान् पादुकारसभाजनम् ॥ ९ ॥
 त्रयोदश्यां सिते चैवे रतिप्रोतियुतं स्मरन् ।
 अशोकाख्यं नगं लिख्य सिन्दूररजनीमुखैः ॥ १० ॥
 अष्टं यजेत् कामार्थी कामत्रयोदशीव्रतम् ।

इत्याग्नेये महापुराणे त्रयोदशी व्रतानि नामैकनवत्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ दिनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

चतुर्दशीव्रतानि ।

अग्निरुवाच । व्रतं वक्ष्ये चतुर्दश्यां भुक्तिमुक्तिप्रदायकम्^(१) ।
 कार्तिके तु चतुर्दश्यां निराहारी यजेच्छिवम् ॥ १ ॥
 वर्षभोगधनायुषान्^(२) कुर्वन् शिवचतुर्दशीम् ।
 मार्गशीर्षे सितेऽष्टम्यां हते यायां मुनिव्रतः ॥ २ ॥

१ भुक्तिमुक्तिप्रदं तृणं इति ७०, ४० ।

७०, ७०, ७०, ८०, ४ ।

भुक्तिमुक्तिस्तुष्टप्रदमिति ७० ।

२ भोगवसायुषानिति ७० ।

द्वादश्यां वा चतुर्दश्यां फलाहारो यजेत् सुरं^(१) ।
 त्वन्ना-फलानि दद्यात् कुर्वन् फलचतुर्दशीं ॥ ३ ॥
 चतुर्दशा मघाष्टम्यां पक्षयोः शुक्लपक्षयोः ।
 अन्नम् पूजयेच्छ्वश्रुं स्वर्गुभवचतुर्दशीं ॥ ४ ॥
 कृष्णाष्टम्यान्तु नक्षत्रेण तथा कृष्णचतुर्दशीं ।
 इह भोगानवाप्नोति परत्र च शुभाङ्गतिं ॥ ५ ॥
 कार्तिके च चतुर्दश्यां कृष्णायां ज्ञानकृत् सुखी ।
 भाराधिते महेन्द्रे तु ध्वजाकारासु यष्टिषु^(२) ॥ ६ ॥
 ततः शुक्लचतुर्दश्यामनन्तं पूजयेद्धरिं ।
 कृत्वादर्भमयं चैव वारिधानी समन्वितं ॥ ७ ॥
 शालिप्रस्थस्य पिष्टस्य पूपनाम्नः कृतस्य च ।
 अर्घ्यं विप्राय दातव्यमर्घमात्मनि योजयेत्^(३) ॥ ८ ॥
 कर्त्तव्यं सरितां चान्ते कथां कृत्वा^(४) हरेरिति ।
 अनन्तसंसारमहासमुद्रे मन्वान् समभ्युद्धर वासुदेव ॥ ९ ॥
 अनन्तरूपे विनियोजयस्व अनन्तरूपाय नमो नमस्ते ।
 अनेन पूजयित्वाथ सूत्रं ब्रह्मा तु मन्वितं ॥ १० ॥
 स्वके करे वा कण्ठे वा त्वनन्तव्रतकृत् सुखी ।

इत्यान्नेये महापुराणे ज्ञानाचतुर्दशीव्रतानि नाम द्विन-
 वत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

१ यजेत् स्वयमिति व० ।

२ भोजनमिति व०, उ०, ज० ।

३ वर्षं भोगधनायुष्मानित्यादिः ध्वजाकारासु

अ०, ज०, उ०, च ।

यष्टिषु इत्यनाः पाठः अ० पुस्तके नास्ति ।

४ कथां कुर्वेति अ० ।

अथ त्रिनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

शिवरात्रिव्रतम् ।

अग्निरुवाच । शिवरात्रिव्रतं वक्ष्ये भुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु^(१) ।
माघफाल्गुनयोर्मध्ये कृष्णा या तु चतुर्दशी ॥ १ ॥
कामयुक्ता तु सोपोष्या कुर्वन् जागरणं व्रती ।
शिवरात्रिव्रतं कुर्वे चतुर्दश्यामभोजनं ॥ २ ॥
रात्रिजागरणेनैव पूजयामि शिवं व्रती ।
आवाहयाम्यहं शम्भुं भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ॥ ३ ॥
नरकार्यवकोत्तारनावं शिव नमोऽस्तु ते ।
नमः शिवाय शान्ताय प्रजाराज्यादिदायिने ॥ ४ ॥
सौभाग्यारोग्यविद्यार्थस्वर्गमार्गप्रदायिने^(२) ।
धर्मन्देहि धनन्देहि कामभोगादि देहि मे ॥ ५ ॥
गुणकीर्त्तिसुखं देहि स्वर्गं मोक्षं च देहि मे ।
लुब्धकः प्राप्तवान् पुण्यं पापी सुन्दरसेनकः ॥ ६ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे शिवरात्रिव्रतं नाम त्रिनवत्यधि-
कशततमोऽध्यायः ॥

१ भुक्तिमुक्तिप्रदायकमिति श्रु०, द० च । २ स्वर्गमोक्षप्रदायिने इति श्रु० ।

अथ चतुर्नवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

अशोकपूर्णिमादिब्रतं ।

अग्निहोत्रं । अशोकपूर्णिमां वक्ष्ये भूधरं च भुवं यजेत् ।
फाल्गुन्यां सितपद्मायो वर्षं स्याद्भुक्तिमुक्तिभाक् ॥ १ ॥
कार्तिक्यान्तु वृषोत्सर्गं कृत्वा नक्तं समाचरेत् ।
शैवं पद्मवाप्नोति वृषव्रतमिदं परं ॥ २ ॥
पित्रा यामावसी तस्यां पितृणां दत्तमक्षयं ।
उपोष्याद्दं पितृनिद्रा निष्पापः स्वर्गमाप्नुयात् ॥ ३ ॥
पञ्चदश्यां च माघस्य पूज्याजं सर्वमाप्नुयात् ।
वक्ष्ये सावित्रमावास्याभुक्तिमुक्तिकरीं शुभां ॥ ४ ॥
पञ्चदश्यां व्रती ज्येष्ठे वटमूले महासती ।
त्रिरात्रोपैता नारी सप्तधान्यैः प्रपूजयेत् ॥ ५ ॥
ग्रूढैः कण्ठसुचैश्च रजन्यां कुङ्कुमादिभिः ।
वटावलम्बनं कृत्वा नृत्यगीतैः प्रभातके ॥ ६ ॥
नमः सावित्र्यै सत्यवते नैवेद्यं चार्पयेद् द्विजे ।
वेश्म गत्वा द्विजान् भोज्य स्वयं भुक्त्वा विसर्जयेत् ॥ ७ ॥
सावित्री प्रीयतां देवी सौभाग्यादिकमाप्नुयात् ।

इत्याम्बे महापुराणे त्रिचिब्रतानि नाम चतुर्नवत्यधि-
कशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

—:०:—

वारव्रतानि ।

अग्निस्त्वाच । वारव्रतानि क्णामि भुक्तिमुक्तिप्रदानि हि ।

करं पुनर्वसुः सूर्येऽज्ञाने सर्वौषधीः शुभा ॥ १ ॥

आज्ञो चादित्यवारो तु सप्तजन्मस्वरोगभाक् ।

सङ्क्रान्तो सूर्यवारो यः सोऽर्कस्य हृदयः शुभः ॥ २ ॥

कृत्वा हस्ते सूर्यवारं नक्तेनाब्दं स सर्वभाक् ।

चिन्नाभसोमवाराणि सप्त कृत्वा सुखी भवेत् ॥ ३ ॥

स्नात्यां गृहीत्वा चाङ्गारं सप्तनक्त्यात्तिवर्जितः ।

विशाखायां बुधं गृह्य सप्तनक्तौ ग्रहार्त्तिनुत् ॥ ४ ॥

अनुराधे देवगुरुं सप्तनक्तौ ग्रहार्त्तिनुत्^(१) ।

शुक्रं ज्येष्ठान्तु सङ्क्रान्तौ सप्तनक्तौ ग्रहार्त्तिनुत् ॥ ५ ॥

मूले शकैश्वरं गृह्य सप्तनक्तौ ग्रहार्त्तिनुत् ।

इत्वान्मये महापुराणे वारव्रतानि नाम पञ्चनवत्यधि-
कशततमोऽध्यायः ॥

१ अनुराधे इत्यादिः ग्रहार्त्तिनुदित्यन्तः पाठः भ० पुस्तके नास्ति ।

अथ षण्णवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

नक्षत्रतानि ।

अग्निहवाच । नक्षत्रव्रतकं वक्ष्ये मे हरिः पूजितोऽर्धदः^(१) ।

नक्षत्रपुरुषं चादौ चैत्रमासे हरिं यजेत् ॥ १ ॥

मूले पादौ यजेज्जङ्घे रोहिणीस्वर्षयेहरिं ।

जानुनी चाश्विनीयोगे आषाढासूरुसञ्जके ॥ २ ॥

मेढ्रं पूर्वोत्तरास्त्रिव कटिं वै कृत्तिकासु च ।

यास्त्रे^२ भाद्रपदाभ्यान्तु कुम्भिं वै रेवतीषु च ॥ ३ ॥

स्तनी चैवानुराधासु धनिष्ठासु च पृष्ठकं ।

भुजौ पूज्यो विशाखासु पुनर्वसुङ्गुलीर्यजेत् ॥ ४ ॥

अश्लेषासु नखान् पूज्य कर्कठं ज्येष्ठासु पूजयेत् ।

ओत्ते विष्णोश्च श्रवणे मुखं पुष्ये हरेर्यजेत् ॥ ५ ॥

यजेत् स्नातिषु दन्ताग्रमास्यं वारुणतोऽर्चयेत् ।

मघासु नासां नयने मृगशीर्षे ललाटकं ॥ ६ ॥

चित्रासु चार्द्रासु कचानव्दान्ते स्वर्णकं हरिं ।

गुह्यपूर्णे घटेऽभ्यर्च्य शय्यागोर्थादि दक्षिणा^(२) ॥ ७ ॥

नक्षत्रपुरुषो विष्णुः पूजनीयः शिवात्मकः ।

१ हरिः सर्वत्र पूजित इति ग० ।

शय्यागोर्थादि दक्षिणा इति घ०, ज०,

२ शय्यागोर्थादि दक्षिणा इति घ०, ट० च । ज०, च । शय्याधेन्वादि दक्षिणा इति क० ।

शाश्ववायनीयव्रतकक्षासमे पूजयेद्धरिं ॥ ८ ॥
 कार्तिके कृत्तिकायां च मृगशीर्षे मृगास्यके ।
 नामभिः केशवाद्यैस्तु अच्युताय नमोऽपि वा ॥ ९ ॥
 कार्तिके कृत्तिकाभेऽङ्घ्रि मासनक्षत्रं हरिं ।
 शाश्ववायनीयव्रतकं करिष्ये भुक्तिमुक्तिदं ॥ १० ॥
 केशवादि महामूर्त्तिमच्युतं सर्वदायकं^(१) ।
 आवाहयाम्यहन्देवमायुरारोग्यर्ताहदं ॥ ११ ॥
 कार्तिकादौ सकासारमन्त्रं^(२) मासचतुष्टयं^(३) ।
 फाल्गुनादौ च कृशरमाषाढादौ च पायसं ॥ १२ ॥
 देवाय ब्राह्मणेभ्यश्च नक्तन्नैवेद्यमाशयेत्^(४) ।
 पञ्चगव्यजलेस्नातस्तस्यैव प्राशनाच्छुचिः ॥ १३ ॥
 अर्वाग्विसर्जनाद् द्रव्यं नैवेद्यं सर्वमुच्यते ।
 विसर्जिते जमनाद्ये निर्माणाभ्यवति क्षणात् ॥ १४ ॥
 नमो नमस्तेऽच्युत मे क्षयोस्तु
 पापस्य हृदि समुपैतु पुण्यं ।
 ऐश्वर्यवित्तादि सदाऽक्षयं मे^(५)
 क्षयश्च मां सन्ततिरभ्युपैतु ॥ १५ ॥
 यथाच्युतस्त्वम्परतः परस्तात्
 स ब्रह्मभूतः परतः परात्मन् ।

१ सर्वपापक्षमिति ८०,

४ नक्तं नैवेद्यमर्पयेदिति ४० ।

२ सर्वसारमन्त्रमिति ४०, ३०, ४०, च ।

५ ऐश्वर्यवित्तादि महोदयं मे इति

३ मासचतुष्टकमिति ४०,

४० ।

तथाच्युतं त्वं कुरु वाञ्छितं मे
 मया कृतम्यापहराप्रमेय ॥ १६ ॥
 अथतानन्द गोविन्द प्रसीद यद्भीषितं ।
 अक्षयं माममेयात्मन् कुरुष्व पुरुषोत्तम ॥ १७ ॥
 सप्त वर्षाणि सम्पूज्य भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 अनन्तव्रतमाख्यास्ये नक्षत्रव्रतकेयदं^(१) ॥ १८ ॥
 मार्गशीर्षे ऋगग्निरे मोमूत्राशौ यजेद्दरिं ।
 अनन्तं सर्वकामानामनन्तो भगवान् फलं ॥ १९ ॥
 ददात्यनन्तश्च पुनस्तदेवान्यत्र जन्मनि ।
 अनन्तपुन्योपचयङ्करोत्येतन्नहोव्रतं ॥ २० ॥
 यथाभिलषितप्राप्तिं करोत्यक्षयमेव च ।
 पादादि पूज्य नक्ते तु भुञ्जीयात्तैलवर्जितं ॥ २१ ॥
 घृतेनानन्तमुद्दिश्य होमो मासश्चतुष्टयं ।
 चैत्रादौ शालिना होमः पयसा आवणादिषु ॥ २२ ॥
 मान्धाताभूद् युवनाशादनन्तव्रतकात् सुतः ।

इत्याग्नेये महापुराणे नक्षत्रव्रतकानि नाम षण्णवत्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

१ नक्षत्रव्रतकामङ्गिति ष०, ग०, छ०। नक्षत्रव्रतकेऽग्रदमिति घ०, ङ०, ज० च।

अथ सप्तनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

दिवसव्रतानि ।

अग्निर्वाच । दिवसव्रतकं वक्ष्ये ह्यादौ धेनुव्रतं वदे ।

यद्योभयमुखीन्दद्यात् प्रभूतकनकान्वितां ॥ १ ॥

दिनं यद्योव्रतस्तिष्ठेत् स याति परमम्पदं ।

त्रयं पयोव्रतं कृत्वा काञ्चनं कल्पपादपं ॥ २ ॥

दत्त्वा ब्रह्मपदं याति कल्पवृक्षव्रतं स्मृतं ।

दद्याद्दिशत् पलादूर्ध्वं^(१) महीकृत्वा तु काञ्चनीं ॥ ३ ॥

दिनं पयोव्रतस्तिष्ठेद्दुद्रगः स्याद्दिवाव्रती ।

पक्षे पक्षे त्रिरात्रन्तु भक्तैर्नैकेन यः क्षपेत्^(२) ॥ ४ ॥

विपुलं धनमाप्नोति त्रिरात्रव्रतकृद्दिनं ।

मासे मासे त्रिरात्राशी एकभक्तौ गणेशतां ॥ ५ ॥

यस्त्रिरात्रव्रतं^(३) कुर्यात् समुद्दिश्य जनार्दनं ।

कुलानां शतमादाय स याति भवनं हरेः ॥ ६ ॥

नवम्याञ्च सिते पक्षे नरो मार्गशिरस्यश्च^(४) ।

प्रारभेत त्रिरात्राणां व्रतन्तु विधिवद् व्रती ॥ ७ ॥

१ दद्यात् त्रिंशत्पलादूर्ध्वमिति ष० अ० च ।

ज०, अ० च ।

२ क्षपेदिति ष०, ग०, घ०, ङ०,

३ यस्त्रिरात्रव्रतं कुर्यादिति ङ०, घ०, अ०,

४ मार्गशिरस्य चेति ष०, घ०, अ०, अ० च

ॐ नमो वासुदेवाय सहस्रं वा शतं जपेत् ।
 अष्टम्यामेकभक्ताशी दिनत्रयमुपावसेत् ॥ ८ ॥
 द्वादश्यां पूजयेद् विष्णुं कार्तिके कारयेद् व्रतं ।
 विप्रान् सम्भोज्य वस्त्राणि शयनान्वासनानि च ॥ ९ ॥
 ह्यत्रोपवीतपात्राणि ददेत् सम्प्रार्थयेद्द्विजान् ।
 व्रतेऽग्निं दुष्करे चापि विकलं यद्भूत्सम ॥ १० ॥
 भवन्नस्तदनुघातं परिपूर्णं भवत्विति ।
 भुक्तभोगो व्रजेद् विष्णुं त्रिरात्रव्रतकत्रती^(१) ॥ ११ ॥
 कार्तिकव्रतकं वक्ष्ये भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ।
 दशम्यां पञ्चगव्याशी एकादश्यामुपोषितः ॥ १२ ॥
 कार्तिकस्य सितेऽभ्यर्च्य^(१) विष्णुं देवविमानगः ।
 चैत्रे त्रिरात्रं नक्ताशी अजापञ्चप्रदः सुखी ॥ १३ ॥
 त्रिरात्रं पयसः पानमुपवासपरस्वहं ।
 षष्ठादि कार्तिके शुक्ले कृच्छ्रो माहेन्द्रं उच्यते ॥ १४ ॥
 पञ्चरात्रं पयः पीत्वा दध्याहारो ह्युपोषितः ।
 एकादश्यां कार्तिके तु कृच्छ्रोऽयं भास्करोर्यदः^(१) ॥ १५ ॥
 यवागूं यावकं शाकं दधि चीरं घृतं जलं ।
 पञ्चम्यादि सिते पचे कृच्छ्रः शान्तपनः स्मृतः ॥ १६ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे द्विसप्ततानि नाम सप्तनवत्यधि-
 कशततमोऽध्यायः ॥

१ त्रिरात्रव्रतकत्रती इति ख०, घ०, ज० च ।

ख०, घ०, ज०, अ० च ।

त्रिरात्रव्रतकदु व्रती इति ख० ।

३ भास्करोऽन्नद इति ख०, म०,

१ कार्तिकस्य सिते पार्थ इति ख०, म०, घ०,

घ०, ज०, अ० च ।

अथाष्टनवत्यधिकव्रततमोऽध्यायः ।

मासव्रतानि ।

अग्निरुवाच । मासव्रतकमाख्यास्ये भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ।
आषाढादिचतुर्मासमभ्यङ्गं वर्जयेत् सुधीः ॥ १ ॥
वैशाखे पुष्यलवणव्यङ्गा गोदो नृपो भवेत् ।
गोदो मासोपवासी च^(१) भीमव्रतकरो हरिः^(२) ॥ २ ॥
आषाढादिचतुर्भासं प्रातःस्नायी च विष्णुगः ।
माघे मास्यश्च चैत्रे वा गुडधेनुप्रदो भवेत् ॥ ३ ॥
गुडव्रतस्तृतीयायां गौरीशः स्यात्सहाव्रती ।
मार्गशीर्षादिमासेषु नक्तकृद्दिणुलोकभाक् ॥ ४ ॥
एकभक्तव्रती तद्दद्द्वाद्दशीव्रतकं पृथक्^(३) ।
फलव्रती चतुर्भासं फलं त्यक्त्वा प्रदापयेत् ॥ ५ ॥
श्रावणादिचतुर्मासं व्रतैः सर्वं लभेद्ब्रती ।
आषाढस्य सिते पक्षे एकादश्यामुपोषितः ॥ ६ ॥
चातुर्मास्यव्रतानान्तु कुर्वीत परिकल्पनं ।
आषाढ्याश्चाथ सङ्क्रान्तो कर्कटस्य^(४) हरिं यजेत् ॥ ७ ॥
इदं व्रतं मया देव गृहीतं पुरतस्तव ।

१ मासे यवाश्री चेति ७० ।

२ द्वादशीव्रतकं परमिति ७० ।

३ भीमव्रतपरो हरिरिति ७० । ४ आषाढ्यां ह्यसङ्क्रान्त्यां कर्कटे चेति ७० ।

निर्विघ्नां सिद्धिमायातु प्रसन्नं त्वयि केशव ॥ ८ ॥
 गृह्यतेऽस्मिन् व्रते देव यद्यपूर्णं म्रिये ह्यहं ।
 तन्मे भवतु सम्पूर्णं त्वत्प्रसादाज्जनार्दन ॥ ९ ॥
 मांसादि त्यक्त्वा^(१) विप्रः स्वात्तैलत्यागी हरिं यजेत् ।
 एकान्तरोपवासी च त्रिरात्रं विष्णुलोकभाक् ॥ १० ॥
 चान्द्रायणी विष्णुलोकी मौनी स्यान् मुक्तिभाजनं ।
 प्राजापत्यव्रती स्वर्गी शक्त्यावकभक्षकः ॥ ११ ॥
 दुग्धाद्याहारवान् स्वर्गी पञ्चगव्याम्बुमुक्तथा ।
 शाकमूलफलाहारो नरो विष्णुपुरीं व्रजेत्^(२) ॥ १२ ॥
 मांसवर्ज्यं यवाहारो रसवर्ज्यं हरिं व्रजेत् ।
 कौमुदव्रतमाख्यास्ये आश्विने समुपोषितः ॥ १३ ॥
 द्वादश्यां पूजयेद्विष्णुं प्रलिप्याजोत्पलादिभिः ।
 घृतेन तिलतैलेन दौपनैवेद्यमपंयेत् ॥ १४ ॥
 ॐ नमो वासुदेवाय मालत्या मालया यजेत् ।
 धर्मकामार्थमोक्षांश्च प्राप्नुयात् कौमुदव्रती ॥ १५ ॥
 सर्वं लभेद्हरिं प्रार्थ्य मासोपवासकव्रती ।

इत्याग्नेये महापुराणे मासवतानि नाम अष्टनवत्यधि-
 कशततमोऽध्यायः ॥

१ मत्स्यादि त्यक्तेति ङ०, घ०, ङ० च ।
 मत्स्यात्यागी तु इति ङ० ।

२ विष्णुपुरं व्रजेदिति ङ०,
 ङ० च ।

अथैकोनशताधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

नानाव्रतानि ।

अग्निर्वाच । ऋतुव्रतान्यहं वक्ष्ये भुक्तिमुक्तिप्रदानि ते ।
 इन्धनानि तु यो दद्याद्दुर्षादिचतुरो हृतून् ॥ १ ॥
 घृतधेनुप्रदक्षान्ते ब्राह्मणोऽग्निव्रती भवेत् ।
 कृत्वा मौनन्तु सन्ध्यायां मासान्ते घृतकुम्भदः ॥ २ ॥
 तिलघण्टावस्त्रदाता सुखी सारस्वतव्रती^(१) ।
 पञ्चामृतेन स्रपनं कृत्वाब्दं धेनुदो नृपः ॥ ३ ॥
 एकादश्यान्तु नक्ताशी चैत्रे भक्तं निवेदयेत् ।
 हैमं विष्णोः पदं याति मासान्ते विष्णुसद्गती ॥ ४ ॥
 पायसाशी गीयुगदः श्रीभागदेवीव्रती भवेत् ।
 निवेद्य पितृदेवेभ्यो यो भुङ्क्ते स भवेन्नृपः ॥ ५ ॥
 वर्षव्रतानि शीक्तानि^(२) सद्भ्रान्तिव्रतकं वदे ।
 सङ्क्रान्तौ स्वर्गलोकी स्याद्रात्रिजागरणान्नरः ॥ ६ ॥
 अमावास्यां तु सद्भ्रान्तौ शिवाङ्कयजनात्तथा ।
 उत्तरे त्वयने वाज्यप्रस्थस्नानेन केशवे ॥ ७ ॥

१ सुखीः सारस्वतव्रती इति ७०, ग०,
 घ०, ६०, ८० च ।

२ सर्वव्रतानि शीक्तानीति ७०, ६०,
 अ० च ।

द्वात्रिंशत्पलमानेन सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 दृतक्षीरादिना ज्ञाप्य प्राप्नोति विषुवादिषु ॥ ८ ॥
 स्त्रीणामुमाव्रतं त्रीदं तृतीयास्वष्टमीषु च ।
 गौरीं महेश्वरं चापि यजेत् सौभाग्यमाप्नुयात् ॥ ९ ॥
 उमामहेश्वरौ प्रार्थ्यं श्रुवियोगादि चाप्नुयात् ।
 मूलव्रतकारी स्त्री च उमेश्वरतकारिणी ॥ १० ॥
 सूर्यभक्ता तु या नारी ध्रुवं सा पुरुषो भवेत् ।

इत्याग्नेये महापुराणे नानाव्रतानि नाम एकीनशता-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्विशततमोऽध्यायः ।

दीपदानव्रतं ।

अग्निर्वाच । दीपदानव्रतं वक्ष्ये भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ।
 देवद्विजातिकगृहे दीपदोऽब्दं स सर्वभाक् ॥ १ ॥
 चतुर्मासं विष्णुलोकीं कार्तिके स्वर्गलोक्षपि ।
 दीपदानात् परं नास्ति न भूतं न भविष्यति ॥ २ ॥
 दीपेनायुष्यचक्षुष्यान्दीपालक्ष्मीसुतादिकं ।
 सौभाग्यं दीपदः प्राप्य स्वर्गलोके महीयते ॥ ३ ॥
 विदर्भराजदुहिता सलिता दीपदात्मभाक् ।

चारुधर्म्यन्नापपत्नी शतभार्याधिकाऽभवत् ॥ ४ ॥

ददौ दीपसहस्रं सा विष्णोरायतने सती ।

पृष्टा सा दीपमाहात्म्यं सपत्नीभ्य उवाच ह ॥ ५ ॥

ललितोवाच । सौवीरराजस्य पुरा मैत्रेयोऽभूत् पुरोहितः ।

तेन चायतनं विष्णोः कारितं देविकातटे ॥ ६ ॥

कार्तिके दीपकस्तेन दत्तः सम्परितो मया ।

वक्रप्रान्तेन नश्यन्त्या मार्जारस्य तदा भयात् ॥ ७ ॥

निर्वाणवान् प्रदीप्तोऽभूद्दृष्ट्या मूषिकया तदा ।

मृता राजात्मजा जाता राजपत्नी शताधिका ॥ ८ ॥

असङ्ख्यितमप्यस्य प्रेरणं यत् कृतं मया ।

विष्णायतनदीपस्य तस्येदं भुज्यते फलं ॥ ९ ॥

जातिस्मरा ह्यतो दीपान् प्रयच्छामि त्वहर्निशं ।

एकादश्यां दीपदो वै विमाने दिवि मोदते ॥ १० ॥

जायते दीपहर्ता तु मूको वा जड एव च ।

अथे तमसि दुष्पारे नरके पतते किल ॥ ११ ॥

विक्रीशमानांश्च नरान् यमकिङ्कराहृतान् ।

विलापैरलमत्रापि किं वो विलपिते फलं ॥ १२ ॥

यदा प्रमादिभिः पूर्वमत्यन्तसमुपेक्षितः ।

जन्तुर्जन्मसहस्रेभ्यो ह्येकस्मिन् मानुषो यदि ॥ १३ ॥

तत्राप्यतिविमूढात्मा किं भोगानभिधावति ।

स्वहितं^(१) विषयास्वादैः क्रन्दनं तदिहागतं ॥ १४ ॥

१ हर्षितमिति ख०, ग०, घ० च । हूपितमिति ङ० ।

भुज्यते च कृतं पूर्वमेतत् किं वो न चिन्तितं ।
 परस्त्रीषु कुचाभ्यङ्गं प्रीतये दुःखदं हि वः ॥ १५ ॥
 मुहूर्त्तविषयास्वादोऽनेककोट्यब्ददुःखदः ।
 परस्त्रीहारियद्गौतं हा मातः किं विलप्यते ॥ १६ ॥
 कोऽतिभारो हरेर्नाम्नि जिह्वया परिकीर्त्तने ।
 वर्त्तितैलेऽल्पमूल्येऽपि यदग्निर्लभ्यते सदा ॥ १७ ॥
 दानाशक्तैर्हरेर्हीपो हृतस्तद्दोऽस्ति दुःखदं ।
 इदानीं किं विलापेन सहध्वं यदुपागतं ॥ १८ ॥

अग्निरुवाच । ललितोक्तञ्च ताः श्रुत्वा दीपदानाद्दिवं ययुः ।
 तस्माद्दीपप्रदानेन व्रतानामधिकं फलं ॥ १९ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे दीपदानव्रतं नाम द्विशतत
 मोऽध्यायः ॥

अथैकाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

नवव्यूहार्चनं ।

अग्निरुवाच । नवव्यूहार्चनं वक्ष्ये नारदाय हरीरितं ।
 मण्डलेऽजेऽर्चयेन्मध्ये अवीजं वासुदेवकं ॥ १ ॥
 आवीजञ्च सद्दर्षणम् प्रद्युम्नं च दक्षिणे ।

अः अनिरुद्धं नैर्ऋते श्रीं नारायणमसु च ॥ २ ॥
 तत् सद्ब्रह्माणमनिले हुं विष्णुं चौं नृसिंहकं^(१) ।
 उत्तरे भूर्वराहश्च ईशे द्वारि च पश्चिमे ॥ ३ ॥
 कं टं सं शं गरुत्मन्तं पूर्ववक्त्रश्च दक्षिणे^(२) ।
 खं छं वं हुं फडिति च खं ठं फं शं गदां विधौ ॥ ४ ॥
 बं शं मं चं कोणेशश्च घं दं भं हं त्रियं यजेत् ।
 दक्षिणे चोत्तरे पुष्टिं गं ङं बं शं स्ववीजकं ॥ ५ ॥
 पीठस्य पश्चिमे धं वं वनमालाश्च पश्चिमे ।
 श्रीवक्त्रं चैव सं हं लं छं तं यं कौस्तुभं जले ॥ ६ ॥
 दशमाङ्गक्रमादिष्णोर्नमोऽनन्तमधोऽर्चयेत् ।
 दशाङ्गादिमहेन्द्रादीन् पूर्वार्धाद्दौ चतुरो घटान् ॥ ७ ॥
 तोरणानि वितानं च अन्यनिलेन्द्वीजकैः ।
 मण्डलानि क्रमाद्गत्वा तनुं वन्द्य ततः प्रवेत् ॥ ८ ॥
 अम्बरस्थं ततो ध्यात्वा सूक्ष्मरूपमद्यात्मनः ।
 सितासृते निमग्नश्च^(५) चन्द्रविम्बात् सुतेन च ॥ ९ ॥
 तदेव चात्मनो वीजममृतं प्रवसंस्कृतं ।
 उत्पद्यमानं पुरुषमात्मानमुपकल्पयेत् ॥ १० ॥
 उत्पन्नोऽस्मि स्वयं विष्णुर्वीजं द्वादशकं न्यसेत् ।
 ष्टच्चिरस्तु शिखा चैव कवचं चास्त्रमेव च ॥ ११ ॥
 वक्षोमूर्धशिखापृष्ठलोचनेषु न्यसेत् पुनः ।
 अस्त्रं कारहये न्यस्य ततो दिव्यतनुर्भवेत् ॥ १२ ॥

१ क्लृं विष्णुं चौं नृसिंहकमिति
ख०, इ०, ज० च ।

२ पश्चिराजश्च दक्षिणे इति इ० ।

३ सितासृते निमग्नश्चेति ख०, ज० च ।

यथात्मनि तथा देवे शिष्यदेहे न्यसेत्तथा ।
 अग्निर्ग्राह्या स्मृता पूजा यद्वरेः पूजनं हृदि ॥ १३ ॥
 सनिर्ग्राह्या मण्डलादौ बहनेवाथ शिष्यकाः ।
 पुष्यं क्षिपेयुर्यन्मूर्त्तीं तस्य तन्नाम कारयेत् ॥ १४ ॥
 निवेश्य वामतः शिष्यांस्तिलव्रीहिष्टतं हुनेत् ।
 शतमष्टोत्तरं हुत्वा सहस्रं कायशुद्धये ॥ १५ ॥
 नवव्यूहस्य मूर्त्तीनामङ्गानां च शताधिकं ।
 पूर्णान्दत्त्वा दीक्षयेत्तान् गुरुः पूज्यश्च तैर्धनैः ॥ १६ ॥
 इत्याम्बेये महापुराणे नवव्यूहाङ्गनं नाम एकाधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्वयधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

पुष्याध्यायकथनं ।

अग्निरुवाच । पुष्यगन्धधूपदीपनैवेद्यैस्तुथते हरिः ।
 पुष्याणि देवयोग्यानि ह्ययोग्यानि वदामि ते ॥ १ ॥
 पुष्यं श्रेष्ठं मालती च तमालो भुक्तिमुक्तिमान् ।
 मल्लिका सर्वपापघ्नी यूथिका विष्णुलोकदा ॥ २ ॥
 अतिमुक्तमयं तद्वत् पाटला विष्णुलोकदा ।

करवीरैर्विष्णुलोकी जवापुष्पैश्च पुष्पवान् ॥ ३ ॥
 पावन्तीकुञ्जकाद्यैश्च तगरैर्विष्णुलोकभाक् ।
 कर्णिकारैर्विष्णुलोकः कुरुगैः पापनाशनं ॥ ४ ॥
 पद्मैश्च केतकीभिश्च कुन्दपुष्पैः परा गतिः ।
 वाणपुष्पैर्वर्वराभिः कृष्णाभिर्हरिलोकभाक् ॥ ५ ॥
 अशोकैस्तिलकैस्तद्वदटरूषभवैस्तथा ।
 मुक्तिभागी विल्वपत्रैः शमीपत्रैः परा गतिः ॥ ६ ॥
 विष्णुलोकी भृङ्गराजैस्तमालस्य दलैस्तथा ।
 तुलसी कृष्णगौराख्या कल्हारीत्पलकानि च ॥ ७ ॥
 पद्मं कोकनदं पुष्पं शताब्जमालया हरिः ।
 नीपार्जुनकदम्बैश्च^(१) वकुलैश्च सुगन्धिभिः ॥ ८ ॥
 किंशुकैर्मुनिपुष्पैस्तु गोकर्णैर्नागकर्णकैः ।
 सन्ध्यापुष्पैर्विल्वतकै रञ्जनीकेतकीभवैः^(२) ॥ ९ ॥
 कुष्माण्डलिभिरोत्थैश्च कुशकाशशरोद्भवैः ।
 द्यूतादिभिर्मरुतकैः पत्रैरन्यैः सुगन्धकैः ॥ १० ॥
 भुक्तिर्भुक्तिः पापहानिर्भक्त्या सर्वैस्तु तुष्यति ।
 स्वर्णलक्षाधिकं पुष्पं माला कोटिगुणाधिका ॥ ११ ॥
 स्ववनेऽन्यवने पुष्पैस्त्रिगुणं वनजैः फलं^(३) ।
 विशीर्णैर्नार्चयेद्विष्णुनाधिकाङ्गैर्न मोटितैः ॥ १२ ॥
 काञ्चनारैस्तद्योन्मत्तैर्गिरिकर्णिकया तथा ।

१ मुक्तिभागी कदम्बैश्चति ७० ।

७०, ६०, ७०, ८० ।

२ रञ्जनीकेतकीभवैरिति ७० ।

३ जलजैः फलमिति ७० ।

कुटजैः शाखालीयैश्च^(१) शिरीषैर्वरकादिकं ॥ १३ ॥
 सुगन्धैर्ब्रह्मपद्मैश्च^(२) पुष्पैर्नीलोत्पलैर्हरिः^(३) ।
 अर्कमन्दारधूस्तरकुसुमैरर्चयते हरः ॥ १४ ॥
 कुटजैः कर्कटीपुष्पैः केतकीन् शिवे ददेत् ।
 कुष्माण्डनिम्बसम्भूतं पेशाचं गन्धवर्जितं ॥ १५ ॥
 अहिंसा इन्द्रियजयः^(४) चान्तिर्ज्ञानं^(५) दया श्रुतं ।
 भावाष्टपुष्पैः सम्भूज्य देवान् स्याद् भुक्तिमुक्तिभाक् ॥ १६ ॥
 अहिंसा प्रथमं पुष्पं पुष्पमिन्द्रियनिग्रहः ।
 सर्वपुष्पं दद्याद्भूते पुष्पं शान्तिर्विशिष्यते ॥ १७ ॥
 शमः पुष्पं तपः पुष्पं ध्यानं पुष्पं च सप्तमं ।
 सत्यञ्चैवाष्टमं पुष्पमेतैस्तुष्यति केशवः ॥ १८ ॥
 एतैरेवाष्टभिः पुष्पैस्तुष्यत्येवार्चिता हरिः ।
 पुष्पान्तराणि सन्त्यत्र वाद्यानि मनुजोत्तम ॥ १९ ॥
 भक्त्या दयान्वितैर्विष्णुः पूजितः परितुष्यति^(६) ।
 चारुणं सलिलं पुष्पं सौम्यं घृतपयोदधि ॥ २० ॥
 प्राजापत्यं तथात्नादि आम्बेयं धूपदीपकं ।
 फलपुष्पादिकञ्चैव वानस्पत्यन्तु पञ्चमं ॥ २१ ॥
 पार्थिवं कुशमूलाद्यं वायव्यं गन्धचन्दनं ।

१ शाखालिजैश्चेति ख०, ग०,
ङ० च ।

२ सुगन्धैः पत्रपुष्पैश्चेति ड० ।

३ पूष्पो नीलोत्पलैर्हरिरिति
ख०, ग०, ड०, ज० च ।

४ अहिंसा इन्द्रियजय इति ग० ।

५ चान्तिर्ज्ञानमिति ख० ।

६ अहिंसा प्रथमं पुष्पमित्यादिः, पूजितः
परितुष्यति इत्यन्तः पाठः ख०, ग०, घ०,
ङ०, ङ०, ज०, झ०, ट० पुस्तकेषु नास्ति ।

अद्वाख्यं विष्णुपुष्पञ्च सर्वदा चाष्टपुष्पिकाः ॥ २२ ॥

आसनं मूर्त्तिपञ्चाङ्गं^(१) विष्णुर्वा चाष्टपुष्पिकाः ।

विष्णोस्तु वासुदेवद्यैरीशानाद्यैः शिवस्य वा ॥ २३ ॥

इत्याग्नेये मङ्गपुराणे पुष्पाध्यायो नाम द्वात्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥

नरकस्वरूपम् ।

अग्निर्वाच । पुष्पाद्यैः पूजनाद्विष्णोर्नयाति नरकान्वर्द्धे ॥

आयुषोऽन्ते नरः प्राणैरनिच्छन्नपि मुच्यते ॥ १ ॥

जलमग्निर्विषं शस्त्रं क्षुद्राधिः पतनं गिरेः ।

निमित्तं किञ्चिदासाद्य देही प्राणैर्विमुच्यते ॥ २ ॥

अन्यच्छरीरमादत्ते यातनीयं स्वकर्माभिः ।

भुङ्क्तेऽथ पापकृत् दुःखं सुखं धर्माय सङ्गतः ॥ ३ ॥

नीयते यमदूतैस्तु यमं प्राणिभयङ्करैः ।

कुपथे दक्षिणद्वारि धार्मिकः पश्चिमादिभिः ॥ ४ ॥

यमाज्ञतैः किङ्करैस्तु पात्यते नरकेषु च^(२) ।

१ आसनं मूर्त्तिषोडाङ्गमिति ख० । पात्यते नरके सदा इति ख० । पीडयते

२ पात्यते नरकेष्वपि इति ख० । नरकेऽधुनेति घ०, ख० च ।

स्वर्गं तु नीयते धर्माद् वसिष्ठाद्युक्तिसंश्रयात् ॥ ५ ॥
 गोघाती तु महावीर्यां वर्षलक्षन्तु पीड्यते ।
 आमकुम्भे महादीप्ते ब्रह्महा भूमिहारकः ॥ ६ ॥
 महाप्रलयकं यावद्गौरवे पीड्यते शनैः ।
 स्त्रीबालवृद्धहन्ता तु यावदिन्द्राद्यतुर्दश ॥ ७ ॥
 महारौरवके रौद्रे गृहक्षेत्रादिदीपकः ।
 दह्यते कल्पमेकं स चौरस्तामिस्रके पतेत् ॥ ८ ॥
 नैककल्पन्तु शूलाद्यैर्भियते यमकिङ्करैः ।
 महातामिस्रके सर्पजलौकाद्यैश्च पीड्यते ॥ ९ ॥
 यावद्भूमिर्माट्टहाद्या असिपत्रवनेऽसिभिः^(१) ।
 नैककल्पन्तु नरके करम्भवालुकामु च ॥ १० ॥
 येन दग्धो जनस्तत्र दह्यते बालकादिभिः ।
 काकोले कृमिविष्टाशी एकाकी मिष्टभोजनः ॥ ११ ॥
 कुट्टले मूत्ररक्ताशी पञ्चयज्ञक्रियोज्झितः ।
 सुदुर्गन्धे रक्तभोजी भवेच्चाभक्ष्यभक्षकः ॥ १२ ॥
 तैलपाके तु तिलवत् पीड्यते परपीडकः ।
 तैलपाके तु पच्येत शरणागतघातकः ॥ १३ ॥
 निरुच्छ्रासे दाननाशी रसविक्रयकोऽध्वरे ।
 नाम्ना वज्रकवाटेन महापाते तदाऽनृती ॥ १४ ॥
 महाज्वाले पापबुद्धिः क्रकचेऽगम्यगामिनः ।
 सङ्करी गुडपाके च^(२) प्रतुदेत् परमर्षनुत् ॥ १५ ॥

१ असिपत्रवनेऽग्निभिरिति ड० ।

२ नुदपाके चेति ख०, ज० च ।

चारुदे^(१) प्राणिहन्ता क्षुरधारे च भूमिहृत् ।
 अम्बरीषे गोस्वर्णहृद द्रुमच्छिहज्रशस्त्रके ॥ १६ ॥
 मधुहर्ता परीतापे कालसूत्रे परार्थहृत् ।
 कश्मलेऽत्यन्तमांसाशी उग्रगन्धे ह्यपिण्डदः १७ ॥
 दुर्धरे तु काचभक्षी वन्दियाहरतास्य ये ।
 मञ्जुषे नरके लोहेऽप्रतिष्ठे अतिनिन्दकः ॥ १८ ॥
 पूतिवक्त्रे कूटसाक्षी परिलुण्ठे धनापहा ।
 बालस्त्रीवृद्धघाती च कराले ब्राह्मणार्त्तिहृत् ॥ १९ ॥
 विलेपे मद्यपी पिप्रो महाताम्रे तु मेदिनः^(२) ॥ २० ॥
 तथाक्रम्य पारदारान् ज्वलन्तीमायसीं शिलां ।
 शास्त्रलाख्ये तमालिङ्गेन् नारी बहूनरङ्गमा ॥ २१ ॥
 आस्फोटजिह्वोद्वरणं स्त्रीक्षणान् नेत्रभेदनं ।
 अङ्गारराशौ क्षिप्यन्ते मातृपुत्रादिगामिनः ॥ २२ ॥
 चौराः क्षुरैश्च भिद्यन्ते स्वमांसाशी च मांसभुक् ।
 मांसोपवासकर्त्ता वै न याति नरकन्नरः ॥ २३ ॥
 एकादशीव्रतकरो भीष्मपञ्चकसद् व्रती ।

इत्याग्नेये महापुराणे नरकस्वरूपवर्णनं नाम त्र्यधिक-
 द्विंशततमोऽध्यायः ॥

१ चारुकूपे इति ख०, झ० च ।

२ महाग्नेते तु मेदिन इति ख०,
ग०, घ०, ङ०, झ०, ज० च ।

अथ चतुरधिकद्दिशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

मासोपवासव्रतं ।

अग्निरुवाच । व्रतं मासोपवासञ्च^(१) सर्वोत्कृष्टं वदामि ते ।

कृत्वा तु वैष्णवं यज्ञं गुरोराज्ञामवाप्य च ॥ १ ॥

कृच्छ्राद्यैः स्वबलं बुद्ध्वा कुर्यान् मासोपवासकं ॥

वानप्रस्थो यतिर्वाथ नारी वा विधवा मुने ॥ २ ॥

आश्विनस्यामले पक्षे एकादश्यामुपोषितः ।

व्रतमेतत्तु गृह्णीयाद्यावत्त्रिंशद्दिनानि तु ॥ ३ ॥

अद्यप्रभृत्यहं विष्णो यावदुत्थानकन्तव ।

अर्चयेत्वामनघ्नन् हि यावत् त्रिंशद्दिनानि तु ॥ ४ ॥

कार्तिकाश्विनयोर्विष्णोर्यावदुत्थानकन्तव ।

न्त्रिये यद्यन्तरालेऽहं व्रतभङ्गो न मे भवेत् ॥ ५ ॥

त्रिकालं पूजयेद्दिष्णुं त्रिःस्राती गन्धपुष्पकैः ।

विष्णोर्गीतादिकं जप्यभ्यानं कुर्याद् व्रती नरः ॥ ६ ॥

इथावादम्परिहरेदर्थाकाङ्क्षां विवर्जयेत्^(२) ।

नाव्रतस्थं स्पृशेत् कश्चिद्विकर्मस्थान्न चालपेत् ॥ ७ ॥

१ व्रतं मासोपवासाङ्कमिति घ०, ज०

च ।

२ अन्नाकाङ्क्षां विवर्जयेदिति घ०,

ङ० च ।

देवतायतने तिष्ठेद्यावत् त्रिंशद्दिनानि तु ।
 द्वादश्यां पूजयित्वा तु भोजयित्वा द्विजान्ब्रूती ॥ ८ ॥
 समाप्य दक्षिणां दत्त्वा पारणन्तु समाचरेत् ।
 भुक्तिमुक्तिमवाप्नोति कल्पांश्चैव तयोदश ॥ ९ ॥
 कारयेद्द्वैष्णवं यज्ञं यजेद्दिप्रांस्त्रयोदश ।
 तावन्ति वस्त्रयुग्मानि भाजनान्यासनानि च ॥ १० ॥
 छत्राणि सपवित्राणि तद्योपानद्युगानि च^(१) ।
 योगपट्टोपवीतानि दद्याद्दिप्राय तैर्भूतः^(२) ॥ ११ ॥
 अन्यविप्राय शय्यायां हेमं विष्णुं प्रपूज्य च ।
 आत्मनश्च तस्मान्मूर्त्तिं वस्त्राद्यैश्च प्रपूजयेत् ॥ १२ ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विप्रो विष्णुप्रसादतः ।
 विष्णुलोकं गमिष्यामि विष्णुरेव भवाम्यहं ॥ १३ ॥
 ब्रज ब्रज देवबुद्धे विष्णोः स्थानमनामयं ।
 विमानेनामलस्तत्र तिष्ठेद् विष्णुस्वरूपधृक् ॥ १४ ॥
 द्विजानुक्त्वाथ^(१) तां शय्यां गुरवेऽथ निवेदयेत् ।
 कुलानां शतमुद्भृत्य विष्णुलोकत्रयेद् व्रती ॥ १५ ॥
 मासोपवासी यद्देशे स देशो निर्मलो भवेत् ।
 किं पुनस्तत्कुलं सर्वं यत्र मासोपवासकृत् ॥ १६ ॥
 व्रतस्थं मूर्च्छितं दृष्ट्वा क्षीराज्यञ्चैव पाययेत् ।
 नैते व्रतं विनिघ्नन्ति हविर्विप्रानुमोदितं ॥ १७ ॥

१ तसः पानयुतानि, चेति ख० ।

२ वै मत इति घ० ।

३ द्विजान् नलायेति क० ।

क्षीरं गुरोर्हितीषध्व आपो मूलफलानि च ।

विष्णुर्गर्भहोषधं कर्त्ता व्रतमस्मात् समुद्धरेत् ॥ १८ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे मासोपवासव्रतं नाम चतुरधिक-
द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:◊:—

भौषपञ्चकव्रतं ।

अग्निर्वाच । भौषपञ्चकमाख्यास्ये व्रतराजन्तु सर्वदं ।

कार्तिकस्यामले पक्षे एकादश्यां समाचरेत् ॥ १ ॥

दिनानि पञ्चं त्रिःश्रायी पञ्चत्रीहितिलैस्तथा^(१) ।

तर्पयेद्देवपित्रादीन् मौनी सम्पूजयेद्धरिं ॥ २ ॥

पञ्चगव्येन संस्त्राप्य देवं पञ्चासृतेन च ।

चन्दनाद्यैः समालिप्य गुग्गुलुं सष्टतन्दहेत् ॥ ३ ॥

दीपं दद्याद्दिवारात्रौ नैवेद्यं परमान्नकं ।

ओं नमो वासुदेवाय जपेदष्टोत्तरं शतं ॥ ४ ॥

१ यत्रत्रीहितिलैस्तथेति घ०, ङ०, झ०, ज० च ।

जुहुयाच्च घृताभ्यक्तांस्तिलव्रीहींस्ततो व्रती ।
 षडक्षरेण मन्त्रेण स्वाहाकारान्वितेन च ॥ ५ ॥
 कमलैः पूजयेत् पादौ द्वितीये विष्वपञ्चकैः ।
 जानु सक्थि तृतीयेऽथ नाभिं भृङ्गरजेन तु ॥ ६ ॥
 वाणविष्वज्रवाभिस्तु चतुर्थे पञ्चमेऽहनि ।
 मालत्या भूमिशायी स्यादेकादश्यान्तु गोमयं ॥ ७ ॥
 गोमूत्रं दधि दुग्धं च पञ्चमे पञ्चगव्यकं ।
 पीर्णमास्याक्षरेचक्षुः भुक्तिं मुक्तिं लभेद् व्रती ॥ ८ ॥
 भीषः कृत्वा हरिं प्राप्तस्तेनैव^(१) भीषपञ्चकं ।
 ब्रह्मणः पूजनाद्यैश्च उपवासादिकं व्रतं^(२) ॥ ९ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे भीषपञ्चकं नाम पञ्चाधिकद्विशत-
 तमोऽध्यायः ॥

अथ षडधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

अगस्त्यार्घ्यदान कथनं ।

अभिरुवाच । अगस्त्यो भगवान्विष्णुस्तमभ्यर्चात्प्रयाश्चरिं ।
 अप्राप्ते भास्करे कन्यां सच्चिभागैस्त्रिभिर्द्विनैः ॥ १ ॥

१ हरिं लेभे तेनेतदिति ३० । हरिं १ पूजनात्पञ्चउपवासाद् जपतमिति
 प्राप तेनेतदिति ७० । हरिं प्राप्तलेने- ३०, ४०, ५०, ६०, ७०, ८०
 तदिति ७०, ८० च । ३॥

(३२)

अर्घ्यं दद्यादगस्त्याय पूजयित्वा ह्युपोषितः ।
 काशपुष्पमयीं मूर्त्तिं प्रदोषे विन्वसेद् घटे ॥ २ ॥
 मुनेर्यजेत्तां कुम्भस्थां रात्रौ कुर्व्यात् प्रजागरं ।
 अगस्त्य मुनिशार्दूल तेजोराशे महामते^(१) ॥ ३ ॥
 इमां मम कृतां पूजां गृह्णीष्व प्रियया सह ।
 आवाह्यार्घ्यं च साम्भुस्थं प्रार्थयेच्चन्दनादिना ॥ ४ ॥
 जलाशयसमीपे तु प्रातर्नीत्वार्य्यमर्पयेत् ।
 काशपुष्पप्रतीकाश अग्निस्त्रावतसम्भव^(२) ॥ ५ ॥
 मित्रावरुचयोः पुत्र कुम्भयोगे नमोऽस्तु ते ।
 आतापिर्भक्षितो येन वातापिच महासुरः ॥ ६ ॥
 समुद्रः शोषितो येन सोऽगस्त्यः सम्भुखोऽस्तु मे ।
 अगस्तिं प्रार्थयिष्यामि कर्मणा मनसा गिरा ॥ ७ ॥
 अर्घ्ययिष्याम्यहं मैत्रं परलोकाभिकाङ्क्षया ।
 ह्यीपान्तरसमुत्पन्नं देवानां परमं प्रियं ॥ ८ ॥
 राजानं सर्व्ववृक्षाणां चन्दनं प्रतिगृह्णातां^(३) ।
 धर्मार्थकाममोक्षाणां भाजनी पापनाशनी ॥ ९ ॥
 सौभाग्यारोग्यलक्ष्मीदा पुष्पमाला प्रगृह्णातां ।
 धूपोऽयं गृह्णातां देव भक्तिं मे ह्यवलाङ्कुर ॥ १० ॥
 ईक्षितं मे वरं देहि परत्र च शुभाकृतिं ।
 सुरासुरैर्मुनिश्रेष्ठ सर्व्वकामफलप्रद ॥ ११ ॥

१ तेजोराशे महासुते इति अ०, घ०,

१ वक्रिमावतसम्भवेति अ० ।

अ०, ज०, झ०, ङ०, ट० च । तेजो-

३ चन्दनं मे प्रगृह्णामिति अ०,

राशे अत्ररपते इति अ० ।

अ० च ।

वसुव्रीहिकर्त्तृणा दत्तस्वर्घ्यो ह्ययं^(१) मया ।

अगस्त्यं बोधयिष्यामि यन्मया मनसोवृत्तं^(२) ॥ १२ ॥

फलैरर्घ्यं प्रदास्यामि गृहाणार्घ्यं महामुने ।

अगस्त्य एवं स्वनमानः स्वमित्रैः प्रजामपत्यं बलमीहमानः ।

उभौ कर्णावधिरुचतेजाः पुपोष सत्या देवेश्वाशिषो जगाम ॥ १३ ॥

राजपुत्रि नमस्तुभ्यं मुनिपत्नि महाव्रते ।

अर्घ्यं गृह्णीष्व देवेशि लोपासुद्रे यशस्विनि ॥ १४ ॥

पञ्चरत्नसमायुक्तं हेमरूप्यसमन्वितं ।

सप्तधान्यवृत्तं^(३) पात्रं दधिचन्दनसंयुतं ॥ १५ ॥

अर्घ्यं दद्यादगस्त्याय स्त्रीशूद्राणामवैदिकं ।

अगस्त्य मुनिशार्दूल तेजोराशि च सर्वद ॥ १६ ॥

इमां मम कर्ता पूजां गृह्णीत्वा व्रज शान्तये ।

त्यजेदगस्त्यसुहृद्य धान्यमिकं फलं रसं ॥ १७ ॥

ततोऽन्नं भोजयेद्विप्रान् घृतपायसमोदकान् ।

गां वासांसि सुवर्णञ्च^(४) तेभ्यो दद्याच्च दक्षिणां ॥ १८ ॥

घृतपायसयुक्तेन पात्रिणाच्छादिताननं ।

सद्विरस्यच्च तं कुम्भं ब्राह्मणायोपकल्पयेत्^(५) ॥ १९ ॥

१ दत्तस्वर्घ्योऽत्यय इति क० ।

४ प्रतिमाद्य सुवर्णञ्चेति क० ।

२ मनसेपचितमिति ग०, घ०, झ० च ।

५ ब्राह्मणायोपपादयेदिति घ०, क०,

मनसेदितमिति क० ।

ज०, ज० च ।

३ सप्तधान्ययुक्तमिति क० ।

सप्तवर्षाणि दत्त्वाऽर्घ्यं सर्वं सर्वमवाप्नुयुः ।

नारी पुत्राश्च सौभाग्यं पतिं कन्या नृपोद्भवं ॥ २८ ॥

इत्याम्बेये महापुराणे अगस्त्यार्घ्यदानव्रतं नाम षडधिक-
द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्ताधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

कौमुदव्रतं ।

अग्निववाच । कौमुदाख्यं मयोक्तञ्च चरेदाश्वयुजे सिते ।

हरिं यजेन् मासमेकमेकादश्यामुपोषितः ॥ १ ॥

आश्विने शुक्लपक्षेहमेकाहारो हरिं जपन् ।

मासमेकं भुक्तिमुक्त्यै करिष्ये कौमुदं व्रतं ॥ २ ॥

उपोष्य विष्णुं द्वादश्यां यजेद्देवं विलिप्य च ।

चन्दनाशुरुकाश्रीरैः कमलोत्पलपुष्पकैः ॥ ३ ॥

कन्हारैर्व्वाथ मालत्या दीपं तैलेन वाग्यतः ।

अहोरात्रं च नैवेद्यं पायसापूपमोदकैः ॥ ४ ॥

श्रीं नमो वासुदेवाय विघ्नाप्याश्च क्षमापयेत् ।

भोजनादि(१) हिजे दद्याद्यावद् देवः प्रबुद्धते ॥ ५ ॥
तावन्नासोपवासः स्यादधिकं फलमप्यतः ।

इत्याग्नेये महापुराणे कौमुदव्रतं नाम समाधिकद्विश-
ततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

व्रतदानादिसमुच्चयः ।

अग्निरुवाच । व्रतदानानि सामान्यं प्रवदामि समासतः ।
तिथौ प्रतिपदादौ च सूर्यादौ कृत्तिकासु च ॥ १ ॥
विष्णुभादौ च मेषादौ काले च ग्रहणादिके ।
यत् काले यद् व्रतं दानं यद् द्रव्यं नियमादि यत् ॥ २ ॥
तद् द्रव्याख्यञ्च कालाख्यं सर्वं वै विष्णुदैवतं ।
रवौशक्रञ्चलञ्छाद्याः(१) सर्वे विष्णोर्विभूतयः ॥ ३ ॥
तमुद्दिश्य व्रतं दानं पूजादि स्यात्तु सर्वदं ।
जगत्पते समागच्छ आसनं पाद्यमर्घ्यकं ॥ ४ ॥
मधुपर्कं तथाचामं स्नानं वस्त्रञ्च गन्धकं ।

१ भोजनानि इति ग०, ज० च ।

२ रवौशक्रञ्चलोकेषा इति ज० ।

पुष्यं धूपस्य दीपस्य नैवेद्यादि नमोऽस्तु ते ॥ ५ ॥
 इति पूजाव्रते दाने दानवाक्यं समं शृणु ।
 अद्यासुकसगोत्राय विप्रायासुकशर्मणे ॥ ६ ॥
 एतद् द्रव्यं विष्णुदैवं सर्वपापोपशान्तये ।
 आयुरारोग्यवृद्धार्थं सौभाग्यादिविद्वद्ये^(१) ॥ ७ ॥
 गोत्रसन्ततिवृद्धार्थं विजयाय धनाय च ।
 धर्मार्थैश्वर्यकामाय तत्पापशमनाय च ॥ ८ ॥
 संसारमुक्तये दानशुभ्यं सम्प्रददे ह्यहं ।
 एतद्दानप्रतिष्ठार्थं तुभ्यमेतद् ददाम्यहं ॥ ९ ॥
 एतेन प्रीयतां नित्यं सर्वलोकपतिः प्रभुः ।
 यन्नदानव्रतपते विद्याकीर्त्यादि देहि मे ॥ १० ॥
 धर्मकामार्थमीच्छास्य देहि मे मनसेषितं ।
 यः पठेच्छृणुयान्नित्यं व्रतदानसमुच्चयं ॥ ११ ॥
 स प्राप्तकामो विमलो भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 तिथिवारर्क्षसङ्क्रान्तियोगमन्वादिकं व्रतं ॥ १२ ॥
 नैकधा वासुदेवादेर्नियमात् पूजनाद्भवेत् ।

इत्याग्नेये महापुराणे व्रतदानसमुच्चयो नाम अष्टाधिक-
 द्विंशततमोऽध्यायः ॥

१ सौभाग्याय सुद्वये इति क०, ख०, ट० च । सौभाग्याय सुद्वये इति घ०,
 ज०, ञ० च ।

अथ नवाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

दान परिभाषा कथनं ।

अग्निरुवाच । दानधर्मान् प्रवक्ष्यामि भुक्तिमुक्तिप्रदान् शृणु ।
दानमिष्टं तथा पूत्तं धर्मं कुर्वन् हि सर्वभाक् ॥ १ ॥
वापीकूपतडागानि देवतायतनानि च ।
अन्नप्रदानमारामाः पूत्तं धर्मं च सुत्तिदं ॥ २ ॥
अग्निहोत्रं तपः सत्यं वेदानाञ्चानुपालनं ।
आतिथ्यं वैश्वदेवञ्च प्राङ्गुरिष्टञ्च नाकदं ॥ ३ ॥
ग्रहीपरागे ग्रहानं सूर्यसङ्क्रमणेषु च ।
हादश्यादौ च ग्रहानं पूत्तं तदपि नाकदं ॥ ४ ॥
देशे काले च पाले च दानं कोटिगुणं भवेत् ।
अयने विषुवे पुष्ये व्यतीपाते दिनचये ॥ ५ ॥
युगादिषु च सङ्क्रान्ती चतुर्दशशतमीषु च ।
सितपञ्चदशीसर्वहादशीष्वष्टकासु च ॥ ६ ॥
यज्ञोत्सवविवाहेषु तथा मन्वन्तरादिषु ।
वैधृते दृष्टदुःखप्रे द्रव्यब्राह्मणलाभतः ॥ ७ ॥
शुद्धा वा यद्दिने तत्र सदा वा दानमिच्छते ।
अयने हे विषुवे हे चतस्रः षडशीतयः ॥ ८ ॥
चतस्री विष्णुपदसु सङ्ग्राह्यी हादशीत्तमाः ।

कन्यायां मिथुने मीने धनुष्यपि रवेर्गतिः ॥ ८ ॥
 षडशीतिमुखाः प्रोक्ताः षडशीतिगुणाः फलैः ।
 अतीतानागते पुष्ये द्वे उदग्दक्षिणायने ॥ १० ॥
 त्रिंशत् कर्कटके नाड्या मकरे विंशतिः स्मृताः ।
 वर्तमाने तुलामेषे नाड्यास्तूभयतो दश ॥ ११ ॥
 षडशीत्यां व्यतीतायां षष्टिरुक्तास्तु नाडिकाः ।
 पुष्यास्था विशुपद्याश्च प्राक्पश्चादपि षोडश ॥ १२ ॥
 श्रवणाश्विघनिष्ठासु नागदैवतमस्तके ।
 यदा स्याद्रविवारे च व्यतीपातः स उच्यते ॥ १३ ॥
 नवम्यां शुक्लपक्षस्य कार्तिके निरगात् क्षतं ।
 चेता सितवृत्तीयायां वैशाखे द्वापरं युगं ॥ १४ ॥
 दशै वै माघमासस्य त्रयोदश्यां नभस्यके ।
 कृष्णे कलिं विजानीयाज् ज्ञेया मन्वन्तरादयः ॥ १५ ॥
 अश्वयुक्च्छुक्लनवमी द्वादशी कार्तिके तथा ।
 वृत्तीया चैव माघस्य तथा भाद्रपदस्य च ॥ १६ ॥
 फाल्गुनस्याप्यमावास्या पौषस्यैकादशी तथा ।
 आषाढस्यापि दशमी माघमासस्य सप्तमी ॥ १७ ॥
 श्रावणे चाष्टमी कृष्णा तथाषाढे च पूर्णिमा ।
 कार्तिके फाल्गुने तद्वज् ज्येष्ठे पञ्चदशी तथा ॥ १८ ॥
 ऊर्ध्वे चैवाग्रहायण्या अष्टकास्ति स ईरिताः ।
 अष्टकाख्या चाष्टमी स्यादासु^(१) दानानि चाक्षयं ॥ १९ ॥

१ स्यादनेति न०, घ०, ङ०, अ० च ।

नयागङ्गाप्रयागादी तीर्थे देवालयदिषु ।
 अप्रार्थितानि दानानि विद्यार्थं कन्यका न हि ॥ २० ॥
 दद्यात् पूर्वमुखो दानं गृह्णीयाद्दुस्तरामुखः ।
 आयुर्विवर्धते दातुर्यहीतुः क्षीयते न तत् ॥ २१ ॥
 नाम गोत्रं समुच्चार्थं सम्प्रदानस्य चात्मनः ।
 सम्प्रदेयं प्रयच्छन्ति कन्यादाने पुनस्त्रयं ॥ २२ ॥
 स्नात्वाभ्यर्च्य व्याहृतिभिर्दद्याद्दानम् सोदकं ।
 कनकाञ्जतिलां नागा दासीरथमहीगृहाः ॥ २३ ॥
 कन्या च कपिला धेनुर्महादानानि वै दश ।
 अतश्चैतत्तपःकन्यायाज्यश्रित्यादुपागतं ॥ २४ ॥
 शुक्लं धनं हि सकलं शुक्लं शिल्पानुवृत्तितः ।
 कुशीदक्षषिवाणिव्यप्राप्तं यदुपकारतः ॥ २५ ॥
 पाशकव्युत्तचौर्यादिप्रतिरूपकसाहसैः ।
 व्याजेनोपार्जितं कृत्स्नं त्रिविधं त्रिविधं फलं ॥ २६ ॥
 अध्वर्याधावाहनिकं दत्तञ्च प्रीतिकर्मणि ।
 भ्रातृमातृपितृप्राप्तं षड्विधं स्त्रीधनं स्मृतं^(१) ॥ २७ ॥
 ब्रह्मचर्यायां द्रव्यं शूद्रस्वैषामनुग्रहात् ।
 बहुभ्यो न प्रदेयानि गोर्गृहं शयनं स्त्रियः ॥ २८ ॥
 कुलानाम् शतं हन्यादप्रयच्छन् प्रतिश्रुतं ।
 देवानाञ्च गुरुणाञ्च मातापित्रोस्तथैव च ॥ २९ ॥
 पुण्यं देयं प्रयत्नेन यत् पुण्यञ्चार्जितं क्वचित् ।

१ कुशीदेत्यादिः स्त्रीधनं स्मृतमित्यन्तः पाठः ६० पुस्तके नास्ति ।

प्रसिलाभेच्छया दत्तं यद्वनं तदपार्श्वकं ॥ ३० ॥
 अथवा साध्यते धर्मो दत्तं वार्यपि चाक्षयं ।
 ज्ञानशीलगुणोपेतः परपीडावह्वितः ॥ ३१ ॥
 अन्नानां पालनाच्चाणासत् पात्रं परमं स्मृतं ।
 मातुः शतगुणं दानं सहस्रं पितुश्चरते ॥ ३२ ॥
 अमन्तं दुहितुर्दानं सोदर्थं दत्तमक्षयं ।
 अमनुष्ये समं दानं पापे क्षयं महाफलं ॥ ३३ ॥
 वर्षसहस्रे द्विगुणं शूद्रे दानं चतुर्गुणं ।
 वैश्वे चाष्टगुणं क्षत्रे षोडशत्वं द्विजत्रुवे ॥ ३४ ॥
 वेदाध्याये शतगुणमनन्तं वेदबोधके^(१) ।
 पुरोहिते याजकादौ^(२) दानमक्षयमुच्यते ॥ ३५ ॥
 त्रीविहीनेषु यदत्तं तदनन्तं च यज्वनि ।
 अतपस्वानधीयानः प्रतिग्रहरुचिर्हिजः ॥ ३६ ॥
 अन्धस्वयम्भवेनैव सह तेनैव मज्जति ।
 ज्ञातः सम्भगुपसृष्ट्य गृह्णीयात् प्रयतः शुचिः ॥ ३७ ॥
 प्रतिग्रहीता सावित्रीं सर्वदैव प्रकीर्त्तयेत्^(३) ।
 ततस्तु कीर्त्तयेत्सार्धं द्रव्येण सह दैवतं ॥ ३८ ॥
 प्रतिग्राही पठेदुच्चैः प्रतिगृह्य हिजोत्तमात् ।
 मन्त्रं पठेत् क्षत्रियात्तु उपांशु च तथा विभः ॥ ३९ ॥

१ ब्रह्मबोधके इति घ०, ङ०, ज०, ञ०, ट० च ।

ट० च ।

३ सर्वत्रैव प्रकीर्त्तयेदिति घ०, म०,

१ पुरोहिते याजकादाविति घ०, ङ०, व०, ङ०, ज०, ञ०, ट० च ।

मनसा च तथा शुद्धात् स्रस्तिवाचनकं तथा ।
 अभयं सर्वदैवत्यं भूमिर्वै विष्णुदेवता ॥ ४० ॥
 कन्या दासस्तथा दासी प्राजापत्याः प्रकीर्त्तिताः ।
 प्राजापत्यो मजः प्रोक्तस्तुरगो यमदैवतः ॥ ४१ ॥
 तथा चैकशफं सर्वं याम्यथ महिषस्तथा ।
 उष्ट्रश्च नैर्ऋतो धेनू रीद्री छागोऽनलस्तथा ॥ ४२ ॥
 आप्यो मेघो हरिः क्रोडु आरण्याः पशवोऽनिलाः ।
 जलाशयं वारुणं स्याद्धारिधानीघटादयः ॥ ४३ ॥
 समुद्रजानि रत्नानि हेमलौहानि चानलः ।
 प्राजापत्यानि शस्त्रानि पक्वान्मपि सत्तम ॥ ४४ ॥
 गान्धर्वं गन्धमित्वाहुर्वस्त्रं वार्हस्पतं ऋतं ।
 वायव्याः पक्षिणः सर्वे विद्या ब्राह्मी तथाङ्गकं ॥ ४५ ॥
 सारस्वतं पुस्तकादि विश्वकर्मा तु शिल्पके ।
 वनस्पतिर्हुमादीनां द्रव्यदेवा हरिस्तनुः ॥ ४६ ॥
 छत्रं कृष्णाजिनं शय्या रथ आसनमेव च ।
 उपानही तथा यागमुत्तानाङ्गिर ईरितं ॥ ४७ ॥
 रक्षीपकरणं शस्त्रं ध्वजाद्यं सर्वदैवतं ।
 गृहश्च सर्वदैवत्यं सर्वेषां विष्णुदेवता ॥ ४८ ॥
 शिवो वा न ततो द्रव्यं व्यतिरिक्तं यतोऽस्ति हि(१) ।
 द्रव्यस्य नाम गृह्णीयाद्दानोति तथा वदेत् ॥ ४९ ॥
 तोयं दद्यात्ततो हस्ते दाने विधिरयं ऋतः ।

विष्णुर्दाता विष्णुर्द्रव्यं प्रतिगृह्णामि वै वदेत् ॥ ५० ॥
 स्वस्ति प्रतिग्रहं धर्म्यं भुक्तिमुक्ती फलदयं ।
 गुरून् भृत्यान् जिह्वीर्षुरर्चिष्यन् देवताः पितॄन् ॥ ५१ ॥
 सर्वतः प्रतिगृह्णीयात् तु तृप्येत् स्वयन्मतः ।
 शूद्रीयन् तु यन्नार्थं धनं शूद्रस्य तत्फलं ॥ ५२ ॥
 गुह्यतक्ररसाद्याश्च शूद्राद्वाद्या निवर्त्तिना ।
 सर्वतः प्रतिगृह्णीयादहत्याकर्षितो द्विजः ॥ ५३ ॥
 नाध्यापनाद्याजनाद्वा गर्हिताद्वा प्रतिग्रहात् ।
 दोषो भवति विप्राणां ज्वलनार्कसमा हि ते ॥ ५४ ॥
 कृते तु दीयते गत्वा त्रेतास्वानीय दीयते ।
 ह्यपरे याचमानाय कलौ त्वनुगमान्विते ॥ ५५ ॥
 मनसा पातमुद्दिश्य जलं भूमौ विनिक्षिपेत् ।
 विद्यते सागरस्यान्तो नान्तो दानस्य विद्यते^(१) ॥ ५६ ॥
 अथ सोमार्कग्रहणसङ्क्रान्त्यादौ च कालके ।
 गङ्गागव्यप्रयागादौ तीर्थदेशे महागुणे ॥ ५७ ॥
 तथा चासुकगोत्राय तथा चासुकशर्मणे ।
 वेदवेदाङ्गयुक्ताय पात्राय सुमहात्मने ॥ ५८ ॥
 यथानाम महाद्रव्यं विष्णुरुद्रादिदेवतं ।
 पुत्रपौत्रगृहे श्वर्यपत्नीधर्मार्थसद्गुणा ॥ ५९ ॥
 कीर्त्तिविद्यामहाकामसौभाग्यारोग्यवृद्धये ।
 सर्वपापपशान्त्यर्थं स्वर्गार्थं भुक्तिमुक्तये ॥ ६० ॥

१ न महात्मस्य विद्यते इति ष०, न०, ष०, उ०, ष०, ज०, ज०, उ० च ।

एतत्तुभ्यं सम्प्रददे प्रीयतां मे हरिः शिवः ।
 दिव्यान्तरीक्षभौमादिसमुत्पातौघघातकृत्^(१) ॥ ६१ ॥
 धर्मार्थकाममोक्षात्यै ब्रह्मलोकप्रदोऽस्तु मे ।
 यद्यानामसगोत्राय विप्रायामुकशर्मणे ॥ ६२ ॥
 एतद्दानप्रतिष्ठार्थं सुवर्णं दक्षिणां ददे ।
 अनेन दानवाक्येन सर्वदानानि वै ददेत् ॥ ६३ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे दानपरिभाषा नाम नवाधिक-
 द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ दशाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

महादानानि ।

अग्निरुवाच । सर्वदानानि वक्ष्यामि महादानानि षोडश ।
 तुलापुरुष आयन्तु हिरण्यगर्भदानकं ॥ १ ॥
 ब्रह्माण्डं कल्पवृक्षश्च गोसहस्रञ्च पञ्चमं ।
 हिरण्यकामधेनुश्च हिरण्याश्वश्च सप्तमं ॥ २ ॥
 हिरण्याश्वरथस्तद्वह्निमहस्तिरथस्तथा ।
 पञ्चलाङ्गलकन्तद्वह्निरादानं तथैव च ॥ ३ ॥

१ समुत्पाताद्यपापहृत् इति ङ० । समुत्पातादिपापहृदिनि ङ० ।

विश्वचक्रं कल्पलता सप्तसागरकं परं ।
 रत्नधेनुर्महाभूतघटः शुभदिनेऽर्पयेत् ॥ ४ ॥
 मण्डपे मण्डले दानं देवान् प्रार्थार्पयेद्विजे ।
 मेरुदानानि पुण्यानि मेरुवो दश तान् शृणु ॥ ५ ॥
 धान्यद्रोणसहस्रेण उत्तमोऽर्घाहतः परौ ।
 उत्तमः षोडशद्रोणः कर्त्तव्यो लवणात्रलः ॥ ६ ॥
 दशभारैर्गुडाद्रिः स्यादुत्तमोऽर्घाहतः परौ ।
 उत्तमः पलसाहस्रैः स्वर्णमेरुस्तथा परौ ॥ ७ ॥
 दशद्रोणैस्त्रिलाद्रिः स्यात् पञ्चभिश्च त्रिभिः क्रमात् ।
 कार्पासपर्वती विंशभारैश्च दशपञ्चभिः ॥ ८ ॥
 विंशत्या घृतकुम्भानामुत्तमः स्याद् घृताचलः^(१) ।
 दशभिः पलसाहस्रैरुत्तमो रजताचलः ॥ ९ ॥
 अष्टभारैः शर्कराद्रिर्धोमन्दोऽर्घतोऽर्घतः ।
 दश धेनुः प्रवक्ष्यामि या दत्त्वा भुक्तिमुक्तिभाक् ॥ १० ॥
 प्रथमा गुह्रधेनुः स्याद् घृतधेनुस्तथाऽपरा ।
 तिलधेनुस्तृतीया च चतुर्थी जलधेनुका ॥ ११ ॥
 शीरधेनुर्धधेनुः शर्करादधिधेनुके ।
 रसधेनुः स्वरूपेण दशमी विधिरुच्यते ॥ १२ ॥
 कुम्भाः सुर्द्रवधेनूनामितरासाम्नु राशयः ।
 कृष्णाजिनश्चतुर्हस्तं प्राग्शीवं विन्द्यसेद्भुवि ॥ १३ ॥
 गोमयेनानुलिप्तायां दर्भानास्तीर्थं सर्वतः ।

१ अत्र रत्नाचलवोधकपाठः पतितः दशविधाचलविभागस्य प्रतिज्ञातत्वात्
 मत्स्यपुराणोद्यम सप्तत्यध्याये रत्नरत्नसहस्राहम् इत्यनेन रत्नाचलस्य दशविधाचलान्त-
 तले नीले चनाच ।

लघ्वै णकाजिनं तद्वहस्य परिकल्पयेत् ॥ १४ ॥
 प्राङ्मुखीं कल्पयेद्देनुमुदक् पादां सवत्सकां ।
 उत्तमा गुडधेनुः स्यात् सदा भारचतुष्टयात् ॥ १५ ॥
 वक्षं भारेण कुर्वीत भाराभ्यां मध्यमा स्मृता ।
 अर्धभारेण वत्सः स्यात् कनिष्ठा भारकेण तु ॥ १६ ॥
 चतुर्थ्यांशेन वत्सः स्याद् गुडविज्ञानुसारतः ।
 पञ्च कृष्णलका माषस्ते सुवर्णस्तु षोडश ॥ १७ ॥
 पलं सुवर्णासत्वारस्तुला पलशतं स्मृतं ।
 स्याद्भारो विंशतितुला द्रोणस्तु चतुराटकः ॥ १८ ॥
 धेनुवत्सो गुडस्योभौ सितसूक्ष्माम्बराहतौ ।
 शक्तिकर्णाविक्षुपादौ श्चिमुक्ताफलेक्षणी ॥ १९ ॥
 सितसूत्रघिरालौ च सितकम्बलकम्बलो ।
 ताम्रगड्ढुकपृष्ठौ तौ सितचामररोमकौ ॥ २० ॥
 विद्रुमभ्रूयुमावेतौ नवनीतस्तनान्वितौ ।
 क्षीमपुच्छौ कांस्यदोहाविन्द्रनीलकतारकौ ॥ २१ ॥
 सुवर्णमृक्काभरणौ रजतक्षुरसंयुतौ ।
 नानाफलमया दन्ता गन्धघ्राणप्रकल्पितौ ॥ २२ ॥
 रचयित्वा यजेद्देनुमिमैर्श्वैर्ह्रिजोत्तम ।
 या लक्ष्मीः सर्वभूतानां या च देवेष्ववस्थिता ॥ २३ ॥
 धेनुरूपेण सा देवी मम शान्तिं प्रयच्छतु ।
 देहस्था या च रुद्राणी शङ्करस्य सदा प्रिया ॥ २४ ॥
 धेनुरूपेण सा देवी मम पापं व्यपोहतु ।
 विष्णुवक्षसि या लक्ष्मीः स्वाहा या च विभावसोः ॥ २५ ॥

चन्द्राकृच्छ्रशक्तिर्या धेनुरूपास्तु सा त्रिवे ।
 चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीर्या लक्ष्मीर्दनदस्य च ॥ २६ ॥
 लक्ष्मीर्या लोकपालानां सा धेनुर्वरदास्तु मे ।
 स्वधा त्वं पितृमुस्थानां स्वाहा यज्ञभुजां यतः ॥ २७ ॥
 सर्वपापहरा धेनुस्तस्माच्छान्तिं प्रयच्छ मे ।
 एव मामन्वितां धेनुं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ २८ ॥
 समानं सर्वधेनूनां विधानं चैतदेव हि ।
 सर्वयज्ञफलं प्राप्य निर्मलो भुक्तिमुक्तिभाक् ॥ २९ ॥
 स्वर्णशृङ्गी शफै रोप्यैः सुशीला वस्त्रसंयुता ।
 कांस्योपदोहा दातव्या चौरिणौ गौः सदक्षिणा ॥ ३० ॥
 दातास्याः स्वर्गमाप्नोति वस्त्ररान् रोमसम्भितान् ।
 कपिला चेत्सारयति भूयश्चासप्तमं कुलं ॥ ३१ ॥
 स्वर्णशृङ्गीं रोप्यखुरां कांस्यदोहनकान्वितां ।
 शक्तितो दक्षिणायुक्तां दत्त्वा स्याद्भुक्तिमुक्तिभाक् ॥ ३२ ॥
 सवत्सरोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीं ।
 दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति पूर्व्वेण विधिना ददेत् ॥ ३३ ॥
 आसन्नमृत्युना देया सवक्त्रा गौस्तु पूर्व्ववत् ।
 यमहारे महावीरे तप्ता वैतरणी^(१) नदी ॥ ३४ ॥
 तान्कर्तुंश्च दद्यात्स्येनां^(२) कृष्णां वैतरणीश्च गां ।
 इत्याग्नेये महापुराणे महादानानि नाम दशाधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

१ कृष्णा वैतरणी इति अ०, अ०, उ० च । २ तान्कर्तुं वै दद्यात्स्येनामिति इ० ।

अथैकादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

नानादानानि ।

अग्निस्त्वाच । एकाङ्गां दशगुह्याह्य दद्याच्च गोशती ।
शतं सहस्रगुह्यात् सर्वे तुल्यफला हि ते ॥ १ ॥
प्रासादा यत्र सौवर्णा वसोषारा च यत्र सा ।
गन्धर्वाप्सरसो यत्र तत्र यान्ति सहस्रदाः ॥ २ ॥
गवां शतप्रदानेन मुच्यते नरकार्णवात् ।
दद्यात् वत्सतरीं चैव स्वर्गलोके महीयते ॥ ३ ॥
गोदानादायुरारोग्यसौभाग्यस्वर्गमाप्नुयात् ।
इन्द्रादिलोकपालानां या राजमहिषी शुभा ॥ ४ ॥
महिषीदानमाहात्म्यादस्तु मे सर्वकामदा^(१) ।
धर्मराजस्य साहाय्ये^(२) यस्याः पुत्रः प्रतिष्ठितः ॥ ५ ॥
महिषासुरस्य जननी या सास्तु वरदा मम ।
महिषीदानाच्च सौभाग्यं वृषदानाद्दिवं व्रजेत् ॥ ६ ॥
संयुक्तहलपङ्क्त्याख्यं दानं सर्वफलप्रदं ।
पङ्क्तिर्दशहला प्रोक्ता दारुजा वृषसंयुता ॥ ७ ॥
सौवर्णपट्टसन्नदान्दत्त्वा स्वर्गं महीयते ।

१ गवां शतप्रदानेनेत्यादिः, सर्वकामदा

२ धर्मराजस्य साहाय्ये इति ज०

इत्यन्तः पाठः भ० पुस्तके नास्ति ।

दशानां कपिलानां तु दत्तानां ज्येष्ठपुष्करे ॥ ८ ॥
 तत् फलञ्चाक्षयं प्रोक्तं^(१) वृषभस्य तु मोक्षणे^(२) ।
 धर्मोऽसित्वञ्चतुष्पादस्रतस्त्रस्ते प्रिया इमाः ॥ ९ ॥
 नमो ब्रह्मण्यदेवेश पितृभृतर्षिषोषक ।
 त्वयि मुक्तेऽक्षया लोका मम सन्तु निरामयाः ॥ १० ॥
 मा मे ऋणेऽस्तु दैवत्यो^(३) भौतः पैत्रोऽथ मानुषः ।
 धर्मस्त्वं त्वत्प्रपन्नस्य या गतिः साऽस्तु मे भ्रुवा ॥ ११ ॥
 अङ्गयेच्चक्रशूलाभ्यां मन्त्रेणानेन चोत्सृजेत् ।
 एकादशाहं प्रेतस्य यस्य चोत्सृज्यते वृषः ॥ १२ ॥
 मुच्यते प्रेतलोकात्तु षणमासे चाष्टिकादिषु ।
 दशहस्तेन कुण्डेन त्रिंशत्कुण्डान्निवर्त्तनं ॥ १३ ॥
 तान्येव दशविस्ताराङ्गोचर्मं तत्प्रदोऽवभित्^(४) ।
 गोभूहिरण्यसंयुक्तं कृष्णाजिनन्तु योऽर्पयेत्^(५) ॥ १४ ॥
 सर्वदुष्कृतकर्मापि सायुज्यं ब्रह्मणी व्रजेत् ।
 भाजनन्तिलसम्पूर्णं मधुना पूर्णमेव च ॥ १५ ॥
 दद्यात् कृष्णतिलानाञ्च प्रस्थमेकञ्च मागधं ।
 शय्यां दत्त्वा तु सगुणां^(६) भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ १६ ॥
 हैमीं प्रतिकृतिं कृत्वा दत्त्वा स्वर्गस्तथात्मनः ।
 विपुलन्तु गृहं कृत्वा दत्त्वा स्वाङ्गुक्तिमुक्तिभाक् ॥ १७ ॥

- १ तत्फलं चाक्षयं स्याद् इति ठ० । ४ तत्प्रदोऽवभुदिति ग० । तत्प्रदोऽवजि-
 २ वृषभस्य विमोक्षणे इति ङ० । दिति घ०, ङ० च ।
 ३ वृषभस्य च मोक्षणादिति अ० । ५ यस्तु कृष्णाजिनं ददेदिति ठ० ।
 ६ दैवोऽप्येति ङ०, ङ० च । ६ दत्त्वोत्तमगुणामिति घ० ।

गृहं मठं सभां स्वर्गादत्त्वा स्याच्च प्रतिश्रयं ।
 दत्त्वा कृत्वा गीगृहञ्च निष्पापः स्वर्गमाप्नुयात् ॥ १८ ॥
 यममाहिषदानात्त निष्पापः स्वर्गमाप्नुयात् ।
 ब्रह्मा हरो हरिर्देवैर्मध्ये च यमदूतकः ॥ १९ ॥
 पाशौ^(१) तस्य शिरश्छिच्छ्वा तं दद्यात् स्वर्गभाग्भवेत् ।
 त्रिमुखाख्यमिदं दानं गृहीत्वा तु द्विजोऽघभाक् ॥ २० ॥
 चक्रं रूप्यमयं कृत्वा के धृत्वा तत् प्रदापयेत् ।
 हेमयुक्तं द्विजायैतत् कालचक्रमिदम्वहत् ॥ २१ ॥
 आत्मतुल्यन्तु यो लौहं ददेन्न नरकं व्रजेत् ।
 पञ्चाशत्पलसंयुक्तं लौहदण्डं तु योऽर्पयेत् ॥ २२ ॥
 वस्त्रेणाच्छाद्य विप्राय यमदण्डो न विद्यते ।
 मूलं फलादि वा द्रव्यं संहतं वाथ चैकशः ॥ २३ ॥
 मृत्युञ्जयं समुद्दिश्य दद्यादायुर्विवर्द्धये ।
 पुमान् कृष्णतिलैः कार्थ्यै रौप्यदन्तः सुवर्णदृक् ॥ २४ ॥
 खड्गोद्यतकरो दीर्घो जवाकुसुममण्डलः ।
 रक्ताम्बरधरः स्रग्वी शङ्खमालाविभूषितः ॥ २५ ॥
 उपानद्युगयुक्ताङ्घ्रिः कृष्णकम्बलपाश्र्वकः ।
 गृहीतमांसपिण्डश्च वामे वै कालपूरुषः ॥ २६ ॥
 सम्पूज्य तच्च गन्धार्थैः^(२) ब्राह्मणायोपपादयेत् ।
 मरणव्याधिहीनः स्याद्राजराजेश्वरो भवेत् ॥ २७ ॥
 गोवृषौ तु द्विजे दत्त्वा भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।

१ पापो रति ख०, द०, ज० च ।

२ सम्पूज्य वस्त्रमन्वार्थैरिति ख० ।

देवन्ताधिष्ठितश्चाश्वं हैमं दत्त्वा न मृत्युभाक् ॥ २८ ॥
 घण्टादिपूर्णमप्येकं दत्त्वा स्याद्भुक्तिमुक्तिभाक् ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति यः प्रयच्छति काञ्चन ॥ २९ ॥
 सुवर्णं दीयमाने तु रजतं दक्षिणेष्यते ।
 अन्येषामपि दानानां सुवर्णं^(१) दक्षिणा स्मृता ॥ ३० ॥
 सुवर्णं रजतं ताम्रं तण्डुलं धान्यमेव च ।
 नित्यत्राह्वं देवपूजा सर्वमेतददक्षिणं ॥ ३१ ॥
 रजतं दक्षिणा पित्रे धर्मकामार्थसाधनं ।
 सुवर्णं रजतं ताम्रं मणिमुक्तावसूनि च ॥ ३२ ॥
 सर्वमेतन्महाप्राज्ञो ददाति वसुधान्ददत् ।
 पितृं च पितृलोकस्थान् देवस्थाने च देवताः ॥ ३३ ॥
 सन्तर्पयति शान्तात्मा यो ददाति वसुन्धराम् ।
 खर्वटं खेटकं वापि ग्रामं वा शस्यशालिनं ॥ ३४ ॥
 निवर्त्तनशतं वापि तदर्द्धं वा गृहादिकं ।
 अपि गोचर्ममात्राग्वा दक्षोर्वीं सर्वभाग् भवेत् ॥ ३५ ॥
 तैलविन्दुर्यथा चाप्सु प्रसर्पेद् भूगतं तथा ।
 सर्वेषामेवदानानामेकजम्बानुगं फलं ॥ ३६ ॥
 हाटकक्षितिगौरीणां सप्तजम्बानुगं फलं ।
 त्रिसप्तकुलमुद्गत्य कन्यादो ब्रह्मलोकभाक् ॥ ३७ ॥
 गजं सदक्षिणं दत्त्वा निर्मलः स्वर्गभाग् भवेत् ।
 अश्वं दत्त्वायुरारोग्यसौभाग्यस्वर्गमाप्नुयात् ॥ ३८ ॥

दासीं दत्त्वा द्विजेन्द्राय अप्सरोलीकमाप्नुयात् ।
 दत्त्वा ताम्रमयीं स्थालीं पलानां पञ्चभिः शतैः ॥ ३८ ॥
 अर्धैस्तद्वैरर्धैर्वा भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात्^(१) ।
 शकटं वृषसंयुक्तं दत्त्वा यानेन नाकभाक् ॥ ४० ॥
 वस्त्रदानाङ्गभेदायुरारोग्यं स्वर्गमक्षयं ।
 धान्यगीधूमकलमयवादीन् स्वर्गभाग् ददत् ॥ ४१ ॥
 आसनं तैजसं पात्रं लवणं गन्धचन्दनं ।
 धूपं दीपञ्च ताम्बूलं लोहं रूप्यञ्च रत्नकं^(२) ॥ ४२ ॥
 दिव्यानि नानाद्रव्याणि दत्त्वा स्याद् भुक्तिमुक्तिभाक् ।
 तिलांशु तिलपात्रञ्च दत्त्वा स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ ४३ ॥
 अन्नदानात् परं नास्ति न भूतं न भविष्यति ।
 हृष्यश्चरयदानानि दासीदासगृहाणि च ॥ ४४ ॥
 अन्नदानस्य सर्वाणि कलां नार्हन्ति षोडशीं ।
 कृत्वापि सुमहत्पापं यः पश्चादन्नदो भवेत् ॥ ४५ ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो लोकानाप्नोति चाक्षयान् ।
 पानौषञ्च प्रपान्दत्त्वा भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ ४६ ॥
 अग्निं काष्ठञ्च मार्गादौ दत्त्वा दीप्यादिमाप्नुयात्^(३) ।
 देवगन्धर्वनारीभिर्विमाने सेव्यते दिवि ॥ ४७ ॥
 घृतं तैलञ्च लवणं दत्त्वा सर्वमवाप्नुयात् ।

१ ततोर्वतस्तद्वैरर्धैर्वा भुक्तिमवाप्नुयात्
 इति च० ।

२ धूपदीपञ्च जैवेर्धं ताम्बूलं लोह-
 रत्नकमिति च० ।

३ दीप्ताग्निमापनुषादिति च० ।

छत्रोपानहकाष्ठादि दत्त्वा स्वर्गे सुखी वसेत्^(१) ॥ ४८ ॥
 प्रतिपत्तिथिसुख्येषु विष्कम्भादिकयोगके ।
 चैत्रादौ वत्सरादौ च अश्विन्यादौ हरिं हरं ॥ ४९ ॥
 ब्रह्माणं लोकपालादीन् प्रार्थ्य दानं महाफलं ।
 दक्षारामान् भोजनादीन् मार्गसंवाहनादिकान् ॥ ५० ॥
 पादाभ्यङ्गादिकं दत्त्वा भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 त्रीणि तुल्यफलानीह गावः पृथ्वी सरस्वती ॥ ५१ ॥
 ब्राह्मीं सरस्वतीन्दत्त्वा निर्मलो ब्रह्मलोकभाक् ।
 सप्तद्वीपमहीदः स ब्रह्मज्ञानं ददाति यः ॥ ५२ ॥
 अभयं सर्वभूतेभ्यो यो दद्यात् सर्वभाङ् नरः ।
 पुराणं भारतं वापि रामायणमथापि वा ॥ ५३ ॥
 लिखित्वा पुस्तकं दत्त्वा भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 वेदशास्त्रं नृत्यगीतं योऽध्यापयति नाकभाक् ॥ ५४ ॥
 वित्तं दद्यादुपाध्याये छात्राणां भोजनादिकं ।
 किमदत्तं भवेत्तेन धर्मकामादिदर्शिना ॥ ५५ ॥
 वाजपेयसहस्रस्य सम्यग्दत्तस्य यत् फलं ।
 तत्फलं सर्वमाप्नोति विद्यादानान्न संशयः ॥ ५६ ॥
 शिवालये विष्णुगृहे सूर्यस्य भवने तथा ।
 सर्वदानप्रदः स स्यात् पुस्तकं वाचयेत्तु यः ॥ ५७ ॥
 त्रैलोक्ये चतुरो वर्णाश्रित्वारक्षाश्रमाः पृथक् ।
 ब्रह्माद्या देवताः सर्वा विद्यादाने प्रतिष्ठिताः ॥ ५८ ॥

१ स्वर्गे महीयते इति ग० । स्वर्गसुखी भवेदेति घ०, ङ० च ।

विद्या कामदुषा धेनुर्विद्या चक्षुरनुत्तमं ।
 उपवेदप्रदानेन गर्भर्वैः सह मोदते ॥ ५८ ॥
 वेदाङ्गानाञ्च दानेन स्वर्गलोकमवाप्नुयात् ।
 धर्मशास्त्रप्रदानेन धर्मेण सह मोदते ॥ ६० ॥
 सिद्धान्तानां प्रदानेन मोक्षमाप्नोत्यसंशयं ।
 विद्यादानमवाप्नोति प्रदानात् पुस्तकस्य तु ॥ ६१ ॥
 शास्त्राणि च पुराणानि दत्त्वा सर्वमवाप्नुयात् ।
 शिष्यांश्च शिष्येद्यस्तु पुण्डरीकफलं लभेत् ॥ ६२ ॥
 येन जीवति तद्दत्त्वा फलस्यान्तो न विद्यते ।
 लोके अष्टतमं सर्वमात्मनश्चापि यत् प्रियं ॥ ६३ ॥
 सर्वं पितृणां दातव्यं तेषामेवाक्षयार्थिना ।
 विष्णुं रुद्रं पद्मयोनिं देवीविघ्नेश्वरादिकान् ॥ ६४ ॥
 पूजयित्वा प्रदद्याद्यः पूजाद्रव्यं स सर्वभाक् ।
 देवालयं च प्रतिमां कारयन् सर्वमाप्नुयात् ॥ ६५ ॥
 सम्भार्जनं चोपलेपं कुर्वन् स्यान्निर्मलः पुमान् ।
 नानामण्डलकार्थ्ये मण्डलाधिपतिर्भवेत्(१) ॥ ६६ ॥
 गन्धं पुष्पं घूपदीपं नैवेद्यञ्च प्रदक्षिणं ।
 घण्टाध्वजवितानञ्च प्रेक्षणं वाद्यगौतकं ॥ ६७ ॥
 वस्त्रादिदत्त्वादेवाय भुक्तिमुक्ति मवाप्नुयात् ।
 कस्तूरिकां शिङ्गकञ्च श्रीखण्डमगुरुन्तथा ॥ ६८ ॥
 कर्पूरञ्च तथासुस्तं गुग्गुलुं विजयं ददेत् ।

सम्भार्जनमित्यादि; मण्डलाधिपतिर्भवेदित्यन्तः; पाठः ज० पुस्तके नास्ति ।

घृतप्रस्थेन संस्थाप्य सङ्ग्रान्वादी स सर्वभाक् ॥ ६९ ॥

ज्ञानं पलशतं त्रैयमभ्यङ्गं पञ्चविंशतिः ।

पलानान्तु सहस्रेषु महाज्ञानं प्रकोत्तितं ॥ ७० ॥

दशापराधास्तोयेन क्षीरेण स्नापनाच्छतं ।

सहस्रं पयसा दध्ना घृतेनायुतमिष्यते ॥ ७१ ॥

दासीदासमलङ्कारं गोभूम्यश्वगजादिकं ।

देवाय दत्त्वा सौभाग्यं धनायुष्मान् व्रजेद्विवं ॥ ७२ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे नानादानानि नामैकादशाधि-
कद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

मेरुदानानि ।

अग्निरुवाच । काम्यदानानि वक्ष्यामि सर्वकाम प्रदानि ते ।

नित्यपूजां मासि मासि कृत्वाद्यो काम्यपूजनं ॥ १ ॥

व्रतार्हणं गुरोः पूजा वत्सरान्ते मर्हार्चनं ।

अश्वं वै मार्गशीर्षे तु कमलं पिष्टसम्भवं ॥ २ ॥

शिवाय पूज्य यो दद्यात् सूर्यलोके चिरं वसेत्^(१) ।

१ सूर्यलोके चिरं वसेदिति न०, म०, उ०, ङ० च । शिवलोके चिरं वसेदिति अ० ।

गजं पौषे पिष्टमयं त्रिसप्तकुलमुद्धरेत् ॥ ३ ॥
 माघे चाश्वरथं पैष्टं दत्त्वा न नरकं व्रजेत् ।
 फाल्गुने तु वृषं पैष्टं स्वर्गमुक् स्यान्महीपतिः ॥ ४ ॥
 चैत्रे चेक्षुमयीं गावन्दासदासीसमन्वितां ।
 दत्त्वा स्वर्गं चिरं खित्वा तदन्ते स्यान्महीपतिः ॥ ५ ॥
 सप्तमीहीनं वैशाखे दत्त्वा शिवमयो भवेत् ।
 बलिमण्डलकञ्चामैः कृत्वाषाढे शिवो भवेत् ॥ ६ ॥
 विमानं श्रावणे पौषं दत्त्वा स्वर्गी ततो नृपः ।
 अतद्वयं फलानान्तु दत्त्वाऽद्वयं कुलं नृपः ॥ ७ ॥
 गुरुगुलादि दहेद्भाद्रे स्वर्गी स स्वात्ततो नृपः ।
 क्षीरसर्पिर्भृतं पात्रमाश्विने स्वर्गदश्ववेत् ॥ ८ ॥
 कार्तिके गुडखण्डाज्यं दत्त्वा स्वर्गी ततो नृपः ।
 मेरुदानं द्वादशकं वष्येऽहं भुक्तिमुक्तिदं ॥ ९ ॥
 मेरुप्रते तु कार्तिक्यां रत्नमेरुददेद् द्विजे ।
 सर्वेषाञ्चैव मेरुणां प्रमाणं क्रमशः शृणु ॥ १० ॥
 वज्रपद्ममहानीलनीलस्फटिकसञ्ज्ञितः ।
 पुष्यं मरकतं मुक्ता प्रस्थमात्रेण चोत्तमः ॥ ११ ॥
 मध्योऽहं स्यात्तदूर्ध्वोऽधो वित्तशाठ्यं विवर्जयेत् ।
 कर्णिकायां न्यसेन्मेरुं ब्रह्मविष्णुशिवदेवतं ॥ १२ ॥
 मातृवान् पूर्वतः पूज्यस्तत्पूर्वं भद्रसञ्ज्ञितः ।
 अश्वरथस्ततः प्रोक्तो निषधी मेरुदक्षिणे ॥ १३ ॥
 हिमकूटोऽथ हिमवान् त्रयं सौम्ये तथा त्रयं ।
 नीलः श्वेतश्च शृङ्गी च पश्चिमे गन्धमादनः ॥ १४ ॥

(३५)

त्रैकङ्कः केतुमालः स्यात्मेरुर्हादशसंयुतः ।
 सोपवासोऽर्चयेद्विष्णुं शिवं वा ज्ञानपूर्वकं ॥ १५ ॥
 देवायै चार्च्यं मेरुञ्च मन्त्रैर्विप्राय वै ददेत् ।
 विप्रायामुकगोत्राय मेरुन्द्रव्यमयम्परं ॥ १६ ॥
 भुक्त्यै मुक्त्यै निर्मलत्वे विष्णुदैवं ददामि ते ।
 इन्द्रलोके ब्रह्मलोके शिवलोके हरेः पुरे ॥ १७ ॥
 कुलमुद्धृत्य क्रौञ्चित विमाने देवपूजितः ।
 अन्येष्वपि च कालेषु सङ्क्रान्त्यादौ प्रदापयेत् ॥ १८ ॥
 पलानान्तु सहस्रेण हेममेरुम्यकल्पयेत् ।
 शृङ्गत्रयसमायुक्तं ब्रह्मविष्णुहरान्वितं ॥ १९ ॥
 एकैकं पर्वतन्तस्य शतैकैकेन कारयेत् ।
 मेरुणा सह शैलास्तु ख्यातास्तत्र त्रयोदश ॥ २० ॥
 अयने ग्रहणादौ च विष्णुये हरिमर्च्यं च ।
 स्वर्णमेरुं द्विजायार्थं विष्णुलोके चिरं वसेत् ॥ २१ ॥
 परमाणवो यावन्त इह राजा भवेच्चिरं ।
 रौप्यमेरुं द्वादशाद्रियुतं सङ्कल्पतो ददेत्^(१) ॥ २२ ॥
 प्रागुक्तं च फलं तस्य विष्णुं विप्रम्प्रपूज्य च ।
 भूमिमेरुञ्च विषयं मण्डलं ग्राममेव च^(२) ॥ २३ ॥
 परिकल्प्याष्टमांशेन शेषांशाः^(३) पूर्ववत् फलं ।
 द्वादशाद्रिसमायुक्तं हस्तिमेरुस्वरूपिणं ॥ २४ ॥

१ सङ्कल्पया तद्देदिति न०, घ०, ङ०, ट० च ।

ज० च ।

२ शेषांशा इति ख० ।

३ मण्डलं ग्राममेव इति ग०, भ०,

ददेत्त्रिगुरुष्वैर्युक्तं दत्त्वा नन्तं फलं लभेत् ।
 त्रिपञ्चाशैरश्वमेरुं ह्यद्वादशसंयुतं ॥ २५ ॥
 विष्णादीन् पूज्य तं दत्त्वा भुक्तभोगो नृपो भवेत् ।
 अश्वसङ्ख्याप्रमाणेन गोमेरुं पूर्ववद्देत् ॥ २६ ॥
 पट्टवस्त्रैर्भारमात्रैर्वस्त्रमेरुश्च मध्यतः ।
 शैलैर्द्वादशवस्त्रैश्च दत्त्वा तच्चाक्षयं फलं ॥ २७ ॥
 घृतपञ्चसहस्रैश्च पलानामाज्यपर्वतः ।
 शतैः पञ्चभिरेकैकः पर्वतेऽस्मिन् हरिं यजेत् ॥ २८ ॥
 विष्णुये ब्राह्मणायार्घ्यं सर्वं प्राप्य हरिं व्रजेत् ।
 एवं च खण्डमेरुश्च कृत्वा दत्त्वाप्नुयात् फलं ॥ २९ ॥
 धान्यमेरुः पञ्चखारोऽपर एकैकखारकाः ।
 स्वर्णत्रिशृङ्गाकाः सर्वे ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ॥ ३० ॥
 सर्वेषु पूज्य विष्णुं वा विशेषादक्षयं फलं ।
 एवं दशांशमानेन तिलमेरुं प्रकल्पयेत् ॥ ३१ ॥
 शृङ्गाणि पूर्ववत्तस्य तथैवान्यनगेषु च ।
 तिलमेरुं प्रदायाथ बभ्रुभिर्विष्णुलोकभाक्^(१) ॥ ३२ ॥
 नमो विष्णुस्वरूपाय धराधराय वै नमः ।
 ब्रह्मविष्णुशशृङ्गाय धरानाभिस्थिताय च ॥ ३३ ॥
 नगहादशनाथाय सर्वपापापहारिणे ।
 विष्णुभक्ताय शान्ताय चाणं मे कुरु सर्वथा ॥ ३४ ॥
 निष्पापः पितृभिः सार्धं विष्णुं गच्छामि श्रीं नमः ।

१ बभ्रुभिर्ब्रह्मलोकभाजिति श्रु० ।

त्वं हरिस्तु हरेरग्रे अहं विष्णुश्च विष्णवे ॥ ३५ ॥
निवेदयामि भक्त्या तु मुक्तिमुत्तमार्थहेतवे ।

इत्याग्नेये महापुराणे मेरुदानानि नाम द्वादशाधिक-
द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

पृथ्वीदानानि ।

अग्निरुवाच । पृथ्वीदानं प्रवक्ष्यामि पृथिवी त्रिविधा मता ।

शतकोटिर्योजनानां सप्तद्वीपा ससागरा ॥ १ ॥

जम्बुद्वीपावधिः सा च उत्तमा मेदिनीरिता ।

उत्तमां पञ्चभिर्भारैः काञ्चनैश्च प्रकल्पयेत् ॥ २ ॥

तदर्द्धान्तरजं कूर्मं तथा पद्मं समादिशेत् ।

उत्तमा कथिता पृथ्वी द्वांशेनैव तु मध्यमा ॥ ३ ॥

कान्यसा च त्रिभागेन^(१) त्रिहान्या कूर्मपङ्कजे ।

पलानान्तु सहस्रेण कल्पयेत् कल्पपादपं ॥ ४ ॥

मूलदण्डं सपञ्च फलपुष्पसमन्वितं ।

१ कल्पसा सा तु त्रिभागेनेति ७०, ८० च ।

पञ्चस्कन्धन्तु सङ्ख्या पञ्चानाम्दापयेत् सुधीः ॥ ५ ॥
 एतद्दाता ब्रह्मलोके पिढभिर्मोदते चिरं ।
 विष्णुग्रहे कामधेनुन्तु पत्नानां पञ्चभिः शतैः ॥ ६ ॥
 ब्रह्मविष्णुमहेशाद्या देवा धेनौ व्यवस्थिताः ।
 धेनुदानं सर्वदानं सर्वदं ब्रह्मलोकदं ॥ ७ ॥
 विष्णुग्रहे कपिलां दत्त्वा तारयेत् सकलं कुलं ।
 अलङ्कृत्य स्त्रियं दद्यादश्वमेधफलं लभेत्^(१) ॥ ८ ॥
 भूमिं दत्त्वा सर्वभाक् स्यात् सर्वशस्यप्ररोहिणीम् ।
 ग्रामं वाथ पुरं वापि^(२) खेटकञ्च ददत् सुखी ॥ ९ ॥
 कार्तिक्यादौ^(३) वृषोत्सर्गं कुर्वन्स्तारयते कुलं^(४) ।

इत्याग्नेये महापुराणे पृथ्वीदानानि नाम त्रयोदशाधि-
 कद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

मन्त्रमाहात्म्यकथनं ।

अग्निस्वाच । नाडीचक्रं प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञानाज् ज्ञायते हरिः ।
 नाभेरधस्तायत् कन्दमङ्गुरास्तत्र निर्गताः ॥ १ ॥

१ नरमेधफलं लभेदिति ग०, ७०,

ज० च ।

२ पुरीं वापीति ख० ।

३ कार्तिकादाविति ख०, ट० च ।

४ कुर्वन् सन्तारयेत् कुलमिति ग०, प०,

७०, ट० च ।

हासमतिसहस्राणि नाभिमध्ये व्यवस्थिताः ।
 तिर्यग्बुधैव व्यामन्ताभिः समन्ततः ॥ २ ॥
 चक्रवत्संस्थिता ह्येताः प्रधाना दशनाडयः ।
 इडा च पिङ्गला चैव सुसुम्णा च तथैव च ॥ ३ ॥
 गान्धारी हस्तिजिह्वा च पृथा चैव यथा तथा ।
 अलम्बुषा हुहुषैव शङ्खिनी दशमी स्मृता ॥ ४ ॥
 दश प्राणवहा ह्येता नाडयः परिकीर्त्तिताः ।
 प्राणोऽपानः समानश्च उदानो व्यान एव च ॥ ५ ॥
 नागः कूर्मोऽथ ककरो देवदत्तो धनञ्जयः ।
 प्राणस्तु प्रथमो वायुर्दशानामपि स प्रभुः ॥ ६ ॥
 प्राणः प्रायते प्राणं विसर्गात् पूरणं प्रति ।
 नित्यमापूरयत्येष प्राणिनामुरसि स्थितः ॥ ७ ॥
 निःश्वासोश्वासासकैस्तु प्राणो जीवसमाश्रितः ।
 प्रयाणं कुरुते यस्मात्तस्मात् प्राणः प्रकीर्त्तितः ॥ ८ ॥
 अधो नयत्यपानस्तु आहारश्च नृणामधः ।
 मूत्रशुक्रवहो वायुरपानस्तेन कीर्त्तितः ॥ ९ ॥
 पीतभक्षितमाघ्रातं रक्तपित्तकफानिलं ।
 समन्नयति गात्रेषु समानो नाम मारुतः ॥ १० ॥
 स्यन्दयत्यधरं वक्त्रं नेत्ररागप्रकोपनं ।
 उद्देजयति मर्माणि उदानो नाम मारुतः ॥ ११ ॥
 व्यानो विनामयत्यङ्गं व्यानो व्याधिप्रकोपनः ।
 प्रतिदानं तथा कण्ठाद्वापनाद्वापान उच्यते ॥ १२ ॥
 उद्गारे नाग इत्युक्तः कूर्मश्चोन्मीलने स्थितः ।

ककरो भक्षणे चैव देवदत्तो विजृम्भिते ॥ १३ ॥
 धनक्षयः स्थितो घोषे मृतस्यापि न मुञ्चति ।
 जीवः प्रयाति दशधा नाडोचक्रं हि तेन तत् ॥ १४ ॥
 सङ्क्रान्तिर्विषुवञ्चैव अहोरात्रायनानि च ।
 अधिमास ऋणञ्चैव जनरात्र धनन्तया^(१) ॥ १५ ॥
 जनरात्रं भवेद्विद्वा अधिमासां विजृम्भिका ।
 ऋणञ्चात्र भवेत् कासो निश्वासो धनमुच्यते^(१) ॥ १६ ॥
 उत्तरं दक्षिणं ज्ञेयं वामं दक्षिणसञ्ज्ञितं ।
 मध्ये तु विषुवं प्राक्तं पुटद्वयविनिःसृतं ॥ १७ ॥
 सङ्क्रान्तिः पुनरस्यैव स्वस्थानात् स्थानयोगतः ।
 सुरुम्णा मध्यमे ह्यङ्गे इडा त्रामे प्रतिष्ठिता ॥ १८ ॥
 पिङ्गला दक्षिणे विप्र ऊर्ध्वं प्राणो ह्यहः स्मृतं ।
 अपानो रात्रिरेवं स्यादेको वायुर्दशात्मकः ॥ १९ ॥
 प्रायामो देहमध्यस्थः सोमग्रहणमिष्यते ।
 देहातितत्वमायामं आदित्यग्रहणं विदुः ॥ २० ॥
 उदरं पूरयेत्तावहायुना यावदीप्सितं ।
 प्राणायामो भवेदेष पूरको देहपूरकः ॥ २१ ॥
 पिधाय सर्व्वहाराणि निश्वासोच्छ्वासवर्जितः ।
 सम्पूर्णकुम्भवत्तिष्ठेत् प्राणायामः स कुम्भकः ॥ २२ ॥
 मुञ्चेदायुं ततस्तूर्ध्वं श्वासेनैकेन मन्त्रवित् ।
 उच्छ्वासयोगयुक्तञ्च वायुमूर्ध्वं विरेचयेत् ॥ २३ ॥

उच्चरति स्वयं यस्मात् स्वदेहावस्थितः शिवः ।
 तस्मात् तत्त्वविदाश्चैव स एव जप उच्यते ॥ २४ ॥
 अयुते हे सहस्रैकं षट्शतानि तथैव च ।
 अहोरात्रेण योगीन्द्रो जपसङ्ख्यां करोति सः ॥ २५ ॥
 अजपा नाम गायत्री ब्रह्मविष्णुमहेश्वरी ।
 अजपां जपते यस्तां पुनर्जन्म न विद्यते ॥ २६ ॥
 चन्द्राग््निरविसंयुक्ता आद्या कुण्डलिनी मता ।
 हृत्पदेशे तु सा ज्ञेया अङ्गुराकारसंस्थिता ॥ २७ ॥
 सृष्टिन्यासो भवेत्तत्र स वै सर्गावलम्बनात् ।
 स्रवन्तं चिन्तयेत्तस्मिन्नमृतं सात्त्विकोत्तमः ॥ २८ ॥
 देहस्थः सकलो ज्ञेयो निष्कलो देहवर्जितः(१) ।
 हंसहंसेति यो ब्रूयाहंसी देवः सदाशिवः ॥ २९ ॥
 तिलेषु च यथा तैलं पुष्पे गन्धः समाश्रितः ।
 पुरुषस्य तथा देहे स वाह्याभ्यन्तरं स्थितः ॥ ३० ॥
 ब्रह्मणो हृदये स्थानं कण्ठे विष्णुः समाश्रितः ।
 तालुमध्ये(२) स्थितो रुद्रो ललाटे तु महेश्वरः ॥ ३१ ॥
 प्राणायन्तु शिवं विद्यात्तस्यान्ते तु परापरं ।
 पञ्चधा सकलः प्रोक्तो विपरीतस्तु निष्कलः ॥ ३२ ॥
 प्रासादं नादमुत्थाप्य शततन्तु जपेद्यदि ।
 षण्मासात्सिद्धिमाप्नोति योगयुक्तो न संशयः ॥ ३३ ॥
 गमागमस्य ज्ञानेन सर्वपापक्षयो भवेत् ।

१ देहपूजित इति ष०, घ०, ङ० च । २ तालुमूले इति ष० ।

अणिमादिगुणैस्त्वर्थं षड्भिर्भासैरवाप्नुयात् ॥ ३४ ॥
 स्थूलः सूक्ष्मः परश्चेति प्रासादः कथितो मया ।
 ऋसो दीर्घः भ्रुतश्चेति प्रासादं लक्षयेन्निधा ॥ ३५ ॥
 ऋसो दहति पापानि दीर्घो मोक्षप्रदो भवेत् ।
 आप्यायने भ्रुतश्चेति मूर्द्धि विन्दुविभूषितः ॥ ३६ ॥
 आदावन्ते च ऋसस्य फट्कारो मारणे हितः ।
 आदावन्ते च हृदयमाकृष्टौ सम्प्रकीर्तितम् ॥ ३७ ॥
 देवस्य दक्षिणां मूर्त्तिं पञ्चलक्षं स्थितो जपेत् ।
 जपान्ते घृतहोमस्तु दशसाहस्रिको भवेत् ॥ ३८ ॥
 एवमाप्यायितो मन्त्रो वश्योच्चाटादि कारयेत् ।
 ऊर्द्धं शून्यमधः शून्य मध्ये शून्यं निरामयं ॥ ३९ ॥
 त्रिशून्यं यो विजानाति मुच्यतेऽसौ ध्रुवं द्विजः ।
 प्रासादं यो न जानाति पञ्चमन्त्रमहातनुं ॥ ४० ॥
 अष्टत्रिंशत्कलायुक्तं न स आचार्य उच्यते ।
 तथोद्धारञ्च गायत्रीं रुद्रादीन् वेत्स्यऽसौ गुरुः ॥ ४१ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे मन्त्रमहात्म्यं नाम चतुर्दशोऽधि-

कविशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशाधिकदशततमोऽध्यायः ।

सन्ध्याविधिः ।

अग्निरुवाच । श्रीङ्गारं यो विजानाति स योगी स हरिः पुमान् ।

श्रीङ्गारमभ्यसेत्सन्ध्यामन्त्रसारन्तु सर्वदं ॥ १ ॥

सर्वमन्त्रप्रयोगेषु प्रणवः प्रथमः स्मृतः ।

तेन सम्परिपूर्णं यत्तत् पूर्णं कर्म नेतरत् ॥ २ ॥

श्रीङ्गारपूर्विकास्त्रिंशो महाव्याहृतयोऽव्ययाः ।

त्रिपदा चैव सावित्री विज्ञेयं ब्रह्मणो मुखं ॥ ३ ॥

योऽधीतेऽहन्महन्मेतास्त्रीणि वर्षाण्यतन्मृतः ।

स ब्रह्मपरमभ्येति वायुभूतः समूर्त्तिमान् ॥ ४ ॥

एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामपरन्तपः ।

सावित्र्यास्तु परब्राह्मि मौनात् सत्यं विशिष्यते ॥ ५ ॥

सप्तावर्त्ता पापहरा दशभिः प्रापयेद्दिवं ।

विंशावर्त्ता तु सा देवी नयते हीश्वरालयं ॥ ६ ॥

अष्टोत्तरशतं जम्बा तीणः संसारसागरात् ।

बृद्रकुशाण्डजघ्नेभ्यो गायत्री तु विशिष्यते ॥ ७ ॥

न गायत्र्याः परस्त्राप्यं न व्याहृतिसमं हुतं ।

गायत्र्याः पादमप्यर्द्धमृगर्द्धमृचमेव वा ॥ ८ ॥

ब्रह्महत्या सुरापानं सुवर्णस्तेयमेव च ।

शुबदारागमश्चैव जघ्नेनैव पुनाति सा ॥ ९ ॥

पापे कृते तिलैर्हीमो गायत्रीजप ईरितः ।
 जप्ता सहस्रं गायत्र्या उपवासी स पापहा(१) ॥ १० ॥
 गोघ्नः पिढघ्नो मातृघ्नो ब्रह्महा गुरुतल्पगः ।
 ब्रह्मघ्नः स्वर्णहारी च सुरापो लज्जजप्यतः ॥ ११ ॥
 शुष्यते वाऽथ वा ज्ञात्वा शतमन्तर्ज्जले जपेत् ।
 अथः शतेन पीत्वा तु गायत्र्याः पापहा भवेत् ॥ १२ ॥
 शतं जप्ता तु गायत्री पापोपशमनी कृता ।
 सहस्रं जप्ता सा देवी उपपातकनाशिनी ॥ १३ ॥
 अभीष्टदा कोटिजप्या देवत्वं राजतामियात् ।
 ओङ्कारं पूर्वमुच्चार्य भूर्भुवः स्वस्त्यैव च ॥ १४ ॥
 गायत्री प्रणवसान्ते जपे चैवमुदाहृतं ।
 विश्वामित्र ऋषिच्छन्दो गायत्रं सविता तथा ॥ १५ ॥
 देवतोपनये जप्ये विनियोगो ह्युते तथा ।
 अग्निर्व्यायू रविर्विद्युत् यमो जलपतिर्गुरुः ॥ १६ ॥
 पर्जन्य इन्द्रो गन्धर्वः पूषा च तदनन्तरं ।
 मित्रोऽथ वरुणस्त्वष्टा वसवो मरुतः शशी ॥ १७ ॥
 अङ्गिरा विश्वनासत्वी कस्तथा सर्वदेवताः ।
 रुद्रो ब्रह्मा च विष्णुश्च क्रमशोऽक्षरदेवताः ॥ १८ ॥
 गायत्र्या जपकाले तु कथिताः पापनाशनाः ।
 पादाङ्गुष्ठौ च गुरुफो च नल्लकी जानुनी तथा ॥ १९ ॥
 जङ्घे शिग्रस्य वृषणो कटिर्नाभिस्तथोदरं ।

१ उपपातकपापहेति ३०, ४०, ७० च ।

स्तनौ च हृदयं श्रीवा मुखन्ताल च नासिके ॥ २० ॥
 चक्षुषी च भ्रुवोर्मध्यं ललाटं पूर्वमाननं ।
 दक्षिणोत्तरपार्श्वे हे शिर आस्थमनुक्रमात् ॥ २१ ॥
 पीतः श्यामश्च कपिलो मरकतोऽग्निसन्निभः ।
 रुक्मविद्युद्भ्रूवृक्षणरक्तगौरेंद्रनीलभाः ॥ २२ ॥
 स्फाटिकस्वर्णपाण्ड्याभाः पद्मरागोऽखिलद्युतिः^(१) ।
 हेमधूम्ररक्तनीलरक्तकृष्णसुवर्णभाः ॥ २३ ॥
 शुक्लकृष्णपालाशाभा^(२) गायत्र्या वर्णकाः क्रमात् ।
 ध्यानकाले पापहरा इतैषा सर्वकामदा ॥ २४ ॥
 गायत्र्या तु तिलैर्हीमः सर्वपापप्रणाशनः ।
 शान्तिकामो यवैः कुर्यादायुष्कामो घृतेन च ॥ २५ ॥
 सिद्धार्थकैः कर्मसिद्धौ पयसा ब्रह्मवर्चसे ।
 पुत्रकामस्तथा दध्ना धान्यकामस्तु शालिभिः ॥ २६ ॥
 क्षीरिद्वयसमिन्निस्तु ग्रहपीडोपशान्तये ।
 धनकामस्तथा विष्वैः श्रीकामः कमलैस्तथा ॥ २७ ॥
 आरोग्यकामो दूर्वाभिर्गुरुत्पाते स एव हि ।
 सौभाग्येच्छुर्गुग्गुलुना विद्यार्थी पायसेन च ॥ २८ ॥
 अयुतेनोक्तसिद्धिः स्यान्नक्षत्रेण मनसेषितं ।
 कोट्या ब्रह्मबधान् मुक्तः कुलीद्वारी हरिर्भवेत् ॥ २९ ॥
 ग्रहयज्ञमुखो वापि होमोऽयुतमुखोऽर्थकृत् ।

१ पद्मरागोऽखिलद्युतिरिति ड०, ड०, ए०,

१ शुक्लपद्मपालाशाभेति ड०, ज० च ।

ज०, ड० च ।

आवाहनञ्च गायत्र्यास्तत ओङ्कारमभ्यसेत् ॥ ३० ॥
 स्मृतौङ्कारन्तु गायत्र्या निबध्नीयाच्छिखान्ततः ।
 पुनराचम्य हृदयं नाभिं स्कन्धौ च संस्पृशेत् ॥ ३१ ॥
 प्रणवस्य ऋषिर्ब्रह्मा गायत्रीच्छन्द एव च ।
 देवोऽग्निः परमात्मा स्याद्योगो वै सर्वकर्मसु ॥ ३२ ॥
 शुक्ला चाग्निमुखी दिव्या कात्यायनसगोत्रजा ।
 त्रैलोक्यवरणा दिव्या पृथिव्याधारसंयुता ॥ ३३ ॥
 अचसूत्रधरा देवी पद्मासनगता शुभा ।

ओं तेजोऽसि महोऽसि बलमसि भ्राजोऽसि देवानान्धामनामासि ।
 विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुः श्रीं अभि भूः ।
 आगच्छ वरदे देवि जप्ये मे सन्निधौ भव ॥ ३४ ॥
 व्याहृतीनान्तु सर्वासामृषिरेव प्रजापतिः ।
 व्यस्ताश्चैव समस्ताश्च ब्राह्ममक्षरमोमिति ॥ ३५ ॥
 विश्वामित्रो यमदग्निर्भरद्वाजोऽथ गीतमः ।
 ऋषिरत्रिर्वशिष्ठश्च काश्यपश्च यथाक्रमं ॥ ३६ ॥
 अग्निर्वायू रविश्चैव वाक्पतिर्वरुणस्तथा ।
 इन्द्रो विष्णुर्व्याहृतीनां देवतानि यथाक्रम ॥ ३७ ॥
 गायत्र्याष्टिगनुष्टुप् च हंहती पङ्क्तिरेव च ।
 त्रिष्टुप् च जगती चेति छन्दांस्याहुरनुक्तमात् ॥ ३८ ॥
 विनियोगे व्याहृतीनां प्राणायामे च होमके ।
 आपोहिष्ठेतृचा चापान्द्रुपदादीति वा स्मृता^(१) ॥ ३९ ॥

१ ऋपदादीति वाप्यथा इति ७०, ज०, ज० च ।

तथा हिरण्यवर्णाभिः पावमानीभिरन्वतः ।
 विप्रुषोऽष्टौ क्षिपेदूर्ध्वमाजस्रकृतपापजित् ॥ ४० ॥
 अन्तर्जले ऋतश्चेति जपेन्निरघमर्षणं ।
 आपोहिष्ठेत्यृचोऽस्याश्च सिन्धुद्वीप ऋषिः स्मृतः ॥ ४१ ॥
 ब्रह्मास्त्रानाय छन्दोऽस्य गायत्री देवता जलं ।
 मार्जने विनियोगस्य हयावभृषके क्रतोः ॥ ४२ ॥
 अघमर्षणसूक्तस्य ऋषिरेवाघमर्षणं ।
 अनुष्टुप् च भवेच्छन्दो भाववृत्तस्तु दैवतं ॥ ४३ ॥
 आपोज्योतीरस इति गायत्र्यास्तु शिरः स्मृतं ।
 ऋषिः प्रजापतिस्तस्य छन्दोऽहौनं यजुर्यतः ॥ ४४ ॥
 ब्रह्माग्निवायुसूर्याश्च देवताः परिकीर्त्तिताः ।
 प्राणरोधात्तु वायुः स्यादायोरग्निश्च जायते ॥ ४५ ॥
 अग्नेरापस्ततः शुद्धिस्ततश्चाचमनश्चरेत् ।
 अन्तश्चरति भूतेषु गुहायां विश्वमूर्त्तिषु ॥ ४६ ॥
 तपोयज्ञवषट्कार आपो ज्योती रसोऽस्मृतं ।
 उदुत्यं जातवेदसम्भिः प्रस्कन्न उच्यते ॥ ४७ ॥
 गायत्रीच्छन्द आख्यातं सूर्यश्चैव तु दैवतम् ।
 अतिरात्रे नियोगः स्यादन्नीषोमो नियोगकः ॥ ४८ ॥
 चित्रं देवेति ऋचके ऋषिः कौत्स उदाहृतः ।
 त्रिष्टुप् छन्दो दैवतश्च सूर्योऽस्याः परिकीर्त्तितं ॥ ४९ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे सन्ध्याविधिर्नाम पञ्चदशाधिकवि-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ षोडश्याधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

गायत्रीनिर्वाणं ।

अग्निरुवाच । एवं सन्ध्याविधिं कृत्वा गायत्रीञ्च जपेत् स्मरेत् ।

गायञ्च्छिष्यान् यतस्त्रायेत् भार्यां प्राणांस्तथैव च^(१) ॥ १ ॥

ततः स्मृतेषां गायत्री सावित्रीय ततो यतः ।

प्रकाशनात्सा सवितुर्वाग्रूपत्वात् सरस्वती ॥ २ ॥

तज् ज्योतिः परमं ब्रह्म भर्गस्तेजो यतः स्मृतं ।

भा दीप्ताविति रूपं हि भ्रसृजः पाकेऽथ तत् स्मृतं ॥ ३ ॥

श्रीषध्यादिकं पचति भ्राजृ दीप्तौ तथा भवेत् ।

भर्गः स्याद् भ्राजत इति बहुलं छन्द ईरितं ॥ ४ ॥

वरेण्यं सर्वतेजोभ्यः श्रेष्ठं वै परमं पदं ।

स्वर्गापवर्गकामैर्वा वरणीयं सदैव हि ॥ ५ ॥

वृणोतेर्व्वरणार्थत्वाज्जाग्रत्स्वप्नादिवर्जितं ।

नित्यशुद्धबुद्धमेकं सत्यन्तद्वीमहीश्वरं ॥ ६ ॥

अहं ब्रह्म परं ज्योतिर्धर्मायमहि विमुक्तये ।

तज् ज्योतिर्भगवान् विष्णुर्जगज्जन्मादिकारणं ॥ ७ ॥

शिवं केचित् पठन्ति स्म शक्तिरूपं पठन्ति च ।

केचित् सूर्य्यङ्केचिदग्निं वेदगा अग्निहोत्रिणः ॥ ८ ॥

१ कायान् प्राणांस्तथैव चेति अ० ।

अग्न्यादिरूपी विष्णुर्हि वेदादौ ब्रह्म गीयते ।
 तत् पदं परमं विष्णोर्दिवस्य सवितुः स्मृतं ॥ ९ ॥
 महदाज्यं सूर्यते हि स्वयं ज्योतिर्हरिः प्रभुः ।
 पर्जन्यो वायुरादित्यः शीतोष्णाद्यैश्च पाचयेत् ॥ १० ॥
 अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते ।
 आदित्याज्जायते वृष्टिर्दृष्टेरन्नन्ततः प्रजाः ॥ ११ ॥
 दधातेर्वा धीमहीति मनसा धारयेमहि ।
 नोऽस्माकं यश्च भर्गश्च सर्वेषां प्राणिनां धियः ॥ १२ ॥
 चीदयात् प्रेरयेद् बुद्धीर्भीक्ष्णानां सर्वकर्मसु ।
 दृष्टादृष्टविपाकेषु विष्णुसूर्याग्निरूपवान् ॥ १३ ॥
 ईश्वरप्रेरितो गच्छेत् स्वर्गं वाऽश्वभ्रमेव वा ।
 ईशावास्यमिदं सर्वं महदादिजगद्हरिः ॥ १४ ॥
 स्वर्गाद्यैः क्रीडते देवो योऽहं स पुरुषः प्रभुः ।
 आदित्यान्तर्गतं यश्च भर्गाख्यं वै सुमुद्गुभिः ॥ १५ ॥
 जन्ममृत्युविनाशाय दुःखस्य त्रिविधस्य च ।
 धानेन पुरुषोऽयश्च द्रष्टव्यः सूर्यमण्डले ॥ १६ ॥
 तत्त्वं सदसि चिद्ब्रह्म विष्णोर्यत् परमं पदं ।
 देवस्य सवितुर्भर्गो वरेण्यं हि तुरीयकं ॥ १७ ॥
 देहादिजाग्रदाब्रह्म अहं ब्रह्मेति धीमहि ।
 योऽसावादित्यपुरुषः सोऽसावहमनन्त ओं ॥ १८ ॥
 ज्ञानानि शुभकर्मादीन् प्रवर्त्तयति यः सदा ।
 इत्याग्नेये महापुराणे गायत्रीनिर्वाणं नाम षोडशभि-
 कद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

गायत्रीनिर्वाणं ।

अग्निर्वाच । लिङ्गमूर्त्तिं शिवं स्तुत्वा गायत्र्या योगमाप्तवान् ।

निर्वाणं^(१) परमं ब्रह्म वसिष्ठोऽन्यत्र शङ्करात्^(२) ॥ १ ॥

नमः कमलिङ्गाय^(३) वेदलिङ्गाय वै नमः ।

नमः परमलिङ्गाय^(४) व्योमलिङ्गाय वै नमः ॥ २ ॥

नमः सहस्रलिङ्गाय वज्रलिङ्गाय वै नमः ।

नमः पुराणलिङ्गाय श्रुतिलिङ्गाय वै नमः ॥ ३ ॥

नमः पाताललिङ्गाय ब्रह्मलिङ्गाय वै नमः ।

नमो रहस्यलिङ्गाय सप्तद्वीपोर्द्वलिङ्गिने ॥ ४ ॥

नमः सर्वात्मलिङ्गाय सर्वलोकाङ्गलिङ्गिने ।

नमस्त्वय्यात्मलिङ्गाय बुद्धिलिङ्गाय वै नमः ॥ ५ ॥

नमोऽहङ्कारलिङ्गाय भूतलिङ्गाय वै नमः ।

नम इन्द्रियलिङ्गाय नमस्तन्मात्रलिङ्गिने ॥ ६ ॥

नमः पुरुषलिङ्गाय भावलिङ्गाय वै नमः ।

१ निर्वाणमिति च० ।

२ कमलिङ्गायैति च० ।

३ वज्रिद्योषेव ब्रह्मरादिति च०, च० ४ नमः परमलिङ्गायैति च०, न०, च०,
च० ।

नमो रजोर्ध्वलिङ्गाय सत्त्वलिङ्गाय^(१) वै नमः^(२) ॥ ७ ॥

नमस्ते भवलिङ्गाय नमस्त्रैगुण्यलिङ्गिने ।

नमोऽनागतलिङ्गाय तेजोलिङ्गाय वै नमः ॥ ८ ॥

नमो वायूर्ध्वलिङ्गाय^(१) अतिलिङ्गाय वै नमः ।

नमस्तेऽधर्वलिङ्गाय सामलिङ्गाय^(२) वै नमः ॥ ९ ॥

नमो यज्ञाङ्गलिङ्गाय यज्ञलिङ्गाय वै नमः ।

नमस्ते तत्त्वलिङ्गाय देवानुगतलिङ्गिने^(३) ॥ १० ॥

दिश नः परमं योगमपत्यं मत्समन्तथा ।

ब्रह्म चैवाद्यं देव शमस्यैव परं विभो^(४) ॥ ११ ॥

अद्ययन्त्रं वंशस्य धर्मं च मतिमद्ययां ।

अग्निहवाच । वसिष्ठेन स्तुतः शशुस्तुष्टः श्रीपर्वते पुरा ॥ १२ ॥

वसिष्ठाय वरं दत्त्वा तत्रैवान्तरधीयत ।

इत्याग्नेये महापुराणे गायत्रीनिर्वाणं नाम सप्तदशाधि-

कद्विंशततमोऽध्यायः ॥

१ तत्त्वलिङ्गायेति अ०, इ० च ।

२ नम इन्द्रियलिङ्गायेत्यादिः सत्त्वलि-

ङ्गाय वै नम इत्यन्तः पाठः अ० पुस्तके
नास्ति ।

३ नमो वायूर्ध्वलिङ्गायेति इ० ।

४ नमस्ते सर्वलिङ्गाय नामलिङ्गा-

येति अ०, इ० च ।

५ नमोऽनागतलिङ्गायेत्यादिः, दे-
वानुगतलिङ्गिने इत्यन्तः, पाठः, अ०
पुस्तके नास्ति ।

६ परमात्मा परं विभो इति अ० ।

अथाष्टादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

राजाभिषेककथनं ।

अग्निर्वाच । पुष्करेण च रामाय राजधर्मं हि पृच्छते ।

यथादौ कथितं तद्वदशिष्टं कथयामि ते ॥ १ ॥

पुष्कर उवाच । राजधर्मं प्रवक्ष्यामि सर्वस्मात् राजधर्मतः ।

राजा भवेत्^(१) शत्रुहन्ता प्रजापालः सुदण्डवान् ॥ २ ॥

पालयिष्यति वः सर्वान् धर्मस्थान् व्रतमाचरेत् ।

संवत्सरं स वृणुयात् पुरोहितमथ द्विजं^(२) ॥ ३ ॥

मन्त्रिणश्चाखिलात्मज्ञान्महिषीं धर्मलक्षणां ।

संवत्सरं नृपः काले ससम्भारोऽभिषेचनं ॥ ४ ॥

कुर्व्यान्मृते नृपे नात्र कालस्य नियमः स्मृतः ।

तिलैः सिद्धार्थकैः स्नानं सांवत्सरपुरोहितौ ॥ ५ ॥

घोषयित्वा जयं राज्ञो राजा भद्रासने स्थितः ।

अभयं घोषयेद् दुर्गाभोचयेद्रान्यपालके ॥ ६ ॥

पुरोधसाऽभिषेकात् प्राक् कार्यैन्द्री शान्तिरेव च ।

उपवास्यभिषेकाहे वेद्यन्मौ जुहुयान्मनून्^(३) ॥ ७ ॥

१ राजा हरिति ७०, ७०, ७०, ७०,
७०, ८० च ।

२ पुरोहितमथर्जिजमिति ७०, ७०,
७०, ७०, ८० च ।

३ जुहुयाद्मनूनि ७० ।

वैश्वानरैर्ग्रमन्त्रास्तु सावित्रान् वैश्वदैवतान् ।
 सौम्यान् स्वस्वयनं ग्रन्थिभ्रायुथाभयदात्मनून् ॥ ८ ॥
 अपराजिताश्च कलसं वक्रैर्दक्षिणपार्श्वगं ।
 सम्पातवन्तं हैमश्च पूजयेद्बन्धुपुत्रकैः ॥ ९ ॥
 प्रदक्षिणावर्त्तं शिखस्तामजाम्बूनदप्रभः ।
 रथौघमेघनिघोषो विधूमश्च हुताशनः ॥ १० ॥
 अग्निसोमः सुगन्धश्च स्वस्तिकाकारसन्निभः ।
 प्रसन्नाचिर्भ्रंहाज्वालाः स्फुलिङ्गरहितो हितः ॥ ११ ॥
 न व्रजेयुश्च मध्येन मार्जारमृगपक्षिणः ।
 पर्वताप्रमृदा तावन्मूर्धानं शोधयेत्तपः ॥ १२ ॥
 बस्तीकाप्रमृदा कर्णा वदनं केशवालयात् ।
 इन्द्रालयमृदा^(१) शीर्षां हृदयन्तु नृपाजिरात् ॥ १३ ॥
 करिदन्तोष्ठप्रमृदा दक्षिणन्तु तथा भुजं ।
 वृषमृद्गोष्ठप्रमृदा वामश्चैव तथा भुजं ॥ १४ ॥
 सरोमृदा तथा पृष्ठमुदरं सङ्गमान् मृदा ।
 नदीतटद्वयमृदा पार्श्वं संशोधयेत्तथा^(२) ॥ १५ ॥
 वैश्याहारमृदा राष्ट्रः कटिशौचं विधीयते ।
 यज्ञस्थानात्तथैवीरु गोस्थानाज्जानुनी तथा ॥ १६ ॥
 अश्वस्थानात्तथा जङ्घे रथपत्नमृदाङ्घ्रिके ।
 मूर्धानं पञ्चगव्येन भद्रासनगतं नृपं ॥ १७ ॥
 अभिविचेद्मात्वानां चतुष्टयमग्नी घटैः ।

१ चन्द्रालयमृदेति. ख० ।

२ सरोमृदेत्यादिः संशोधयेत्तथेत्यन्तः

पाठः ख० पुस्तकेनास्ति ।

पूर्वतो हेमकुम्भेन हृतपूर्णेन ब्राह्मणः ॥ १८ ॥

रुष्यकुम्भेन शाम्ये च क्षीरपूर्णेन क्षत्रियः ।

दध्ना च ताम्रकुम्भेन वैश्यः पश्चिमगेन च ॥ १९ ॥

धृश्वमयेन जलेनोदक् शूद्रामात्योऽभिषेचयेत् ।

ततोऽभिषेकं नृपतेर्बह्वृचप्रवरो द्विजः ॥ २० ॥

कुर्वीत मधुना विप्रश्चन्दोगश्च कुशोदकैः ।

सम्पातवन्तं कलयन् तद्या गत्वा पुरीहितः ॥ २१ ॥

विधाय बहिरक्षान्तु सदस्येषु यथाविधि ।

राजश्रियाभिषेके च ये मन्त्राः परिकीर्त्तिताः ॥ २२ ॥

तैस्तु दद्यान्महाभाग ब्राह्मणानां स्तनैस्तथा ।

ततः पुरीहितो गच्छेद्देहिमूलान्तदेव तु^(१) ॥ २३ ॥

यतश्चिद्रेष पात्रेषु सौवर्षेणाभिषेचयेत् ।

वा भीषधीत्योषधीमीरधेत्युक्ते ति गन्धकैः ॥ २४ ॥

पुष्पैः पुष्पवतीत्येव ब्राह्मणेति च वीजकैः^(२) ।

रत्नैराद्यः शिशानश्च ये देवाश्च कुशोदकैः ॥ २५ ॥

यजुर्वेद्यथर्ववेदी^(३) गन्धहारेति संस्पृशेत् ।

शिरः कण्ठं रोचनया चर्वतीर्षीदकैर्द्विजाः ॥ २६ ॥

गीतवाद्यादिनिर्घीषैश्चामरव्यजनादिभिः ।

सर्वोषधिमयं कुम्भं धारयेद्युक्तपायतः ॥ २७ ॥

तं पश्येद्दर्पणं राजा हृतं वै मङ्गलादिकं ।

अभ्यर्च्य^(४) विश्वं ब्रह्माण्डमिन्द्रादींश्च यदृश्येरान्^(५) ॥ २८ ॥

१ वेदिमूलान्तदेवतु रति च० ।

२ यजुर्वेद्यथर्ववेदी रति च० ।

३ दीपकैरिति च० ।

४ पञ्चादिकाभिति च०, न०, च० च ।

व्याघ्रचर्मोत्तरां शय्यामुपविष्टः पुरोहितः ।
 मधुपर्कादिकं दत्त्वा पट्टबन्धं प्रकारयेत् ॥ २९ ॥
 राज्ञीमुकुटबन्धश्च पञ्चचन्मात्तरं ददेत् ।
 ध्रुवाद्यैरिति च विशेषं वृषजं वृषदंशजं ॥ ३० ॥
 ह्रीपिजं सिंहजं व्याघ्रजातश्चर्म तदासने ।
 अमात्यसचिवादींश्च प्रतीहारः प्रदर्शयेत् ॥ ३१ ॥
 गोजाविगृहदानार्थैः सांवत्सरपुरोहितौ ।
 पूजयित्वा द्विजान् प्रार्थ्यं ह्यन्यभूगोत्रसुख्यकैः ॥ ३२ ॥
 बह्निं प्रदक्षिणीकृत्य गुरुं नत्वाथ पृष्ठतः ॥
 वृषमालभ्य गां वक्त्रां पूजयित्वाथ मन्त्रितं ॥ ३३ ॥
 अश्वमारुह्य नागश्च पूजयेत्तं समारुहेत् ।
 परिभ्रमेद्राजमार्गं बलयुक्तः प्रदक्षिणं ॥ ३४ ॥
 पुरं विशेषेण दानार्थैः प्रार्थ्यं सर्वान् विसर्जयेत् ।

इत्याग्नेये महापुराणे राजाभिषेको नाम अष्टादशाधि-
 कद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथोनविंशाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

अभिषेकमन्त्राः ।

पुष्करउवाच । राजदेवाद्यभिषेकमन्त्रान्वस्येऽद्यमहं नान् ।
 कुम्भात् कुशीदकैः सिञ्चेत्तेन सर्वं हि सिद्धप्रति ॥ १ ॥

सुरास्वामभिषिञ्चन्तु ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।
वासुदेवः सङ्घर्षणः प्रद्युम्नश्चानिरुद्धकः ॥ २ ॥
भवन्तु विजयायैते इन्द्राद्या दशदिग्गताः ।
बद्रो धर्मो मनुर्हृषी रुचिः अहा च सर्वदा ॥ ३ ॥
भृगुरत्रिर्वसिष्ठश्च सनकश्च सनन्दनः ।
सनत्कुमारोऽङ्गिराश्च पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ॥ ४ ॥
मरीचिः कश्यपः पान्तु प्रजेशाः पृथिवीपतिः ।
प्रभासुरा वह्निषद् अग्निष्वात्ताश्च पान्तु ते ॥ ५ ॥
क्रथ्यादाक्षीपङ्कताश्च आज्यपाश्च सुकालिनः ।
अग्निभिश्चाभिषिञ्चन्तु लक्ष्मणाद्या धर्मवज्रभाः ॥ ६ ॥
आदित्याद्याः कश्यपस्य बहुपुत्रस्य^(१) वज्रभाः ।
ऋशाश्चस्याग्निपुत्रस्य भार्याचारिष्टनेमिनः ॥ ७ ॥
अश्विन्याद्याश्च चन्द्रस्य पुलहस्य^(२) तथा प्रियाः ।
भूता च कपिशा दंष्ट्री सुरसा सरमा दनुः ॥ ८ ॥
श्वेनी भासी तथा क्रौञ्ची धृतराष्ट्री शुकी तथा ।
पत्न्यस्वामभिषिञ्चन्तु अरुणश्चाङ्गसारधिः ॥ ९ ॥
आयतिर्त्रियतीरात्रिर्त्रिद्रा लोकस्थितौ स्थिताः ।
उमा मेना शची पान्तु धूमोर्नानिर्ऋतिर्ऋये ॥ १० ॥
गौरी शिवा च ऋद्धिश्च वैला या चैव नड्वला ।
अग्निक्ली च^(३) तथा ज्योत्स्ना देवपत्न्यो वनस्थतिः ॥ ११ ॥
महाकल्पश्च कल्पश्च मन्वन्तरयुगानि च ।

१ देवपुत्रश्चेति ज० ।

२ पुलस्त्यश्चेति प्र०, च०, ख० च ।

३ अश्विना चेति ज० ।

संवत्सराणि वर्षाणि पान्दु त्वामयनहयं ॥ १२ ॥
 ऋतवश्च तथा मासा पक्षा रात्राहनी तथा ।
 सन्ध्यातिथिसुहृत्ताश्च कालस्त्रावयवाकृतिः ॥ १३ ॥
 सूर्याद्याश्च ग्रहाः पान्दु मनुः स्वायम्भुवादिकः ।
 स्वायम्भुवः स्वारीचिष्य भौतमिष्टामसौ मनुः ॥ १४ ॥
 रैवतस्याश्विनः बभौ वैवस्वत इहेरितः ।
 सावर्षी मङ्गपुत्रश्च धर्मपुत्रश्च रुद्रजः ॥ १५ ॥
 दक्षजो रौच्यभौली च मगवस्तु चतुर्हय ।
 विश्वभुक् च विपश्चिष्य सुचिन्तित्य शिखी विभुः ॥ १६ ॥
 मनोजवस्तुश्रीजस्त्री बलिर्द्रुतग्राम्तयः ।
 वृषश्च ऋतधाम्ना च दिवस्पृक् कविरिन्द्रकः ॥ १७ ॥
 रेवन्तश्च कुमारश्च तथा वत्सविनायकः ।
 वीरभद्रश्च नन्दी च विश्वकर्मा पुरोजवः ॥ १८ ॥
 एते त्वामभिषिञ्चन्तु सुरसुख्याः समागताः ।
 नासत्वी देवभिषजो भ्रुवाद्या वसवीऽष्ट च ॥ १९ ॥
 दश चाङ्गिरसो वेदास्त्रामभिषिञ्चन्तु सिद्धये ।
 भ्राज्जा ज्ञायुर्मनो दक्षो मदः प्राणस्तथैव च ॥ २० ॥
 हविर्मांश्च गरिष्ठश्च ऋतः सत्यश्च पान्दु वः ।
 क्रतुर्हृद्यो वसुः सत्यः कालकामो धुरिर्जये ॥ २१ ॥
 गृह्यरवा माद्रवाश्च विश्वेदेवाश्च रोचनः ।
 अङ्गारकाद्याः सूर्यस्वाविर्ऋतश्च तथा धमः ॥ २२ ॥
 अजेकषादहिर्गर्भो धूमकेतुश्च रुद्रजाः^(१) ।

१ वसुधा इति म०, च०, ङ०, ज० च ।

भरतश्च तथा ऋत्युः कापालिरथ किङ्किणिः ॥ २३ ॥
 भवनो भावनः पान्तु खजन्यः खजनस्तथा^(१) ।
 ऋतुश्रवाश्च सूहृद्वा च याजनोऽभ्युश्रनास्तथा ॥ २४ ॥
 प्रसवश्चाव्ययश्चैव दक्षश्च भृगवः सुराः ।
 मनोऽनुमन्ता प्राणश्च नवीपानश्च वीर्यवान् ॥ २५ ॥
 बीतिहोत्रो नयः साध्वी हंसी नारायणोऽवतु ।
 विभुश्चैव प्रभुश्चैव देवश्रेष्ठा जगद्धिताः ॥ २६ ॥
 धाता मित्रोऽर्यमा पूषा शंक्रोऽथ वरुणो भगः ।
 त्वष्टा विवस्वान् सविता विष्णुर्द्वादश भास्कराः ॥ २७ ॥
 एकज्योतिश्च द्विज्योतिस्त्रिश्चतुर्ज्योतिरेव च ।
 एकशक्रो द्विशक्रश्च त्रिशक्रश्च महाबलः ॥ २८ ॥
 इन्द्रश्च मेत्यादिशतु ततः प्रतिमकृत्तथा ।
 मितश्च सन्मितश्चैव अमितश्च महाबलः ॥ २९ ॥
 ऋतजित् सत्यजिश्चैव सुषेणः सेनजित्तथा ।
 अतिमित्रोऽनुमित्रश्च पुरुमित्रोऽपराजितः ॥ ३० ॥
 ऋतश्च ऋतवाग् धाता विधाता^(२) धारणी ध्रुवः ।
 विधारणी महातेजा वासवस्य परः सखा ॥ ३१ ॥
 ईदृक्षश्चाप्यदृक्षश्च^(३) एतादृगमिताशनः ।
 क्रीडितश्च सदृक्षश्च सरभश्च महातपाः ॥ ३२ ॥

१ तुजनस्तयेति ख०, घ० च ।

२ ईदृक्षश्चाप्यदृक्षश्च ति ख० ।

३ विश्वाम्नेति ख० ।

धर्ता धुर्यो धुरिर्भीम अभिमुक्तः क्षपात्सह^(१) ।
 धृतिर्व्यसुरनाष्ट्यो^(२) रामः कामा जयो विराट् ॥ ३३ ॥
 देवा एकीनपञ्चाशत्परतस्त्वामवन्तु ते ।
 चित्राङ्गदक्षिणरथः चित्रसेनश्च वै कलिः ॥ ३४ ॥
 उर्णायुरुग्रसेनश्च धृतराष्ट्रश्च नन्दकः ।
 हाहा इहर्नारदश्च विश्वावसुश्च तुम्बुरुः ॥ ३५ ॥
 एते त्वामभिषिञ्चन्तु गन्धर्वा विजयाय ते ।
 पान्तु ते कुरुपा मुख्या दिव्याश्चाप्सरसाङ्गणाः ॥ ३६ ॥
 अनवद्या सुकेशी च मेनकाः सह जन्यया^(३) ।
 क्रतुखला घृताची च विश्वाची पुञ्जिकखला ॥ ३७ ॥
 प्रम्लोचा चोर्व्वशी रश्मा पञ्चचूडा तिलोत्तमा ।
 चित्रलेखा लक्ष्मणा च पुण्डरीका च वारुणी ॥ ३८ ॥
 प्रह्लादो विरोचनोऽथ बलिर्व्वीणोऽथ तत्सुताः ।
 एते चान्येऽभिषिञ्चन्तु दानवा राक्षसास्तथा ॥ ३९ ॥
 हेतिसैव प्रहेतिश्च विद्युत्स्फुर्जथुरग्रकाः ।
 यक्षः सिद्धात्मकः पातु माणिभद्रश्च नन्दनः ॥ ४० ॥
 पिङ्गलो द्युतिमांश्चैव पुष्यवन्तो जयावहः ।
 शङ्खः पद्मश्च मकरः कच्छपश्च निधिर्जये ॥ ४१ ॥
 पिशाचा ऊर्ध्वकेशाद्या भूता भूम्यादिवासिनः ।
 महाकालं पुरस्कृत्य नरसिंहश्च मातरः ॥ ४२ ॥

१ अभिमुक्तः क्षमासहेति ७० ।

२ सह कन्ययेति ७० ।

३ अनाष्ट्य इति ग०, घ०, ज० च ।

गुहः स्कन्दी विशाखस्वान्नैगमयोऽभिषिञ्चतु ।
 डाकिन्यो याश्च योगिन्यः खेचरा भूचराश्च याः ॥ ४३ ॥
 गरुडधारणः पान्तु सम्पातिप्रमुखाः खगाः ।
 अनन्ताद्या महानागाः शेषवासुकितक्षकाः ॥ ४४ ॥
 ऐरावतो महापद्मः कम्बलाश्वतरावुभौ ।
 शङ्खः कर्कोटकश्चैव धृतराष्ट्री धनञ्जयः ॥ ४५ ॥
 कुमुदैरावणौ पद्मः पुष्पदन्तोऽथ वामनः ।
 सुप्रतीकोऽञ्जनो नागाः पान्तु त्वां सर्व्वतः सदा ॥ ४६ ॥
 पैतामहस्तथा हंसो वृषभः शङ्करस्य च ।
 दुर्गासिंहश्च पान्तु त्वां यमस्य महिषस्तथा ॥ ४७ ॥
 उच्चैःश्रवाश्चपतिस्तथा धन्वन्तरिः सदा ।
 क्लैस्तुभः शङ्कराजश्च वज्रं शूलश्च चक्रकं ॥ ४८ ॥
 नन्दकोऽस्त्राणि रक्षन्तु धर्म्यश्च व्यवसायकः ।
 चित्रगुप्तश्च दण्डश्च पिङ्गलो मृत्युकालकौ ॥ ४९ ॥
 बालखिल्यादिमुनयो व्यासवाल्मीकिमुख्यकाः ।
 पृथुर्दिलीपो भरतो दुष्यन्तः शक्रजिह्वली^(१) ॥ ५० ॥
 मङ्गः ककुत्स्थश्चानेन युवनाश्वो जयद्रथः ।
 मान्धाता मुचुकुन्दश्च पान्तु त्वाञ्च पुरुरवाः ॥ ५१ ॥
 वास्तुदेवाः पञ्चविंशत्तत्त्वानि विजयाथ ते ।
 रुक्मभौमः शिलाभौमः पातालो नीलमूर्त्तिकः^(१) ॥ ५२ ॥

१ शक्रजिह्वली इति क०, ख० च ।

२ नीलमूर्त्तिक इति ख०, घ०, ङ०, ज०, ञ०, ट० च । नीलमूर्त्तिक इति ख० ।

पीतरक्तः क्षितिश्चैव श्वेतभीमो रसातलम् ।
 भूर्लोकोऽथ भुवर्मुल्या जम्बूद्वीपादयः त्रिये ॥ ५३ ॥
 उत्तराः कुरवः पान्तु रम्या हिरण्यकस्तथा^(१) ।
 भद्राश्वः केतुमालश्च वर्षश्चैव बलाहकः ॥ ५४ ॥
 हरिवर्षः किम्पुरुष इन्द्रद्वीपः कशेरुमान् ।
 ताम्रवर्षो गभस्तिमान् नागद्वीपश्च सौम्यकः ॥ ५५ ॥
 गन्धर्वो वरुणो यश्च नवमः पान्तु राज्यदाः ।
 हिमवान् हेमकूटश्च निषधो नील एव च ॥ ५६ ॥
 श्वेतश्च शृङ्गवान् मेरुर्माण्यवान् गन्धमादनः ।
 महेंद्रो मलयः सद्यः शुक्तिमानृक्षवान् गिरिः ॥ ५७ ॥
 विन्ध्यश्च पारिपात्रश्च गिरयः शान्तिदास्तु ते ।
 ऋग्वेदाद्याः षडङ्गानि इतिहासपुराणकं ॥ ५८ ॥
 आयुर्वेदश्च गन्धर्वधनुर्वेदोपवेदकाः ।
 शिखा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं ज्योतिषाङ्गतिः ॥ ५९ ॥
 छन्दोगानि च वेदाश्च मीमांसा न्यायविस्तरः ।
 धर्मशास्त्रं पुराणश्च विद्या श्वेताशतुर्दश ॥ ६० ॥
 साङ्ख्यः योगः पाण्डपतं वेदा वै पञ्चरात्रकं ।
 कृतान्तपञ्चकं श्वेतद गायत्री च शिवा तथा ॥ ६१ ॥
 दुर्गा विद्या च गान्धारी पान्तु त्वां शान्तिदाश्च ते ।
 कवणे चसुरासर्पिर्दधिदुग्धजलाब्जयः ॥ ६२ ॥
 चत्वारः सागराः पान्तु तीर्थानि विविधानि च ।

१ हिरण्यकस्तमेति BC, ७०, ७C च । हिरण्यमयमेति ७० ।

पुष्करस्य प्रयागस्य प्रभासो नैसिधः परः ॥ ६३ ॥

गयाशीर्षो ब्रह्मशिरस्तीर्थमुत्तरमानसं ।

कालोदको नन्दिकुण्डस्तीर्थं पञ्चनदस्तथा ॥ ६४ ॥

भृगुतीर्थं प्रभासञ्च तथा चामरकण्ठकं ।

जम्बुमार्गस्य विमलः कपिलस्य तथाश्रमः ॥ ६५ ॥

मङ्गाहारकुशावर्त्तौ सिन्धुकोः नीलपर्वतः ।

वराहपर्वतश्चैव तीर्थङ्गणखलं तथा ॥ ६६ ॥

कालञ्जरस्य केदारो रुद्रकोटिस्तथैव च ।

वाराणसी महातीर्थं वद्व्याश्रम एव च ॥ ६७ ॥

हारका श्रीगिरिस्तीर्थं तीर्थञ्च पुरुषोत्तमः ।

शालग्रामोय वारसहः सिन्धुसागरसङ्गमः ॥ ६८ ॥

फल्गुतीर्थं विन्दुसरः करवीरःश्रमस्तथा ।

नद्यो गङ्गासरस्वत्यः शतद्रुमण्डकी तथा ॥ ६९ ॥

अश्वीदा च विपाशा च वितस्ता देविका मदी ।

कावेरी वरुणा चैव निखिरा गोमती नदी ॥ ७० ॥

पारा, चर्मण्वती रूपा मन्दाकिनी महानदी ।

तापी पयोन्धी वेसा च मौन्दी वैतरणी तथा ॥ ७१ ॥

गोदावरी भीमरघी तुङ्गभद्रा प्रणी तथा ।

चन्द्रमामा शिवा गौरी अभिषिञ्चन्तु पान्तु वः^(१) ॥ ७२ ॥

इत्याग्नेये ब्रह्मापुराणे अभिषेकमन्त्रा नामोनिविंशत्य-

धिकद्विंशततमोऽध्यायः ॥

१ अभिषिञ्चन्तु पान्तु चेति ष०, ग०, घ०, ङ०, च०, ज०, ञ० उ० च ।

अथ विंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

सहायसम्पत्तिः ।

पुष्कर उवाच । सोऽभिषिक्तः सहामात्यो जयेच्छत्रुपुत्रपोत्तमः ।
राज्ञा सेनापतिः कार्यो ब्राह्मणः क्षत्रियोऽथ वा ॥ १ ॥
कुलीनो नीतिशास्त्रज्ञः प्रतीहारश्च नीतिवित् ।
दूतश्च प्रियवादी स्यादधीणोऽतिबलान्वितः ॥ २ ॥
ताम्बूलधारी ना स्त्री वा भक्तः क्लेशसहप्रियः ।
सान्धिविग्रहिकः कार्यः षाड्गुण्यादिविशारदः ॥ ३ ॥
खड्गधारी रक्षकः स्यात्सारथिः स्याद्बलादिवित् ।
सूदाध्यक्षो हितो विप्रो महानसगतो हि सः ॥ ४ ॥
सभासदस्तु धर्मज्ञा लेखकोऽक्षरविद्वितः ।
आह्वानकालविज्ञाः स्युर्हिता दौवारिका जनाः ॥ ५ ॥
रत्नादिज्ञो धनाध्यक्षः अनुदारे हितो नरः ।
स्यादायुर्वेदविद्वैद्यो गजाध्यक्षोऽथ हस्तिवित् ॥ ६ ॥
जितश्रमो गजारोहो हयाध्यक्षो हयादिवित् ।
दुर्गाध्यक्षो हितो धीमान् स्वपतिर्वास्तुवेदवित् ॥ ७ ॥
यन्त्रमुक्ते पाणिमुक्ते अमुक्ते मुक्तधारिते ।
अस्त्राचार्यो नियुक्ते च कुशलो नृपतेर्हितः ॥ ८ ॥
दृढशान्तःपुराध्यक्षः पञ्चाशद्दार्षिकाः स्त्रियः ।

सप्तत्यव्दास्तु पुरुषाश्चरेयुः सर्वकर्मसु ॥ ९ ॥
जायत्स्यादायुधागारे ज्ञात्वा वृत्तिर्विधीयते ।
उत्तमाधममध्यानि ब्रह्मा कर्माणि पार्थिवः ॥ १० ॥
उत्तमाधममध्यानि पुरुषाणि नियोजयेत् ।
जयेच्छः पृथिवीं राजा सहायानानयेद्वितान् ॥ ११ ॥
धर्मिष्ठान् धर्मकार्येषु शूरान् सङ्ग्रामकर्मसु ।
निपुणानर्थकृत्येषु^(१) सर्वत्र च तथा शुचीन् ॥ १२ ॥
स्त्रीषु षण्डान्नियुञ्जीत तीक्ष्णान् दारुणकर्मसु ।
यो यत्र विदितो राज्ञा शुचित्वेन तु तन्नरं ॥ १३ ॥
धर्मं चार्थं च कामे च नियुञ्जीताधमेऽधमान् ।
राजा यथाहं कुर्याच्च उपधाभिः परीक्षितान् ॥ १४ ॥
समन्त्रो च यथान्यायात् कुर्याद्वस्त्रिवनेचरान् ।
तत्पदान्वेषणे यत्तानध्यक्षांस्तत्र कारयेत् ॥ १५ ॥
यस्मिन् कर्मणि कौशल्यं यस्य तस्मिन् नियोजयेत् ।
पिष्टपैतामहान् भृत्यान् सर्वकर्मसु योजयेत् ॥ १६ ॥
विना दायादकृत्येषु तत्र ते हि समागताः ।
परराजगृहात् प्राप्तान् जनान् संश्रयकाम्यया^(२) ॥ १७ ॥
दुष्टानप्यथ वाऽदुष्टान् संश्रयेत प्रयत्नतः ।
दुष्टं ज्ञात्वा विश्वसेन तद्वृत्तिं वर्त्तयेद्दशैः ॥ १८ ॥
देशान्तरागतान् पार्श्वे चारैर्ज्ञात्वा हि पूजयेत् ।
शत्रवोऽग्निर्विषं सर्पों निस्त्रिंशमपि चैकतः ॥ १९ ॥

१ रिपननर्थकृत्येषु च ।

२ जनानाश्रयकाम्ययेति च ।

भृत्या वशिष्टं विज्ञेयाः कुभृत्याश्च तथैकतः ।
 चारचक्षुर्भवेद्राजा नियुञ्जीत सदाचरान् ॥ २० ॥
 जनस्याविहितान् सौम्यांस्तथाज्ञातान् परस्परं ।
 वणिजो मन्त्रकुशलान् सांवत्सरचिकित्सकान् ॥ २१ ॥
 तथा प्रव्रजिताकारान् बलाबलविवेकिनः ।
 नैकस्य राजा अहृद्वाच्छ्रहृद्वाद् बहुवाक्यतः ॥ २२ ॥
 रागापरागौ भृत्यानां जनस्य च गुणागुणान् ।
 शुभानामशुभानाञ्च ज्ञानद्वय्याहशाय च ॥ २३ ॥
 अनुरागकरं कर्म चरेज्जह्याद्विरागजं ।
 जनानुरागया लक्ष्म्या राजा स्याज्जनरञ्जनात् ॥ २४ ॥

इत्यग्नेये महापुराणे सहायसम्पत्तिर्नाम विंशत्यधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ एकविंशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

पुष्कर उवाच । भृत्यः कुर्यात्तु राजान्नं शिष्यवत्सच्छ्रियः पतेः ।
 न क्षिपेद्दचनं राज्ञो अनुकूलं प्रियं वदेत् ॥ १ ॥
 रद्दोगतस्य वक्तव्यमप्रियं यद्वितं भवेत् ।
 न नियुक्तो हरेद्वित्तं नीपेक्षेत्तस्य मानकं ॥ २ ॥
 राज्ञश्च न तथाकार्थ्यं वैशभाषाविचेष्टितं ।
 अन्तःपुरचराध्यक्षो वैरभूतैर्निराकृतैः ॥ ३ ॥

संसर्गं न व्रजेद्भृत्यो राज्ञो गुह्यञ्च गोपयेत् ।
 प्रदृश्यं कौशलं किञ्चिद्राजानन्तु विशेषयेत् ॥ ४ ॥
 राज्ञा यच्छावितं गुह्यं न तस्मिन्ने प्रकाशयेत् ।
 आशाप्यमाने वान्यस्मिन् किङ्करोमीति वा वदेत् ॥ ५ ॥
 वस्त्रं रत्नमलङ्कारं राज्ञा दत्तं च धारयेत्^(१) ।
 नानिर्दिष्टो^(२) हारि विशेषनायोग्ये भुवि राजट्टक् ॥ ६ ॥
 जृम्भास्त्रिष्टीवनङ्कासं कोपं पर्यन्तिकान्त्रयं ।
 भृकुटीं वातमुद्गरं तक्षमीपे विसर्जयेत्^(३) ॥ ७ ॥
 स्वगुणाख्यापने युक्त्या परानेव प्रयोजयेत्^(४) ।
 शाठ्यं लौब्धं सपेशून्यं नास्तिक्यं क्षुद्रता तथा ॥ ८ ॥
 चापल्यञ्च परित्याज्यं नित्यं राजानुजीविना ।
 श्रुतेन विद्याशिल्पैश्च संयोज्यात्मानमात्मना ॥ ९ ॥
 राजसेवान्ततः कुर्याद्भूतये भूतिवर्द्धनः^(५) ।
 नमस्कार्याः सदा चास्य पुत्रवत्सभमन्त्रिणः ॥ १० ॥
 सचिवैर्नास्य विश्वासी राजचित्तप्रियश्चरेत् ।
 त्यजेद्द्विरत्नं रत्नात्तु हृत्तिमीहेत राजवित् ॥ ११ ॥
 अष्टष्टयास्य न ब्रूयात् कामं कुर्यात्तथापदि ।
 प्रसन्नो वाक्यसङ्गाही रहस्ये न च शङ्कते ॥ १२ ॥

१ राज्ञाऽदत्तं न धारयेदिति ख० । ३ विवर्जयेदिति ग०, घ०, ज०, ट० च ।

२ नानिर्दिष्टे इति ख०, ग०,

४ नियोजयेदिति ग०, घ०, ञ० च ।

ध०, ञ० च ।

५ भूतिवर्द्धनीभिति ग०, ट० च ।

कुशलादिपरिप्रश्नं सम्प्रवृच्छति चासनं ।
 तत्कथाश्रवणाद्दृष्टी अप्रियास्यपि नन्दते ॥ १३ ॥
 अल्पं दत्तं प्रगृह्णाति स्मरेत् कथान्तरेष्वपि ।
 इति रक्तस्य कर्त्तव्यं सेवामन्यस्य वर्जयेत् ॥ १४ ॥

इत्याम्नेये महापुराणे अनुजीवित्तं नाम विंशत्यधिक-
 दिशततमोऽध्यायः ॥

अथैकविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

दुर्गसम्पत्तिः ।

पुष्कर उवाच । दुर्गसम्पत्तिमाख्यास्ये दुर्गदेशे वसेन्नृपः ।
 वैश्यशूद्रजनप्रायोऽह्यनाहार्थ्यस्तथापरैः ॥ १ ॥
 किञ्चिद्वाङ्मणसंयुक्ती बहुकर्म्मकरस्तथा ।
 अदेवमाढकौ भक्तजलो देयः प्रशस्यते ॥ २ ॥
 परैरपीडितः पुष्पफलधान्यसमन्वितः^(१) ।
 अगम्यः परचक्राणां व्यालतस्करवर्जितः ॥ ३ ॥
 षष्ठामेकतमं दुर्गं तत्र कृत्वा वसेद्वली ।
 धनुर्दुर्गं महीदुर्गं नरदुर्गं तथैव च ॥ ४ ॥
 वार्चञ्चैवाम्बुदुर्गञ्च गिरिदुर्गञ्च भार्गव ।
 सर्वोत्तमं शैलदुर्गमभेद्यं चान्यभेदनं ॥ ५ ॥

१ पुष्पफलधान्यधनान्वित इति म०, घ०, ञ०, ठ० घ ।

पुरन्तत्र च हृष्टायदेवतायतनादिकं ।
 अमुयन्त्रायुधोपेतं सोदकं दुर्गमुत्तमं ॥ ६ ॥
 राजरक्षां प्रवक्ष्यामि रक्ष्यो भूपो विषादितः ।
 पञ्चाङ्गस्तु शिरीषः स्यान्मूत्रपिष्टो विषाह्ननः ॥ ७ ॥
 शतावरी छिन्नरुहा विषघ्नी तण्डुलीयकं ।
 कोषातकी च कल्हारी ब्राह्मी चित्रपटोलिका ॥ ८ ॥
 मञ्जूकपर्णी वाराही धात्रानन्दकमेव च ।
 उन्मादिनी सोमराजी विषघ्नं रत्नमेव च ॥ ९ ॥
 वास्तुलक्षणसंयुक्ते वसन् दुर्गे सुरान्यजेत् ।
 प्रजाश्च पालयेद्दृष्टाञ्जयेद्दानानि दापयेत् ॥ १० ॥
 देवद्रव्यादिहरणात् कल्पन्तु नरके वसेत् ।
 देवालयानि कुर्वीत देवपूजारतो नृपः ॥ ११ ॥
 सुरालयाः पालनीयाः स्थापनीयाश्च देवताः ।
 ऋणमयाहारुजं पुण्यं दारुजादिष्टकामयं ॥ १२ ॥
 ऐष्टकाच्छैलजं पुण्यं शैलजात् स्वर्णरत्नजं ।
 क्रीडन् सुरगृहं कुर्वन् भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ १३ ॥
 चित्रकटु गीतवाद्यादिप्रेक्षणीयमदिदानकत् ।
 तैलाज्यमधुदुग्धाद्यैः स्नाप्य देवं दिवं व्रजेत् ॥ १४ ॥
 पूजयेत् पालयेद्दिप्रान् हिजस्वन्न हरेन्नृपः ।
 सुवर्णमेकं गामेकां भूमेरप्येकमङ्गलं ॥ १५ ॥
 हरन्नरकमाप्नोति यावदाहृतसम्भवं ।
 दुराचारन्न द्विषेच्च सर्वपापेष्वपि स्थितं ॥ १६ ॥
 नैवास्ति ब्राह्मणबधात् पापं गुरुतरं क्वचित् ।

अद्वैतं दैवतं कुर्युः कुर्युर्द्वैवमदैवतं ॥ १७ ॥
 ब्राह्मणा हि महाभागास्तान्नमस्येत्सदैव तु^(१) ।
 ब्राह्मणी रुदती हन्ति कुलं राज्यं प्रजास्तथा ॥ १८ ॥
 साध्वीस्त्रीणां पालनञ्च राजा कुर्याच्च धार्मिकः ।
 स्त्रियः प्रहृष्टया भाव्यं गृहकार्यैकदक्षया ॥ १९ ॥
 सुसंस्कृतोपस्करया व्यये चामुक्तहस्तया ।
 यस्मै दद्यात्पिता त्वेनां शुश्रूषेत्तं पतिं सदा ॥ २० ॥
 मृते भर्त्तरि स्वर्थायात् ब्रह्मचर्यं स्थिताङ्गना ।
 परवेश्मरुचिर्नस्यान्न स्यात् कलहशालिनी ॥ २१ ॥
 मण्डनं वर्जयेन्नारी तथा प्रीषितभर्तृका ।
 देवताराधनपरा तिष्ठेद्भर्तृहिते रता ॥ २२ ॥
 धारयेन्मङ्गलार्थाय किञ्चिदाभरणन्तथा ।
 भर्ताग्निं या विशेन्नारी सापि स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ २३ ॥
 श्रियः सम्पूजनङ्कार्थं गृहसम्भार्जनादिकं ।
 द्वादश्यां कार्तिके विष्णुं गां सवत्सां ददेत्तथा ॥ २४ ॥
 सावित्र्या रक्षितो भर्ता सत्याचारव्रतेन च^(२) ।
 सप्तम्यां मार्गशीर्षे तु सितेऽभ्यर्च्य दिवाकरं ॥ २५ ॥
 पुत्रानाप्नोति च स्त्रीह नात्र कार्या विचारणा ।

इत्याग्नेये महापुराणे राजधर्मो नाम एकविंशत्यधिक-
 द्विंशततमोऽध्यायः ॥

१ तावच्चिंसात्पदैव तु इति ज० ।

२ सत्यवान् सुव्रतेन चेति घ०, झ० च ।

अथ द्वाविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

राजधर्माः ।

पुष्कर उवाच । ग्रामस्याधिपतिं कुर्याद्दशग्रामाधिपं नृपः ।

शतग्रामाधिपञ्चान्यं तथैव विषयेश्वरं ॥ १ ॥

तेषां भोगविभागश्च भवेत् कर्मानुरूपतः ।

नित्यमेव तथा कार्यं तेषाञ्चारैः परीक्षणं ॥ २ ॥

ग्रामे दीषान् समुत्पन्नान् ग्रामेशः प्रशमं नयेत् ।

अशक्ती दशपालस्य स तु गत्वा निवेदयेत् ॥ ३ ॥

श्रुत्वापि दशपालोऽपि तत्र युक्तिमुपाचरेत् ।

वित्ताद्याप्नोति राजा वै विषयात्तु सुरक्षितात् ॥ ४ ॥

धनवान्धर्ममाप्नोति धनवान् काममश्रुते ।

उच्छिद्यन्ते विना ह्यर्थः^(१) क्रिया शीघ्रे सरिद्यथा ॥ ५ ॥

विशेषो नास्ति लोकेषु पतितस्याधनस्य च ।

पतितान्न तु गृह्णन्ति दरिद्रो न प्रयच्छति ॥ ६ ॥

धनहीनस्य भार्यापि नैका स्यादुपवर्तिनी^(२) ।

राष्ट्रपीडाकरो राजा नरके वसते चिरं ॥ ७ ॥

नित्यं राज्ञा तथा भाव्यं गर्भिणी सहधर्मिणी ।

यथा स्वं सुखमुत्सृज्य गर्भस्य सुखमावहेत्^(३) ॥ ८ ॥

१ विना ह्यर्थमिति घ०, ज० च ।

नैव स्याद्दशवर्तिनीति घ०, ज०, अ० च ।

२ नैव स्याद्दशवर्तिनीति घ०,

१ सुखमाहरेदिति ज०, ट० च ।

ट० च ।

किं यज्ञैस्तपसा तस्य प्रजा यस्य न रक्षिताः ।
 सुरक्षिताः प्रजा यस्य स्वर्गस्तस्य गृहोपमः ॥ ८ ॥
 अरक्षिताः प्रजा यस्य नरकं तस्य मन्दिरं ।
 राजा षड्भागमादत्ते सुकृताद्दुष्कृतादपि ॥ १० ॥
 धर्मागमो रक्षणाञ्च पापमाप्नोत्यरक्षणात् ।
 सुभगा विटभीतेव राजवत्सभतस्करैः ॥ ११ ॥
 भक्ष्यमाणाः प्रजा रक्ष्याः कायस्थैश्च विशेषतः ।
 रक्षिता तद्गयेभ्यस्तु राज्ञो भवति सा प्रजा^(१) ॥ १२ ॥
 अरक्षिता सा भवति तेषामिवेह भोजनं ।
 दुष्टसम्भर्त्सनं कुर्याच्छास्त्रोक्तं करमाददेत्^(२) ॥ १३ ॥
 कोषे प्रवेशयेद्वर्षं नित्यञ्चाष्टं द्विजे ददेत्^(३) ।
 निधिं द्विजोत्तमः प्राप्य गृह्णीयात्सकलं तथा ॥ १४ ॥
 चतुर्थमष्टमं भागं तथा षोडशमं द्विजः ।
 वर्षक्रमेण दद्याच्च निधिं पात्रे तु धर्मेतः ॥ १५ ॥
 अनृतन्तु वदन् दण्ड्यः^(४) सुवित्तस्वांशमष्टमं ।
 प्रणष्टस्वामिकमृक्थं राजात्राष्टं निधापयेत् ॥ १६ ॥
 अर्वाक् त्राष्ट्यादरेत् स्वामी परेण तृपतिर्हरेत् ।
 ममेदमिति यो ब्रूयात् सोऽर्थयुक्तो यथाविधि ॥ १७ ॥
 सम्पाद्य रूपसङ्ख्यादीन् स्वामी तद् द्रव्यमर्हति ।

१ सप्तप्रजा इति ष०, अ० च ।

२ द्विजेऽर्पयेदिति अ०, उ० च ।

३ सुभगा विटभीतेवेत्यादिः, करमाददे-
दित्यन्तः पाठः ष० पुस्तके नास्ति ।

४ अनृतं वदती पाश्चमिति उ० ।

बालदायादिकमृकथं^(१) तावद्राजानुपालयेत् ॥ १८ ॥
 यावत्स्यात्स समावृत्तो यावद्दातीतशैशवः ।
 बालपुत्रासु चैवं स्याद्रक्षणं निष्कुलासु च ॥ १९ ॥
 पतिव्रतासु च स्त्रीषु विधवास्त्रातुरासु च ।
 जीवन्तीनान्तु तासां ये संहरेयुः स्ववान्धवाः ॥ २० ॥
 ताञ्छ्रियाञ्चौरदण्डेन धार्मिकः पृथिवीपतिः ।
 सामान्यतो हृतश्चौरैस्तद्वै दद्यात् स्वयं नृपः ॥ २१ ॥
 चौररक्षाधिकारिभ्यो राजापि हृतमाप्नुयात् ।
 अहृते यो हृतं ब्रूयान्निःसार्यो दण्ड्य एव सः ॥ २२ ॥
 न तद्राज्जा प्रदातव्यं गृहे यद् गृहगैर्हृतं ।
 स्वराष्ट्रपण्यादादद्याद्राजा विंशतिमं द्विज ॥ २३ ॥
 शुल्कांशं परदेशाच्च क्षयव्ययप्रकाशकं ।
 ज्ञात्वा सङ्कल्पयेच्छुल्कं लाभं वणिग्यथाप्नुयात् ॥ २४ ॥
 विंशंशं लाभमादद्याद्दण्डनीयस्ततोऽन्यथा ।
 स्त्रीणां प्रव्रजितानाञ्च^(२) तरशुल्कं विवर्जयेत् ॥ २५ ॥
 तरेषु दासदेधिण नष्टं दासांस्तु दापयेत् ।
 शुकधान्येषु षड्भागं शिम्बिधान्ये तथाष्टमं ॥ २६ ॥
 राजा वन्द्यार्थमादद्याद्देशकालानुरूपकं ।
 पञ्चषड्भागमादद्याद् राजा पशुहिरण्ययोः ॥ २७ ॥
 गन्धौषधिरसानाञ्च पुष्पमूलफलस्य च ।

१ बालदायादिकं मुक्तमिति ख०,

२ स्त्रीणाञ्चैव विजानीनामिति ड० ।

इ०, घ०, ज० च ।

पत्रशाकटणानाञ्च वंशवैणवचर्मणां ॥ २८ ॥
 वैदलानाञ्च भाण्डानां सर्वस्याश्ममयस्य च ।
 षड्भागमेव चादद्यान् मधुमांसस्य सर्पिषः ॥ २९ ॥
 म्त्रियन्नपि न चादद्याद् ब्राह्मणेभ्यस्तथा करं ।
 यस्य राज्ञस्तु विषये त्रिभयः सीदति क्षुधा ॥ ३० ॥
 तस्य सीदति तद्राष्ट्रं व्याधिदुर्भिक्षतस्करैः ।
 श्रुतं वृत्तन्तु विज्ञाय हृत्तिं तस्य प्रकल्पयेत् ॥ ३१ ॥
 रक्षेच्च सर्वतस्त्वेनं पिता पुत्रमिवौरसं ।
 संरक्ष्यमाणो राज्ञा यः कुरुते धर्ममन्वहं ॥ ३२ ॥
 तेनायुर्वर्धते राज्ञो द्रविणं राष्ट्रमेव च ।
 कर्म कुर्युर्वरेन्द्रस्य मासेनैकञ्च^(१) शिल्पिनः ॥ ३३ ॥
 भुक्तमात्रेण ये चान्ये स्वशरीरोपजीविनः ।

इत्याग्नेये महापुराणे राजधर्मो नाम द्वाविंशत्यधिक-
 द्विंशततमोऽध्यायः ॥

—

अथ त्रयोविंशत्यधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

राजधर्माः ।

पुष्कर उवाच । वक्ष्येऽन्तःपुरचिन्तां च धर्माद्याः पुरुषार्थकाः ।
 अन्योन्यरक्षया तेषां सेवा कार्या स्त्रिया नृपैः ॥ १ ॥

१ मासेनैकेनेति ६०, ज० च ।

धर्ममूलोऽर्थविटपस्तथा कर्मफलो महान् ।
 त्रिवर्गपादपस्तत्र रक्षया फलभाग् भवेत् ॥ २ ॥
 कामाधीनाः^(१) स्त्रियो राम तदर्थं रत्नसङ्ग्रहः ।
 सेव्यास्ता नातिसेव्याश्च भुञ्जा विषयैषिणा ॥ ३ ॥
 आहारो भैद्युनन्निद्रा सेव्या नाति हि रुग् भवेत् ।
 मञ्चाधिकारे^(२) कर्त्तव्याः स्त्रियः सेव्याः स्वरामिकाः^(३) ॥४॥
 दुष्टान्याचरते^(४) या तु नाभिनन्दति तत्कथां ।
 ऐक्यं द्विषद्भिर्न्रजति गर्वं वहति चोद्धता ॥ ५ ॥
 चम्बिता माष्टि वदनं दत्तन्न बहु मन्यते ।
 स्वपित्वादौ प्रसुमापि तथा पञ्चादिवुध्यते ॥ ६ ॥
 स्मृष्टा धुनोति गात्राणि गात्रञ्च विरुणद्धि या ।
 ईषच्छृणोति वाक्यानि प्रियाख्यपि पराङ्मुखी ॥ ७ ॥
 न पश्यत्यपदत्तन्तु जघनञ्च निगूहति ।
 दृष्टे विवर्णवदना मित्रेष्वथ पराङ्मुखी^(५) ॥ ८ ॥
 तत्कामितासु च स्त्रीसु मध्यस्थेव च लक्ष्यते ।
 ज्ञातमण्डनकालापि न करोति च मण्डनं ॥ ९ ॥
 या सा विरक्ता तान्यक्त्वा सानुरागां स्त्रियश्भजेत्^(६) ।
 दृष्ट्वैव हृष्टा भवति वीक्षिते च पराङ्मुखी ॥ १० ॥

१ कामाधारा इति घ०, अ० च ।

५ न पश्यत्यपदत्तग्नित्यादिः, मित्रेष्वथ

२ लज्जाधिकारे इति ख०, झ० च ।

पराङ्मुखीत्यन्तः पाठः अ० पुस्तके नास्ति ।

३ सुवासिका इति क० ।

६ स्त्रियं व्रजेदिति घ०, अ० च ।

४ द्विष्टान्याचरते इति अ० ।

दृश्यमाना तथाऽन्यत दृष्टिं क्षिपति चक्षुलां ।
 तथाप्युपावर्त्तयितुं नैव शक्नोत्यशेषतः ॥ ११ ॥
 विवृणोति तथाङ्गानि स्वस्था गुह्यानि भार्गव ।
 गर्हितञ्च तथैवाङ्गं प्रयत्नेन निगूहति ॥ १२ ॥
 तद्दर्शने च कुरुते बालालिङ्गनचम्बनं ।
 आभाष्यमाणा भवति सत्यवाक्या तथैव च ॥ १३ ॥
 स्पृष्टा पुलकितैरङ्गैः स्वदेनैव च भज्यते ।
 करोति च तथा राम सुलभद्रव्ययाचनं ॥ १४ ॥
 ततः स्वल्पमपि प्राप्य करोति परमां मुदं ।
 नामसङ्कीर्त्तनादेव मुदिता बहु मन्यते ॥ १५ ॥
 करजाङ्गाङ्घ्रितान्यस्य फलानि प्रेषयत्यपि ।
 तत्प्रेषितञ्च हृदये विन्यसत्यपि चादरात् ॥ १६ ॥
 आलिङ्गनैश्च गात्राणि लिम्पतीवामृतेन या ।
 सुप्ते स्वपित्यथादौ च तथा तस्य विबुध्यते ॥ १७ ॥
 उरू स्पृशति चात्यर्थं सुप्तञ्चैनं विबुध्यते ।
 कपित्थचूर्णयोगेन तथा दध्नः स्रजा तथा ॥ १८ ॥
 घृतं सुगन्धि भवति दुग्धैः क्षिप्तैस्तथा यवैः ।
 भोज्यस्य कल्पनैवं स्यान्नश्वमुक्तिः प्रदर्श्यते ॥ १९ ॥
 शौचमाचमनं राम तथैव च विरेचनं ।
 भावना चैव पाकश्च बोधनं धूपनन्तथा ॥ २० ॥
 वासनञ्चैव निर्दिष्टं कर्माष्टकमिदं स्मृतं ।
 कपित्थविल्वजम्बास्रकरवीरकपल्लवैः ॥ २१ ॥
 कल्पोदकान्तु यद्भयं शौचितं शौचनन्तु तत् ।

तेषामभावे शीघ्रं नृगदर्पान्भसा भवेत् ॥ २२ ॥
 नखं कुष्ठं घनं मांसी स्पृक्ष्यैलेयजं जलं ।
 तथैव कुङ्कुमं लाक्षा चन्दनागुरुनीरदं^(१) ॥ २३ ॥
 सरलं देवकाष्ठञ्च^(२) कर्पूरं कान्तया सह ।
 बालः कुन्दुरुकश्चैव गुग्गुलुः श्रीनिवासकः ॥ २४ ॥
 सह सर्जरसेनैवं धूपद्रव्यैकविंशतिः ।
 धूपद्रव्यगणादस्मादेकविंशत्यथेच्छया ॥ २५ ॥
 द्वे द्वे द्रव्ये समादाय सर्जभागेर्द्वियोजयेत् ।
 नखपिष्टाकमलयैः संयोज्य मधुना तथा ॥ २६ ॥
 धूपयोगा भवन्तीह यथावत् स्वेच्छया कृताः ।
 त्वचन्द्राडीं फलन्तैलं कुङ्कुमं ग्रन्थि पर्वकं^(३) ॥ २७ ॥
 शैलेयन्तगरं क्रान्तां चोलङ्कूपूरमेव च^(४) ।
 मांसीं सुराञ्च कुष्ठञ्च ज्ञानद्रव्याणि निर्दिशेत् ॥ २८ ॥
 एतेभ्यस्तु समादाय द्रव्यत्रयमथेच्छया ।
 नृगदर्पयुतं ज्ञानं कार्यं कन्दर्पवर्द्धनं ॥ २९ ॥
 त्वङ्मुरानलदैस्तुल्यैर्वालकार्द्विसमायुतैः ।
 ज्ञानसुत्पलगन्धि स्यात् सतैलं कुङ्कुमायते ॥ ३० ॥
 जातीपुष्यसुगन्धि स्यात् तगरार्द्धेन योजितं ।
 सङ्ग्रामकं स्यादकुलैस्तुल्यगन्धि मनोहरं ॥ ३१ ॥

- १ चन्दनागुरुशैलेयजमिति च०, इ० च । ४ सह सर्जरसेनेत्यादिः चोलं कर्पूरके-
 २ देवदारुश्चेति घ०, ज० च । व चेत्यन्तः पाठः ट० पुस्तके नास्ति ।
 ३ ग्रन्थिपर्वकमिति म०, घ०, ज० च ।

मञ्चिष्ठातमरं चीलं त्वचं व्याघ्रनखं नखं ।
 गन्धपत्रञ्च विन्यस्य गन्धतैलं भवेच्छुभं ॥ ३२ ॥
 तैलं निपीडितं राम तिलैः पुष्याधिवासितैः ।
 वासनात् पुष्यसदृशं गन्धेन तु भवेद् ध्रुवं ॥ ३३ ॥
 एलालवङ्गककौलजातीफलनिशाकराः ।
 जातीपत्रिकया सार्धं स्वतन्त्रा मुखवासकाः ॥ ३४ ॥
 कर्पूरं कुङ्कुमं कान्ता मृगदर्पं हरेणुकं ।
 ककौलैलालवङ्गञ्च जाती कोमकमेव च ॥ ३५ ॥
 त्वक्पत्रं त्रुटिमुस्तौ च लतां कस्तूरिकं तथा ।
 कण्टकानि लवङ्गस्य फलपत्रे च ज्ञातितः ॥ ३६ ॥
 कटुकञ्च^(१) फलं राम कार्षिकार्ष्यपकल्पयेत् ।
 तच्चूर्णे खदिरं सारं दद्यात्तुर्यं तु वासितं^(२) ॥ ३७ ॥
 सहकाररसेनास्मात् कर्त्तव्या गुटिकाः शुभाः^(३) ।
 मुखे न्यस्ताः सुगन्धास्ता मुखरोगविनाशनाः ॥ ३८ ॥
 पूगं प्रचालितं सम्यक् पञ्चपल्लववारिषा ।
 शक्या तु गुटिकाद्रव्यैर्वासितं मुखवासकं ॥ ३९ ॥
 कटुकं दन्तकाष्ठञ्च गोमूत्रे वासितं त्रयहं ।
 कृतञ्च पूगवद्राम मुखसौगन्धिकारकं ॥ ४० ॥
 त्वक्पथ्ययोः समावशौ शशिभागाहसंयुतौ ।
 नागवल्लीसमो भाति मुखवासी मनोहरः ॥ ४१ ॥

१ कन्दु कर्त्तव्यं इ०, इ० च ।

२ ककौलैलेत्यादिः गुटिकाः शुभा इत्य-

३ दद्यात्तुर्यं तुष्टोन्मितमिति उ०,

नः पाठः घ० ज० पुस्तकद्वये नास्ति ।

इ० च ।

एवं कुर्यात् सदा स्त्रीणां रक्षणं पृथिवीपतिः ।
 न चासां विश्वसेज्जातु पुत्रमातुर्विशेषतः ॥ ४२ ॥
 न स्वपेत् स्त्रीगृहे शत्रौ विश्वासः क्वत्रिमो भवेत् ।

इत्याग्नेये महापुराणे स्त्रीरक्षादिकामशास्त्रं नाम
 त्रयीविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्विंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

राजधर्माः ।

पुंकर उवाच । राजपुत्रस्य रक्षा च कर्त्तव्या पृथिवीक्षिता ।
 धर्मार्थकामशास्त्राणि धनुर्वेदश्च शिष्ययेत् ॥ १ ॥
 शिष्यानि शिष्ययेच्चैवमाप्तैर्मिथ्याप्रियंवदैः ।
 शरीररक्षाव्याजेन रक्षिणोऽस्य नियोजयेत् ॥ २ ॥
 न चास्य सङ्गो दातव्यः क्रुद्धलुब्धविमानितैः ।
 अशक्यन्तु गुणाधानं कर्त्तुं तं बन्धयेत् सुखैः ॥ ३ ॥
 अधिकारेषु सर्वेषु विनीतं विनियोजयेत् ।
 मृगयां पानमक्षांश्च राज्यनाशं स्वजेन्नृपः ॥ ४ ॥
 दिवास्त्रप्रं वृथाटगश्च वाक्पारुष्यं विवर्जयेत् ।
 निन्दाश्च दण्डपारुष्यमर्थदूषणमुत्सृजेत् ॥ ५ ॥
 आकाराणां समुच्छेदो दुर्गादीनामसत्क्रिया ।

अर्थानां दूषणं प्रोक्तं विप्रकीर्णत्वमेव च ॥ ६ ॥
 अदेशकाले यद्दानमपात्रे दानमेव च ।
 अर्थेषु दूषणं प्रोक्तमसत्कर्मप्रवर्त्तनं ॥ ७ ॥
 कामं क्रोधं मदं मानं लोभं दर्पञ्च वर्जयेत् ।
 ततो भृत्यजयङ्गत्वा पीरजानपदं जयेत् ॥ ८ ॥
 जयेद्वाह्यानरीन् पश्चाद्वाह्याश्च त्रिविधारयः ।
 गुरवस्ते यथा पूर्वं कुल्यानन्तरकृत्विमाः ॥ ९ ॥
 पिढपैतामहं मित्रं सामन्तञ्च तथा रिपोः ।
 कृत्विमञ्च महाभाग मित्रन्निविधमुच्यते ॥ १० ॥
 स्वाम्यमात्यञ्जनपदा दुर्गं दण्डस्तथैव च ।
 कोषो मित्रञ्च धर्मज्ञ सप्ताङ्गं राज्यमुच्यते ॥ ११ ॥
 मूलं स्वामी स वै रक्ष्यस्तस्माद्वाज्यं^(१) विशेषतः ।
 राज्याङ्गद्रोहिणं हन्यात्काले तीक्ष्णो मृदुर्भवेत् ॥ १२ ॥
 एवं लोकद्वयं राज्ञो भृत्यैर्ह्रासं विवर्जयेत् ।
 भृत्याः परिभवन्तीह नृपं हर्षणसत्कथं ॥ १३ ॥
 लोकसङ्ग्रहणार्थाय कृतकव्यसनो भवेत् ।
 स्मितपूर्वाभिभाषी स्यात् लोकानां रञ्जनं चरेत् ॥ १४ ॥
 दीर्घसूत्रस्य नृपतेः कर्महानिर्भुवं भवेत् ।
 रागे दर्पे च माने च द्रोहे पापे च कर्मणि ॥ १५ ॥
 अप्रिये चैव वक्तव्ये दीर्घसूत्रः प्रशस्यते ।
 गुप्तमन्त्रो भवेद्वाजा नापदी गुप्तमन्त्रतः ॥ १६ ॥

१ तस्माद्वाद्यु मिति ख०, ग०, घ०, ङ०, ज०, ञ०, ट० च ।

ज्ञायते हि कृतं कर्म नारब्धं तस्य राज्यकं(१) ।
 आकारैरिङ्गितैर्गत्या चेष्टया भाषितेन च ॥ १७ ॥
 नेत्रवक्त्रविकाराभ्यां गृह्यतेऽन्तर्गतं पुनः ।
 नैकस्तु मन्त्रयेन् मन्त्रं न राजा बहुभिः सह ॥ १८ ॥
 बहुभिर्मन्त्रयेत् कामं राजा मन्त्रान् पृथक् पृथक् ।
 मन्त्रिणामपि नो कुर्यान् मन्त्री मन्त्रप्रकाशनं ॥ १९ ॥
 क्वापि कस्यापि(२) विश्वासो भवतीह सदा नृणां ।
 निश्चयश्च तथा मन्त्रे कार्य्य एकेन सूरिणा ॥ २० ॥
 नश्येदविनयाद्राजा राज्यञ्च विनयाङ्गभेत् ।
 त्रैविद्येभ्यस्त्रयीं विद्यां दण्डनीतिञ्च शास्वतीं ॥ २१ ॥
 आन्वीक्षिकीञ्चार्थविद्यां वार्त्तारम्भांश्च लोकतः ।
 जितेन्द्रियो हि शक्नोति वशे स्थापयितुं प्रजाः ॥ २२ ॥
 पूज्या देवा हिजाः सर्वे दद्याद्दानानि तेषु च ।
 हिजे दानञ्चाचयोऽयं निधिः कैश्चिन्न नाश्यते ॥ २३ ॥
 सङ्ग्रामेष्वनिवर्त्तित्वं प्रजानां परिपालनं ।
 दानानि ब्राह्मणानाञ्च राज्ञो निःश्रेयसम्परं ॥ २४ ॥
 कृपणानाथवृद्धानां विधवानाञ्च योषितां ।
 योगक्षेमञ्च वृत्तिञ्च तथैव परिकल्पयेत् ॥ २५ ॥
 वर्णाश्रमव्यवस्थानं कार्यन्तापसपूजनं ।
 न विश्वसेञ्च सर्वत्र तापसेषु च विश्वसेत् ॥ २६ ॥
 विश्वासयेच्चापि परन्तत्त्वभूतेन हेतुना ।

१ तस्य कर्मकमिति ख० ।

घ०, ज०, ट० च ।

२ क्वचित् कस्यापि इति ख०, ग०,

वक्वचिन्त्येदर्थं सिंहवच्च पराक्रमेत् ॥ २७ ॥
 वक्वच्चवलम्पेत शशवच्च विनिष्पतेत् ।
 दृढप्रहारौ च भवेत् तथा शूकरवन्नृपः ॥ २८ ॥
 चित्रानारस्य शिखिवद् दृढभस्तिस्तथाश्ववत् ।
 भवेच्च मधुराभाषी तथा कीकिलवन्नृपः ॥ २९ ॥
 काकशङ्खी भवेन्नित्यमन्नातां वसतिं वसेत् ।
 नापरीक्षितपूर्वञ्च भोजनं शयनं स्पृशेत् ॥ ३० ॥
 नाविज्ञातां स्त्रियं गच्छेन्नाज्ञातं नावमारुहेत् ।
 राष्ट्रकर्षो भ्रस्यते च राज्यार्थाच्चैव जीवितात् ॥ ३१ ॥
 भृती वक्तो जातबलः कर्मयोग्यो यथा भवेत् ।
 तथा राष्ट्रं महाभाग भूतं कर्मसहं भवेत् ॥ ३२ ॥
 सर्वं कर्मेदमायत्तं विधाने दैवपौरुषे ।
 तया दैवमचिन्त्यं हि पौरुषे विद्यते क्रिया ॥ ३३ ॥
 जनानुरागप्रभवा राज्ञो राज्यमहौश्रियः ।

इत्याग्नेये महापुराणे राजधर्मे नाम चतुर्विंशत्यधिक-
 द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशत्यधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

राजधर्माः ।

पुष्कर उवाच । स्वमेव कर्म दैवाख्यं विद्धि देहान्तरार्जितं ।
 तस्मात् पौरुषमेवेह श्रेष्ठमाहुर्मनीषिणः ॥ १ ॥

प्रतिकूलं तथा देवं पौरुषेण विहन्यते ।
 सात्त्विकात् कर्मणः पूर्वात् सिद्धिः स्यात्पौरुषं विना ॥२॥
 पौरुषं देवसम्यक्त्या काले फलति भार्गव ।
 देवं पुरुषकारश्च ह्ययं पुंसः फलावहं ॥ ३ ॥
 क्लृप्तैर्दृष्टिसमायोगात् काले सुः फलसिद्धयः ।
 सधर्मं पौरुषं कुर्यान्नालसो न च दैववान् ॥ ४ ॥
 सामाद्विभिरुपायैस्तु सर्वे सिद्धान्त्युपक्रमाः ।
 साम् चोपप्रदानञ्च भेददण्डी तथापरी ॥ ५ ॥
 मायोपेचेन्द्रजालञ्च उपायाः सप्त ताञ्छृणु ।
 द्विविधं कथितं साम तथ्यञ्चातथ्यमेव च ॥ ६ ॥
 तत्राप्यतथ्यं साधूनामाक्रोशाद्यैव जायते ।
 महाकुलीना ह्यजवो धर्मनित्या जितेन्द्रियाः ॥ ७ ॥
 सामसाध्या अतथ्यैश्च गृह्यन्ते राजसाम् अपि ।
 तथा तदुपकाराणां कृतानाञ्चैव वर्णनं ॥ ८ ॥
 परस्परन्तु ये द्विष्टाः क्रुद्धभीतावमानिताः ।
 तेषाम्भेदं प्रयुञ्जीत परमं दर्शयेद्भयं^(१) ॥ ९ ॥
 आत्मीयान् दर्शयेदाशां येन दोषेण विभ्यति ।
 परास्तेनैव ते भेद्या रक्ष्यो वै ज्ञातिभेदकः ॥ १० ॥
 सामन्तकोपो वाह्यस्तु मन्त्रामात्यात्मजादिकः^(२) ।
 अन्तःकोपश्चोपशम्यं कुर्वन् शचीश्च तं जयेत् ॥ ११ ॥
 उपायश्रेष्ठं दानं स्याद्दानादुभयलीकभाक् ।
 न सोऽस्ति नाम दानेन वशगो यो न जायते ॥ १२ ॥

१ परस्माद्दर्शयेद्भयमिति ज० ।

२ मन्त्रामात्यानुजादिक इति ज० ।

दानवानेव शक्नोति संहतान् भेदिसुं परान् ।
 त्रयासाध्यं साधयेत् दण्डेन च कृतेन च ॥ १३ ।
 दण्डे सर्वं स्थितं दण्डो नाशयेद्दुष्प्रणीकृतः ।
 अदण्डान् दण्डयन्नश्चेद्दण्डान् राजाप्यदण्डयन् ॥ १४ ॥
 देवदैत्यीरगनराः सिद्धा भूताः पतञ्जिषः ।
 उत्क्रमेयुः स्वमर्यादां यदि दण्डान् न पालयेत् ॥ १५ ॥
 यस्माद्दान्तान् दमयत्यदण्डान् दण्डयत्यपि ।
 दमनाद्दण्डनाश्चैव तस्माद्दण्ड विदुर्बुधाः ॥ १६ ॥
 तेजसा दुर्निरीक्ष्यो हि राजा भास्करवत्ततः ।
 लोकप्रसादं गच्छेत् दर्शनाच्चन्द्रवत्ततः ॥ १७ ॥
 जगद्गम्योति वै चारैरतो राजा समीरणः ।
 दौषमियद्दकारित्वाद् राजा वैवस्वतः प्रभुः ॥ १८ ॥
 यदा दहति दुर्बुद्धिं तदा भवति पावकः ।
 यदा दानं द्विजातिभ्यो दद्यात् तस्माच्चनेश्वरः ॥ १९ ॥
 धनधाराप्रवर्षित्वाद्देवादौ वरुणः स्मृतः ।
 क्षमया धारयंल्लोकान् पार्थिवः पार्थिवो भवेत् ॥ २० ॥
 उक्त्वाहमन्त्रशक्त्याद्यै रक्षेद्यस्माच्चरिस्ततः ॥

इत्यग्नेये महापुराणे सामाद्युपायो नाम पञ्चविंशत्य-

धिकद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ षड्विंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

राजधर्माः ।

पुष्कर उवाच । दण्डप्रणयनं वक्ष्ये येन राज्ञः परा गतिः ।
 त्रियवं कृष्णलं विधि माषस्तत्पञ्चकं भवेत् ॥ १ ॥
 कृष्णलानां तथा षष्ठ्या (१) कर्षाईं राम कीर्तितं ।
 सुवर्णस्य विनिर्दिष्टो राम षोडशमाषकः ॥ २ ॥
 निष्कः सुवर्णासुवर्णो घरणं दशभिस्तु तैः ।
 ताम्बरुष्यसुवर्णानां मानमेतत् प्रकीर्तितं ॥ ३ ॥
 ताम्ब्रिजैः कार्षिको राम प्रोक्तः कार्षापणो बुधैः ।
 पणानां हे शते सार्धं प्रथमः साहसः स्मृतः (२) ॥ ४ ॥
 मध्यमः पञ्च विज्ञेयः सहस्रमपि चोत्तमः ।
 चौरैरभूषितो यस्तु भूषितोऽस्मीति भाषते ॥ ५ ॥
 तत्प्रदातरि भूपाले स दण्डास्तावदेव तु ।
 यो यावद्विपरीतार्थं मिथ्या वा यो वदेत् तं ॥ ६ ॥
 तो नृपेण ह्यधर्मज्ञो दाप्यो तद्विगुणं दमं (३) ।
 कूटसाध्यन्तु कुर्वाणास्त्रीन् वर्णास्य प्रदापयेत् ॥ ७ ॥
 विवासयेद्द्राघ्नणन्तु भोज्यो विधिर्न हीरितः ।
 निक्षेपस्य समं मूक्यं दण्ड्यो निक्षेपभुक् तथा ॥ ८ ॥

१ तथा चाष्टौ इति इ०, ज० च ।

२ ताम्ब्रिकैः कार्षिक इत्यादिः, साहसः स्मृत इत्यन्तः पाठः अ० पुस्तके नास्ति ।

३ योयावदित्यादिः, तद्विगुणं दममित्यन्तः पाठः अ० पुस्तके नास्ति ।

वस्त्रादिकस्य धर्मज्ञ तथा धर्मो न हीयते ।

यो निक्षेपं घातयति यश्चानिक्षिप्य याचते ॥ ९ ॥

तावुभौ चौरवच्छास्यो दण्डो वा द्विगुणं दम ।

अज्ञानाद्यः पुमान् कुर्यात् धरद्रव्यस्य विक्रयं ॥ १० ॥

निर्दोषो ज्ञानपूर्वन्तु चौरवद्दण्डमर्हति^(१) ।

मूष्यमादाय यः मिथ्यं न दद्याद् दण्ड्य एव सः ॥ ११ ॥

प्रतिश्रुत्याप्रदातारं सुवर्णं दण्डयेन्नृपः ।

मृतिं गृह्य न कुर्याद्यः कर्माष्टौ कृष्णला दमः ॥ १२ ॥

अकाले तु त्यजन् भृत्यं दण्ड्यः स्यात्तावदेव तु ।

क्रीत्वा विक्रीय वा किञ्चिद्यस्येहानुग्रयो भवेत् ॥ १३ ॥

सोऽन्तर्दशाहान्तस्वामी दद्याच्चैवादहीत च ।

परेश तु दशाहस्य नादद्यान्नैव दापयेत् ॥ १४ ॥

आददद्भि ददच्चैव राज्ञा दण्ड्यः शतानि षट् ।

वरे दोषानविख्याप्य यः कन्यां वरयेदिह^(२) ॥ १५ ॥

दत्ताप्यदत्ता सा तस्य राज्ञा दण्ड्यः शतद्वयं ।

प्रदाय कन्यां योऽन्यस्मै पुनस्तां सम्प्रयच्छति ॥ १६ ॥

दण्डः कार्यो नरेन्द्रेण तस्याप्युत्तमसाहसः ।

सत्यङ्कारेण वाचा च कुक्तं पुण्यमसंशयं ॥ १७ ॥

लुब्धोऽन्यत्र च विक्रेता षट्शतं दण्डमर्हति ।

दद्याच्चिनुं न यः पाली गृहीत्वा भक्तवेतनं ॥ १८ ॥

स तु दण्ड्यः शतं राज्ञा सुवर्णं वाप्यरक्षिता ।

१ चौरवद्दण्डमर्हतीति घ०, ज० च । २ वरयेदिह इति घ०, ज० च ।

धनुःशतं परीणाहो ग्रामस्य तु समन्ततः ॥ १९ ॥
 द्विगुणं त्रिगुणं वापि नगरस्य च कल्पयेत् ।
 वृत्तिं तत्र प्रकुर्वीत यामुष्ट्रीं नावलीकयेत् ॥ २० ॥
 तत्रापरिवृते धान्ये हिंसिते नैव दण्डनं ।
 गृहन्तडागमारामं क्षेत्रं वा भीषया हरन् ॥ २१ ॥
 शतानि पञ्च दण्डाः स्यादज्ञानाद् द्विशतो दमः ।
 मर्यादाभेदकाः सर्वे दण्डाः प्रथमसाहसं ॥ २२ ॥
 शतं ब्राह्मणमाक्रुश्य क्षत्रियो दण्डमर्हति ।
 वैश्यश्च द्विशतं राम शूद्रश्च बधमर्हति ॥ २३ ॥
 पञ्चाशद्ब्राह्मणो दण्डाः क्षत्रियस्याभिर्शंसने ।
 वैश्ये वाप्यर्धपञ्चाशच्छूद्रे हादशको दमः ॥ २४ ॥
 क्षत्रियस्याप्रुयाद्वैश्यः साहसं पूर्वमेव तु ।
 शूद्रः क्षत्रियमाक्रुश्य जिह्वाच्छेदनमाप्रुयात् ॥ २५ ॥
 धर्मोपदेशं विप्राणां शूद्रः कुर्वन् दण्डभाक् ।
 श्रुतदेशादिवितथी दाप्यो द्विगुणसाहसं ॥ २६ ॥
 उत्तमः साहसस्तस्य यः पापैरुत्तमान् क्षिपेत् ।
 प्रमादाद्यैर्मया प्रोक्तं प्रीत्या दण्डार्हमर्हति ॥ २७ ॥
 मातरं पितरं ज्येष्ठं भ्रातरं श्वशुरं गुरुं ।
 आचारयन्च्छतं दण्डाः पत्न्यां चाददद्गुरोः ॥ २८ ॥
 अन्यजातिर्द्विजातिन्तु येनाङ्गेनापराधुयात् ।
 तदेवच्छेदयेत्तस्य क्षिप्रमेवाविचारयन् ॥ २९ ॥
 श्वनिष्ठीवतो दर्पाद् हावीलो छेदयेन्नृपः ।
 अपमूत्रयतो मेढ्रमपशब्दयतो गुदं ॥ ३० ॥

उत्कृष्टासनसंख्यस्य नीचस्याधीनिहन्तानं ।
 यो यदङ्गं च रुजयेत्तदङ्गन्तस्य कर्त्तयेत् ॥ ३१ ॥
 अर्धपादकराः कार्या गोगजाश्वोष्ट्रघातकाः ।
 वृक्षन्तु विफलं कृत्वा सुवर्णं दण्डमर्हति ॥ ३२ ॥
 द्विगुणं दापयेच्छिन्ने पथि सौमिन्निजलाशये ।
 द्रव्याणि यो हरेदस्य ज्ञानतोऽज्ञानतोऽपिवा ॥ ३३ ॥
 स तस्योत्पाद्य तुष्टिन्तु रात्रे दद्यात्ततो दमं ।
 यस्तुरज्जुं घटं कूपहरेच्छिन्त्याच्च तां प्रपां ॥ ३४ ॥
 स दण्डं प्राप्नुयान् मासं दण्ड्यः स्यात् प्राणिताडने ।
 धान्यं दशम्यः कुम्भेभ्यो हरतोऽभ्यधिकं बधः ॥ ३५ ॥
 शेषेऽप्येकादशगुणं तस्य दण्डं प्रकल्पयेत् ।
 सुवर्णरजतादीनां नृस्त्रीणां हरणे बधः ॥ ३६ ॥
 येन येन यथाङ्गेन स्तेनो नृषु विचेष्टते ।
 तत्तदेव हरेदस्य प्रत्यादेशाय पार्थिवः ॥ ३७ ॥
 ब्राह्मणः शाकधान्यादि अल्पं गृह्णन्न दोषभाक् ।
 गोदेवार्थं हरंश्चापि हन्याद्दुष्टं बधीद्यतं ॥ ३८ ॥
 गृह्णन्नेत्रापहर्त्तारं तथा पत्न्यभिगामिनं ।
 अग्निदं गरदं हन्यात्तथा चाभ्युद्यतायुधं ॥ ३९ ॥
 राजा गवाभिचाराद्यं हन्याच्चैवाततायिनः ॥
 परस्त्रियं न भाषेत प्रतिप्रिहो विशेन्न हि ॥ ४० ॥
 अदण्ड्या स्त्री भवेद्भ्राज्ञा वरयन्ती पतिं स्वयं ।
 उत्तमां सेवमानः स्त्री जघन्यो बधमर्हति ॥ ४१ ॥
 भर्त्तारं लङ्घयेद्या तां श्वभिः सङ्घातयेत् स्त्रियं ।

सवर्णदूषितां कुर्यात् पिण्डमात्रोपजीविनीं ॥ ४२ ॥
 ज्ञायसा दूषिता नारी मुण्डनं समवाप्नुयात् ।
 वैश्यागमे तु विप्रस्य क्षत्रियस्यान्यजागमे ॥ ४३ ॥
 क्षत्रियः प्रथमं वैश्यो दण्ड्यः शूद्रागमे भवेत् ।
 गृहीत्वा वेतनं वैश्या लोभादन्यत्र गच्छति ॥ ४४ ॥
 वेतनन्दिगुणं दद्याद्दण्डश्च द्विगुणं तथा ।
 भार्या पुत्राश्च दासाश्च शिष्यो भ्राता च सीदरः ॥ ४५ ॥
 कृतापराधास्ताड्याः स्यू रज्वा वेणुदलेन वा ।
 पृष्ठे न मस्तके हन्याच्चौरस्याप्नोति किस्त्रिषं ॥ ४६ ॥
 रक्षास्वधिकृतैस्तु प्रजाऽत्यर्थं विलुप्यते ।
 तेषां सर्वस्वमादाय राजा कुर्यात् प्रवासनं ॥ ४७ ॥
 ये नियुक्ताः स्वकार्येषु हन्युः कार्याणि कर्मिणां ।
 निर्दृष्ट्याः क्रूरमनसस्तान्निःस्वान् कारयेन्नृपः ॥ ४८ ॥
 अमात्यः प्राड्विवाको वा यः कुर्यात् कार्यमन्यथा ।
 तस्य सर्वस्वमादाय तं राजा विप्रवासयेत् ॥ ४९ ॥
 गुरुतस्त्रे भयः कार्यः सुरापाणे सुराध्वजः ।
 स्तेषु श्वपदं विद्याद् ब्रह्महत्याशिरः पुमान् ॥ ५० ॥
 शूद्रादीन् घातयेद्राजा पापान् विप्रान् प्रवासयेत् ।
 महापातकिनां वित्तं वरुणायोपपादयेत् ॥ ५१ ॥
 ग्रामेष्वपि च ये केचिच्चौराणां भक्तदायकाः ।
 भाण्डारकोषदाश्चैव सर्वांस्तानपि घातयेत् ॥ ५२ ॥
 राष्ट्रेषु राष्ट्राधिकृतान् सामन्तान् पापिनी हरेत् ।
 सन्धिं कृत्वा तु ये चीर्यं रात्रौ कुर्वन्ति तस्कराः ॥ ५३ ॥

तेषां ष्छित्वा नृपो हस्तौ तीक्ष्णे शूले निवेशयेत् ।
 तद्गागदेवतागारभेदकान् घातयेन्नृपः ॥ ५४ ॥
 समुत्सृजेद्राजमार्गे यस्त्वमेध्यमनापदि ।
 स हि कार्षापणन्दण्डस्तममेध्यश्च शीघ्रयेत् ॥ ५५ ॥
 प्रतिमासङ्क्रमभिदो दद्युः पञ्चशतानि ते ।
 समैश्च विषमं यो वा चरते मूर्खतोऽपि वा ॥ ५६ ॥
 समाप्नुयान्नरः पूर्वं दमं मध्यममेव वा ।
 द्रव्यमादाय वणिजामनर्घेणावरुन्धतां ॥ ५७ ॥
 राजा पृथक् पृथक् कुर्व्याद्दण्डमुत्तमसाहसं ।
 द्रव्याणां दूषको यश्च प्रतिच्छन्दकविक्रयी ॥ ५८ ॥
 मध्यमं प्राप्नुयाद्दण्डं कूटकर्त्ता तथोत्तमं ।
 कलहापकृतं देयं दण्डश्च द्विगुणस्ततः ॥ ५९ ॥
 अभक्ष्यभक्ष्ये विप्रे वा शूद्रे वा क्षणालो दमः ।
 तुलाशासनकर्त्ता च कूटकन्यायकस्य च ॥ ६० ॥
 एभिश्च व्यवहर्त्ता यः स दाप्यो दममुत्तमं ।
 विषाम्निदां पतिगुरुविप्रापत्यप्रमापिणीं ॥ ६१ ॥
 विकर्णकरनासौष्ठ्रीं कृत्वा गोभिः प्रवासयेत् ।
 क्षेत्रवेश्मणामवनविदारकास्तथा नराः ॥ ६२ ॥
 राजपत्न्यभिगामी च दग्धव्यास्तु कटाग्निना ।
 जनं वाप्यधिकं वापि लिखेद्यो राजशासनं ॥ ६३ ॥
 पारजायिकचौरी च मुञ्चती दण्ड उत्तमः ।
 राजयानासनारोढुर्दण्ड उत्तमसाहसः ॥ ६४ ॥
 यो मन्येताजितोऽस्मीति न्यायेनापि पराजितः ।

तस्मीयान्तं वराजित्य^(१) दण्डवेद् द्विगुणं दमं ॥ ६५ ॥

आह्वानकारी बध्यः स्वादनाहृतमथाह्वयन् ।

दाण्डिकस्य च यो हस्तादभिसुक्तः पलायते ॥ ६६ ॥

हीनः पुद्गलकारेण तद् दद्यादाण्डिको धनं ।

इत्याग्नेये महापुराणे दण्डप्रणयनं नाम षड्विंशत्यधि-
कद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

युद्धयानी ।

पुष्कर उवाच । यदा मन्येत नृपतिराक्रन्देन बलीयसा ।

पाष्णिंयाहोऽभिभूतो मे तदा यात्रां प्रयोजयेत् ॥ १ ॥

पुष्टा योधा भृता भृत्वाः प्रभूतश्च बलं मम ।

मूलरक्षासमर्थीऽस्मि तैर्गत्वा^(२)शिविरे व्रजेत् ॥ २ ॥

शत्रोर्वा व्यसने यायात् दैवाद्यैः पीडितं परं ।

भूकम्पी यान्दिशं याति याञ्च केतुर्व्यदूषयत् ॥ ३ ॥

विद्विष्टनाशकं सैन्यं सम्भूतान्तःप्रकोपनं^(३) ।

शरीरस्फुरणे धन्ये तथा सुखप्रदर्शने ॥ ४ ॥

निमित्ते शत्रुने धन्ये जाते शत्रुपुरं व्रजेत् ।

१ पुनर्जिमेति ग०, घ०, ज० च ।

२ तैर्दला इति साधः ।

३ सद्य नामःपकोपदमिति ख०, घ० च ।

पदातिनामवहुला सेनां प्रावृषि योजयेत् ॥ ५ ॥
 हेमन्ते शिशिरे चैव रघवजिसमाकुला ।
 चतुरङ्गबलीपेतं वसन्ते वा शरन्मुखे (१) ॥ ६ ॥
 सेना पदातिबहुला मयून् जयति सर्वदा ।
 अङ्गदक्षिणभागे तु शस्तं प्रस्फुरणं भवेत् ॥ ७ ॥
 न शस्तन्तु तथा वामे पृष्ठस्य हृदयस्य च ।
 लाञ्छनं पिटकञ्चैव विज्ञेयं स्फुरणं तथा ॥ ८ ॥
 विपर्ययेणाभिहितं सर्वे स्त्रीणां शुभं भवेत् ।

इत्यान्वेये महापुराणे सत्रा नाम सप्तविंशत्यधिकद्विंश-
 ततमोऽध्यायः ॥

अथष्टाविंशत्यधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

सप्तमोऽध्यायः ।

पुष्कर उवाच । स्रग्ं शुभाशुभं वक्ष्ये दुःखप्रहरणतया ।
 नाभिं विनान्ध्रं गात्रे दण्डसमुद्भवः ॥ १ ॥
 चूर्णनं मूर्ध्नि कांस्यानां मुञ्चनं नम्रता तथा ।
 मलिनाम्बरधारित्वमभ्यङ्गः पङ्कदिग्धता ॥ २ ॥
 उच्चात् प्रपतनञ्चैव विवाहो गीतमेव च ।
 तन्वीवाद्यविनीदस्य दीलारीहणमेव च ॥ ३ ॥
 अर्जनं पद्मलोहानां सर्पाणामथ मारणं ।

१ शरस्येति ज०, उ० च ।

रक्तपुष्पद्रुमाणाश्च चञ्चालस्य तथैव च ॥ ४ ॥
 वराहश्चरुद्राणां तथा चारोहचक्रिया ।
 भक्षयं पश्चिमांसात् तैलस्य क्षयरस्य च(५) ॥ ५ ॥
 मातुः प्रवेशो जठरे चितारोहश्चमेव च ।
 शक्रध्वजाभिषतकं पतनं शशिसुख्ययोः ॥ ६ ॥
 दिव्यान्तरौचभौमानासुभ्यातानाश्च दर्शनं ।
 देवद्विजातिभूपानां गुरुणाङ्गीप एव च ॥ ७ ॥
 नर्तनं हसनश्चैव विवाहो गीतमेव च(६) ।
 तन्मौवाचविहीनानां वाच्यनामपि वादनं ॥ ८ ॥
 स्त्रीतोवहाधोगमनं स्नानं गेमयवारिणः ।
 पद्मोदकेन च तथा मथीतीयेन वाप्यथ ॥ ९ ॥
 आलिङ्गनं कुमारीषः पुरुषाणाञ्च मैथुनं(७) ।
 हानिश्चैव स्वगात्राणां विरेको वमनक्रिया ॥ १० ॥
 दक्षिणाग्नाप्रगमनं व्याधिनभिभवस्तथा ।
 फलानासुपद्धानिश्च धातूनां भेदनं तथा ॥ ११ ॥
 गृहाणाश्चैव पतनं गृहसम्भारजनन्तथा ।
 क्रीडा पिशाचक्रव्यादवानरान्मन्यनरैरपि ॥ १२ ॥
 परादभिभवश्चैव तस्माच्च व्यसनीभवः ।
 काषायवस्त्रधारित्वं तदस्त्रैः क्रीडनं तथा(८) ॥ १३ ॥

१ तन्मौवाचविनीदसेत्यादिः, तैलस्य
 क्षयरस्य चेत्यन्तः पाठः इ० श्० पुस्तकद्वये
 भास्ति ।

१ विवाहोत्सव इव चेति ज० ।
 २ तासांमेव च मैथुनमिति ज० ।
 ३ हानिश्चेत्यादिः, क्रीडनं तथे-
 त्यन्तः पाठः ज० पुस्तके भास्ति ।

ब्रह्मपात्रावगाहो च रत्नमाख्यानमुत्तमम् ।
 इत्यधन्यानि स्वप्नानि तेषामक्रयणं शुभं ॥ १४ ॥
 भूयस्व स्वपनं तद्वत् कार्यं ज्ञानं द्विजार्चनम् ।
 तिलैर्हीमो हरिब्रह्मशिवार्कमणपूजनम् ॥ १५ ॥
 तथा स्तुतिप्रपठनं पुंसुक्तादिजपस्तथा ।
 स्वप्नास्तु प्रथमे यामि^(१) संबत्सरविपाखिनः ॥ १६ ॥
 षड्भिर्मासैर्द्वितीये तु त्रिभिर्मासैस्त्रियामिकाः ।
 चतुर्थे त्वर्द्धमासेन दशमहादशषोदशे ॥ १७ ॥
 एकस्यामथ चेद्रात्रौ शुभं वा यदि वाऽशुभम् ।
 पञ्चादष्टसु यस्तत्र तस्य पाकं विनिर्दिशेत् ॥ १८ ॥
 तस्मात्तु शोभने सप्रे पञ्चात्स्वाप्ने न शस्यते ।
 शैलप्रासादनामाश्चक्षुषभारोहणं हितं ॥ १९ ॥
 द्रुमाणां खेतपुष्पाणां वगन्ने च तथा द्विज ।
 द्रुमढणोद्भवो नाभौ तथा च बहुकाहुता ॥ २० ॥
 तथा च बहुशीर्षत्वं पलितोद्भव एव च ।
 सुशुक्लमाख्यधारित्वं सुशुक्लाम्बरधारिता ॥ २१ ॥
 चन्द्रार्कताराग्रहणं परिमार्जनमेव च ।
 शक्रध्वजालिङ्गनञ्च ध्वजोच्छ्रायक्रिया तथा ॥ २२ ॥
 भूम्यम्बुधाराग्रहणं^(२) शत्रूणाञ्चैव विक्रिया ।
 जयो विवादे द्यूते च सङ्ग्रामे च तथा द्विज ॥ २३ ॥
 भक्षणञ्चार्द्रमांसानाम्प्रायसस्य च भक्षणम् ।
 दर्शनं रुधिरस्यापि ज्ञानं वा रुधिरिणं च ॥ २४ ॥

१ प्रथमे भागे इति ख० ।

२ भूम्यम्बुधाराणां पक्ष्यमिति क०, ख०, ज० च ।

सुरारुधिरमद्यानां पानं क्षीरस्य वाप्यथ ।
 अस्त्रैर्विचेष्टनं भूमौ निर्मलं गगनं तथा ॥ २५ ॥
 मुखेन दोहनं शस्तं महिषीणां तथा गवां ।
 सिंहीनां हस्तिनीनाञ्च बडवानां तथैव च ॥ २६ ॥
 प्रसादो देवविप्रेभ्यो गुरुभ्यश्च तथा द्विज ।
 अभ्रसा चाभिषेकस्तु गवां शृङ्गच्युतेन च ॥ २७ ॥
 चन्द्राद् भ्रष्टेन वा राम ज्ञेयं राज्यप्रदं हि तत् ।
 दान्वाभिषेकश्च तथा छेदनं शिरसोऽप्यथ ॥ २८ ॥
 मरणं वज्रिलाभश्च वज्रिदाहो गृह्णादिषु ।
 लब्धे च राजलिङ्गानां तन्त्रीवाद्याभिवादनं ॥ २९ ॥
 यस्तु पश्यति स्वप्नान्ते राजानं कुञ्जरं हयं ।
 हिरण्यं वृषभङ्गाञ्च कुटुम्बस्तस्य वर्धते ॥ ३० ॥
 वृषभगृहशैलाय वृचारीहणरोदनं ।
 घृतविष्टानुलेपो वा अगम्यागमनं तथा ॥ ३१ ॥
 सितवस्त्रं प्रसन्नाम्नः फली वृक्षो नभोऽमलं ।

इत्याम्नेये महापुराणे स्वप्नाध्यायो नाम अष्टाविंशत्यधिक-
 द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ एकोनत्रिंशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

शकुनानि ।

पुष्कर उवाच । औषधानि च युक्तानि धान्यं कृष्णमशीमनं ।
 कार्पासं लणशुक्लञ्च गोमयं वै धनानि च ॥ १ ॥

अङ्गारं गुडसर्जो च^(१) मुखाभ्यक्तश्च नमस्कं ।
 अयः पङ्कं चर्मकेयो उन्मत्तश्च नपुंसकं ॥ २ ॥
 चण्डालश्चपचाद्यानि मरा बन्धनपालकाः ।
 गर्भिणी स्त्री च विधवाः पिण्याकादीनि वै स्मृतं ॥ ३ ॥
 तुषभस्रकपालास्थिभिन्नभाण्डमशस्तकं ।
 अशस्ती वाद्यशब्दश्च भिन्नभैरवभर्भरः ॥ ४ ॥
 एहीति पुरतः शब्दः शस्यते न तु पृष्ठतः ।
 गच्छेति पथाच्छब्दोऽप्यः पुरस्तात्तु विगर्हितः ॥ ५ ॥
 क्व यासि तिष्ठ मा गच्छ किन्ते तत्र गतस्य च ।
 अनिष्टशब्दा स्तुत्यर्थं क्रव्यादश्च ध्वजादिगः ॥ ६ ॥
 खलनं वाहनानाश्च शस्त्रभङ्गस्तथैव च ।
 शिरोघातश्च हाराद्यैश्छत्रवासादिपातनं ॥ ७ ॥
 हरिमभ्यर्थं संस्तुत्य स्यादमङ्गल्यनाशनं ।
 द्वितीयन्तु ततो दृष्ट्वा विरुद्धं प्रविशेद्गृहं ॥ ८ ॥
 श्वेताः शुभनसः श्रेष्ठाः पूर्णकुम्भी महोत्तमः ।
 मांसं मत्स्या दूरशब्दा वृह एकः पशुस्वजः ॥ ९ ॥
 गावस्तुरङ्गमा नागा देवाश्च ज्वलितोऽनलः ।
 दूर्वाद्रीं गोमयं वेश्या स्तूर्णरूप्यश्च रत्नकं ॥ १० ॥
 वचासिद्धार्थकौषध्यो मुद्ग आयुधखड्गकं ।
 छत्रं पौठं राजलिङ्गं शवं रुदितवर्जितं ॥ ११ ॥
 फलं घृतं दधि पयो अक्षतादर्शमाधिकं ।
 शङ्ख इक्षुः शुभं वाक्यं भक्तवादितगीतकं ॥ १२ ॥

१ गुडसर्जो इति ग०, घ०, ज० च ।

गन्धोरमेघस्तनितं तडित्तुष्टिश्च मानसी ।
एकतः सर्वलिङ्गानि मनसस्तुष्टिरेकतः ॥ १३ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे माङ्गल्याध्यायो नाम एकीनविंश-
दधिकद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिंशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

शकुनानि ।

पुष्कर उवाच । तिष्ठतो गमने प्रथे पुरुषस्य शुभाशुभं ।

निवेदयन्ति शकुना देशस्य नगरस्य च ॥ १ ॥

सर्वः पापफलो दीप्तो निर्दिष्टो दैवचिन्तकैः ।

शान्तः शुभफलश्चैव दैवज्ञैः समुदाहृतः ॥ २ ॥

षट्प्रकारा विनिर्दिष्टा शकुनानाञ्च दीप्तयः ।

वेलादिग्देशकरणरुतजातिविभेदतः ॥ ३ ॥

पूर्वा पूर्वा च विज्ञेया सा तेषां बलवन्तरा ।

दिवाचरो रात्रिचरस्तथा रात्रौ दिवाचरः ॥ ४ ॥

क्रूरेषु दीप्ता विज्ञेया ऋक्षलग्नग्रहादिषु ।

धूमिता सा तु विज्ञेया याङ्गमिष्यति भास्करः ॥ ५ ॥

यस्यां स्थितः सा ज्वलिता मुक्ता चाङ्गारिणी मता ।

एतास्त्रिस्रः स्मृता दीप्ताः पञ्च शान्तास्तथापराः ॥ ६ ॥

दीप्तायान्दिशि दिग्दीप्तं शकुनं परिकीर्तितं ।
 ग्रामेऽरण्या वने ग्राम्यास्तथा निन्दितपादपः ॥ ७ ॥
 देशे चैवाशुभे ज्ञेयो देशदीप्तो द्विजोत्तमः ।
 क्रियादीप्तो विनिर्दिष्टः स्वजात्यनुचितक्रियः ॥ ८ ॥
 वृत्तदीप्तश्च कथितो भिन्नभैरवानिखनः ।
 जातिदीप्तस्तथा ज्ञेयः केवलं मांसभोजनः ॥ ९ ॥
 दीप्ताच्छान्तो विनिर्दिष्टः सर्वेभ्यैः प्रयत्नतः ।
 मित्रैर्मित्रो विनिर्दिष्टस्तस्य वाच्यं फलाफलं ॥ १० ॥
 गोम्बोष्ट्रगर्दभम्बानः सारिका गृहगोधिका ।
 चटका भासकूर्माद्याः कथिता ग्रामवासिनः ॥ ११ ॥
 अजाविशुकनागेन्द्राः कौली महिषवायसौ ।
 ग्राम्यारण्या विनिर्दिष्टाः सर्वेऽन्ये वनगोचराः^(१) ॥ १२ ॥
 मार्जारकुक्कुटौ ग्राम्यौ तौ चैव वनगोचरौ ।
 तयोर्भवति विज्ञानं नित्यं वै रूपभेदतः ॥ १३ ॥
 गोकर्णशिखिचक्राह्वखरहारीतवायसाः ।
 कुलाहकुक्कुभश्येनफेरखञ्जनवानराः ॥ १४ ॥
 शतपत्रचटकश्यामचासश्येनकपिञ्जलाः ।
 तित्तिरिः शतपत्रञ्च कपोतश्च तथा त्रयः ॥ १५ ॥
 खञ्जरीटकदात्यूहशुकराजीवकुक्कुटाः ।
 भारद्वाजश्च सारङ्ग इति ज्ञेया दिवाचराः ॥ १६ ॥
 वागुर्थूलूकशरभक्रौञ्चाः शशककच्छपाः ।
 लोमासिकाः पिङ्गलिकाः कथिता रात्रिगोचराः ॥ १७ ॥

१ सर्वेऽन्ये च वनेचरा इति श्रु० ।

हंसाश्च मृगमार्जारनकुलर्षभुजङ्गमाः ।
 हकारिसिंहव्याघ्रोष्ट्रग्रामशूकरमानुषाः ॥ १८ ॥
 श्वाविहृषभगोमायुहृककीकिलसारसाः ।
 तुरङ्गकौपीनमरा गोधा ह्यभयचारिणः ॥ १९ ॥
 बलप्रस्थानयोः सर्वे पुरस्तात्सङ्घचारिणः ।
 जयावहा विनिर्दिष्टाः पश्चान्निधनकारिणः ॥ २० ॥
 गृहाद्गम्य यदा चासौ व्याहरेत् पुरतः स्थितः ।
 नृप्रावमानं वदति वामः कलहभोजने ॥ २१ ॥
 याने तद्दर्शनं शस्तं सव्यमङ्गस्य वाप्यथ ।
 चौरैर्मौषमथाख्याति मयूरो भिन्ननिस्वनः ॥ २२ ॥
 प्रयातस्याग्रतो राम मृगः प्राणहरो भवेत् ।
 ऋक्षास्रुजम्बुकव्याघ्रसिंहमार्जारगर्दभाः ॥ २३ ॥
 प्रतिलोमास्तथा राम खरश्च विक्रतस्वनः ।
 वामः कपिञ्जलः श्रेष्ठस्तथा दक्षिणसंस्थितः ॥ २४ ॥
 पृष्ठतो निन्दितफलस्तिप्तिरिस्तु न शस्यते ।
 एणा वराहाः पृष्ठता वामा भूत्वा तु दक्षिणाः ॥ २५ ॥
 भवन्त्यर्थकरा नित्यं विपरीता विगर्हिताः ।
 वृषाश्वजम्बुकव्याघ्राः सिंहमार्जारगर्दभाः^(१) ॥ २६ ॥
 वाञ्छितार्थकरा ज्ञेया दक्षिणाहामतो गताः ।
 शिवा श्यामाननाच्छूच्छूः पिङ्गला गृहगोधिका ॥ २७ ॥
 शूकरी परपुष्टा च पुत्रामानश्च वामतः ।

१ प्रतिलोमास्तथेत्यादिः, सिंहमार्जारगर्दभा इत्यन्तः पाठः ज० भ० पुस्तकद्वये नास्ति ।

स्त्रीसञ्ज्ञा भासकारूपकपित्रीकर्णच्छित्कराः ॥ २८ ॥
 कपित्रीकर्णपिष्ठीका^(१) कुरुश्रेणाश्च दक्षिणाः ।
 जातीच्चाहिशशक्रोडगोधानां कौर्त्तनं शुभं ॥ २९ ॥
 ततः सन्दर्शनं नेष्टं प्रतीपं वानरर्चयोः ।
 कार्य्यकृद्दली शकुनः प्रस्थितस्य हि योऽन्वहं ॥ ३० ॥
 भवेत्तस्य फलं वाच्यं तदेव दिवसं बुधैः ।
 मत्ता भक्ष्यार्थिनो बाला वैरसक्तास्तथैव च ॥ ३१ ॥
 सीमान्तमभ्यन्तरिता विज्ञेय निष्फला हिज ।
 एकद्वित्रिचतुर्भिस्तु शिवा धन्या रतैर्भवेत् ॥ ३२ ॥
 षड्भिस्य तथा षड्भिरधन्या परिकीर्त्तिता ।
 समभिस्य तथा धन्या निष्फला परतो भवेत् ॥ ३३ ॥
 नृणां रोमाञ्चजननी वाहनानां भयप्रदा ।
 ज्वालानला सूर्यमुखी विज्ञेया भयवर्द्धनी ॥ ३४ ॥
 प्रथमं सारङ्गं दृष्टे शुभे देशे शुभं वदेत् ।
 संवत्सरं मनुष्यस्य अशुभे च शुभं तथा ॥ ३५ ॥
 तथाविधन्नरः पश्येत्सारङ्गं प्रथमेऽहनि ।
 आत्मनश्च तथात्वेन ज्ञातव्यं वत्सरं फलं ॥ ३६ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे शकुनानि नाम त्रिंशदधि-
 कद्विशततमोऽध्यायः ॥

१ पुत्रामानसेत्यादिः, पिप्प्रीका इत्यन्तः पाठोऽस्यस्येषु नवपुलकेषु प्रायः समान
 एव । तेषामेकतमस्यापि साहाय्येन शोधितुं न स शक्यते । अभिधानाद्विषयि तत्र-
 त्यशब्दा नोपलभ्यन्ते । अतस्तत्र विरतिः ।

अथैकत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

शकुनानि ।

पुष्कर उवाच । विशन्ति येन मार्गेण वायसा बहवः पुरं ।
तेन मार्गेण रुद्धस्य पुरस्य ग्रहणं भवेत् ॥ १ ॥
सेनायां यदि वासार्थं निविष्टो वायसो रुवन् ।
वामो भयातुरस्त्रस्तो भयं वदति दुस्तरं^(१) ॥ २ ॥
छायाङ्गवाहनोपानच्छत्रवस्त्रादिकुट्टने ।
मृत्युस्तत्पूजने पूजा तदिष्टकरणे शुभं ॥ ३ ॥
प्रोषितागमकृत्काकः कुर्वन् हारि गतागतं ।
रक्तं दग्धं गृहे द्रव्यं क्षिपन्वह्निनिवेदकः ॥ ४ ॥
न्यसेद्रक्तं पुरस्ताच्च निवेदयति बन्धनं ।
पीतं द्रव्यं तथा रुक्मं रूप्यमेव तु भार्गव ॥ ५ ॥
यज्ञैवोपनयेद् द्रव्यं तस्य लब्धिं विनिर्दिशेत् ।
द्रव्यं वापनयेद्यत्तु तस्य हानिं विनिर्दिशेत् ॥ ६ ॥
पुरतो धनलब्धिः स्यादाममांसस्य हर्दने ।
भूलब्धिः स्यान् मृदः क्षेपे रान्यं रत्नार्पणे महत् ॥ ७ ॥
यातुः काकोऽनुकूलस्तु क्षेमः कर्मक्षमो भवेत् ।
न त्वर्थसाधको ज्ञेयः प्रतिकूलो भयावहः ॥ ८ ॥
सम्मुखेऽभ्येति विरुवन् यात्राघातकरो भवेत् ।
वामः काकः स्मृतो धन्यो दक्षिणोऽर्धविनाशकृत्^(२) ॥ ९ ॥

१ दुष्करमिति ख०, ह० च । २ दक्षिणोऽर्धविनाशकृदिति ग०, घ०, ङ० च ।

वामोऽनुलोमगः श्रेष्ठो मध्यमो दक्षिणः स्मृतः ।
 प्रतिलोमगतिर्वामो गमनप्रतिषेधकत् ॥ १० ॥
 निवेदयति यात्रार्थमभिप्रेतं गृहे गतः^(१) ।
 एकाक्षिचरणस्त्र्यर्कं वीक्षमाणो भयावहः ॥ ११ ॥
 कोटरे वासमानस महानर्थकरो भवेत् ।
 न शुभस्तूपरे काकः पद्माङ्गः स तु शस्यते ॥ १२ ॥
 अग्नेध्यपूर्णवदनः काकः सर्वार्थसाधकः^(२) ।
 ज्ञेयाः पतञ्जिणीऽन्येऽपि काकवद् भृगुनन्दन ॥ १३ ॥
 स्कन्धावारापसव्यस्थाः ज्ञानो विप्रविनाशकाः ।
 इन्द्रस्थाने नरेन्द्रस्य पुरेशस्य तु गोपुरे ॥ १४ ॥
 अन्तर्गृहे गृहेशस्य मरणाय भवेद्भ्रमन् ।
 यस्य जिघ्रति वामाङ्गं तस्य स्यादर्धसिद्धये ॥ १५ ॥
 भयाय दक्षिणं चाङ्गं तथा मुजमदक्षिणं ।
 यात्राघातकरो यातुर्भवेत् प्रतिमुखागतः ॥ १६ ॥
 मार्गावरोधको मार्गं चौरान् वदति भार्गव ।
 अलाभोऽस्थिमुखः पापो रज्जुचौरमुखस्तथा ॥ १७ ॥
 सीपानतकमुखो धन्यो मांसपूर्णमुखोऽपि च ।
 अमङ्गल्यमुखद्रव्यं केशञ्चैवाशुभं तथा ॥ १८ ॥
 अवमन्त्राग्रतो याति यस्य तस्य भयं भवेत् ।
 यस्यावमूत्रं व्रजति शुभं देशन्तथा द्रुमं ॥ १९ ॥

१ नल्लर्थसाधक इत्यादिः, गृहे गत इत्यन्तः २ कोटरे इत्यादिः, सर्वार्थसाधक पाठः ट० पुस्तके नास्ति । इत्यन्तः पाठः ट० पुस्तके नास्ति ।

मङ्गल्यञ्च तथा द्रव्यं तस्य स्यादर्थसिद्धये ।
 श्ववञ्च राम विज्ञेयास्तथा वै जम्बुकादयः ॥ २० ॥
 भयाय स्वामिनो ज्ञेयमनिमित्तं रतङ्गवां ।
 निशि चौरभयाय स्वाद्विकृतं मृत्यवे तथा ॥ २१ ॥
 शिवाय स्वामिनो रात्रौ बलीवर्ही नदन् भवेत् ।
 उत्सृष्टवृषभो रात्रौ विजयं सम्प्रयच्छति ॥ २२ ॥
 अभयं भक्षयन्त्यथ गावो दत्तास्तथा स्वकाः ।
 त्यक्तस्त्रेहाः स्ववत्सेषु गर्भक्षयकरा मताः ॥ २३ ॥
 भूमिं पादैर्विनिघ्नन्त्यो दीना भीता भयावहाः ।
 आर्द्राङ्गो हृष्टरोमाश्च शृङ्गलम्बमृदः शुभाः ॥ २४ ॥
 महिष्यादिषु चाप्येतत् सर्वं वाच्यं विजानता ।
 आरोहणं तथाऽन्येन सपर्याणस्य^(१) वाजिनः ॥ २५ ॥
 जलोपवेशनं नेष्टं भूमौ च परिवर्तनं ।
 विपत्कारन्तुरङ्गस्य सुप्तं वाप्यनिमित्ततः ॥ २६ ॥
 श्वमोदकयोर्द्वेषस्वकस्त्राश्च न शस्यते ।
 वदनाद्बुधिरोत्पत्तिर्वेषनं न च शस्यते ॥ २७ ॥
 क्रीडन् वक्रैः कपोतैश्च सारिकाभिर्भ्रंतिं वदेत् ।
 साश्रुनेत्रो जिह्वया च पादलेही विनष्टये^(२) ॥ २८ ॥
 वामपादेन च तथा विलिखंश्च वसुन्धरां ।
 स्वपेहा वामपार्श्वेन दिवा वा न शुभप्रदः ॥ २९ ॥
 भयाय स्यात् सङ्गमूत्रौ तथा निद्राविलाननः ।

१ सपर्याणस्येति साधुः ।

२ विनाशकृदिति ज०, ट० च ।

आरोहणं न चेद्दद्यात् प्रतीपं वा गृहं व्रजेत् ॥ ३० ॥
 यात्राविघातमाचष्टे वामपाश्र्वं तथा स्पृशन् ।
 हेघमाणः शत्रुयोधं पादस्पर्शीं जयावहः ॥ ३१ ॥
 ग्रामे व्रजति नागश्चेन् मैथुनं देशहा भवेत् ।
 प्रसूता नागवनिता मत्ता चान्ताय भूपतेः ॥ ३२ ॥
 आरोहणं नचेद्दद्यात् प्रतीपं वा गृहं व्रजेत् ।
 मदं वा वारणो जह्याद्राजघातकरो भवेत् ॥ ३३ ॥
 वामं दक्षिणपादेन पादमाक्रमते शुभः ।
 दक्षिणञ्च तथा दन्तं परिमार्ष्टिं करेण च ॥ ३४ ॥
 वृषोऽश्वः कुञ्जरी वापि रिपुसैन्यगतोऽशुभः ।
 खण्डमेघातिवृष्ट्या तु सेना नाशमवाप्नुयात् ॥ ३५ ॥
 प्रतिकूलग्रहर्चास्तुतथा सम्मुखमारुतात्^(१) ।
 यात्राकाले रणे वापि छत्रादिपतनं भयं ॥ ३६ ॥
 हृष्टा नराद्यागुलोमा ग्रहा वै जयलक्षणं ।
 काकैर्योधाभिभवनं क्रव्याद्भिर्मण्डलक्षयः ॥ ३७ ॥
 प्राचीपश्चिमकैशानौ सौम्या प्रेष्ठा शुभा च दिक् ।

इत्याग्नेये महापुराणे शकुनानि नाम एकत्रिंशद्दधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

१ वामं दक्षिणेत्यादिः, सम्मुखमारुतादित्यन्तः पाठः ऋ० पुस्तक नास्ति ।

अथ द्वात्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०—

यात्रामण्डलचिन्तादिः ।

पुष्कर उवाच । सर्वयात्रां प्रवक्ष्यामि राजधर्मसमाश्रयात् ।
अस्तङ्गते नौचगते विकले रिपुराशिगे ॥ १ ॥
प्रतिलोमे च विध्वस्ते शुक्रे यात्रां विसर्जयेत्^(१) ।
प्रतिलोमे बुधे यात्रां दिक्पती च तथा ग्रहे ॥ २ ॥
बैधृती च व्यतीपाते नागे च शकुनौ तथा ।
चतुष्पादे च किन्तुघ्ने तथा यात्रां विवर्जयेत् ॥ ३ ॥
विपत्तारे नैधने च प्रत्यरी चाथ जन्मनि ।
गण्डे विवर्जयेद्यात्रां रिक्तायाश्च तिथावपि ॥ ४ ॥
उदीची च तथा प्राची^(२) तयोरेक्यं प्रकीर्तितं ।
पश्चिमा दक्षिणा या दिक् तयोरेक्यं तथैव च ॥ ५ ॥
वायुग्निदिक्समुद्भूतं परिघ्नन्न तु लङ्घयेत् ।
आदित्यचन्द्रश्रीरास्तु दिवसाश्च न शोभनाः ॥ ६ ॥
कृत्तिकाद्यानि पूर्वेण मघाद्यानि च याम्यतः ।
मैत्राद्यान्यपरे चाथ वासवाद्यानि वाप्युदक् ॥ ७ ॥
सर्वद्वाराणि शस्तानि ह्यायामानं वदामि ते ।
आदित्ये विंशतिर्ज्ञेयाश्चन्द्रे षोडश कीर्तिताः ॥ ८ ॥
भौमे पञ्चदशैवोक्ताश्चतुर्दश तथा बुधे ।

१ विवर्जयेत् इति ख०, ग०, घ०, ज० च । २ दिक् पूर्वा या तयोदीचीति ज० ।

त्रयोदश तथा जीवे शुक्ले हादश कीर्त्तिताः ॥ ९ ॥
 एकादश तथा सौरे सर्वकर्मसु कीर्त्तिताः ।
 जम्बलग्ने शक्रचापे सम्मुखे न व्रजेन्नरः ॥ १० ॥
 शकुनादौ शुभे यायाञ्जयाय हरिमास्मरन् ।
 वक्ष्येमण्डलचिन्तान्ते कर्त्तव्यं राजरक्षणं ॥ ११ ॥
 स्वाम्यमात्यं तथा दुर्गं क्रीषो दण्डस्तथैव च ।
 मित्रञ्चनपदश्चैव राज्यं सप्ताङ्गमुच्यते ॥ १२ ॥
 सप्ताङ्गस्य तु राज्यस्य विघ्नकर्तृन् विनाशयेत् ।
 मण्डलेषु च सर्वेषु वृद्धिः कार्या महीक्षिता ॥ १३ ॥
 आत्ममण्डलमेवात्र प्रथमं मण्डलं भवेत् ।
 सामन्तास्तस्य विघ्नेया रिपवो मण्डलस्य तु ॥ १४ ॥
 उपेतस्तु सुहृज् ज्ञेयः शत्रुमित्रमतः परं ।
 मित्रमित्रं ततो ज्ञेयं मित्रमित्ररिपुस्ततः ॥ १५ ॥
 एतत्पुरस्तात् कथितं पश्चादपि निबोध मे ।
 पार्थिव्याहस्ततः पश्चात्तस्त्वाक्रन्द उच्यते^(१) ॥ १६ ॥
 आसारस्तु ततोऽन्यः स्यादाक्रन्दासार उच्यते ।
 जिगौषोः शत्रुयुक्तस्य विमुक्तस्य तथा द्विज ॥ १७ ॥
 नात्रापि निश्चयः शक्यो वक्तुं मनुजपुङ्गव ।
 नियहानुग्रहे शक्तो मध्यस्थः परिकीर्त्तितः ॥ १८ ॥
 नियहानुग्रहे शक्तः सर्वेषामपि यो भवेत् ।
 उदासीनः स कथितो बलवान् पृथिवीपतिः ॥ १९ ॥

१ मण्डलेषु च सर्वेषु सुरेश्वरसमा चि ते इत्यर्द्धश्लोक आसारश्चित्यस्य पूर्वं उ०
 मुक्तके वर्तते, परमलसंलग्नः ।

न कस्यचिद्भिर्भिन्नद्वारणाच्छत्रमिचके ।
 मण्डलं तव सम्प्रोक्तमेतद् दादशराजकं ॥ २० ॥
 त्रिविधा रिपवो ज्ञेयाः कुल्यानन्तरकृत्विमाः ।
 पूर्वपूर्वां गुरुस्तेषां दुषिकित्स्यतमो मतः ॥ २१ ॥
 अनन्तरोऽपि यः शत्रुः सोऽपि मे कृत्विमो मतः ।
 पार्थिव्याहो भवेच्छत्रोर्मित्राणि रिपवस्तथा ॥ २२ ॥
 पार्थिव्याहमुपायैश्च शमयेच्च तथा स्वकं ।
 मित्रेण शत्रोरुच्छेदं प्रशंसन्ति पुरातनाः ॥ २३ ॥
 मित्रश्च शत्रुतामेति सामन्तत्वादनन्तरं ।
 शत्रुं जिगीषुर्दृष्ट्विग्यात्^(१) स्वयं शक्नोति चेत्यदि ॥ २४ ॥
 प्रतापवृद्धौ तेनापि नामित्राज्जायते भयं ।
 यथास्य नोद्विजेत्कीको विश्वासश्च यथा भवेत् ॥ २५ ॥
 जिगीषुर्धर्मविजयी तथा लोकं वशययेत् ।
 इत्याम्बेये महापुराणे यात्रामण्डलचिन्तादिर्नाम द्वात्रिं-
 शदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रयस्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:~:—

षाड्गुण्यं ।

पुष्कर उवाच ! सामभेदो मया प्रोक्तो दानदण्डौ तथैव च ।
 दण्डः स्वदेशे कथितः परदेशे ब्रवीमि ते ॥ १ ॥

१ मन् जिगीषुर्दृष्ट्विग्यादिति घ०, ज० च ।

प्रकाशशाप्रकाशश्च द्विविधो दण्ड उच्यते ।
 सुगृह्यं चाभघातश्च शस्यघातोऽग्निदीपनं ॥ २ ॥
 प्रकाशोऽथ विषं वज्रिर्विविधैः पुरुषैर्बधः ।
 दूषणश्चैव साधूनामुदकानाञ्च दूषणं ॥ ३ ॥
 दण्डप्रचक्षणं प्रोक्तमुपेक्षां शृणु भार्गव ।
 यदा मन्थेत नृपती रणे न मम विग्रहः ॥ ४ ॥
 अनर्थायानुबन्धः स्यात् सन्धिना च तथा भवेत् ।
 सामलन्धास्यदक्षान् दानश्चार्थञ्चयद्गुरं ॥ ५ ॥
 भेददण्डानुबन्धः स्वात्तदेपेक्षां समाश्रयेत् ।
 न चायं मम शक्नोति किञ्चित् कर्तुंमुपद्रवं ॥ ६ ॥
 न चाहमस्य शक्नोमि तन्नीपेक्षां समाश्रयेत् ।
 अथश्रीपहतस्तत्र राज्ञा कार्यो रिपुर्भवेत् ॥ ७ ॥
 मायोपायं प्रवक्ष्यामि उत्पातैरनृतैश्चरत् ।
 शनोरुहेजनं शत्रोः शिविरस्त्रस्य पक्षिणः ॥ ८ ॥
 स्थूलस्य तस्य पुच्छस्थां छत्वीक्यां विपुलां द्विज ।
 विसृजेच्च ततश्चैवमुक्त्वापातं प्रदर्शयेत् ॥ ९ ॥
 एवमन्ये दर्शनीया उत्पाता बहवोऽपि च ।
 उहेजनं तथा कुर्यात् कुहकैर्विविधैर्हिषां ॥ १० ॥
 सावत्सरास्तापसाश्च नाशं ब्रूयुः परस्य च ।
 जिगीषुः पृथिवीं राजा तेन चीहेजयेत् परान् ॥ ११ ॥
 देवतानां प्रसादश्च क्रीत्तनीयः परस्य तु ।
 आगतन्नोऽमित्तबलं प्रहरध्वमभीतवत् ॥ १२ ॥
 एवं ब्रूयाद्रणे प्राप्ते भग्नाः सर्वे परे इति ।

श्लेष्ठाः क्लिप्तकिल्ताः कार्य्या वाच्यः शत्रुहंतस्तथा ॥ १३ ॥
 देवाच्चाष्टङ्कितो राजा सस्रहः समरं प्रति ।
 इन्द्रजालं प्रवक्ष्यामि इन्द्रं कालेन दर्शयेत् ॥ १४ ॥
 चतुरङ्गं बलं राजा सहायार्थं दिवोकसां ।
 बलन्तु दर्शयेत् प्राप्तं रक्तवृष्टिश्चरेद्विपौ ॥ १५ ॥
 छिन्नानि रिपुशीर्षाणि प्रासादाग्रेषु दर्शयेत्^(१) ।
 षाड्गुण्यं सम्प्रवक्ष्यामि तद्वरी सन्धिविग्रहौ ॥ १६ ॥
 सन्धिस्य विग्रहश्चैव यान्त्रमासनमेव च ।
 द्वैधीभावः संशयस्य षड्गुणाः परिकीर्त्तिताः ॥ १७ ॥
 पणवन्धः स्मृतः सन्धिरपकारस्तु विग्रहः ।
 जिगीषोः शत्रुविषये यानं यात्राऽभिधीयते ॥ १८ ॥
 विग्रहेण स्वके देशे स्थितिरासनमुच्यते ।
 बलाङ्गेन प्रयासन्तु द्वैधीभावः स उच्यते ॥ १९ ॥
 उदासीने मध्यमे वा संशयात्मन्शयः स्मृतः ।
 समेन सन्धिरन्वेष्योऽहीनेन च बलीयसा ॥ २० ॥
 हीनेन विग्रहः कार्यः स्वयं राज्ञा बलीयसा ।
 तत्रापि शूद्रपाणिंस्तु बलीयांसं समाश्रयेत् ॥ २१ ॥
 आसीनः कर्मविच्छेदं शक्तः कर्तुं रिपोर्यदा ।
 अशूद्रपाणिंश्चासीत विगृह्य वसुधाधिपः ॥ २२ ॥
 अशूद्रपाणिं बलवान् द्वैधीभावं समाश्रयेत् ।
 बलिना विगृह्णीतस्तु^(२) योऽसन्देहेन पार्थिवः ॥ २३ ॥
 संशयस्तेन वक्तव्यो गुणानामधमो गुणः ।

१ प्रासादाग्रे प्रदर्शयेदिति उ० ।

२ विगृह्णीतस्तु इति च० ।

बहुव्यययायासं^(१) तेषां यानं प्रकीर्तितं ॥ २४ ॥

बहुलाभकरं पद्यात्तदा राजा समाश्रयेत्^(२) ।

सर्वशक्तिविहीनस्तु तदा कुर्यात्तु संश्रयं ॥ २५ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे उपायषड्गुणादिर्नाम त्रयस्त्रिं-
शदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुस्त्रिंशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

प्रात्यहिकराजकर्म ।

पुष्कर उवाच । अजस्रं कर्म वक्ष्यामि दिनं प्रति यदाचरेत् ।

द्विसुहृत्तावग्निषायां रात्री निद्राम्बुजेनृपः ॥ १ ॥

वाद्यवन्दिस्त्रनैर्गीतैः पश्येद् गूढांस्ततो मरान् ।

विघ्नायते न ये श्लोकास्तदीया इति केनचित् ॥ २ ॥

आयव्ययस्य श्रवणं ततः कार्यं यथाविधि ।

वेगोत्सर्गं ततः कृत्वा राजा स्नानमृहं व्रजेत् ॥ ३ ॥

स्नानं कुर्यान्नृपः पद्याहन्तधावनपूर्वकं ।

कृत्वा सन्ध्यान्ततो जप्यं वासुदेवं प्रपूजयेत् ॥ ४ ॥

वक्त्रो पवित्वा न् जुहुयात् तपयेदुदकैः पितृन् ।

१ बहुव्यययायासं इति ख०, इ०,
३० च ।

२ आसीनः कर्मविच्छेदमित्यादिः, राजा
समाश्रयेदित्यन्तः पाठः ज० पुस्तके नास्ति ।

दद्यात्सकाञ्चनीं धेनुं द्विजाग्नीर्वादसंयुतः ॥ ५ ॥
 अगुलिसोऽलङ्कृतश्च मुखं पश्येच्च दर्पणे ।
 ससुवर्णे धृते राजा शृणुयाद्दिवसादिकं ॥ ६ ॥
 शोधधं भिषजोक्तं च मङ्गलालम्बनञ्चरेत् ।
 पश्येद् गुरुं तेन दत्ताग्नीर्वादोऽथ व्रजेक्षभां ॥ ७ ॥
 तत्रस्त्री ब्राह्मणान् पश्येदमात्यामन्त्रिणस्तथा ।
 प्रकृतीश्च महाभाग प्रतीहारनिवेदिताः ॥ ८ ॥
 श्रुत्वेतिहासं कार्य्याणि कार्याणां कार्य्यनिर्णयम् ।
 व्यवहारन्ततः पश्येन्मन्त्रं कुर्यात्तु मन्त्रिभिः ॥ ९ ॥
 नैकेन सहितः कुर्यान्न कुर्याद्बहुभिः सह ।
 न च मूर्खैर्ब्रह्मणामैर्गुप्तं न प्रकटं चरेत्^(१) ॥ १० ॥
 मन्त्रं स्वधिष्ठितं कुर्याद्येन राष्ट्रं न बाधते ।
 आकारग्रहणे राज्ञो मन्त्ररक्षा परा मता^(२) ॥ ११ ॥
 आकारैरिङ्गितैः प्राञ्जा मन्त्रं गृह्णन्ति पण्डिताः ।
 सांवक्षराणां वैद्यानां मन्त्रिणां वचने रतः ॥ १२ ॥
 राजा विभूतिमाप्नोति^(३) धारयन्ति वृषं हि ते ।
 मन्त्रं कृत्वाथ व्यायामञ्चक्रे दाने च शस्त्रके ॥ १३ ॥
 निःसत्त्वादौ वृषः ज्ञातः पश्येद्दृष्टुं सुपूजितम् ।
 हुतञ्च पावकं पश्येद्द्विप्रान् पश्येत्सुपूजितान् ॥ १४ ॥

१ गुप्तं चाप्रकटं चरेदिति म०, ज०, ट० इत्यस्य स्थाने आकारैरिङ्गितस्यैः कार्य्याकार्य्यविषयश्च इति ट० पुस्तक पाठः ।

२ आकार ग्रहणे राज्ञो मन्त्ररक्षा परा मता १ राजाविभूतिमाप्नोतीति ज० ।

भूमिती भोजनहृत्याद् दानाद्यैः सुपरीक्षितं ।
 भुक्त्वा गृहीतताम्बूलो वामपार्श्वेन संस्मितः^(१) ॥ १५ ॥
 शास्त्राणि चिन्तयेद् दृष्ट्वा योधान् कोठासुप्तं गृहं ।
 अन्वास्व पश्चिमां सन्ध्यां कार्याणि च विचिन्तय तु ॥ १६ ॥
 शरान् सम्येथ भुक्त्वा नमस्तःपुरश्चरो भवेत् ।
 वाद्यगीतैरक्षितोऽन्यैरेवचित्यश्चरेन्नृपः ॥ १७ ॥

इत्याम्बुये महापुराणे आज्ञाधिकं नाम चतुस्त्रिंशदधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:—:—

रणदीक्षा ।

पुष्कर उवाच । यात्राविधानपूर्वन्तु वक्ष्येसाङ्ग्यामिकं विधिं ।
 सप्ताहेन यदा यात्रा भविष्यति महीपतेः ॥ १ ॥
 पूजनीयो हरिः शम्भुर्मादकाद्यैर्विनायकः ।
 द्वितीयेऽहनि दिक्पालान् सम्पूज्य शयनश्चरेत् ॥ २ ॥
 शय्यायां वा तदभ्येऽथ देवान् प्रार्थ्यं मनुं शरेत् ।
 नमः शम्भो त्रिनेत्राय रुद्राय वरदाय च ॥ ३ ॥
 वामनाय विरूपाय स्वप्नाधिपतये नमः ।

भगवन्देवदेशे शूलभृदृषवाहन ॥ ४ ॥
 इष्टानिष्टे ममाचक्ष्व स्वप्ने सुप्तस्य शाश्वत ।
 यज्जाग्रतो दूरमिति पुरीधा मन्त्रमुच्चरेत् ॥ ५ ॥
 ष्ठीयेऽहनि दिक्पालान् रुद्रास्तान् दिक्पतीन्धजेत् ।
 ग्रहान् यजेच्चतुर्थेऽङ्घ्रि पञ्चमे चाश्विनी यजेत् ॥ ६ ॥
 मार्गे वा देवतास्तासाञ्चद्यादीनाञ्च पूजनं ।
 दिव्यान्तरीक्षभौमस्यदेवानाञ्च तथा बलिः ॥ ७ ॥
 रात्रौ भूतगणानाञ्च वासुदेवादिपूजनं ।
 भद्रकात्याः त्रियः कुर्यात् प्रार्थयेत् सर्वदेवताः ॥ ८ ॥
 वासुदेवः सङ्कर्षणः प्रद्युम्नश्चामिन्द्रकः ।
 नारायणोऽञ्जो विष्णुर्कारसिंहो वराहकः ॥ ९ ॥
 शिव ईशस्तत्पुरुषो^(१) श्चवोरो राम सत्यजः^(२) ।
 सूर्यः सीमः कुजश्चान्द्रिजोवशुकश्चनैश्वराः ॥ १० ॥
 राहुः केतुर्गणपतिः सेनानी चण्डिका ह्युमा ।
 लक्ष्मीः सरस्वती दुर्गा ब्रह्माणीप्रमुखा गणाः ॥ ११ ॥
 रुद्रा इन्द्रादयो वज्रिर्नागास्तार्क्ष्योऽपरे सुराः ।
 दिव्यान्तरीक्षभूमिष्ठा विजयाय भवन्तु मे ॥ १२ ॥
 मर्दयन्तु रणे शत्रून्^(३) सम्प्रगृह्णीष्यहारकं ।
 सपुत्रमात्तभृत्योऽहं^(४) देवा वः शरणकृतः ॥ १३ ॥

१ तत्पुरत इति ख० ।

२ रात्रावित्यादिः, सत्यज इत्यनः
पाठः न० पुस्तके नास्ति ।

३ मर्दयन्तु च मे शत्रून् इति ख०, ख० च ।

४ सपुत्रोऽव्यभिक्ति ख०,
ट० च ।

चमूनां पृष्ठतो गत्वा रिपुनाशा नमोऽस्तु वः^(१) ।
 विनिवृत्तः प्रदास्यामि^(२) दत्तादभ्यधिकं वस्त्रिं ॥ १४ ॥
 वष्टेऽङ्घ्रि विजयस्नानं कर्त्तव्यं चाभिषेकवत् ।
 यात्रादिने सममे च पूजयेच्च त्रिविक्रमं ॥ १५ ॥
 नीराजनीकमग्नौ च आयुधं वाहनं यजेत् ।
 पुष्पाहजयशब्देन मन्त्रमेतन्निशामयेत् ॥ १६ ॥
 दिव्यान्तरौचभूमिष्ठाः सन्वायुर्दाः सुरास्य ते ।
 देवसिद्धिं प्राप्नुहि त्वं देवयाचास्तु^(३) सा तव ॥ १७ ॥
 रक्षन्तु देवताः सर्वा इति त्रत्वा वृषोव्रजेत् ।
 गृहीत्वा सगरश्चापं धनुर्नागेति मन्त्रत ॥ १८ ॥
 तद्विष्णोरिति जम्बाव दद्याद्रिपुमुखे पदं ।
 दक्षिणं पदं द्वापिंशद्विंशु प्राचादिषु क्रमात् ॥ १९ ॥
 नागं रथं हयश्चैव धुर्याश्चैवाहहेत् क्रमात् ।
 आरुह्य वायुर्गच्छेत् पृष्ठतो नावलीकयेत् ॥ २० ॥
 क्रौञ्चमाचं गतस्तिष्ठेत् पूजयेद्देवता द्विजान् ।
 परदेशं व्रजेत् पश्चादात्मसैन्यं हि पालयन् ॥ २१ ॥
 राजा प्राप्य विदेशन्तु^(४) देशपालन्तु पालयेत्^(५) ।
 देवानां पूजनं कुर्याच्च खिन्द्यादायमत्र तु ॥ २२ ॥
 नावमानयेत्तद्देश्यानागत्य स्वपुरं पुनः ।

१ चमूनां पृष्ठतश्चैव रिपुनाशो भवेत्-
चेति उ० ।

२ जिम्बा म्रचुं प्रदास्यामीति उ० ।

३ औदा चान्नास्तिमिति उ० ।

४ प्राप्तविदेशन्तु इति म०, च०, ज०-
च ।

५ देशपालन्तु पास्तेवदिति च० । देश-
पारेव पास्तेवदिति म०, च०, ज०, ज०,
ज० च ।

जयं प्राप्यार्धयेद्देवान् दद्याद्दानानि पार्थिवः ॥ २३ ॥
द्वितीत्रेऽहनि सङ्क्रामो भविष्यति यदा तदा ।
आपयेद्गजमखादि यजेद्देवं नृसिंहकं ॥ २४ ॥
ह्यत्रादिराजलिङ्गानि शस्त्राणि निशि वै गणान् ।
प्रातर्नृसिंहकं पूज्य वाहनाद्यमशेषतः ॥ २५ ॥
पुरोधसा हुतं पखेद्वह्निं हुत्वा द्विजान्यजेत् ।
गृहीत्वा सशरश्चापं गजाद्यारुह्य वै व्रजेत् ॥ २६ ॥
देशे त्वष्टश्यः शत्रूणां कुर्यात् प्रकृतिकल्पनां ।
संहतान् योधयेदल्पान् कामं विस्तारयेद्दहन् ॥ २७ ॥
सूचीमुखमनीकं स्वादल्पानां बहुभिः सह ।
व्यूहाः प्राख्यङ्गरूपाश्च द्रव्यरूपाश्च कीर्त्तिताः ॥ २८ ॥
गरुडो मकरव्यूहयुक्तः श्येनस्तथैव च ।
षड्चन्द्रश्च वज्रश्च शकटव्यूह एव च ॥ २९ ॥
मण्डलः सर्वतोभद्रः सूचीव्यूहश्च ते मराः ।
व्यूहानामथ सर्वेषां पञ्चधा सैन्यकल्पना ॥ ३० ॥
द्वौ पक्षावनुपक्षौ हाववश्यं पञ्चमं भवेत् ।
एकेन यदि वा द्वाभ्यां भागाभ्यां युद्धमाचरेत् ॥ ३१ ॥
भागत्रयं स्थापयेत् तेषां रक्षार्थमेव च ।
न व्यूहकल्पना कार्या राज्ञी भवति कर्हिचित् ॥ ३२ ॥
मूलच्छेदे विनाशः स्यात्तु युध्येत्तु स्वयन्नृपः ।
सैन्यस्य पक्षात्तिष्ठेत्तु क्रोशमात्रे महीप्रतिः ॥ ३३ ॥
भग्नसन्धारणं तत्र बोधानां परिकीर्त्तितं ।
प्रधानभङ्गे सैन्यस्य नावस्थानं विधीयते ॥ ३४ ॥

न संहतान् विरलाब्धीधान् व्यूहे प्रकल्पयेत् ।
 आयुधानान् सन्मर्ही यथा न स्कात् परस्परं ॥ ३५ ॥
 भक्तुकामः परानीकं संहतैरेव भेदयेत् ।
 भेदरथ्याः परेषापि कर्त्तव्याः संहतास्तथा ॥ ३६ ॥
 व्यूहं भेदावहं कुर्थात् परव्यूहेषु चेष्टया ।
 गजस्य पादरक्षावर्षावत्वारस्तु तथा द्विज ॥ ३७ ॥
 रथस्य चाश्वारक्षितारः समास्तस्य च चर्मिणः ।
 धन्विनश्चर्मिभिस्तुल्याः पुरस्ताच्चर्मिणो रथे ॥ ३८ ॥
 वृष्टतो धन्विनः पश्चाद्धन्विनानुरगा रथः ।
 रथानां कुक्षराः पश्चाद्दातव्याः पृथिवीक्षिता ॥ ३९ ॥
 पदातिकुक्षराश्वानां धर्म्यकार्यं प्रयत्नतः ।
 शूराः प्रमुखतो देयाः स्तम्भमात्रप्रदर्शनं ॥ ४० ॥
 कर्त्तव्यं भीरुसङ्गेन शत्रुविद्रावकारकं^(१) ।
 दारयन्ति पुरस्तात् न देया भीरवः पुरः ॥ ४१ ॥
 प्रोक्ताहयस्येव रथे भीरून् शूराः पुरस्थिताः ।
 प्रांशवः शुकनासश्च ये चाजिह्वेषणा^(२) नराः ॥ ४२ ॥
 संहतभ्रूयुगाश्चैव क्रोधना कलहप्रियाः ।
 नित्यदृष्टाः प्रहृष्टस्य शूरा ज्ञेयाश्च कामिनः ॥ ४३ ॥
 संहतानां हतानां च रक्षापनयनक्रिया^(३) ।
 प्रतियुद्धं गजानाञ्च तीयदानादिकञ्च यत् ॥ ४४ ॥

१ शत्रुविद्रावकारकमिति ख०, ग०, २ ये च जिह्वेषणा इति ख०, ग०, घ०,
 ङ०, च० च ।

२ वक्षापनयनक्रियेति ख० ।

प्रायुधानयनं चैव पत्तिकर्म विधीयते ।
 रिपूणां भेत्तुकामानां स्वसैन्यस्य तु रक्षणं ॥ ४५ ॥
 भेदनं संहतानाञ्च चर्मिणां कर्म कीर्त्तितं ।
 विमुखीकरणं युद्धे धन्विनां च तथोच्यते ॥ ४६ ॥
 दूरापसरणं यानं सुहृत्स्य तथोच्यते ।
 चासनं रिपुसैन्यानां रथकर्म तथोच्यते ॥ ४७ ॥
 भेदनं संहतानाञ्च भेदानामपि संहतिः ।
 प्राकारतोरणाटालद्रुमभङ्गश्च सङ्गजे ॥ ४८ ॥
 पत्तिभूर्विषमा ज्ञेया रथाश्वस्य तथा समा ।
 सक्वर्मा च नागानां युद्धभूमिरुदाहृता ॥ ४९ ॥
 एवं विरचितव्यूहः कृतपृष्ठदिवाकरः ।
 तथानुलोमशुक्रार्किदिकपालमृदुमारुताः ॥ ५० ॥
 शोधानुत्तेजयेत्सर्वानामगोत्रावदानतः ।
 भोगप्राप्ता च विजये स्वर्गप्राप्ता मृतस्य च ॥ ५१ ॥
 जित्वारौन् भोगसम्प्राप्तिः मृतस्य च परा गतिः ।
 निष्कृतिः स्वामिपिण्डस्य नास्ति युद्धसमा गतिः ॥ ५२ ॥
 शूराणां रक्तमायाति तेन पापन्यजन्ति ते ।
 घातादिदुःखसहनं रणे तत् परमन्तपः ॥ ५३ ॥
 वराप्सरःसहस्राणि यान्ति शूरं रणे मृतं ।
 स्वामी सुकृतमादत्ते भस्मानां विनिवर्त्तिनां ॥ ५४ ॥
 ब्रह्महत्याफलं तेषां तथा प्रोक्तं पदे पदे ।
 त्यक्त्वा सहायान् यो गच्छेद्देवास्तस्य विनष्टये ॥ ५५ ॥
 अश्वमेधफलं प्रोक्तं शूराणामनिवर्त्तिनां ।

धर्मनिष्ठे जयो रात्रिः^(१) योद्धव्याश्च समाः समैः ॥ ५६ ॥
 गजाद्यैश्च गजाद्याश्च न हन्तव्याः पलायिनः ।
 न प्रेञ्चकाः प्रविष्टाश्च अशस्त्राः पतितादयः ॥ ५७ ॥
 शस्त्रे निद्राभिभूते च अर्धोत्तीर्णे नदीवने ।
 दुर्हिने कूटयुद्धानि शत्रुनाशार्थमाचरेत् ॥ ५८ ॥
 बाह्व्वा प्रमृष्टश्च विक्रोशेऽग्ना भग्नाः परे इति ।
 प्राप्तं भिन्नं बलं भूरि नायकोऽन्न निपातितः ॥ ५९ ॥
 सेनानीर्निहतस्त्रायं भूपतिश्चापि विद्मतः ।
 विद्रुतानाम्नु योधानां सुखं घाती विधीयते ॥ ६० ॥
 धूपाश्च देया धर्मज्ञ तथा च परमोहनाः ।
 पंताकाश्चैव सन्भारो वादित्राणां भयावहः ॥ ६१ ॥
 सम्राप्य विजयं युद्धे देवान्निप्राञ्च संयजेत्^(२) ।
 रत्नानि राजगामीनि अमात्येन कृते रथे ॥ ६२ ॥
 तस्य स्त्रियो न कस्यापि रक्ष्यास्ताश्च परस्य च ।
 शत्रुं प्राप्य रथे सुक्तं पुत्रवत् परिपालयेत् ॥ ६३ ॥
 पुनस्तेन न योद्धव्यं देशाचारादि पालयेत् ।
 ततश्च स्वपुरं प्राप्य ध्रुवे भे प्रविशेद् गृहं ॥ ६४ ॥
 देवादिपूजनं कुर्याद्रथेद्योधकुटुम्बकं ।
 संविभागं परावाप्तैः कुर्याद् भृत्यजनस्य च ॥ ६५ ॥
 रणदीक्षा मयोक्ता ते जयाय नृपतेर्ध्रुवा ।

इत्याग्नेये महापुराणे रणदीक्षा नाम पञ्चत्रिंशदधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

१ धर्मनिष्ठो जयो नित्य इति ख०, २ देवान् विप्राञ् नुरुक्न् यजेदिति ख०,

अथ षट्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

श्रीस्त्री च ।

पुष्कर उवाच । राज्यलक्ष्मीस्त्रिरत्वाय यथेन्द्रेण पुरा त्रियः ।

स्तुतिः कृता तथा राजा जयार्थं स्तुतिमाचरेत् ॥ १ ॥

इन्द्र उवाच । नमस्यै सर्वलोकानां^(१) जननीमन्त्रिसम्भवां^(२) ।

त्रियमुन्निन्द्रपद्माक्षीं विष्णुवक्षःस्यलस्रितां ॥ २ ॥

त्वं सिद्धिस्त्वं स्वधा स्वाहा सुधा त्वं लोकपावनि ।

सन्ध्या रात्रिः प्रभा भूतिर्गन्धा अन्धा सरस्वती ॥ ३ ॥

यज्ञविद्या महाविद्या गुह्यविद्या च श्रीभने ।

आत्मविद्या च देवि त्वं विमुक्तिफलदायिनी ॥ ४ ॥

आन्वीक्षिकी त्रयी वार्त्ता दण्डनीतिस्त्वमेव च ।

सौम्या सौम्यैर्जगद्रूपैस्त्वयैतद्देवि पूरितं ॥ ५ ॥

का त्वन्धा त्वाभ्युते देवि सर्वयज्ञमयं वपुः ।

अध्यास्ते देव देवस्य योगिचिन्त्यं गदाभृतः ॥ ६ ॥

त्वया देवि परित्यक्तं सकलं भुवनत्रयं ।

विनष्टप्रायमभवत् त्वयेदानीं समेधितं ॥ ७ ॥

दाराः पुत्रास्तथागारं सुहृद्दान्यधनादिकं ।

भवत्येतन्महाभागे नित्यं त्वद्दीक्षणान् नृणां ॥ ८ ॥

१ सर्वभूतानामिति ष०, ज०, ज० च । २ जननीमन्त्रिसम्भवामिति ज० ।

शरीरारोग्यमैश्वर्यमरिपञ्चयः सुखं^(१) ।
 देवि त्वदृष्टिदृष्टानां पुरुषाणां न दुर्लभं ॥ ९ ॥
 त्वमन्वा सर्वभूतानां देवदेवो हरिः पिता ।
 त्वयैतद्विष्णुना चास्य जगद्गतं चराचरं ॥ १० ॥
 मानं कीषं तथा कीष्टं मा गृहं मा परिच्छदं ।
 मा शरीरं कलत्रञ्च त्वजेषाः सर्वपावनि ॥ ११ ॥
 मा पुत्रान्मासुहृद्दर्गाश्चा पशून्मा विभूषणं ।
 त्वजेषा मम देवस्य^(२) विष्णोर्वचःस्थलालये^(३) ॥ १२ ॥
 सत्त्वेन सत्यश्रीचाभ्यां तथा शीलादिभिर्गुणैः ।
 त्वय्यन्ते ते नरा सद्यः सन्व्यक्ता ये त्वयामले ॥ १३ ॥
 त्वयावलोकिताः सद्यः शीलाद्यैरखिलैर्गुणैः ।
 कुलैश्चर्यैश्च युज्यन्ते पुरुषा निर्गुणा अपि ॥ १४ ॥
 स ज्ञातः स गुणै धन्यः स कुलीनः स बुद्धिमान् ।
 स शूरः स च विक्रान्तो यस्त्वया देवि वीक्षितः ॥ १५ ॥
 सद्यो वैगुण्यमायान्ति शीलाद्याः सकला गुणाः ।
 पराङ्मुखी जगद्वात्री यस्य त्वं विष्णुवक्त्रभे ॥ १६ ॥
 न ते वर्णयितुं शक्ता गुणान् जिह्वापि वेधसः ।
 प्रसीद देवि पद्माक्षि नाम्नांस्वाक्षीः कदाचन ॥ १७ ॥
 पुष्कर उवाच । एवं स्तुता ददौ श्रीश्च वरमिन्द्राय चेप्सितं ।
 सुस्थिरत्वं च राज्यस्य सङ्ग्रामविजयादिकं ॥ १८ ॥

१ अयः स्वयमिति ख०, न०, घ०, झ० च । २ देवदेवस्येति ट० ।

अयः शुभमिति इ० ।

३ अयःस्थलालये इति ख०, न०, घ०,

झ० च ।

स्वस्तीचपाठश्रवणकर्तृणां भुक्तिमुक्तिदं ।

श्रीस्तीत्रं सततं तस्मात् पठेच्च शृणुयान्नरः ॥ १८ ॥

इत्याम्बे महापुराणे श्रीस्तीत्रं नाम षट्त्रिंशदधिक-
द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

रामोक्तनीतिः ।

अग्निहवाच । नीतिस्ते पुष्करोक्ता तु रामोक्ता लक्ष्मणाय वा ।

जयाय तां प्रवक्ष्यामि शृणु धर्मादिवर्द्धनीं ॥ १ ॥

राम उवाच । न्यायेनार्जनमर्थस्य वर्द्धनं रक्षणं चरेत् ।

सत्पात्रप्रतिपत्तिश्च राजवृत्तं चतुर्विधं ॥ २ ॥

नयस्य विनयो मूलं विनयः शास्त्रनिश्चयात् ।

विनयो ह्रीन्द्रियजयस्तैर्युक्तः पालयेन्मही ॥ ३ ॥

शास्त्रं प्रज्ञा धृतिर्हास्यं प्रागल्भ्यं धारयिष्णुता ।

उत्साहो वाग्मितौदार्यमापत्कालसहिष्णुता^(१) ॥ ४ ॥

प्रभावः शुचिता मैत्री त्यागः सत्यं कृतज्ञता ।

कुलं शीलं दमश्चेति गुणाः सम्पत्तिहेतवः ॥ ५ ॥

प्रकीर्णविषयारण्ये धावन्तं विप्रमाश्रिनं ।

१ वाग्मिता दार्ढ्यमापत्कालसहिष्णुतेति च०, घ०, ङ०, भ० च ।

ज्ञानाद्गुणेन कुर्वीति वश्यमिन्द्रियदन्तिनं ॥ ६ ॥
 कामः क्रीधस्तथा लोभो हर्षो भ्रानो मदस्तथा ।
 षड्वर्गमुत्सृजेदेनमस्मिंस्थिते सुखी नृपः ॥ ७ ॥
 आन्वीक्षिकीं त्रयीं वार्त्तां दण्डनीतिं च पार्थिवः ।
 तद्विद्येस्तत्क्रियोपैतैश्चिन्तयेद्दिनयान्वितः ॥ ८ ॥
 आन्वीक्षिक्यार्थविज्ञानं धर्माधर्मौ त्रयीस्थितौ ।
 अर्भानर्थौ तु वार्त्तायां दण्डनीत्यां वयानयो ॥ ९ ॥
 अहिंसा सन्तता वाणी सत्यं शौचं दया क्षमा ।
 वरिणां सिद्धिनां चैव सामान्यो धर्म उच्यते ॥ १० ॥
 प्रजाः समनुत्सृज्यात् कुर्व्यादाचारसंस्थितिं ।
 वाक् सूनृता दया दानं हीनोपमतरक्षणं^(१) ॥ ११ ॥
 इति वृत्तं सतां साधुहितं सत्पुरुषव्रतं ।
 आधिव्याधिपरीताय अथ श्वो वा विनाशिने ॥ १२ ॥
 को हि राजा शरीराय धर्मापेतं समाचरेत् ।
 न हि स्वसुखमन्विच्छन्^(२) पीडयेत् कृपयं जनं ॥ १३ ॥
 कृपयः पीडयमानो हि मन्थना हन्ति पार्थिवं ।
 क्रियतेऽभ्यर्हणीयाय स्वजनाय यथाञ्जलिः ॥ १४ ॥
 ततः साधुतरः कार्यो दुर्जनाय शिवार्थिना ।
 प्रियमेवाभिधातव्यं सत्सु नित्यं द्विषत्सु च ॥ १५ ॥
 देवास्ते प्रियवक्त्रारः पशवः क्रूरवादिनः ।
 शुचिरास्तिश्वपूतात्मा पूजयेद्देवताः सदा ॥ १६ ॥

१ हीनोपमतरक्षणमिति ख०, घ०, ङ०,

ज०, ञ०, ट० च ।

२ स्वसुखमन्विच्छुरिति ख०, घ०,

च ।

देवतावद् गुरुजनमात्मवच्च सुहृज्जनं ।
 प्रणिपातेन हि गुरुं संतोऽमृषानुचेष्टितैः ॥ १७ ॥
 कुर्वीताभिमुखान् भृत्यैर्द्वान् सुकृतकर्मिणा ।
 सदभावेन हरेन्मित्रं सम्भ्रमेण च बान्धवान् ॥ १८ ॥
 स्त्रीभृत्यान् प्रेमदानाभ्यां दाक्षिण्येनेतरं जनं ।
 अनिन्दा परकृत्येषु स्वधर्मपरिपालनं ॥ १९ ॥
 क्लृपणेषु दयालुत्वं सर्वत्र मधुरा गिरः ।
 प्राणैरप्युपकारित्वं मित्रायाव्यभिचारिणे ॥ २० ॥
 गृह्यागते परिष्वङ्गः शक्त्या दानं सहिष्णुता ।
 स्वसमृद्धिष्वनुत्सुकः परवृद्धिष्वमल्लरः ॥ २१ ॥
 अपरोपतापि वचनं मौनव्रतचरिष्णुता(१) ।
 बन्धुभिर्बद्धसंयोगः स्वजने चतुरग्रता ॥ २२ ॥
 उचितानुविधायित्वमिति वृत्तं महात्मनां ।

इत्याग्नेये महापुराणे रामोक्तनीतिर्नाम सप्तत्रिंशद्दधि-
 कद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टत्रिंशद्दधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—ॐ—

राजधर्माः ।

राम उवाच । स्वाम्यमात्यञ्च राष्ट्रञ्च दुर्गं कीषी बलं सुहृत् ।
 परस्यरोपकारीदं सप्ताङ्गं राज्यमुच्यते ॥ १ ॥

१ स्वसमृद्धिष्वत्यादिः, मौनव्रतचरिष्णुतेत्यनः पाठः ज० पुस्तके नास्ति ।

राज्याङ्गानां वरं राष्ट्रं साधनं पालयेत् सदा^(१) ।
 कुलं शीलं वयः सत्त्वं दाक्षिण्यं क्षिप्रकारिता ॥ २ ॥
 अविशंवादिता सत्यं वृद्धसेवा कृतज्ञता ।
 दैवसम्पन्नता बुद्धिरक्षुद्रपरिवारता ॥ ३ ॥
 शक्यसामन्तता चैव तथा च दृढभक्तिता^(२) ।
 दीर्घदर्शित्वमुत्साहः शुचिता स्थूललक्षिता ॥ ४ ॥
 विनीतत्वं धार्मिकता साधोश्च नृपतेर्गुणाः ।
 प्रस्थातवंशमक्रूरं लोकसङ्ग्राहणं शुचिं ॥ ५ ॥
 कुर्वीतात्महिताकाङ्क्षी परिचारं महीपतिः ।
 वाग्मी प्रगल्भः स्मृतिमानुद्यो बलवान् वशी ॥ ६ ॥
 नेता दण्डस्य निपुणः कृतशिल्पपरिग्रहः^(३) ।
 पराभियोगप्रसहः सर्वदुष्टप्रतिक्रिया^(४) ॥ ७ ॥
 परवृत्तान्ववेक्षी च^(५) सन्धिविग्रहतत्त्ववित् ।
 गूढमन्त्रप्रचारज्ञो देशकालविभागवित् ॥ ८ ॥
 आदाता सम्यगर्यानां विनियोक्ता च पात्रवित् ।
 क्रोधलोभभयद्रीहृदम्भवापलवर्जितः ॥ ९ ॥
 परोपतापपैशून्यमात्मर्येषां नृतातिगः ।
 वृद्धोपदेशसम्पन्नः शक्ती मधुरदर्शनः ॥ १० ॥
 गुणानुरागस्थितिमानात्मसम्पन्नुणाः स्मृताः ।
 कुलीनाः शुचयः शूराः श्रुतवन्तोऽनुरागिणः^(६) ॥ ११ ॥

- १ स्वात्मनात्येत्यादिः, पालयेत् सदेत्यन्तः । ४ सर्वदुष्टप्रतिग्रह इति ख०, घ०,
 पाठः ग० पुस्तके नास्ति । ५ च ।
 २ तद्वत् दृढभक्तिरिति ग० । ५ परस्मिद्गाम्बवेक्षी चेति घ०, अ०
 ३ कृतशिल्पः स्वग्रह इति घ०, अ० च ।
 ६ गुणवन्तोऽनुगामिन इति ग० ।

दण्डनीतेः प्रयोक्तारः सचिवाः स्युर्भहीपतेः ।
 सुविग्रहो जानपदः कुलशीलकलान्वितः ॥ १२ ॥
 वाग्मी प्रगल्भश्चक्षुष्मानुत्साही प्रतिपत्तिमान् ।
 स्तम्भचापलहीनश्च मैत्रः क्लेशसहः शुचिः ॥ १३ ॥
 सत्यसत्त्वधृतिस्वैर्य्यप्रभावारोग्यसंयुतः ।
 कृतशिल्पश्च^(१) दक्षश्च प्रज्ञावान् धारणान्वितः ॥ १४ ॥
 दृढभक्तिरकर्त्ता च वैराणां सचिवो भवेत् ।
 स्मृतिस्तत्परतार्थेषु चित्तज्ञो ज्ञाननिश्चयः^(२) ॥ १५ ॥
 दृढता मन्त्रगुप्तिश्च मन्त्रिसम्पत् प्रकीर्त्तिता ।
 जय्यां च दण्डनीत्यां च कुशलः स्यात् पुरोहितः ॥ १६ ॥
 अथर्ववेदविहितं कुर्याच्छान्तिकपोष्टिकं ।
 साधुतेषाममात्यानां तद्विद्यैः सह बुद्धिमान् ॥ १७ ॥
 चक्षुष्मतां च शिल्पश्च परीक्षेत गुणद्वयं^(३) ।
 स्वजनेभ्यो विजानीयात् कुलं स्थानमवग्रहं ॥ १८ ॥
 परिकर्म्मसु दक्षश्च विज्ञानं धारयिष्णुतां ।
 गुणद्वयं परीक्षेत प्रागल्भ्यं प्रीतितां तथा^(४) ॥ १९ ॥
 कथायोगेषु बुद्धेयं वाग्मित्वं सत्यवादितां ।
 उत्साहं च प्रभार्वं च तथा क्लेशसहिष्णुतां^(५) ॥ २० ॥
 धृतिं चैवासुरागं च स्वैर्य्यञ्चापदि लक्षयेत् ।
 भक्तिं मैत्रीं च शौचं च जानीयाद्दण्डवहारतः ॥ २१ ॥

१ कृतशीलश्चेति ज० ।

४ प्रतिभां तथेति ज० ।

२ चित्तको ज्ञाननिश्चय इति ग० । ५ स्वजनेभ्य इत्यादिः, क्लेशसहिष्णुताभि-

३ परीक्षेत बुद्धयमिति ज० । त्यक्तः पाठः, इ० पुस्तके नास्ति ।

संवासिभ्यो बलं सस्वमारोग्यं शीलमेव च^(१) ।
 अस्तुभ्यतामचापत्यं वैराणां चाप्यकीर्त्तनं ॥ २२ ॥
 प्रत्यक्षतो विजानीयाद् भद्रतां क्षुद्रतामपि ।
 फलानुमेयाः सर्वत्र परोक्षगुणवृत्तयः ॥ २३ ॥
 शस्याकरवती पुण्या खनिद्रव्यसमन्विता ।
 गोहिता भूरिसखिला पुण्यैर्जनपदैर्युता ॥ २४ ॥
 रम्या सकुञ्जरबला वारिस्थलपथान्विता ।
 अदेवमाटका चेति शस्यते भूरिभूतये ॥ २५ ॥
 शूद्रकारवणिकप्रायो महारम्भः कृषी बलः ।
 सानुरागो रिपुहेषी पीडासहकरः पृथुः ॥ २६ ॥
 नानादेशैः समाकीर्णो धार्मिकः पशुमान् बली ।
 ईदृक्जनपदः शस्तोऽमूर्खव्यसनिनायकः^(२) ॥ २७ ॥
 पृथुसीमं महाखातमुच्चप्राकारतोरणं^(३) ।
 पुत्रं समावसेच्छैलसरिन्मरुवनाश्रयं ॥ २८ ॥
 जलवह्मन्यधनवहुर्गं कालसहं महत् ।
 औदकं पार्वतं वार्धमैरिणं धन्विनं च षट् ॥ २९ ॥
 ईषितद्रव्यसम्पूर्णः पितृपैतामहोचितः ।
 धर्माजितो व्ययसहः कोषो धर्मादिष्टद्वये ॥ ३० ॥
 पितृपैतामहो वश्यः संहतो दत्तवेतनः ।
 विख्यातपौरुषो जन्यः कुशलः शकुनैर्वृतः ॥ ३१ ॥
 नानाप्रहरणीपेतो नानायुद्धविशारदः ।

१ सस्वमारोग्यं कुलमेव चेति ज० ।

२ उच्चप्राकारजोपुरमिति घ०, ज० च ।

३ अक्षयसमनायक इति ज० ।

मानाधोषसमाकीर्णो नीराजितहृयद्विपः ॥ ३२ ॥
 प्रवासायासदुःखेषु युद्धेषु च क्लृप्तश्चमः ।
 अद्वैधक्षत्रियप्रायो दण्डो दण्डवतां मतः ॥ ३३ ॥
 योगविज्ञानसत्त्वाढ्यं महापद्मं प्रियम्बदं ।
 शायतिक्षममद्वैधं मित्रं कुर्वीत सत्कुलं^(१) ॥ ३४ ॥
 दूरादेवाभिगमनं स्पष्टार्थहृदयानुगा ।
 वाक् सत्कृत्य प्रदानञ्च त्रिविधो मित्रसङ्ग्रहः ॥ ३५ ॥
 धर्मकामार्थसंयोगो मित्रास्तु त्रिविधं फलं ।
 शौरसं तत्र सन्नद्धं^(२) तथा वंशक्रमागतं ॥ ३६ ॥
 रक्षितं व्यसनेभ्यश्च मित्रं ज्ञेयं चतुर्विधं ।
 मित्रे गुणाः सत्यताद्याः समानसुखदुःखतां ॥ ३७ ॥
 वञ्छेऽनुजीविनां वृत्तं सेवी सेवेत भूपतिं ।
 दक्षता भद्रता दार्ढ्यं क्षान्तिः क्लेशसहिष्णुता ॥ ३८ ॥
 सन्तोषः शीलमुत्साहो मण्डयत्यनुजीविनं ।
 यथाकालमुपासीत राजानं सेवको नयात् ॥ ३९ ॥
 परस्थानगमं क्रौर्यमौद्धत्यं मत्सरम्यजेत् ।
 विगृह्य कथनं भृत्यो न कुर्याज् ज्यायसा सह ॥ ४० ॥
 गुह्यं मर्मं च मन्त्रञ्च न च भर्तुः प्रकाशयेत् ।
 रक्ताद् वृत्तिं समीहेत विरक्तं सम्यजेन्नृपं ॥ ४१ ॥
 अकार्यं प्रतिषेधश्च कार्यं चापि प्रवर्त्तनं ।
 सङ्क्षेपादिति सद्दृत्तं बन्धुमित्रानुजीविनां ॥ ४२ ॥

१ मित्रं कुर्वीत सत्क्रियमिति ज्ञ० । २ तत्र सन्नद्धमिति ग० ।

सर्वेषु च सः सत्त्वतो राज्ञः सत्त्ववर्धनः

सत्त्ववर्धनः सत्त्वः सत्त्ववर्धनः ॥ ३८ ॥

सत्त्ववर्धनः सत्त्ववर्धनः सत्त्ववर्धनः ।

सत्त्ववर्धनः सत्त्ववर्धनः सत्त्ववर्धनः ॥ ३९ ॥

सत्त्ववर्धनः सत्त्ववर्धनः सत्त्ववर्धनः ।

सत्त्ववर्धनः सत्त्ववर्धनः सत्त्ववर्धनः ॥ ४० ॥

सत्त्ववर्धनः सत्त्ववर्धनः सत्त्ववर्धनः ।

सत्त्ववर्धनः सत्त्ववर्धनः सत्त्ववर्धनः ॥ ४१ ॥

सत्त्ववर्धनः सत्त्ववर्धनः सत्त्ववर्धनः ।

सत्त्ववर्धनः सत्त्ववर्धनः सत्त्ववर्धनः ॥ ४२ ॥

सत्त्ववर्धनः सत्त्ववर्धनः सत्त्ववर्धनः ।

सत्त्ववर्धनः सत्त्ववर्धनः सत्त्ववर्धनः ॥ ४३ ॥

१. शांतिः सत्त्ववर्धनः सत्त्ववर्धनः सत्त्ववर्धनः
दिशतततोऽथायः ॥

सत्त्ववर्धनः सत्त्ववर्धनः सत्त्ववर्धनः ।

तथारिमित्रमित्रञ्च विजिगीषोः पुरः स्मृताः^(१) ।

पार्ष्णिशाहः स्मृतः पश्चादाक्रन्दस्तदनन्तरं ॥ २ ॥

आसारावनयोश्चैवं विजिगीषोश्च मण्डलं ।

अरेश्चविजिगीषोश्च मध्यमो भूम्यनन्तरः ॥ ३ ॥

अनुग्रहे संहतयोर्निग्रहे व्यस्तयोः प्रभुः ।

मण्डलाद्दहिरेतेषामुदासीनो बलाधिकः ॥ ४ ॥

अनुग्रहे संहतानां व्यस्तानां च बधे प्रभुः ।

सन्धिञ्च विग्रहं यानमासनादि वदामि ते ॥ ५ ॥

बलवद्दिगृहीतेन सन्धिं कुर्याच्छिवाय च ।

कपाल उपहारश्च सन्तानः सङ्गतस्तथा ॥ ६ ॥

उपन्यासः प्रतीकारः संयोगः पुरुषान्तरः ।

अदृष्टनरः आदिष्ट आत्मापि स उपग्रहः ॥ ७ ॥

परिक्रमस्तथा क्षिप्रस्तथा च परद्रूषणं ।

स्त्वन्वीपनेयः सन्धिश्च सन्धयः षोडशेरिताः ॥ ८ ॥

परस्परौपकारश्च मैत्रः सम्बन्धकस्तथा^(१) ।

उपहाराश्च चत्वारस्तेषु मुख्याश्च सन्धयः ॥ ९ ॥

बालो वृद्धो दीर्घरोगस्तथा बन्धुवह्निष्कृतः ।

मीरुको भीरुकजनो लुब्धो लुब्धजनस्तथा ॥ १० ॥

विरक्तप्रकृतिश्चैव विषयेष्वतिशक्तिमान् ।

अनेकचित्तमन्त्रश्च देवब्राह्मणनिन्दकः ॥ ११ ॥

पहतकश्चैव दैवनिन्दक एव च ।

बलव्यसनसङ्कलः । १२ ॥

स्वदेशस्थो बहुरिपुर्मुक्तः कालेन यश्च ह ।
 सत्यधर्मव्यपेतश्च विग्रतिः पुरुषा अमी ॥ १३ ॥
 एतैः सन्धिं न कुर्वीत विगृह्णीयात्तु केवलं ।
 परस्परापकारेण पुंसां भवति विग्रहः ॥ १४ ॥
 आत्मनोऽभ्युदयाकाङ्क्षी पीड्यमानः परेण वा ।
 देशकालबलोपेतः प्रारभेतेह विग्रहं^(१) ॥ १५ ॥
 राज्यस्त्रीस्थानदेशानां ज्ञानस्य च बलस्य च ।
 अपहारो^(२) मदो मानः पीडा वैषयिकी तथा ॥ १६ ॥
 ज्ञानात्मशक्तिधर्माणां^(३) विघातो दैवमेव च ।
 मित्रार्थञ्चापमानश्च तथा बन्धुविनाशनं ॥ १७ ॥
 भूतानुग्रहविच्छेदस्तथा मण्डलदूषणं ।
 एकार्थाभिनिवेशित्वमिति विग्रहयोनयः ॥ १८ ॥
 सापत्न्यं वास्तुजं स्त्रीजं बाग्जातमपराधजं ।
 वैरं पञ्चविधं प्रोक्तं साधनैः प्रथमव्रयेत् ॥ १९ ॥
 किञ्चित्फलं निष्फलं वा सन्दिग्धफलमेव च ।
 तदात्वे दोषजननमायत्याश्चैव निष्फलं ॥ २० ॥
 आयत्याश्च तदात्वे च दोषसञ्जननं तथा ।
 अपरिज्ञातवीर्य्येण परेण स्तोभितोऽपि वा ॥ २१ ॥
 परार्थं स्त्रीनिमित्तञ्च दीर्घकालं द्विजैः सह ।
 अकालदैवयुक्तेन बलोद्धतसखेन च ॥ २२ ॥

१ आत्मन इत्यादिः, विग्रहमित्यन्तः

२ अपहार इति श० ।

पाठः ३० पुस्तके नास्ति ।

३ ज्ञानार्थशक्तिधर्माणांमिति श० ।

तदात्वे फलसंयुक्तमायत्यां फलवर्जितं ।
 आयत्यां फलसंयुक्तं तदात्वे निष्फलं तथा ॥ २३ ॥
 इतीमं षोडशविधमकुर्यादेव विग्रहं ।
 तदात्वायतिसंशुद्धं कर्म राजा सदाचरेत् ॥ २४ ॥
 दृष्टं पुष्टं बलं मत्वा गृह्णीयाद्विपरीतकं ।
 मित्रमाक्रन्द आसारो यदा स्युर्दृढभक्तयः ॥ २५ ॥
 परस्य विपरीतञ्च तदा विग्रहमाचरेत् ।
 विगृह्य सन्धाय तथा सन्धूयाथ प्रसङ्गतः ॥ २६ ॥
 उपेक्षया च निपुणैर्यानि पञ्चविधं स्मृतं ।
 परस्परस्य सामर्थ्यविधातादासनं स्मृतं ॥ २७ ॥
 अरेष विजिगीषोश्च यानवत् पञ्चधा स्मृतं ।
 बलिनीर्दिषतोर्मध्ये वाचात्मानं समर्पयन् ॥ २८ ॥
 द्वैधीभावेन तिष्ठेत काकाक्षिवदलक्षितः ।
 उभयोरपि सम्पाते सेवेत बलवत्तरं ॥ २९ ॥
 यदा द्वावपि नेच्छेतां संश्लेषं जातसंविदौ ।
 तदोपसर्पेत्तच्छत्रमधिकं वा स्वयं व्रजेत्^(१) ॥ ३० ॥
 उच्छिद्यमानो बलिना निरुपायप्रतिक्रियः ।
 कुलोद्धतं सत्यमार्थ्यमासेवेत बलीत्कटं^(२) ॥ ३१ ॥
 तद्दर्शनोपास्तिकता नित्यमज्ञावभाविता ।
 तत्कारितप्रश्रयिता वृत्तं संश्रयिणः श्रुतं ॥ ३२ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे षाड्गुण्यं नाम एकीनचत्वारिंश-
 दधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

१ उभयोरित्यादिः, स्वयं व्रजेदित्यन्तः
पाठः ज० पुस्तके नास्ति ।

२ बलीत्कटमिति म०, घ०, ज०,
च० च ।

अथ चत्वारिंशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

स मादिः ।

राम उवाच । प्रभावोत्साहशक्तिभ्यां मन्त्रशक्तिः प्रशस्यते ।

प्रभावोत्साहवान् काव्यो जितो देवपुरोधसा ॥ १ ॥

मन्त्रयेतेह कार्याणि नानामैर्त्तविपश्चिता ।

अशक्यारम्भहत्तीनां कुतः क्लेशाद्भते फलं ॥ २ ॥

अविज्ञातस्य विज्ञानं विज्ञातस्य च निश्चयः ।

अर्थहेधस्य सन्देहच्छेदनं शेषदर्शनं ॥ ३ ॥

सहायाः साधनीपाया विभागो देशकालयोः ।

विपत्तेश्च प्रतीकारः पञ्चाङ्गी मन्त्र इष्यते^(१) ॥ ४ ॥

मनःप्रसादः श्रद्धा च तथा करणपाटवं ।

सहायोत्थानसम्पन्नं कर्मणां सिद्धिलक्षणं ॥ ५ ॥

मदः प्रमादः कामश्च सुप्तप्रलपितानि च ।

भिन्दन्ति मन्त्रं प्रच्छन्नाः कामिन्यो रमतान्तथा ॥ ६ ॥

प्रगल्भः स्मृतिमान्वाग्मीशस्त्रे शास्त्रे च निष्ठितः ।

अभ्यस्तकर्त्ता नृपतेर्दूतो भवितुमर्हति ॥ ७ ॥

निष्ठैष्टार्थो मितार्थश्च तथा शासनहारकः^(२) ।

सामर्थ्यात् पादतो हीनो दूतस्तु त्रिविधः स्मृतः ॥ ८ ॥

नाविज्ञातं पुरं शत्रोः प्रविशेच्च न शंसदं ।

१ नच इष्यते इति ख०, घ० च ।

२ शासनशासक इति ख०, घ० च ।

कालमीचेत कार्थ्यार्थमनुज्ञातश्च निष्यतेत् ॥ ८ ॥
 छिद्रश्च धत्रोर्जानीयात् कोषमित्रवस्तानि च ।
 रागापरागौ जानीयाद् दृष्टिगात्रविचेष्टितैः^(१) ॥ १० ॥
 कुर्थाश्चतुर्विधं स्तोत्रं पञ्चयोरुभयोरपि ।
 तपस्त्रिव्यञ्जनोपेतैः सुचरैः^(२) सह संवसेत् ॥ ११ ॥
 चरः प्रकाशो दूतः स्वादप्रकाशश्चरो द्विधा ।
 बणिक् कृषीबलो लिङ्गी भिक्षुकाद्यात्मकाश्चराः ॥ १२ ॥
 यायाद्दृष्टिं व्यसनिनं निष्कले^(३) दूतचेष्टिते ।
 प्रकृतिव्यसनं यत्स्यात्तत् समीक्ष्य समुत्पतेत् ॥ १३ ॥
 अनयाहास्यति श्रेयस्तस्मात्तद्व्यसनं स्मृतं ।
 हुताशनो जलं व्याधिदुर्भिक्षं मरकं तथा ॥ १४ ॥
 इति पञ्चविधं दैवं व्यसनं मानुषं परं ।
 दैवं पुत्रवकारेण शास्त्रा च प्रथमन्नयेत् ॥ १५ ॥
 उत्थापितेन नीत्या च मानुषं व्यसनं हरेत् ।
 मन्त्रो मन्त्रफलावाप्तिः कार्थ्यानुष्ठानमाप्तिः ॥ १६ ॥
 आयव्ययौ दण्डनीतिरमित्रप्रतिषेधनं ।
 व्यसनस्य प्रतीकारो राज्यराजाभिरक्षणं ॥ १७ ॥
 इत्यमात्यस्य कर्मदं हन्ति सव्यसनान्वितः ।
 हिरण्यधान्यवस्तानि वाहनं प्रजया भवेत् ॥ १८ ॥
 तथाग्ये द्रव्यनिचया हन्ति सव्यसना प्रजा ।
 प्रजानामापदिस्थानां रक्षणं कोषदण्डयोः ॥ १९ ॥

१ दृष्टिवक्त्रविचेष्टितैरिति ग०, घ०,

झ०, झ०, अ०, ड० च ।

२ स्वचरैरिति अ० ।

३ विफले इति घ०, झ०, अ० च ।

पौराद्याद्योपकुर्वन्ति संश्रयादिह दुर्हिनं ।
 तूष्णीं युद्धं जनत्राणं मित्रामित्रपरिग्रहः ॥ २० ॥
 सामन्तादि कृते दोषे नश्येत्तद्वासनाच्च तत् ।
 भृत्यानां भरणं दानं प्रजामित्रपरिग्रहः ॥ २१ ॥
 धर्मकामादिभेदस्य दुर्गसंस्कारभूषणं ।
 कोषात्तद्वासनाच्चन्ति कोषमूलो हि भूपतिः ॥ २२ ॥
 मित्रामित्रावनीहेमसाधनं रिपुमर्दनं ।
 दूरकार्याशुकारित्वं दण्डात्तद्वासनाच्चरेत् ॥ २३ ॥
 सस्तम्भयति मित्राणि अमित्रं नाशयत्यपि ।
 धनाद्यैरुपकारित्वं मित्रात्तद्वासनाच्चरेत्^(१) ॥ २४ ॥
 राजा सव्यसनी हन्याद्राजकार्याणि यानि च ।
 वाग्दण्डयोश्च पारुष्यमर्धदूषणमेव च ॥ २५ ॥
 पानं स्त्री मृगया द्युतं व्यसनानि महीपतेः ।
 आलस्यं स्तब्धता दर्पः प्रमादो द्वैधकारिता ॥ २६ ॥
 इति पूर्वोपदिष्टञ्च सचिवव्यसनं स्मृतं ।
 अनावृष्टिश्च पीडादी राष्ट्रव्यसनमुच्यते ॥ २७ ॥
 विशीर्णयन्त्रप्राकारपरिखात्वमशस्त्रता ।
 क्षीणया सेनया नष्टं दुर्गव्यसनमुच्यते ॥ २८ ॥
 व्यथीकृतः परिक्षिप्तोऽप्रजितोऽसञ्चितस्तथा ।
 दक्षितो दरसंख्यश्च कोषव्यसनमुच्यते ॥ २९ ॥
 उपरुद्धं परिक्षिप्तममानितविमानितं ।

१ संकल्पयतीत्यादिः, मित्रात्तद्वासनाच्चरेदित्यन्तः पाठः इ० पुस्तके नास्ति ।

अभूतं व्याधितं आन्तं दूरायातन्नवागतं ॥ ३० ॥
 परिक्षीणं प्रतिहतं प्रहृताग्रतरन्तथा ।
 आशानिर्वदभूयिष्ठमनृतप्राप्तमेव च ॥ ३१ ॥
 कलत्रगर्भन्निक्षिप्तमन्तःशल्पं तथैव च ।
 विच्छिन्नवीवधासारं शून्यमूलं तथैव च ॥ ३२ ॥
 अस्वाम्यसंहतं वापि भिन्नकूटं तथैव च ।
 दुष्पाणिं ग्राहमर्थञ्च बलव्यसनमुच्यते ॥ ३३ ॥
 दैवोपपीडितं मित्रं शस्तं शत्रुबलेन च ।
 कामक्रोधादिसंयुक्तमुक्ताहादरिर्भिभवेत् ॥ ३४ ॥
 अर्थस्य दूषणं क्रोधात् पारुथ्यं वाक्यदण्डयोः ।
 कामजं मृगया द्यूतं व्यसनं पानकं स्त्रियः ॥ ३५ ॥
 वाक्पारुथ्यं परं लोके उद्देजनमनर्थकं ।
 असिद्धसाधनं दण्डस्तं युक्त्यावनयेद्गृपः ॥ ३६ ॥
 उद्देजयति भूतानि दण्डपारुथ्यवान् नृपः ।
 भूतान्युद्देज्यमानानि हिषतां यान्ति संश्रयं ॥ ३७ ॥
 विहृष्टाः शत्रवश्चैव विनाशाय भवन्ति ते ।
 दूष्यस्य दूषणार्थञ्च परित्यागो महीयसः ॥ ३८ ॥
 अर्थस्य नीतितत्त्वज्ञैरर्थदूषणमुच्यते ।
 पानात् कार्यादिनी ज्ञानं मृगयातोऽरितः क्षयः ॥ ३९ ॥
 जितश्रमार्थं मृगयां विचरेद्द्रक्षिते वने ।
 धर्मार्थप्राणनाशादि द्यूते स्यात् कलहादिकं ॥ ४० ॥
 कालातिपातो धर्मार्थपीडा स्त्रीव्यसनाद्भवेत् ।
 पानदोषात् प्राणनाशः कार्याकार्याविनिश्चयः ॥ ४१ ॥

स्कन्धावारनिवेशो निमित्तज्ञो रिपुं जयेत् ।
 स्कन्धावारस्य मध्ये तु सकीषं नृपतेर्गृहं ॥ ४२ ॥
 मौलीभूतं त्रेणिसुहृद्दक्षिणदाटविकं बलं ।
 राजहर्म्यं समाहृत्य क्रमेण विनिवेशयेत्^(१) ॥ ४३ ॥
 सैव्यैकदेशः सन्नहः सेनापतिपुरःसरः ।
 परिभ्रमेषत्वरांश्च मण्डलेन वह्निर्निशि ॥ ४४ ॥
 वार्त्ताः स्वका विजानीयाहरसीमान्तचारिणः ।
 निर्गच्छेत् प्रविशेच्चैव सर्व्व एवोपलक्षितः ॥ ४५ ॥
 सामदानं च भेदश्च दण्डोपेक्षेन्द्रजालकं ।
 मायोपायाः सप्त परे निक्षिपेत्साधनाय तान् ॥ ४६ ॥
 चतुर्विधं स्मृतं साम उपकारानुकीर्त्तनात् ।
 मिथःसम्बन्धकथनं सृदुपूर्व्वं च भाषणं ॥ ४७ ॥
 आयाते दर्शनं याचा तवाहमिति चार्पणं ।
 यः सम्प्राप्तधनोत्सर्गं उत्तमाधममध्यमः ॥ ४८ ॥
 प्रतिदानं तदा तस्य गृहीतस्यानुमीदनं ।
 द्रव्यदानमपूर्व्वं च स्वयङ्ग्राहप्रवर्त्तनं^(२) ॥ ४९ ॥
 देयश्च प्रतिमोक्षश्च दानं पञ्चविधं स्मृतं ।
 स्नेहरागापनयनसंहर्षोत्पादनं तथा ॥ ५० ॥
 मिथो भेदश्च भेदज्ञैर्भेदश्च त्रिविधः स्मृतः ।
 बधोऽर्थहरणं चैव परिक्लेशस्त्रिधा दमः ॥ ५१ ॥
 प्रकाशश्चाप्रकाशश्च लोकाद्विष्टान् प्रकाशतः ।
 उद्विजेत हृतैर्लोकस्तेषु पिण्डः प्रशस्यते ॥ ५२ ॥

१ पन्विशयेदिति ख० ।

२ तथैव सुप्रवर्त्तनमिति ज०, ट० च ।

विशेषेणोपनिषद्योगैर्हृत्पञ्चस्रादिना द्विषः ।
 जातिमात्रं द्विजं नैव हृत्पञ्चस्रादिना वशि ॥ ५३ ॥
 प्रलिम्पन्निव चेतांसि दृष्ट्वासाधु पिवन्निव ।
 असांनिवामृतं साम प्रयुञ्जीत प्रियं वचः ॥ ५४ ॥
 मिथ्याभिग्रस्तः श्रीकाम आङ्गयाप्रतिमानितः ।
 राजद्वेषी चातिकर आत्मसम्भावितस्तथा ॥ ५५ ॥
 विच्छिन्नधर्मकामार्थः क्रुद्धो मानो विमानितः ।
 अकारणात् परित्यक्तः कृतवैरोऽपि सास्वितः ॥ ५६ ॥
 हृतद्रव्यकलत्रस्य पूजाहोऽप्रतिपूजितः ।
 एतांस्तु भेदयेच्छत्रो स्थितान्नित्यान् सुशङ्कितान् ॥ ५७ ॥
 आगतान् पूजयेत् कामैर्निजांश्च प्रशमन्नयेत् ।
 सामदृष्टानुसन्धानमत्यग्रभयदर्शनं ॥ ५८ ॥
 प्रधानदानमानं च भेदीपायाः प्रकीर्त्तिताः ।
 मित्रं हतं काष्ठमिव घृणजग्धं विशीर्यते ॥ ५९ ॥
 त्रिशक्तिर्हृद्यकालज्ञो दण्डेनास्त्रं नयेदरीन् ।
 मैत्रीप्रधानं कल्याणबुद्धिं सान्त्वेन साधयेत् ॥ ६० ॥
 लुब्धं घोरञ्च दानेन भिन्नानन्योन्यशङ्कया ।
 दण्डस्य दर्शनाद्दृष्टान् पुत्रभ्रातादि सामतः ॥ ६१ ॥
 दानभेदैश्चमूसुख्यान् योधान्^(१) जनपदादिकान् ।
 सामान्ताटविकान् भेददण्डाभ्यामपराहकान् ॥ ६२ ॥
 देवताप्रतिमानास्तु पूजयान्तर्भूतैश्चरैः ।
 पुमान् स्त्रीवस्त्रसंवीतो निशि चाङ्गतदर्शनः ॥ ६३ ॥

१ दानभेदैरेव मुख्यान् पौरानिति ज० ।

वेतालीष्कापिशाचानां शिवानां च स्वरूपिकी ।
 कामतो रूपधारित्वं शस्त्रान्यश्माम्बुवर्षणं ॥ ६४ ॥
 तमोऽनिलोऽनलो मेघ इति माया ह्यमानुषी ।
 जघान कौचकं भीम आस्थितः स्त्रीस्वरूपतां ॥ ६५ ॥
 अन्याये व्यसने युद्धे प्रवृत्तस्यानिवारणं ।
 उपेक्षेयं स्मृता भ्रातोपेक्षितश्च हिडिम्बया ॥ ६६ ॥
 मेघान्धकारवृष्ट्यग्निपर्वताङ्गतदर्शनं ।
 दरस्थानं च सैन्यानां दर्शनं ध्वजशालिमां ॥ ६७ ॥
 छिन्नपाटितभिन्नानां संसृतानां च दर्शनं ।
 इतीन्द्रजालं द्विषताम्भोत्यर्धमुपकल्पयेत् ॥ ६८ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे सामादिर्नाम चत्वारिंशदधिक-
 द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथैकचत्वारिंशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:~:—

राजनीतिः ।

राम उवाच । षड्विधन्तु बलं व्यूह्य देवान् प्रार्थ्यं रिपुं व्रजेत् ।
 मौलं भूतं श्रोणिसुहृद्द्विषदाटविकं बलं ॥ १ ॥
 पूर्वं पूर्वं गरीयस्तु बलानां व्यसनं तथा ।
 षडङ्गं मन्त्रकीषाभ्यां पदाल्यश्वरथद्विपैः ॥ २ ॥
 नद्यद्विवनदुर्गेषु यत्र यत्र भयं भवेत् ।

सेनापतिस्तत्र तत्र गच्छेद्गृहीकृतैर्बलैः ॥ ३ ॥
 नायकः पुरतोऽयायात् प्रवीरपुरुषपाहतः ।
 मध्ये कलत्रं स्वामी च क्रोधः फलशु च यद्वलं ॥ ४ ॥
 पार्श्वयोर्दभयोरश्वा वाजिनां पार्श्वयो रथाः ।
 रथानां पार्श्वयोर्नागा नागानां चाटवीबलं ॥ ५ ॥
 पश्चात् सेनापतिः सर्वं पुरस्कृत्य कृती स्त्रयं ।
 यायावन्नक्षत्रसैन्यैः खिन्नानाश्वासयञ्छनैः ॥ ६ ॥
 यायाद्गृहेन महता मकरेण पुरोभये ।
 श्येनेनोद्धृतपद्मेण सूत्र्या वा कीरवक्रया ॥ ७ ॥
 पश्चाद्भये तु शकटं पार्श्वयोर्वज्रसञ्चितं^(१) ।
 सर्वतः सर्वतोभद्रं भये व्यूहं प्रकल्पयेत् ॥ ८ ॥
 कन्दरे शैलमङ्गले निष्कगावनसङ्घटे ।
 दीर्घाध्वनि परित्रान्तं क्षत्पिपासाहितकामं ॥ ९ ॥
 व्याधिदुर्भिक्षमरकपीडितं दक्षुविद्रुतं ।
 पङ्कपांशुजलस्नानं व्यस्तं पुञ्जीकृतं पथि ॥ १० ॥
 प्रसुप्तं भोजनव्यग्रमभूमिंष्ठमसुस्थितं ।
 चौरान्निभयविचस्तं दृष्टिवातसमाहतं ॥ ११ ॥
 इत्यथौ स्वचमूं रथेत् परसैन्यं च घातयेत् ।
 विशिष्टे देशकालाभ्यां भिन्नविप्रकृतिर्बली ॥ १२ ॥
 कुर्यात् प्रकल्पयुक्तं हि कटयुक्तं विपर्यये ।
 तेष्ववस्तुन्मन्त्रालेषु परं हन्यात्तमाकुलं ॥ १३ ॥

१ वज्रसङ्घटनिति ख०, द० च ।

अभूमिष्ठं स्वभूमिष्ठः स्वभूमौ चीपजायतः ।
 प्रकृतिप्रयहाकृष्टं पार्श्वैर्वनचरादिभिः ॥ १४ ॥
 हन्यात् प्रवीरपुरुषैर्भङ्गदानापकर्म्मणैः ।
 पुरस्ताद्दर्शनं दत्त्वा तल्लक्षतनिषयान् ॥ १५ ॥
 हन्यात्पृथ्यात् प्रवीरेण बलेनोपेत्य वेगिना ।
 पश्चाद्वा सङ्कुलीकृत्य हन्याच्छूरेण पूर्वतः ॥ १६ ॥
 आभ्यां पार्श्वभिघातौ तु व्याख्यातौ कूटयोधने ।
 पुरस्ताद्विषमे देशे पश्चाद्दन्त्यात्तु वेगवान् ॥ १७ ॥
 पुरः पश्चात्तु विषमे एवमेव तु पार्श्वयोः ।
 प्रथमं योधयित्वा तु दूष्यामित्राटवीबलैः ॥ १८ ॥
 शान्तं मन्दत्रिराक्रन्दं हन्यादशस्त्रवाहनं ।
 दूष्यामित्रबलैर्ध्वानि भङ्गन्दत्त्वा प्रयत्नवान् ॥ १९ ॥
 जितमित्येव विश्वस्तु हन्यान्मन्त्रव्यपाश्रयः ।
 स्कन्धावारपुरग्रामशस्त्रस्वामिप्रजादिषु ॥ २० ॥
 विश्वव्यन्तं परानीकमप्रमत्तो विनाशयेत् ।
 अथवा गोयहाकृष्टं तल्लक्ष्यं मार्गबन्धनात् ॥ २१ ॥
 अथस्कन्दभयाद्वात्रिप्रजागरकृतश्रमं ।
 दिवासुप्तं समाहन्याद्विद्राव्याकुलसैनिकं ॥ २२ ॥
 निशि विश्वसंसुप्तं नागैर्ध्वा खड्गपाणिभिः ।
 प्रयाणे पूर्वयायित्वं वनदुर्गप्रवेशनं ॥ २३ ॥
 अभिन्नानामनीकानां भेदनं भिन्नसङ्घ्यहः ।
 विभीषिकाद्धारषातं कोषरक्षेभकर्म्म च ॥ २४ ॥
 अभिन्नभेदनं मित्रसन्धानं रथकर्म्म च ।

वनदिङ्मार्गविषये वीवधासारलक्षणं ॥ २५ ॥
 अशुयानापसरणे शीघ्रकार्यीपपादनं ।
 दीनानुसरणं घातः कौटीनां जघनस्य च ॥ २६ ॥
 अश्वकर्माथ पत्तेषु सर्वदा शस्त्रधारणं ।
 शिविरस्य च मार्गादेः शोधनं वस्तिकर्म च ॥ २७ ॥
 संखूलस्थाशुवस्मीकवृक्षगुल्मापकण्टकं ।
 सापसारा पदातीनां भूर्नातिविषमा मता ॥ २८ ॥
 खल्वृक्षोपलाश्चिप्रलङ्घनीयनगा स्थिरा ।
 निःशर्करा विपङ्गा च सापसारा च वाजिभूः ॥ २९ ॥
 निस्थाशुवृक्षकेदारा रक्षभूमिरकर्हमा ।
 मर्दनीयतरुच्छेद्यव्रततीपङ्कवर्जिता ॥ ३० ॥
 निर्भरगम्यशैला^(१) च विषमा गजमिदिनी ।
 उरस्यादीनि भिन्नानि प्रतिगृह्णन् बलानि हि ॥ ३१ ॥
 प्रतिग्रह इति स्थितो राजकार्यान्तरक्षमः ।
 तेन भूयस्ते यो व्यूहः स भिन्न इव लक्ष्यते ॥ ३२ ॥
 ऊर्ध्वार्थी न च युद्धेऽत मतिमानप्रतिग्रहः ।
 यत्र राजा तत्र कीधः कीषाधीना हि राजता ॥ ३३ ॥
 योर्ध्वभ्यस्तु ततो दद्यात् किञ्चिद्दातुं^(२) न युज्यते ।
 द्रव्यलक्षं राजघाते तद्वर्षं तत्सुतार्दने ॥ ३४ ॥
 केनापतिबधे तद्दहद्याहस्तादिमर्दने ।
 अथवा खलु युध्येरन् पत्यश्चरथदन्तिनः ॥ ३५ ॥

१ निःशर्करा उच्यते इति ज० । २ किं हि दातुमिति घ०, अ० च ।

यथा भवेदसम्बाधो व्यायामविनिवर्त्तने ।
 असङ्घरेष बुधेरन् सङ्घरः सङ्घलावहः ॥ ३६ ॥
 महासङ्घलयुद्धेषु संश्रयेरन्मतङ्गजं ।
 अश्वस्य प्रतिशोहारो भवेयुः पुरुषास्त्रयः ॥ ३७ ॥
 इति कल्याणस्त्रयशास्त्रा विधेयाः कुञ्जरस्य तु ।
 पादगोपा भवेयुश्च पुरुषा दश पञ्च च ॥ ३८ ॥
 विधानमिति नामस्य विहितं स्वन्दनस्य च ।
 अनीकमिति विज्ञेयमिति कल्याण नव द्विपाः ॥ ३९ ॥
 तथानीकस्य रन्ध्रन्तु पञ्चधा च प्रचक्षते ।
 इत्यनीकविभागेन स्थापयेद् व्यूहसम्पदः ॥ ४० ॥
 उरस्यकक्षपक्षास्तु कल्याणेतान् प्रचक्षते ।
 उरःकक्षौ च पक्षौ च मध्यं पृष्ठं प्रतिग्रहः ॥ ४१ ॥
 कोटी च व्यूहशास्त्रज्ञैः समाज्ञो व्यूह उच्यते ।
 उरस्यकक्षपक्षास्तु व्यूहोऽयं सप्रतिग्रहः ॥ ४२ ॥
 गुरोरेष च शुक्रस्य कक्षाभ्यां परिवर्जितः ।
 तिष्ठेयुः सेनापतयः प्रवीरैः पुरुषैर्वृताः ॥ ४३ ॥
 अभेदेन च बुधेरन् रक्षेयुश्च परस्परं ।
 मध्यव्यूहे फल्गु सैन्यं युद्धवस्तु जघन्यतः ॥ ४४ ॥
 युद्धं हि नायकप्राणं हन्यते तदनायकं ।
 उरसि स्थापयेन्नागान् प्रचण्डान् कक्षयो रथान् ॥ ४५ ॥
 हयांस पक्षयोर्व्यूहो मध्यभेदी प्रकीर्त्तितः ।
 मध्यदेशे हयानीकं रथानीकञ्च कक्षयोः ॥ ४६ ॥
 पक्षयोश्च गजानीकं व्यूहोन्तर्भेद्ययं स्मृतः ।

रथस्थाने हृद्यान् दृष्ट्यात् पदातीक्ष्णं हृद्यात्रये ॥ ४७ ॥
 रथाभावे तु क्षिरदान् व्यूहे सर्वत्र दापयेत् ।
 यदि स्याद्दण्डबाहुस्यगमाबाधः सम्प्रकीर्तितः ॥ ४८ ॥
 मण्डलासंहती भोगो दण्डस्ते बहुधा गृण् ।
 तिर्यग्दृष्टिस्तु दण्डः स्याद् भोगोऽग्यादृष्टिरेव च ॥ ४९ ॥
 मण्डलः सर्वतोदृष्टिः पृथग्दृष्टिरसंहतः ।
 प्रदरो दृढकोऽसद्यः चापी वै कुक्षिरेव च ॥ ५० ॥
 प्रतिष्ठः सुप्रतिष्ठश्च श्येनी विजयसङ्घयी ।
 विशालो विजयः शूची स्थूणाकर्णचमूमुखी ॥ ५१ ॥
 सर्पास्यो बलयश्चैव दण्डभेदाश्च दुर्जयाः ।
 अतिक्रान्तः प्रतिक्रान्तः कक्षाभ्याञ्चैकक्षपक्षतः ॥ ५२ ॥
 अतिक्रान्तस्तु पक्षाभ्यां त्रयोऽन्ये तद्विपर्यये ।
 पक्षोरस्यैरतिक्रान्तः प्रतिष्ठोऽग्नौ विपर्ययः ॥ ५३ ॥
 स्थूणापक्षा धनुःपक्षो द्विस्थूणी दण्ड जङ्घगः ।
 द्विगुणोन्तस्वतिक्रान्तपक्षोऽन्यस्य विपर्ययः ॥ ५४ ॥
 द्विचतुर्दण्ड इत्येते त्रिया लक्षणतः क्रमात् ।
 गोमूत्रिकाहिसञ्चारीशकटो मकरस्तथा ॥ ५५ ॥
 भोगभेदाः समाख्यातास्तथा पारिप्लवङ्गकः ।
 दण्डपक्षौ युगोरस्यः शकटस्तद्विपर्यये ॥ ५६ ॥
 मकरो व्यतिकीर्णश्च शेषः कुक्षरराजिभिः ।
 मण्डलव्यूहभेदो तु सर्वतोभद्रदुर्जयौ ॥ ५७ ॥
 अष्टानीको द्वितीयस्तु प्रथमः सर्वतोमुखः ।
 अर्धचन्द्रक जर्द्वाङ्गो वज्रभेदास्तु संहतेः ॥ ५८ ॥

तथा कर्कटमृङ्गी च काकपाद्मी च मोर्धिका ।
 त्रिचतुःपञ्चसैन्धानां ज्ञेया आकारभेदतः ॥ ५८ ॥
 दण्डस्य स्युः सप्तदश व्यूहा ही मण्डलस्य च ।
 असङ्घातस्य षट् पञ्च भोगस्यैव तु सङ्घरे ॥ ६० ॥
 पक्षादीनामथैकेन हत्वा शेषैः परिच्छिपेत् ।
 उरसा वा समाहृत्य कोटिभ्यां परिवेष्टयेत्^(१) ॥ ६१ ॥
 परे कोटी समाक्रम्य पक्षाभ्यामप्रतिप्रहात् ।
 कोटिभ्याश्चघनं हन्यादुरसा च प्रपीडयेत् ॥ ६२ ॥
 यतः फल्गु यतो भिन्नं यतश्चान्यैरधिष्ठितं ।
 ततश्चारिबलं हन्यादात्मनश्चोपहृंहयेत् ॥ ६३ ॥
 सारं द्विगुणसारेण फल्गुसारेणपीडयेत् ।
 संहतञ्च गजानीकैः प्रचण्डैर्दारयेद्बलं ॥ ६४ ॥
 स्यात् कक्षपक्षीरस्यैश्च वर्त्तमानस्तु दण्डकः ।
 तत्र प्रयोगो दण्डस्य स्थानन्तुर्व्येण दर्शयेत् ॥ ६५ ॥
 स्याद्दण्डसमपक्षाभ्यामतिक्रान्तः प्रदारकः ।
 भवेत्स पक्षकक्षाभ्यामतिक्रान्तो दृढः स्मृतः ॥ ६६ ॥
 कक्षाभ्याश्च प्रतिक्रान्तव्यूहोऽसङ्घः स्मृतो यथा ।
 कक्षपक्षावधः स्याद्योरस्यैः क्रान्तश्च खातकः ॥ ६७ ॥
 ही दण्डो बलयः प्रीक्तो व्यूहो रिपुविदारणः ।
 दुर्जयश्चतुर्वलयः शत्रोर्बलविमर्दनः ॥ ६८ ॥
 कक्षपक्षीरस्यैर्भोगो विषयं परिवर्त्तयन् ।

१ कोटिभ्यां परिकल्पयेदिति घ०, ज० च ।

अथ द्विचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

पुरुषलक्षणं ।

अग्निर्वाच । रामोक्तोक्ता मया नीतिः स्त्रीणां राजन् नृणां वदे ।

लक्षणं यस्मिन्नेष गर्भायोक्तं वथा पुरः ॥ १ ॥

समुद्र उवाच । पुंसाश्च लक्षणं वक्ष्ये स्त्रीणाञ्चैव शुभाशुभं ।

एकाधिको द्विशुक्लश्च त्रिगण्धोरस्तथैव च ॥ २ ॥

त्रिचिकस्त्रिप्रलम्बश्च त्रिभिर्व्याप्नोति यस्तथा ।

त्रिवलीमांस्त्रिविनतस्त्रिकालश्च सुव्रत ॥ ३ ॥

पुरुषः स्यात्प्रलक्ष्ण्यो विपुलश्च तथा त्रिषु ।

चतुर्लक्षस्तथा यश्च तथैव च चतुःसमः ॥ ४ ॥

चतुष्किष्कुश्चतुर्दंष्ट्रः शुक्लकृष्णस्तथैव च ।

चतुर्गन्धश्चतुर्ङ्गुलः स्रक्ष्णदीर्घश्च पञ्चसु ॥ ५ ॥

षड्भ्रततोऽष्टवंशश्च सप्तस्र्जो नवामलः ।

दशपद्मे दशव्यूहो न्यपोधपरिमच्छलः ॥ ६ ॥

चतुर्दंष्ट्रसप्तहन्तः षोडशाश्च शस्यते ।

धर्मार्थकामसंयुक्तो धर्मो ह्येकाधिको मतः ॥ ७ ॥

तारकाभ्यां विना नेत्रे शुक्लदन्तो द्विशुक्लकः ।

यग्नोरस्त्रिष्ववो नाभिः सस्वचैकं त्रिकं श्रुतं ॥ ८ ॥

अनसूया दयाः चान्तिर्मङ्गलाचारयुक्तता ।

शौचं सृष्ट्वा त्वकार्पण्यमनायासश्च शौर्यता ॥ ९ ॥

त्रिकस्त्रिप्रलम्बः स्याद्दृषणे भुजयोर्नरः ।
 दिग्देशजातिवर्गाश्च तेजसा यशसा त्रिया ॥ १० ॥
 व्याप्नोति यस्त्रिकव्यापी त्रिबलीमान्नरस्वसौ ।
 उदरे बलयस्त्रिसौ नरन्निविनतं शृणु ॥ ११ ॥
 देवतानां द्विजानाञ्च गुरूणां प्रणतस्तु यः ।
 धर्मार्थकामकालज्ञस्त्रिकालज्ञोऽभिधीयते ॥ १२ ॥
 उरो ललाटं वक्त्रञ्च त्रिविस्तीर्णो विलेखवान् ।
 ह्यो पाणी ह्यो तथा पादौ ध्वजच्छत्रादिभिर्युतौ ॥ १३ ॥
 शङ्खो हृदयं पृष्ठं कटिः शस्तं चतुःसमं ।
 षष्वत्यङ्गु लोत्सेधश्चतुष्किष्कुप्रमाणतः ॥ १४ ॥
 द्रंष्ट्राश्चतस्रश्चन्द्राभाश्चतुःकृष्णं वदामि ते ।
 नेत्रतारौ भ्रुवो श्मश्रुः कृष्णाः केशास्तथैव च ॥ १५ ॥
 नासायां वदने खेदे कक्षयोर्विडम्बकः ।
 क्लृप्तं लिङ्गं तथा ग्रीवा जङ्घे स्याद्देदङ्गस्वकं ॥ १६ ॥
 सूक्ष्माश्चङ्गु लिपर्वाणि नखकेशद्विजत्वचः ।
 हनू नेत्रे ललाटे च नासा दीर्घा स्तनान्तरं ॥ १७ ॥
 वक्षः कञ्ची नखा नासोन्नतं वक्त्रं कृकाटिका ।
 स्निग्धास्वकेशदन्ताश्च लोम दृष्टिर्नखाश्च वाक् ॥ १८ ॥
 जान्बोर्वोश्च पृष्ठस्य वंशो ह्यो करनासयोः ।
 नेत्रे नासापुटी कर्णौ मेढ्रं पायुमुखेऽमलं ॥ १९ ॥
 जिह्वोष्ठे तालुनेत्रे तु हस्तपादौ नखास्तथा ।
 शिन्नाग्रवक्त्रं शस्यन्ते पद्माभा दश देहिनां ॥ २० ॥
 पाणिपादं मुखं ग्रीवा श्रवणे हृदयं शिरः ।

ललाटमुदरं पृष्ठं वृहन्तः पूजिता ह्य ॥ २१ ॥
 प्रसारितभुजस्त्रेह मध्यमाग्रहयान्तरं ।
 उच्छ्रायेण समं यस्य न्यग्रोधपरिमण्डलः ॥ २२ ॥
 पादौ गुल्फौ स्फिचौ पार्श्वौ वङ्घ्रणौ छषचौ कुचौ ।
 कर्णौष्ठे सक्चिनी जङ्घे हस्तौ बाहू तथाचिणी ॥ २३ ॥
 चतुर्दशसमहन्व एतस्मान्मान्यतो नरः ।
 विद्यासतुर्दश ह्यर्चैः पश्येद्यः षोडशाक्षकः ॥ २४ ॥
 रूक्षं शिराततं गात्रमशुभं मांसवर्जितं ।
 दुर्गन्धिविपरीतं यच्छस्तन्दृष्ट्या प्रसन्नया ॥ २५ ॥
 धन्यस्य मधुरा वाणी गतिर्भस्तेभसन्निभा ।
 एककूपभवं रोम भये रक्षा सकृत् सकृत् ॥ २६ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे पुरुषलक्षणं नाम द्विचत्वारिंशदधिक-
 द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिचत्वारिंशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

स्त्रीलक्षणम् ।

समुद्र उवाच । श्रुत्वा स्त्री(१) चारुसर्वाङ्गी मत्तमातङ्गगामिनी ।
 गुरूरुजघना या च मत्तपारावतेक्षणा ॥ १ ॥
 सुनीलकेशी तन्वङ्गी विलोमाङ्गी मनोहरा ।

१ श्रुत्वा स्त्री इति ज० ।

समभूमिस्सृष्टौ पादौ संहतौ च तथा स्तनौ ॥ २ ॥
 नाभिः प्रदक्षिणावर्त्ता गुह्यमश्वत्थपत्रवत् ।
 गुह्यौ निगूढौ मध्येन नाभिरङ्गुष्ठमानिका ॥ ३ ॥
 जठरन्न प्रसम्बन्ध रोमरूक्षा न शोभना ।
 नर्चवृचनदीनाम्नी न सदा^(१) कलहप्रिया ॥ ४ ॥
 न लोलुपा न दुर्भाषा शुभा देवादिपूजिता ।
 गण्डैर्ध्रुवकपुष्पाभैर्न शिराला न लीमशा ॥ ५ ॥
 न संहतभ्रूकुटिला पतिप्राणा पतिप्रिया ।
 अलक्षणापि लक्षणा यत्राकारस्ततो गुणाः^(२) ॥ ६ ॥
 भुवङ्गनिष्ठिका यस्या न सृष्टेः सृष्ट्युरेव सा ।

इत्याम्नेये महापुराणे स्त्रीलक्षणं नाम त्रिचत्वारिंशदधिक-
 द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुश्चत्वारिंशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

चामरादिलक्षणम् ।

अग्निरुवाच । चामरो रक्तादण्डोऽयः छत्रं रात्रः प्रशस्यते ।
 हंसपक्षैर्विरचितं मयूरस्य शकस्य च ॥ १ ॥
 पक्षैर्वाथ बलाकाया न कार्यं मिश्रपक्षकैः ।

१ न शठेति इ० ।

२ जठरमित्यादिः, ततो गुणा इत्यन्तः प्राठः
 व० अ० पुस्तकद्वये नास्ति ।

चतुरस्रं ब्राह्मणस्य वृत्तं राक्षसं शुककं ॥ २ ॥
 त्रिचतुःपञ्चषट्सप्तअष्टपर्वस्य दण्डकः ।
 भद्रासनं क्षीरवृक्षैः पञ्चाशदङ्गुलीच्छ्रयैः^(१) ॥ ३ ॥
 विस्तारेण त्रिहस्तं^(१) स्वात् सुवर्णाद्यैश्च चित्रितं ।
 धनुर्द्रव्यत्रयं लोहं शृङ्गं दारुं द्विजोत्तमं ॥ ४ ॥
 ज्याद्रव्यत्रितयञ्चैव वंशभङ्गत्वचस्तथा ।
 दारुचापप्रमाणन्तु श्रेष्ठं हस्तचतुष्टयं ॥ ५ ॥
 तदेव समहीनन्तु प्रोक्तं मध्यकनीयसि ।
 मुष्टिग्राहनिमित्तानि मध्ये द्रव्याणि कारयेत् ॥ ६ ॥
 स्वल्पकोटिस्वचा शृङ्गं शार्ङ्गलोहमये द्विज ।
 कामिनीभ्रूलताकारा कोटिः कार्या सुसंयता ॥ ७ ॥
 पृथग्वा विप्रं मिश्रं वा लोहं शार्ङ्गन्तु कारयेत् ।
 शार्ङ्गं समुचितं कार्यं रुक्मविन्दुविभूषितं ॥ ८ ॥
 कुटिलं स्फुटितश्चापं सच्छिद्रश्च न शस्यते ।
 सुवर्णं रजतं ताम्रं कृष्णायो धनुषि स्मृतं ॥ ९ ॥
 माहिषं शारभं शार्ङ्गं रौहिषं वा धनुः शुभं ।
 चन्दनं वेतसं सालं धावलङ्ककुभन्तरुः ॥ १० ॥
 सर्वश्रेष्ठं धनुर्वैश्वदेवैर्हीतैः शरदि त्रितैः ।
 पूजयेत्तु धनुः^(१) खड्गमन्त्रैस्त्रैलोक्यमोहनैः ॥ ११ ॥
 अयसश्चाथ वंशस्य शरस्याप्यशरस्य च ।
 ऋजवो हेमवार्णाभाः स्रायुस्त्रिष्टाः सुपत्रकाः ॥ १२ ॥

१ चतुरस्रमित्यादिः, पञ्चाशदङ्गुलीच्छ्रयैरित्यन्तः पाठः ज० पुस्तके नास्ति ।

२ द्विचतुस्रमिति ड० ।

३ पूजयेत्तद्वद्वदिति ग०, घ०, ज० च ।

कल्पपुङ्खाः सुपुङ्खास्ते तैलधीताः सुवर्णकाः ।
 यात्रायामभिषेकादौ यजेद्दण्डधनुर्मुखान् ॥ १३ ॥
 सपताकास्त्रसङ्क्रान्तसावत्सरकरानृपः ।
 ब्रह्मा वै मेरुशिखरे स्वर्गगङ्गातटेऽयजत् ॥ १४ ॥
 लोहदैत्यं स ददृशे विघ्नं यज्ञे तु चिन्तयन् ।
 तस्य चिन्तयती वक्रैः पुरुषोऽभूत्सुहृत्सी महान् ॥ १५ ॥
 ववन्देऽजश्च तन्देवा अभ्यनन्दन्त हर्षिताः^(१) ।
 तस्मात्स नन्दकः^(२) खड्गो देवोक्तो हरिरयहीत् ॥ १६ ॥
 तं जग्राह ग्रनैर्देवो^(३) विकीर्षः सोऽभ्यपद्यत ।
 खड्गो नीलो रत्नमुष्टिस्ततोऽभूच्छतबाहुकः ॥ १७ ॥
 दैत्यः स गदया देवान् द्रावयामास वै रणे ।
 विष्णुना खड्गच्छिन्नानि दैत्यगात्राणि भूतले ॥ १८ ॥
 पतितानि तु संस्पर्शान्नन्दकस्य च तानि हि ।
 लोहभूतानि सर्वाणि हत्वा तस्मै हरिवरं ॥ १९ ॥
 ददौ पवित्रमङ्गन्ते आयुधाध भवेद्भुवि ।
 हरिप्रसादाद् ब्रह्मापि विना विघ्नं हरिं प्रभुं ॥ २० ॥
 पूजयामास यज्ञेन वक्ष्येऽथो खड्गलक्षणं ।
 खटीखट्टरजाता ये दर्शनीयास्तुते स्मृताः ॥ २१ ॥
 कायच्छिदस्वार्धिकाः स्युर्दृढाः सूर्पारकीर्णवाः ।
 तीक्ष्णान्छेदसहा वक्रास्तीक्ष्णाः स्युश्चाङ्गदेशजाः ॥ २२ ॥
 शतार्धमङ्गुलानाञ्च श्रेष्ठं खड्गं प्रकीर्तितं ।

१ लोहदैत्यमित्यादिः, हर्षिता इत्यन्तः पाठः २ तस्मान् नन्दक इति घ०, ज० च ।
 ज० पुस्तके नास्ति । ३ महादेव इति ज० ।

तदर्धं मध्यमं त्रैयं ततो हीनं न धारयेत् ॥ २३ ॥
 दीर्घं सुमधुरं शब्दं यस्य खड्गस्य सत्तम ।
 किङ्किणीसदृशन्तस्य धारणं श्रेष्ठमुच्यते ॥ २४ ॥
 खड्गः पद्मपलाशाद्यो मण्डलाग्रश्च शस्यते ।
 करवीरदलाग्रो भो घृतगन्धो वियत्प्रभः ॥ २५ ॥
 समाङ्गुलस्याः शस्यन्ते व्रणाः खड्गेषु खिङ्गवत् ।
 काकीलूकसवर्णाभा विषमास्ते न शोभनाः ॥ २६ ॥
 खड्गे न पश्येद्दहनमुच्छिष्टो न स्पृशेदसिं ।
 मूत्रं जातिं न कथयेन्निशि कुर्यान्न शीर्षके ॥ २७ ॥

इत्यान्वेये महापुराणे आयुधलक्षणादिर्नाम चतुषत्वारिं-
 शदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चचत्वारिंशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

रत्नपरीक्षा ।

अग्निरुवाच । रत्नानां लक्षणं वक्ष्ये रत्नं धार्थ्यमिदं तृपैः ।

वक्षं मरकतं रत्नं पद्मरागश्च मील्लिकं ॥ १ ॥

इन्द्रनीलं महानीलं वैदूर्यं गन्धशस्यकं ।

चन्द्रकान्तं सूर्यकान्तं स्फटिकं पुलकं तथा ॥ २ ॥

कर्कतं पुष्परंगं तथा ज्योतीरसं द्विज ।
 स्फटिकं राजपट्टञ्च तथा राजमयं शुभं ॥ ३ ॥
 सौगन्धिकं तथा गञ्जं शङ्खब्रह्ममयं तथा ।
 गोमेदं रुधिराक्षञ्च तथा भङ्गातकं द्विज ॥ ४ ॥
 धूलीं मरकतञ्चैव तुथकं सीसमेव च ।
 पीलुं प्रवालकञ्चैव गिरिवज्रं द्विजोत्तम ॥ ५ ॥
 भुजङ्गमणिञ्चैव तथा वज्रमणिं शुभं ।
 टिट्टिभञ्च तथा पिण्डं आमरञ्च तथोत्पलं ॥ ६ ॥
 सुवर्णप्रतिबद्धानि रत्नानि श्रीजयादिके ।
 अन्तःप्रभवं वैमल्यं सुसंस्थानत्वमेव च ॥ ७ ॥
 सुधार्या नैव धार्यास्तु निष्प्रभा मलिनास्तथा ।
 खण्डाः सशर्करा ये च प्रशस्तं वज्रधारणम् ॥ ८ ॥
 अश्वस्तरति यद्वज्रमभेद्यं विमलं च यत् ।
 षट्कोणं शक्रचापाभं लघु चार्कनिभं शुभम् ॥ ९ ॥
 शुकपत्रनिभः स्रिग्धः कान्तिमान्विमलस्तथा ।
 स्वर्णचूर्णनिभैः सुस्मैर्मरकतश्च विन्दुभिः ॥ १० ॥
 स्फटिकजाः पद्मरागाः सू रागवन्तोऽतिनिर्मलाः ।
 जातवङ्गा भवन्तीह कुरुविन्दसमुद्भवाः ॥ ११ ॥
 सौगन्धिकोत्था काषाया मुक्ताफलास्तु शुक्तिजाः ।
 विमलास्तेभ्य उत्कृष्टा ये च शङ्खोद्भवा मुने ॥ १२ ॥
 नागदन्तभवाद्याग्राः कुम्भशूकरमत्स्यजाः ।
 वेणुनागभवाः श्रेष्ठा मौक्तिकं मेघजं वरं ॥ १३ ॥
 वृत्तत्वं शुक्लता स्वाच्छं महत्त्वं मौक्तिके गुणाः ।

इन्द्रनीलं शुभं चीरे राजते भ्राजतेऽधिकं(१) ॥ १४ ॥

रक्षयेत् स्वप्रभावेण तममूर्खं विनिर्दिशेत् ।

नीलरक्तन्तु वैदूर्यं त्रेष्ठं हारादिकं भजेत्(२) ॥ १५ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे रत्नपरीक्षा नाम पञ्चचत्वारिंश-
दधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्चत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०—

वास्तुलक्षणं ।

अग्निश्वाच । वास्तुलक्षणं प्रवक्ष्यामि विप्रादीनां च भूरिह ।

श्वेता रक्ता तथा पीता कृष्णा चैव यथाक्रमम् ॥ १ ॥

घृतरक्ताक्षमद्यानां गन्धाढ्या वसतश्च नूः ।

मधुरा च कषाया च अन्ताद्युपरसा क्रमात् ॥ २ ॥

कुशैः शरैस्तथाकाशैर्दूर्वाभिर्या च संश्रिता ।

प्रार्थ्यं विप्रांस्य निःशल्यां स्वातपूर्वन्तु कल्पयेत् ॥ ३ ॥

चतुःषष्टिपदं कृत्वा मध्ये ब्रह्मा चतुष्पदः ।

प्राक् तेषां वै गृहस्वामी कथितस्तु तथार्थ्यमा ॥ ४ ॥

दक्षिणेन विवस्वांश्च मित्रः पश्चिमतस्तथा ।

उदङ्महीधरश्चैव आपवत्सौ च वङ्गिणे ॥ ५ ॥

सावित्रश्चैव सविता जयेन्द्रौ नैर्ऋतेऽम्बुधौ ।

१ भ्राजते स्थितमिति इ०, अ० च । २ भवेदिति न०, घ० च ।

रुद्रव्याधी च वायव्ये पूर्वाद्दो कोणगाहृदिः ॥ ६ ॥
 महेन्द्रश्च रविः सत्यो भृशः^(१) पूर्वोऽथ दक्षिणे ।
 गृहक्षतोऽर्यमधृती गन्धर्वासाथ वारुणे ॥ ७ ॥
 पुष्यदन्तोऽसुराश्चैव वरुणो यक्ष एव च ।
 सौम्ये भङ्गाटसोमौ च अदितिर्धनदस्तथा ॥ ८ ॥
 नागः करग्रहश्चैत्रे अष्टौ दिशि दिशि स्मृताः ।
 आयन्तो तु तयोर्देवौ प्रोक्तावत्र गृहेष्वरी ॥ ९ ॥
 पर्जन्यः प्रथमो देवो द्वितीयश्च करग्रहः ।
 महेन्द्ररविसत्याश्च भृशोऽथ गगनन्तथा ॥ १० ॥
 पवनः पूर्वतश्चैव अन्तरीक्षधनेश्वरी ।
 आग्नेये चाथ नैर्ऋत्ये मृगसुग्रीवकौ सुरौ ॥ ११ ॥ ।
 रोगो मुख्यश्च वायव्ये दक्षिणे पुष्यवित्तदौ ।
 गृहक्षतो यमभृशौ गन्धर्वा नागपैतृकः ॥ १२ ॥
 आप्ये दौवारिकसुग्रीवौ पुष्यदन्तोऽसुरौ जलं ।
 यक्ष्मा रोगश्च शोषश्च उत्तरे नागराजकः ॥ १३ ॥
 सुख्यो भङ्गाटशशिनौ अदितिश्च कुवेरकः ।
 नागो हुताशः अष्टौ वै^(२) शक्रसूर्यौ च पूर्वतः ॥ १४ ॥
 दक्षे गृहक्षतः पुष्य आप्ये सुग्रीव उत्तमः ।
 पुष्यदन्तो ह्युदगहारि भङ्गाटः पुष्यदन्तकः ॥ १५ ॥
 शिश्लेष्टकादिविन्यासं मन्त्रैः प्रार्थ्य सुरांश्चरेत् ।
 नन्दे नन्दय वासिष्ठे वसुभिः प्रजया सह ॥ १६ ॥

१ भृशुरिति ज० ।

२ नागो हुताशनः अष्ट इति ख०, घ० च ।

जये भार्गवदायादे प्रजानाञ्जयमावह^(१) ।
पूर्णेऽङ्गिरसदायादे पूर्णकामं कुरुष्व मां ॥ १७ ॥
भद्रे काश्यपदायादे कुरु भद्रां मतिं मम ।
सववीजसमायुक्ते सर्वरत्नौषधैर्वृते ॥ १८ ॥
रुचिरे नन्दने नन्दे वासिष्ठे रम्यतामिह ।
प्रजापतिसुते देवि चतुरस्रे महीमये ॥ १९ ॥
सुभगे सुव्रते भद्रे गृहे काश्यपि रम्यतां ।
पूजिते परमाचार्यैर्गन्धमास्यैरलङ्कृते^(२) ॥ २० ॥
भवभूतिकारे देवि गृहे भार्गवि रम्यतां ।
अव्यङ्गे चाक्षते पूर्णे सुनेरङ्गिरसः सुते ॥ २१ ॥
इष्टके त्वं प्रयच्छेष्टं प्रतिष्ठाङ्कारयाम्यहं ।
देशस्वामिपुरस्वामिगृहस्वामिपरिग्रहे ॥ २२ ॥
मनुष्यधनहस्त्यश्वपशुवृद्धिकरी भव ।
गृहप्रवेशेऽपि तथा शिलान्यासं समाचरेत् ॥ २३ ॥
उत्तरेण शुभः प्लक्षी वटः प्राक् स्वाद् गृहादितः ।
उदुम्बरश्च याम्येन पश्चिमेऽश्वत्थ उत्तमः ॥ २४ ॥
वामभागे तथोद्यानं कुर्याद्वासं गृहे शुभं ।
सायं प्रातस्तु घर्माप्ती शीतकाले दिनान्तरे ॥ २५ ॥
वर्षारात्रे भुवः शोषे सेक्तव्या रोपितद्रुमाः ।
विङ्गुष्टतसंयुक्तान् सेचयेच्छीतवारिणा ॥ २६ ॥
फलनाशे कुलत्थेषु माषैर्मुनैस्त्रिलैर्यवैः ।

१ विप्राणां जयमावहेति ख० ।

२ गन्धमास्यैरलङ्कृतेति म०, इ० च ।

घृतशीतपयःशेकः फलपुष्पाय सर्वदा ॥ २७ ॥

मत्स्याश्रसा तु शेकेन वृद्धिर्भवति शाखिनः ।

आविकाजसकृच्चूर्णं यवचूर्णं तिलानि च ॥ २८ ॥

गोमांसमुदकश्चेति सप्तरात्रं निधापयेत् ।

उत्प्रेकं सर्ववृक्षाणां फलपुष्पादिवृद्धिदं ॥ २९ ॥

मत्स्योदकेन शीतेन आम्नाणां शेक इष्यते^(१) ।

प्रशस्तं चाप्यशोकानां कामिनीपादताडनं ॥ ३० ॥

खर्जूरनारिकेलादेर्लवणाङ्गिर्विवर्धनं ।

विडङ्गमत्स्यमांसान्निः सर्वेषां देहदं शुभं ॥ ३१ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे वास्वादिर्नाम षट्चत्वारिंशदधि-
कद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तचत्वारिंशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:◊:—

पुष्पादिपूजाफलं ।

अग्निरवाच । पुष्यैस्तु पूजनाद्विष्णुः सर्वकार्येषु सिद्धिदः ।

मालती मल्लिका यूधी पाटला करवीरकं ॥ १ ॥

पावन्तिरतिसुक्लश्च^(२) कर्णिकारः कुरण्टकः ।

१ शेक उष्यते इति च० ।

२ पावन्तिकानिमल्लश्चेति न० ।

कुलकस्तगरो नीपो वायो वर्वरमङ्गिका ॥ २ ॥
 अशोकस्त्रिलकः कुन्दः पूजायै स्वात्तमालजं ।
 विस्वपत्रं शमीपत्रं पत्रं भृङ्गरजस्य तु ॥ ३ ॥
 तुलसीकालतुलसीपत्रं वासकमर्चने ।
 केतकीपत्रपुष्पं च पद्मं रक्तोत्पलादिकं ॥ ४ ॥
 नार्कश्रीशक्तकङ्काक्षी पूजने गिरिमङ्गिका ।
 कौटजं शाकालीपुष्पं कण्टकारीभवन्नहि ॥ ४ ॥
 घृतप्रस्थेन विष्णोश्च स्नानङ्गीकोटिसत्फलं ।
 आठकेन तु राजा स्यात् घृतक्षीरैर्द्विवं व्रजेत् ॥ ५ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे पुष्यादिपूजाफलं नाम सप्तचत्वारिंश-
 दधिकद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टचत्वारिंशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ॥

धनुर्वेदः ।

अग्निबवाच । चतुष्पादं धनुर्वेदं वदे पञ्चविधं द्विज ।
 रथनागाश्वपत्तीनां योधांश्चाश्रित्य कीर्तितं ॥ १ ॥
 यन्ममुक्तं पाणिमुक्तं मुक्तसन्धारितं तथा ।
 अमुक्तं बाहुयुद्धञ्च पञ्चधा तत् प्रकीर्तितं ॥ २ ॥
 तच्च शस्त्रास्त्रसम्पत्त्या द्विविधं परिकीर्तितं ।

ऋजुभायविभेदेन भूयो द्विविधमुच्यते ॥ ३ ॥
 क्षेपणी चापयन्त्राद्यैर्यन्त्रमुक्तं प्रकीर्तितं ।
 शिलातोमरयन्त्राद्यं पाणिमुक्तं प्रकीर्तितं ॥ ४ ॥
 मुक्तसन्धारितं ज्ञेयं प्रासाद्यमपि यज्ञवेत् ।
 खड्गादिकममुक्तञ्च नियुक्तं विगतायुधं ॥ ५ ॥
 कुर्थाद्योग्यानि प्रात्राणि योद्गुमिच्छुर्जितश्रमः ।
 धनुःश्रेष्ठानि युद्धानि प्रासमध्यानि तानि च ॥ ६ ॥
 तानि खड्गजघन्यानि बाहुप्रत्यवराणि च ।
 धनुर्वेदे गुरुर्विप्रः प्रोक्तो वर्षहयस्य च ॥ ७ ॥
 युद्धाधिकारः शूद्रस्य स्वयं व्यापादि शिष्या ।
 देशस्थैः शङ्करै रान्नः कार्या युद्धे सहायता ॥ ८ ॥
 अङ्गुष्ठगुल्फपाण्यङ्गुरः श्लिष्टाः स्युः सहिता यदि ।
 दृष्टं समपदं स्थानमेतल्लक्षणतस्तथा ॥ ९ ॥
 वाङ्माङ्गुलिस्थितौ पादौ स्तब्धजानुबलावुभौ ।
 त्रिवितस्थन्तरास्थानमेतद्वैशाखमुच्यते ॥ १० ॥
 हंसपङ्क्त्याकृतिसमे दृश्येते यत्र जानुनी ।
 चतुर्वितस्त्रिविच्छिन्ने तदेतन्नण्डलं स्मृतं ॥ ११ ॥
 हलाकृतिमयं यच्च स्तब्धजानुरूदक्षिणं ।
 वितस्थः पञ्च विस्तारे तदालीढं प्रकीर्तितं ॥ १२ ॥
 एतदेव विपर्यस्तं प्रत्यालीढमिति स्मृतं^(१) ।
 तिर्यग्भूतो भवेद्दामो दक्षिणोऽपि भवेद्दजुः ॥ १३ ॥
 गुल्फौ पाण्यङ्गुलौ चैव स्थितौ पञ्चाङ्गुलान्तरी ।

१ प्रत्यालीढं प्रकीर्तितमिति ज० ।

स्थानं जातं भवेदेतद् द्वादशाङ्गुलमायतं ॥ १४ ॥
 ऋजुजानुर्भवेद्दामो दक्षिणः सुप्रसारितः ।
 अथवा दक्षिणञ्जानु कुञ्जं भवति निश्चलं ॥ १५ ॥
 दण्डायतो भवेदेष चरणः सह जानुना ।
 एवं विकटसुदृष्टं द्विद्वस्तान्तरमायतं ॥ १६ ॥
 जानुनी द्विगुणे स्यातामुत्तमो चरणावुभौ ।
 अनेन विधियोगेन सम्युटं परिकीर्तितं ॥ १७ ॥
 किञ्चिद्विर्त्तितौ पादौ समदण्डायतो स्थिरो ।
 दृष्टमेव यथान्यायं षोडशाङ्गुलमायतं ॥ १८ ॥
 स्वस्तिकेनात्र कुर्वीत प्रणामं प्रथमं द्विज ।
 कार्मुकं गृह्य वामेन वाणं दक्षिणकेन तु ॥ १९ ॥
 वैश्वखे यदि वा जाते स्थितौ वाप्यथवायतौ ।
 गुणान्तन्तु ततः कृत्वा कार्मुके प्रियकार्मुकः ॥ २० ॥
 अघःकटिन्तु धनुषः फलदेशन्तु पत्रिणः ।
 धरण्यां स्थापयित्वा तु तोलयित्वा तथैव च ॥ २१ ॥
 भुजाभ्यामत्र कुजाभ्यां प्रकीठाभ्यां शुभव्रत ।
 यस्य वाणं धनुः श्रेष्ठं पुङ्कदेशे च पत्रिणः ॥ २२ ॥
 विन्यासी धनुषश्चैव द्वादशाङ्गुलमन्तरं ।
 ज्यया विशिष्टः कर्त्तव्यो नातिहीनो न चाधिकः ॥ २३ ॥
 निवेश्य कार्मुकं नाभ्यां नितम्बे शरसङ्घरं ।
 उत्क्षिपेदुत्थितं हस्तमन्तरेणाक्षिकर्णयोः ॥ २४ ॥
 पूर्वेषु सुष्टिना ग्राह्यस्तनाग्रे दक्षिणे शरः ।
 हरणन्तु ततः कृत्वा शीघ्रं पूर्वं प्रसारयेत् ॥ २५ ॥

नाभ्यन्तरा नैव वाङ्मा नोर्धका नाधरा तथा ।
 न च कुञ्जा न चीत्ताना न चला नातिवेष्टिता ॥ २६ ॥
 समा स्थैर्यगुणोपेता पूर्वदण्डमिव स्थिता ।
 छादयित्वा ततो लक्ष्यं पूर्वेषानेन मुष्टिना ॥ २७ ॥
 उरसा तूत्थितो यन्ता त्रिकोणविनतस्थितः ।
 स्रस्ताग्ने निखलत्पीवो मयूराक्षितमस्तकः ॥ २८ ॥
 ललाटनासावक्त्रासाः कुर्युरश्वसमभवेत् ।
 अन्तरं चाङ्गुलं त्रेयं चिदुकास्यांसकस्य च ॥ २९ ॥
 प्रथमम्व्याङ्गुलं त्रेयं द्वितीये द्व्यङ्गुलं स्मृतं ।
 तृतीयेऽङ्गुलमुद्दिष्टमायतच्चिदुकांसयोः ॥ ३० ॥
 गृहीत्वा सायकं पुङ्गात्तर्ज्ज्याङ्गुष्ठकेन तु ।
 अनामया पुनर्गृह्य तथा मध्यमयापि च ॥ ३१ ॥
 तावदाकर्षयेद्देगाद्यावद्वाणः सुपूरितः ।
 एवं विधिसुपन्नस्य मोक्षाव्यं विधिवत् खगं ॥ ३२ ॥
 दृष्टिसुष्टिहतं लक्ष्यं भिन्द्याद्वाणेन सुव्रत ।
 मुक्ता तु^(१) पश्चिमं हस्तं क्षिपेद्देगेन पृष्ठतः ॥ ३३ ॥
 एतदुच्छेदमिच्छन्ति ज्ञातव्यं हि त्वया द्विज ।
 कूर्परन्तदधः कार्यमाकथ्य तु धनुष्मता ॥ ३४ ॥
 ऊर्ध्वं विमुक्तके कार्यं लक्ष्यं विष्टन्तु मध्यमं ।
 श्रेष्ठं प्रकृष्टं विज्ञेयं धनुःशास्त्रविशारदैः ॥ ३५ ॥
 ज्येष्ठस्तु सायको ज्ञेयो भवेद्वाद्दशमुष्टयः ।

एकादश तथा मध्यः कनीयान्दशमुष्टयः ॥ ३६ ॥
 चतुर्विंशं धनुः श्रेष्ठं त्रयः सार्धंन्तु मध्यमं ।
 कनीयस्तु त्रयः प्रोक्तं नित्यमेव पदातिनः ॥ ३७ ॥
 अश्वे रथे गजे श्रेष्ठे तदेव परिकीर्तितं ।

इत्याग्नेये महापुराणे धनुर्वेदे नाम अष्टचत्वारिंशद-
 धिकद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथोनपञ्चाशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

धनुर्वेदकथनं ।

अग्निरुवाच । पूर्णायतं द्विजः कृत्वा ततो मांसैर्गदायुधान् ।
 सुनिर्घातं धनुः कृत्वा यज्ञभूमौ विधापयेत् ॥ १ ॥
 ततो वायं समागृह्य दंशितः सुसमाहितः ।
 तूष्णमासाद्य बध्नीयादृढां कक्षाञ्च दक्षिणाम् ॥ २ ॥
 विलक्ष्यमपि तद्वाणं तत्र चैव सुसंस्थितं ।
 ततः समुदरेद्वाणं तूष्णादक्षिणपाणिना ॥ ३ ॥
 तेनैव सहितं मध्ये शरं सङ्गृह्य धारयेत् ।
 वामहस्तेन वै कक्षां धनुस्तस्मात्समुदरेत् ॥ ४ ॥
 अविषस्यमतिभूर्त्वा गुणे पुङ्कं निवेशयेत् ।
 सम्पीड्य सिंहकर्णेन पुङ्के नापि समे दृढं ॥ ५ ॥

वामकर्णोपविष्टश्च फलं वामस्य धारयेत् ।
 वर्णान् मध्यमया तत्र वामाङ्गुल्या च धारयेत् ॥ ६ ॥
 मनो लक्ष्यगतं कृत्वा मुष्टिना च विधानवित् ।
 दक्षिणे गात्रभागे तु कृत्वा वर्णं विमोक्षयेत् ॥ ७ ॥
 ललाटपुटसंस्थानं दण्डं लक्ष्ये निवेशयेत् ।
 आकृत्य ताडयेत्तत्र चन्द्रकं षोडशाङ्गुलम् ॥ ८ ॥
 मुक्त्वा वाणं ततः पञ्चादुक्त्वाग्निक्षस्तदा तथा ।
 निगृह्णीयान् मध्यमया ततोऽङ्गुल्या पुनः पुनः ॥ ९ ॥
 अक्षिलक्ष्यं क्षिपेत्तूणाश्चतुरस्रश्च दक्षिणम् ।
 चतुरस्रगतं वेध्यमभ्यसेच्चादितः स्थितः ॥ १० ॥
 तस्मादनन्तरं तीक्ष्णं परावृत्तं गतश्च यत् ।
 निम्नमुन्नतवेधश्च अभ्यसेत् क्षिप्रकन्ततः ॥ ११ ॥
 वेध्यस्थानेष्वथैतेषु सत्त्वस्य पुटकादनुः ।
 हस्तावापगतैश्चिन्नैस्तर्ज्येद्दुस्तरैरपि ॥ १२ ॥
 तस्मिन्(१) वेध्यगते विप्र हे वेध्ये दृढसञ्ज्ञके ।
 हे वेध्ये दुष्करे वेध्ये हे तथा चिन्नदुष्करे ॥ १३ ॥
 न तु निम्नश्च(२) तीक्ष्णश्च दृढवेध्ये प्रकीर्त्तिते ।
 निम्नं दुष्करमुद्दिष्टं वेध्यमूर्द्धगतश्च यत् ॥ १४ ॥
 मस्तकायनमध्ये तु चिन्नदुष्करसञ्ज्ञके ।
 एवं वेध्यगणकृत्वा दक्षिणेनेतरेण च ॥ १५ ॥
 आरोहेत् प्रथमं वीरो जितलक्षस्ततो नरः ।
 एष एव विधिः प्रोक्तस्तत्र दृष्टः प्रयोक्तृभिः ॥ १६ ॥

१ अक्षिप्रिति ख०, इ०, ज० च ।

२ नमश्चिप्रिति ख०, ज० च ।

अधिकं भ्रमणं तस्य तस्माद्वेध्यात् प्रकीर्तितम् ।
 लक्ष्यं स योजयेत्तत्र पत्रिपत्रगतं दृढम् ॥ १७ ॥
 भ्रान्तं प्रचलितश्चैव स्थिरं यच्च भवेदति ।
 समन्तात्ताडयेद् भिन्द्याच्छेदयेद्द्वययेदपि ॥ १८ ॥
 कर्मयोगविधानज्ञो ज्ञात्वैवं विधिमाचरेत् ।
 मनसा चक्षुषा दृष्ट्या योगशिक्षुर्यमं जयेत् ॥ १९ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे धनुर्वेदो नामोनपञ्चाशदधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०*०—

धनुर्वेदकथनम् ।

अग्निर्वाच । जितहस्तो जितमतिर्जितदृग्लक्ष्यसाधकः ।
 नियतां सिद्धिमासाद्य ततो वाहनमारुहेत् ॥ १ ॥
 दशहस्तो भवेत् पाशो वृत्तः करसुखस्तथा ।
 गुणकार्पासमुद्धानां भङ्गस्त्रायुर्कर्वन्मिणाम् ॥ २ ॥
 अन्येषां सुदृढानाञ्च सुकृतं परिवेष्टितम् ।
 तथा त्रिंशत्समं पाशं बुधः कुर्यात् सुवर्तितम् ॥ ३ ॥
 कर्त्तव्यं शिचकैस्तस्य स्थानं कक्षासु वै तदा ।
 वामहस्तेन सङ्गृह्य दक्षिणेनोदरेत्ततः ॥ ४ ॥
 कुण्डलस्याकृतिं कृत्वा भ्राम्येकं मस्तकोपरि ।

क्षिपेत् तूष्णमये तूष्णं पुरुषे चर्मवेष्टिते(१) ॥ ५ ॥
 बलंगिते च म्रुते चैव तथा प्रव्रजितेषु च ।
 समयोगविधिं कृत्वा(२) प्रयुञ्जीत सुशिक्षितम् ॥ ६ ॥
 विजित्वा तु यथान्यायं ततो बन्धं समाचरेत् ।
 कट्याम्बुद्धा ततः खड्गं वामपार्श्ववलम्बितम् ॥ ७ ॥
 दृढं विगृह्य वामेन निष्कर्षेद्दक्षिणेन तु ।
 षडङ्गुलपरौणाहं सप्तहस्तसमुच्छ्रितं ॥ ८ ॥
 अयोमय्यः शलाकाश्च वर्माणि विविधानि च ।
 अर्धहस्ते समे चैव तिर्यग्गूर्द्धगतं तथा ॥ ९ ॥
 योजयेद्द्विधिना येन तथात्वङ्गदतः शृणु ।
 तूष्णचर्मादनद्वाङ्गं स्थापयित्वा नवं दृढं ॥ १० ॥
 करेणादाय लगूढं दक्षिणाङ्गुलकं नव्रं ।
 उद्यम्य घातयेद्यस्य नाशस्तेन शिशोर्दृढं ॥ ११ ॥
 उभाभ्यामथ हस्ताभ्यां कुर्यात्तस्य निपातनं ।
 अक्लेशेन ततः कुर्वन् बधे सिद्धिः प्रकीर्त्तिता ॥ १२ ॥
 वाहानां अमकरणं प्रचारार्थं पुरा तव ।

इत्याग्नेये महापुराणे धनुर्वेदो नाम पञ्चाशदधिक-

द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथैकपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—000—

धनुर्वेदकथनं ।

अग्निर्वाच । भ्रान्तमुद्गान्तमाविष्टमाभुतं विभ्रुतं सृतं ।
सम्पातं समुदीशञ्च श्येनपातमथाकुलं ॥ १ ॥
उद्धूतमवधूतञ्च सव्यं दक्षिणमेव च ।
अनालक्षितविस्फोटौ करालेन्द्रमहासखी(१) ॥ २ ॥
विकरालनिपातौ च विभीषणभयानकौ ।
समग्राह्यदृतीयांशपादपादाहंवारिजाः ॥ ३ ॥
प्रत्यालीढमथालीढं वराहं लुलितन्तथा ।
इति द्वात्रिंशतो ज्ञेयाः खड्गचर्मविधौ रणे ॥ ४ ॥
परावृत्तमपावृत्तं गृहीतं लघुसञ्ज्ञितं ।
ऊर्ध्वात् क्षिप्तमधः क्षिप्तं सन्धारितविधारितं ॥ ५ ॥
श्येनपातं गजपातं ग्राह्याश्चान्तथैव च ।
एवमेकादशविधा ज्ञेयाः पाशविधा रणाः ॥ ६ ॥
ऋष्यायतं विशालञ्च तिर्यग्भ्रामितमेव च ।
पञ्चकर्म विनिर्द्दिष्टं व्यस्ते पाशे महात्मभिः ॥ ७ ॥
छेदनं भेदनं पातो भ्रमणं शयनं(२) तथा ।
विकर्तनं कर्तनञ्च चक्रकर्मैदमेव च ॥ ८ ॥
आस्फोटः चेडनं भेदस्त्रासान्दोलितकौ तथा ।

१ करालेन्द्रमहारवाविति क०, ज०, ट० च । २ शयनमिति घ०, ज०, ङ० च ।

शूलकर्माणि जानीहि षष्ठमाघातसञ्ज्ञितं ॥ ८ ॥
 दृष्टिघातं भुजाघातं पार्श्वघातं द्विजोत्तम ।
 ऋजुपक्षेषुणा पातं तोमरस्य प्रकीर्तितं ॥ १० ॥
 आहतं विप्र गोमूत्रप्रभूतङ्गमलासनं ।
 ततोर्ध्वगात्रं नमितं वामदक्षिणमेव च ॥ ११ ॥
 आहतस्य पराहतं पादोद्धूतमवभुतं ।
 हंसमहं विमर्दञ्च(१) गदाकर्म प्रकीर्तितं ॥ १२ ॥
 करालमवघातञ्च दंशोपभुतमेव च ।
 क्षिप्तहस्तं स्थितं शून्यं परशोस्तु विनिर्दिशेत् ॥ १३ ॥
 ताडनं छेदनं विप्र तथा चूर्णनमेव च ।
 मुद्गरस्य तु कर्माणि तथा भ्रवनघातनं ॥ १४ ॥
 संश्रान्तमथ विश्रान्तं गोविसर्गं सुदुर्धरं ।
 भिन्दिपालस्य कर्माणि लगुडस्य च तान्यपि ॥ १५ ॥
 अन्यं मध्यं पराहतं निदेशान्तं द्विजोत्तम ।
 वज्रस्येतानि कर्माणि पट्टिशस्य च तान्यपि ॥ १६ ॥
 हरणं छेदनं घातो बलीहरणमायतं ।
 कृपाणकर्म निर्दिष्टं पातनं स्फोटनं तथा ॥ १७ ॥
 चासनं रक्षणं घातो बलीहरणमायतम् ।
 क्षेपणिकर्म निर्दिष्टं यन्त्रकर्मैतदेव तु ॥ १८ ॥
 सख्यागमवदंशश्च वराहोद्धूतकं तथा ।
 हस्तावहस्तामालीनमेकहस्तावहस्तके ॥ १९ ॥
 द्विहस्तावाहुपात्रे च कटिरेचितकोद्गते ।

१ हंसमार्गं विमार्गञ्चेति घ०, ज० च । समार्गञ्च विमार्गञ्चेति ङ० ।

उरोललाटघाते च भुजाविधमनन्तथा ॥ २० ॥
 करोद्धूतं विमानञ्च पादाहति विपादिकं ।
 गात्रसंश्लेषणं शान्तं तथा गात्रविपर्ययः ॥ २१ ॥
 ऊर्ध्वप्रहारं घातञ्च गोमूत्रं सव्यदक्षिणे ।
 पारकन्तारकं दण्डं (१) करवीरन्धमाकुलं ॥ २२ ॥
 तिर्यग्बन्धमपामार्गं (२) भीमवेगं सुदर्शनं ।
 सिंहाक्रान्तं गजाक्रान्तं गर्हभाक्रान्तमेव च ॥ २३ ॥
 गदाकर्माणि जानीयान्नियुद्धस्याथ कर्म च ।
 आकर्षणं विकर्षञ्च बाह्वनां मूलमेव च ॥ २४ ॥
 ग्रीवाविपरिवर्त्तञ्च पृष्ठभङ्गं सुदारुणं ।
 पर्यासनविपर्यासौ पशुमारमजाविकं ॥ २५ ॥
 पादप्रहारमास्फोटं कटिरेचितकन्तथा ।
 गात्राश्लेषं स्कन्धगतं महीव्याजनमेव च ॥ २६ ॥
 उरोललाटघातञ्च विस्फोटकरणन्तथा ।
 उद्धूतमवधूतञ्च तिर्यङ्मार्गगतं तथा ॥ २७ ॥
 गजस्कन्धमवक्षेपमपराह् सुखमेव च ।
 देवमार्गमधीमार्गममार्गगमनाकुलं ॥ २८ ॥
 यष्टिघातमवक्षेपो वसुधादारणन्तथा ।
 जानुबन्धं भुजाबन्धं गात्रबन्धं सुदारुणं ॥ २९ ॥
 विपृष्ठं सोदकं शुभ्रं भुजावेष्टितमेव च ।
 सन्नहैः संयुगे भाव्यं सशस्त्रैस्त्रैर्गजादिभिः ॥ ३० ॥
 वराहशुशधरौ चोभौ एको ग्रीवागतोऽपरः ।

१ पारकं तारकं गण्डमिति ७०, घ० च । २ तिर्यग्मूर्ध्वमपामार्गमिति घ०, ज० च ।

स्वाम्भगो ह्यौ च धानुष्को ह्यौ च खड्गधरो गजे ॥ ३१ ॥

रथे रथे गजे चैव तुरङ्गाणां त्रयं भवेत् ।

धानुष्काणाम्त्रयं प्रीक्तं रक्षार्थं तुरगस्य च ॥ ३२ ॥

धन्विनो रक्षणार्थाय चर्मिणन्तु(१) नियोजयेत् ।

स्वमन्त्रैः शस्त्रमभ्यर्च्य शास्त्रन्त्रैलोक्यमोहनं ॥ ३३ ॥

यो युद्धे याति स जयेदरीन् सम्पालयेद्भुवं ॥

इत्यान्वेये महापुराणे धनुर्वेदो नामैकपञ्चाशदधिकद्वि-
शततमोऽध्यायः ॥

अथ द्विपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

— ००० —

व्यवहारकथनं ।

अग्निर्वाच । व्यवहारं प्रवक्ष्यामि नयानयविवेकदं ।

चतुष्पाञ्च चतुःस्थानश्चतुःसाधन उच्यते ॥ १ ॥

चतुर्हितश्चतुर्व्यापी चतुष्कारो च कौर्त्तरते ।

अष्टाङ्गोऽष्टादशपदः शतशाखस्तथैव च ॥ २ ॥

त्रियोनिर्द्वाभियोगश्च द्विद्वारो द्विगतिस्तथा ।

धर्मश्च व्यवहारश्च चरित्रं राजशासनं ॥ ३ ॥

चतुष्पादव्यवहाराणामुत्तरः पूर्वसाधकः ।

तत्र सत्ये स्थितो धर्मो व्यवहारस्तु साक्षिषु ॥ ४ ॥

१ चर्मिणन्ति व०, ज० च ।

चरित्रं सङ्ग्रहे पुंसां राजान्नायान्तु शासनं ।
 सामाभ्युपायसाध्यत्वाच्चतुःसाधन उच्यते ॥ ५ ॥
 चतुर्णामाश्रमाणाश्च रक्षणात्स चतुर्हितः ।
 कर्त्तारं साक्षिणश्चैव सत्यान्नाजानमेव च ॥ ६ ॥
 व्याप्नोति पादगो यस्माच्चतुर्व्यापी ततः स्मृतः ।
 धर्मस्वार्थस्य यशसो लोकपङ्क्तेस्तथैव च ॥ ७ ॥
 चतुर्णाङ्गरणादेष चतुष्कारी प्रकीर्तितः ।
 राजा सपुरुषः सभ्याः शास्त्रं गणकलेखकौ ॥ ८ ॥
 हिरण्यमग्निरुदकमष्टाङ्गः समुदाहृतः ।
 कामात् क्रोधाच्च लोभाच्च त्रिभ्यो यस्मात् प्रवर्त्तते ॥ ९ ॥
 त्रियोनिः कौर्त्यते तेन त्रयमेतद्विवादकृतम् ।
 ह्यभियोगस्तु विज्ञेयः शङ्कातत्त्वाभियोगतः ॥ १० ॥
 शङ्काषड्भिस्तु संसर्गात्तत्त्वषोढादिदर्शनात् ।
 पञ्चदश्याभिसम्बन्धाद्द्विद्वारः समुदाहृतः ॥ ११ ॥
 पूर्ववादस्तयोः पक्षः प्रतिपक्षस्त्वनन्तरः ।
 भूतच्छलानुसारित्वाद्द्विगतिः समुदाहृता ॥ १२ ॥
 ऋणन्देयमदेयञ्च येन यत्र यथा च यत् ।
 दानपद्दणधर्मैश्च ऋणादानमिति स्मृतम् ॥ १३ ॥
 स्वद्रव्यं यत्र विश्रम्भान्निक्षिपत्यविशङ्कितः ।
 निक्षेपनाम तत् प्रोक्तं व्यवहारपदम्बुधैः ॥ १४ ॥
 वणिकप्रभृतयो यत्र कर्म सम्भूय कुर्वते ।
 तत्सम्भूयसमुत्थानं व्यवहारपदं विदुः ॥ १५ ॥
 दत्त्वा द्रव्यञ्च सम्यग्यः पुनरादातुमिच्छति ।

दत्त्वाप्रदानिकं नाम तद्विवादपदं स्मृतम् ॥ १६ ॥
 अभ्युपेत्य च शुश्रूषां यस्तां न प्रतिपद्यते ।
 अशुश्रूषाभ्युपेत्यैतद्विवादपदमुच्यते ॥ १७ ॥
 श्रुत्यानां वेतनस्योक्तादानादानविधिक्रिया ।
 वेतनस्यानपाकर्म तद्विवादपदं स्मृतम् ॥ १८ ॥
 निश्चितं वा परद्रव्यं नष्टं लब्ध्वा प्रहृत्य वा ।
 विक्रीयते परोक्षं यत् स ज्ञेयोऽस्वामिविक्रयः ॥ १९ ॥
 विक्रीय पण्यं मूल्यान क्रौत्रे यच्च न दीयते ।
 विक्रीयसम्प्रदानस्तद्विवादपदमुच्यते ॥ २० ॥
 क्रौत्रा मूल्यान यत्पण्यं क्रौत्रा न बहु मन्यते ।
 क्रौत्रा मूल्यान यत् पण्यं दुष्क्रीतं मन्यते क्रयी ॥ २१ ॥
 पाषण्डनैगमादीनां स्थितिः समय उच्यते ।
 समयस्यानपाकर्म तद्विवादपदं स्मृतम् ॥ २२ ॥
 सेतुकेदारमर्यादाविक्रष्टाकृष्टनिश्चयाः ।
 क्षेत्राधिकारे यत्र स्युर्विवादः क्षेत्रजस्तु सः ॥ २३ ॥
 वैवाहिको विधिः स्त्रीनां यत्र पुंसाञ्च कीर्त्यते ।
 स्त्रीपुंसयोगसंज्ञन्तु तद्विवादपदं स्मृतम् ॥ २४ ॥
 विभागोर्थस्य पैत्रस्य पुत्रैर्यस्तु प्रकल्प्यते ।
 दायमागमिति प्रोक्तं तद्विवादपदं बुधैः ॥ २५ ॥
 सहसा क्रियते कर्म यत् किञ्चित् बलदर्पितैः ।
 तत् साहसमिति प्रोक्तं विवादपदमुच्यते ॥ २६ ॥
 देशजातिकुलादीनामाक्रोशत्वङ्गसंयुतम् ।
 यद्वचः प्रतिकूलार्थं वाक्पादेषु तदुच्यते ॥ २७ ॥

परगात्रेष्वभिद्रे हो हस्तपादायुधादिभिः ।
 अग्न्यादिभिश्चोपघातैर्दण्डपादश्चमुच्यते ॥ २८ ॥
 अक्षयश्चशलाकाश्चैर्देवतं द्यूतमुच्यते ।
 पञ्चक्रीडाबयोभिश्च प्राणिस्युतसमाह्वयः ॥ २९ ॥
 प्रकीर्षकः पुनर्ज्ञेयो व्यवहारो निरान्वयः ।
 राज्ञामाज्ञाप्रतोषातस्तत्कर्माकारश्चन्तथा ॥ ३० ॥
 व्यवहारोऽष्टादशपदस्तेषां भेदोऽथ वै शतम् ।
 क्रियाभेदाश्चनुष्णाणां शतश्रावो निगद्यते ॥ ३१ ॥
 व्यवहारान्नृपः पश्येज् ज्ञानिविप्रैरकीपनः ।
 शत्रुमित्रसमाः सभ्या अलोभाः श्रुतिवेदिनः ॥ ३२ ॥
 अपश्यता(१) कार्यवशात् सभ्यैर्विप्रं नियोजयेत् ।
 रागाक्तोभाद्भयाद्वापि स्मृत्यपेतादिकारिणः ॥ ३३ ॥
 सभ्याः पृथक् पृथक् दण्डग विवादाद्दिगुणो दमः ।
 स्मृत्याचारव्यपेतेन मार्गेण धर्मितः परैः ॥ ३४ ॥
 आवेदयति यद्वाग्ने व्यवहारपदं हि तत् ।
 प्रत्यर्थिनोऽग्रतो लेख्यं यथा वेदितमर्थिना ॥ ३५ ॥
 समामासतदर्षाहर्नामजात्यादिचिह्नितम् ।
 श्रुतार्थस्योत्तरं लेख्यं पूर्वाधिदकसन्निधौ ॥ ३६ ॥
 ततोऽर्थी लेखयेत्क्षयः प्रतिज्ञातार्थसाधनम् ।
 तत्सिद्धौ सिद्धिमाप्नोति विपरीतमतोऽन्यथा ॥ ३७ ॥
 चतुष्पादव्यवहारोयं विवादेशूपदर्शितः ।

१ अपश्यता इत्यत्र पाठो न पाठः ।

अभियोगमनिस्तीर्य नैनं प्रत्यभियोजयेत् ॥ ३८ ॥
 अभियुक्तञ्च नान्येन त्यक्तं विप्रकृतिं नयेत् ।
 कुर्यात् प्रत्यभियोगम् कलहे साहचेषु च ॥ ३९ ॥
 उभयोः प्रतिभूर्पाद्भ्यः समर्षः काञ्चनिर्याये ।
 निष्कवे भावितो दद्याच्चनं राक्षे तु तत्क्षमम् ॥ ४० ॥
 मिथ्याभियोगाद् द्विगुणमभियोगाच्चनं हरेत् ।
 साहसस्तेयपारुष्येष्वभिशापाख्ये स्त्रियाः ॥ ४१ ॥
 विचारयेत्तद्य एव कालोऽन्यत्रेह्यया स्मृतः ।
 देशादेशान्तरं याति सृक्षणी परिलेढि च ॥ ४२ ॥
 ललाटं स्त्रियते चास्य मुखवैवर्ण्यमेव च ।
 स्वभावाद्द्विक्तं गच्छेन्ननोवाक्कायकर्मभिः ॥ ४३ ॥
 अभियोगेऽथ वा साञ्छे वाग्दुष्टः परिकीर्तितः ।
 सन्दिग्धार्थं स्वतन्त्रो यः साधयेद्यच्च निष्पतेत् ॥ ४४ ॥
 न चाङ्गतो वदेत् किञ्चिद्दनी दण्डाच्च स भृतः ।
 साक्षिषूभयतः ससु साक्षिणः पूर्ववादिनः ॥ ४५ ॥
 पूर्वपक्षेऽधरीभूते भवन्तुत्तरवादिनः ।
 सगणेशेहिवादः स्यात्तत्र हीनन्तु दापयेत् ॥ ४६ ॥
 दत्तं पणं वसुश्चैव धनिनो धनमेव च ।
 छलन्निरस्य दूतेन व्यवहाराक्षयेऽपः ॥ ४७ ॥
 भूतमप्यर्धमप्यस्य हीयते व्यवहारतः ।
 निष्कृते निखिलानेकमेकदेशविभाषितम् ॥ ४८ ॥
 द्वाप्यः सर्वाङ्गेषुषार्थाच्च ग्राह्यस्वनिवेदितः ।
 ऋत्योर्विरोधे न्यायस्तु बलवान् व्यवहारतः ॥ ४९ ॥

अर्थशास्त्राच्च बलवत्तमं शास्त्रमिति स्थितिः (१) ।
 प्रमाणं लिखितं भूक्तिः साक्षिणश्चेति कौर्त्तितम् ॥ ५० ॥
 एषामन्यतमामावे दिव्यान्यतममुच्यते ।
 सर्वेष्वेव विवादेषु बलवत्युत्तरा क्रिया ॥ ५१ ॥
 आधौ प्रतिग्रहे क्रीते पूर्वा तु बलवत्तरा ।
 पश्यतो ह्यवतो भूमिर्हानिर्विश्रुतिवार्धिकी ॥ ५२ ॥
 परेषु भुज्यमाना या धनस्य दशवार्धिकी ।
 आधिसौमोपनिःक्षेपजडबालधनैर्विना ॥ ५३ ॥
 तथोपनिधिराजस्त्रीश्रोत्रियाणां धनैरपि ।
 आध्यादीनां विहर्तारं धनिने दापयेद्वनं ॥ ५४ ॥
 दण्ड्यं च तत्समं राज्ञे शक्त्यपेक्ष्यमथापि वा ।
 आगमोप्यधिकी भुक्तिं विना पूर्वक्रमागतां ॥ ५५ ॥
 आगमोपि बलमेव भुक्तिः स्तोकापि यत्र न ।
 आगमेन विशुद्धेन भोगो याति प्रमाणताम् ॥ ५६ ॥
 अविशुद्धागमे भोगः प्रामाण्यं नाधिगच्छति ।
 आगमस्तु कृता येन सोभियुक्तस्तमुद्धरेत् ॥ ५७ ॥
 न तत्सुतस्तत्सुतो वा भुक्तिस्तत्र गरीयसी ।
 योभियुक्तः परेतः स्यात् तस्य ऋक्थात्समुद्धरेत् ॥ ५८ ॥
 न तत्र कारणं भुक्तिरागमेन विनाकृता ।
 बलोपाधिविनिर्हृतान् व्यवहाराद्विवक्षयेत् ॥ ५९ ॥
 स्त्रीनक्तमन्तरागारवह्निःशत्रुकृतस्तथा ।
 मत्तोऽस्यार्त्तव्यसनिबालभीतप्रयोजितः ॥ ६० ॥

असम्बद्धततश्चैव व्यवहारो न सिद्धति ।
 प्रनष्टाधिगतं देयं नृपेण धनिने धनं ॥ ६१ ॥
 विभावयेन्नचेक्षिङ्गैस्तत्समं दातुमर्हति ।
 देयञ्चौरहृतं द्रव्यं राज्ञा जनपदाय तु ॥ ६२ ॥
 अशीतिभागो वृद्धिः स्यान्मासि मासि सवन्धके ।
 वर्णक्रमाच्छतं द्विचतुष्यञ्चकमन्यथा ॥ ६३ ॥
 सप्ततिस्तु पशुस्त्रीणां रसस्याष्टगुणा परा ।
 वस्त्रधान्यद्विरण्णानां चतुस्त्रिद्विगुणा तथा ॥ ६४ ॥
 ग्रामान्तरात्तु दशकं सामुद्रादपि विंशतिं ।
 द्युर्वा स्वकृतां वृद्धिं सर्वे सर्वासु जातिषु ॥ ६५ ॥
 प्रपन्नं साधयन्नर्थं न वाच्यो नृपतिर्भवेत् ।
 साध्यमानो नृपं गच्छेद्दण्डो दाप्यश्च तदनं ॥ ६६ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे व्यवहारो नाम द्विपञ्चाशदधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ।

अथ त्रिपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—000—

व्यवहारकथनं ।

अग्निरवाच । गृहीतार्थः क्रमाद्दाप्यो धनिनामधमर्षिकः ।
 दत्त्वा तु ब्राह्मण्यायादौ नृपतेस्तदनन्तरम् ॥ १ ॥

राज्ञाधर्मिकी दाप्यः साधिताह्निकं क्षतम् ।
 पञ्चकन्तु यतं दाप्यः प्राप्तार्घो ह्युत्तमर्थिकः ॥ २ ॥
 हीनजातिं परिशोषयार्घं कर्ष्य कारयेत् ।
 ब्राह्मणस्तु परिशीलः यन्नैर्हाप्यो यद्योदयम् ॥ ३ ॥
 दीयमानं न शृण्वति प्रयुक्तं यः स्वकन्धनम् ।
 मध्यस्वस्थापितं तस्त्राहर्षते न ततः परं ॥ ४ ॥
 ऋक्षपाह ऋणं दाप्यो योषिदुग्राहस्तथैव च ।
 पुत्रोऽनन्याश्रितद्रव्यः पुत्रहीनस्य ऋक्षिनः ॥ ५ ॥
 अविभक्तैः कुटुम्बार्घं यदृणस्तु कृतम्भवेत् ।
 दद्युस्तदृक्षिनः प्रेते प्रोषिते वा कुटुम्बिनि ॥ ६ ॥
 न योषित् पतिपुत्राभ्यां न पुत्रेण कृतं पिता ।
 दद्यादृते कुटुम्बार्घान् पतिः स्त्रीकृतं तथा ॥ ७ ॥
 गोपशौण्डिकशैनूषरजकव्याधयोषितां ।
 ऋणं दद्यात्पतिस्त्वासां यस्माद्दृत्तिस्तदाश्रया ॥ ८ ॥
 प्रतिपन्नं स्त्रिया देयं पत्या वा सह यत् कृतं ।
 स्वयं कृतं वा यदृणं नान्यस्त्री दातुमर्हति ॥ ९ ॥
 पितरि प्रोषिते प्रेते व्यसनामिद्गुतेऽह वा(१) ।
 पुत्रपौत्रैर्ऋणन्देयं निह्वये साक्षिभावितम् ॥ १० ॥
 सुराकामयूतकृतन्दृष्टशुस्कावशिष्टकम् ।
 इथा दानं तथैवेह पुत्रो दद्यान्न पैढकम् ॥ ११ ॥
 भ्रातृणामथ दम्पत्योः पितुः पुत्रस्य चैव हि ।

१ असनाभिज्ञतेपि वेदि ४०, ४०, ४० च ।

प्रतिभाव्यमृषं शास्त्रमविभक्तेन च स्मृतम्(१) ॥ १२ ॥
 दर्शने प्रत्यये दाने प्रतिभाष्यं विधीयते ।
 आधौ तु वितथे दाप्या वितथस्य सुता अपि ॥ १३ ॥
 दर्शनप्रतिभूर्यं च मृतः प्रात्ययिकोऽपि वा ।
 न तत्पुत्रा धनं दय्दुर्दुर्दानाय ये स्थिताः ॥ १४ ॥
 बहवः सूर्यदि स्वांशैर्दुः प्रतिभुवो धनम् ।
 एकच्छायाश्रितेषु धनिकस्य यथा रुचि ॥ १५ ॥
 प्रतिभूर्दापितो यत्र प्रकाशं धनिने धनम् ।
 द्विगुणं प्रतिदातव्यमृषिकैस्तस्य तद्भवेत् ॥ १६ ॥
 स्वसन्ततिस्त्रीपशव्यं धान्यं द्विगुणमेव च ।
 वस्त्रं चतुर्गुणं प्रोक्तं रसयाष्टगुणस्तथा ॥ १७ ॥
 आधिः प्रणश्येत् द्विगुणे धने यदि न मोक्ष्यते ।
 काले कालकृतं नश्येत् फलभोग्यो न नश्यति ॥ १८ ॥
 गोप्याधिभोग्यो नावृद्धिः सोपकारेऽथ भाविते ।
 नष्टो देयो विनष्टश्च दैवराजकृतादृते ॥ १९ ॥
 आधेः स्त्रीकरणात्स्त्रीरक्षमाणोऽप्यसारताम् ।
 यातश्चेदन्य आधेयो धनभाग् वा धनी भवेत् ॥ २० ॥
 चरित्रं बन्धककृतं सवृद्धं दापयेद्धनं ।
 सत्यङ्कारकृतं द्रव्यं द्विगुणं प्रतिदापयेत् ॥ २१ ॥
 उपस्थितस्य मोक्षव्य आधिर्दण्डोऽन्यथा भवेत् ।
 प्रयोजके सति धनं कुलेन्यस्याधिमाप्नुयात् ॥ २२ ॥
 तत्कालकृतमूष्यो वा तत्र तिष्ठेद्वृद्धिकः ।

१ प्रतिभाव्यमृषं शास्त्रमविभक्तेन तन् स्मृतमिति च०, न०, व०, इ०, ज०, ट० च ।

विना धारणकाहापि विक्रीणीते ससाक्षिकम् ॥ २३ ॥
 यदा तु द्विगुणीभूतमृणमाधौ तदा खलु ।
 मोक्षश्चाधिस्तदुत्पाद्य प्रविष्टे द्विगुणे धने ॥ २४ ॥
 व्यसनस्थमनाख्याय हस्तेऽन्यस्य यदर्पयेत् ।
 द्रव्यं तदौपनिधिकं प्रतिदेयं तथैव तत् ॥ २५ ॥
 न दाप्याऽपहृतं तत्तु राजदेवकतस्करैः ।
 प्रेषयेन्मार्गिते दत्ते दाप्या दण्डश्च तत्समम् ॥ २६ ॥
 आजीवनं स्वेच्छया दण्डो दाप्यस्तच्चापि सोदयं ।
 याचितावाहितन्यासे निक्षेपेष्वप्ययं विधिः ॥ २७ ॥
 इत्याम्ये महापुराणे व्यवहारो नाम त्रिपञ्चाशदधिक-

द्विशततमोऽध्यायः

अथ चतुःपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—000—

दिव्यप्रमाणकथनं ।

अग्निर्वाच । तपस्विनो दानशीलाः कुलीनाः सत्यवादिनः ।

धर्मप्रधाना ऋजवः पुत्रवन्तो धनान्विताः ॥ १ ॥

पञ्चयज्ञक्रियायुक्ताः साक्षिणः पञ्च वा त्रयः ।

यथाजाति यथावर्णं सर्वे सर्वेषु वा स्मृताः ॥ २ ॥

स्त्रीवृद्धबालकितवमत्तोन्मत्ताभिश्च स्तकाः ।

रङ्गावतारिपाषण्डिकूटकृत्स्निकलेन्द्रियाः ॥ ३ ॥
 पतितामानसस्वम्बिसहायरिपुतस्कराः ।
 असाक्षिणः सर्वसाक्षी चौर्यपातुष्यसाहसे ॥ ४ ॥
 उभयानुमतः साक्षी भवत्येकोपि धर्मवित् ।
 अशुभन् हि नरः साक्ष्यमृत्युं सदशब्दन्वकम् ॥ ५ ॥
 राज्ञा सर्वं प्रदाप्यः स्यात् षट्चत्वारिंशकेऽहनि ।
 न ददाति हि यः साक्ष्यं जानन्नपि नराधमः ॥ ६ ॥
 स कूटसाक्षिणां पापैस्तुल्यो दण्डेन चैव हि ।
 साक्षिणः श्रावयेद्वादिप्रतिवादिसमीपगान् ॥ ७ ॥
 ये पातककृतां लोका महापातकिनां तथा ।
 अग्निदानाच्च ये लोका ये च स्त्रीवालघातिनां ॥ ८ ॥
 तान् सर्वान् समवाप्नोति यः साक्ष्यमृत्युं वदेत् ।
 सुकृतं यत्त्वया किञ्चिज्जन्मान्तरगतैः कृतम् ॥ ९ ॥
 तत्सर्वं तस्य जानीहि यं पराजयसे मृषा ।
 द्वैधे बहूनां वचनं समेषु गुणिनास्तथा ॥ १० ॥
 गुणिवैधे तु वचनं याच्च ये गुणवत्तराः ।
 यस्योचुः साक्षिणः सत्यां प्रतिज्ञां स जयौ भवेत् ॥ ११ ॥
 अन्यथा वादिनो यस्य भ्रूवस्तस्य पराजयः ।
 उक्तेपि साक्षिभिः साक्ष्ये यद्यन्वे गुणवत्तराः ॥ १२ ॥
 द्विभुषा वान्यथा ब्रूयुः कूटाः स्युः पूर्वसाक्षिणः ।
 पृथक् पृथग्दण्डनीयाः कूटकृत्साक्षिणस्तथा ॥ १३ ॥
 विवादाद्विगुणं दण्डं विवासी ब्राह्मणः स्मृतः ।
 यः साक्ष्यं आवितीऽन्वेभ्यो निरुते तप्तमोहतः ॥ १४ ॥

(५३)

स दाप्योष्टगुणं दण्डं ब्राह्मणन्तु विवासयेत् ।
 वर्णिनां हि बंधो यत्र तत्र साख्यऽनृतं वदेत् ॥ १५ ॥
 यः कश्चिदर्धोऽभिमतः स्वहत्या तु परस्परं ।
 लेख्यं तु साक्षिमतं कार्यं तस्मिन् धनिकपूर्वकम् ॥ १६ ॥
 समामासतदर्द्धाहर्द्धाभजातिस्वगोत्रजैः ।
 सब्रह्मचारिकाक्रीयपिटनामादिचिह्नितम् ॥ १७ ॥
 समाप्तेऽर्थे ऋषी नाम स्वहस्तेन निवेशयेत् ।
 मतं मेऽमुकपुत्रस्य यदत्रोपरिलेखितं ॥ १८ ॥
 साक्षिणश्च स्वहस्तेन पिटनामकपूर्वकम् ।
 षट्साहस्रमुकः साक्षी लिखेयुरिति ते समाः ॥ १९ ॥
 अलिपिन्न ऋषी यः स्याल्लेखयेत् स्वमतन्तु सः ।
 साक्षी वा साक्षिणान्येन सर्वसाक्षिसमीपतः ॥ २० ॥
 उभयाभ्यर्थितेनैतन्मया ह्यमुकसूनुना ।
 लिखितं ह्यमुकेनेति लेखकोऽथान्ततो लिखेत् ॥ २१ ॥
 विनापि साक्षिभिर्लेख्यं स्वहस्तलिखितञ्च यत् ।
 तत् प्रमाणं स्मृतं सर्वं बलोपधिकृतादृते ॥ २२ ॥
 ऋणं लेख्यकृतं देयं पुरुषैस्त्रिभिरेव तु ।
 आधिस्तु भुज्यते तावद्यावत्तन्न प्रदीयते ॥ २३ ॥
 देशान्तरस्थे दुर्ज्ञेय्ये नष्टेऽन्वष्टे ह्यते तथा ।
 भिन्ने च्छिन्ने तथा दग्धे लेख्यमन्यत्तु कारयेत् ॥ २४ ॥
 सन्दिग्धार्थविशुद्धार्थं स्वहस्तलिखितन्तु यत् ।
 युक्तिप्राप्तिक्रियाचिह्नसम्बन्धागमहेतुभिः ॥ २५ ॥
 लेख्यस्य पृष्ठे ऽभिलिखेत् प्रविष्टमधमर्षिनः ।

धनी चीपगतं दद्यात् सहस्रपरिचिह्नितम् ॥ २६ ॥
 दत्तार्थं पाटयेत्ते ख्यं शुद्धै चान्यत्तु कारयेत् ।
 साक्षिमञ्च भवेद्यत्तु तद्दातव्यं ससाक्षिकं ॥ २७ ॥
 तुलाग्न्यापो विषं कोषो दिव्यानीह विशुद्धये ।
 महाभियोगेष्वेतानि शीर्षकस्थे ऽभियोक्तारि ॥ २८ ॥
 रुच्या वान्यतरः कुर्यादितरो वक्तयेच्छिरः ।
 विनापि शीर्षकात् कुर्यान्नृपद्रोहेऽथ पातके ॥ २९ ॥
 नासहस्राक्षरेत् फालं न तुलान्न विषन्तथा ।
 नृपार्थेष्वभियोगेषु वहेयुः शुचयः सदा ॥ ३० ॥
 सहस्रार्थं तुलादीनि करेषमल्पे ऽपि दापयेत् ।
 शतार्धं दापयेच्छुद्धमशुद्धो दण्डभाग् भवेत् ॥ ३१ ॥
 सषेलस्नातमाह्वय सूर्योदय उपोषितम् ।
 कारयेत्सर्वदिव्यानि नृपब्राह्मणसन्निधौ ॥ ३२ ॥
 तुला स्त्रीबालवृद्धान्वपङ्गुब्राह्मणरोगिणां ।
 अग्निर्ज्वलं वा शूद्रस्य यवाः सप्त विषस्य वा ॥ ३३ ॥
 तुलाधारणविद्वद्भिरभियुक्तस्तुलान्वितः ।
 प्रतिमानसमीभृतो रेखां कृत्वावतारितः ॥ ३४ ॥
 आदित्यचन्द्रावनिलोऽनलश्च
 द्यौर्भूमिरापोहृदयं यमश्च ।
 अहश्च रात्रिश्च उभे च सन्ध्ये
 धर्मश्च जानाति नरस्य वृत्तम् ॥ ३५ ॥
 त्वं तुले सत्यधामासि पुरा देवैर्विनिर्मिता ।
 सत्यं वदस्व कल्याणि संशयान्नां विमोचय ॥ ३६ ॥

यद्यस्मि पापकृत्वातस्ततो मां त्वमधो नय ।
 यद्दशैकमयोर्हृत्स्रां तुलामित्वभिमन्त्रयेत् ॥ ३७ ॥
 कारौ विसृद्धितत्रौहेर्लक्षयित्वा ततो न्यसेत् ।
 सप्ताश्वत्थस्य पत्राणि तावत् सूत्रेषु वेष्टयेत् ॥ ३८ ॥
 त्वमेव सर्वभूतानामन्तश्चरसि पावक ।
 साधिवत् पुष्कपापेभ्यो मुहि सत्वहरे मम ॥ ३९ ॥
 तस्त्रैत्युक्तवतो सौहं पञ्चाशत्पलिकं समम् ।
 अग्निवर्षं न्यसेत् पिण्डं हस्तयोदभयोरपि ॥ ४० ॥
 स तमादाय सप्तैव मण्डलानि शनैर्ब्रजेत् ।
 षोडशाङ्गुलकं श्रेयं मण्डलं तावदन्तरम् ॥ ४१ ॥
 मुक्ताग्निं सृद्धितत्रोद्दिरदग्धः शुद्धिमाप्नुयात् ।
 अन्तरा पतिते पिण्डे सन्देहे वा पुनर्हरेत् ॥ ४२ ॥
 पवित्राणां पवित्रं त्वं शोध्यं शोधय पावन ।
 सत्येन माभिरक्षस्व वरुषेत्यभिग्रस्तकम् ॥ ४३ ॥
 नाभिदक्षीदकस्यस्य गृहीत्वोरु जलं विधेत् ।
 समकालमिषुं मुक्तमानीयान्वो जवी नरः ॥ ४४ ॥
 यदि तस्मिन्निमग्नाङ्गं पश्येच्च शुद्धिमाप्नुयात् ।
 त्वं विष ब्रह्मणः पुत्र सत्यधर्मं व्यवस्थित ॥ ४५ ॥
 आयस्वास्त्रादभीशापात् सत्येन भव मेऽष्टतम् ।
 एवमुक्त्वा विषं साङ्गं भक्षयेद्विमश्रैलजं ॥ ४६ ॥
 यस्य वेमैर्विना जीर्णं शुद्धिं तस्य विनिर्हिषेत् ।
 देवानुग्रान् समभ्यर्च्य तत्क्षानोदकमाहरेत् ॥ ४७ ॥
 संश्राव्य पाययेत्सस्त्राज्जलात् प्रसृतिचयम् ।

आचतुर्दशमादङ्गो यस्य नो राजद्वैविकम् ॥ ४८ ॥
 व्यसनं जायते घोरं स शुद्धः स्वादसंगयम् ।
 सत्यवाहनशस्त्राणि गोवीजकनकानि च ॥ ४९ ॥
 देवतागुरुपादाश्च द्रष्टापूर्त्तकृतानि च ।
 इत्येते सुकराः प्रोक्ताः शपथाः स्वल्पसंगये ॥ ५० ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे दिव्यानि प्रमाणानि नाम
 चतुःपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०*०—

दायविभागकथनम् ।

अग्निरुवाच । विभागश्चेत् पिता कुर्यादिच्छया विभजेत् सुतान् ।
 ज्येष्ठं वा श्रेष्ठभागेन सर्वं वा स्युः समांशिनः ॥ १ ॥
 यदि दद्यात् समानंभ्रान् कार्याः पत्नयः समांशिकाः ।
 न दत्तं स्त्रीधनं यासां भर्त्रा वा श्वशुरेन वा ॥ २ ॥
 शक्तस्थानीहमानस्य किञ्चिद्दत्त्वा पृथक् क्रिया ।
 न्यूनाधिकविभक्तानां धर्मशस्य पितृना कृतः ॥ ३ ॥
 विभजेयुः सुतः पित्रोरुर्ध्वं सृक्थमृणं समम् ।
 मातुर्दुहितरः शेषमृषाश्राभ्य ऋतेऽवयः ॥ ४ ॥
 पितृद्रव्याविनाशेन यदन्यत् स्वयमर्जयेत् ।
 मैत्रमौद्गाहिकश्चैव दायादानाश्च तद्भवेत् ॥ ५ ॥
 सामान्यार्थसंस्तर्याने विभागस्तु समः स्मृतः ।

अनेकपिडकाणाम् पिडतो भागकल्पना ॥ ६ ॥
 भूर्यापिता महोपात्ता निबन्धो द्रव्यमेव वा ।
 तत्र स्यात् सदृशं स्वाम्यं पितुः पुत्रस्य चोभयोः ॥ ७ ॥
 विभक्तेषु सुतो जातः सवर्णायां विभागभाक् ।
 दृश्याहा तद्विभागः स्यादायव्ययविशोधितात् ॥ ८ ॥
 क्रमादभ्यागतं द्रव्यं हृतमभ्युदरेच्च यः ।
 दायादेभ्यो न तद्दद्याद्दिव्यया लब्धमेव च ॥ ९ ॥
 पितृभ्यां यस्य यद्दत्तं तत्तस्मैव धनं भवेत् ।
 पितुरुद्धं विभजतां माताप्यंशं समं हरेत् ॥ १० ॥
 असंस्कृतास्तु संस्कार्या भ्रातृभिः पूर्वसंस्कृतैः ।
 भगिन्यश्च निजादंशाहत्वांशन्तु तुरीयकं ॥ ११ ॥
 चतुःस्त्रिहेकभागाः स्युर्वर्णशो ब्राह्मणात्मजाः ।
 क्षत्रजास्त्रिहेकभागा विड्जास्तु द्वेकभागिनः ॥ १२ ॥
 अन्योन्यापहृतं द्रव्यं विभक्ते यत्तु दृश्यते ।
 तत् पुनस्ते समैरंशैर्विभजेरन्निति स्थितिः ॥ १३ ॥
 अपुत्रेण परक्षेत्रे नियोगीत्यादितः सुतः ।
 उभयोरप्यसावृक्थी पिण्डदाता च धर्मतः ॥ १४ ॥
 श्रीरसो धर्मपत्नीजस्तत्समः पुत्रिकासुतः ।
 क्षत्रजः क्षत्रजातस्तु सगोत्रेणेतरेण वा ॥ १५ ॥
 गृहे प्रच्छन्न उत्पन्नो गूढजस्तु सुतः स्मृतः ।
 कान्तीनः कन्यकाजातो मातामहसुतो मतः ॥ १६ ॥
 क्षतायामक्षतायां वा जातः पौनर्भवः सुतः ।
 दद्यात्प्राता पिता वा यं स पुत्रो दत्तको भवेत् ॥ १७ ॥

क्रीतश्च ताभ्यां विक्रीतः कृत्रिमः स्यात् स्वयं कृतः ।
 दत्तात्मा तु स्वयं दत्तो गर्भं वित्तः सहोठजः ॥ १८ ॥
 उत्सृष्टो गृह्यते यस्तु सोपविद्धो भवेत् सुतः ।
 पिण्डदींऽग्रहृत्सैषां पूर्वभावे परः परः ॥ १९ ॥
 सजातीयेष्वयं प्रोक्तस्तनयेषु मया विधिः ।
 जातोऽपि दास्यां शूद्रस्य कामतींऽग्रहरो भवेत् ॥ २० ॥
 मृते पितरि कुर्व्यस्तं भ्रातरस्त्वर्द्धभागिकं ।
 अभातृको हरेत् सर्वं दुहितृणां सुतादृते ॥ २१ ॥
 पत्नी दुहितरश्चैव पितरो भ्रातरस्तथा ।
 तत्सु तो गोचजो बन्धुः शिष्यः सन्नद्धचारिणः ॥ २२ ॥
 एषामभावे पूर्वस्य धनभागुत्तरोत्तरः ।
 स्वर्यातस्य अपुत्रस्य सर्ववर्णेष्वयं विधिः ॥ २३ ॥
 वानप्रस्थयतिब्रह्मचारिणाश्चकथभागिनः ।
 क्रमेणाचार्यसच्छिष्यधर्मभ्रात्रेकतीर्थिनः ॥ २४ ॥
 संसृष्टिनस्तु संसृष्टी सोदरस्य तु सोदरः ।
 दद्याच्चापहरेच्चाग्रं जातस्य च मृतस्य च ॥ २५ ॥
 अन्योदर्थस्तु संसृष्टी नान्योदर्थधनं हरेत् ।
 असंसृष्ट्यपि चादद्यात्सोदर्थ्या नान्यमातृजः ॥ २६ ॥
 पतितस्तत्सुतः क्लीवः पङ्गु रन्मत्तको जडः ।
 अन्योऽचिकित्स्यरोगाद्या भर्त्सव्यास्तु निरंशकाः ॥ २७ ॥
 श्रीरसाः क्षेत्रजास्वेषां निर्दीषा भागहारिणः ।
 सुतासैषां प्रभर्त्सव्या यावहै भर्त्ससात्कृताः ॥ २८ ॥
 अपुत्रा योषितसैषां भर्त्सव्याः साधुवृत्तयः ।

निर्वासा व्यभिचारिण्यः प्रतिकूलास्तथैव च ॥ २९ ॥

पितृमातृपतिभ्रातृदत्तमभ्यन्युपागतं ।

आधिवेदनिकञ्चैव स्त्रीधनं परिकीर्तितं ॥ ३० ॥

बन्धुदत्तं तथा शुक्लमन्वाधेयकमेव च ।

अप्रजायामतीतायां बान्धवास्तदवाप्नुयुः ॥ ३१ ॥

अप्रजास्त्रीधनं भर्तुर्ब्राह्मणादिषु चतुर्ष्वपि ।

दुद्धिटृणां प्रसूता चेच्छ्रेषे तु पिष्टगामि तत् ॥ ३२ ॥

दत्त्वा कन्यां हरन् दण्डगी व्ययं दद्याच्च सीदयम् ।

वृत्तायां दत्तमादद्यात् परिशोध्योभयव्ययम् ॥ ३३ ॥

दुर्भिक्षे धर्मकार्ये च व्याधौ संप्रतिरोधके ।

गृहीतं स्त्रीधनं भर्ता न स्त्रिये दातुमर्हति ॥ ३४ ॥

अधिविस्तस्त्रियै दद्यादाधिवेदनिकं समम् ।

न दत्तं स्त्रीधनं यस्यै दत्ते त्वर्धं प्रकीर्तितम् ॥ ३५ ॥

विभागनिर्गमे प्रातिबन्धुसाक्षभिलेखितैः ।

विभागभावना ज्ञेया गृहक्षेत्रैश्च यीतकैः ॥ ३६ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे दायविभागो नाम पञ्चपञ्चाशदधिक-

द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्पञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—0*0—

सौमाविवादादिनिर्णयः ।

अग्निस्त्वाच । सौमो विवादे चेषस्य सामन्ताः स्यविरा गणाः ।

गोपाः सौमाकृषाणा ये सर्वे च वनगोचराः ॥ १ ॥

नयेयुरेते सौमानं खलाङ्गारतुषद्भूमैः ।

सेतुवस्मोकनिम्नास्थिचैत्याद्यैरुपकृष्टिताम् ॥ २ ॥

सामन्ता वा समंभामासत्वारोऽष्टौ दद्यापि वा (१) ।

रत्नसम्बसनाः सौमासयेयुः क्षितिधारिणः ॥ ३ ॥

अमृते तु पृथग्दण्ड्या राज्ञा मध्यमसाहसम् ।

अभावे ज्ञातृष्विज्ञानां राजा सौमः प्रवर्त्तकः ॥ ४ ॥

आरामासतनयामनिषानोद्यानवेष्टसह ।

एष एव विधिर्ज्ञेयो कर्षाम्बुप्रवहेषु च ॥ ५ ॥

मर्यादावाः प्रभेदेषु क्षेत्रस्य हरणे तथा ।

मर्यादायाश्च दण्ड्याः स्वरधमोत्तममध्यमाः ॥ ६ ॥

न निषेध्योऽल्पबाधस्तु सेतुः कल्याणकारकः ।

घरभूमिं हरन् कूपः खल्येष्वेवो बहूदकः ॥ ७ ॥

स्वामिने योऽनिवेद्यैव क्षेत्रे सेतुं प्रकल्पयेत् ।

उत्पन्ने स्वामिनो भोगस्तद्भावे महोपतेः ॥ ८ ॥

फालाहतमपि क्षेत्रं यो न कुर्यान्न कारयेत् ।

१ सत्वारोऽथ दद्यापि वेति ख०, ग०, ख० च ।

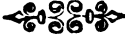
स प्रदाप्योऽक्षष्टफलं चेतनमन्धेन कारयेत् ॥ ८ ॥
 मासानष्टौ तु महिषी सखघातस्य कारिणी ।
 दण्डनीया तदर्हन्तु गोस्तदर्हमजाविकं ॥ १० ॥
 भक्षयित्वापविष्टानां यद्योक्ताद् द्विगुणो दमः ।
 सममेघां विव्रीतेपि खरोद्द्रं महिषीसमम् ॥ ११ ॥
 यावत् सखं विनष्टन्तु तावत् चेत्री फलं लभेत् ।
 पालसाद्योऽथ गोस्वामी पूर्वोक्तं दण्डमर्हति ॥ १२ ॥
 पथि ग्रामविव्रीतान्ते चेषे दोषो न विद्यते ।
 अकामतः कामचारे चौरवह्णमर्हति ॥ १३ ॥
 महोच्चोत्कृष्टपशवः स्रुतिकामन्तुका च गौः ।
 पालो येषान्तु ते मोषा दैवराजपरिभ्रुताः ॥ १४ ॥
 यद्यार्पितान् पशून् गोपः सायं प्रत्यर्पयेत्तथा ।
 प्रमादघृतनष्टांश्च प्रदाप्यः क्षतवेतनः ॥ १५ ॥
 पालदोषविनाशे तु पाले दण्डो विधीयते ।
 अर्हन्नयोदशपथः स्वाभिनेो द्रव्यमेव च ॥ १६ ॥
 ग्रामेच्छया गोप्रचारो भूमिराजवशेन वा ।
 द्विजस्तृचैधःपुष्यापि सर्वतः खवदाहरेत् ॥ १७ ॥
 धनुःशतं परीणाहो ग्रामचेत्रान्तरं भवेत् ।
 हे शते खर्वटस्य स्वाभगरस्य चतुःशतम् ॥ १८ ॥
 खं लभेताम्यविक्रौतं जेतुर्दोषोऽप्रकाशिते ।
 हीनाद्रहो हीनमूख्ये विलाहीने च तस्करः ॥ १९ ॥
 नष्टापहृतमासाद्य हर्तारं ग्राहयेन्नरम् ।
 देयकात्तातिपत्तो वा गृह्णीत्वा स्वयमर्पयेत् ॥ २० ॥

विक्रो तुर्द्गनाच्छुचिः स्वामी द्रव्यं नृपो दमम् ।
 क्रेता मूष्यं समाप्नोति तस्माद्यस्तत्र विक्रयी ॥ २१ ॥
 आगमेनीपभोगेन नष्टं भाव्यमतोऽन्यथा ।
 पञ्चबन्धो दमस्तस्व राज्ञे तेनाप्यभाविते ॥ २२ ॥
 द्रुतं प्रनष्टं यो द्रव्यं परहस्ताद्वाप्नुयात् ।
 अनिवेद्य नृपे दण्ड्यः स तु षड्वतिं पणान् ॥ २३ ॥
 शौक्लिकैः स्वानपालैर्वा नष्टापहृतमाहृतं ।
 अर्घ्याक् संवत्सरात् स्वामी लभते परतो नृपः ॥ २४ ॥
 पणानेकशफे दद्याच्चतुरः पञ्च माशुषे ।
 महिषोष्ट्रगवां द्वौ द्वौ पादं पादमजाविके ॥ २५ ॥
 स्वकुटुम्बाविरोधेन देयं दारसुतादृते ।
 मान्वये सति सर्वस्वं देयं यश्चान्यसंश्रुतम् ॥ २६ ॥
 प्रतिग्रहः प्रकाशः स्वात् स्वावरस्य विशेषतः ।
 देयं प्रतिश्रुतश्चैव दत्त्वा नापहरेत् पुनः ॥ २७ ॥
 दशैकपञ्चसप्ताहमासत्र्यहार्धमासिकं ।
 बीजायोवाह्यरत्नस्त्रीदोह्यपुंसां प्रतीक्षणम् ॥ २८ ॥
 अग्नी सुवर्णमशीथं द्विपलं रजते शते ।
 अष्टौ अपुषि सीधे च ताम्ब्रे पञ्चदशायसि ॥ २९ ॥
 शते दशपलाष्ठद्विरोर्णे कार्पासिके तथा ।
 मध्ये पञ्चपला ज्ञेया सूक्ष्मे तु त्रिपला मता ॥ ३० ॥
 कार्शिके रोमबध्ने च त्रिंशद्भागः क्षयो मतः ।
 न क्षयो न च वृद्धिस्तु कौशिके वस्त्रलेपु च ॥ ३१ ॥
 देयं कालस्य भोगस्य ज्ञात्वा नष्टे बलावसम् ।

द्रव्याणां कुशला म्रुयुर्नक्षत्राण्यमसंशयम् ॥ ३२ ॥
 क्लृप्तदासीकृतद्यौरैर्विक्रीतयापि सुच्यते ।
 स्वामिप्राणप्रदो भक्त्यागात्तन्निष्कृयादपि ॥ ३३ ॥
 प्रवृत्त्यावसितो राज्ञो दास आमरचान्तिकः ।
 वर्षानामानुषोप्येन दास्यं न प्रतिलोमतः ॥ ३४ ॥
 कृतग्रिह्यापि निवसेत् कृतकालं गुरोर्गृहे ।
 अग्नेवासी गुरुप्राप्तभोजनस्यत्फलप्रदः ॥ ३५ ॥
 राज्ञा कृत्वा पुरे स्नानं ब्राह्मणाग्रस्य तत्र तु ।
 नैवियं वृत्तिमद्ब्रूयात् स्वधर्मः पात्यतामिति ॥ ३६ ॥
 निजधर्माविरोधेन यस्तु सामयिकी भवेत् ।
 सोपि यत्नेन संरक्षो धर्मो राजकृतश्च यः ॥ ३७ ॥
 गणद्रव्यं हरेद्यस्तु संविदं कृत्वायेष यः ।
 सर्वस्वहरणं कृत्वा तं राष्ट्रादिप्रवासयेत् ॥ ३८ ॥
 कर्त्तव्यं वचनं सर्वैः समूहहितवादिभिः ।
 यस्तत्र विपरीतः स्यात्त दाप्यः प्रथमं दण्डम् ॥ ३९ ॥
 समूहकार्यप्रहितो यत्नभक्तत्तदर्पयेत् ।
 एकादशगुणं दाप्यो यद्यसौ नार्पयेत् स्वयम् ॥ ४० ॥
 वेदज्ञाः शुचयोऽलुब्धा भवेयुः कार्यचिन्तकाः ।
 कर्त्तव्यं वचनं तेषां समूहहितवादिनां ॥ ४१ ॥
 अग्निनैगमपास्त्रिण्डिगणानामप्ययं विधिः ।
 भेदज्ञैषां नृपो रक्षेत् पूर्ववृत्तिश्च पास्तयेत् ॥ ४२ ॥
 गृहीतवेतनः कर्म त्यजन् द्वियुषमावहेत् ।
 अगृहीते तसं दाप्यो भृत्यैश्च उपस्करः ॥ ४३ ॥

दाप्यस्तु दशमं भागं वाणिज्यपशुसस्यतः ।
 अनिश्चित्य भूतिं यस्तु कारयेत्स महीक्षता ॥ ४४ ॥
 देशं कालञ्च योऽतीयात् कर्म कुर्याच्च योऽन्यथा ।
 तत्र तु स्वामिनश्छन्दोऽधिकं देयं कृतेऽधिके ॥ ४५ ॥
 यो यावत् कुरुते कर्म तावत्तस्य तु वेतनम् ।
 उभयोरप्यसाध्यञ्चेत् साध्ये कुर्याद्यथाश्रुतम् ॥ ४६ ॥
 शराजदैविकवष्टं भाण्डं दाप्यस्तु वाहकः ।
 प्रस्थानविप्लवञ्चेव प्रदाप्यो द्विगुणां भूतिम् ॥ ४७ ॥
 प्रक्रान्ते सप्तमं भागं चतुर्थं पथि संत्वजन् ।
 भूतिमर्द्धपथे सर्व्यां प्रदाप्यस्त्याजकोपि च ॥ ४८ ॥
 ग्राहे शतिकहृद्वेस्तु सभिकः पञ्चकं शतं ।
 गृह्णीयाद् धूर्त्तकितवादिनराद्दशकं शतं ॥ ४९ ॥
 स सम्यक्पालितो दद्याद्राज्ञे भागं यथाकृतं ।
 जितसुद्गाहयेज्जेचे दद्यात्सत्यं वचः क्षमौ ॥ ५० ॥
 प्राप्ते नृपतिना भागे प्रसिद्धे धूर्त्तमण्डले ।
 जितं सशभिके स्थाने दापयेदन्यथा न तु ॥ ५१ ॥
 द्रष्टारो व्यवहाराणां साक्षिणश्च त एव हि ।
 राज्ञा सचिञ्चा निर्वास्याः कूटाक्षीपधिदेविनः ॥ ५२ ॥
 द्यूतमेकमुखं कार्यं तस्करज्ञानकारणात् ।
 एष एव विधिर्ज्ञेयः प्राण्णिद्यूते समाह्वये ॥ ५३ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे सीमाविवादादिनिर्णयो नाम
 षट् पञ्चाशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तपञ्चाशदधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

वाक्पाठ्यादिप्रकरणम् ।

अग्निर्वाच । सत्यासत्यान्यथा स्तोत्रैर्न्यूनाङ्गेन्द्रियरीगिणां ।
क्षेपं करोति चेद्दण्ड्याः पणानर्हन्त्रयोदश ॥ १ ॥
अभिगन्तास्त्रिभिर्गमिन्मातरं वा तवेति च ।
शपन्तं दापयेद्राजा पञ्चविंशतिकं दमं ॥ २ ॥
अर्होऽधमेषु द्विगुणः परस्त्रीषूत्तमेषु च ।
दण्डप्रणयनं कार्यं वर्णजात्युत्तराधरैः ॥ ३ ॥
प्रातिलोम्यापवादेषु द्विगुणत्रिगुणा दमाः ।
वर्णानामानुलोम्येन तस्मादेवार्हहानितः ॥ ४ ॥
वाहुषीवानेत्रसक्थिविनाशे वाचिके दमः ।
शत्यस्ततोऽर्हिकः पादनासाकर्णकरादिषु ॥ ५ ॥
अशक्तस्तु वदन्नेवन्दणनीयः पणान् दश ।
तथा शक्तः प्रतिभुवं दद्यात् क्षेमाय तस्य तु(१) ॥ ६ ॥
पतनीयकृते क्षेपे दण्डो मध्यमसाहसः ।
उपपातकयुक्ते तु दाप्यः प्रथमसाहसं ॥ ७ ॥
त्रैविद्यनृपदेवानां क्षेप उत्तमसाहसः ।

१ दद्यादित्यत्र दाप्य इति वाच्ये भवितुं युक्तः ।

मध्यमो ज्ञातिपूगानां प्रथमो ग्रामदेशयोः ॥ ८ ॥
 असाक्षिकहते चिह्नैर्युक्तिभिः प्रागमेन च ।
 द्रष्टव्यो व्यवहारस्तु कूटचिह्नकताज्ञयात् ॥ ९ ॥
 भस्मपङ्करजः स्पर्शं दण्डो दशपणः स्मृतः ।
 अमेध्यपाणिनिष्पृतस्पर्शने द्विगुणः स्मृतः ॥ १० ॥
 समेष्वेवं परस्त्रीषु द्विगुणस्तूत्तमेषु च ।
 हीनेष्वर्धं दमो मोहमदादिभिरदण्डनम् ॥ ११ ॥
 विप्रपीडाकरं च्छेद्यामङ्गमन्नाद्यणस्य तु ।
 उद्गूर्णं प्रथमो दण्डः संस्पर्शं तु तदर्द्धिकः ॥ १२ ॥
 उद्गूर्णं हस्तपादे तु दशविंशतिकौ दमौ ।
 परस्परन्तु सर्वेषां शास्त्रे मध्यमसाहसः ॥ १३ ॥
 पादकेशांशुककरोल्लुचनेषु पणान् दश ।
 पीडाकर्षांशुकावेष्टपादाध्यासे शतम्दमः ॥ १४ ॥
 शोषितेन विना दुःस्वङ्गुर्वन् काष्ठादिभिर्नरः ।
 द्वात्रिंशत् पणान्(१) दाप्यो द्विगुणं दर्शनेऽसृजः ॥ १५ ॥
 करपाददतो भङ्गे च्छेदने कर्षणासयोः ।
 मध्यो दण्डो व्रणोद्ग्रेदे मृतकल्पहते तथा ॥ १६ ॥
 चेष्टाभोजनवायोधे नेत्रादिप्रतिभेदने ।
 कन्धराबाहुसक्त्याश्च भङ्गे मध्यमसाहसः ॥ १७ ॥
 एकं घ्नतां बहूनाश्च यथोक्ताद्विगुणा दमाः ।
 कलहापहृतं देयं दण्डस्तु द्विगुणः स्मृतः ॥ १८ ॥
 दुःखमुत्पादयेद्यस्तु स समुत्थानजं व्ययम् ।

दाप्यो दण्डश्च यो यस्मिन् कलहे समुदाहृतः ॥ १९ ॥
 तरिकः स्थलजं शुल्कं गृह्णन् दण्डाः पणान्दश ।
 ब्राह्मणप्रातिवेश्यानामितदेवानिमन्त्रणे ॥ २० ॥
 अभिघाते तथा भेदे ष्छेदे कुड्यावपातने ।
 पणान्दाप्यः पञ्चदशविंशतिं तन्नयन्तथा ॥ २१ ॥
 दुःस्वीत्यादिगृहे द्रव्यं क्षिपन् प्राणहरं तथा ।
 षाड्मास्यः पणान् दाप्यो द्वितीयो मध्यमन्दमम् ॥ २२ ॥
 दुःखे च शंभितोत्पादे शास्त्राङ्गच्छेदने तथा ।
 दण्डः क्षुद्रपशूनां स्याद्विषप्रभृतिः क्रमात् ॥ २३ ॥
 लिङ्गस्य ष्छेदने मृत्तो मध्यमो मूत्रमेव च ।
 महापशूनामितेषु स्थानेषु द्विगुणा दमाः ॥ २४ ॥
 प्ररोहिशाश्विनां शास्त्रास्त्रसर्वविदारणे ।
 उपजीव्यद्दुमान्तासु विंशतेर्द्विगुणा दमाः (१) ॥ २५ ॥
 यः साहसङ्कारयति स दाप्यो द्विगुणन्दमम् ।
 यस्वेवमुक्ताहं दाता कारयेत् स चतुर्गुणम् ॥ २६ ॥
 आर्याक्रोशातिक्रमकङ्गालजायाप्रहारदः ।
 सन्दिष्टस्वाप्रदाता च समुद्रगृहभेदकः ॥ २७ ॥
 सामन्तकुलिकादीनामपकारस्य कारकः ।
 पञ्चाशत्पणिको दण्ड एषामिति विनिश्चयः ॥ २८ ॥
 स्वच्छन्दविधवागामी विक्रुष्टे नाभिधावकः ।
 अकारणे च विक्रोष्टा चण्डालश्चोत्तमान् सृशन् ॥ २९ ॥
 शूद्रः प्रव्रजितानाञ्च दैवे पैत्रे च भोजकः ।

१ प्ररोहिशाश्वनामित्यादिविंशतेर्द्विगुणा दमा इत्यन्तः षाडः च०पुस्तके नास्ति ।

अयुक्तं शपथं कुर्वन्नयोग्यो योग्यकर्मकृत् ॥ ३० ॥
 वृषभुद्रपशूनाश्च पूंस्वस्य प्रतिघातकृत् ।
 साधारणस्यापलापी दासौगर्भविनाशकृत् ॥ ३१ ॥
 पितापुत्रस्वसृभ्रातृदम्पत्याचार्य्यशिष्यकाः ।
 एषामपतितान्योन्यत्यागी च शतदण्डभाक् ॥ ३२ ॥
 वसानस्त्रीन् पणान् दण्डो नेजकस्तु परांशुकम् ।
 विक्रयावक्रयाधानयाचितेषु पणान् दश ॥ ३३ ॥
 तुलाशासनमानानां कूटकनाणकस्य च ।
 एभिश्च व्यवहर्त्ता यः स दाप्यो दण्डमुत्तमम् ॥ ३४ ॥
 अकूटं कूटकं ब्रूते कूटं यथाप्यकूटकम् ।
 स नाणकपरीक्षी तु दाप्यः प्रथमसाहसम् ॥ ३५ ॥
 भिषङ् मिथ्याचरन् दाप्यस्तिर्य्यक्तु प्रथमं दमम् ।
 मानुषे मध्यमं राजमानुषेषूत्तमन्तथा ॥ ३६ ॥
 अवध्यं यश्च बध्नाति बध्यं यश्च प्रमुञ्चति ।
 अप्राप्तव्यवहारश्च स दाप्यो दममुत्तमम् ॥ ३७ ॥
 मानेन तुलया वापि योऽशमष्टमकं हरेत् ।
 द्वाविंशतिपणान् दाप्यो वृद्धो हानौ च कल्पितम् ॥ ३८ ॥
 भेषजस्त्रे हलवणगन्धधान्यगुडादिषु ।
 पक्षेषु प्रक्षिपन् हीनं पणान्दाप्यस्तु षोडश ॥ ३९ ॥
 सन्धूय कुर्वतामर्षं सबाधं कारुणिलिपिनां ।
 अर्थस्य ऋासं वृद्धिं वा सहस्री दण्ड उच्यते ॥ ४० ॥
 राजानि स्थाप्यते योऽर्थः प्रत्यहं तेन विक्रयः ।
 क्रयो वा निस्त्रवस्तस्माद्दण्डिजां लाभकृत् स्मृतः ॥ ४१ ॥

(५५)

स्वदेशपथ्ये तु शतं बणिग् गृह्णीत पञ्चकं ।
 दशकं पारदेश्ये तु यः सद्यः क्रयविक्रयी ॥ ४२ ॥
 पथ्यस्योपरि संस्थाप्य व्ययं पथ्यसमुद्भवं ।
 अर्थोऽनुग्रहकत् कार्यः क्रेतुर्विक्रेतुरेव च ॥ ४३ ॥
 गृह्णीतमूख्यं यः पथ्यं क्रेतुर्नैव प्रयच्छति ।
 सोदयन्तस्य दाप्योऽसौ दिग्भाभं वा दिगागते ॥ ४४ ॥
 विक्रीतमपि विक्रेयं पूर्वं क्रेतुर्यं गृह्णीति ।
 हानिश्चेत् क्रेतुदोषेण क्रेतुरेव हि सा भवेत् ॥ ४५ ॥
 राजदेवोपघातेन पथ्ये दोषमुपागते ।
 हानिर्विक्रेतुरेवासौ याचितस्याप्रयच्छतः ॥ ४६ ॥
 अन्यहस्ते च विक्रीतं दुष्टं वा दुष्टवद्यदि ।
 विक्रीणीते दमस्तत्र तन्मूल्याद्द्विगुणो भवेत् ॥ ४७ ॥
 व्ययं वृद्धिञ्च बणिजा पथ्यानामविजामता ।
 क्रीत्वा नानुशयः कार्यः कुर्वन् षड् भागदण्डभाक् ॥ ४८ ॥
 समवायेन बणिजां लाभार्थं कर्म कुर्वतां ।
 लाभालाभौ यथा द्रव्यं यथा वा संविदा कृतौ ॥ ४९ ॥
 प्रतिषिद्धमनादिष्टं प्रमादाद्यच्च नाशितं ।
 स तद्दद्याद्द्विगुणञ्च रक्षिताद्दशमांशभाक् ॥ ५० ॥
 अर्धप्रक्षेपणाद्दिशं भागं शुल्कं मृपो हरेत् ।
 व्यासिद्धं राजयोग्यञ्च विक्रीतं राजगामि तत् ॥ ५१ ॥
 मिथ्या वदन् परीमाणं शुल्कस्थानादपक्रमन् ।
 दाप्यस्त्वष्टगुणं यश्च सव्याजक्रयविक्रयी ॥ ५२ ॥
 देशान्तरगते प्रेते द्रव्यं दायाद्बान्धवाः ।

ज्ञातयो वा हरेयस्तदागतास्तैर्विना नृपः ॥ ५३ ॥
 जिह्मं त्यजेयुर्निर्लीभमशक्तोऽन्येन कारयेत् ।
 अनेन विधिराख्यात ऋत्विक्कर्मकर्मिणां ॥ ५४ ॥
 ग्राहकैर्गृह्यते चोरो लोभे णाय पदेन वा ।
 पूर्वकर्मापराधी वा तथैवाशुद्धवासकः ॥ ५५ ॥
 अन्येपि शङ्कया ग्राह्या जातिनामादिनिऋतैः ।
 द्यूतस्त्रीपानशक्ताश्च शुष्कभिन्नमुखस्वराः ॥ ५६ ॥
 परद्रव्यगृहाणाश्च पृच्छका गूढचारिणः ।
 निराया व्यवस्तश्च विनष्टद्रव्यविक्रयाः ॥ ५७ ॥
 गृहीतः शङ्कया चौर्यनाम्नानश्चे द्विशोधयेत् ।
 दापयित्वा हृतं द्रव्यं चौरदण्डेन दण्डयेत् ॥ ५८ ॥
 चौरं प्रदाप्यापहृतं घातयेद्विविधैर्बधैः ।
 सचिह्नं ब्राह्मणं कृत्वा स्वराष्ट्रादिप्रवासयेत् ॥ ५९ ॥
 घातितेऽपहृते दोषो ग्रामभर्तुरनिर्गते ।
 स्वसीम्नि दद्याद्ग्रामस्तु पदं वा यत्र गच्छति ॥ ६० ॥
 पञ्चग्रामी वह्निः क्रोशाद्दशग्राम्यऽथ वा पुनः ।
 वन्दिग्राह्यांस्तथा वाजिकुञ्जराणाञ्च हारिणः ॥ ६१ ॥
 प्रसह्य घातिनश्चैव शूलमारोपयेन्नरान् ।
 उत्सृजेपकग्रन्थिभेदी करसन्दंशहीनकौ ॥ ६२ ॥
 कार्थ्यीं द्वितीयापराधे करपादैकहीनकौ ।
 भक्तावकाशान्द्युदकमन्त्रोपकरणव्ययान् ॥ ६३ ॥
 दस्त्वा चौरस्य हन्तुर्वा जानतो दम उत्तमः ।
 शस्त्रावपाते गर्भस्य पातने चोत्तमो दमः ॥ ६४ ॥

उत्तमो वाऽधमो वापि पुरुषस्त्रीप्रमापणे ।
 शिलां बद्धा क्षिपेदसु नरर्षीं विषदां स्त्रियं ॥ ६५ ॥
 विषाम्निदां निजगुरुनिजापत्यप्रमापणीं ।
 विकर्षकरनासौष्टीं कृत्वा गोभिः प्रमापयेत् ॥ ६६ ॥
 श्वेत्तवेभ्रमवनश्यामविवीतखलदाहकाः ।
 राजपत्न्याभिऽगामी च दन्धव्यास्तु कटाम्निना ॥ ६७ ॥
 पुमान् संग्रहणे शान्तः केशाकेशिपरस्त्रियाः ।
 स्वजातावुत्तमो दण्ड आनुलोम्ये तु मध्यमः ॥ ६८ ॥
 प्रातिलोम्ये बधः पुंसां नार्थाः कर्णावकर्त्तनम् ।
 नीवीस्तनप्रावरणनाभिकेशावमर्दनम् ॥ ६९ ॥
 अदेशकालसम्भावं सहावस्थानमेव च ।
 स्त्री निषेधे शतं दद्याद्द्विशतमु दमं पुमान् ॥ ७० ॥
 प्रतिषेधे तयोर्दण्डो यथा संग्रहणे तथा ।
 पशून् गण्डं शतं दाप्यो हीनां स्त्रीं गाव मध्यमम् ॥ ७१ ॥
 अवरुहासु दासीषु भुजिष्वासु तथैव च ।
 गम्यास्त्रपि पुमान्दाप्यः पञ्चाशत्पञ्चिकन्दमम् ॥ ७२ ॥
 प्रसन्न दास्यभिगमे दण्डो दशपणः स्मृतः ।
 कुबन्धेनाप्य गमयेदन्त्याप्रव्रजितागमे ॥ ७३ ॥
 मूनं वाप्यधिकं वापि लिखेद्यो राजशासनम् ।
 पारदारिकचौरं वा मुञ्चते दण्ड उत्तमः ॥ ७४ ॥
 अथचैर्दूषयन् विप्रं दण्ड उत्तमसाहसम् ।
 कूटस्वर्णव्यवहारी विमांसस्य च विक्रयी ॥ ७५ ॥
 अङ्गहीनश्च कर्त्तव्यो दाप्यष्टोत्तमसाहसं ।

शक्तो ह्यमोक्षयन् स्वामी दंष्ट्रिणः ऋद्धिणस्तथा । ७६ ॥
 प्रथमं साहसं दद्याद्विक्रुष्टे द्विगुणं तथा ।
 अचोरश्चौरैऽभिवदन् दाप्यः पञ्चशतं दमं ॥ ७७ ॥
 राज्ञोऽनिष्टप्रवक्तारं तस्यैवाक्रोशकं तथा ।
 मृताङ्गलम्बविक्रेतुर्गुरोस्ताडयितुस्तथा ॥ ७८ ॥
 तन्मन्त्रस्य च भेत्तारं छित्त्वा जिह्वां प्रवासयेत् ।
 राजयानासनारोढुर्दण्डो मध्यमसाहसः ॥ ७९ ॥
 द्विनेत्रभेदिनी राजद्विष्टादेशकतस्तथा ।
 विप्रत्वेन च शूद्रस्य जीवतोऽष्टशतो दमः ॥ ८० ॥
 यो मन्थेताजितोऽस्मीति न्यायेनाभिपराजितः ।
 तमायान्तं पुनर्जित्वा दण्डयेद्विगुणं दमं ॥ ८१ ॥
 राज्ञाऽन्यायेन यो दण्डो गृहीतो वरुणायतं ।
 निवेद्य दद्याद्विप्रेभ्यः स्वयं त्रिंशद्गुणीकृतं ॥ ८२ ॥
 धर्मस्यार्थस्य कीर्त्तिस्य लोकपङ्क्तिरुपग्रहः ।
 प्रजाभ्यो बहुमानञ्च स्वर्गस्थानञ्च शाश्वतम् ॥ ८३ ॥
 पश्यती व्यवहारांस्य गुणाः स्युः सप्त भूपतेः ।
 इत्याग्नेये महापुराणे वाक्पुरुषादिप्रकरणं नाम
 सप्तपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

ऋग्विधानं ।

अग्निर्वाच । ऋग्यजुःसामाथर्वविधानं पुष्करोदितम् ।
भुक्तिमुक्तिकरं जप्याहोमाद्रामाय तद्दे ॥ १ ॥
पुष्कर उवाच । प्रतिवेदन्तु कर्माणि कार्याणि प्रवदामि ते ।
प्रथमं ऋग्विधानं वै शृणु त्वं भुक्तिमुक्तिदम् ॥ २ ॥
अन्तर्जले तथा होमि जपती मनसेषितम् ।
कामं करोति गायत्री प्राणायामाद्द्विशेषतः ॥ ३ ॥
गायत्र्या दशसाहस्रो जपो नक्ताग्निनो हिज ।
बहुस्नातस्य तत्रैव सर्वकल्मषनाशनः ॥ ४ ॥
दशायुतानि जप्त्वाऽथ हविष्याशौ स मुक्तिभाक् ।
प्रणवो हि परं ब्रह्म तज्जपः सर्वपापहा ॥ ५ ॥
श्रींकारशतजप्तन्तु नाभिमात्रोदके स्थितः ।
जलं पिवेत् स सर्वैस्तु पापैर्वै(१)विप्रमुच्यते ॥ ६ ॥
मात्रात्रयं त्रयो वेदास्त्रयो देवास्त्रयोऽग्नयः ।
महाव्याहृतयः सप्त लोका होमोऽखिलावहा ॥ ७ ॥
गायत्री परमा जाप्या महाव्याहृतयस्तथा ।
अन्तर्जले तथा राम प्रोक्तश्चैवाघमर्षणः ॥ ८ ॥
अग्निमीले पुरोहितं सूक्तोऽयं वज्रिदेवतः ।

१ पापैर्वि विप्रमुच्यत इति ग०, ब०, ज० च० ।

शिरसा धारयन् वङ्गं यो जपेत्परिवत्सरम् ॥ ९ ॥
 ह्योमं त्रिषवषां भैक्ष्यमनग्निज्वलनश्चरेत् ।
 अतः परमृचः सप्त वायुाद्या याः प्रकीर्त्तिताः ॥ १० ॥
 ता जपन् प्रयतो नित्यमिष्टान् कामान् समश्नुते ।
 मेधाकामो जपेन्नित्यं सदसन्धमिति त्यचम् ॥ ११ ॥
 अन्वयो यन्निमाः प्रोक्ताः नवर्चो मृत्युनाशनाः ।
 शुनःशेफमृचिं बह्वः सन्निरुद्धोऽथ वा(१) जपेत् ॥ १२ ॥
 मुच्यते सर्वपापेभ्यो गद्दी वाप्यगदो भवेत् ।
 य इच्छेच्छाश्वतं कामं मित्रं प्राञ्चं पुरन्दरं ॥ १३ ॥
 ऋग्भिः षोडशभिः कुर्यादिन्द्रस्येति दिने दिने ।
 हिरण्यस्तूपमित्येतज्जपन् शत्रून् प्रबाधते ॥ १४ ॥
 क्षेमी भवति चाध्वानो ये ते पत्या जपन् नरः ।
 रौद्रीभिःषड्भिरीशानं स्तूयाद्दयो वै दिने दिने ॥ १५ ॥
 चक्रं वा कल्पयेद्दौद्रं तस्य शान्तिः परा भवेत् ।
 उदित्युदन्तमादित्यमुपतिष्ठन् दिने दिने ॥ १६ ॥
 द्विपेज्जलाञ्जलीन् सप्त मनोदुःखविनाशनं ।
 द्विषन्तमित्यथाहं च्यंयद्विप्रान्तं जपन् स्मरेत् ॥ १७ ॥
 आगस्कृत् सप्तरात्रेण विद्वेषमधिगच्छति ।
 आरोग्यकामी रोगी वा प्रस्कन्नस्योत्तमं जपेत् ॥ १८ ॥
 उत्तमस्तस्य चार्द्धर्चो जपेद्द्वै विविधासने ।
 उदयत्यायुरस्यय्यं तेजो मध्यन्दिने जपेत् ॥ १९ ॥

१ सन्निरुद्धोऽप्येति क० च०, ज० च ।

अस्तं प्रतिगते सूर्ये^० द्विषन्तं प्रतिबाधते ।
 न वयश्चेति सूक्तानि जपन् शत्रून्त्रियच्छति ॥ २० ॥
 एकादश सुपर्णस्य सर्वकामान्विनिर्दिशेत् ।
 आध्यात्मिकीः कद्रत्येता जपन्मोक्षमवाप्नुयात् ॥ २१ ॥
 आ नो भद्रा इत्यनेन दीर्घमायुरवाप्नुयात् ।
 त्वं सोमेति च सूक्तेन नवं पश्येन्निशाकरं ॥ २२ ॥
 उपतिष्ठेत् समित्पाणिर्व्यासांस्वाप्नोत्यसंशयं ।
 आयुरीषद्विममिति कौत्सं सूक्तं सदा जपेत् ॥ २३ ॥
 आपनः शोशुचदिति स्तुत्वा मध्ये दिवाकरं ।
 यथा मुञ्चति चेषीकां तथा पापं प्रमुञ्चति ॥ २४ ॥
 जातवेदस इत्येतज्जपेत् स्वस्वयनं पश्चि ।
 भयैर्व्विमुच्यते सर्वैः स्वस्तिमानाप्नुयात् ऋहान् ॥ २५ ॥
 व्युष्टायाञ्च तथा रात्र्यामेतद्ः स्वप्ननाशनं ।
 प्रमन्दिनेति सूयन्त्या जपेद्गर्भविमोचनं ॥ २६ ॥
 जपन्निन्द्रमिति स्नातो वैश्वदेवन्तु सप्तकं ।
 मुञ्चत्याज्यं तथा जुह्वत् सकलं किस्विषं नरः ॥ २७ ॥
 इमामिति जपन् शश्वत् कामानाप्नोत्यभौप्सितान् ।
 मानस्तोक इति द्वाभ्यां त्रिरात्रीपोषितः शुचिः ॥ २८ ॥
 औडुम्बरीश्च जुहुयात्समिधस्याज्यसंस्कृताः ।
 छित्त्वा सर्वान्मृत्युपाशान् जीवेद्द्रोणविवर्जितः ॥ २९ ॥
 जङ्घ्वाहुरनेनैव स्तुत्वा सन्धुं तथैव च ।
 मानस्तोकेति च ऋचा शिखाबन्धे कृते नरः ॥ ३० ॥
 अधृष्यः सर्वभूतानां जायते संशयं विना ।

चित्रमित्युपतिष्ठेत त्रिसन्ध्यां भास्करं तथा ॥ ३१ ॥
 समित्पाणिर्नरो नित्यमीप्सितं धनमाप्नुयात् ।
 अथ स्वप्नेति च जपन् प्रातर्मध्यन्दिने दिने ॥ ३२ ॥
 दुःस्वप्नश्चाहते कृत्स्नं भोजनश्चाप्नुयाच्छुभम्(१) ।
 उभे पुमानिति तथा रक्षीन्नः परिकीर्तितः ॥ ३३ ॥
 उभे वासा इति ऋचो जपन् कामानवाप्नुयात् ।
 न सागन्निति च जपन् सुच्यते चाततायिनः ॥ ३४ ॥
 कथा शुभेति च जपन् जातिश्रेष्ठमवाप्नुयात् ।
 इमन्मृसोममित्येतत् सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥ ३५ ॥
 पितरित्युपतिष्ठेत नित्यमर्थमुपस्थितं(२) ।
 अग्ने नयेति सूक्तेन घृतहोमश्च मार्गगः ॥ ३६ ॥
 धीरान्नयमवाप्नोति सुस्त्रोकं यो जपेत् सदा ।
 कङ्कतो नेति सूक्तेन विषान् सर्वान् व्यपोहति ॥ ३७ ॥
 यो जात इति सूक्तेन सर्वान् कामानवाप्नुयात् ।
 गणानामिति सूक्तेन श्रिग्धमाप्नोत्यनुत्तमं ॥ ३८ ॥
 यो मे राजन्नितीमान्तु दुःस्वप्नशमनीमृचं ।
 अध्वनि प्रस्थितो यस्तु पश्येच्छत्रं समुत्थितं ॥ ३९ ॥
 अप्रशस्तं प्रशस्तं वा कुविदङ्ग इमं जपेत् ।
 द्वाविंशकं जपन् सूक्तमाध्यात्मिकमनुत्तमं ॥ ४० ॥
 पर्वसु प्रयतो नित्यमिष्टान् कामान् समञ्चते ।
 कण्ठेष्वेति जपन् सूक्तं जुह्वदाय्यं समाहितः ॥ ४१ ॥

१ भोजनश्चाप्नुयाच्छतमिति ४०, ग०, घ०, ज० च ।

२ नित्यमन्नमुपस्थितमिति क०, घ० च ।

अरातीनां हरेत् प्राणान् रक्षांस्यपि विनाशयेत् ।
 उपतिष्ठेत् स्वयं वह्निं परित्यक्त्वा दिने दिने ॥ ४२ ॥
 तं रक्षति स्वयं वह्निर्विभ्रतो विश्वतोमुखः ।
 हंसः शुचिः सदित्येतच्छुचिरीक्षेद्दिवाकरं ॥ ४३ ॥
 कृषिं प्रपद्यमानस्तु स्थालीपाकं यथाविधि ।
 जुहुयात् क्षेत्रमध्ये तु खनीस्त्राहास्तु पक्षभिः ॥ ४४ ॥
 इन्द्राय च मरुद्भ्यस्तु पर्जन्याय भगाय च ।
 यथालिङ्गन्तु विहरेन्नाङ्गलन्तु कृषीबलः ॥ ४५ ॥
 युक्तो धान्याय सीतायै सुनासीरमघोत्तरं ।
 गन्धमात्स्यैर्नमस्कारैर्यजेदेताश्च देवताः ॥ ४६ ॥
 प्रवापने प्रलवने खलसीतापहारयोः ।
 अमोघहर्म्यं भवति वर्धते सर्व्वदा कृषिः ॥ ४७ ॥
 समुद्रादिति सूक्तेन कामानाप्रीति पावकात् ।
 विश्वानर इति हाभ्यां य ऋग्भ्यां वह्निर्मर्हति ॥ ४८ ॥
 स तरत्यापदः सर्व्वा यशः प्राप्नोति चाक्षयं ।
 विपुलां त्रियमाप्नोति जयं प्राप्नोत्यनुत्तमं ॥ ४९ ॥
 अग्ने त्वमिति च स्तुत्वा धनमाप्नोति वाञ्छितं ।
 प्रजाकामो जपेन्नित्यं वरुणदैवतत्रयं ॥ ५० ॥
 स्वस्त्या त्रयं जपेत् प्रातः सदा स्वस्त्ययनं महत् ।
 स्वस्ति पन्था इति प्रोच्य स्वस्तिमान् व्रजतेऽध्वनि ॥ ५१ ॥
 विजिगीषुर्वनस्पते शत्रूणां व्याधितं भवेत्(१) ।
 स्त्रिया गर्भप्रमूढाया गर्भमोक्षणमुत्तमं ॥ ५२ ॥

अच्चावदेति सूक्तञ्च वृष्टिकामः प्रयोजयेत् ।
 निराहारः क्लिन्नवासा न चिरेण प्रवर्षति ॥ ५३ ॥
 मनसः काम इत्येतां पशुकामो नरो जपेत् ।
 कर्हमेन इति स्नायात्प्रजाकामः शुचित्रतः ॥ ५४ ॥
 अश्वपूर्वा इति स्नायाद्ब्राह्मणकामस्तु मानवः ।
 रोहिते चर्मणि स्नायात् ब्राह्मणस्तु यथाविधि ॥ ५५ ॥
 राजा चर्मणि वैयाघ्रे छागे वैश्वस्तथैव च ।
 दशसाहस्रिको होमः प्रत्येकं परिकीर्तितः ॥ ५६ ॥
 आगार इति सूक्तेन गोष्ठे गां लीकमातरं ।
 उपतिष्ठेद्भजेच्चैव यदिच्छेत्ताः सदाक्षयाः ॥ ५७ ॥
 उपेतिसृभीराज्ञो दुन्दुभिमभिमन्त्रयेत् ।
 तेजो बलञ्च प्राप्नोति शत्रुञ्चैव नियच्छति ॥ ५८ ॥
 ढणपाणिर्जपेत्सूक्तं रघोन्नं दस्युभिर्हतः ।
 ये के च ज्मेत्यृचं जम्बा दीर्घमायुरवाप्नुयात्(१) ॥ ५९ ॥
 जीमूतसूक्तेन तथा सेनाङ्गान्यभिमन्त्रयेत् ।
 यद्वा लिङ्गं ततो राजा विनिहन्ति रणे रिपून् ॥ ६० ॥
 आग्नेयेति त्रिभिः सूक्तैर्धनमाप्नोति चाक्षयं ।
 अमीवहेति सूक्तेन भूतानि स्थापयेन्निशि ॥ ६१ ॥
 संवाधे विषमे दुर्गे बन्धो वा निर्गतः क्वचित् ।
 पद्भ्यान् वा गृहीतो वा सूक्तमेतत्तथा जपेत् ॥ ६२ ॥
 त्रिरात्रं नियतोपोथ्य आपयेत् पायसञ्चरुं ।
 तेनाहुतिशतं पूर्णं जुहुयात् त्र्यम्बकेत्यृचा ॥ ६३ ॥

समुद्दिश्य महादेवं जीवेदद्दशतं सुखं ।
 तच्चक्षुरित्यृचा ज्ञात उपतिष्ठेद्दिवाकरं ॥ ६४ ॥
 उद्यन्तं मध्यगश्चैव दीर्घमायुर्जिजोविषुः ।
 इन्द्रा सोमिति सूक्तान्तु कथितं शत्रुनाशनं ॥ ६५ ॥
 यस्य क्षुप्तं व्रतं मोहाद्ग्राह्यैर्वा संसृजेत्सह ।
 उपोष्याण्यं स जुहुयात्त्वमग्ने व्रतपा इति ॥ ६६ ॥
 आदित्येत्यृक् च सन्नाजं(१) जघ्ना वादे जयी भवेत् ।
 महीति च चतुष्के ण मुच्यते महती भयात् ॥ ६७ ॥
 ऋचं जघ्ना यदि छेतत् सर्वकामानवाप्नुयात् ।
 हाचत्वारिंशतिं चैन्द्रं जघ्ना नाशयते रिपून् ॥ ६८ ॥
 वाचं महीति जप्त्वा च प्राप्नोत्यारोग्यमेव च ।
 शची भवेति हाभ्यान्तु भुक्त्वा न प्रयतः शुचिः ॥ ६९ ॥
 हृदयं पाणिना स्पृष्ट्वा व्याधिभिर्नाभिभूयते ।
 उप्तमेदमिति ज्ञातो हुत्वा शत्रुं प्रमापयेत् ॥ ७० ॥
 शचीम्न इति सूक्ते न हुतेनात्मवाप्नुयात् ।
 कन्या वार्षिसूक्तेन दिग्दोषाद्दिप्रमुच्यते ॥ ७१ ॥
 यदत्य कव्येत्युदिते जप्तेऽवश्यं जगद्भवेत् ।
 यद्वागिति च जप्तेन वाणी भवति संस्कृता(२) ॥ ७२ ॥
 वाचो विदमिति त्वेतां जपन् वाचं समश्नुते ।
 पवित्राणां पवित्रान्तु पावमान्योऽप्यची मताः ॥ ७३ ॥
 वैखानसा ऋचस्त्रिंशत्पवित्राः परमा मताः ।

१ आदित्येति प्रसन्नाजमिति न०, प०, ज० च ।

२ संस्थितेति क०, इ० च ।

ऋचो द्विषष्टिः प्रोक्ताश्च परखेटाषिसत्तम ॥ ७४ ॥
 सर्व्वकल्लषनाशाय पावनाय शिवाय च ।
 स्वादिष्टयेतिसूक्तानां समषष्टिरुदाहृता ॥ ७५ ॥
 दशोत्तरास्युचाञ्चैताः पावमान्यः शतानि षट् ।
 एतज्जपंश्च जुह्वञ्च घोरं मृत्युभयं जयेत् ॥ ७६ ॥
 आपोहिष्टेति वारिस्थी जपेत्पापभयार्हने ।
 प्रदेवनेति नियतो जपेच्च मरुधन्वसु ॥ ७७ ॥
 प्राणान्तिके भये प्राप्ते क्षिप्रमायुस्तु विन्दति ।
 प्रावेयाभित्युचमेकां जपेच्च मनसा निशि ॥ ७८ ॥
 ब्युष्टयासुदिते सूर्य्ये स्यूते जयमवाप्नुयात् ।
 मा प्रगामेति मूढश्च पन्थानं पथि विन्दति ॥ ७९ ॥
 क्षीणायुरिति मन्येत यद्वञ्चित् सुहृदं प्रियं ।
 यत्सेयमिति तु स्नातस्तस्य मूर्धानमालभेत् ॥ ८० ॥
 सहस्रजत्वः पञ्चाहं तेनायुर्विन्दते महत् ।
 इदं मेधेति जुहुयात् छृतं प्राज्ञः सहस्रशः ॥ ८१ ॥
 पशुकामो गवां गोष्ठे अर्थकामश्चतुष्पथे ।
 वयः सुपर्षं इत्येतां जपन् वै विन्दते त्रियं ॥ ८२ ॥
 हविष्यन्तीयमभ्यस्य सर्व्वपापैः प्रमुच्यते ।
 तस्य रोगा विनश्यन्ति कायाग्निर्वर्द्धते तथा ॥ ८३ ॥
 वा ओषधयः स्वस्तयनं सर्व्वव्याधिविनाशनं ।
 बृहस्पते अतीत्येतद्दृष्टिकामः प्रयोजयेत् ॥ ८४ ॥
 सर्व्वत्रेति पराश्रान्तिर्ज्ञेया प्रतिरद्यस्तथा ।
 सूत संकाश्यपन्नित्यं प्रजाकामस्य कीर्त्तितं ॥ ८५ ॥

अहं रुद्रेति इत्येतद्वाग्मी भवति मानवः ।
 न योनौ जायते विद्वान् जपन्नातीति रात्रिषु ॥ ८६ ॥
 रात्रिसूक्तं जपन्नात्रो रात्रिं क्षेमी नयेन्नरः ।
 कल्पयन्तीति च जपन्नित्यं कृत्वारिनाशनं ॥ ८७ ॥
 आयुष्यञ्चैव वर्चस्यं सूक्तं दाक्षायणं महत् ।
 उत देवा इति जपेदामयन्नं धृतव्रतः ॥ ८८ ॥
 अयमग्ने जनित्येतज्जपेदग्निभये सति ।
 अरण्यानीत्यरख्येषु जपेत्तद्भयनाशनं ॥ ८९ ॥
 ब्राह्मीमासाद्य सूक्ते द्वे ऋचं ब्राह्मीं शतावरीं ।
 पृथगङ्घ्रिर्घृतैर्वाथ मेधां लक्ष्मीञ्च विन्दति ॥ ९० ॥
 मास इत्यसपत्न्यं संग्रामं विजिगीषतः ।
 ब्रह्मणोभिः संविदानं गर्भमृत्युनिवारणं ॥ ९१ ॥
 अपेहीति जपेत्सूक्तं शुचिर्दुस्वप्ननाशनं ।
 येनेदमिति वै जम्बा समाधिं विन्दते परं ॥ ९२ ॥
 मयो भूर्वात इत्येतत् गवां स्वस्तयनं परं ।
 शाश्वरीमिन्द्रजालं वा मायामेतेन वारयेत् ॥ ९३ ॥
 महौत्रीणामवरोस्त्विति पथि स्वस्त्ययनं जपेत् ।
 अग्नये विहिषन्नेवं जपेच्च रिपुनाशनं ॥ ९४ ॥
 वास्तोष्पतेन मन्त्रेण यजेत गृहदेवताः ।
 जपस्यैष विधिः प्रोक्तो हुते क्षेयो विशेषतः ॥ ९५ ॥
 हीमान्ते दक्षिणा देया पापशान्तिर्हुतेन तु ।
 हुतं शाम्यति चान्नेन अन्नहेमप्रदानतः ॥ ९६ ॥
 विप्राशिषस्त्वमोघाः स्युर्बहिःज्ञानन्तु सर्वतः ।

सिद्धार्थका यवा धान्यं पयो दधि घृतं तथा ॥ ६७ ॥
 क्षीरवृक्षास्तत्रेधन्तु होमा वै सर्वकामदाः ।
 समिधः कण्ठकिन्यश्च राज्ञिका रुधिरं विषं ॥ ६८ ॥
 अभिचारे तथा शैलं अशनं शक्तवः पयः ।
 दधि भैक्ष्यं फलं मूलमृग्विधानमुदाहृतं ॥ ६९ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे ऋग्विधानं नामाष्ट-
 पञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

अथोनषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

यजुर्विधानं ।

पुष्कर उवाच । यजुर्विधानं वक्ष्यामि भुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु ।
 ॐकारपूर्विका राम महाव्याहृतयो मताः ॥ १ ॥
 सर्वकल्पनाशिन्यः सर्वकामप्रदास्तथा ।
 आन्याहुतिसहस्रेण देवानाराधयेद्बुधः ॥ २ ॥
 मनसः काङ्क्षितं राम मनसेप्सितकामदं ।
 शान्तिकामो यवैः कुर्यात्तिलैः पापापनुत्तये ॥ ३ ॥
 धान्यैः सिद्धार्थकैश्चैव सर्वकाम करैस्तथा ।
 औदुम्बरीभिरिष्मामिः पशुकामस्य शस्यते ॥ ४ ॥
 दध्ना चैवान्नकामस्य पयसा शान्तिमिच्छतः ।
 अपामार्गसमिद्भिस्तु कामयन् कनकं बहु ॥ ५ ॥

कन्वाकामो घृतात्तानि युग्मशो यधितानि तु ।
 जातीपुष्याणि जुहुयाद्गामाधीं तिलतच्छुलान् ॥ ६ ॥
 वश्यकर्षेणि शास्त्रीठवासापामार्गमेव च ।
 विषादृङ्मिश्रसमिधो व्याधिघातस्य भार्गव ॥ ७ ॥
 क्रुद्धस्तु जुहुयात्सम्यक् शत्रूणां बधकाम्यया ।
 सर्व्वत्रौहिमयीं कृत्वा रात्रः प्रतिकृतिं द्विज ॥ ८ ॥
 सहस्रशस्तु जुहुयाद्गजा वशगतो भवेत् ।
 वस्त्रकामस्य पुष्याणि दूर्वा व्याधिविनाशिनी ॥ ९ ॥
 ब्रह्मवर्षसकामस्य वासोयश्च विधीयते ।
 प्रत्यङ्किरेषु जुहुयात्सुषकण्टकमन्त्रभिः ॥ १० ॥
 विद्वेषणे च पश्माणि काककौशिकयोस्तथा ।
 कापिलश्च घृतं हुत्वा तथा चन्द्रग्रहे द्विज ॥ ११ ॥
 वचाचूर्णेन सम्पातात्समानीय च तां वचां ।
 सहस्रमग्नितां भुक्त्वा मेधावी जायते नरः ॥ १२ ॥
 एकादशाङ्गुलं शङ्खु लौहं खादिरमेव च(१) ।
 द्विषतो बधोसीति जपन्निखनेद्रिपुवेष्मनि ॥ १३ ॥
 उच्चाटनमिदं कर्षे शत्रूणां कथितं तव ।
 चक्षुथा इति जप्त्वा च विनष्टश्चक्षुराप्नुयात् ॥ १४ ॥
 उपयुञ्जत इत्येदनुवाकस्तथात्तदं ।
 तनूनपान्ने सदिति दूर्वा हुत्वार्त्तिवर्ष्णितः ॥ १५ ॥
 भेषजमसीति दध्याज्यैर्हामः पशूपसर्गनुत्(२) ।

१ खादिरमेव वेति ग०, घ०, ञ० च ।

२ पशूपसर्गहेति क०, ङ० च ।

त्रियम्बकं यजामहे होमः सौभाग्यवर्द्धनः ॥ १६ ॥
 कन्यानाम गृहीत्वा तु कन्यालाभकरः परः ।
 भयेषु तु जपन्नित्यं भयेभ्यो विप्रमुच्यते ॥ १७ ॥
 धुस्तूरपुष्पं सष्टतं हुत्वा स्यात् सर्वकामभाक् ।
 हुत्वा तु गुग्गुलं राम स्वप्ने पश्यति शङ्करं ॥ १८ ॥
 युञ्जते मनोऽनुवाकं जम्बा दीर्घायुराप्नुयात् ।
 विष्णोरवाटमित्येतत्(१) सर्वबाधाविनाशनं ॥ १९ ॥
 रक्षीन्नञ्च यशस्यञ्च तथैव विजयप्रदं ।
 अयन्नी अग्निरित्येतत् संयामि विजयप्रदं ॥ २० ॥
 इदमापः प्रवहत स्नाने पापापनीदनं ।
 विश्वकर्मेन्द्र हविषा सूचीं लीहीन्दशाङ्गुलाम् ॥ २१ ॥
 कन्याया निखनेद्द्वारि साऽन्यस्मै न प्रदीयते ।
 देव सवितरेतेन हुतेनैतेन चान्नवान् ॥ २२ ॥
 अग्नी स्वाहेति जुहुयाद्बलकामो द्विजोत्तम ।
 तिलैर्यवैश्च धर्मैश्च तथापामार्गतण्डुलैः ॥ २३ ॥
 सहस्रमन्त्रितां कृत्वा तथा गीरीचनां द्विज ।
 तिलकञ्च तथा कृत्वा जनस्य प्रियतामियात् ॥ २४ ॥
 रुद्राणाञ्च तथा जप्यं सर्वाघविनिस्तदनं ।
 सर्वकर्मेकरो होमस्तथा सर्वत्र शान्तिदः ॥ २५ ॥
 अजाविकानामश्वानां कुञ्जराणां तथा गवां ।
 मनुष्याणान्नरेन्द्राणां बालानां योषितामपि ॥ २६ ॥
 ग्रामाणां नगरानाञ्च देशानामपि भागैव ।

१ विष्णोर्वाटमित्येतदिति घ०, ज० च । विष्टोरवाटमित्येतदिति क०, ज०, ड० च ।

उपद्रुतानां धर्मज्ञ व्याधितानां तथैव च ॥ २७ ॥
 मरुके समनुप्राप्ते रिपुजे च तथा भये ।
 रुद्रहोमः परा शान्तिः पायसेन घृतेन च ॥ २८ ॥
 कुष्माण्डघृतहोमेन सर्वान् पापान् व्यपोहति ।
 शक्तुयावकभैद्याशी नक्तं मनुजसत्तम ॥ २९ ॥
 बहिःकानरती मासाभ्युच्यते ब्रह्महृत्यया ।
 गधुवातेति मग्नेण होमादितीऽखिलं लभेत् ॥ ३० ॥
 दधि क्वाप्नेति हुत्वा तु पुत्रान् प्राप्नोत्यसंशयं ।
 तथा घृतवतीत्ये तदायुष्यं स्यात् घृतेन तु ॥ ३१ ॥
 स्वस्तिन इन्द्र इत्ये ब्रह्मर्व्वबाधाविनाशनं ।
 इह गावः प्रजायध्वमिति पुष्टिविवर्धनम् ॥ ३२ ॥
 घृताहुतिसहस्रेण तथालक्ष्मीविनाशनं ।
 शुबेण देवस्य त्वेति हुत्वापामार्गतण्डुलं ॥ ३३ ॥
 मुच्यते विक्रताच्छीघ्रमभिचाराच्च संशयः ।
 रुद्र पातु पलाशस्य समिद्धिः कनकं लभेत् ॥ ३४ ॥
 शिवो भवेत्यग्नात्पाते व्रीहिभिर्जुहुयान्नरः ।
 याः सेना इति चैतच्च तस्करेभ्यो भयापहम् ॥ ३५ ॥
 यो अस्मभ्यमवातीयाहुत्वा कृष्णतिलान्नरः ।
 सहस्रशोऽभिचाराच्च भुच्यते विक्रतादृद्धिज ॥ ३६ ॥
 अग्नेनान्नपतेत्ये वं हुत्वा चान्नमवाप्नुयात् ।
 हंसः शुचिः सदित्येतज्जप्तन्तोयेऽघनाशनं ॥ ३७ ॥
 चत्वारि भृङ्गैत्ये तत्तु सर्वपापहरं जले ।
 देवा यज्ञेति जघ्नातु ब्रह्मलोके महीयते ॥ ३८ ॥

वसन्तेति च हुत्वाज्यं आदित्याहरमाप्नुयात् ।
 सुपर्णोसौति चेत्यस्य कर्मव्याहृतिवद्भवेत् ॥ ३६ ॥
 नमः स्वाहेति त्रिज्जंघ्रा बन्धनाम्नीक्षमाप्नुयात् ।
 अन्तर्जले चिरावर्त्य द्रुपदा सर्वपापमुक् ॥ ४० ॥
 इह गावः प्रजायध्वं मन्त्रोयं बुद्धिवर्धनः ।
 हुतन्तु सर्पिषा दध्ना पयसा पायसेन वा ॥ ४१ ॥
 शतं य(१) इति चैतेन हुत्वा पर्णफलाणि च ।
 आरीर्यं त्रियमाप्नोति जीवितञ्च चिरन्तथा ॥ ४२ ॥
 ओषधीः प्रतिमोदध्वं(२) वपने लवनेऽर्थकृत् ।
 अश्वावती पायसेन होमाच्छान्तिमवाप्नुयात् ॥ ४३ ॥
 तस्मा इति च मन्त्रेण बन्धनस्थो विमुच्यते ।
 युवा सुवासा इत्येव वासांस्याप्नोति चोत्तमम् ॥ ४४ ॥
 मुञ्चन्तु मा शपथ्यानि सर्वान्तकविनाशनम्(३) ।
 मा माहिं सौस्तिलाज्येन हुतं रिपुविनाशनं(४) ॥ ४५ ॥
 नमोऽस्तु सर्वसर्पेभ्यो घृतेन पायसेन तु ।
 कृणुध्वं राज इत्येतदभिचारविनाशनं ॥ ४६ ॥
 दूर्वाकाण्डायुतं हुत्वा काण्डात् काण्डेति मानवः ।
 ग्रामे जनपदे वापि मरकन्तु शमन्नयेत् ॥ ४७ ॥
 रोगार्त्ता मुच्यते रोगात् तथा दुःखात्तु दुःखितः ।

१ शतं चेति ८० । शतं वेति क० ।

२ ओषधयः प्रतिमोदध्वमिति ज० ।

३ सर्वकिल्बिषमाशनमिति घ०, ज० च ।

४ विपुविनाशनमिति क०, घ० च ।

श्रीह्रस्वरीश समिधो मधुमात्रो वनस्पतिः ॥ ४८ ॥
 हुत्वा सहस्रशो राम धनमाप्नोति मानवः ।
 सौभाग्यं महदाप्नोति व्यग्रहारे तथा जयम् ॥ ४९ ॥
 अपां गर्भमिति हुत्वा देवं वर्षांपयेद्भुवम् ।
 अपः पिवेति च तथा हुत्वा दधि घृतं मधु ॥ ५० ॥
 प्रवर्त्तयति धर्मज्ञ महावृष्टिमनन्तरं ।
 नमस्ते रुद्र इत्येतत् सर्वोपद्रवनाशनं ॥ ५१ ॥
 सर्वशान्तिकारं प्रोक्तं महापातकनाशनं ।
 अथ्यवोचदित्यनेन रक्षयं व्याधितस्य तु ॥ ५२ ॥
 रक्षोघ्नश्च यशस्यश्च चिरायुःपुष्टिवर्द्धनम् ।
 सिद्धार्थकानां क्षेपेण पथि चैतज्जपन् सुखी ॥ ५३ ॥
 असौ यस्ताम्न इत्येतत् पठन्नित्यं दिवाकरं ।
 उपतिष्ठेत् धर्मज्ञ सायं प्रातरतन्द्रितः ॥ ५४ ॥
 अन्नमन्नयमाप्नोति दीर्घमायुश्च विन्दति ।
 प्रमुञ्च(१) धन्वन्नित्येतत् षड्भिरायुधमन्त्रणं ॥ ५५ ॥
 रिपूणां भयदं युद्धे नात्रकार्या विचारणा ।
 मानो महान्त इत्येवं बालानां शान्तिकारकं ॥ ५६ ॥
 नमो हिरण्यवाहवे इत्यनुवाकसप्तकम् ।
 राजिकां कटतैलाक्तां जुहुयाच्छुनाशनीं ॥ ५७ ॥
 नमो वः किरिकेभ्यश्च पद्मलघाहुतैर्बरः ।
 राज्यलक्ष्मीमवाप्नोति तथा विश्वैः सुवर्णकम् ॥ ५८ ॥
 इमा रुद्रायेति तिलैर्हीमाश्च धनमाप्यते ।

१ प्रमुञ्चति ग०, घ ; अ० च ।

दूर्वाहोमेन चान्येन सर्वव्याधिविवर्जितः ॥ ५६ ॥
 आशुः शिशान इत्ये तदायुधानाञ्च रक्षणे ।
 संग्रामे कथितं राम सर्वशत्रुनिदर्हणं ॥ ६० ॥
 राजसामेति जुहुयात् सहस्रं पञ्चभिर्हि ज ।
 आज्याहुतीनां धर्मज्ञ चक्षूरोगाद्धिमुच्यते ॥ ६१ ॥
 शत्रो वनस्यते गेहे होमः स्याद्वास्तुदीषनुत् ।
 अन्न आयूसि हुत्वान्यं द्वेषं नाप्नोति केनचित् ॥ ६२ ॥
 अपां फेनेति लाजाभिर्हुत्वा जयमवाप्नुयात् ।
 भद्रा इतीन्द्रियैर्हीनो जपन् स्यात् सकलेन्द्रियः ॥ ६३ ॥
 अग्निश्च पृथिवी चेति वशीकरणमुत्तमम् ।
 अध्वनेति जपन् मन्त्रं व्यवहारे जयी भवेत् ॥ ६४ ॥
 ब्रह्म राजन्यमिति च कर्मारम्भे तु सिद्धिकृत् ।
 संवत्सरोसीति धृतैर्लक्षहोमादरोगवान् ॥ ६५ ॥
 केतुं क्षपवन्नितीत्येतत् संग्रामे जयवर्द्धनम् ।
 इन्द्रोग्निर्धर्म इत्ये तद्रणे धर्मनिबन्धनम्(१) ॥ ६६ ॥
 धन्वा नागेति मन्त्रश्च धनुर्ग्राहकः परः ।
 यजीतेति तथा मन्त्रो विज्ञेयो ह्यभिमन्त्रणे ॥ ६७ ॥
 मन्त्रश्चाहिरथेत्ये तच्छूराणां(२) मन्त्रणे भवेत् ।
 वङ्गीनां पितरित्ये तत्तूणमन्त्रः प्रकीर्तितः ॥ ६८ ॥
 युञ्जन्तीति तथाश्वानां योजने मन्त्र उच्यते ।
 आशुः शिशान इत्ये तद्याचारम्भणमुच्यते ॥ ६९ ॥

१ धर्मविवर्द्धनमिति ज० ।

२ मन्त्रश्च हि रथ ह्येतच्छूराणामिति क०, ख० च ।

विष्णोः क्रमेति मन्त्रश्च रथारोहणिकः परः ।
 आजह्वेतीति चाश्वानां ताडनीयमुदाहृतं ॥ ७० ॥
 याः सेना अभित्वरीति परसैन्यमुखे जपेत् ।
 दुन्दुभ्य इति चाप्येतद्दुन्दुभीताडनं भवेत् ॥ ७१ ॥
 एतैः पूर्वहुतैर्मन्त्रैः कृत्वैवं विजयी भवेत् ।
 यमेन दत्तमित्यस्य कीटिहीमाह्विचक्षणः ॥ ७२ ॥
 रथमुत्पादयेच्छीघ्रं संग्रामे विजयप्रदम् ।
 आ कृष्णेति तथैतस्य कर्मव्याहृतवद्भवेत् ॥ ७३ ॥
 शिवसंकल्पजापेन(१) समाधिं मनसो लभेत् ।
 पञ्चनद्यः पञ्चलक्षं हुत्वा लक्ष्मीमवाप्नुयात् ॥ ७४ ॥
 यदा बधून्दाक्षायणां मन्त्रेणानेन मन्त्रितम् ।
 सहस्रकृत्वः कनकं धारयेद्रिपुवारणं ॥ ७५ ॥
 इमं जीवेभ्य द्रति च शिलां लोष्ट्रञ्चतुर्द्दिशं ।
 क्षिपेद्गृहे तदा तस्य न स्याच्चौरभयं निशि ॥ ७६ ॥
 परिमेगामनेनेति(२) वशीकरणमुत्तमं ।
 हन्तुमभ्यागतस्तत्र वशीभवति मानवः ॥ ७७ ॥
 भक्ष्यताम्बूलपुष्पाद्यं मन्त्रितन्तु प्रयच्छति ।
 यस्य धर्मज्ञ वशगः सोऽस्य शीघ्रं भविष्यति ॥ ७८ ॥
 शन्नो मित्र इतीत्येतत् सदा सर्वत्र शान्तिदं ।
 गणानां त्वा गणपतिं कृत्वा होमञ्चतुष्यथे ॥ ७९ ॥
 वशीकृत्याज्जगत्सर्वं सर्वधान्यैरसंशयम् ।

१ शिवसंकल्प इत्येतदिति घ०, ज० च ।

२ पराङ् ने गाथनेमेतीति क० ।

हिरण्यवर्णाः शुचयो मन्त्रीयमभिषेचने ॥ ८० ॥
 शन्नो देवीरभिष्टये तथा शान्तिकरः परः ।
 एकचक्रेति मन्त्रेण हुतेनाज्येन भागशः(१) ॥ ८१ ॥
 ग्रहेभ्यः शान्तिमाप्नोति प्रसादं न च संशयः ।
 गावो भग इति द्वाभ्यां हुत्वान्यद्वा अवाप्नुयात् ॥ ८२ ॥
 प्रवादांशः सोपदिति(२) गृहयन्ने विधीयते ।
 देवेभ्यो वनस्यत इति द्रुमयन्ने विधीयते ॥ ८३ ॥
 गायत्री वैष्णवी ज्ञेया तद्विष्णोः परमम्पदं ।
 सर्वपापप्रशमनं सर्वकामकरन्तथा(३) ॥ ८४ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे यजुर्विधानं नामीनषष्ट्यधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ।

अथ षष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

सामविधानं ।

पुष्कर उवाच । यजुर्विधानद्वयितं वक्ष्ये साम्नां विधानकं ।
 संहितां वैष्णवीञ्छ्रद्धा हुत्वा स्यात् सर्वकामभाक् ॥ १ ॥
 संहिताञ्छान्दसीं साधु जप्त्वा प्रीणाति शङ्करं ।
 स्कान्दीं पैत्र्यां संहिताञ्च जप्त्वा स्यात्तु प्रसादवान् ॥ २ ॥

१ भागत इति क०, ग०, घ०, ङ०, ज० च ।

२ प्रवादीशं सोपदित्तीति ख०, ङ० च ।

३ सर्वशान्तिकरन्तयेति घ०, ज० च ।

यत इन्द्र भजामहे हिंसादोषविनाशनं ।
 अवकीर्णीं मुच्यते च अग्निस्तिग्मेति वै जपन् ॥ ३ ॥
 सर्वपापहरं ज्ञेयं परितोयञ्च तासु च(१) ।
 अविक्लेयञ्च विक्रीय जपेद्दृष्टवतीति च ॥ ४ ॥
 अग्रानो देव सवितर्ज्ञेयन्दुःखप्रनाशनं ।
 अबोध्याग्निरितिमन्त्रेण घृतं राम यथाविधि ॥ ५ ॥
 अभ्युक्ष्य घृतशेषेण मेखलाबन्ध इष्यते ।
 स्त्रीणां यासान्तु गर्भाणि पतन्ति भृगुसत्तम ॥ ६ ॥
 मणिं जातस्य बालस्य वध्नीयात्तदनन्तरं ।
 सोमं राजानमेतेन व्याधिभिर्विप्रमुच्यते ॥ ७ ॥
 सर्पसाम प्रयुञ्जानो नाप्नुयात् सर्पजन्धयं ।
 माद्य त्वा वाद्यतेत्ये तद्ब्रुत्वा विप्रः सहस्रशः ॥ ८ ॥
 शतावरिमणिम्बद्धा नाप्नुयाच्छ्रुतो भयं ।
 दीर्घतमसोक्कं इति हुत्वात्नं प्राप्नुयाद्बहु ॥ ९ ॥
 स्वमध्यायन्तीति जपन्न म्रियेत पिपासया(२) ।
 त्वमिमा ओषधीं ह्येतज्जम्बा व्याधिं न वाप्नुयात् ॥ १० ॥
 पथि देवव्रतच्छम्बा भयेभ्यो विप्रमुच्यते ।
 यदिन्द्रो मुनये त्वेति हुतं सौभाग्यवर्द्धनं ॥ ११ ॥
 भगो न चित्र इत्येवं नेत्रयो रञ्जनं हितं ।
 सौभाग्यवर्द्धनं राम नात्र कार्थ्या विचारणा ॥ १२ ॥
 जपेदिन्द्रेति वर्गञ्च तथा सौभाग्यवर्द्धनं ।

१ परितोयं घृतायुतमिति ज०, ट० च ।

२ पिपासित इति घ०, ज० च ।

परि प्रिया हि वः कारिः(१)कार्या संश्रावयेत्स्त्रियं ॥१३॥

सा तद्धामयते राम नात्र कार्या विचारणा ।

रथन्तरं वामदेव्यं ब्रह्मवर्चसवर्द्धनं ॥ १४ ॥

प्राशयेद्दालकं नित्यं वचाचूर्णं घृतप्लुतं ।

इन्द्रमिन्द्राग्निं जप्त्वा भवेच्छ्रुतिधरस्त्वसौ ॥ १५ ॥

हुत्वा रथन्तरश्चाम्ना पुत्रमाप्नोत्यसंशयं ।

मयि श्रीरिति मन्त्रेण जप्तव्यः श्रीविवर्द्धनः ॥ १६ ॥

वैरूप्यस्त्राष्टकं नित्यं प्रयुञ्जानः श्रियं लभेत् ।

सप्ताष्टकं प्रयुञ्जानः सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥ १७ ॥

गव्येषुषेति यो नित्यं सायं प्रातरतन्वितः ।

उपस्थानं गवां कुर्यात्तस्य स्युस्ताः सदा गृहे ॥ १८ ॥

घृताक्तान्तु यवद्रीणं वात आवातु भेषजं ।

अनेन हुत्वा विधिवत् सर्वां मायां व्यपोहति ॥ १९ ॥

प्रदेवो दासेन तिलान् हुत्वा कार्मणकृत्तनं ।

अभि त्वा पूर्व्वपीतये वषट्कारसमन्वितं ॥ २० ॥

वासकेभ्यसंहस्रन्तु हुतं युञ्जे जयप्रदं ।

हस्यश्वपुरुषान् कुर्याद्बुधः पिष्टमयान् शुभान् ॥ २१ ॥

परकीयानथोद्देश्य प्रधानपुरुषांस्तथा ।

सुखिन्नान्पिष्टकवरान् क्षुरेणोत् कृत्य भागशः ॥ २२ ॥

अभि त्वा शूर षोनुमो मन्त्रे षानेन मन्त्रवित् ।

कृत्वा सर्पपतैलाक्तान् क्रोधेन(२) जुहुयात्ततः ॥ २३ ॥

१ परिप्रियां देव कारिरिति ख०, ह० च । परिप्रिया देव कविरिति घ०, ज० च ।

२ मन्त्रे षेति ख०, ह०, ज० च ।

एतत् कृत्वा बुधः कर्म संघामि जयमाप्नुयात् ।
 गारुडं वामदेव्यञ्च रथन्तरहृद्दृष्टौ ॥ २४ ॥
 सर्वपापप्रशमनाः कथिताः संशयं विना ।

इत्याग्नेये महापुराणे सामविधानं नाम षष्ठ्यधिक--
 द्विशततमोऽध्यायः ।

अथैकषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—0*0—

अथर्वविधानं ।

पुष्कर उवाच । साक्षां विधानं कथितं वक्ष्ये चाथर्वणामथ ।
 शान्तातीर्थं गणं हुत्वा शान्तिमाप्नोति मानवः ॥ १ ॥
 भैषज्यञ्च गणं हुत्वा सर्वान्नीगान् व्यापोहति ।
 त्रिसप्ततीयं गणं हुत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २ ॥
 कचिन्नाप्नोति च भयं हुत्वा चैवाभयङ्कणं ।
 न क्षत्रिज्वायते राम गणं हुत्वा पराजितं ॥ ३ ॥
 आयुश्च गणं हुत्वा अपमृत्युं व्यपोहति ।
 स्वस्तिमाप्नोति सर्वत्र हुत्वा स्वस्त्वयनङ्कणं ॥ ४ ॥
 श्रेयसा योगमाप्नोति शर्मवर्मगणस्तथा ।
 वास्तोष्पत्यगणं हुत्वा वास्तुदोषान् व्यपोहति ॥ ५ ॥
 तथा रौद्रगणं हुत्वा सर्वान् दोषान् व्यपोहति ।
 एतैर्दशगुणैर्हीमो ह्यष्टादशसु शान्तिषु ॥ ६ ॥

वैष्णवी शान्तिरैन्द्री च ब्राह्मी रौद्री तथैव च ।
 वायव्या वारुणी चैव कौवेरी भार्गवी तथा ॥ ७ ॥
 प्राजापत्या तथा त्वाष्ट्री कौमारी वज्रिदेवता ।
 मारुद्गणा च मान्धारौ शान्तिर्नैर्ऋतकी तथा ॥ ८ ॥
 शान्तिराङ्गिरसी याम्या पार्थिवी सर्वकामदा ।
 यस्त्वां मृत्युरिति ह्येतज्जप्तं मृत्युविनाशनं ॥ ९ ॥
 सुपर्णस्त्वेति हुत्वा च भुजगैर्नैव बाध्यते ।
 इन्द्रेण दत्तमित्ये तत् सर्वकामकरभवेत् ॥ १० ॥
 इन्द्रेण दत्तमित्ये तत् सर्वबाधाविनाशनं ।
 इमा देवीति मन्त्रश्च सर्वशान्तिकरः परः ॥ ११ ॥
 देवा मरुत इत्येतत् सर्वकामकरभवेत् ।
 यमस्य लोकादित्येतत् दुःस्वप्नशमनम्परं ॥ १२ ॥
 इन्द्रश्च पञ्चवणिजेति(१) पण्यलाभकरं परं ।
 कामो मे वाजीति हुतं स्त्रीणां सौभाग्यवर्धनं ॥ १३ ॥
 तुभ्यमेव जवीमन्नित्ययुतन्तु हुतभवेत् ।
 अग्ने गोभिन्न इत्येतत्(२) मेधावृद्धिकरम्परं ॥ १४ ॥
 ध्रुवं ध्रुवेत्येति हुतं स्थानलाभकरं भवेत् ।
 अलङ्कजीवेति शुना कृषिलामकरं भवेत् ॥ १५ ॥
 अहन्ते भन्न इत्येतत् भवेत्सौभाग्यवर्धनं ।
 ये मे पाशास्तथाप्येतत् बन्धनाङ्गीक्षकारणं ॥ १६ ॥
 शपत्वहन्निति रिपून् नाशयेद्धोमजाप्यतः ।

१ इन्द्र वनं बनिक् चेतोति घ०, ज० च ।

२ अग्ने सौभाग्य इत्येतदिति ज० ।

त्वमुत्तममितीत्येतद्दयशोबुधिविवर्धनं ॥ १७ ॥
 यथा मृगमतीत्ये तत् स्त्रीणां सौभाग्यवर्धनं ।
 येन चेहृदिदृष्टैव गर्भलाभकरं भवेत् ॥ १८ ॥
 अयन्ते योनिरित्ये तत् पुत्रलाभकरं भवेत् ।
 शिवः शिवाभिरित्ये तत् भवेत्सौभाग्यवर्धनं(१) ॥ १९ ॥
 वृहस्पतिर्षः परिपातु पथि स्वस्वयनं भवेत् ।
 मुञ्चामि त्वेति कथितमपमृत्युनिवारणं ॥ २० ॥
 अथर्वशिरसोऽर्धिता सर्वपापैः प्रमुञ्चते ।
 प्राधान्येन तु मन्त्राणां किञ्चित् कर्म तवेरितं ॥ २१ ॥
 वृक्षाणां यज्ञियानान्तु समिधः प्रथमं हविः ।
 आज्यञ्च व्रीहयञ्चैव तथा वै गौरसर्षपाः ॥ २२ ॥
 अक्षतानि तिलाश्चैव दधिच्चौरे च भार्गव ।
 दर्भास्तथैव दूर्वाश्च विष्णानि कमलानि च ॥ २३ ॥
 शान्तिपुष्टिकराख्याङ्गुर्द्रव्याख्येतानि सर्वशः ।
 तैलङ्कणानि धर्मज्ञ राजिका रुधिरं विषं ॥ २४ ॥
 समिधः कण्टकोपेता अभिचारेषु योजयेत् ।
 आर्षं वै दैवतं छन्दो विनियोगञ्च आचरेत् ॥ २५ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे अथर्वविधानं नामैक-
 षष्ठाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

अथ द्विषष्ठ्यधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

उत्पातशान्तिः ।

पुष्कर उवाच । श्रीसूक्तं प्रतिवेदश्च ज्ञेयं लक्ष्मीविवर्द्धनं ।
 हिरण्यवर्षा हरिणीमृचः पञ्चदश त्रियः ॥ १ ॥
 रथेष्वक्षेषु वाजिति त्रतस्त्री यजुषि त्रियः ।
 स्त्रावन्तीयं तथा साम श्रीसूक्तं सामवेदके ॥ २ ॥
 त्रियं धातर्मयि धेहि प्रोक्तमाथर्वणे तथा ।
 श्रीसूक्तं यो जपेन्नृत्या हुत्वा श्रीस्तस्य वै भवेत् ॥ ३ ॥
 पद्मानि चाथ विस्वानि हुत्वान्यं वा तिलान् त्रियः ।
 एकन्तु पौरुषं सूक्तं प्रतिवेदन्तु सर्वदं ॥ ४ ॥
 सूक्तेन दद्यान्निष्पापो ह्येकैकया^(१) जलाञ्जलिं ।
 स्नात एकैकया पुष्यं विष्णोर्दत्त्वाघहा भवेत् ॥ ५ ॥
 स्नात एकैकया दत्त्वा फलं स्यात् सर्वकामभाक् ।
 महापापोपपापान्तो भवेज्जन्मा तु पौरुषं ॥ ६ ॥
 कच्छ्रैर्विशुद्धो जन्मा च हुत्वा स्नात्वाऽथ सर्वभाक् ।
 अष्टादशभ्यः शान्तिभ्यस्त्रिस्त्रीऽन्याः शान्तयो वराः ॥ ७ ॥
 अमृता चाभया सौम्या सर्वोत्पातविमर्द्दनाः ।
 अमृता सर्वदैवत्या अभया ब्रह्मदैवता ॥ ८ ॥
 सौम्या च सर्वदैवत्या एका स्यात्सर्वकामदा ।

१ ऐकैकश इति क०, घ०, ङ०, ज० च ।

अभयाया मणिः कार्यी वरुणस्य भृगुसुतम् ॥ ९ ॥
 शतकाञ्चोऽद्यतायाश्च सौम्यायाः शङ्खो मणिः ।
 तद्देवत्यास्तथा मन्त्राः सिद्धो(१)स्यान्मणिवन्धनं ॥ १० ॥
 दिव्यान्तरोक्षभौमादिसमुत्पातार्दना इमाः ।
 दिव्यान्तरोक्षभौमस्तु अद्भुतं त्रिविधं शृणु ॥ ११ ॥
 शङ्खवैकृतं दिव्यमान्तरोक्षत्रिविबोध मे ।
 उल्कापातश्च दिग्दाहः परिवेशस्तथैव च ॥ १२ ॥
 गन्धर्वनगरश्चैव वृष्टिश्च विकला च या ।
 चरस्थिरभवं भूमौ भूकम्पमपि भूमिजं ॥ १३ ॥
 समाहाभ्यन्तरे वृष्टावद्भुतं निष्कलं भवेत् ।
 शक्तिं विना त्रिभिर्विषैरद्भुतं भयकञ्चवेत् ॥ १४ ॥
 देवतार्चाः(२) प्रमृत्यन्ति वेपन्ते प्रज्वलन्ति च ।
 आरठन्ति(३) च रोदन्ति प्रस्त्रिद्यन्ति हसन्ति च ॥ १५ ॥
 अर्चाविकारोपशमोऽभ्यर्थं हुत्वा प्रजापतेः ।
 अमग्निर्दीप्यते यत्र राष्ट्रे च भृशनिखनं ॥ १६ ॥
 न दीप्यते चेत्स्वनवांस्तद्राष्ट्रं पीड्यते मृषैः ।
 अग्निवैकृत्यशमनमग्निमग्नैश्च भार्गव ॥ १७ ॥
 अकाले फलिता वृक्षाः क्षीरं रक्तं स्रवन्ति च ।
 वृक्षोत्पातप्रशमनं शिवं पूज्य च कारयेत् ॥ १८ ॥
 अतिवृष्टिरनावृष्टिर्दुर्भिक्षाद्योभयं मतं ।

१ सिद्धा इति घ०, ज० च ।

२ देवतार्चति घ०, ह० च ।

३ आवटन्तीति घ०, घ०, ह०, ज० च ।

भृशतो त्रिदिनारब्धवृष्टिर्न या भयाय हि ॥ १९ ॥
 वृष्टिवैकल्यनाशः स्वात्पर्जन्येगृहर्कपूजनात् ।
 नगरादपसर्पन्ते समीपमुपयान्ति च ॥ २० ॥
 नद्यो ऋदप्रश्रवणा विरसाद्य भवन्ति च ।
 शलिलाशयवैकल्ये जप्तव्यो वारुणो मनुः ॥ २१ ॥
 अकालप्रसवा नार्यः कालतो वाप्रजास्तथा ।
 विकृतप्रसवाद्यैव युग्मप्रसवनादिकं ॥ २२ ॥
 स्त्रीणां प्रसववैकल्ये स्त्रीविप्रादिं प्रपूजयेत् ।
 वड्ढवा हस्तिनी गौर्वा यदि युग्मं प्रसूयते ॥ २३ ॥
 विजात्यं विकृतं वापि प्रहिमांसैर्न्वियेत वै ।
 विकृतं वा प्रसूयन्ते परचक्रभयं भवेत् ॥ २४ ॥
 होमः प्रसूतिवैकल्ये जपो विप्रादिपूजनं ।
 यानि यानान्ययुक्तानि युक्तानि न वहन्ति च ॥ २५ ॥
 आकाशे तूर्यनादाद्य महद्भयमुपस्थितं ।
 प्रविशन्ति यदा ग्राममाख्या सृगपक्षिणः ॥ २६ ॥
 अरक्ष्यं शान्ति वा ग्राम्याः जलं यान्ति स्थलीङ्गवाः ।
 स्थलं वा जलजा शान्ति राजद्वारादिके शिवाः ॥ २७ ॥
 प्रदोषे कुक्कुटो वासे शिवा चाकीदये भवेत् ।
 गृहहृपोतः प्रविशेत् क्रव्यादा मूर्ध्नि लीयते ॥ २८ ॥
 मधुरां मक्षिकां कुर्यात् काको मैथुनगो वृशि ।
 प्रासादतीरशौद्यानद्वारपाकारवेश्मनां ॥ २९ ॥
 अग्निमित्तन्तु पतनं दृढानां राजसृत्यवे ।
 रजसा वाथ धूमेन दिशो यत्र समाकुलाः ॥ ३० ॥

केतूदयोपरागौ च छिद्रता शशिसूर्ययोः ।
 ग्रहर्षविक्रतियत्र तत्रापि भयमादिशेत् ॥ ३१ ॥
 अग्नियत्र न दीप्येत स्रवस्ते चोदकुम्भकाः ।
 मृतिर्भयं शून्यतादिरत्यातानां फलभवेत् ॥ ३२ ॥
 द्विजदेवादिपूजाभ्यः शान्तिर्जप्यैस्तु ह्योमतः ।
 इत्याग्नेये महापुराणे उत्पातशान्तिर्नाम द्विषष्ट्यधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ।

अथ त्रिषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०*०—

देवपूजावैश्वदेवबलिः ।

पुष्कर उवाच । देवपूजादिकं कर्म वक्ष्ये चोत्पातमर्दनम् ।
 आपोहिष्टेति तिसृभिः स्नातोऽर्घ्यं विष्णुवर्षयेत् ॥ १ ॥
 हिरण्यवर्णा इति च पाद्यञ्च तिसृभिर्द्विज ।
 यत्र आपो स्नाचमनमिदमापोऽभिषेचनं ॥ २ ॥
 रथे अस्ते च तिसृभिर्गन्धं युवेति^(१) वस्त्रकं ।
 पुष्पं पुष्पवतीत्येवं धूपन्धूपोसि चाप्यथ ॥ ३ ॥
 तेजोसि शुक्रं दीपं स्यान्मधुपर्कं दधीति च ।
 हिरण्यगर्भं इत्यष्टासुचः प्रोक्ता निवेदने ॥ ४ ॥
 अन्नस्य मनुजश्रेष्ठ पानस्य च सुगन्धिनः ।
 चामरव्यजनोपामञ्छत्रं यानासने तथा ॥ ५ ॥

१ गन्धं स्रष्टेतीति क०, ग०, घ०, ङ० च ।

यत् किञ्चिद्देवमादि स्यात्सावित्रेण निवेदयेत् ।
 प्रीरुषन्तु जपेत् सूक्तं तदेव जुहुयात्तथा ॥ ६ ॥
 अर्चाभावे तथा वेद्याञ्जले पूर्णघटे तथा ।
 नद्दीतीरेऽथ कमले शान्तिः स्याद्विष्णुपूजनात् ॥ ७ ॥
 ततो होमः प्रकर्त्तव्यो दीप्यमोने विभावसौ ।
 परिसम्सृज्य पर्युष्य परिस्तीर्य परिस्तरैः ॥ ८ ॥
 सर्वाङ्गायं समुद्धृत्य जुहुयात् प्रयतस्ततः ।
 वासुदेवाय देवाय प्रभवे चाथ्ययाय च ॥ ९ ॥
 अन्नये चैव सोमाय मित्राय वरुणाय च ।
 इन्द्राय च महाभाग इन्द्राग्निभ्यां तथैव च ॥ १० ॥
 विश्वेभ्यश्चैव देवेभ्यः प्रजानां पतये नमः ।
 अनुमत्यै तथा राम धन्वन्तरय एव च ॥ ११ ॥
 वास्तोष्मत्यै ततो देव्यै ततः स्त्रिष्टिकतेऽग्नये ।
 सचतुर्थ्यन्तनाम्ना(१) तु इत्वैतेभ्यो बलिं हरेत् ॥ १२ ॥
 तच्चोपतन्नमभितः पूर्वेषाम्निमतः परम् ।
 अश्वानामपि धर्मं च जर्षानामानि चाप्यथ ॥ १३ ॥
 निरुन्धी धूम्रिणीका च अश्वपन्ती(२) तथैव च ।
 मेघपत्नी(३) च नामानि सर्वेषामेव भार्गव ॥ १४ ॥
 आग्नेयाद्याः क्रमेणाथ ततः शक्तिषु निचिप्रेत् ।
 नन्दिन्यै च सुभाग्यै च सुमङ्गल्यै च भार्गव ॥ १५ ॥

१ सचतुर्थी क नाम्नेति पाठः साधुः ।

२ अश्वपत्नीति ज० ।

३ मेघपत्नीति ज० ।

भद्रकाश्ये ततो दत्त्वा स्थूणायाञ्च तथा श्रिये ।
 हिरण्यकोश्वै च तथा वनस्पतय एव च ॥ १६ ॥
 धर्माधर्ममयी द्वारे गृहमध्ये ध्रुवाय च ।
 बृहस्पते च वहिर्दद्याद्दद्यादयोदकाशये ॥ १७ ॥
 भूतेभ्यश्च वहिर्दद्याच्छरणे धनदाय च ।
 इन्द्रायेन्द्रपुरुषेभ्यो दद्यात् पूर्वेषु मानवः ॥ १८ ॥
 यमाय तत् पुरुषेभ्यो दद्याद्दक्षिणतस्तथा ।
 वरुणाय तत्पुरुषेभ्यो दद्यात्पश्चिमतस्तथा ॥ १९ ॥
 सोमाय सोमपुरुषेभ्य उद्गद्यादनन्तरं ।
 ब्रह्मणे ब्रह्मपुरुषेभ्यो मध्ये दद्यात्तथैव च ॥ २० ॥
 आकाशे च तथा चोर्द्ध्वं स्थण्डिलाय क्षिती तथा ।
 दिवा दिवाचरेभ्यश्च रात्रौ रात्रिचरेषु च ॥ २१ ॥
 बलिं वहिस्तथा दद्यात्सायं प्रातस्तु प्रत्यहं ।
 पिण्डनिर्वपणं कुर्यात् प्रातः सायन्न कारयेत् ॥ २२ ॥
 पित्रे तु प्रथमं दद्यात्तत्पित्रे तदनन्तरम् ।
 प्रपितामहाय तन्मात्रे पित्रमात्रे ततोऽर्पयेत् ॥ २३ ॥
 तन्मात्रे दक्षिणाग्रेषु कुशेष्वेवं यजेत् पितॄन् ।
 इन्द्रवारुणवायव्या याम्या वा नैर्ऋताश्च ये ॥ २४ ॥
 ते काकाः प्रतिगृह्णन्तु इमं पिण्डं मयोद्भूतम् ।
 काकपिण्डन्तु मन्त्रेण शुनः पिण्डं प्रदापयेत् ॥ २५ ॥
 विवस्वतः कुले जातो हो श्यावशबलो(१) शुनो ।
 तेषां पिण्डं प्रहास्यामि पथि रक्षन्तु मे सदा ॥ २६ ॥

१ श्यामशबलाविति ज०, ज०, उ० च ।

सौरभेद्यः(१) सर्वहिताः पवित्राः पापनाशनाः(२) ।

प्रतिगृह्णन्तु मे यासं गावस्त्रैलोक्यमातरः ॥ २७ ॥

योयासश्च स्वस्वयनं कृत्वा भिक्षां प्रदापयेत् ।

अतिथीन्दीनान् पूजयित्वा गृही भुञ्जीत च स्वयं ॥ २८ ॥

ॐ भूः स्वाहा ॐ भूवः स्वाहा ॐ स्वः स्वाहा ॐ भूर्भुवः

स्वः स्वाहा ।

ॐ देवकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा ॐ पितृकृतस्यैन-
सोऽवयजनमसि स्वाहा ॐ आत्मकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा
ॐ मनुष्यकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा ॐ एनस एनसोऽव-
यजनमसि स्वाहा । यज्ञाहमेनो विद्वांसकार यज्ञाविद्वांसस्तस्य
सर्वस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा अग्नये खिष्टिकृते स्वाहा
ॐ प्रजापतये स्वाहा ॥

विष्णुपूजावैश्वदेवबलिस्ते कौर्त्तितो मया ।

इत्याग्नेये महापुराणे देवपूजावैश्वदेवबलिर्नाम त्रिषष्ट्यधिक-
द्विंशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुःषष्ट्यधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

दिक्पालादिस्नानं ।

अग्निहोत्रम् । सर्वार्थसाधनं स्नानं वक्ष्ये शान्तिकरं शृणु ।

स्नापयेच्च सरित्तीरे ग्रहान् विष्णुं विचक्षणः ॥ १ ॥

१ सौरभेद्या इति क०, घ०, ङ०, च० च ।

२ पुष्कराशय इति ज०, ङ० च ।

देवास्यै उवराख्यादौ विनायकपहाहिते ।
 विश्वार्थिनो ऋदे गेहे जयकामस्य तीर्थके ॥ २ ॥
 पश्चिन्धा आपयेक्षारीं गर्भो यस्याः स्रवेत्तथा ।
 अग्नीकसन्निधौ आयाज्याती यस्या विनेश्वरि ॥ ३ ॥
 पुष्यार्थिनाञ्च बुध्याटेऽपुत्रार्थिनाञ्च सागरे ।
 गृहसौभाग्यकामानां सर्वेषां विष्णुसन्निधौ ॥ ४ ॥
 वैष्णवे रेवतीपुथे सर्वेषां ज्ञानमुत्तमं ।
 ज्ञानकामस्य सप्ताहम्पूर्वमुक्त्वादनं स्मृतं ॥ ५ ॥
 पुनर्नवां रोचनाञ्च शताङ्गं गुरुणी त्वचं ।
 मधूकं रजनी द्वे च तगरागकेशरम् ॥ ६ ॥
 अम्बरीक्षैव मञ्जिष्ठां मांसीयासकमर्दनैः ।
 प्रियङ्गुसर्षपं कुष्ठम्बलाम्ब्राह्मीञ्च कुङ्कुमं ॥ ७ ॥
 बक्षगव्यं शक्तुमित्रं उद्वर्त्तं ज्ञानमाचरेत् ।
 मण्डले कर्णिकायाञ्च विष्णुं ब्राह्मणमर्चयेत् ॥ ८ ॥
 दक्षे वामे हरं पूर्वं पत्रे पूर्वादिके क्रमात् ।
 लिखेदिन्द्रादिकान्देवान् सायुधान् सहबाम्भवान्(१) ॥ ९ ॥
 ज्ञानमण्डलकान् दिक्षु कुर्याच्चैव विदिक्षु च ।
 विष्णुब्रह्मेशशक्रादींस्तदस्त्राख्यञ्चं होमयेत् ॥ १० ॥
 एकैकस्य त्वष्टशतं समिधस्तु तिलान् धृतं ।
 भद्रः सुभद्रः सिद्धार्थः कलसाः पुष्टिवर्षिणाः ॥ ११ ॥
 अमोघखिलजानुष पर्जन्याऽथ सुदर्शनः
 स्थापयेत् घटानेतान् साञ्चिर्द्वरुद्रमरुद्गणान् ॥ १२ ॥

१ सहवाचनानिति ष०, ज० च ।

विश्वे देवास्तथा दैत्या वसवो मुनयस्तथा ।
 आवेशयन्तु सुप्रीतास्तथान्या अपि देवताः ॥ १३ ॥
 शोषधीर्निक्षिपेत् कुम्भे जयन्तीं विजयां जयां ।
 शतावरीं शतपुष्पां विष्णुकान्तापराजिताम् ॥ १४ ॥
 ज्योतिष्मतीमतिबलाञ्चन्दनोशीरकेशरं ।
 कस्तूरिकाञ्च कर्पूरं बालकं पत्रकं त्वचं ॥ १५ ॥
 जातीफलं लवङ्गञ्च कृत्तिकां पञ्चगव्यकं ।
 भद्रपीठे स्थितं साध्यं स्नापयेयुर्द्विजा बलात् ॥ १६ ॥
 राजाभिषेकमन्त्रोक्तदेवानां होमकाः पृथक् ।
 पूर्णाहुतिन्ततो दत्त्वा गुरवे दक्षिणां ददेत् ॥ १७ ॥
 इन्द्रोऽभिषिक्तो गुरुणा पुरा दैत्यान् जघान ह ।
 दिक्पालज्ञानहृदितं संग्रामादौ जयादिकं ॥ १८ ॥
 इत्याम्नेये महापुराणे दिक्पालादिज्ञानं नाम
 चतुःषष्ट्यधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

अथ पञ्चषष्ट्यधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—000—

विनायकज्ञानं ।

पुष्कर उवाच । विनायकोपसृष्टाभां ज्ञानं सर्वकरं वदे ।
 विनायकः कर्मविघ्नसिद्धार्थं विनियोजितः ॥ १ ॥
 गणानामाधिपत्ये च केशवेशपितामहैः ।
 सन्निवगाहतेऽत्यर्थं जलं मुण्डांश्च पश्यति ॥ २ ॥

विनायकोपसृष्टस्तु क्रव्यादानधिरोहति ।

ब्रजमानस्तथात्मानं मन्वतेऽनुगतम्परैः ॥ ३ ॥

विमना विफलारम्भः संसौदत्यनिमित्ततः ।

कन्या वरं न चाप्नोति न चापत्यं वराङ्गना ॥ ४ ॥

आचार्यत्वं श्रोत्रियस्य न शिष्योऽध्ययनं लभेत् ।

धनी न लाभमाप्नोति न कृषिञ्च कृषीबलः ॥ ५ ॥

राजा राज्यं न चाप्नोति स्रपनन्तस्य कारयेत् ।

हस्तपुष्पाश्वयुक्सौम्ये वैष्णवे भद्रपीठके(१) ॥ ६ ॥

गौरसर्षपकल्के न साज्येनोत्सादितस्य च(२) ।

सर्वौषधैः सर्वगन्धैः प्रलिप्तशिरसस्तथा ॥ ७ ॥

चतुर्भिः कलसैः स्नानन्तेषु सर्वौषधीः क्षिपेत् ।

अश्वस्थानाङ्गस्थानाहल्लीकात् सङ्गमाद्ब्रूदात् ॥ ८ ॥

मृत्तिकां रोचनाङ्गन्धङ्गुग्गुलुन्तेषु निक्षिपेत् ।

सहस्राक्षं शतधारमृषिभिः पावनं कृतम् ॥ ९ ॥

तेन त्वामभिषिञ्चामि पावमान्यः(३) पुनन्तु ते ।

भगन्ते वरुणो राजा भगं सृष्ट्यो^१ वृहस्पतिः ॥ १० ॥

भगमिन्द्रश्च वायुश्च भगं सप्तर्षयो ददुः ।

यत्ते केशेषु दीर्भाग्यं सौमन्ते यश्च मूर्धनि ॥ ११ ॥

ललाटे कर्णयोरक्षीरापस्तद्घ्नन्तु सर्वदा ।

दर्भपिञ्जलिमादाय वामहस्ते ततो गुरुः ॥ १२ ॥

१ हस्तपुष्पाश्वयुक्सौम्यवेष्येषु श्रुतेषु चेति घ०, ज० च ।

२ साज्येनासादितस्य चेति क०, इ० च ।

३ इमा आप इति क०, ज० च ।

स्नातस्य सार्धपत्तैलं शुवेणीडुम्बरेण च ।
 जुहुयान्मूर्धनि कुशान् सव्येन परिगृह्य च ॥ १३ ॥
 मितस्य सन्धितस्यैव तथा शालककण्टकी ।
 कुष्माण्डो राजपुत्रश्च एतैः स्वाहासमन्वितैः ॥ १४ ॥
 नामभिर्बलिमन्त्रैश्च नमस्कारसमन्वितैः (१) ।
 दद्याच्चतुष्पथे शूर्पे कुशानास्तीर्थं सर्वतः ॥ १५ ॥
 कृताकृतांस्तण्डुलांश्च पल्लवीदनमिव च ।
 मत्स्यान्पङ्कांस्तथैवामान् पुष्पं चित्रं सुरां त्रिधा ॥ १६ ॥
 मूलकं पूरिकां पूर्पांस्तथैवैण्डविकास्रजः ।
 दध्यन्नं पायसं पिष्टं मोदकं गुडमर्पयेत् ॥ १७ ॥
 विनायकस्य जननीमुपतिष्ठेत्ततोऽम्बिकां ।
 दूर्वासर्षपपुष्पाणां दत्वार्धं पूर्णमञ्जलिं ॥ १८ ॥
 रूपं देहि यशो देहि सौभाग्यं सुभगे मम ।
 पुत्रं देहि धनं देहि सर्वान् कामांश्च देहि मे ॥ १९ ॥
 भोजयेद्ब्राह्मणान्दद्याद्दद्यात्स्रयुग्मं गुरोरपि ।
 विनायकं ग्रहान्प्राच्यं श्रियं कर्मफलं लभेत् २० ॥ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे विनायकस्नानं नाम पञ्चषष्ट्यधिक-
 द्विंशत्तमोऽध्यायः ।

१ वषट्कारसमन्वितैरिति घ०, ज०, ज०, ङ० च ।

अथ षट्षष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

—0*0—

माहेश्वरज्ञानलक्षकोटिहोमादयः ।

पुष्कर उवाच । ज्ञानं माहेश्वरं वक्ष्ये राजादर्जयवर्षिनम् ।

दानवेन्द्राय बलये यज्जगादीशनाः पुरा ॥ १ ॥

भास्करेऽनुदिते पीठे प्रातः संस्त्रापयेद् घटैः ।

ॐ नमो भगवते रुद्राय च बलाय च पाण्डुरोचितभस्मानुलित-
गात्राय । तद्यथा जय जय सर्वान् शत्रून्मूकस्य कलहविप्रहवि-
वादिषु भक्षय ।

ॐ मथ मथ सर्व्वपधिकान्योसौ युगान्तकाले दिधक्षति इमां
पूजां रौद्रमूर्त्तिः सहस्रांशुः शक्तः स ते रक्षतु जीवितं ।
सम्बर्त्तकाम्बितुल्यश्च त्रिपुरान्तकरः शिवः ।

सर्वदेवमयः सोपि तव रक्षतु जीवितं लिखि लिखि खिलि स्नाहा ॥

एवं ज्ञातस्तु मन्त्रेण जुहुयात्तिलतण्डुलम् ॥ २ ॥

पञ्चामृतैस्तु संस्त्राप्य पूजयेच्छूलपाणिनं ।

ज्ञानान्यन्यानि वक्ष्यामि सर्वदा विजयाय ते ॥ ३ ॥

ज्ञानं घृतेन कथितमायुष्यवर्षिनं परम् ।

गोमयेन च लक्ष्मीः स्याद्गोमूत्रे णाघमर्दनम् ॥ ४ ॥

क्षीरेण बलबुद्धिः स्याद्दध्ना लक्ष्मीविवर्षिनं ।

कुशोदकेन पापान्तः पञ्चगव्येन सर्वभाक् ॥ ५ ॥

शतमूलेन सर्वाग्निर्गोमूत्रोदकतोऽघजित् ।

पलाशविल्वकमलकुशज्ञानन्तु सर्व्वदं ॥ ६ ॥
 वचा हरिद्रे हे सुखं ज्ञानं रक्षोहणं परं ।
 आयुष्यञ्च यशस्यञ्च धर्ममेधाविवर्द्धनम् ॥ ७ ॥
 हैमाङ्गिश्चैव माङ्गल्यं रूप्यताम्रोदकैस्तथा ।
 रत्नोदकैस्तु विजयः सौभाग्यं सर्व्वगन्धकैः ॥ ८ ॥
 फलाङ्गिश्च तषारोग्यं धान्नाङ्गिः परमां श्रियम् ।
 तिलसिद्धार्थकैर्लक्ष्मीः सौभाग्यञ्च प्रियङ्गुणा ॥ ९ ॥
 पद्मोत्पलकदम्बैश्च श्रीर्बलं बलाद्रुमोदकैः ।
 विष्णुपादोदकज्ञानं सर्व्वज्ञानेभ्य उत्तमम् ॥ १० ॥
 एकाको एककामायेत्येकोर्कं(१) विधिवच्चरेत् ।
 अक्रन्दयतिसूक्तेन प्रबध्नीयान्मणिं करे ॥ ११ ॥
 कुष्ठपाठा वचा शण्ठी शङ्खलोहादिको मणिः ।
 सर्व्वेषामेवकामानामीश्वरो भगवान् हरिः ॥ १२ ॥
 तस्य संपूजनादेव सर्व्वान्कामान्समश्नुते ।
 आपयित्वा घृतक्षीरैः पूजयित्वा च पित्तहा ॥ १३ ॥
 पञ्चमुद्गबलिन्दत्वा अतिसारात् प्रमुच्यते ।
 पञ्चगव्येन संज्ञाप्य वातव्याधिं विनाशयेत् ॥ १४ ॥
 द्विस्त्रेहस्त्रपनात् श्लेष्मरोगहा चातिपूजया ।
 घृतं तैलं तथा क्षौद्रं ज्ञानन्तु त्रिरसं परं ॥ १५ ॥
 ज्ञानं घृताम्बु द्विस्त्रेहं समलं घृततैलकम् ।
 क्षौद्रमिश्रुरसं क्षीरं ज्ञानं त्रिमधुरं स्मृतम् ॥ १६ ॥
 घृतमिश्रुरसं तैलं क्षौद्रञ्च त्रिरसं त्रिये ।

१ यवकामायेत्येकोर्कमिति क०, ख० च ।

अनुलेपस्त्रिशुक्लसु कर्पूरोशीरचन्दनैः ॥ १७ ॥
 चन्दनागुरुकर्पूरमृगदर्पैः सकुङ्कुमैः ।
 पञ्चानुलेपनं विष्णोः सर्वकामफलप्रदं ॥ १८ ॥
 त्रिसुगन्धश्च कर्पूरं तथा चन्दनकुङ्कुमैः ।
 मृगदर्पं सकर्पूरं मलयं सर्व्वकामदम् ॥ १९ ॥
 जातीफलं सकर्पूरं चन्दनञ्च त्रिशीतकम् ।
 पीतानि शुक्लवर्णानि तथा शुक्लानि भार्गव ॥ २० ॥
 लक्ष्यानि चैव रक्तानि पञ्चवर्णानि निर्दिशेत् ।
 उत्पलं पद्मजाती च त्रिशीतं हरिपूजने ॥ २१ ॥
 कुङ्कुमं रक्तपद्मानि त्रिरक्तं रक्तमुत्पलं ।
 धूपद्वीपादिभिः प्रार्थ्यं विष्णुं शान्तिर्भवेन्नृषां ॥ २२ ॥
 चतुरस्रकरे कुण्डे ब्राह्मणाद्याष्ट शोडश ।
 लक्ष्मोमङ्कोटिहोमन्तिलान्ययवधान्यकैः ॥ २३ ॥
 ग्रहानभ्यर्थं गायत्र्या सर्व्वशान्तिः क्रमाद्भवेत् ।

इत्याग्नेये महापुराणे माहेश्वरस्नानलक्ष्मोमङ्कोटिहोमादयो नाम
 षट्षष्ट्यधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

अथ सप्तषष्ट्यधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—000—

नौराजनाविधिः ।

पुष्कर उवाच । कर्म सांवत्सरं रात्रां जन्मर्षे पूजयेच्च तं ।
 मासि मासि च संक्रान्ती सूर्य्यसोमादिदेवताः ॥ १ ॥

अगस्त्यस्योदयेऽगस्त्यञ्चातुर्भास्यं हरिं यजेत् ।
 शयनोत्थापने पञ्चदिनं कुर्यात्समुत्सवम् ॥ २ ॥
 प्रोष्ठपादे सिते पक्षे प्रतिपत्प्रभृतिक्रमात् ।
 शिविरात् पूर्वदिग्भागे शक्रार्थं भवनञ्चरेत् ॥ ३ ॥
 तत्र शक्रध्वजं स्थाप्य शचीं शक्रञ्च पूजयेत् ।
 अष्टम्यां वाद्यघोषेण तान्तु यष्टिं प्रवेशयेत् ॥ ४ ॥
 एकादश्यां सोपवासी द्वादश्यां केतुमुत्थितम् ।
 यजेद्भस्त्रादिसंवीतं घटस्थं(१) सुरपं शचीं ॥ ५ ॥
 वर्षस्त्रेन्द्र जितामित्र वृत्रहन् पाकशासन ।
 देव देव महाभाग त्वं हि भूमिष्ठतां गतः ॥ ६ ॥
 त्वं प्रभुः शाश्वतश्चैव सर्व्वभूतहिते रतः ।
 अमन्ततेजा वै राजी यशोजयविवर्द्धनः ॥ ७ ॥
 तेजस्ते वर्द्धयन्त्वे ते देवाः शक्रः सुवृष्टिस्तु ।
 ब्रह्मविष्णुमहेशाश्च कार्त्तिकेयो विनायकः ॥ ८ ॥
 आदित्या वसवो रुद्राः साध्याश्च ऋग्वी दिशः ।
 मरुद्गणा लोकपाला ग्रहा यच्चाद्रिनिम्नगाः ॥ ९ ॥
 समुद्रा श्रीर्मही गौरी चण्डिका च सरस्वती ।
 प्रवर्त्तयन्तु ते तेजो जय शक्र शचीपते ॥ १० ॥
 तव चापि जयान्नित्यं मम सम्पद्यतां शुभं ।
 प्रसीद् राज्ञां विप्राणां प्रजानामपि सर्व्वशः ॥ ११ ॥
 भवत्प्रसादात् पृथिवी नित्यं शस्यवती भवेत् ।
 शिवं भवतु निर्व्विघ्नं शाम्यन्तामीतयो ऋशं ॥ १२ ॥

१ घटस्थमिति क०, ग०, ख०, ज०, ङ० च ।

मन्त्रेष्वेन्द्रं समभ्यर्चयितभूः स्वर्गमाप्नुयात् ।
 भद्रकालीं पटे लिख्य पूजयेदाश्विने जये ॥ १३ ॥
 शुक्लपत्रे तथाष्टम्यामायुधं कार्त्तिकं ध्वजम् ।
 हस्तश्च राजलिङ्गानि शस्त्राद्यं कुसुमादिभिः ॥ १४ ॥
 जाग्रदग्निं बलिन्दद्याद्द्वितीयेऽङ्गि पुनर्यजेत् ।
 भद्रकालि महाकालि दुर्गे दुर्गातिहारिणि ॥ १५ ॥
 त्रैलोक्यविजये चण्डि मम शान्तौ जये भव ।
 नीराजनविधिं वक्षे ऐशान्याम्बुन्दिरं चरेत् ॥ १६ ॥
 तीरपचितयं तत्र गृहे देवान्यजेत् सदा ।
 चित्तान्यज्ञा यदा स्वातिं सविता प्रतिपद्यते ॥ १७ ॥
 ततः प्रभृति कर्त्तव्यं यावत् स्वातौ रविः स्थितः ।
 ब्रह्मा विष्णुश्च शम्भुश्च शक्रश्चैवामलान्मिसौ ॥ १८ ॥
 विनायकः कुमारश्च वरुणो धनदो यमः ।
 विश्वे देवा वैश्रवसो गजाश्चाष्टौ च तान्यजेत् ॥ १९ ॥
 कुसुदैरावणो पद्मः पुष्यदन्तश्च वामनः ।
 सुप्रतीकोऽश्विनो नीलः पूजा कार्या गृहादिके ॥ २० ॥
 पुरीधा जुहुयादाण्यं समिक्षिद्बार्धकं तिलाः ।
 कुम्भा अष्टौ पूजिताश्च तैः स्नाप्याश्वगजोत्तमाः ॥ २१ ॥
 अक्षाः स्नाप्या ददेत् पिण्डान् ततो हि प्रथमं गजान् ।
 निष्क्रामयेत्तीरपैस्तु गौपुरादि(१) न लङ्घयेत् ॥ २२ ॥
 विक्रमेयुस्ततः सर्वे राजलिङ्गं गृहे यजेत् ।

वारुणे वरुणं प्रार्थ्यं रात्रौ भूतबलिं ददेत् ॥ २३ ॥
 विशाखायां(१) गते सूर्य्ये आश्रमे निवसेन्नृपः ।
 अलङ्कुर्याद्दिने तस्मिन् वाहनन्तु विशेषतः ॥ २४ ॥
 पूजिता राजलिङ्गाश्च कर्त्तव्या नरहस्तागाः ।
 हस्तिनन्तुरगं छत्रं खड्गं चापञ्च दुन्दुभिम् ॥ २५ ॥
 ध्वजं पताकां धर्मज्ञ कालज्ञस्वभिमन्त्रयेत् ।
 अभिमन्त्र्य ततः सर्वान् कुर्यात् कुञ्जरधूर्गतान् ॥ २६ ॥
 कुञ्जरोपरिगौ स्यातां सांवत्सरपुरोहितौ ।
 मन्त्रितांश्च समारुह्य तोरणेन विनिर्गमेत् ॥ २७ ॥
 निष्क्रम्य नागमारुह्य तोरणेनाथ निर्गमेत् ।
 बलिं विभज्य विधिवद्राजा कुञ्जरधूर्गतः ॥ २८ ॥
 उभू कानान्तु निचयमादीपितदिगन्तरं ।
 राजा प्रदक्षिणं कुर्यान्नीन् वारान् सुसमाहितः ॥ २९ ॥
 चतुरङ्गबलोपेतः सर्वसैन्येन नादयन् ।
 एवं कृत्वा गृहं गच्छे हिसर्जितजलाञ्जलिः ॥ ३० ॥
 शान्तिर्नीराजनाख्येयं वृद्धये रिपुमर्दनी ।

इत्याग्नेये महापुराणे नीराजनाविधिर्नाम सप्तषष्ट्यधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ।

१ विशाखान्विति क०, इ० च ।

अथाष्टषष्ट्यधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

—०*०—

हृत्वादिमन्त्रादयः ।

पुष्कर उवाच । हृत्वादिमन्त्रान्वक्ष्यामि यैस्तत् पूज्य जयादिकम् ।

ब्रह्मणः सत्यवाक्येन सोमस्य वरुणस्य च ॥ १ ॥

सूर्यस्य च प्रभावेन वर्षस्य त्वं महामते ।

पाण्डुराभप्रतीकाय हिमकुन्देन्दुसुप्रभ ॥ २ ॥

यथास्य दम्ष्ट्रादयते शिवायैनां वसुन्धरा ।

तथाष्वाद्य राजानं विजयारोग्यवृद्धये ॥ ३ ॥

गन्धर्वकुलजातस्त्वं माभूयाः कुलदूषकः ।

ब्रह्मणः सत्यवाक्येन सोमस्य वरुणस्य च ॥ ४ ॥

प्रभावाच्च हुताशस्य वर्षस्य त्वं तुरङ्गम ।

तेजसा चैव सूर्यस्य सुनीनां तपसा तथा ॥ ५ ॥

रुद्रस्य ब्रह्मचर्येण पवनस्य बलेन च ।

स्मर त्वं राजपुत्रोऽसि कौस्तुभन्तु मणिं स्मर ॥ ६ ॥

यां गतिं ब्रह्महा गच्छेत् पित्रहा मातृहा तथा ।

भूम्यर्थेऽनृतवादी च क्षत्रियश्च पराङ्मुखः ॥ ७ ॥

ब्रजेस्वन्तां गतिं क्षिप्रं मा तत् पापं भवेत्तव ।

विकृतिं मापगच्छेस्त्वं युद्धेऽध्वनि तुरङ्गम ॥ ८ ॥

विपूव् विनिघ्नन्समरे सह भर्ता सुखी भव ।

शक्रकोतो महावीर्यः सुवर्णस्वामुपाश्रितः ॥ ९ ॥

पतत्रिराह्वैनतेयस्तथा नारायणध्वजः ।

काश्यपेयोऽमृताहर्ता नागारिविष्णुवाहनः ॥ १० ॥
 अप्रमेयो दुराधर्षो रणे देवारिसूदनः ।
 महाबली महावेगो महाकायोऽमृताशनः ॥ ११ ॥
 गरुडान्भारतगतिस्त्वयि सन्निहितः स्थितः ।
 विष्णुना देवदेवेन शक्रार्थं स्थापितो ह्यसि ॥ १२ ॥
 जयाय भव मे नित्यं वृद्धयेऽथ बलस्य च ।
 साश्ववर्मायुधान्योधान्नास्त्रास्त्राकं रिपून्द्दह ॥ १३ ॥
 कुमुदैरावणौ पद्मः पुष्पदन्तोऽथ वामनः ।
 सुप्रतीकोऽञ्जनो नील एतेऽष्टौ देवयोनयः ॥ १४ ॥
 तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च बलान्यष्टौ समाश्रिताः ।
 भद्रो मन्दो मृगश्चैव गजः संकीर्ण एव च ॥ १५ ॥
 वने वने प्रसूतास्ते स्मरयोनिं महागजाः ।
 पान्तु त्वां वसवो रुद्रा आदित्याः समरुहणाः ॥ १६ ॥
 भर्तारं रक्ष नागेन्द्र समयः परिपाल्यतां ।
 ऐरावताधिरूढस्तु वज्रहस्तः शतक्रतुः ॥ १७ ॥
 पृष्ठतोऽनुगतस्त्वैष रक्षतु त्वां स देवराट् ।
 अवाप्नुहि जयं युद्धे सुस्थश्चैव सदा व्रज ॥ १८ ॥
 अवाप्नुहि बलश्चैव ऐरावतसमं युधि ।
 श्रीस्ते सोमाह्वलं विष्णोस्तेजः सूर्याञ्जवोऽनिलात् ॥ १९ ॥
 स्थैर्यं गिरेर्जयं रुद्राद्दशशो देवात् पुरन्दरात् ।
 युद्धे रक्षन्तु नागास्त्वां दिशश्च सह दैवतैः ॥ २० ॥
 अश्विनौ सह गन्धर्वैः पान्तु त्वां सर्वतो दिशः ।
 मनवो वसवो रुद्रा वायुः सोमो महर्षयः ॥ २१ ॥

नागकिन्नरगन्धर्वयक्षभूतगणा ग्रहाः ।
 प्रमथास्तु सहादित्वैर्भूतेषो मातृभिः सह ॥ २२ ॥
 शक्रः सेनापतिः स्कन्दी वरुणश्चाश्रितस्त्वयि ।
 प्रदहन्तु रिपुन् सर्वान् राजा विजयन्च्छतु ॥ २३ ॥
 यानि प्रयुक्तान्यरिभिर्भूषणानि समन्ततः ।
 पतन्तु तव शत्रूणां हतानि तव तेजसा ॥ २४ ॥
 कालभैमिबधे यद्वत् युद्धे त्रिपुरघातने ।
 हिरण्यकशिपीर्युद्धे बधे सर्वासुरेषु च ॥ २५ ॥
 शोभितासि तथैवाद्य शोभस्व समयं स्मर ।
 नीलस्नेतामिमाम्दृष्ट्वा नशन्त्वाश नृपारयः ॥ २६ ॥
 व्याधिभिर्विधिविधैर्घोरैः शस्त्रैश्च युधि निर्जिताः ।
 पूतना रेवती लेखा कालरात्रीति पठ्यते ॥ २७ ॥
 दहन्त्वाश रिपून् सर्वान्पताके त्वासुपाश्रिताः ।
 सर्वमेधे महायज्ञे देवदेवेन शूलिना ॥ २८ ॥
 शर्वेण जगतश्चैव सारेण त्वं विनिर्म्मितः ।
 नन्दकस्यापरां मूर्तिं स्मर शत्रुनिवर्हण ॥ २९ ॥
 नीलोत्पलदलश्याम कृष्ण दुःस्वप्ननाशन ।
 असिर्विशसनः स्वप्नस्तीक्ष्णधारो दुरासदः ॥ ३० ॥
 श्रीगर्भी विजयश्चैव धर्मपालस्तथैव च ।
 इत्यष्टौ तव नामानि पुरोक्तानि स्वयम्भुवा ॥ ३१ ॥
 नक्षत्रं कृत्तिका तुभ्यं गुरुर्देवो महेश्वरः ।
 हिरण्यश्च शरीरन्ते देवतन्ते जनार्दनः ॥ ३२ ॥
 राजानं रक्ष निस्त्रिंश सबलं सपुरन्तथा ।

पिता पितामहो देवः स त्वं पालय सर्वदा ॥ ३३ ॥
 शर्मप्रदस्त्वं समरे वर्मन् सैन्ये यशोऽद्य मे ।
 रक्ष मां रक्षणीयोऽहन्तवानव नमोऽस्तु ते ॥ ३४ ॥
 दुग्दुभे त्वं सपत्नानां घोषाद्दृद्यकम्पनः ।
 भव भूमिपसैन्यानां यथा विजयवर्धनः ॥ ३५ ॥
 यथा जीमूतघोषेण ह्यथ्यन्ति वरवारणाः ।
 तथास्तु तव शब्देन हर्षोऽस्माकं सुदावह ॥ ३६ ॥
 यथा जीमूतशब्देन स्त्रीणां त्रासोऽभिजायते ।
 तथा तु तव शब्देन अस्यन्त्वस्त्रद्विषो रणे ॥ ३७ ॥
 मन्त्रैः सदाच्च नीयास्ते योजनीया जयादिषु ।
 घृतकाम्बलविष्णादेस्त्रभिषेकश्च वत्सरे ॥ ३८ ॥
 रात्रौऽभिषेकः कर्त्तव्यो दैवज्ञेन पुरोधसा ।

ब्रह्माम्नेये महापुराणे छत्रादिमन्त्रादयः नामाष्टषष्ट्यधिक-
 द्विंशत्तमोऽध्यायः ।

